"Önasya'nın karanlık yüzüne tutulan ışık."

YAYINLARI

Murat ÇULCU

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri - 1

Her Sakaldan Bir Kıl

Murat
ÇULCU

Her Sakaldan Bir Kıl

YAYINLARI

MURAT ÇULCU

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri I

HER SAKALDAN BİR KIL

TARİH DİZİSİ

Yazarın Diğer Kitapları:

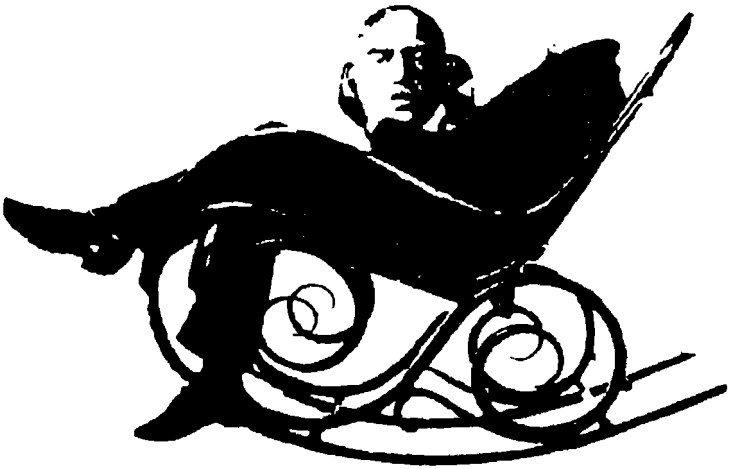
1. *Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri-I*
   Her Sakaldan Bir Kıl
2. *Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri-II*
   Sikkesiz Sultanlar
3. *Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri-III*
   ... Düşmüş Ocağa Yanıyor ...
4. *Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri-IV*
   Kan Defteri
5. *Marjinal Tarih Tezleri*

kitap deyince

YAYINLARI

Klod Farer Cad. İletişim Han No: 7 Kat: 2 34122 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 518 54 42 – 458 36 50 Fax: (0212) 638 11 12
e-mail: e-anahtar@excite.com anahtaryayincilik@gmail.com www.eyayinlari.com

bazıları
kitap
sever

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri I

HER SAKALDAN BİR KIL

MURAT ÇULCU

Yayın Hakları

© E yayınları 2001

Kapak Resmi

Oryantalist İngiliz Ressam John Frederick Lewis'in *BAŞIBOZUK* adlı tablosu

Kapak Düzeni

Nejat Ünlü

Kapak Grafik ve Film

Ebru Grafik

Baskı ve Cilt

Özener Matbaası

Birinci Basım

Kasım 2001

İkinci Basım

Ocak 2006

IŞBN 975-390-175-5

MURAT ÇULCU

Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri I

HER SAKALDAN BİR KIL

YAYINLARI

MURAT ÇULCU, 1950 yılında İstanbul'da doğdu. Lise yıllarında gazeteciliğe başladı. 1974 yılında Araştırma dalında yılın gazetecisi seçildi. Savaş muhabiri olarak Kıbrıs Barış Harekatı'nı izledi ve aynı yıl Tercüman Gazetesi'nin Frankfurt merkezine tayin edildi. 1983 yılına kadar Almanya'da mesleğini sürdüren yazar, 1977 de ilk kitabı *Harekat 1974*'ü yayınladı. 1983 yılında Türkiye'ye döndü. Çulcu, Tercüman, Hürriyet, Milliyet, Sabah ve Son Havadis gazetelerinde muhabirlik, yöneticilik ve yazarlık yaptı.

Çulcu'nun şu yapıtları yayınlandı:

1. *Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri-I*
   Her Sakaldan Bir Kıl
2. *Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri-II*
   Sikkesiz Sultanlar
3. *Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri-III*
   ... Düşmüş Ocağa Yanıyor ...
4. *Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri-IV*
   Kan Defteri
5. *Marjinal Tarih Tezleri*

Yazarın ayrıca Osmanlıca'dan yaptığı çevirileri bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ VE SUNUŞ **9**
Şu Bizim Hikâye... 13
'Her Sakaldan Bir Kıl' Üzerine 19
HAFİ'DEN MAFİA'YA **22**
MAFİA Tanımı Üzerine 29
Sosyolojik Zemin 33
Çifte Ahlakın Kökeni 34
Kök Hücre: Aile 44
TÜRKLERDE ÖRFÎ YAPILANMA **49**
Kan Davası ve Etkileri 56
Soy Adına Bak, Gücünü Anla! 65
Temel Güç Odağı: Geniş Aile 69
Daha Fazla Akraba Daha Fazla Güç! 89
Kirven Cumhurbaşkanı Olursa... 108
'Ailem Ordumdur' 122
AİLE DEVLETLERİ VE ANADOLU BEYLİKLERİ **154**
Germiyanoğulları 166
Karamanoğulları 170
Saruhanoğulları 186
Aydınoğulları 194
Menteşeoğulları 201
İsfendiyaroğulları (Candar Beyliği) 205
Pervâneler 212
Dulgadıroğulları 215
Ramazanoğulları 218

Karakoyunlular 220
Akkoyunlular 223
...Ve Diğerleri 227
AYRICALIKLILAR, KORUYANLAR, KORUNANLAR 237
Yerel Başkaldırı Geleneği 312
Dinsel Racon: Fütüvvet 330
Ahilik, Güç ve Otorite 358
Fütüvvet ve Yasadışılık: Külhan-beylik 380
Ayrıcalıklı Yerel Güç Odakları 390
Haydut, Eşkıya, Gangster ve Mafioso 403
DİNSEL ZEMİN VE ALEVÎLİK OLGUSU 415
Sünnî İktidar (Merkez) – Alevî Muhalefet (Yerel) 423
Merkeze Karşı Yerel 426
'CELÂLÎ KİMLİĞİ' VE KÖKENİ 448
Timarlı Sipahilerin MAFİA'laşması 466
Ehl-i Örf'ün MAFİA'laşması 471
Ehl-i Şer'in MAFİA'laşması 480
Karayazıcı'dan Kuyucu Murad'a 489
KAYNAKÇA 517

GİRİŞ VE SUNUŞ

Tarihin tüm devirlerinde meydana gelen küresel değişimlerde en belirleyici rolü, Önasya'nın da içinde bulunduğu coğrafya oynuyordu. Bu rol, Önasya yarımadasının doğu-batı ticaret yolları üzerinde önemli bir kavşak oluşturmasından, kuzey-güney yarı kürede yer alan kara kütlelerinin deniz yolları ve boğazlarla birbirine bağlamasından; Karadeniz ve Akdeniz ticaret yollarını kontrol altında tutabilecek coğrafî bir konumda bulunmasından kaynaklanıyordu. Önasya'nın jeo-ticarî/ekonomik özelliği; jeo-askerî, jeo-siyasî ve topyekün jeo-stratejik önemini besliyordu. Bu önem, bu denli belirleyici niteliklere sahip bulunan Önasya'yı, uluslararası-küresel bir odak durumuna getiriyordu. Nitekim küresel mücadele bu odak çevresinde yoğunlaşıyor; 'büyük değişimler' Önasya coğrafyasını etkisi altında bulunduran güçlerin tercihleri ve eğilimleri yönünde gerçekleşiyordu. Dolayısıyla tarih boyunca Önasya coğrafyası, hükmeden ve hükmedilen güçlerin hem kendi içinde, hem de birbirine karşı bir hesaplaşma alanı durumuna geliyordu.

Kürenin hiçbir coğrafyası, Önasya kadar kanlı ve şiddetli çatışmalara bu denli sahne olmuyor; bunun paralelinde kültürel ve ahlaksal çalkantıların arenasına dönüşmüyordu. Önasya'dan; tarihte bir benzerine daha rastlanmayan tiranlar, despotlar ve müstebitler geçiyordu. Bar-

barların akınları adeta met ve cezir dalgaları gibi 'git-geller' oluşturuyordu. Keza tarihin benzerini görmediği uygarlıklar da bu coğrafyada insanlığın kaderini etkiliyor, insanlığı yücelten kültürel tortularını bırakıyordu. Küresel oluşumları derinden etkileyen büyük göçlerin başlangıç ve bitiş noktası da yine bu coğrafya oluyordu. Bu çerçevede Önasya, kaçınılmaz olarak bir 'kavimler kapısı ve kavimler geçidi' durumuna geliyor, aynı zamanda da kavimlerin savaş alanına dönüşüyordu. Savaşlar salt kavimlerin birbirine tahakküm ve hükmetme amacından kaynaklandığı gibi, ekonomik, siyasi, dinsel nedenlere de dayanabiliyordu.

Tüm bu nedenler, Önasya coğrafyasında sosyal, kültürel, ahlaksal, demografik, dinsel, siyasal ve askerî bakımdan derin izler bırakıyordu. Tarihsel süreçte bu izler durmadan birikim meydana getiriyor, birikim yoğunlaşıyor, yeni yapılanmaları etkileyerek şekillendirebilecek bir dinamizm kazanıyordu. Bu dinamizmden kaynaklanan gelişmeler ise 'tarihsel birikim'e yeni katkılar yapıyordu.

Bir başka ifadeyle, Önasya'ya özgü birikim toplumsal bakımdan yine Önasya'ya özgü bir sentez oluşturuyor; bu sentez ise dış odaklar karşısında kendi iradesini hesaba kattırabilecek bir ağırlık ve etkinlik sergiliyordu. 'Önasya sentezi' olarak adlandırılabilecek oluşumun unsurları arasında; yine Önasya'ya özgü coğrafî, demografik, kültürel, ahlaksal, hukuksal, siyasal, askersel ve ekonomik zemin bulunuyor; bu zemin belirleyici bir karakter taşıyordu.

Yüzlerce, hatta binlerce yıla yayılan bir sürecin sonucu/ürünü olan bu sentez ve alt unsurları, sadece dış güçler bakımından değil; aynı zamanda Önasya sakinleri tarafından da teorik ve bilimsel bakımdan –genellikle– dikkate alınmıyor, gözardı ediliyor, hatta yok sayılıyordu. Ne ki 'sentez' Önasya sakinleri tarafından yaşam tarzının temel dinamiği olarak benimseniyor, kendisini pratikte realize ediyor(gerçekleştiriyor)du.

Sentezin özgün yapısında en temel ve hemen göze batan hususu, kültürel, ahlaksal, demografik, dinsel, hukuksal ve etnik farklılıkların (nüansların) ve zıtlaşmaların aynı çevrede ve zeminde yer alması teşkil ediyordu. Dolayısıyla sentezde bir 'tekillik' (merkeziyet) aramamak; yerel ve bölgesel sentezlerin varlığını da kabul etmek gerekiyordu.

Önasya'nın siyasal tarihinde en çarpıcı çatışmayı, 'otorite çatışmasının' oluşturması meselesi; hem özgün Önasya sentezinin yok sayılmasından, hem de bunun kapsamı içinde işlevi bulunan yerel-bölgesel sentezlerin dikkate alınmaması meselesinden kaynaklanıyordu. 'Otorite çatışması' irdelenerek analiz edildiğinde ortaya çıkan tabloda şu temel 'ikilem' dikkati çekiyordu: merkez ve yerel ...

'Otorite çatışmasının' iki 'tarafını' (ayağını-odağını) oluşturan merkez-yerel olguları, 'Önasya sentezi'nin bütününde olduğu gibi; sentezi meydana getiren tüm diğer unsurların özelinde de varlığını ve etkisini gösteriyordu. 'Otorite çatışması' her dönemde öncelikle siyasi ve askeri alanda belirginlik kazanıyordu. Bu alanlarda girilen kanlı hesaplaşmalar giderek 'toplumsal kan davalarına' dönüşüyor, bitmez tükenmez zıtlaşmalar 'merkez ile yerel' arasındaki çatlakları kapamak yerine –her devirde büyüterek– uçurumlara çeviriyordu.

Gerek Türklerin Önasya'ya gelişine kadarki süreçte, gerekse 1000'li yıllardan günümüze kadar ulaşan dönemde merkezî otoritenin ideal anlamda etki ve egemenlik tesis edememesinin nedenini; Önasya'daki toplumsal sentezin, yerelde –ve yerelden yerele de– gösterdiği farklılıklarda aramak gerekiyordu. Yüzyıllarca sürgit devam eden 'merkez-yerel çatışması' her seferinde yerele yeni kazanımlar sağlıyordu. Zira merkez-yerel çatışmasında ilk ayağı oluşturan (iç veya dış kaynaklı) merkezî otorite –dış kaynaklı olan işgalci bir anlayışla, iç kaynaklı olanı ise despotça ve müstebitçe– yerel tüm değerleri, oluşumları ve kurumları tam anlamıyla yok sayıyordu. Merkezî otorite bu yoldan kendi değer

yargılarını benimsetmeye ve egemen kılmaya çalışıyordu. Bu, her ne kadar otorite çatışmasının temel nedenini oluşturuyorsa da; merkezî otoritenin zaafiyete uğraması da yerel otoritenin kendi düzenini tesis etmesine olanak tanımıyordu. Önasya genelinde, toplumsal sentezin 'yerelden yerele/bölgeden bölgeye' farklılık göstermesi, bu kez de yerel güç odakları arasında rekabet ve husumet kaynağı oluyor, bu da yeni çatışma ve hesaplaşmalara yol açıyordu. Bu tür çatışmalar ise yerel güç odaklarının otoritesini pekiştiriyor, merkez-yerel çatışması yerini, durmadan tırmanış gösteren yerel-yerel rekabetine, husumetine ve çatışmasına bırakıyordu. Nihayet; kültürel, dinsel, ahlaksal, hukuksal ve etnik farklılıklar 'yerel-yerel' çatışmasını adeta legalize ederek 'minimal düzeye' indiriyor, olabildiğince tabana yayıyordu.

Tüm bu çatışmalar Önasya genelinde 'kronik anlamda' otorite boşluğu/otorite zaafiyeti yaratıyordu ki bu boşluk, yine tarihin her devrinde birtakım yasal veya yasadışı güç odakları tarafından doldurulmaya çalışılıyordu. Otorite çatışması sonucu meydana gelen otorite boşluğu ise yerelde ve genelde 'mafios güç odaklarının' her alanda ön plana çıkmasına; sosyal yapının mafios bir karakter kazanmasına ve tüm alanlarda kaçınılmaz bir MAFİA'laşmanın gerçekleşmesine yol açıyordu.

Önasya toplumsal zemininde MAFİA'laşmanın bu denli etkin ve yaygın biçimde gerçekleşmesine yol açan diğer bir husus ise şu oluyordu:

'Merkez-yerel,' 'yerel-yerel' ayaklarına dayanan otorite çatışmasının geri planında; aynı ayaklardan kaynaklanan dinsel, kültürel, ahlaksal, hukuksal ve ekonomik zıtlaşmalar ve çatışmalar yer alıyordu. Zira her kavimsel, dinsel ve etnik 'grup/topluluk/cemaat/kabile/aşiret/geniş aile,' bir diğeri ile rekabet, husumet ve çatışma halinde bulunuyordu. Bu zeminde tam olarak tesis edilemeyen 'tekil/merkezî otorite' her seferinde ancak kısmî ve geçici bir kimlik taşıyabiliyordu. Kronikleşen 'otorite boşluğu' herhangi bir güç tarafından sadece belirli bir süre dolduruldu-

ğunda, o otorite kendi değerlerini 'kaba kuvvetle' egemen kılabiliyordu. Görünürde egemen olan otorite ve o otoritenin benimsediği değerler, otoriteye boyun eğmiş görünen topluluklar tarafından da benimsenmiş izlenimi veriyor, ancak reddediliyordu. Bu gruplar/topluluklar/cemaatlar/kabileler/aşiretler/geniş aileler vb., dışa kapanarak kendi değerlerine taassupla (tutuculukla) bağlı kalıyor, benimsediği değerlerden asla ödün vermiyordu. Bu 'ikili' davranış biçimi, Önasya genelindeki MAFİA'laşmanın da nedeni oluyor, 'MAFİA'laşmanın sosyal zeminini oluşturuyordu. Kısaca 'çifte ahlak-çifte hukuk' diye adlandırılabilecek 'çifte değerlere' dayanan Mafios Toplum Yapısı, bu kaynaktan beslenip güçleniyordu. Mafios Toplum Yapısı zemininde ise güç odakları, kendi minimal otoritelerinin dışında diğer otoritelere –eğmiş gibi görünseler bile– boyun eğmiyor, bir süre sonra onları her alanda zaafiyete ve yenilgiye uğratacak davranışları ve eylemleri sergilemekten çekinmiyorlardı.

Şu Bizim Hikâye...

Türkiye'de son onyıllarda –özellikle 1965 sonrasından günümüze kadar– en çok konuşulan, tartışılan ve sosyal yaşamda etkili olan sorunlardan birini ve hatta başta gelenini Türk MAFİA'sı teşkil ediyordu. Aynı süreçte ekonomik ve siyasî istikrarsızlık ülke yönetimini giderek zorlarken, mafios suçların oranında da büyük bir artış gözleniyordu. Ekonomik ve siyasî istikrarsızlıkla atbaşı giden 'mafios tırmanış' yasadışı eylem ve etkinlik alanını sürekli genişletirken; ulusal ve küresel zeminde meydana gelen değişim ve oluşumlar, Türkiye'deki MAFİA'laşmanın da yolunu açıyordu.

Bir başka ifadeyle Önasya'nın tarihsel sürecinde defalarca yaşanmış olan olaylar yeniden yaşanıyor, daha doğrusu tekrarlanıyordu. Sosyal yaşamdaki mafios oluşum ve yapılanmalar bir kez daha ekonomik ve siyasî alana yansıyordu. Dahası... Mafios Toplum Yapısı zemininden beslenen MAFİA'laşma giderek ekonomik ve siyasî etkinlik kazanıyor; bu etkinlik, merkezî otorite üzerinde kendini hissettiriyordu. Mafios otorite nihayet, merkezî otorite ile 'boy ölçüşme,' hatta hesaplaşma içine giriyordu. Hiç kuşku yok ki buna; 'küreselleşme' sürecinin de büyük katkıları oluyordu. Zira 'küresel otoriteyi tesis etmeyi amaçlayan küresel güç odakları,' mafios unsurların –yerel, merkezî ve küresel anlamda– katkısı ile amaçladığı değişimi gerçekleştirmeye yöneliyordu.

Bu doğaldı. Çünkü küresel güç odakları, küresel egemenliklerini tesis edebilmek için ulusal yapılanmaları tasfiyeye yöneliyorlardı. Dolayısıyla küresel güç odakları ile ulusal devletlerin merkezî otoritesi karşı karşıya geliyordu. Buna karşılık Mafios Toplum Yapısı zemininde yerel güç odakları ulusal/merkezî otoritelere karşı zaten yüzyıllardır direnişlerini sürdürüyorlardı. Bu bağlamda küresel güç odakları ulusal devletlere karşı mücadele eden yerel güç odaklarını –bir bakıma– korumaları altına alıyor, ulusal/merkezî otoriteyi çökertmek konusunda koşutluk içine giriyorlardı. Aslında bu da tarihsel kökleri bulunan bir stratejiden başka bir şey değildi. Tek cümle ile, 'düşmanımın düşmanı dostumdur' ilkesinin bir kez daha yaşama geçirilmesini ifade ediyordu.

Önasya toplumu son 35-40 yıl içinde bu stratejinin yaşama geçirilmesine ve işlerlik kazanmasına tanık oluyordu. (Unutmamak gerekir ki 1943 yılında İtalya'daki faşist yönetime karşı Sicilya'ya çıkarma yapan Pentagon, Sicilya MAFİA'sı ile işbirliğine girerek büyük avantaj sağlıyordu.) Türkiye Cumhuriyetine karşı uygulanan yeni senaryoda ise başrolü, Önasya Mafios Toplum Yapısı'nın örgütsel gücü olan MAFİA oynuyordu.

Ne ki aynı süreçte, aynı çevrede en çok sorulan soru; 'Türkiye'de MAFİA var mı?' sorusu oluyordu. Soruya ilk yanıtı yine MAFİA liderleri veriyor ve; 'Türkiye'de MAFİA babaları yoktur. Aile babaları vardır' diyerek mafios yapılanmayı reddediyorlardı. Son beş yıla kadar güvenlik güçlerinin –çoğunlukla– önderleri de bu görüşü paylaşıyorlardı. Türkiye'de İtalya ve ABD modeli bir MAFİA'laşmadan söz edilemeyeceğini ileri sürüyorlardı.

Siyasetçiler ise böyle bir tartışmaya katılmıyorlardı bile... Zira onlar zaten yerelden geliyor ve siyasî ilkeleri ile görüşlerini Mafios Toplum Yapısı zemininden alıyorlardı. Dolayısıyla 'çifte ahlak'ın en çarpıcı örneklerini yine onlar sergiliyor; hem merkezî otoriteyi temsil ediyor, hem de merkezî otorite karşısında yerel güç odaklarının çıkarlarını gözeterek, yerel otoritenin pekişmesi yönünde faaliyet gösteriyorlardı. Kaldı ki siyasî ve bürokratik mekanizmadaki bu 'çarpık tutum' Önasya Mafios Toplum Yapısı zemininde paylaşılan mafios değerlerin bir gereği olarak hiç kimse tarafından 'yadsınmıyor, yadırganmıyordu...' Bu bağlamda uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, yolsuzluklar ve 'yasal kılıfa sokulan' yağma tırmanış gösteriyor, bu tırmanışın yan unsuru olan 'baskı, terör, şiddet ve cinayete' kadar uzanan 'ağır suç' durmadan yayılıyordu. Bir yandan kaba kuvvet, diğer yandan mafios iş alanlarından elde edilen 'kara servet,' ulusal ve yasal ekonominin çürümesine yolaçmakla kalmıyor, yasal ilke ve dayanakları da ortadan kaldırıyordu. Küresel güç odakları, yerel güç odakları ve yasadışı güç odakları tarafından oluşturulan üçgen'in içine sıkışan ulusal/merkezî otorite tam anlamıyla 'meflûc' (felçli, oynayamaz, kımıldayamaz) duruma sokuluyor, kuşatılıyordu. Ulusal devlet çıkış yolu arıyor ve fakat karşısındaki güçlerin niteliğini kavrama yeteneği gösteremiyordu. Kaldı ki bu güçler, ulusal/merkezî devletin bünyesine de nüfûz etmiş bulunuyordu.

Bu bağlamda MAFİA, her alanda ön plana çıkıyor, belirleyici bir ni-

telik kazanıyor ve hepsinden önemlisi de Mafios Toplum Yapısı zemininde tesis ettiği otoritesini, emsalsiz bir cüret göstererek legalize etmeye (yasallaştırmaya) yöneliyordu. Mafios unsurlar ekonomik yaşamı düzenliyor, kendi ilkeleri doğrultusunda kendi yöntemlerini uygulayarak adalet dağıtıyor, ceza veriyor, infaz ediyor, arabuluculuk yapıyor, güvenlik ve koruma gibi alanlara el atıyor, siyasette belirleyicilik kazanıyor, birtakım devlet kurumlarını –cezaevleri gibi– yönetme iradesi gösteriyor, kısacası; dinsel alandan eğitime kadar toplumun tüm sosyal katmanlarında söz sahibi olmaya yöneliyordu. Mafios unsurlar güvenlik ve hukuk alanında kadrolaşıyor, bürokratik kademeye kendi adamlarını yerleştiriyor, tayin ve terfilere müdahale ediyor, yasadışı alanda kazanılan servetlerle iletişim unsurlarını (gazete ve gazetecileri) satın alarak elektronik medyada tekelleşmeye yöneliyordu. Sanayide korsan üretim, otomotiv sanayiinde her türlü yasadışı uygulama, siyasî şantaj, ekonomik tehdit, siyasî cinayet, sahtekârlık, antitekel yasalarına muhalefet, her türlü manipülasyon, her türlü kaçakçılık, kaba kuvvete dayalı ipotek, siyasî tekel vs., zaten onların kontrol ve denetiminde bulunuyordu. Dahası... Demokratik rejime karşı girişilen komplo ve provokasyonlarda başrolü yine onlar oynuyor, dolayısıyla hem rejim hem de savunma konularında önemli pozisyonlar elde ediyorlardı.

Tüm bu oluşumların yaşam bulduğu ve işlerlik kazandığı Mafios Toplum Yapısı, sadece birkaç onyıllık –veya çeyrek yüzyıllık– bir sürecin ortaya çıkardığı sonuç değildi. Mafios Toplum Yapısı ve toplumun benimsediği ortak mafios değerler, yüzlerce yıllık birikimlerin mayalandırdığı doğal bir oluşum ve o oluşumun tesis ettiği doğal bir düzen karakteri taşıyordu.

Ancak; varlığı ne denli ısrar ve inatla reddedilirse edilsin tesis edilen 'mafios düzen' bir girdap gibi, toplumu ve geleceğini içine çekiyordu. Dolayısıyla, her şeyden önce bu 'mafios düzenin' tüm boyutlarının

ortaya konulması; yüzlerce yıllık öyküsünün irdelenmesi, analiz ve deşifre edilmesi ve her türlü 'eli kanlı güç odağına' meydan okunarak, bütün çıplaklığı ile gözler önüne serilmesi gerekiyordu. Bu temel ilke doğrultusunda, Mafios Toplum Yapısı zemininde Önasya toplumsal sentezi bünyesinde yapılanarak yaşama geçen mafios örgütlenmenin gerçek öyküsünün yazılması vakti çoktan gelmişti ve geçiyordu. Bu öykü, tümüyle Önasya tarihsel sürecini kapsadığı için de her şeyden önce 'tarihsel bir öykü' niteliği taşıyordu. O nedenle Önasya tarihinin bir de bu hareket noktasından irdelenip incelenmesi gerekiyordu.

Bu çalışma işte bu amaçla gerçekleştirildi.

Konu –öncelikle– tek boyutlu, yani; sadece kriminal, sadece tarihsel veya sadece sosyal boyutuyla ele alınmadı. Çalışma, üç boyutu aynı anda kapsayan bir anlayışla gerçekleştirildi.

Bu boyutların başında MAFİA üzerine 'teorik bilgiler' yer alıyordu. Bu alandaki ilk türkçe çalışma da yine bu satırların yazarı tarafından yapılmış ve elde edilen sonuçlar *Dünyamızı Saran MAFİA* (3cilt) adı altında 1992 yılında kitaplaştırılmıştı. *Dünyamızı Saran MAFİA*'da konu hem teorik olarak irdeleniyor, hem de Sicilya tarihi içinde sosyal dayanakları deşifre edilerek pratik örnekleri sergileniyordu. Bu nedenle 'Türkiye'de MAFİA'laşma,' irdelenirken konunun teorik boyutu biraz daha sınırlı tutuluyor; Önasya toplumsal sentezine özgü hususlar gözönünde bulundurularak, gerekli görülen aşamalarda teorik çözümlemelere yer veriliyordu.

İkinci boyutu, konunun pratiği oluşturuyordu. Nitekim Önasya Mafios Toplum Yapısı zemininde cereyan eden olaylar, teorik kalıplar da gözönüne alınarak hem analiz ediliyor, hem de sıralanıyordu.

Kaldı ki Önasya Mafios Toplum Yapısı zemininde ortaya çıkan pratikteki örnekler, aynı zamanda üçüncü boyutu oluşturan tarihsel süreç

çerçevesinde ele alınıp inceleniyordu.

Kısacası; bu çalışma yapılırken her üç boyuttaki oluşumlar aynı anda ve birlikte ele alınıyor, analiz ediliyor ve üç boyut örtüştürülerek yazıya dökülüyordu. Bu yöntemde konunun 'ana teması' esas alınıyor, tarihsel süreçteki pratik örnekler sergilenirken, örnekler teorik süzgeçten geçiriliyordu. Ne ki bu örneklerin kaydedilmesi aşamasında kronolojik sıralamaya bağlı kalınmıyor, buna karşılık kronoloji tam anlamıyla da gözardı edilmiyordu. Bu bağlamda şöyle bir tasnif yapılıyordu.

Önasya'daki MAFİA'laşma oluşumu tarihsel bakımdan iki ana süreçte ele alınıyordu.

Birinci süreci; Türklerin Önasya'ya gelişinden Mütareke'ye, yani 1918 yılına kadarki süreç teşkil ediyordu. Selçuk, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı yüzyılları olarak adlandırılabilecek olan bu süreç I. Dünya Savaşı'nın sonu, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi ile son buluyordu.

İkinci süreci ise; Mütareke'den, günümüze dek uzanan ulusal savaş, tek parti ve çok parti dönemi teşkil ediyordu.

Her iki süreçte de ortaya çıkan otorite odakları –nitelik ve nicelik bakımından– büyük farklılık gösteriyordu. Dolayısıyla MAFİA'laşma sürecinde de –özde ve biçimde– büyük farklılıklar gözleniyordu. Önasya Mafios Toplum Yapısı zemininde farklı yapılanmalar ortaya çıkıyordu.

Kuşkusuz her iki süreç de kendi bünyesinde, yine birbirinden farklı süreçleri ve oluşumları içeriyordu. Örneğin; Anadolu Beylikleri süreci ile Selçuk ve Osmanlı
termesi gibi ...

Veya yine örneğin; Cumhuriyet sürecinde tek parti dönemi ile 1965-2000 sürecinin Mafios Toplum Yapısı zemini üzerinde farklı etkiler meydana getirmesi gibi...

'Her Sakaldan Bir Kıl' Üzerine...

Son derece kapsamlı; çok boyutlu, çok yönlü ve oldukça karışık bir konunun gerektiği gibi ortaya konulabilmesi, tüm kaynakların taranması ve tüm olanakların zorlanmasıyla mümkün olabilirdi. Tarihsel boyut; tarihsel kaynakların elden geçirilmesinin yanı sıra, ciddi bir arşiv çalışmasını da gerektiriyordu. Oysa 'Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri'ni gözler önüne serebilecek derli toplu bir arşiv bile mevcut değildi. Teorik alanda MAFİA üzerine yapılacak bir çalışma, konu ile ilgili güçlü bir bibliyografyayı da elzem kılıyordu. Oysa türkçe yapıtların tümüne yakını, MAFİA üzerine yazılmış romanlardan ve az sayıda güncel/magazinel yapıttan oluşuyordu. Bunlar bilimsel nitelikten uzak yapıtlardı.

Konunun pratik boyutu ise sosyolojik bakımdan ciddi bir alan çalışmasına gereksinim gösteriyordu. Ne ki bu konudaki çalışmalar da yetersiz kalıyor, akademik kurumlar, üzerine düşen görevleri yapmıyordu.

Tüm bu yetersizlikler, eksiklikler ve olumsuzluklar ortaya, aşılması güç engeller çıkarıyor; bu güçlükler birtakım kişisel çabalarla ve bazı kurumların özverili katkılarıyla aşılmaya çalışılıyordu.

Elde edilen veriler değerlendirilerek kitaplaştırılırken şu yöntem uygulanıyordu:

Konu 'Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri' genel başlığı altında ele alınıyordu. Ancak tarihsel dönemlere özgü teorik ve pratik veriler, birbirinin devamı olarak, fakat, birbirinden bağımsız bir şekilde kitaplaştırılıyordu.

'Her Sakaldan Bir Kıl' bu anlayış ve yöntemle hazırlanan –bir bakıma– dizinin ilk kitabını oluşturuyordu.

'Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri' son derece kapsamlı ve karmaşık bir karakter taşıdığı için, anlatımı kolaylaştırmak amacıyla – mümkün olduğunca– dialog üslubu ve tekniği kullanılıyordu. Nitekim konu başlıkları, aynı zamanda konuyu özetleyen sorular şeklinde ortaya konuluyordu. Bu sorulara verilen yanıtlar ise, ele alınan konuların gerektirdiği bir uzunlukla, yani hacim bakımından birbirinden farklı ebatlarda kaydediliyordu.

Sorular ve yanıtları; kronolojik bir sıra dikkate alınmaksızın hem teorik, hem de pratik açıklama ve örneklerle, tarihsel süreç gözönünde bulundurularak sergileniyordu. Teorik tanımlama ve açıklamalar yapılırken Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri üzerine üretilen çeşitli tezler de ortaya konuluyordu. Teorik tezler, tarihsel süreçten seçilen pratik örneklere ve kanıtlara dayandırılıyordu.

Tüm bu çalışma ve uygulamalar sırasında Türkiye'deki Mafios Toplum Yapısı'nın oluşturduğu sosyal zeminin tarihsel derinliklerine sondajlar yapılıyor, MAFİA'laşmanın kökenleri –adeta– görüntüleniyor, hatta fotoğraflanıyordu.

İlk bakışta konu ile ilgisizmiş gibi görünen, tarihin çok eski dönemlerinde kalan birtakım olayların uzun sayılabilecek bir şekilde irdelenmesi ve analiz edilmesi, yeri geldiğinde o olayların ana konu ile ne denli iç içe olduğunu gösteriyor ve kanıtlıyordu. Bu nedenle, özellikle tarihsel ve dinsel olaylar titizlikle taranıyor, olayların mafios karakteri saptanarak günümüzdeki mafios tablodaki yerine oturtuluyordu. (Celâlî isyanlarının dinsel kökenleri, ihtilalci tarikatların tarihsel dayanakları, kan dökücü inançların güncel olaylara yataklık yapması, başkaldırı geleneğinin yerel-merkez çatışmasına etkileri, dinsel-sosyal çatışmaların Mafios Toplum Yapısı'na etkileri vs. gibi...)

Bu yaklaşımla gerçekleştirilen çalışmalar aynı zamanda 'toplumsal değer yargıları' gibi 'kökten olayların' yapısını da gözler önüne seriyor-

du. Bunlar ise Mafios Toplum Yapısı'nın oluşmasında ayrı bir önem taşıyordu.

Unutmamak gerekir ki 'Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri,' en geniş kapsamlı MAFİA tanımı olan 'merkezî otoriteye karşı, yerel güç odaklarının direnişi' formülünün ekseninde oluşuyordu. Dolayısıyla, her iki otorite odağının her yönüyle incelenerek ortaya konması gerekiyordu. Nitekim; dizinin ilk kitabı olan 'Her Sakaldan Bir Kıl' da; yerel güç odaklarının karakterini ve doğasını derinden etkileyen Anadolu Beylikleri dönemi son derece geniş bir açılımla ve derinlemesine ele alınıyordu. Keza, bu odakların yapısında etkili olan dinsel karakter ve inanç türleri de aynı titizlikle irdeleniyordu.

Hemen kaydetmek gerekir ki Mafios Toplum Yapısı çeşitli etkenlerden, unsurlardan ve boyutlardan oluşuyordu. Bu nedenle MAFİA konusu, ağırlıklı olarak folklorik çevreden ve o çevreye özgü yerel siyaset odaklarından arınamıyor, oluşumu ya kendi bünyesine yansıtıyor, ya da kendisi o oluşumun doğal parçası olarak işlev görüyordu.

'Türkiye'de MAFİA'laşmanın Kökenleri' genel başlığı altında, dizinin ilk yapıtı olan 'Her Sakaldan Bir Kıl' MAFİA dünyasının kapılarını siz okurlara açıyor ve gerçekleştireceğiniz uzun bir gezinin bu 'ilk adımında' sizlere 'hoşgeldiniz' diyor.

Murat ÇULCU
1 Mart 2001, İSTANBUL

HAFİ'DEN MAFİA'YA

• ***MAFİA sözcüğünü tanımlar mısınız?***

MAFİA sözcüğünü irdeleyerek konuya girmek her bakımdan daha doğru ve yerinde bir yaklaşım olur. MAFİA, Sicilya kaynaklı bir sözcük. Fakat bu sözcüğün –köken itibarıyla– Sicilyalılara ait olduğunu söylemek pek mümkün değil. Zira şimdiye kadar etimolojik alanda yürütülen çalışmalar, MAFİA sözcüğünün kökeninin Arapça'ya dayandığını ortaya koymuş bulunuyor.

Hemen kaydetmek gerekir ki MAFİA hem 'kelime' olarak, hem de 'akrostiş' (bazı kelimelerin baş harflerinin birleştirilmesiyle oluşturulan sözcük) şeklinde kullanılan... Ve her iki kullanılış şeklinde de aynı anlamı (kavramı) ifade eden bir 'tanımlama' sayılır. Bu tanımlamayı hem kelime (sözcük) ve hem de rumuz (sembol) olarak nitelemek/kabul etmek doğru olur.

MAFİA sözcüğünün kökenini Sicilya tarihinde aramak gerekir. MAFİA'nın ilk kez 1282 yılında, Sicilyalıların Fransız işgalcilerine karşı gerçekleştirdiği başkaldırı hareketinin önderleri tarafından rumuz (sembol) olarak kullanıldığı araştırmacılar tarafından –büyük bir çoğunlukla– kabul edilmiş bulunuluyor. Ancak –başta Alman sosyolog

Prof. Dr. Henner Hess olmak üzere– bazı bilim adamları, bu sözcüğün 1282 yılından önce de Ada'da kullanılmış olduğunu ileri sürüyor ve kanıtlıyor.

Prof. Dr. Hess'e göre MAFİA sözcüğünün atasını Mafie sözcüğü oluşturuyor.

Bilindiği gibi Sicilya MS 800-1000 yılları arasında Kuzey Afrikalı Berberîlerin (Arapların –ki bunların genellikle İsmailîye/Fatımîler olduğu, Sabbahî grupların Sicilya'ya geçerek gizli faaliyetlerde bulundukları sonraki bölümlerde kapsamlı şekilde irdelenecek –M. Çulcu) işgali altına girmiş... Daha sonra kuzeyden gelen Hristiyanların kontrolüne geçmiş... Ve fakat Müslümanlar MS 1200'lü yıllara kadar varlıklarını –özellikle sosyal ve kültürel alanda– etkin biçimde korumuşlardı.[1]

İşte bu etkinlik sonucu bazı Arapça sözcükler/kelimeler Sicilya lisanına giriyor, kalıcılık kazanıyordu. Bu kelimeler arasında; Fondaco, Magazin, Arsenal, Oval, Divan, Gabelle, Havarie, Kabel, Riziko, Çek, Sterling, Tara, Tarif, Trafik gibi sözcükler yer alıyordu.

Prof. Dr. Hess'in Loschiavo'ya dayanarak ileri sürdüğüne göre; Adanın iç kesimlerindeki yüksek dağlarda taş ocağı olarak kullanılan bazı mağaralar bulunuyordu. Araplar bu mağaralara Mafie diyorlardı.

Ada'da askerî ve siyasî egemenliğini yitiren ve yasadışı işler yaparak yaşamlarını sürdüren Araplar, iç kesimlerdeki dağlara ve buralardaki mağaralara kaçıyorlardı. Bir başka ifade ile Mafie'lere sığınıyorlardı. Nitekim, çok sonraları Garibaldiciler de bu mağaralarda saklanıyor ve 'Mafie'lerde saklananlar' anlamına gelen MAFİA sözcüğü ile anılıp, tanınıyorlardı.

Yine Prof. Dr. Henner Hess'e göre MAFİA sözcüğünün esin kaynaklarından bir başkasını da Arapça'da 'fiyakacı, hiç kimseden çekinmeyen

---

[1] Bkz. *Dünyamızı Saran MAFİA*, Murat Çulcu, Kastaş A.Ş. Yay., İst. 1992.

adam' anlamına gelen Mahias sözcüğü teşkil ediyordu. Buna benzer bir başka sözcük de Ma Afir idi. Palermo'ya egemen olan bir Arap kabilesi, bu ad ile anılıyordu.

Burada hemen kaydetmek gerekir ki Mahâ sözcüğü de Mafie ile aynı anlamda kullanılıyordu. Mağaralara genelde Mahâ deniyor, Marsala yöresinde ise Mafie kullanılıyordu.

Floransa lehçesinde 'fakirlik ve sefalet' anlamında kullanılan Mafia sözcüğü, Piemonte lehçesinde 'küçük adam' anlamına geliyordu. Sicilya'da MAFİA sözcüğü, 1658 yılında yazılı kayıtlara bir lâkab, olarak geçiyordu. Katerina adlı bir büyücü kadına 'korkusuz-kendini beğenmiş, hükmedici' anlamında Maffia deniliyordu.

Dahası... Ada'nın kimi bölgelerinde MAFİA sözcüğü 'güzellik, kendini beğenmişlik, gururluluk, mükemmellik ve kusursuzluk' anlamında kullanılıyordu. Bazı seyyar satıcılar ise mallarını satarken övmek amacıyla 'Mafiusi-Mafiusa' diye bağırıyorlardı.

Yazar Pitre'ye göre Mafiosi –ki bugün Mafioso'nun çoğulu anlamında kullanılıyor– 'cesur, çalışkan, alay edilemez' anlamına geliyordu.

MAFİA sözcüğünün etimolojisi ile ilgili yapılan tüm çalışma ve araştırmalar batılı bilimadamları ve yazarlar tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu araştırmacı ve yazarlar sözcüğün kökenini Arapça'ya dayandırarak çok önemli bir ipucu ortaya koyuyorlardı. Fakat Arapça'ya yeterince vakıf olmadıkları için, yine çok önemli bir hususu gözönünde bulunduramıyorlardı. O önemli husus ise, Sicilya lisanındaki 'Mahâ' sözcüğü ile Arapça'daki 'Hafi' sözcüğü arasındaki akrabalıktı. Aslı 'Hafâ'dan kaynaklanan 'Hafi' sözcüğü 'gizli-saklı' anlamına geliyordu.

'Hafiyy;' 'gizli' idi. 'Hafiye;' gizli polis, Hafiyyât ise 'gizli-saklı şeyler' anlamında sarfediliyordu.

Arapça'da 'Hafi' anlamına gelen bir başka sözcük de 'Mahfi' idi. 'Ha-

fi'den türeyen 'Mahfi' sözcüğü de 'gizli-saklı' anlamını ifade ediyordu. Mahfi ile MAFİA sözcükleri arasındaki bağlantıyı ve akrabalığı ortaya koyan sözcük ise Mahâfil-Mahfil/Mahfel sözcüğü idi. Arapça'da "Mahâfil-Mahfil' sözcüğü; 'oturulacak, görüşülecek yer-toplantı yeri' demekti.

İşte... Sicilya lisanında 'taşocağı, mağara' anlamına gelen 'Mahâ' sözcüğünün kökenini 'Hafi' sözcüğünden türeyen 'Mahâ-fil' sözcüğü oluşturuyordu. Marsala çevresinde aynı anlamda, yani 'taşocağı-mağara' anlamında kullanılan 'Mafie' sözcüğü ile 'Mahâ' sözcüğü eş anlamlı sözcükler sayılıyordu.

Kaldı ki, İtalyancada bazı kelimelerin sonuna eklenen (ia-ya) eki de bu bağlamda dikkati çekiyordu. Örneğin; Farmacia, Pizzeria, Paneria gibi...

Bu nedenle Arap-Sicilyen bir aksan olarak Mahâfil' sözcüğünün yerli halk tarafından 'gizli toplanılan yer-hâne' anlamında Mahâfilia şeklinde kullanılmış olması da düşünülebilir. Mahâfilia-MAFİA yakınlığını bir şive, söyleyiş benzerliği olarak da kabul etmek mümkün sayılır.

Keza; Hafiyyât-Mahfiyyât gibi kelimelerin ifade ettiği 'gizli işler, gizli münasebetler, gizli toplantılar' tümüyle MAFİA sözcüğünün taşıdığı anlamlarla da çakışıyordu.

Tüm bu çalışma ve iddialar; MAFİA sözcüğünün Arapça'dan kaynaklandığını ve 'gizliliği ifade ettiğini' kesin sayılabilecek bir netlikte ortaya koyuyordu.

MAFİA sözcüğünün taşıdığı 'gizemli anlam' halk arasında yaygın bir biçimde bilindiği için, kimi zaman topluma verilmek istenen mesajlarda adeta bir şifre... Yani 'akrostiş' olarak da kullanılıyordu.

Bu kullanılış şeklinin en önemli örneğini ise 1282 yılında Sicilyalıların işgalci Fransızlara karşı gerçekleştirdikleri başkaldırı hareketi teşkil

ediyordu. Adayı işgal eden d'Anjou Hanedanı'nın, aristokratlar başta olmak üzere Sicilyalıları aşağılaması ve tüm yaşam haklarını ellerinden alması karşısında toplumsal bir eylem başlıyordu. Bu başkaldırıya, kendi aralarında örgütlenen Sicilyalı aristokratlar önderlik ediyor, halkı örgütleyerek, yönlendiriyordu.

Sicilyalılar, aralarında kurdukları bu direniş örgütüne MAFİA adını veriyorlardı. Örgütün adı, Fransızlara karşı kullanılan bir sloganın baş harfleri birleştirilerek meydana getiriliyor, direniş bu yolla halka duyuruluyor ve maledildiyordu.

Slogan şuydu:

Morte Alla Francia İtalia Anela (Bütün Fransızlara Ölüm, İtalya Kükrüyor) anlamına geliyordu.

Bu sloganın baş harfleri birleştirildiğinde ortaya MAFİA sözcüğü çıkıyordu. Olayların akışı içinde ise MAFİA'nın ne anlama geldiği herkes tarafından öğreniliyordu.

MAFİA sözcüğü 19. Yüzyılda bir kez daha aynı şekilde 'gizli örgüt' anlamında akrostiş olarak kullanılıyordu.

Avrupa'daki mutlakiyet rejimleri karşısında cumhuriyetçi fikirleri savunan ve bu yönde eylemler gerçekleştirmekten geri durmayan Giuseppe Mazzini Güney İtalya'da Carbonari, Sicilya'da ise MAFİA ile işbirliği yapıyordu. Aynı zamanda Genç İtalya örgütünün de kurucusu olan Mazzini ile işbirliği yapan ve onun gibi kraliyet rejimine karşı çıkan Sicilyalı aristokratlar mücadeleye; tesis ettikleri MAFİA örgütü ile katkıda bulunuyorlardı.

Bu işbirliğini ise, duvarlara yazılan şu sloganla duyuruyorlardı: Mazzini Autorizza Furti İncendi Avvelenamenti. Slogan (Mazzini Suç İşlemeye-adam öldürmeye vekâlet/yetki veriyor) anlamına geliyordu.

Sicilyalı aristokratlarla Giuseppe Mazzini arasındaki işbirliği ve da-

yanışmayı topluma duyuran bu sloganda yer alan kelimelerin baş harflerinin bir araya getirilmesi sonucu ortaya yine MAFİA sözcüğü-rumuzu çıkıyordu.

Nitekim Garibaldiciler bu mücadele sırasında Ada'nın iç kesimlerindeki Mahâ-Mafie adı verilen mağaralarda saklanıyorlardı. Zafer kazanılıp da muzaffer olarak Palermo'ya girdiklerinde halk bunları, 'Yaşasın MAFİA-Yaşasın Mafiosi' diye bağırarak ve tezahürat yaparak karşılıyordu.

Benzer bir karşılama bir kez de 2. Dünya Savaşı sırasında gerçekleştirilen Sicilya çıkarması sonucunda yaşanıyordu.

Çıkarma başarı ile gerçekleştirilip de ABD kuvvetleri, MAFİA ve Cosa Nostra ile işbirliği yaparak Villalba kasabasına girince halk, MAFİA şefi Don Calogero Vizzini'yi 'Yaşasın MAFİA-Yaşasın Don Calo' diye bağırarak karşılıyor, tezahürat yapıyordu.

Bu bilgiler ve bulgular çerçevesinde MAFİA sözcüğünün; hem belirli anlamları ifade eden Arapça kökenli bir sözcük, hem de aynı anlamı vurgulayan ve fakat bazı sloganlardaki baş harflerinin birleştirilmesi... Yani, akrostiş ile elde edilen bir rumuz/sembol olduğunu kabul etmek doğru olur.

- ***Başka lisanlarda da MAFİA benzeri sözcükler var mı?***

Sicilya'da MAFİA sözcüğü ile ifade edilen olgunun (veya kavramın) bazı başka lisanlarda karşılığını bulmak mümkün olabilir. Ancak diğer lisanlarda, MAFİA ile aynı anlamı taşıyan sözcüklerin, akrostiş yapılarak rumuz şeklinde kullanılması söz konusu değil.

Örneğin; ABD'de Cosa Nostra (Bizim hikâye-Bizim dâva) Sicilya MAFİA'sının hem bu ülkedeki organik bir uzantısı, hem de MAFİA sözcüğünün ortaya koyduğu kavramın-oluşumun bir ifadesi olarak kabul edilebilir.

Aynı şekilde Güney İtalya'daki Camorra yapılanması da Sicilya MAFİA'sının bölgesel bir uzantısı ve ifadesi sayılır.

MAFİA benzeri oluşumu ifade eden bir başka sözcük de Japonların Yakuza'sı kabul edilebilir. Yakuza, Japonya'da MAFİA'varî işler yapan örgütler için kullanılıyor.

Bununla birlikte MAFİA, Cosa Nostra, Carbonari ve Yakuza oluşumlarında uyulan ilkelerin özde, birbirinden çok büyük farklılıklar göstermemesini de gözardı etmemek gerekir.

• ***MAFİA sözcüğünden türetilen –sosyolojik ilişkileri ifade eden– başka sözcükler de var mı? Varsa bunlar nedir ve neleri ifade ediyor?***

MAFİA sözcüğünün ifade ettiği olgu-oluşum-kavramın ne olup ne olmadığını vurgulamadan önce, anlatım sırasında kullanılacak sözcükleri şöyle, kabaca sıralamakta büyük yarar var.

Bu bağlamda MAFİA sözcüğünü bir kök, bir 'başlangıç sözcüğü' olarak kabul etmek gerekir.

Yakın bir gelecekte, tüm MAFİA ilişkilerini –ki buna 'mafios ilişkiler' denir– kapsayan bilimsel çalışmalar için Mafioloji sözcüğünün kullanılması hiç de yanlış olmaz.

Karşılıklarını yeri geldikçe kaydetmek koşuluyla burada MAFİA sözcüğünden türeyen bazı kelimeleri hemen sıralamak mümkün. Örneğin; Mafios (MAFİA'varî), Mafios Toplum Yapısı, Mafios Davranış Biçimi, Mafios Ahlak Anlayışı, Mafios Hukuk Anlayışı, Mafios Örgüt, Mafioso, Cosca, Partito, Omerta, Vendetta, Mafios Gangster, Mafiosi ve bunun gibi...

MAFİA Tanımı Üzerine

• ***Tekrar MAFİA olgusuna dönelim. MAFİA nedir? Tarifini yapar mısınız?***

MAFİA'nın tarifini tek boyutlu, yapmak doğru olmaz. Örneğin; MAFİA'yı sadece "Örgütlü Suç" bağlamında ele almak, salt sosyolojik alanda incelemek veya yalnız hukukî açıdan irdelemek yanlış olur. Bu tür yaklaşımlar hem MAFİA kavramını tam anlamıyla ortaya koyamaz, hem de bu konuda çalışanları yanlış alanlara sürükleyerek başarısızlıklara yol açabilir.

Örneğin; halen yürürlükte bulunan Örgütlü Suçlarla Mücadele Yasası MAFİA olgusunu (isim kullanmadan) bu şekilde, tek yanlı olarak ele alıyor ve tanımı da (diğer boyutları gözardı ederek) tek taraflı yapıyor. Bu tanım hukuk zemini üzerinde sadece kiriminal boyutu yansıtıyor.

Çeşitli sosyologlar, hukukçular ve hatta felsefeciler 'tek boyutlu tanım' tuzağına düşmüş bulunuyor. Bu tanımlamaları örneklemek kolaylıkla mümkün.

En geniş kapsamlı tanımlamayı kuşkusuz; "MAFİA bir örgüt değildir. Bir yaşam biçimidir" tanımı oluşturuyor. Bu tanım MAFİA'yı âdeta 'birebir' yaklaşımla toplumsal yaşamın tüm unsurlarına raptediveriyor. Ne ki; konunun yasal, hukukî, kriminal... Kısacası 'suç' kavramına yönelen boyutları gözden ırak tutularak, netlik kazandırılmıyor.

Prof. Dr. Hess MAFİA'yı "merkezî otoriteye karşı yerel güç odaklarının direnişi" olarak tanımlıyor. Prof. Dr. Hess'in bu tanımlaması bilimsel zeminde en geniş alanı kapsıyor. Herşeyden önce 'yasadışı direniş' olgusu vurgulanarak hem hukuk, hem de kriminal boyutlar ortaya konuyor. 'Merkezî otorite' çağdaş devlet otoritesinin siyasî, ahlâkî ve hu-

kukî 'erk'ini ifade ediyor. 'Yerel güç' ise 'geleneksel yaşam tarzı' ile onun alt yapısını oluşturan örfî ahlak, örfî hukuk oluşumlarını ifade ediyor. Bu durum, tanımın sosyolojik boyutunu ortaya koyuyor.

Prof. Dr. Hess'in bu tanımlaması en yetkin MAFİA tanımı olarak kabul edilebilir. Ne ki bu tanımın içinde 'bireysel yaşamın dayatma ve tercihlerinin' gözönüne alınmamış olması, bu yönde bazı eklemeler yapılmasını kaçınılmaz kılıyor. Zira MAFİA kavramının temel birimi olarak bireyin ele alınması ve meselenin bireylerarası yasal-yasaldışı ilişkiler ağı bağlamında tanımlanması, hem gerçekçilik hem de kalıcılık kazandırılması bakımından zorunlu görünüyor. Bu nedenle Prof. Dr. Hess'in tanımına bir de 'bireysel özgürlükler' boyutunun eklenmesi gerekiyor.

Küreselleşme bağlamında 'özgürlük' kavramının ön plana çıkması ve yeni yaşam tarzının 'olmazsa olmaz' ilkesini bireysel hak ve özgürlüklerin teşkil etmesi... Bizleri MAFİA olgusu karşısında aynı 'değer yargılarını kullanmaya' sevkediyor. Dolayısıyla, öncelikle bu temel kavram; yani 'özgürlük kavramı' üzerinde, küresel anlamda tesis edilen mutabakat doğrultusunda hareket etmeye zorluyor. Bir başka ifadeyle 'özgürlük kavramı' üzerinde aynı mutabakata katılmaya yönlendiriyor.

'İslâmî özgürlük anlayışı', 'Hristiyan özgürlük anlayışı', 'Marksist özgürlük anlayışı' gibi dinsel, yerel ve ideolojik yaklaşımlar bir kenara bırakılarak, 'özgürlük tanımı' üzerinde varılan (ve varılabilecek olan) en çağdaş tanım şöyle kaydediliyor:

'Özgürlük; bireyin, bir başka bireyin de hukuk zemini üzerinde, istediği gibi yaşamasını engellemeden, istediği gibi yaşamasıdır.'

Bireylerarası tüm oluşum ve ilişkilerde bu tanım temel kabul edildiği taktirde; bireylerin kendi arzu istek ve ihtiyaçları çerçevesinde, bunların hiçbirini kısıtlamadan ve üzerine herhangi kısıtlayıcı bir kayıt koymadan realize etmelerini... Bir başka ifadeyle 'özgürlük alanlarını' ge-

nişletmek istemelerini... Dolayısıyla birbirleriyle bir 'özgürlük çatışmasına' girmelerini... Bunu, uzun soluklu bir mücadele olarak biteviye yürütmelerini... Ve bu mücadele sırasında yasal yöntemler kadar, yasadışı yöntemlere başvurmalarını da doğal karşılamak gerekiyor.

Böylece, küresel zeminde üzerinde mutabakat sağlanan 'özgürlük tanımında' yer alan 'yasal ve hukukî' gerekliliğin, bu mücadelede bir 'engel' oluşturması kaçınılmaz zorunluluk halini alıyor.

İşte... MAFİA'nın tanımını bu bağlamda yapmak ve tüm sosyal ilişkilerde 'hareket noktasını' teşkil eden 'özgürlük kavramı' doğrultusunda ele almak gerekirse, şöyle bir yargıya varmak ve şu tanımı yapmak hiç de yanlış olmaz;

Bireysel özgürlük alanlarını genişletmek amacıyla 'hukukî zemini' (yargı, yasama, yürütme ağını) yoksaymak veya atlamak (pas geçmek-by pass yapmak) amacıyla bazı kişilerin güçlerini birleştirerek, diğer bireyler üzerinde baskı tesis edecek şekilde ortak ve organize hareket etmeleri sonucu ortaya çıkan yapıya/yapılanmaya MAFİA denir. MAFİA adı verilen Mafios Örgütlenme; bireyler ve toplumlar üzerinde Mafios Tahakküm tesis etmeyi amaçlar.

Dolayısıyla MAFİA; tüm özgürlüklerin kullanıldığı hukukî zeminin garantörü, kollayıcısı ve koruyucusu olan çağdaş devletin merkezî otoritesine karşı, yerel değerlere dayanarak (dolayısıyla yerel halkın desteğini alarak) bireysel çıkarları doğrultusunda direnen 'yerel güç odaklarının' ortaya çıkardığı kapsamlı bir 'yasadışı sosyal organizasyon' sayılır.

• ***Bu tanımlamaya göre MAFİA, bireysel özgürlüklerin yanı sıra, devlet ve düzen karşıtı bir oluşum olarak da nitelenebilir mi?***

Elbette mümkün. Ne ki; MAFİA'yı, devlet ve düzen karşıtı diğer oluşumlarla da karıştırmamak gerekir. MAFİA ile diğer devlet karşıtı olu-

şumları birbirinden ayıran farklılıkları hemen burada ortaya koymak yerinde olur.

Devlet ve düzen karşıtı örgütlerin dayanağını genellikle dinsel veya ideolojik ilke ve esaslar oluşturur. Yani bu örgütler, çağdaş devleti ve kurumlarını yokederek, kendi ideoloji ve ilkeleri doğrultusundaki devlet anlayışını ve otoritesini tesis etmeyi amaçlarlar. Kuracakları devletin kurumları ise, yine savundukları öğreti veya inanç sisteminin kurumları olacaktır. Bu tür örgütler, sadece reddettikleri devlet otoritesine karşı mücadele etmekle yetinmezler. Aynı zamanda, kendi öğretilerine ve inançlarına ters düşen kural ve kurumlara karşı da mücadeleye girişirler ve onları ortadan kaldırmaya çalışırlar.

Oysa MAFİA'nın; devlet, düzen, kural veya kurumları ortadan kaldırmak (yok etmek) gibi nihaî hedeflerinin olduğu iddia edilemez. Zira MAFİA, 'çifte söylemli' bir davranış biçimi sergileyerek önce, mevcut kural ve kurumları herkesten fazla sahiplenir görünerek, onları kontrollerine alır ve hatta, bu kural ve ilkeleri gerçekten sahiplenenlere karşı savunur görünür. Daha sonra da çıkarlarının gerektirdiği biçimde yönlendirerek, çarpıtarak ve hatta yoksayarak bunları, kendi çıkarlarının bir aracı durumuna getirir.

MAFİA'nın bu oluşumu gerçekleştirebilmesi ancak Mafios Toplum Yapısı zemininde mümkün olabilir.

Sosyolojik Zemin

- ***Mafios Toplum Yapısı hakkında bilgi verir misiniz?***

Mafios Toplum Yapısını irdelemeden önce, MAFİA olgusu ile ilgili bir temel ayırımın daha altını çizmekte yarar var. Zira Mafios Toplum Yapısı bu temel ayırımla ilintili bulunuyor.

MAFİA'nın tarihsel süreç içindeki gelişimi iki temel evreden oluşuyor. Birinci devreye Eski MAFİA (Vecchio MAFİA), ikinci devreye de Yeni MAFİA (Nuovo MAFİA) adı veriliyor.

Eski MAFİA'yı Toprak (tarım/ziraat) MAFİA'sı, Yeni MAFİA'yı ise Kent MAFİA'sı şeklinde tanımlamak mümkün.

Toprak MAFİA'sı tek süreçten oluşuyor. Kent MAFİA'sı ise kendi içinde farklı süreçleri içeriyor. Bunlar, başlangıçta haraç, fuhuş, kumar, küçük çaplı kaçakçılık MAFİA'larından oluşurken, sonraları; uyuşturucu ve yüksek finans MAFİA'larını kapsıyor. Son aşamayı ise MAFİA'nın küresel zeminde oynadığı siyasî, askerî ve ekonomik rol oluşturuyor.

Böylesine bir gelişim sürecinden ve evrelerden bakıldığında Mafios Toplum Yapısı, MAFİA'nın oluşumunda, mafioso'nun kariyerinde ve nihayet mafios örgütlenmenin oluşup gelişmesinde en uygun ve vazgeçilmez dayanağı teşkil ediyor.

Bu nedenle Mafios Toplum Yapısı'nı, MAFİA'nın ilk dönemini oluşturan Eski MAFİA, yani Toprak (tarım-ziraat) MAFİA'sı ile ilişkilendirerek ele almak doğru olur.

Her şeyden önce bir toplumun 'Mafios Toplum' olarak nitelendirilebilmesi için o toplumu meydana getiren bireylerin 'mafios değer yargılarını' paylaşmaları gerekiyor. Bir başka ifadeyle "mafios değer yargılarını paylaşan bireylerin meydana getirdiği topluma Mafios Toplum" adı veriliyor. Paylaşılan "mafios değer yargılarının kurumlaştığı" ve –yasal

veya yasadışı– yaptırım kazandığı sosyal (toplumsal) mekanizmaya ise 'Mafios Toplum Yapısı' deniyor.

Mafios Toplum Yapısı'nı tesis eden 'mafios değerlerin' –veya mafios anlayışın– başında ise 'Çifte Ahlak-Çifte Hukuk' anlayışı yer alıyor. Bir başka ifade ile tanımlamak gerekirse 'Çifte Ahlak ve Çifte Hukuk' anlayışına sahip bireylerin oluşturduğu toplum 'Mafios Toplum' olarak da nitelenebilir.

Çifte Ahlakın Kökeni

- ***Nedir bu, 'Çifte Ahlak-Çifte Hukuk' anlayışı?***

Mafios Toplum Yapısı ve bu zemin üzerinde gerçekleşen mafios yapılanmanın en canalıcı ilkesinin Çifte Ahlak-Çifte Hukuk anlayışı olduğunu kaydetmekte yarar var. Zira sadece dört kelimeden oluşan bu kavram; Mafios Toplumun kendi ilkeleri doğrultusunda tüm sosyal yaşamı ve bu yaşam tarzının kök saldığı yüzlerce yıllık tarihsel süreci kapsıyor. Çifte Ahlak-Çifte Hukuk anlayışını gerektiği biçimde ortaya koyabilmek için, oluşumu mutlaka tarihsel süreç içinde ele alıp irdelemek gerekiyor.

'Çifte Ahlak-Çifte Hukuk' anlayışını MAFİA'nın tanımındaki 'merkezî otoriteye karşı yerel gücün direnişi' cümlesi ile özdeşleştirerek ele almak yerinde olur. Zira Mafios Toplumun ahlak ve hukuk anlayışında ortaya çıkan 'çiftelik' (düalite) merkez-yerel ikileminin farklılığında-zıtlığında belirginleşip oluşuyor.

Yani; çağdaş devletin yaptırım gücünü oluşturan merkezî otorite, çağdaş-liberal (özgürlükçü) ahlak anlayışını ve bu –sınırsız– ahlak an-

layışını garantiye alan Antik Yunan-Roma felsefesinin günümüze uzantısı olan çağdaş-liberal hukuk anlayışını benimseyip dayatıyor. Somutlaştırmak gerekirse çağdaş devletin merkezî otoritesi toplumun bütününe 'Genel Ahlak-Genel Hukuk' kurallarını dayatıyor/benimsetiyor veya benimsetmiş görünüyor.

Buna karşılık yerel toplumlar, merkezî otoritenin egemenliği altında yaşamalarına karşın; (çoğunlukla) tarihsel süreç içinde oluşan örfî ahlak anlayışını ve bu ahlak anlayışı çerçevesinde yaşama geçen örfî hukuk anlayışını benimsiyor.

Bu çerçevede 'merkezî otoriteye karşı yerel gücün direnişini', 'genel ahlak ve hukuk anlayışı karşısında yerel (örfî) ahlak ve hukuk anlayışının direnişi (çatışması)' şeklinde ifade etmek de mümkün olabilir.

Bu zıtlaşmada-çatışmada MAFİA'nın yerini belirlemeden önce, sorunu felsefî açıdan biraz daha irdelemekte yarar var.

Kendi yaptırımları çerçevesinde; bireysel zeminde sınırsız özgürlük kavramını tesis etmeyi ve egemen kılmayı amaçlayan 'genel hukuk' ve buna bağlı 'genel ahlak' anlayışı, insanların arzu istek ve ihtiyaçlarını dünyevî ilkeler doğrultusunda değerlendirerek, sürekli değişkenlikle tatmin etmeyi amaçlıyor.

Buna karşılık 'yerel ahlak-yerel hukuk' anlayışı şeklinde nitelenen 'örfî ahlak' ve 'örfî hukuk' anlayışı 'geleneğe dayalı yaşam tarzı'nın bir sonucu olarak ortaya çıkmış bulunuyor. Türkiye'de Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurlarından birini ve en önemlisini oluşturan "gelenek" kavramının tanımı ise şöyle yapılıyor:

> 'Ezelî hikmet' diye tercüme edebileceğimiz 'perennial felsefe' ekolüne bağlı 'gelenekçilerin' tarifi kanaatime göre, geleneği modernizmin tam karşısında gören ve onun din ile olan ilişkisine işaret eden en şümûllü (kapsamlı) ve dolayısıyla en esaslı tariftir. Bu okulun mensuplarından Seyyid Hüseyin Nasr geleneği şöyle tarif eder: "Truths and prin-

ciples of a divine origin revealed or unveiled to mankind..."[1] Tercümesi: (Gelenek) insanoğluna vahiy ve ilham yoluyla gelen ilahî kaynaklı hakikatler ve prensipler (bütünüdür).[2]

Dolayısıyla geleneksel yaşam zemininde oluşan örfî ahlak-örfî hukuk ilkeleri (genellikle) uhrevîyatı ön planda tutan bir dünyevî yaşamı dayatıp düzenliyor. Uhrevîyata dayalı ilkeleri batıda Hristiyan ahlak ve Hristiyan hukuk anlayışı; Türkiye gibi Müslüman ülkelerde ise İslam ahlak ve İslam hukuk anlayışı teşkil ediyor.

• ***Örfî yaşam biçiminde geleneğin rolünü biraz daha açar mısınız?***

Zaten konuyu bu kadarla sınırlamak da mümkün değil. Zira geleneğin gücünün 'Örfî Yaşam Tarzı' üzerindeki belirleyici ve kalıcı rolünü daha geniş bir açılımla ele almakta zorunluluk var. Unutmamak gerekir ki Nasr'ın tanımı bir bakıma geleneği din, dini de gelenek ile özdeşleştirmiş bulunuyor. Çünkü, vahye dayanan geleneğin dindeki naslardan (değişmezlerden) hiçbir farkı bulunmuyor.

Dolayısıyla varlığını geleneğe borçlu olan (veya gelenekle pekişen) örf'ün de aynı tutuculukla değişmezliğini kabul etmek gerekiyor.

Nitekim Dr. Aslan bu durumu şöyle vurguluyor:

"Geleneksel toplum biçimlerinde bu ilahî prensip ve hakikatler, geleneksel hayatın ve toplumun bütün katmanlarında; yani, sanatında, biliminde ve hukukunda (kuşkusuz ahlak anlayışında –MÇ.) kısaca toplum yapısında ve günlük yaşayış biçiminde kutsaldan bir iz olarak kendini izhar eder.[3]

---

[1] Seyyid Hossein Nasr, Knowledge and the Sacred, New York Press 1090, s. 68.

[2] İslam, Gelenek ve Yenileşme-İslam Tradition and Change, 'Gelenek Nedir' başlıklı Dr. Adnan Aslan'ın bildirisi, İSAM, İst. 1996, s. 201.

[3] İslam, Gelenek ve Yenileşme, a.g.e., s. 201.

Böylesine 'uhrevî ve ilahî' bir yaklaşım, geleneği; tam anlamıyla statik, yani değişmez bir olgu olarak ortaya koyuyor. Aynı konum, geleneğe dayanan örfe de değişmez bir yapı ve nitelik kazandırıyor. Dr. Aslan bu durumu da açıklıkla ortaya koymaktan kaçınmıyor:

> "Bu anlamda örf, âdet, sünnet, töre, anane, geleneğin bazı formlarını gösterirse de gelenek, bizatihi bunlardan ibaret değildir.
>
> Eğer biz, geleneği bu şekilde anlarsak, yani gelenek vahye dayalı hakikatler ve prensiplerin ta kendisi ise, gelenekte yenilenme ve yenileşme ancak ve ancak vahiy yoluyla mümkün olur; insandan ve kültürel şartlardan kaynaklanan değişme söz konusu olamaz. Başka bir ifadeyle vahye dayalı imanî, ahlakî, hukukî ve günlük hayata müteallik prensiplerde değişme olamaz ve olmamalıdır."[1]

Bu bağlamda yerel ahlak ve yerel hukukun dayanağını oluşturan temel etken ile merkezin benimseyip kabul ettirmeye çalıştığı çağdaş (modern) ahlak ve çağdaş hukuk anlayışının temel dayanakları arasındaki farklılığı cesaretle ortaya koymak ve Mafios Toplum Yapısı'nın çıkış ve oluşum nedenini bu çelişkide (zıtlaşmada) aramak gerekir.

Aynı bildirisinde Dr. Aslan bu temel meseleyi (farklılığı veya problemi) şu satırlarla vurguluyor:

> "Burada gelenek ve modernizm arasındaki en temel farka işaret etmek gerekir. Gelenek, özü itibariyle vahiy temellidir. Modernizm ise özü ve prensipleri itibariyle insan temellidir."[2]

Başta vurguladığımız Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurunu oluşturan 'Çifte Ahlak-Çifte Hukuk' anlayışı da işte bu oluşumdan kaynaklanıyor. Bir yanda merkezî devlet otoritesinin dayattığı çağdaş hukuk-çağdaş ahlak kuralları yer alırken, diğer yanda derinliği binlerce

---

[1] İslâm, Gelenek ve Yenileşme, a.g.e., s. 202.

[2] İslâm, Gelenek ve Yenileşme, a.g.e., s. 202.

yıllık geçmişe dayanan geleneğin belirleyip şekillendirdiği (değişmez nitelikteki) geleneksel ahlak-geleneksel hukuk kuralları işlerliğini sürdürüyor.

Üstelik sorun bununla da sınırlı kalmıyor. Toplumları geleneksel yaşam tarzına iten, hatta zorlayan diğer etkenlerden de söz etmek gerekiyor. Örneğin; etnik oluşum ve faktörlerden...

• ***'Etnik faktör' diyerek ülkeden ülkeye farklılığı mı kastediyorsunuz?***

Hem evet, hem de hayır. Evet... Çünkü "etnik oluşum ve faktör" zaten ırksal ve kültürel farklılığı ortaya koyuyor. Tabiatı itibariyle "milletlerarası farklılığı' işaret ediyor.

Hayır... Çünkü etnik oluşum ve faktörler sadece ülkeden ülkeye farklılıkları değil, aynı zamanda aynı ülke ve aynı toplum içindeki farklılaşmayı (farklılıkları) da kastediyor.

Konuyu, baştan ele almakta yarar var.

Gelenek, çıkışı itibarıyla vahye dayanması sonucu ne denli değişmez bir nitelik taşırsa taşısın, bazı güçlü oluşumlardan etkilenmemesi elbette ki söz konusu olamaz. Değişmese bile, etkilenebilir. Bu etkenler arasında en güçlüsünü 'etnik faktörler' olarak saymak gerekir. Bir başka ifadeyle 'Örfî Yaşam Tarzı' ve bunun temel unsurları olan örfî ahlak ve örfî hukuk yapısı üzerinde etnik faktörün meydana getirebileceği etkileri gözardı etmemek doğru olur.

Zaten Mafios Toplum Yapısını, çağdaş toplumlardan ayıran temel nedenlerin oluşmasında belirleyici olan etkenlerden başta geleninin etnik faktör olduğunu vurgulamak hiç de yanlış olmaz.

Kimi çağdaş devletlerin sağlıklı, kimilerinin de sağlıksız olmalarını bu temel faktörü gözönüne alarak değerlendirmek gerekir.

Örneğin; özellikle Orta ve Kuzey Avrupa bölgelerindeki toplumlar, ırksal bakımdan tekil toplumlar sayılır. Yani buradaki devletler, ulusal devletlerdir ve ulusları da aynı ırka dayanır.

Avusturya ve Almanya'da Germenler, Fransa'da Franklar, Polonya'da Leh'ler, İspanya'da Vizigotlar, Rusya'da Slavlar vs. yaşıyor. Bunlar etnik bağlamda tekil sayılabilecek toplumlar sırasında yer alıyor.

Buna karşılık İtalya, etnik bakımdan diğerleri gibi bütünlük/tekillik göstermiyor. Güney İtalya, özellikle de Sicilya Adası etnik bakımdan kozmopolit bir yapı sergiliyor. Bu kozmopolit görünümün temel nedenini ise bölgenin jeostratejik nitelik taşıması nedeniyle tarih boyunca sürekli olarak işgallere maruz kalması teşkil ediyor. Mafios Toplum Yapısı'nın en önemli örneğini oluşturması nedeniyle Sicilya'yı etnik bakımdan biraz daha irdelemekte sayısız yarar var:

Akdeniz'in tam ortasında yer alması nedeniyle tüm kuzey-güney ve doğu-batı geçişlerinde Sicilya Adası adeta 'zorunlu bir uğrak yeri' durumunda bulunuyor. Bunun sonucunda da uluslararası ticaret yollarına egemen olmak isteyen büyük güçlerin her zaman başlıca hedefini teşkil ediyor. Bu durum Ada halkının çok uzun bir süre, arka arkaya gelen 'işgal dalgalarını' yaşamasına yol açmış bulunuyor.

Sicilya Adası'nda tarihsel süreç içinde yaşanan işgaller dönemini şöyle sıralamak mümkün:

Fenike, Yunan-Kartaca, Roma, Bizans, Arap-Bedevî, Norman, Germen, İspanyol, Frank, Lombart, Osmanlı.

Sicilya'da yaşayan yerli halk tüm bu işgaller sırasında, işgalcilerin dayattığı baskıcı yönetimlere karşı kendi içlerine kapanarak 'geleneksel yaşam tarzı'nın temel kurallarına sımsıkı sarılarak varlığını ve benliğini koruyordu. Ne var ki bu geleneksel/örfî yaşam tarzının kuralları, güçlü otoritelerin tesis ettiği baskılardan etkilenmiyor ve değişime uğramıyor

da değildi. Böylece ortaya yeni ve kozmopolit bir karışım çıkıyor, Sicilya geleneksel/örfî yaşam biçimi kozmopolit bir görünüm kazanıyordu. Bu da beraberinde yine kendine özgü bir ahlak ve hukuk anlayışı meydana getiriyordu.[1]

Ortaya çıkan örfî ahlak ve hukuk kuralları çerçevesinde oluşan Sicilya geleneksel yaşam biçimi; 19. Yüzyılda çağdaş ahlak ve hukuk çerçevesinde tesis edilen İtalyan Birliğinin merkezî yönetimini temsil eden Roma yönetimi tarafından dayatılan çağdaş yaşam biçiminin temel ilkeleriyle çelişiyor ve şiddetle çatışıyordu.

Bu durum Sicilya'da yeni bir yaşam tarzının 'Çifte Ahlak ve Çifte Hukuka dayanan' Mafios Toplum Yapısı'nın ortaya çıkmasına yol açıyordu.

Kaldı ki; 'geleneksel ahlak-genel ahlak', 'geleneksel hukuk-genel hukuk' çatışmasına paralel olarak, etnik yapıyı oluşturan grupların –cemaatlerin, aşiret veya kabilelerin– birbirinden farklı kültürel zeminlere dayanmaları, yerel'in de ötesinde 'iç ahlak-iç hukuk' olgusunun da yaşam bulmasına yol açıyor.

'İç ahlak-iç hukuk' olguları kuşkusuz, 'Çifte Ahlak-Çifte Hukuk' anlayışını; bir başka ifadeyle de 'merkezî hukuk-yerel hukuk', 'merkezî ahlak-yerel ahlak' zıtlaşma ve çatışmalarını da pekiştiren önemli bir etkeni oluşturuyor. Zira bu oluşumu –diğer unsurların yanı sıra– etnik faktör besliyor ve canlı tutuyor.

• ***İç ahlak-iç hukuk kavramını biraz daha irdeleyip somutlaştırır mısınız?***

'Yerel ahlak-yerel hukuk' olgularının moleküler yapısını teşkil eden 'iç ahlak-iç hukuk' kavramı da kuşkusuz, yerel toplumu oluşturan etnik

---

[1] Bkz. Dünyamızı Saran MAFİA, Murat Çulcu, Kastaş Aş., I. Cilt.

farklılıklarla derinden ilintili bulunuyor. O denli derinden ilintili bulunuyor ki... Etnik yapıyı meydana getiren cemaat, aşiret, kabile farklılaşmalarının etkilediği aileler arasında mevcut bulunan kültürel farklılaşmanın bile 'iç ahlak-iç hukuk' oluşumunu etkilediği görülebilir. Nitekim, bu denli derinden etkileşim; Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsuru olan 'Çifte Ahlak-Çifte Hukuk' kavramını daha da boyutlandırarak karmaşık bir sosyal problemin ortaya çıkmasına yol açıyor.

Böylesine bir sosyal problemi Türkiye'nin Doğu Karadeniz yöresindeki oluşumu irdeleyerek örneklemek mümkün.

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde toplumun ortak kimliğini İslamiyet oluşturuyordu. Yani kelime-i şahadet getiren herkes İmparatorluğun 'makbul yurttaşı' kabul ediliyor; bu kalın örtü, geneldeki ve yereldeki tüm farklılıkları örtüp ortadan kaldırıyordu. Temel ayırım ise dinsel zeminde, müslim-gayrimüslim farklılığında odaklanıyordu.

Cumhuriyet döneminde ise 'dinsel kimliğin' yerini 'milliyetçilik' alıyordu. Bu milliyetçilik anlayışı ise, klasik milliyetçilik tanımında olduğu gibi 'ırk'a değil, 'kültür'e dayanıyordu. Yani merkezî otoritenin kabul ettiği; 'kendini Türk hisseden Türktür' anlayışı, artniyetsiz olarak herkesi ortak vatan toprağı üzerinde, ortak kültürden gelen ve ortak ülküyü paylaşan 'vatandaşlar' olarak kabul ediyordu.

Osmanlı yönetiminin 'dinsel örtüsü' gibi, Cumhuriyet yönetiminin 'vatandaşlık örtüsü' de toplumsal zemindeki tüm farklılıkları örtüyor, 'yokmuş gibi' kabul ediyordu. Ancak bu yaklaşım, ne Osmanlı ne de Cumhuriyet döneminde yereldeki farklılıkları –etnik, kültürel, ahlakî, hukukî ve ekonomik– ortadan kaldırmıyordu.

Bu oluşumun en çarpıcı örneğini ise Doğu Karadeniz'deki oluşum teşkil ediyordu.

Doğu Karadeniz jeostratejik konumu nedeniyle tıpkı Sicilya Adası gibi uluslararası geçiş güzergahı üzerinde bulunuyordu. Gerek Kafkasya üzerinden doğu-batı ulaşım yolu kavşağında yer alması, gerekse başta İran olmak üzere diğer Arap ülkeleri ile Karadeniz üzerinden Asya-Avrupa arasında iletişim noktasını teşkil etmesi, bu bölgeye tarihsel bir önem kazandırıyordu.

Bu özellik hem Trabzon Limanı'nın taşıdığı stratejik değerden, hem de hemen yanıbaşında yer alan Zigana geçidinin jeoticari konumu nedeniyle daha da artıyordu.

Tüm bunların sonucu olarak Doğu Karadeniz bölgesi çeşitli kavimlerin nazarında bir çekim alanı oluşturuyordu ve günümüzde de oluşturmaya devam ediyor.

Gerek fetihler gerçekleştirmek ve siyasi egemenlik tesis etmek isteyen güçler, gerek tüccarlar, gerekse gayrıyasal yollardan çıkar sağlamaya çalışanlar (akıncılar, yağmacılar, eşkıya ve haydutlar) Doğu Karadeniz'in insan yapısı (etnik yapısı) üzerine tarih boyunca adeta bir yığılma (birikim) meydana getiriyordu.

Bu yapıyı (özetle) irdelemek gerekirse toplum şu etnik kökenlerden oluşuyordu:

Pontlar, Hititler, Kolhitler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Araplar, Ermeniler, Gürcüler, Çerkesler, Bizanslılar, Abazalar, Makedonlar, Arnavutlar, Türkler, Tatarlar, Moğollar, Lazkiler... (Bu arada aynı soydan gelen ve fakat kabile farklılığı bulunanlar da vardı. Örneğin; Türklerin Çepni, Gürcülerin Megrel kolları gibi...)

Bu denli çok ve farklı kökenden gelenlerin yerleştiği Doğu Karadeniz bölgesinde sadece kültürel değil, dinsel bakımdan da 'çoğul' bir görünüm ortaya çıkıyordu. Farklı Şaman inançlarından, İslam mezhep ve tarikat inançlarından, yine birbirinden farklı Hristiyan mezhep ve tari-

kat inançlarına kadar büyük bir çeşitlilik gösteriyor, adeta yelpaze oluşturuyordu.

Kaldı ki 'ahlak ve hukuk' alanlarında olduğu gibi, inanç zemininde ve dinsel yaşamda da aynı 'çifte söyleme' (iki yüzlülüğe) rastlanıyordu. Bunun en çarpıcı örnekleri ise Rumeli'de ve Doğu Karadeniz'de ortaya çıkıyordu. Şakir Şevket, Maçka'da yaşanan böyle bir olayı, Trabzon Tarihi adlı yapıtında şöyle dili getiriyordu:

> "Onun (Maçka'nın) ahalisinin ekserisi Trabzon'da ve Rusya taraflarında taşçılık ve rençberlik ve Dersaâdette kazancılık ve yorgancılık sanatlarıyla meşgul ve emr-i ziraatleri mahallerinde kalan ihtiyar adamlar ise kadınların gayretlerine mevdu' (bırakılmış) bulunmuştur.
>
> Buranın ve Maçka'nın ahalisinden bir takımı Hristiyan oldukları halde, müstesna zamanlarda, her nasılsa kendilerini İslam suretinde göstererek bir müddet yaşamışlar ise de müahhiren, yani Ragıb Paşa merhumun Valilikleri zamanında, Hristiyanlıklarını izhar ile mektepte birlikte olduğumuz ve camîi şerifde beraberce namaz kıldığımız Ahmed ve Hasan'a, Nikola ve Yorgi demeğe başlandı."[1]

Osmanlı yönetimi işte bu yapıyı İslamî örtüsü ile, Cumhuriyet yönetimi ise kültür milliyetçiliğine dayanan bir 'çağdaş vatandaşlık anlayışı'ile örtüyordu. Hiç kuşkusuz 'merkezî otoriteyi' tesis etmek isteyen her iki yönetim de en doğru olan yöntemi uyguluyor, insan zemininindeki temel sorunu en pratik yaklaşım ve uygulama ile aşmaya çalışıyordu.

Ne ki; merkezî otorite ne denli bu örtüleri kullanarak yerel halkın 'genel ahlak-genel hukuk' ilkelerini benimsediğini varsayarsa saysın, Doğu Karadeniz bölgesinde 'geleneksel/örfî yaşam tarzı' çerçevesinde oluşan 'yerel ahlak-yerel hukuk' anlayışı varlığını sürdürüyor, hükümlerini icra ediyordu.

---

[1] Trabzon Tarihi, cildi evvel-Trabzonlu Şakir Şevket-Ümran Mat. Dersaadet, 1293, s. 111, 112.

Dahası... Etnik kökendeki çeşitliliğe bağlı olarak 'örfî/geleneksel hukuk' anlayışı da ' tek tip' bir nitelik taşımıyordu. Dinî ve kültürel farklılıklar çerçevesinde gruplar, kendi küçük topluluklarının benimsediği ahlak ve hukuk anlayışı çerçevesinde, kendi 'iç ahlak ve iç hukuk' ilkelerini oluşturuyorlardı. Bu iç yapılanmanın esasları ise kimi zaman genel ahlak ve genel hukuk ile, kimi zaman da yerel ahlak ve yerel hukuk ile çelişiyor, hatta çatışıyordu.

Hem yereldeki 'iç çatışma ve çelişmeler', hem de genel ile yerel arasındaki çatışma ve çelişmeler, Mafios Toplum Yapısı'nın dayandığı 'Çifte Ahlak-Çifte Hukuk' oluşumunun etkin bir biçimde ortaya çıkmasına yol açıyordu. Dahası... Bu çatışma yerelde mafios kurumların tesis edilmesine ve kalıcılık kazanmasına neden oluyordu.

Nitekim, Mafios Toplum Yapısı'nın en temel kurumu olan 'geniş aileler' bu çerçevede ortaya çıkıp işlev kazanıyor ve bu işlev çağdaş yaşam şemsiyesi altında bugün de varlığını devam ettiriyordu.

Kök Hücre: Aile

• ***Geniş Aile yapılanması ile Mafios Toplum yapısı arasında nasıl bir ilişki söz konusu? Geniş Aile niçin Mafios Toplum Yapısı'nın temel kurumunu oluşturuyor?***

Öncelikle bir hususun altını çizmekte yarar var. Sadece Mafios Toplum Yapısı değil, bütün toplumsal yapılanmalar, adeta 'kök hücre'yi oluşturan insana ve onun en ilkel örgütü olan aileye dayanıyor. Hatta önemli düşünürler 'devlet' kavramını tanımlarken, en küçük birim ola-

rak 'aile'yi ele alıyor ve bütün yapıyı bu 'temel birim' üzerine inşa etmiş bulunuyor.

Amme Hukuku Profesörü Recai Galip Okandan 'Devletin Menşei' adlı yapıtında 'devlet-aile ilişkisini' şöyle ortaya koyuyor:

> "Devletin menşeini ailede ve onun gelişmesinde bulan doktrine göre Devlet, tek bir ailenin büyümesinden veya aynı kandan gelen müteaddit ailelerin birleşmelerinden meydana gelmiştir."[1]

Devletin çıkışını ailede görenlerin ortaya koyduğu öğretiye göre; sosyal yapılanmanın ilk birimleri olan aileler başlangıçta birbirinden ayrı ve yalnız yaşıyorlardı. Erkek, kadın ve çocuklardan oluşan aile, babanın nüfûzu altında bulunuyordu. Baba, bu küçük topluluğun hem dünyevî, hem de uhrevî lideri sayılıyordu.

> "Her sahada mutlak bir otoriteye malikti. Baba hayatta iken erkek çocukların hiçbir selahiyeti (yetkisi) yoktu. Bu erkek çocuklar evlenebilirler, çocuk sahibi olabilirler ve fakat babaları hayatta iken hususî (özel) hiçbir otorite ve istiklâle (bağımsızlığa) malik olamazlardı. Ancak babanın müsaadesiyle bazı selahiyetlere mazhar bulunabilirlerdi. Aile mensuplarının tamamının tasarrufu altında bulunan her şey, yaşama haklarına varıncaya kadar mutlak bir otoriteye; babanın, aile şefinin ifadesine bağımlıdır."[2]

Ailenin devletleşmesi ise şu gelişme sonucu ortaya çıkıyordu:

> "...tedricen örf ve adetlerde, sosyal muhitte bazı değişiklikler husule gelmiş ve bu tahavvüllerin (değişimlerin) tesiri altında da ilk aile tipi olarak ileri sürülen patriyarkal aile genişlemeye başlamış; menşeini aynı cedde, aynı kaynakta bulan müteaddit aileler arasında vukubulan birleşmeler başlangıçta kadrosu çok dar olan patriyarkal aileden daha ge-

---

[1] Prof. Dr. Recai Galip Okandan, Devletin Menşei, İstanbul Üniv. Yay. No. 252, Huk. Fak. No. 54, Kenan Mat. 1945, s. 13, 14,

[2] Prof. Dr. Recai Galip Okandan, a.g.e., s. 14.

niş sosyal birliklerin husûlünü mümkün kılmışlardır. İşte, devlet de netice itibarıyla bu tarzda patriyarkal bir aileden, onun genişlemesinden, menşeini tek bir ailede bulan müteaddit ailelerin birleşmelerinden vücut bulmuştur."[1]

Hiç kuşkusuz patriyarkal aile yapısından 'devlet yapılanmasına' uzanan bu sosyal yoluculuk hayli geniş bir zaman dilimini kapsıyordu. Bu süreç içinde de değişik ara katmanlar meydana geliyordu. Nitekim Aile-Devlet ikilemi arasındaki en dikkati çeken yapılanma ise 'Gensler' (bir bakıma geniş aile/kabile) idi.

"...patriyarkal ailenin büyümesiyle, genişlemesiyle, ilk evvelâ aileden daha geniş bir sosyal birlik olan Gens husûle gelmiştir. Gens tek bir şefin müşterek ced olarak kabul edilen tek bir kimsenin otoritesi altında bulunmaktadır. Müşterek bazı dinî telâkkiler, müşterek bazı fiiller, Gens'in kendine has birliğinin sembolü olarak karşılanmışlardır. Gens'in başında bulunan şef temsilî bir takım fonksiyonları ifa eylemekte ve mutlak bir otoriteye, geniş bir selâhiyete mâlik bulunmaktadır."[2]

Aile'den başlayıp devlete uzanan sosyal yolculuk sırasındaki oluşum bununla da kalmıyordu.

"... sosyal düzenin kendi tabiî seyrini takip eylemesiyle, aynı menşe'den gelen Gensler, daha geniş bir birlik dahilinde mas ve bel edilmişler ve bunun neticesi olarak da Tribu namı altında, daha büyük bir sosyal teşekkülün vücuda gelmesini mümkün kılmışlardır."[3]

Tribu'lar devletleşmek yönündeki son aşamayı oluşturuyordu:

"İnsanların bilhassa göçebe bir tarzda yaşadıkları devirlerde Tribu dediğimiz teşekkül onların ihtiyaçlarını karşılayabilecek mahiyette idi. (...)

---

[1] Prof. Dr. Recai Galip Okandan, a.g.e., s. 14.

[2] Prof. Dr. Recai Galip Okandan, a.ge., s. 15.

[3] Prof. Dr. Recai Galip Okandan, a.g.e., s. 15.

Fakat göçebeliğin ortadan kalkmasıyla müstakar, sabit ve muayyen bir yerde yaşama şekli, daha mükemmel bir teşkilâtın mevcudiyetini gerektirmekten geri kalmamış; yavaş yavaş daha geniş bir otoritenin vücuda gelmesine, doğmasına ihtiyaç hasıl olmuştur. İşte bu icap ve ihtiyaçların neticesi olarak tarihin muhtelif devirlerinde çeşitli isimler alan ve muhtelif mahiyetlerde kendisini gösteren siyasi teşekküller ve bunların en son merhalesi olan Devlet vücuda gelmiştir."[1]

Bu sosyal gelişme doğrultusunda oluşan devlet, kendisinden önceki feodal kurumlar olan Gensler ve Tribuların siyasî mevcudiyetlerini ortadan kaldırıyor, sadece aile ve varyasyonları varlığını sürdürebiliyordu. Ne ki; özellikle Gensler sosyal varlıklarını yine de muhafaza edebiliyor, yaşamın ve çevre koşullarının zorlaması sonucu bu varlık kendi 'geleneksel' yaptırım mekanizmalarını da işletebiliyordu.

İşte... Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsuru olan 'geniş aile anlayışı ve oluşumu' da 'Genslerle noktalanan' süreç içinde ortaya çıkıyordu.

Kırsal yaşam tarzının bir dayatması olarak ortaya çıkan Gensler, çağdaş toplum yapısının meydana getirdiği çağdaş devletin merkezî otoritesi karşısında direnen yerel güç odaklarının en önemli dayanağını ve savunma mekanizmasını teşkil ediyordu. Kaldı ki; sosyal gelişimini, çağdaş devlet mekanizmasını tesis edecek aşamaya vardıramamış toplumlarda Gens ve Tribular, varlıklarını yasal ve siyasî bakımdan –merkezî otoritenin reddetmesine ve kimi zaman kovuşturmasına karşın– bugün de sürdürebiliyor.

Mafios Toplum Yapısı zemininde, geleneksel/örfî yaşam tarzının temel unsurlarının başında yer alan 'geniş aile oluşumu', Gens bağlamındaki en doğru tanımını 'kabile' sözcüğünde buluyordu.

---

[1] Prof. Dr. Recai Galip Okandan, a.g.e., s. 15, 16.

Sözlük anlamı; iptidaî ve göçebe insanlarda, aynı soydan sayılan ve bir başa itaat eden insan topluluğu, 'boy' olan kabile, 'aşiret' sözcüğü ile (yaklaşık) aynı anlamı ifade ediyordu.

Göçerlerin yaşam tarzının dayatmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan kabile oluşumu, aynı zamanda 'geniş aile' oluşumunun da en yetkin örneğini teşkil ediyordu. Kaldı ki 'kabile' kurumu ve bu kurumun dayattığı ilkeler 'geleneklerden kaynaklanıp güç aldığı için' –dinsel nedenlerle– şaşırtıcı bir katılıkla 'değişmezlik' gösteriyordu. Nitekim, kabileler yerleşik düzene geçseler, hayvancılık yerine sanayi toplumunun koşullarına ayak uydurarak yaşamlarını sürdürseler bile, geçmişten gelen ilkeler, bu kurumun varlığını korumasını sağlıyordu. Dolayısıyla teşekkül eden çağdaş devletin merkezî otoritesi, yerel toplumlar/topluluklar üzerinde tam anlamıyla egemen gibi görünüyor ve fakat gücünü gelenekten alan feodal kurumların en etkini olan kabileler (küçük veya büyük) 'geniş aile' görünümü altında varlıklarını sürdürüyorlardı.

Mafios Toplum Yapısı'nın sosyal zemininindeki 'mafios ağı' oluşturan 'geniş aileler', örfî yaşam çerçevesinde benimsedikleri 'iç ahlak ve iç hukuk' ilkeleri doğrultusunda kendilerini; merkezî otoritenin dayattığı yaşam tarzından soyutluyorlardı. Bunun böyle olmasının ana nedeni ise yerel toplumları oluşturan dinsel ve etnik grupların kültürel, siyasal ve ekonomik bağlamda hem birbirlerine, hem de merkezî otoriteye karşı sürekli bir çatışma içinde bulunmalarından kaynaklanıyordu.

Bu tarz yapılanmalara ise en çok, tarihî süreç içinde işgalcilerin sürekli saldırılarına hedef olan 'Sicilya, Güney İtalya ve Önasya' gibi stratejik bölgelerde tanık olunuyordu.

TÜRKLERDE ÖRFÎ YAPILANMA

• ***Mafios yapılanmanın temel unsuru ve birimi olan geniş aile anlayışı ve uygulaması konusuna geçmeden önce, Türklerde ve Araplarda 'kabile/aşiret' yapılanması meselesini irdelemek herhalde doğru olur. Bu konuda batı'daki gelişme ve oluşumları daha önce gördük. Türkler ve Araplarda durum neydi?***

Oğuz adının kaynağı ile ilgili olarak ileri sürülen görüşlerden birini de; sözcüğün 'boylar' anlamında kullanılması oluşturuyordu. Bu görüşe göre –daha önce de vurgulandığı gibi– Ok boy, 'z' de çoğulu anlamında kullanılıyor ve böylece 'oğuz' sözcüğü boylar anlamına geliyordu.

Gerçekten de 'boy' Türklerin 'töresel yaşam tarzı' bağlamındaki yapılanmasında çok önemli ve belirleyici bir yer tutuyordu.

Ziya Gökalp'e göre Türk topluluğu başlangıçta ilkel bir boydan ibaret bulunuyordu. Kaşgarlı Mahmut lügatine göre 'boy' sözcüğü aynı zamanda 'halk' anlamında kullanılıyordu. Boy sözcüğü Arapçada ise 'kabile' sözcüğü ile ifade ediliyordu.

Bir boy çeşitli obalardan, bir oba çeşitli soylardan, bir soy çeşitli ocak ve evlerden, teşekkül ediyordu.

Türklerde birey, boy 'potası içinde' adeta erimiş konumunda bulunuyordu. Bir başka ifadeyle eski Türklerde birey yok, boy vardı. Birey, boy adıyla anılıyordu. Boyun dışında birey hiçbir şey ifade etmiyordu.

Boy içinde bireyin işlediği herhangi bir suçtan tüm boy sorumlu tutuluyor, kan davalarında da aynı kural işliyordu.

"Kişi de kendini boyunun dışında yok sayar. Bütün boy üyeleri, boyun kurban törenine katılmayı hak bilir. Boyun kurban törenine ancak boy üyeleri katılabilirler. Törene alınmamak, boydan kovulma anlamına gelir ki bu, verilebilecek en büyük cezalardan biridir. Ceza olarak boyundan kovulmuş bir kişi, boyun adını taşımaktan yoksun bırakılır ve kendi adının bir önemi olmadığından 'adsız' olur."[1]

Her boy'a 'boy beği' de denilen bir Tudun (Divânü Lügâti't-Türk'e göre köyün büyüğü, tanınmışı, köylülere kaynaktan içme suyu dağıtan adam, su beyi anlamında) hükmediyordu.

"Bidayette bütün Asya ve Şarkî Avrupa, kavgacı aşiretler halindeydi. Boylar durmaksızın birbirleriyle gazve, soylar durmaksızın kan davasını takip ederler, bundan dolayı savaşlar yaparlar, arada sel gibi kan akardı."[2]

Örnek olarak Teke boyunu inceleyen Ziya Gökalp şu saptamalarda bulunuyordu:

"Teke boyu da diğer Harizm (Harzem) ve İran boyları gibi 'taife'lerden, 'taife'ler 'tire'lerden oluşuyordu. Tekelilerde egemenlik Boy Meclislerinde, yani Halk Meclislerinde bulunuyordu. Herkes bu Meclisin üyesiydi. Meclis bir Han, yani Tudun seçiyordu. Han halkı iyi yönetmek ve hoşnut etmek zorundaydı. Bunu başaramazsa istifa ediyordu. Han'ın emrinde boy'un gençlerinden 40 yiğit bulunuyordu. Bu yiğitler Han'ın kararlarını uyguluyor, emirlerini infaz ediyordu.

Tekelilerin boylarında ayrıca bir de Serdar adı verilen ve akınları yönetmeyi bilen reisler (kumandanlar) bulunuyordu. Bu doğal kumandanlar bir akın'a karar verdikleri zaman, mızraklarını otağlarının önüne di-

---

[1] Türklerin Tarihi, Doğan Avcıoğlu, Tekin Yay. İst. 1978, C. I, s. 246.

[2] Türk Devletinin Tekamülü, Ziya Gökalp, Kült. Bak. Yay., Ank. 1981, s. 3.

kiyor ve Müslümanları Hazreti Nebî namına sancak altına davet ediyorlardı.

Kaşgarlı Mahmut'un kaydettiğine göre her boy'un bir de 'çıvı' adı verilen özel bir mabudu bulunuyordu. İnanışa göre iki boyun savaşacağı günden önceki gece iki tarafın 'çıvı'ları düello yapıyorlardı. Gece hangi 'çıvı' düelloyu kazanırsa, sabahleyin yapılacak savaşta onun boy'u mutlaka galip geliyordu. 'Çıvı'lar boylarını savaşa, akına, kan davasına yönlendirebilen aşiret ilâhlarıydı."[1]

Boy beğleri boylarını 'irsen'de yönetiyorlardı. Zira boy beği seçilenler genellikle aynı soyun mensupları oluyordu.

Oğuz boyları; Arap, Kürt ve diğer kavimlerin aşiretlerinden farklı bir yapılanma gösteriyordu. Özellikle Araplar kendi aşiretleriyle çölde birbirinden bağımsız ve bağlantısız bir şekilde yaşıyorlardı. Aynı şekilde sarp dağlardan oluşan bir coğrafyada yaşayan Kürt aşiretleri de (genellikle) birbiri ile bağımlılık göstermiyordu. Keza Kafkasya dağlarında yaşam süren aşiretlerde de aynı durum göze çarpıyordu.

Buna karşın Oğuz boylarının tek başlarına siyasî hareketlerde bulunmaları istisnaî bir durum teşkil ediyordu. Oğuz boyları genellikle birlikte hareket ediyor ve boyların oluşturduğu birliğe de il/el adı veriliyordu.

'İl' sözcüğü Orhun kitabelerinde 'devlet' anlamında kullanılıyordu. Kaşgarlı Mahmut Lûgatında ise 'sulh-barış' anlamını ifade ediyordu. İl'in taşıdığı bu anlamlar, yani; 'barış' ve 'devlet' sözcükleri de 'sosyolojik olarak' birbiriyle ilintili bulunuyordu.

Dünya tarihinin başlangıç dönemlerinde Asya ve Avrupa'daki aşiretler vahşî ve kavgacı bir portre çiziyorlardı. Soylar birbiriyle sürekli vuruşuyor ve birbirine karşı 'kan davası' güdüyordu. Bu nedenle de oluk

---

[1] Türk Devletinin Tekâmülü, Ziya Gökalp, Kült. Bak. Yay., Ank. 1981, s. 4, 5, 7.

gibi kan dökülüyordu. 'Kan davası savaşları' milyonlarca insanın yaşamına maloluyordu.

Ne var ki Türklerde durum, biraz daha farklılık gösteriyordu. Bu farklılık da darbımesellere şöyle yansıyordu. Başlangıçta 'Kanı kan ile yıkarlar kalanı su ile yıkarlar' darbımeseli, adeta bir yasa konumunda bulunuyordu. Ne var ki zaman içinde boylar birlikte hareket ederek il örgütlenmesini meydana getirmeye başlayınca, darbımesel de şöyle değişiyordu:

'Kanı kan ile yıkamazlar, kanı su ile yıkarlar.'

Ziya Gökalp'e göre bu değişim, boy ile il arasındaki 'sosyal ve töresel' farklılığı da ortaya koyuyordu. Zira boy (kabile-aşiret) kan davasını reddetmiyor, aksine teşvik ediyordu. Buna karşılık il, devlet ve barış anlamına geliyordu. Devlet, bütün otoriteyi kendi elinde topluyordu. Bu nedenle 'kan davasını' kaldırıyor, hatta yasaklıyordu.

"Devletin aşiretten farkı 'kan davası' kaidesini ilga etmesidir. Bir zümrede kan davası tesanüdü varsa o aşirettir. Bir zümre 'kan davasını' menetti mi artık o, devlet mahiyetini almıştır."[1]

Ziya Gökalp, boyların il'e dönüşmesiyle devlet'in kan davalarını ortadan kaldırması meselesine Cengiz Yasaları'ndan da örnek veriyordu:

"Mahmud Es'ad Efendi'nin Dareste'den tercüme ettiği Tarih-i İlm-i Hukuk adlı eserinin 122. sahifesinde şöyle deniliyor:

'İfadât-ı sabıkadan müsteban olacağı üzere Çingiz Han'ın yasası eski intikam-ı dem hakkını ref' ederek yerine reis-i hükümet namına ve onun emri ile icra edilen ceza-i hakikiyi ikame etmiştir. Ceza-i mali, ceza-i bedeniyenin fidyesinden ibarettir."[2]

---

[1] Türk Devletinin Tekâmülü, Ziya Gökalp, Kült. Bak. Yay., Ank. 1981, s. 9, 10, 12.

[2] Türk Devletinin Tekâmülü, Ziya Gökalp, Kült. Bak. Yay., Ank. 1981, s. 12.

Türkler tarafından il sözcüğü ile adlandırılan ilkel devletin yasaları da 'tekâmülî' (alışılagelenlere dayanan) bir hukuk anlayışına dayanıyordu. Buna da 'töre' deniyordu. Zaten Türk adı da yine bu kelimeden türemiş bulunuyor ve 'töreli' anlamına geliyordu.

Buna karşılık Arap-İslam/geleneksel yaşam tarzında aşiretler bağımsız ve birbiriyle ilintisiz oldukları için birleşerek bir 'il' meydana getiremiyorlardı. Yani, devletleşemiyorlardı. Dolayısıyla kan davaları, aşiretlerin ortak davranış biçimi durumunda bulunuyor, benimseniyor ve bir üst otorite tarafından yasaklanamıyordu. Zira bu aşiretler, kendi iradelerinin üzerinde bir otoriteyi kabul etmiyorlardı. Dolayısıyla kendi haklarını kendileri arıyor, kendi hukuklarını yine kendileri yapmaya devam ediyordu.

Oysa Cengiz yasaları, boyların kendi üzerlerinde bir otoriteyi kabul ettiklerini gösteriyordu. Ziya Gökalp bu durumu şöyle ifade ederek yorumluyordu:

> "Bundan anlaşılıyor ki Türklerde eski zamanlardan beri ceza, hukuku ammeye (toplumsal hukuka) aitti. Fertlerin hayatını, ırzını muhafaza etmek velayet-i amme'nin (yani devletin) borcuydu. Bunlara karşı vukubulacak taarruzların faillerine ceza tayin ve tatbik etmek de velayet-i amme'ye ait bir selahiyetti."[1]

Arap aşiretlerinde, cinayet ve yaralama olaylarından sonra kan bedeli (diyet) ödenerek uzlaşma yöntemleri uygulanıyordu. Aşiretlerin tek başına hareket etmeleri, bu yöntemin uygulanmasında etken oluyordu. Buna karşın Türk il'lerinde buna izin verilmiyordu. Zira bu durum, velayet-i amme'nin (dolayısıyla hakanın) yönetme hakkına bir müdahale olarak kabul ediliyordu.

---

[1] Türk Devletinin Tekâmülü, Ziya Gökalp, Kült. Bak. Yay., Ank. 1981, s. 12, 13.

Oğuzlarda il'ler uruk'u, uruklar da budun'u yani kavm'i (kavimi) teşkil ediyordu.

Bu oluşumların başında da beğ'ler, beğlerbeğleri, yabgu'lar, hakan'lar, kağan'lar bulunuyordu.

Daha sonra il'ler çöküyor ve boylar yeniden kendi başlarına hareket etmeye başlıyorlardı.

Büyük bir bölümü Anadolu'ya göç eden Oğuz boyları (ki toplam 22 boy) şunlardı:

Kınık, Kayığ, Bayundur, İwa-Yıa, Salğur, Afşar, Beğ-dili, Bügdüz, Bayat, Yazğır, Eymür, Kara-Bölük, Totırga, Ulu-Yuntluğ, Töker, Beçenek, Çavuldur, Çepni, Çarukluğ.[1]

Reşid üd din'e göre Oğuz boyları ile adlarının ifade ettiği anlam da şöyle idi:

Boz Oklar

Gün Han oğulları:

Kayı: Muhkem, Bayat: Devletli ve nimeti bol, Alkaravlı: Nereye varsa başarı gösterir, Kara-İvli: Kara otağlı

Ay Han oğulları:

Yazır: Çok ülkeye hakim, Değer: Toplanmak için, Dodurğa: Ülke olmak ve hanlık yapmak, Yaparlı:?

Yıldız Han oğulları:

Avşar: Çevik ve vahşi hayvan avına hevesli, Kızık: Kuvvetli, yasakta ciddi, Beğ-dili: Büyükler gibi aziz, Karkın: Çok ve doyuran aş.

Üç Oklar

Gök Han oğulları:

Bayındır: Daima nimetle dolu olan yer, Beçenek: İyi çalışır, gayret gös-

[1] Oğuzlar, Türkmenler, Faruk Sümer, Ank. Üniv. Dil ve Tarih, Coğ. Fak. Yay., 2. Baskı, Ank. 1972, s. 210, 211.

terir, Çavuldur: Şerefli, ünü yaygın, Çebni: Nerede yağ görürse hemen savaşır.

Dağ Han oğulları:

Salur: Nereye varsa kılıç ve çomağı iş görür, Eymür: Son derece iyi ve zengin, Ala-Yuntlı: Hayvanları iyi, Üreğir: Daima iyi ve düzen kurucu.

Deniz Han oğulları:

Yigdir: İyilik, büyüklük yiğitlik, Bügdüz: Herkese tevazu gösterir ve hizmet eder, Yıva: Derecesi hepsinden üstün, Kınık: Nerede olsa azizdir.[1]

Asya'da devlet çöküp de il'ler dağılınca boylar bağımsız hareket etmeye başlıyor ve bunların büyük bir bölümü Anadolu'ya göç ediyordu. Çoğunluğu kendi başına hareket eden boylar, Anadolu'ya geldiklerinde muhtelif yönlere dağılıyorlardı. Bu dağılma sonucu, kendilerinden önce yerleşmiş bulunan toplumlarla temas kuruyor, zaman içinde bunların örf ve geleneklerinden de etkileniyorlardı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu yörelerinde yerleşmiş olan Arap, Kürt ve Acem aşiretleri, Arap-İslam/geleneksel yaşam biçiminin ilkeleri doğrultusunda, yeni gelen Türk boylarını etkiliyor ve hatta özümsüyordu. Bu özümseme sonucu Türk boyları ile yerli Arap-Kürt-Acem aşiretleri –yaklaşık– aynı paydada buluşuyor, ortak değerleri paylaşıyorlardı. Bu ortak değerlerin başında ise yine 'kan davaları' geliyordu. Kan davaları başta olmak üzere çeşitli çevre ve demografik zorlamalar, diğer sosyal gerekliliklerle birlişerek sosyal yapılanmaların temelinde yer alan 'aile ve geniş aile' oluşumlarını ön plana çıkarıyordu.

Günümüzde Mafios Toplum Yapısı zemininde benimsenen ve paylaşılan ortak mafios değerler de tarihsel süreç içinde oluşan bu 'sosyal özümseme ve sentez'ler sonucu ortaya çıkıyordu.

---

[1] Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 210-211 (çizelgeler).

Tüm bu yapılanmayı ve oluşumu daha iyi çözümleyebilmek için de boy'dan aşağıya doğru, yani çekirdek aile'ye (iyâl) doğru kurumları indirgeyerek irdelemek gerekiyordu.

Kan Davası ve Etkileri

• ***Geniş aile anlayışı, yapısı ve uygulaması konusuna girmeden önce, bu konu ile derinden ilgisi bulunan 'kan davası' sorunu –ki geleneksel hukukun en belirleyici hükmü/ilkesi– üzerinde biraz daha durmakta fayda var. Zira başından itibaren tarihsel süreçte ortaya çıkan çeşitli örgütlenmeler, bu sorunun zorlaması sonucu oluşmuş görünüyor. Kaldı ki günümüzde, Mafios Toplum Yapısı'nın en etkin unsurunu 'kan davası' teşkil ediyor ve mafios yapı içindeki oluşum ve örgütlenmeleri besliyor. Bu nedenle 'kan davası'nın büyüteç altına alınması, geniş aile oluşumuyla başlayan kabile/aşiret örgütlenmesini de doğru bir zemine oturtmak anlamına geliyor. Nedir bu kan davası meselesi? Mafios oluşumlarla ilintisini irdeler misiniz?***

Kan davası adı verilen ve insanlığın en ilkel zamanlarından günümüze kadar varlığını sürdüren bu sorunu tek sözcükle, yani; –bir çeşit– 'kısas' (talion) sözcüğü ile tanımlamak doğru olur. 'Kısas', hukukun en ilkel kaidesi olan "öldüreni öldürmek, yaralayanı yaralamak" eylemi şeklinde kabul edilir. "Göze göz, dişe diş" darbımeseli ile ifade edilen 'kısas' gelişmiş hukuk devletlerinde 'velayet-i amme' tarafından, yani 'toplumsal hukuk kurumları' tarafından yumuşatılarak 'tazminat (diyet) ödenmesi' ve 'hapis cezası' başta olmak üzere çeşitli şekillerde cezalandırılabilir.

Ancak ilkel topluluklarda bir 'üst otorite' tesis edilmediği/bulunmadığı ortamlarda; bireyin ihkak-ı hakk yoluyla (bir hakkın mürâfaa ve muhakeme neticesinde ispat ve izhar edilmesi) tek yönlü (süpjektif) bir karara vararak, bu kararı yine kendi kaba kuvvetleriyle infaz etmesi söz konusu oluyordu. Bu eylem, hiçbir 'hukukî ve yasal dengeye' dayanmıyordu. Çoğu kez de suçlananın öldürülmesiyle sonuçlanıyordu.

Örneğin; "adam öldürenin öldürülmesi" şeklinde uygulandığı gibi, "yaralayanın öldürülmesi", "onur ve şerefle oynayanın öldürülmesi", "saygı göstermeyenin öldürülmesi", "çalanın, ırza geçenin, gasp edenin öldürülmesi" "töreyi çiğneyenin öldürülmesi", "ahlak kurallarına uymayanların öldürülmesi" vs., gibi sonuçlar doğuruyordu.

Hangi koşul altında ve hangi nedenle olursa olsun; bir 'üst otoritenin', yani Türk töresel kurumlarından il yönetiminin (ki buna devlet otoritesi demek daha sağlıklı olur) bulunmaması nedeniyle meydana gelen öldürme olayları; yeni öldürme olaylarının, bir zincirin halkaları gibi birbirine eklenmesine yol açıyordu. Taraflar her öldürme olayını, bir diğerinin 'meşru gerekçesi' olarak kabul ediyor ve bu zincir kanlı halkalar şeklinde uzadıkça uzuyordu. Kimi zaman bireysel, kimi zaman toplumsal şekilde izlenen bu olaylar bir 'dava' durumunu alıyor, doğru söylemiyle 'kan gütme', halk arasında yaygın ifadeyle 'kan davası' şekline dönüşüyordu.

Kan davası, 'kısas' anlayışına dayanması ve felsefî bakımdan da bir çeşit 'kısas' eylemi sayılması, insanlığın ilk zamanlarında meşru bir hak olarak kabul görüyordu. Nitekim; toplumsal gelişmeye paralel olarak hukuksal gelişmenin bir parçası durumuna yükseliyordu.

> "Kan davası gruplararası ilişkilerde, yabancı bir grubun üyesinden gelen ve haksız kabul edilen saldırıya karşı misilleme ya da tepki eylemi

olarak, çok erken tarihlerde ortaya çıkmıştır."[1]

İlkel kabileler, hiçbir otoriteye dayanmayan veya hiçbir otoriteyi tanımadan her vesileyle kan davalarını başlatıyor ve devam ettiriyordu. Bu kan davaları bireysel olduğu gibi, kitlesel olarak da güdülüyordu. Bunlar ilk devirlerde tam anlamıyla 'savaş' şeklinde cereyan ediyordu. Günümüzde ise merkezî otorite/merkezî hukuk sisteminin yasaklaması nedeniyle 'ailelerarası yasadışı özel savaş' görünümü yansıtmayı sürdürüyordu. Kaldı ki 'kısas' Hammurabi tarafından yasalaştırılmış bulunuyordu:

"196- Eğer bir adam, bir adamın oğlunun gözünü kör ederse onun gözünü de kör edeceklerdir.

197- Eğer bir adamın kemiğini kırarsa, kemiğini kıracaklardır.

200- Eğer bir adam, kendi dengi bir adamın dişini vurup sökerse, onun dişini vurup sökeceklerdir.

210- Eğer o kadın ölürse (vuranın) kızını öldüreceklerdir."[2]

Hammurabi yasalarının 210. maddesinde yer alan 'Eğer o kadın ölürse (vuranın) kızını öldüreceklerdir' hükmü, tipik bir 'kan gütme' anlayışını yansıtıyordu.

Ancak 'kısas' hükümleri, daha sonra yapılan kanunnamelerde giderek daha geniş biçimde yer alıyordu:

"50 - Eğer bir adam (diğer) bir adamın karısını döver ve çocuğunu düşürürse, çocuğu düşürten adamın karısına çocuk düşürtecekler (...) Eğer

---

[1] Kan davası, Artun Ünsal, Çevirenler: Niyazi Öktem/Emre Öktem, YKY Yay. İst. 1995, s. 31.

[2] Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduka Fermanı, Prof. Mebrure Tosun/ Doç. Dr. Kadriye Yalvaç, TTK Yay., Ank. 1976, s. 205.

ilk çocuğu düşen kadın ölürse (döven) adamı öldürecekler (...)"[1]

Tüm bu hükümler 'kısas' kaynaklı bir çeşit kan davalarını meşrulaştıran yasal örnekleri oluşturuyordu.

Nitekim Tevrat'ta da 'kısas hükümleri' yer alıyor, 'göze göz, dişe diş' ifadesiyle (Hammurabi yasalarından başlayarak) geleneksel ifadesini buluyordu. Nihayet Kur'an'a dayalı İslam Ceza Hukuku'nda 'kısas' çok açık ve net ifadelerle yer alıyordu. Dahası; İslam Ceza Hukuku 'kısas' hükmünün yanı sıra 'diyet' ödenmesini de koyarak, 'barışçıl bir denge' gözetiyordu. Bu tip suçlar; kasıtlı adam öldürme, kasta benzer bir şekilde öldürme, yanılarak öldürme, kasıtlı yaralama, yanılarak yaralama başlıkları altında ele alınıyordu.

Örneğin; kasıtlı adam öldürme eylemi karşısında İslam Ceza Hukuku kesin hükümlere yer veriyor ve kısası en katı biçimde uygulamayı öngörüyordu:

> "İslam Hukuku'nda kasıtlı olarak öldürme suçu ister önceden ısrar ve planlı olsun, ister önceden gözetilmeksizin ve planlamaksızın olsun, ister ortada hafifletici sebepler bulunsun, ister bulunmasın kısas cezasıyla cezalandırılır. İslam Hukuku hakime cezayı hafifletme veya başka bir ceza ile değiştirme yetkisi tanımamıştır (...) Bu gibi hallerde kadı, kısas cezasını verir ve başka bir ceza vermekten özellikle kaçınır."[2]

Ancak İslam Hukuku tecavüze uğrayanın yakınına af yetkisini tanıyor ve böylece bir 'kan davasının' başlamasını engellemek yönünde adeta açık kapı bırakıyordu. Bu uygulama da şu hükümlere bağlanıyordu:

---

[1] Sümer, Babil, Asur Kanunları, a.g.e., s. 255.

[2] İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, Abdülkadir Üdeh, Tercüme: Akif Nuri, İhya Yay, s. 454-455.

" ... suç işlemiş olan kişinin velisi kısas cezasını affederse ceza ortadan kalkar. Bu durumda kan sahibi ya karşılıksız olarak affedecektir, ya diyet mukabili olarak. Eğer kan sahibi diyet karşılığında kanından vazgeçecek olursa suçlunun diyet ödemesi gerekir. Hakimin de buna muvazi olarak diyet cezasını vermesi icab eder. Diyet karşılığı olarak affetme veya karşılıksız af durumlarında suçluya hakimin 'tazir' (ta'zir: –özürden esassız özür dileme, vesile ve bahane arama.– ta'zir: 1- tekdir etme, azarlama. 2- suçluyu suçuna göre sözle tekdir etme.) cezasını vermesi icab eder."[1]

Ne ki ulema bu konuda tam bir fikir birliği içinde de bulunmuyordu. Ulema'nın bir kısmı tazir'i kabul ederken bir kısmı da kısas'dan kesinlikle ödün verilmemesini öngörüyordu. Tazir'i savunanlar; kısas'tan kaynaklanabilecek kan gütme olaylarını önlemeyi amaçlıyorlardı. Karşı çıkanlar ise kan davalarını kısas'ın doğal bir uzantısı olarak görüyordu. Bunlar adaletin, kısas gibi kan davasının da yerel çerçevede tecelli etmesinde etkin bir yöntem olduğunu savunuyorlardı. Genelde tazir hukukçular tarafından benimsenen ve başvurulan bir uygulama olurken, özellikle coğrafya ve çevre koşullarının zorlaması nedeniyle bazı toplumlarda kan gütme eylemleri yoğun bir biçimde devam ediyordu.

Sami kökenli aşiretler, özellikle de Arap aşiretleri bu toplumların önünde yer alıyordu.

Bunun nedeni, bu toplulukların yaşadığı Ortadoğu coğrafyasında, yaşamın temel gereklerini karşılayacak olan kaynakların (yaşam olanaklarının) sınırlı kalmasıydı. Bunların başında su kuyuları, tarım alanları, vahalar, hurmalıklar, hayvan otlakları vs., geliyordu.

Bu kaynakların yetersiz kalması ister istemez, aile'den aşiret'e kadar çeşitli katmanlar oluşturarak yaşamlarını sürdürmeye çalışan Sami kökenli, özellikle Arap topluluklarını karşı karşıya getiriyordu. Bu durum

[1] Abdülkadir Üdeh, a.g.e., s. 455.

hem çeşitli suçların artmasına, hem de ölümcül çatışmaların yoğunlaşmasına neden oluyordu.

Araplar arasındaki çatışmaları ve bundan kaynaklanan çeşitli sosyal/asosyal davranışları kavrayabilmek için yarımadadaki çevre ve yaşam koşullarını ve buna bağlı olarak meydana gelen davranışları gözönünde bulundurmak gerekir:

> "Tarihçe bilinmeyen devirlerden beri bu yerlerde büyük sürülere sahip Arap göçebeleri deve kılından yapılmış kara çadırlı obalarıyla, nerede ot biter ve nerede küçük bir sızıntısı varsa, ülkelerinin doğal gereği olarak iklimlerine uygun olan tek hörgüçlü develer üzerinde yolculuklarını son bulmayan kervanları ile bu duraktan öteki durağa, kimi de savaşa, kona-göçe gider, gelirlerdi."[1]

Bu halk kimi zaman İran Sasanî ve Bizans İmparatorlukları gibi büyük devletlere karşı mücadele edebiliyor, zaferler kazanabiliyor ve fakat tekrar geleneksel yaşam tarzına dönmekten de kaçınmıyordu:

> "Bir anda parlayan, bir heyecan anına kadar çadır kuracak iyi bir yeri ele geçirmek ya da kan gütmek için birbirleri ile boğazlaşmaktan başka bir şey bilmeyen bu insanlar pek az süren bir coşkunluk anında dünyayı ele geçirmeye kalktılar. Ama Bedevî Arap eski göçebe hayatına tekrar döndü. İçinden hiç çıkmak istemediği ilke bilgisizliğine büyük bir açlıkla tekrar sarıldı."[2]

Zaman, diğer toplumların aksine, kaynakları son derece kıt olan bu yarımada üzerinde zor koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışan topluluklar bakımından hiç de olumlu bir etki yapmıyordu. Bu nedenle Arap sosyal yaşamında ciddi bir değişim meydana getirmiyor, davranış biçimleri aynı ölçüler ve değerler çerçevesinde durmadan tekrarlanıyor-

---

[1] Arap ve İslam Edebiyatı, Clement Huart, Çeviren: Cemal Sezgin, Ank. 1971, s. 8.

[2] Clement Huart, a.g.e., s. 8.

du. Bu davranış biçimi ise şöyle özetlenebilirdi:

> "Bugün de ilkel insanların iyi ve kötü tarafı olan cesaret, hile, güvensizlik ve kan dökücülük gibi haller, içlerinde onulmaz bir yara gibi kanamaktadır."[1]

Arap yaşam biçiminin üzerini gizemli bir örtü gibi kaplayan bu cümlelerin altı biraz kurcalanacak olursa ortaya ürküntü veren insan tipleri ve toplulukları çıkıyordu:

> "Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki çöl Arabı cesurdur. Bitmeyen savaşlar onu yaşamak için cesur ve atılgan olmaya zorlamıştır. (...)
>
> Bedevî aynı zamanda hırsız, haydut ve serseridir. Gazâ ya da râziye denen soygunculuk, yaşama savaşının en ilkel biçimidir. Sürülerin yağması, kadınların kaçırılması bizim için bir haydutluk olduğu halde onlar için en ünlü kişilerin yapabileceği, öğünülecek işlerdir. Arap şiirinde haydutlukla ilgili oldukça zengin belgeler vardır."[2]

Görüldüğü gibi 'çöl Bedevîsinin' karakter ve değer yargıları ile günümüzdeki mafioso'nun değer yargıları bu denli örtüşüyordu. Mafios Toplum Yapısı bakımından temel bir belirleyici olan kan gütme olayları ise bu tür bir 'mafios karakter' ve sosyal yaşam tarzının doğal bir parçası durumuna geliyordu. Karısı veya kızı diğer bir aşiretin delikanlısı (veya delikanlıları) tarafından kaçırılan Arap, eğer kavminin üstün değer yargısı olarak benimseyip özümsediği bükülmez gururunu ve temiz soyunun şerefini kurtarmak istiyor ise, intikamını mutlaka almak ve 'şerefini kan ile temizlemek' zorundaydı. Aynı şekilde hayvanları çalınan, otlak için girdiği çatışmada vurulup yaralanan veya namusunu korumak uğrunda yakınlarından bazılarını kurban veren Arabın da kin beslememesi ve kan gütmemesi düşünülemezdi.

---

[1] Clement Huart, a.g.e., s. 8.

[2] Clement Huart, a.g.e., s. 8, 9.

Bu durum, çöl Bedevîsinin benimsediği 'üstün değerlerin' ve o değerler tarafından şekillenen özgün karakterinin doğal bir davranış biçimiydi. Cahiliye devrinde olsun, İslamî süreçte olsun bu karaktere uygun olarak biçimlenip yerleşen bir 'gelenek' elbette ki gücünü tarihsel süreçten ve sosyal yaşamdan almayan bir etken tarafından değiştirilemezdi.

Nitekim bu durum, İslam Ceza Hukuku'nda da kabulleniliyordu. İslam Ceza Hukuku Arab'a 'kısas' kadar 'kan gütme' hakkını da veriyordu:

> "Saldırıya karşı müdafaada esas olan (aslolan) yüce Allah'ın şu ayet-i kerimesinin icabıdır:
>
> 'Kim de size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın. (Bakara, 194)"[1]

Hükümler bununla da sınırlı kalmıyordu. İslam Hukuku savunma ve hatta intikam hakkını, sadece bireyle sınırlı tutmuyordu. Arap-İslam/geleneksel yaşam tarzı, geniş aile-aşiret yapılanması bağlamında bu hakkı 'toplumsal bir görev' haline dönüştürüyordu. İslam Ceza Hukuku bu duruma yasal bir zemin hazırlıyordu:

> "İslam hukuku saldıranın saldırısını defetmek hakkını saldırıya uğrayan kişi veya malını korumak kabul ettiği gibi, başkasının namusunu canını ve malını korumak için de saldırıyı defetme hakkını vermiştir. Bu noktada Allah'ın Resûlü şöyle buyurur:
>
> 'İster zalim olsun, ister mazlum olsun kardeşine yardım et.'
>
> 'Müminler şeytana karşı yardımlaşırlar."[2]

Bu hükümler elbette ki sadece toplumsal yapının ve yaşam tarzının gereklerinden değil, aynı zamanda çevre koşullarının bu yapılar üzerin-

---

[1] İslam Ceza Hukuku, Abdülkadir Üdeh, a.g.e., s. 797.

[2] Abdülkadir Üdeh, a.g.e., s. 798.

deki zorlamalarından da kaynaklanıyordu. Nitekim kan gütme olaylarının ekonomik nedenleri hiç kuşku yok ki insan unsuru kadar çevre koşullarıyla da ilintili bulunuyordu. Üstelik bu durum sadece Arap yarımadası ve Arap aşiretleriyle sınırlı kalmıyordu. Aynı durum, Anadolu'daki çevre koşullarıyla da paralellik gösteriyordu:

> "Toprak, zenginlik, sağlık, dostluk ve sevgi, erkeklik ve şeref, saygı ve saygınlık, güç ve etki, güvenlik ve güvenilirlik gibi, yaşamda arzulanan her şey ancak sınırlı miktarda vardır ve bunlar her zaman yetersiz kalır."[1]

Anadolu demografik yapısı içinde –sosyal ve kültürel belirleyici olarak– yer alan iki temel unsurdan birini Türk, diğerini ise Arap toplumları (boyları-aşiretleri) oluşturuyordu. Dolayısıyla tarihsel süreçte bu iki unsur örtüşüyor, örf geleneğe, töre ise boy ve aşiret geleneksel yaşamına nüfuz ediyordu. Dolayısıyla İl (el)'in dağılmasından sonra Türklerin yaşamında boyların ön plana çıkması ve bu boyların batıya göç etmeleri sürecinde İl otoritesinden yoksun kalması, bağımsız hareket etmelerine neden oluyordu. Bu bağımsızlık ise töresel yaşamlarında önemli değişimlerin meydana gelmesine yol açıyordu.

Anadolu sentezinde Arap aşiretlerinin güçlü geleneklerinden kaynaklanan sosyal davranışları, öncelikle bu boyları derinden etkilerken, İslam hukuku çerçevesinde yer alan adalet anlayışı ve hükümleri de ortak yaşamı düzenlemeye başlıyordu. Bu değişim, bağımsız Türk boylarının, bağımsız Arap aşiretlerinde uygulanmakta olan 'kan gütme davalarını' yeniden hukuki bir yöntem olarak uygulamalarına ve benimsemelerine neden oluyordu.

Zaman içinde, Anadolu'ya göç eden boylar da değişime uğruyordu.

---

[1] Artun Ünsal, a.g.e., s. 48; Dipnot no. 47; George A. Foster, 'Preasant Society and the image of limited good, Potter, Diaz, Foster, a.g.e., s. 304.

Kimi boylar kısmen yerleşik düzene geçiyor, bölünüyordu.Bu bölünme sonucunda boy yönetimleri de çözülüyor, çöküyordu. Boyların üzerindeki (merkezî sayılabilecek) otoritenin ortadan kalkmasıyla, oba ve soylar bağımsız kalıyor, Arap aşiretleri ile daha önce bunların etkisi altında kalmış olan Kürt aşiretlerinin bağlı oldukları gelenekler, Türk oba ve soylarını da yönlendirmeye ve şekillendirmeye başlıyordu. Diğer bir ifadeyle, toplumlararası etki-tepki burada da kendini gösteriyordu. Hem kendi içlerinde, hem de birbirlerine karşı yoğun biçimde kan davası güden Kürt, Acem ve Arap topluluklarına karşı Türk oba, soy ve ocakları da aynı yöntemleri benimseyerek uyguluyorlardı. Özellikle ortak paydayı oluşturan İslam dinsel geleneği, zaman içinde Türk töresel yaşamına bağlı yapılanma içinde de kendi geleneksel anlayışını ve kurumlarını tesis ediyordu. Bu kurumların başında ise Türk töresel katmanlarında o zamana kadar yoğun olarak rastlanmayan Asabe ve Zevi'l erhâm'ın alınıp, benimsenmesi geliyordu.

Bir başka ifadeyle; başta 'kan davalarının' uygulanması olmak üzere çeşitli sosyal ve çevresel nedenlerle Türk aşiretleri de; Kürt ve Arap aşiretleri gibi 'geniş aile yapılanmasını' benimseyip, özümsüyordu.

Soy Adına Bak, Gücünü Anla!...

• ***Geniş Aile konusunu irdelemeye başlamadan önce bir temel konuya daha göz atmak gerekiyor. Bu temel konuyu ise 'aile ve soy adları' meselesi oluşturuyor. Zira bu konu da bir yönüyle geleneksel sosyal yapılanmayı ifade ediyor. Mafios Toplum Yapısı ve Geniş Aile anlayışı ile ilintili bulunuyor.***

Aile ve soy adları konusu elbette ki Mafios Toplum Yapısı ile felsefî ve sosyal bakımdan (dolaylı olarak) bir örtüşme/özdeşleşme gösteriyordu. Merkezî otorite karşısında; yerel güç odakları ne denli aile/geniş aile/kabile (aşiret) örgütlenmesini/yapılanmasını gösteriyorsa, aile ve soy adları da bu örgütlenmeyi simgeleyip sembolize ediyordu. Başta kan davaları ve geniş kapsamlı çıkar çatışmaları olmak üzere çeşitli çatışmalar sırasında birey nasıl ki 'Benim ailem/kabilem (aşiretim) benim savunma gücüm (ordum)" diyor idi ise; aile ve soy adları da bu gücün tarihsel geçmişini simgeliyor, onu güncel olarak sembolleştiriyordu. Kaldı ki seyrek de olsa Anadolu'da (ki Avrupa'da yoğun olarak) bu aile ve kurumların bir de armaları bulunuyordu.

Türkler, Orta Asya sürecinde büyük boylar oluşturuyordu. Bu boyların içinde aile (ocak), soy ve obalar yer alıyordu. Boylar nasıl ki bir araya gelip İl yapılanması içinde bir 'gevşek konfederasyon' oluşturuyorsa, boyların alt katmanlarında yer alan kurumlar da aynı pozisyonda bulunuyorlardı. Ne ki; bu yapılanma içinde kurumlar genellikle ön planda yer alıyor birey ise o kurumların potası içinde eriyip 'yok sayılacak' bir konumda bulunuyordu. Örneğin; bir şahsın kim olduğu değil, hangi boydan olduğu önem kazanıyordu. Şahsa önce 'hangi boydansın' sorusu soruluyor, o şahıs da soruya –örneğin– 'Kayı boyundanım' yanıtını veriyordu. Bu yanıt aynı zamanda onun mensubu olduğu aileyi de ortaya koyuyordu. Zira 'boylar devrinde' en önde gelen kurumu boylar teşkil ediyor, altındaki kurumları kendi potasında eritiyordu:

> "Boy eski Oğuzlarda ailenin en büyük ve en çok tesanüdlü olan dairesiydi. Fakat eski Oğuzlarda bugünkü Avrupa milletlerinin aksine olarak boy ismi, şahsi addan evvel gelirdi: Salur, Kazan, Bügdüz, Emen gibi..."[1]

[1] Makaleler IX, Ziya Gökalp–Hazırlayan Şevket Beysanoğlu–Kült. Bak. Yay. 359, İst. 1950, s. 117.

Kimi zaman da boy adı, soy adı konumunda kullanılıyordu. Örneğin; Yunus Emre, Tabduk Emre gibi... Emre, Emreli adlı boyu ifade ediyordu.

Bununla birlikte tarihsel süreçte ve çeşitli nedenlerle boylar çözülüyor, soylar ön plana çıkıyordu. 'Soy devri' olarak nitelenen bu süreçte de soyların ünvanları önem kazanıyordu. Buna göre bireyin mensubu olduğu soyun adı önce kullanılıyor, arkasına 'oğlu' ekleniyor ve nihayet bireyin adı kullanılıyordu. Örneğin; Karamanoğlu Mehmet Bey, İsfendiyaroğlu Şemsi Paşa, Aydınoğullarından İsa Bey gibi...

Böylece soyun adı, soyun kurucusuna dayandırılıyordu. Bu durum soyun tarihsel oluşumunu da ifade ediyordu. Türk boylarının İslam geleneği altında etkilenmesi sonucu bu uygulama yoğunluk kazanıyordu.

Soy devri olarak adlandırılan bu dönem Osmanlı devleti bünyesinde de devam ediyordu. Ancak örfî/geleneksel bağlamda bir takım değişikliklere uğruyordu. Örneğin; bazı soylar –ki büyük bir çoğunluk– kültürel olarak Fars (Acem) etkisi altında kalıyor, soy adlarında kullandıkları 'oğlu' sözcüğünün yerine Farsça kökenli 'zâde' sözcüğünü almaya başlıyordu. Sezai Paşazâde, Müftüzâde, Bekir Paşazâde Tevfik, Kâtipzâde Hasan vs. gibi...

Bir süre sonra bazı soy mensupları 'oğlu'yu kullanırken bazıları 'zâde'yi benimsiyor, İmparatorluğun son yıllarında Türk milliyetçiliğinin ağırlık kazanmasıyla da 'zâde' sözcüğünü kullananlardan bazıları 'oğlu' sözcüğüne dönüyorlardı.

Ancak bu dönemde bu kez muhafazakârlar ile yenilikçiler arasında soy adları konusunda yeni bir 'ayrılık baş gösteriyor,' taraflar adeta yol ayrımına geliyorlardı. Buna göre aydınlar bireysel adlarını ön plana çıkarıyor, aile adı yerine de 'mahlas' (ikinci bir şahsî ad) kullanıyorlardı. Örneğin; Tevfik Fikret, Tahsin Nahit gibi...

Yine bu dönemde bir kısım halk da bireysel adlarının arkasından baba adını kullanıyor ve böylece soylarını vurgulamaya çalışıyorlardı. Örneğin; Hamdullah Suphi, Akil Muhtar, Halil Ethem gibi...

Ne var ki soyu bu yöntemle belirlemek mümkün olmuyordu. Zira ikinci kuşakta baba adı değişmek durumunda kalıyor ve iş karışıyordu.

Bu aydınların yolunu izleyenler nihayet Avrupa'da uygulanan yöntemi benimsiyor, soylarındaki dedelerinden birinin adını soyun hareket noktası olarak alıyor ve soy adı yapıyorlardı. Bu dedenin adını, kuşaktan kuşağa değiştirmiyor, muhafaza ediyorlardı. Bu dede adı kimi zaman, soyun mesleği ile ilgili veya alâmeti farikası olabilecek bir isim/sıfat olabiliyordu.

Buna karşılık özellikle kırsal kesimde 'oğlu' kullanılmaya devam ediliyor ve bu ek giderek 'geniş aile yapılanmasını' da ifade ediyordu. Zira 'oğlu-oğulları' eki, aile parçalansa bile parçaların birbirleriyle –süregelen– ilintisini net bir biçimde ortaya koyuyor ve bu geniş ailenin açıktan veya örtülü bir dayanışma içine girmesinde –hatta örgüt gibi hareket etmesinde– birincil etken oluyordu. Örneğin; Ekşioğulları, Fettahoğulları, Kanberoğulları, Uzunoğulları, Hacısüleymanoğulları, Cevahiroğulları, Yazıcıoğulları, Karamollaoğulları, Karaosmanoğulları vs gibi...

Bu bağlamda soyun bağlı olduğu boy veya aşiretin adını soy adı olarak kullanmayı sürdürenlere de rastlanıyordu. Örneğin; Karakoyunlu, Menteşe, İsfendiyar, Haydaran, Türk vs. gibi...

Bu ayrışım, yani; kırsal kesimde geleneksel aile/geniş aile/kabile (aşiret) yapılanmasını sürdüren topluluklar ile çağdaş devlet yapılanmasını (dolayısıyla merkezî otoritenin) benimseyip hedeflediği, çekirdek aile yapılanmasını sahiplenenler bir anlamda karşı karşıya geliyorlardı. Zira bir taraf 'geniş aile' yapılanması örtüsü altında adeta örgütlenerek çeşitli faaliyet ve eylemlerde bulunurken (ki bunların bir kısmı

tam anlamıyla 'Mafios Aile' tanımını örnekliyordu) çekirdek aileyi benimseyenler bunların karşısında savunmasız kalıyordu. Zira, çağdaş yaşamın temel birimi olarak çekirdek aileyi kabul ve teşvik eden merkezî otorite, yasal taahhütlerini yerine getiremiyor, bürokratik yapılanma içinde adlî mekanizmasını gerektiği gibi işletemiyor ve böylece Mafios Aileler, iç dayanışmalarını örgüt şeklinde kullanarak yasal boşluklardan yararlanmayı, başkaları üzerinde baskı tesis etmeyi başarıyorlardı. Bunlar, özellikle yerelde başarılı oluyor ve tarihsel süreçte elde etmiş oldukları güçlerini sürdürerek 'yerel güç odağı' olan karakter ve özelliklerini sürdürüyorlardı.

Böylece 'geniş aile' hem 'ayrıcalıklı doğal/kutsal kurum' durumuna geliyor, hem de Mafios Toplum Yapısı'nın –adeta– temel birimini teşkil ediyordu. Geniş aile anlayışını 'kan bağı bulunanların gizli örgütü' gibi kullanan Mafios Aileler, aynı zamanda 'organize suç örgütü odağı' konumunda da bulunuyordu.

Temel Güç Odağı: Geniş Aile

- ***Geniş Aileler nasıl bir yapılanma gösteriyor?***

Çekirdek Aile ile Gens arasındaki sosyal yapılanma katmanını oluşturan geniş aile anlayışının en belirgin biçimde örgütlendiği kabile/aşiret oluşumunu ve iç yapılanmasını öncelikle irdelemek doğru olur.

Hiç kuşku yok ki; Sicilya ve Önasya toplumlarını derinden etkileyen 'kabile/aşiret' yapılanmasında aynı göçer toplulukların benimsemiş olduğu ilkelerin izleri bulunuyor. Bu göçer topluluklar irdelendiğinde

ise 'çölün zor koşullarının' dayattığı ortak oluşum ve anlayışı bulmak mümkün olabilir.

Bir başka ifadeyle; bugünkü Sicilya Mafios Toplum Yapısı, Arap/Fatımî kabile yapılanmasının izlerini taşırken[1] Anadolu'daki Mafios Toplum Yapısı da ağırlıklı olarak Türk/Arap-İslam kabile yapısının etkilerini yansıtıyor.

Bu bağlamda öncelikle Sami-Müslüman (Arap/Bedevi/Fatımî) sonra da Ortaasya-Önasya 'Türk/Müslüman' kabile (aşiret) yaşamının esaslarını irdelemekte yarar var.

Sicilya Mafios Toplum Yapısı'ndaki 'geniş aile' ve 'mafios örgütlenme' olgularına esin kaynağı olan Bedevî kabile düzeni tam anlamıyla 'pederşahî' (patriyarkal) aile anlayışına dayanıyordu. Kabileyi kimi zaman birey sayısı 30'a ulaşan pederşahî aileler meydana getiriyordu. Böyle bir dayanışmada, çağdaş yaşamdaki çekirdek ailenin (ana, baba, çocuklar ve birinci dereceden akrabalar) birey sayısı yetersiz kalıyordu. 'Bir çatı altında yaşayan' ve bir avuç insandan meydana gelen çağdaş ailenin ağır çöl koşulları karşısında varlığını tek başına sürdürmesi olanaksız bulunuyordu. Bu nedenle Bedevî aile anlayışı –gerek kabilelerarası mücadele, gerekse olumsuz çevre koşullarına karşı bir silah olarak– birey sayısını olabildiğince çoğaltıyordu. Pederşahî otoritenin çevresinde sayıları 30'a ulaşan aile bireyleri, geniş Bedevî ailesini meydana getiriyordu. Ne ki, ağır koşullar altında bu geniş aileler de kendilerini güvende hissedemiyor –en azından– diğer 'kabileler' (aşiretler) karşısında bunlar da selametlerini, bir kabileye iltihak etmekte buluyorlardı. Böylece çöl yaşamında güçlü Gensler oluşuyordu.

Bedevî kabile düzeninde yer alan geniş ailelerin yapısı incelendiğinde ortaya şu görünüm çıkıyordu:

---

[1] Bkz. Dünyamızı Saran MAFİA, Kastaş Yay., Murat Çulcu.

Bedevî yaşamında çöldeki yerleşim planına bakıldığında –adeta– bir kâğıt üzerinde arka arkaya çizilmiş –kısa– çizgiler gibi, çadırların sıralandığı görülüyordu. Bu çadırlara 'Megtir' deniyordu.

Sıranın başında genellikle en yaşlının –en kıdemlinin– çadırı bulunuyordu. Burada aile reisi kalıyordu. Onu; kardeşinin, oğlunun (oğullarının), kardeş çocuklarının, bağımlıların (hizmetkârlar, sanal akrabalar, korunanlar) çadırları izliyordu. Tüm bunlar aile reisinin otoritesi çevresinde toplanan bir 'hamule'yi oluşturuyordu. Bu 'hamule' içinde yaşayan tüm bireylerin ortak bir amacı bulunuyordu. Bu amaç, çölün kısıtlı kaynaklarından daha fazla yararlanabilmek için aile bireylerinin sayısının çoğaltılmasıydı.

Bunun için de 'sanal (ritüel) akrabalık' yöntemleri uygulanıyordu.

Çöl ortamında geniş ailelerin tek başlarına yaşamlarını sürdürmeleri büyük sorunlar yaratıyor ve tehlikeler oluşturuyordu. Bu aileler ne denli geniş ve güçlü olurlarsa olsunlar yine de bir araya gelerek 'kabileleri (aşiretleri)' teşkil ediyorlardı. Böylece çöldeki yaşam Gensleri doğuruyordu.

> "Şammarlar büyük gruplardan teşekkül ederler. Bunlar da kollara ayrılır. Kolların bölükleri, bölüklerin de belli birlikleri vardır. Sonunculara kabile diyebiliriz. Kabileler ikişer üçer yüz çadırlık beş altı takımın bir araya gelmesiyle hasıl olurlar. Takımlarda beş altı pederşahî aile topluluğundan doğma bir cemaattir. Pederşahî aile yakın akraba ve hizmetkarlar ile mültecilerden terekküb eder."[1]

Göçebe Arap kabileleri, eski bir aileye mensup bir şeyh tarafından yönetiliyordu. Şeyh aileleri yüzyıllarca aynı kabilenin yönetiminde bulunuyorlardı. Yönetim şekli tam anlamıyla mutlakiyetti.

---

[1] Çöl Medeniyeti, Robert Montagne, MEB., İst. 1950, s. 34.

"Kabile mensupları en çok eski bir atanın evlatları olduklarını ve kardeş sayıldıklarını söylerlerse de burada bahis konusu olan gerçek bir akrabalık değil, tesanütlerini belirtmek için kullanılan bir ifade tarzı..." idi.[1]

Şeyh öldüğünde yerine akrabalarından en yaşlı ve kabilenin hürmetini (saygısını) kazanmış birisi geçiyordu.

Bu bağlamda kabileyi meydana getiren tüm birimlerde (aile-takım-bölük-birlik) temel amaç yine de mümkün olduğunca birey sayısını çoğaltmak ve o birimi genişletmekti. Dolayısıyla 'kanbağı akrabalıkların' yanı sıra 'sanal akrabalık-ritüel akrabalık' bağları da ön plana çıkıyor, tesis ediliyordu.

Dahası... İslâm geleneği üzerinde tesis edilen 'kabile' yaşam tarzı beraberinde kabile içi ahlak ve hukuk kurallarının tesis edilmesini de getiriyordu. Böylece Sicilya ve Anadolu Mafios Toplum Yapısı (özellikle Doğu ve Güneydoğu yöreleri) bu tür oluşumlardan etkileniyordu.

• ***Anadolu Mafios Toplum Yapısını derinliğine analiz edebilmek için konuyu biraz daha ayrıntılarına indirgemek gerekiyor. Bu nedenle Anadolu özelinde; aile'den başlayarak, yapılanmayı kendine özgü unsurlarıyla birlikte ele almak, konunun irdelenmesini herhalde kolaylaştıracaktır.***

Bireyler gibi toplumların da 'ortak bilinci' ve 'ortak bilinçaltı' –ve doğal olarak ortak hafızası– bulunduğunu reddetmemek gerekir.Bu ortak oluşum ve olgular tarihsel sürecin yüzyıllarında –hatta binyıllarında– yoğrularak pişiyor, olgunlaşıyor ve etkinliğini günümüze kadar sürdürüyor. Sürdürmekle de kalmıyor. Günümüzü ve toplumsal geleceğimizi belirleyip etkiliyor, şekillendiriyor ve yönlendiriyor. Dolayısıyla; –özel-

[1] Robert Montagne, a.g.e., s. 40.

likle– sosyal oluşumları irdelerken, bu tarihsel süreçte cereyan eden olayları, ortaya çıkan unsurları ve etkenleri, 'Tez-Antitez-Sentez' bağlamındaki 'sosyal bileşkeleri', 'uzlaşma-çatışma-ayrışmaları' ayrıntılarıyla büyüteç altına alarak tanımak ve gözönünde bulundurmak, yapılan çalışmanın zorunlu bir yöntemi ve parçası haline gelmiş bulunuyor.

Anadolu Mafios Toplum Yapısı'nın oluşumunda başrolü oynayan 'insan ve toplum' unsurunun irdelenmesini de bu çerçevede yapmak gerekiyor. Tarihsel süreçte etkin rol oynayan temel unsurların özgün yapısının irdelenmesi, günümüzdeki 'sosyal oluşumun' tarihsel genlerine –adeta– 'ışık tutmak' anlamını taşıyor.

Böyle bir çalışmaya başlarken toplumsal zemindeki ana unsurları doğru saptamak ilk doğru adımı atmak anlamına geliyor. Bunun için de çok gerilere gitmek; Anadolu tarihinde büyük değişimin yaşandığı 12. Yüzyılın da gerilerine inmek gerekiyor.

Hiç kuşku yok ki Anadolu'daki 'büyük dönüşüm/değişim' iki temel unsur etrafında odaklanmış ve şekillenmiş bulunuyor. Bu odaklardan ilkini Türk örfü/töresi, ikincisini ise Arap/İslam-geleneği oluşturuyor. Bu çerçevede; Anadolu büyük dönüşümü/değişimi öncesi etkin rol oynayan Yunan-Roma-Bizans ve bunlarla çatışma halinde bulunan Pers-Acem/Şiî egemen unsurlarını da hesaba katmak gerekiyor.

Nihayet; ekonomik alanda hakimiyet tesis etmiş olan Musevi-Ermeni temel unsurları ile Çerkes, Gürcü, Kürt, Laz vs.... yan unsurlarını gözönünde tutmak görev niteliği taşıyor. Reddedilmesi mümkün olmayan bir başka husus da; bütün bu unsurlardan önce Anadolu'da yaşamış olan toplulukların sosyal-kültürel fosilleri ile meydana getirdikleri etkiler teşkil ediyor.

Konuyu ve dikkatleri daha fazla dağıtmamak amacıyla çalışmayı, günümüzdeki Mafios Toplum Yapısı ve oluşumlarında, belirleyici bir

rol oynayan Türk örfü/töresi ile Arap-İslam/geleneği bağlamında ortaya çıkan sosyal yapılanmaya yöneltmek gerekiyor.

Günümüzde merkezî otoritenin hedeflemiş olduğu çağdaş yönetim/çağdaş toplum yaratma amacına ve ilkesine karşı –bu ilke ve amacı benimsemiş gibi göründükleri halde– direnen yerel güç odaklarının dayanağını Türk örfü/töresi ile Arap-İslam/geleneği bağlamında hayat bulan ilkeler/esaslar ve kurumlar oluşturuyor.

Bu ilkeler/esaslar ve kurumlar her ne kadar köken itibariyle birbiriyle ilintisiz ise de, buluştuğu coğrafyada örtüşerek bir sentez oluşturmuş bulunuyor. Anadolu coğrafyasında tam, komşu coğrafyalarda (Balkan-Kafkasya-Ortadoğu) sınırlı etkisini gösteren ve sürdüren bu sentez Mafios Toplum Yapısı'nın temel değerlerinin ve örgütlenmesinin (dayanışma anlayışının) da esas ve ortak zeminini teşkil ediyor.

Bu zemini (sentezi) irdeleyebilmek için de yine Türk örfü/töresi ile Arap-İslam/geleneği odaklarını ayrı ayrı ele alarak büyüteç altına sokmak gerekiyor.

Kimileri örf ile geleneği, aynı anlamı taşıyan iki sözcük olarak algılayabilir. Ne ki; Ferit Devellioğlu 'örf' sözcüğünü --daha önce değindiğimiz; geleneğin vahye dayanması, dolayısıyla da dinsel karakter taşımasına karşın– dinsel karakterden soyutlamış bulunuyor. Devellioğlu'na göre 'örf' (birinci olarak) "Şeriat ve kanunca olmayıp, yerine ve zamanına göre olan gelenek ve hüküm" anlamına geliyor. Bu anlamda 'gelenek' sözcüğü de 'dinsel gelenek' şeklinde kullanılmış oluyor. Ancak yine Ferit Devellioğlu bir başka açıklamasında 'örf'ün gelenek ile aynı anlamda kullanılabileceğini de kanıtlıyor. Devellioğlu 'örf'ün aynı zamanda 'istediği gibi idare' anlamına geldiğini kaydediyor ve Katip Çelebi'den yaptığı alıntılarla şu örneği veriyor:

"4- 'Fetva verip örf ve adet (nafile namazının cemaatle) kılınması canibinde olmakla şer'an örf itibar olunup– K. Çelebi"[1]

Töre ise Ahmet Rasim'e göre kısaca 'kanun ve usul' anlamına geliyor. Ahmet Rasim 'Ağız Töresi'nin 'teamül', yani; 'eskiden beri uygulanan işlemler' demek olduğunu kaydediyor.[2]

Ne ki; Türk Dil Kurumu 'Töre' sözcüğünü hayli geniş bir anlamda kabul ve kayıt ediyor.

"Töre: 1. Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kurallarının, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü. 2. (Dar anlamda) Bir toplumdaki ahlakî davranış biçimleri."[3]

Türk Dil Kurumu 'gelenek' ile 'töre'yi içiçe ve aynı anlamda kaydediyor:

"Gelenek: Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane. Bir ulusu oluşturan etkenlerden biri de gelenektir... 'Şair yeni bir dil yaratabilir ama bunun için gereken gücü gelenekten alır!'– Nurullah Ataç"[4]

Her ne kadar 'örf/töre' ile 'gelenek' sözcüklerini aynı anlamda kullananlar bulunsa da 'örf/töre'yi dünyevî, 'gelenek'i ise uhrevî bağlamda ele almanın doğru olacağı, yadsınması zor bir gerçeği teşkil ediyor. Nitekim bu çerçevede Türklerin örfî/töresel, Arapların ise dinsel/geleneksel karakter taşıyan iki farklı topluluk –daha doğrusu ırk– olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla, sosyal yapılanmalarında farklılıklar

---

[1] Lügat, Osmanlıca-Türkçe Ans., Ferit Devellioğlu, Aydın Kit. Ank. 1984, s. 1018.

[2] Osmanlı Tarihi–Ahmed Rasim–İkbal Kit., İst. 1328-1330, Şems Mat., C.1, s. 45.

[3] Türkçe Sözlük, TDK, Milliyet, İst. 1992, C. 2, s. 1488.

[4] Türkçe Sözlük, TDK, Milliyet, İst. 1992, C.1, s. 534.

bulunmasını da doğal karşılamak gerekir. Kaldı ki bu farklılıkları sadece 'töresel-geleneksel toplum' bağlamında değerlendirmemek, yaşadıkları coğrafyalar arasındaki farklılıkları da gözönünde bulundurmak doğru olur.

Felsefî açıdan Arap-İslam bağlamında geleneğin yerini ve rolünü daha önce irdelemiştik. Türk örf/töresi bağlamına gelince...

Tarihin eski devirlerinden beri 'töre' Türk toplumsal yaşamı bakımından çok önemli bir anlam taşıyordu. Öyle ki... Bir görüşe göre Türk sözcüğünün kaynağını bile 'töre' sözcüğü teşkil ediyor, bu ad 'töre' sözcüğünün değişiminden kaynaklanıyordu.

> "Nam-ı milli olan (Türk) lafzı, millete cedd-i alâsının bu (...) olmasından kaldığı (...)
>
> Bu lafz (töremen) veya örf-kanun manasına (töre) kelimesinden müştak olması muhtemeldir."[1]

Nitekim Ziya Gökalp de bu konu üzerinde duruyor ve şöyle diyordu:

> "O halde Türk Töresi eski Türklere atalarından kalan kaidelerin bütünü demektir. Töre kelimesinin Türk kelimesi ile bir cevherden olması da hatıra gelebilir. Başka yerlerde yazdığım veçhile 'Soğdak' kelimesi 'Soğdlu' manasına olabilir (...) Bu faraziyeye göre 'Türk' kelimesi 'Töre' kelimesinden çıkmıştır."[2]

Bununla birlikte 'gelenekçiler' Türk sözcüğünün kaynağını dinsel kökenlere de dayandırıyordu:

> "Türklerin Hazreti Nuh'un hafidi ve Yafesin oğlu Türk/neslinden te-

---

[1] Osmanlı Tarihi, C. 1, Muharrirleri: Necib Asım, Mehmed Arif–İst. Matbaa-ı Orhaniye, 1335, s. 2, 3.

[2] Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak, Ziya Gökalp, Türk Kült. Yay., İst., 1974, s. 79.

nasül ve teşaiki rivayeti İsrailiyete ait faraziyattandır."[1]

Bu çerçevede 'töre'nin Türkler bakımından taşıdığı anlam, reddedilemeyecek derecede büyük bir önem taşıyordu. Nitekim, Türklerin töresel bir toplum olması, binlerce yıl 'töre ile yönetilmesine' bağlanıyordu:

> "Oğuz'un vakayii Türklerin milli şarkı ve destanlarına zemin olmuştur. Vaz' ettiği kanun (töre) dokuzuncu asr-ı hicrîye mürûr eden kırk asırdan ziyade bir zaman zarfında Oğuzlar (Türkmenler) vesâir Türkler arasında muteber tutulmuş ve sonraları vaz' edilen Türk kanunlarına mehhaz olmuştur. Bu kanunun bir kısmı (Selçuknâme) denilen ve Yazıcıoğlu Ali Çelebi'nin eseri olan (Tarih ül Selçuk) da münderiçtir."[2]

Bu nedenle Türk toplumu 'töresel bir toplum' karakteri taşıyor, 'töre'yi toplumsal bilinç altında ve toplumsal hafızada özümsemiş bulunuyordu. Nitekim Oğuz sözcüğü de 'töresel' bağlamda oluşan bir 'kurum'u, yani; 'boy'u ifade ediyordu:

> "Oğuz adının menşei hakkında bir çok fikirler ileri sürülmüştür. Ünlü Macar bilginlerinden J. Nemethı, Oğuz sözünü OK UZ şeklinde tahlil etmiştir. Ona göre Ok boy (kabile) 'z' de cem'i edatıdır. Böylece Oğuz, 'boylar' demektir. Gerçekten Ok'un eski zamanlarda boy anlamına geldiği biliniyor."[3]

Arapların Batn sözcüğü ile nitelediği boy, Türklerin sosyal yapılanmasında belirleyici bir 'ara katmanı' teşkil ediyordu.Örneğin; boy, oba'lardan oluşuyordu. Arapların 'fahz' sözcüğü ile nitelediği 'oba', 'soy'lardan meydana geliyordu. 'Soy', Arapların 'ehl' diye adlandırdığı

---

[1] Necib Asım, Mehmet Arif, a.g.e., s. 3.
Necib Asım, Mehmed Arif, a.g.e., s. 9.

[2] Oğuzlar, Türkmenler, Tarihleri Boy Teşkilatı, Destanları, Faruk Sümer, Ank. Üniv. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay., 2. Baskı, Ank. 1972, s. 1

'ocak'lardan, 'ocak' ise Arapların 'iyâl' sözcüğü ile adlandırdığı 'ev'lerden meydana geliyordu. Ev(iyâl-aile) ise ana, baba ve küçük çocuklardan oluşuyordu.

Nitekim Arapların 'ammare' diye adlandırdığı 'oğuş', çeşitli boylardan meydana geliyordu. Oğuş'un üzerinde il/el bulunuyordu. İl/el kollardan oluşuyordu. Araplar il/el'i şaab sözcüğü ile nitelendiriyordu. Birleşen il'ler Arapların ceyl dedikleri uruk'u ortaya çıkarıyordu. Uruk'lar ise –Arapça'da kavm (kavim) sözcüğü ile tanımlanan– budun'u oluşturuyordu.

Görüldüğü gibi 'töre' çerçevesinde meydana gelen Türklerin sosyal yapılanması ile Arap-İslam geleneği zemininde ortaya çıkan yapılanma (bazı önemli farklılıklar) dışında geniş çapta benzerlik gösteriyordu. Bunun nedeni, her iki toplumun da 'göçer/yarı göçer' bir yaşam sürmeleriydi. Çöllerde yaşayan Araplar ile (genellikle) bozkırda sürülerinin peşinden koşan Türkler; doğa, çevre ve diğer insan topluluklarından kaynaklanan sorunların üstesinden gelebilmek için –yaklaşık– aynı tip sosyal yapılanmaya gitmiş bulunuyorlardı. Bu sosyal yapının temel ilkesini ise 'yaşamak için dayanışma' kuralı teşkil ediyordu.

Benzer diğer topluluklarda olduğu gibi bu toplumlarda da, sosyal yapılanmanın (örgütlenmenin) temel dayanağını 'aile' oluşturuyordu.

Bu nedenle (bu aşamada) ailenin oluşumunu ve evrimini –kısaca– irdelemek Mafios Toplum Yapısı bağlamında örgütlenmenin de çekirdeğinde işlev gören 'aile'yi yerli yerine oturtmak gerekiyor.

İlkel toplumlar 'anaerkil' (mâderî) aile tipini benimsiyordu. Neslin kaynağını doğurgan ve üretken olan kadında gören bu toplumlarda çocuklar da analarına veriliyordu. Ne ki bu 'mader-şahî aile' modeli anlamına gelmiyordu. Zira çocukların velayeti bile anada değildi. Velayet 'dayı'da bulunuyordu. Ziya Gökalp'e göre bu bir çeşit 'halşahî aile' nite-

liği taşıyor 'dayı' otoriteyi temsil ediyordu. Yani toplum, ana tarafından akrabalığı içeren bir yapılanma gösteriyordu.[1]

Türk töresel yapılanmasında bir dönem bu aile tipine yaygın biçimde rastlanıyor ve hatta bu yapılanma ekonomik alanda da bazı işlevler üstleniyordu:

> "Baranta'nın (yağmalama hakkı) ilginç bir yanı, belki de ana-erkil aile döneminin bir kalıntısı olarak, ananın kardeşine, yani dayıya da uygulanabilmesidir. Dayı aynı soydandır, yeğenden çok uzaklarda yaşayabilir ve hatta onu hiç görmemiş bile olabilir. Fakat yeğenin dayıdan yardım istemeye hakkı vardır. Yardım gelmezse yeğen, dayının mal ve sürülerini üç kez yağmalayabilir. Dayı yağmayı kabullenmek zorundadır. Ancak dördüncü yağmada 'yeğenlik haklarını yitirdin' diyerek karşı çıkabilir."[2]

Daha sonra ilkel toplumlarda şiddetli 'kan davaları' baş gösteriyordu. Kan davası mücadeleleri de aile yapısında önemli değişiklikler meydana getiriyordu. Bu bağlamda kan davalarında başrolü oynayan erkek ön plana çıkıyor, eli silah tutmayan kadınlar ve çocuklar mirastan mahrum kalıyorlardı. Dolayısıyla erkek ve akrabaları ailede ön plana geçiyor, bundan da 'asabevî' (baba tarafından akraba olanlar) aile tipi ortaya çıkıyordu.

Asabevî ailede, öldürülenin diyetini sadece onun babası ve kardeşleri almıyor, aynı zamanda; erkek tarafının akrabaları da alıyordu. Aynı şekilde öldürenin diyetini yalnız yakın akrabalar değil, erkek tarafının bütün akrabaları ödüyordu.

Kan davası güdülmesinde de aynı ölçüler uygulanıyordu. Öldürüle-

---

[1] Makaleler IX, Ziya Gökalp, Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, Kült. Bak. Yay. 359, İst. 1950, s. 120.

[2] Türklerin Tarihi, Doğan Avcıoğlu, Tekin Yay. İst. 1978, C.1, s. 242.

nin kanı için sadece öldüren değil, öldürenin bütün erkek akrabaları öldürülüyordu. İntikamı da sadece ölenin yakın akrabaları değil, bütün 'asabe' (erkek tarafından akrabalar) alıyordu.

Bu aile cinsinden üç aile tipi ortaya çıkıyordu:

- Biraderler arasında çok eşlilik yapılan aileler.
- Bölünmemiş akrabalar.
- Peder-şahî aile.

Biraderler arasında çok eşlilik:

Hakanın mirası, en büyük kardeşe kalıyordu. Miras bölünmüyordu. Bu nedenle evlenmek hakkı da bu 'miras sahibinde' bulunuyordu. Büyük kardeş, çok kadınla evlenebiliyordu. Diğer kardeşler ailenin malı olan mirastan yararlanabildikleri gibi büyük kardeşin kadınları üzerinde de hakları bulunuyordu. Hatta erkek kardeşler, büyük kardeşin eşlerinden birini eş gibi benimseyebiliyorlardı.

Bölünmemiş aile:

Keza 'Bölünmemiş Aile'lerde de miras paylaşılmıyordu. Bu ailelerde dedenin torunları tek çatı altında yaşıyor ve aynı mutfaktan yemek yiyorlardı. Ancak bunların arasında çok eşlilik kuralı uygulanmıyordu. Ailede her erkek evlenme hakkına sahip bulunuyordu. Bu aile tipine Slavlar gibi Araplarda da rastlanıyordu. Slavlar buna zudrugs, Araplar ise 'ehl' adını veriyorlardı. Bu çerçevede 'ehl' Arap geleneksel yaşamında sosyal yapılanmanın en belirleyici birimini oluşturuyordu. Ne ki dedenin tüm torunlarının aynı çatı altında, aynı mutfaktan yemek yiyerek yaşaması 'geniş aile' anlayışının bu yapılanmada ne denli belirleyici olduğunu da gösteriyordu. (Ehl, Türk töresel yapılanmasında ocak anlamına geliyordu. Oysa yine töresel yaşamda soy, ocaklardan/evlerden meydana geliyordu. –İleride değinilecek– M. Çulcu)

Peder-şahî Aile:

Asabevî grubunda yer alan peder-şahî aile tipine gelince...

Bölünmemiş akrabaların malları, akrabaların tamamına ait olduğu halde bazı toplumlarda bu mallar aile reisinin kişisel malı haline geliyordu. Bu durumdaki 'aile reislerine' "peder-şah" deniliyordu. (Bu konuya 'Roma'da aile-devlet' bağlamında değinilmişti. –M. Çulcu)

Aile reisi bu konumda sadece malların mutlak sahibi olmakla kalmıyor, aileye mensup bütün akrabaların, eşlerinin ve çocuklarının üzerinde de istediği gibi tasarrufta bulunuyor, bunları satabiliyor, hatta öldürebiliyordu. Eski Roma ile yakın zamana kadar Çin'de bu aile anlayışı geçerli bulunuyordu.

Ne ki 'peder-şahî' aile dışında bir de 'pederî aile' yapılanması bulunuyordu.

Bu aile yapısında baba, reis konumunda 'en başta' bulunuyordu. Yasal yönden baba ile ananın eşit olmasına karşın baba, birincil bir konum işgal ediyordu. Pederî aile tipinde, maderî aile'deki ana'nın yerini baba alıyordu.

İlkel toplumlarda çocuk ya sadece annenin ya da sadece babanın adı ile anılıyordu. Ancak iki tarafın yan yana yaşaması mümkün olmuyordu. Anne ve baba ayrı dinlere mensup oldukları için çocuk iki taraftan birisine ait oluyordu.

Ancak bazı toplumlarda 'din' baba tarafına, 'sihir' ana tarafına ait kabul ediliyordu. Bu nedenle taraflar birlikte –yanyana– yaşama imkanına kavuşuyordu. Bu toplumlarda 'din' ve 'sihir' birbirine eşit kabul edildiği için, baba tarafı ile ana tarafı da birbiriyle eşit muamele görüyordu. Bu anlayışın bir sonucu olarak; baba anaya, koca karıya, amca dayıya, hala teyzeye, erkek kardeş kız kardeşe, kısacası erkek kadına eşit sayılıyordu. Bu eşitlerden de en demokratik (çağdaş) aile tipi ortaya çıkıyordu.

Asya'da Türkler, Avrupa'da ise Germenler bu grupta yer alan, yani; 'pederî aile' tipini benimsiyorlardı. Türkler bu aileye 'soy' adını veriyor, Germenler ise 'zippe' diyorlardı.

Eski Türklerde ana soyu ile baba soyu (belli bir aşamadan sonra) birbiri ile eşit kabul ediliyordu. Bunun sonucunda kadın ile erkek eşit sayılıyordu. Sonraları; soy değişime uğruyor, baba öne geçiyor ve bu nedenle de 'pederî' adını alan daha küçük topluluklar ortaya çıkıyordu. Bu aile tipinde velayet baba ile anaya ait bulunuyordu.Örneğin; baba ananın onayını almadan kızını bir erkeğe veremiyordu. Aileye ait tüm işlerde ananın onayı (oyu) alınıyordu. Çocukların hakları bulunuyor ve bu haklar çiğnenmiyordu. Dolayısı ile 'pederî aile' peder-şahî aile'ye hiç benzemiyordu. Peder-şahî ailede reis despot, pederî aile'de ise baba demokrattı. Pederî aile'de eşitlik ve özgürlük bulunuyordu.[1]

Bu aile yapısına Araplar 'iyâl' diyor, Türklerde ise 'ev' olarak adlandırılıyordu.

Tarihsel süreçte 'pederî aile' de değişime uğruyor, bu aile tipinden 'izdivacî aile' (evliliğe dayanan aile) tipi ortaya çıkıyordu.

'İzdivacî aile'de ilk ilkeyi; gerek gelinin, gerekse güveyin, ana-babalarının oturdukları evden ayrılarak yeni bir ev kurmaları teşkil ediyordu. Eski Türkler bu kuralı uyguluyordu. Keza eski Türk töresinde izdivacî aile kurumu bulunuyor ve fakat bunu düzenleyen bugünkü çağdaş yasalar, Cumhuriyet yönetimi tarafından çıkarılıyordu.

Anadolu sosyal yaşamında (dolayısıyla Mafios Toplum Yapısı'nda) etkin bir rol oynayan Arap-İslam geleneği çerçevesinde ortaya çıkan aile modeline gelince...

---

[1] Makaleler IX, Ziya Gökalp, Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, Kült. Bak. Yay. 359, İst. 1950, s. 122, 123.

Geleneksel Arap-İslam aile tipi, hiç kuşku yok ki Arap-cahiliye devrinin izlerini taşıyordu. Nitekim bu aile tipi birbirine eklenen dört büyük halkadan oluşuyordu.

İlk halkayı, Türk örfî aile yapısındaki ev, Arapça'daki iyâl meydana getiriyordu. Dört dairenin en küçüğünü teşkil eden 'iyâl' karı koca ve küçük çocuklardan teşekkül ediyordu.

İkinci ve daha geniş halkayı ise 'ehl', yani; Türklerdeki soy oluşturuyordu. Bunlar aynı çatı altında yaşayıp aynı kazandan yemek yiyen bir ced ile ceddenin (dede ile ninenin) zürriyetinden gelen erkekler ile eşlerinden ibaret bulunuyordu. Örneğin; bir dede ile ninenin oğulları ve torunları (evli oldukları halde) başka yerde yaşamıyor, onlarla birlikte oturuyor, aynı mutfaktan yiyorlardı. Bir başka ifadeyle 'ehl' birden fazla iyâl'den oluşuyor; eğer evli 8 erkek varsa 8 iyâl'den meydana geliyordu.

Arap aile yapısında, Türklerden farklı olarak iki geniş halka daha bulunuyordu. Bunlar üsabe ve zevi'l-erhâm halkalarıydı.

Asabe halkasında amca, amcazâde ve kardeş çocukları gibi erkek tarafından bağlantılı yakın akrabalar yer alıyordu. Zevi'l-erhâm ise ehlin ve asabenin dışında kalan hısım derecesinden akraba/ritüel akrabalardan oluşuyordu.

Bu iki 'sosyal/aile halkası'nın Türk örfî yaşamında (tam manasıyla) karşılığı bulunmuyordu.

Bu aşamada akrabalık ilişkilerini iki bölümde ele almak gerekiyordu. İlk bölümde doğal akrabalık, yani 'kan bağına/ilişkisine' dayanan akrabalık yer alıyordu. İkinci bölümde ise 'sosyal akrabalık' bulunuyordu. Sosyal akrabalık bağları, kan ilişkisi bulunmadığı halde, hukukça geçerli kabul edilebiliyordu.

Bu çerçevede zevi'l-erhâm ehl'in ve asabenin dışında kalan hısımlar-

dan, uzak akraba/ritüel (sanal) akrabalardan teşekkül ediyordu.

Arap sosyal yaşamında, cahiliye devrinde de yer alan iyâl ve ehl, İslamiyet döneminde hukukî bir nitelik kazanıyordu. İslamî yapıda eshab-ı feraiz adı verilen ve gerçek akrabaları belirleyen ehl'de şu aile üyeleri yer alıyordu: Ced, cedde, baba, ana, oğul, kız, birader, hemşire, karı, koca.

Buna karşılık İslamî Hukuk asabeye yasal bir nitelik kazandırmıyordu. Asabe, Arap-İslam/geleneksel ailesine, cahiliye devrinin bir mirası olarak giriyor ve 'geniş aile anlayışı' çerçevesinde önemli bir işlev üstleniyordu. Gerçi zevi'l-erhâm da İslam Hukuku'nda meşruiyet kazanıyor ve fakat içerdiği akrabalık dereceleri ile –ki buna ritüel/sanal akrabalık da giriyordu– geniş aile anlayışını besleyip, teşvik ediyordu.

Türk töresel yapılanması ile Arap-İslam geleneksel yapılanması arasında en önemli farklılığı da zaten bu iki kurum; 'asabe' ile zevi'l-erhâm oluşturuyordu. Her iki odaktaki yapılanmaları şöyle karşılaştırmak mümkün olabiliyordu. Türk töresel yapılanmasında 'aşağıdan yukarıya doğru' şu halkalar yer alıyordu:

Ev-Ocak	(Arapçası: İyâl-Zevc, zevce ve çocuklar)
Soy	(Arapçası: Ehl-Evlerden oluşuyor)
Oba	(Arapçası: Fahz - Soylardan oluşuyor)
Boy	(Arapçası: Batn - Obalardan oluşuyor)

Buna karşılık Arap-İslam geleneksel yapılanmasında şu halkalar bulunuyordu:

Ev	(İyâl)
Soy	(Ehl)
–	(Asabe)
–	(Zevi'l-erhâm)

Oba (Fahz)

Boy (Batn)

Her iki oluşum karşılaştırıldığında; Türk töresel yapılanmasında asabe'nin ve özellikle de zevi'l-erhâm'ın; "aynı çatı altında yaşayıp, aynı mutfaktan yiyenler" arasında yer almadığı görülüyordu. Töre'de bu iki grupla ilgili hükümler de bulunmuyordu. Buna karşın, Arap-İslam geleneksel yapılanmasında yer alan bu iki halka, özellikle de uzak akraba, hısım/ritüel akrabalardan oluşan zevi'l-erhâm, cahiliye devrinden İslami döneme miras kalıyor, üstelik de İslam Hukuku'nda yasal nitelik kazanıyordu.

Aynı çatı altında yaşamamakla birlikte, amca çocukları (emmioğulları) –kuzenler– yeğenler, hısım ve uzak akraba olarak kabul edilebiliyordu. Ne ki ritüel akrabaların aile yapısı içinde yeri bulunmuyordu.

Arap-İslam geleneksel yapısı içinde bu iki halka çok önemli bir yer tutuyordu. Zira yaşam tarzları geniş aileyi gerektiriyordu. Geniş ailenin tesis edilebilmesi için yeni akrabalık türlerine gereksinim duyuluyor, bu da ritüel/sanal akrabalık türlerini güçlendiriyordu. Arap-İslam geleneksel yapısı, çevre koşullarının; ama onun da ötesinde yaşam tarzının dayatmaları sonucu, aile içinde erkek sayısının fazlalaşmasına ihtiyaç gösteriyordu. Bunun da temel nedeni Arap-İslam geleneksel yaşam tarzında 'kan davası'nın çok önemli bir yer tutmasıydı.

Mafios Toplum Yapısı'nın en belirgin ve etkin göstergelerinden biri olan 'kan davası' konusunda Arap-İslam geleneksel yaşam tarzı –ki cahiliye devrinin esasları etkisini sürdürüyordu– daha tutucu davranıyordu.

İleride bu konuyu daha kapsamlı irdelemek kaydıyla konuya şimdilik şu temel saptamayı yaparak ara vermek doğru olur:

"Devletin aşiretten farkı 'kan davası' kaidesini ilga etmesidir. Bir

zümrede 'kan davası' tesanüdü varsa, o aşirettir. Bir zümre 'kan davasını' men etti mi artık o, devlet mahiyetini almıştır."[1]

Arap-İslam geleneksel yaşam tarzında aşiret, ayrıcalıklı ve çok önemli bir yer tutuyordu. Arap yarımadasının kıt kaynaklarında asırlar boyu pişerek olgunlaşan bu anlayış ve yaşam tarzı, İslam yayılma sürecinde, Türklerin Anadolu'ya girişinden çok önce Anadolu'ya –özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya– girerek hem demografik, hem moral ve hem de dinsel nedenlerle etkinlik kazanıyordu. Bu yaşam tarzı (Arap-İslam tüm kurumları ile ilkelerini) aşiret anlayışı gibi, geniş aile anlayışı ve onun ayrılmaz bir parçası olan ritüel/sanal akrabalığı da Anadolu'ya taşıyordu.

Farklı bir coğrafyadan, kültürden ve soydan gelen Türkler; öncelikle Arapların dinini tanıyarak benimsiyor, daha sonra da Anadolu'ya gelerek burada Arap-İslam unsurla örtüşüyordu. Bu örtüşme, yaşam tarzının da örtüşmesine zemin hazırlıyor; karşılıklı iletişim ve etkileşim, yeni bir sentez oluşturuyordu. Bu sentez sonucu Türk töresel kurumları ile Arap geleneksel kurumları da ortak paydada buluşuyor, ağırlıklı olarak Arap-İslam ilke ve kurumları bu sentezde belirleyicilik kazanıyordu. Töresel yaşamlarında zaten boy, oğuş, il, uruk gibi kurumlarıyla kabile ve aşiret düzenine 'aşina' olan Türkler, bu yapılanma içinde yer tutan 'ritüel (sanal) akrabalık' bağlarına da ağırlıklı olarak yer veriyorlardı. Bu feodal sayılabilecek anlayış ve ilişkiler zaman içinde değişime uğruyor ve fakat kazandığı yeni çehrelerle varlığını günümüze kadar sürdürüyordu. Bu durum Anadolu Mafios Toplum Yapısı içinde belirleyici bir oluşumu ifade ediyordu.

Ancak, bu etkileşimi analiz etmeden önce 'geniş aile anlayışının' temel unsuru olan 'akrabalık bağlarını' biraz daha irdelemekte yarar var.

---

[1] Türk Devletinin Tekâmülü, Ziya Gökalp, Kült. Bak. Yay., Ank. 1981, s. 12.

• ***Geniş aile bağlamında diğer akrabalık türlerine ilişkin bilgi verebilir misiniz?***

Hiç kuşku yok ki göçer yaşamda olsun, yerleşik düzende olsun kırsal kökenli ve yetersiz çağdaş eğitime sahip insanların karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmeleri için en önemli güvencelerini dün olduğu gibi bugün de; bireysel davranış yerine, birlikte davranış biçimi oluşturuyor. Böylece, o yaşam tarzının gerektirdiği 'kaba kuvvet' gereksinimi, güvenilir insanların güçlerini birleştirmeleriyle sağlanıyor ve sorunlar hep birlikte göğüsleniyor. Keza, bu insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan 'sınırlı kaynakları' (su, otlaklar, ekilebilir toprak vs.) kontrollerinde tutabilmeleri ve koruyabilmeleri için tek güvencelerini, güvenebilecekleri insan toplulukları ve bu toplulukların iç dayanışması teşkil ediyor.

İşte... Genslere kadar uzanan bir dizi oluşumun (geniş aile, birlik, bölük, aşiret, kabile vs.) altında, yaşamın bu dayatması yatıyordu.

Bu bağlamda 'çekirdek aile' çeşitli akrabalık bağları tesis edilerek genişletiliyordu. Genişletme işlemi ise, öncelikle kan bağı kullanılarak sağlanıyor, kan bağının olmadığı durumlarda, 'sanal akrabalık' tesis edilerek aynı sonuç elde edilebiliyordu.

Kan bağına dayanan 'hısımlıklar' elbette ki sanal akrabalık ile tesis edilen ilişkilerden çok daha derin ve anlamlı bir dayanışmaya zemin oluşturuyordu.

Kan bağına dayalı hısımlık ilişkileri ele alındığında doğum sayısına bakmak gerekiyor. Örneğin; bir insanın anne ve babası ya da çocuklarıyla olan hısımlığı birinci dereceden hısımlık sayılıyor. Zira aralarında sadece bir doğum bulunuyor. Oysa bir insanın kardeşiyle olan hısımlığı ikinci dereceden hısımlık sayılıyor. Zira kendi doğumu ve kardeşinin doğumu olmak üzere iki doğum bulunuyor.

Bir kimsenin; amca, dayı, hala ve teyzesi arasındaki hısımlık üçüncü dereceden hısımlık olarak kabul ediliyor.

Hısımlık 'usul-füru hısımlık' ve 'cıvar hısımlığı' olmak üzere ikiye ayrılıyor.

Usul-füru hısımlık; bir kimsenin 'üst soy' ve 'alt soy' arasındaki hısımlık ilişkilerini tanımlıyor.

Bir kimsenin anne ve babası ile büyükanne ve büyükbabası arasındaki hısımlığı 'usul', bir kimsenin çocuğu ve onun çocuğu (torunu) da 'füru' olarak tanımlanıyor.

Buna karşılık ortak bir dölden gelen, ancak birbirinin dölünden olmayanlar arasındaki hısımlık ilişkisine de 'cıvar hısımlığı' deniyor. Bir kimsenin kardeşi, dayısı, halası ve onların çocukları 'cıvar hısımlığı' çerçevesinde yer alıyor.

Bir de 'sıhri hısımlık' ilişkisini kaydetmek gerekiyor.

Sahri hısımlık, evlilik ile tesis ediliyor. Karı ya da kocadan her birinin kan bağı olan hısımları, diğerinin de aynı derecede sıhri hısımları sayılıyor. Baldız, kayınpeder, kaynana, kayınbaba sıhri hısımlar çerçevesinde değerlendiriliyor.

Geniş aile bağlamında hısımlık konusunu irdelerken önemli bir hususun altını çizmek gerekiyor.

Geniş aile bağlamında 'emmioğlu' ve 'yeğen' sözcükleri büyük önem taşıyor. Her ne kadar 'emmi' sözcüğü 'amca' anlamında kullanılıyorsa da; mafios aile anlayışı çerçevesinde bu sözcük 'kanbağı olan amca kadar yakın' kişileri ifade ediyor. Bir başka anlatımla 'emmi' hem 'kan bağı olan' hısımlığı, hem de bir çeşit 'ritüel akrabalık' bağını tanımlıyor. Dolayısıyla 'emmioğlu' sözcüğü, son derece geniş bir yelpazede 'hısımlık' ve 'sanal akrabalık' tesis edilen kişiler için kullanılıyor. 'Emmioğulları' bu bağlamda 'mafios örgütlenme' çerçevesinde gereksinim duyulan

'yakın akraba' konumundaki güvenilir eleman gereksiniminin karşılanması amacıyla kullanılıyor.

Keza üçüncü dereceden akraba konumundaki 'yeğenler' de, mafios aile yapısı içinde bir bakıma 'ritüel akrabalık' tesis edilmesi bağlamında son derece geniş bir akrabalık yelpazesi oluşturuyor.

Emmioğulları ve yeğenler, 'Mafios Toplum Yapısı'nın oluşturduğu zeminde ortaya çıkan geniş ailelerin; baba, şeyh ve reis gibi otoriteyi temsil eden 'güç odağı' ile akrabalık bağı kurulmasında en pratik çözümü oluşturuyor. Bir başka ifadeyle kabileyi meydana getiren 'geniş aileler' ile güç odağı arasındaki gerekli akrabalık bağlantısı bu ünvanlar kullanılarak tesis edilebiliyor.

'Emmioğlu' ve 'yeğen', kan bağına dayalı akrabalık ile sanal akrabalık arasındaki bir ilişki katmanını ifade ediyor.

Daha Fazla Akraba Daha Fazla Güç!...

• ***'Geniş aile' olgusu bağlamında 'sanal akrabalık' konusunu irdeler misiniz?***

Daha ilerde, Mafios Toplum Yapısı zemininde gerçekleşen mafios örgütlenme bağlamında çarpıcı biçimde ortaya çıkacak olan bazı evlilik türleri ve 'sanal (ritüel) akrabalık' olgusu, sosyal yaşamda gereksinim duyulan 'birey sayısının arttırılmasının' en temel unsurları olarak dikkate alınabilir. Zira mafios eylemlerde 'asker', 'tetikçi' veya 'piyon' olarak rol üstlenenlerin genellikle bu kesimden çıkması dikkati çekiyor.

Gerek İslam geleneğinin, gerekse İslam dışı örfî yaşamın bir unsuru şeklinde ortaya çıkan çok kadınla evlilik ve sanal akrabalık olgusunu, genel anlamda 'evlilik-akrabalık' müessesesi içinde ele almak gerekiyor.

Orta ve Kuzey Avrupa çağdaş toplumlarında 'ev halkı' kavramı, aynı çatı altında yaşayan sınırlı sayıdaki insanı içerdiği için, 'çekirdek aile' olarak niteleniyor.

Buna karşılık, özellikle dinsel yaşamda sosyal dayanışma kurumu olarak aileyi kabul eden anlayış, 'akrabalık bağlarını' daha geniş tutuyor.

Örneğin; Orta ve Kuzey Avrupa'da ev halkı ile sadece 'ana, baba, çocuklar' murad edilirken (genellikle) Doğu'da... Diğer eşler ve onlardan doğan akrabalıklar; büyük ebeveynler, gelinler, –kimi zaman– damatlar, dayılar, halalar, teyzeler, amcalar da ev halkına dahil edilebiliyorlar.

Geniş aile denilen olgu, bu akrabalara sanal akrabalıkları da katarak birey sayısını olabildiğince çoğaltabiliyor.

Mafios Toplum Yapısı'nın temel kurumu olan 'geniş aile' olgusunun dayanağındaki iki temel unsurdan –diğeri sanal akrabalık– birincisini İslam aile anlayışındaki 'çok kadınla evlilik' olgusu teşkil ediyor.

Türkiye'nin, özellikle dünyevî liderliğin (ağalık, beylik, kabile reisliği vs) veya dinsel liderliğin (pirlik, şeyhlik, vs) yaşam bulduğu bölgelerinde ve kesimlerinde rastlanan 'çok kadınla evlilik' kurumu, Mafios Toplum Yapısı'nın gereksinim gösterdiği 'geniş aile' olgusunun diğer temel unsurlarından birini oluşturuyor.

Ağa ve şeyh'in olduğu gibi MAFİA şefinin de gereksinim duyduğu 'güvenilir eleman' temin etmek ve yetiştirmek konusunda en emin ve güvenli yöntemi, mafioso'nun birden fazla kadın ile evlenmesi oluşturuyor. Böylece MAFİA şefi konumundaki güç odağı, sadece daha fazla

erkek çocuk sahibi olmakla kalmıyor. Aynı zamanda 'geleneksel/örfî yaşam tarzı' çerçevesinde, evlendiği kadınların akrabaları ile de yakın akrabalıklar tesis edebiliyor. Evlenilen kadının birinci dereceden akrabaları ve onların da eşleri nedeniyle sağlamış oldukları akrabalıklar MAFİA şefinin ihtiyaç duyduğu güvenilir elemanları fazlasıyla temin etmesine yardımcı oluyor. Hepsinden önemlisi, çok kadınla evlilik mafios örgütlenmenin adeta 'belkemiğini' oluşturan 'erkek evlat sayısını arttırması' bakımından da büyük önem taşıyor.

Erkek evlat sayısının artması, ileri yıllarda onların yapacakları evlilikler neticesinde yine mafios ailenin nüfûz alanını genişletmesine ve gücünü arttırmasına yol açıyor. Bu durum ise, güç odağı teşkil eden MAFİA şefinin sadece etkinliğini arttırmakla kalmıyor. Aynı zamanda ona ağalar ve şeyhler ile birlikte –ki bunlar da çoğunlukla mafios güç odağı oluşturuyor– aynı 'saygıdeğerlik' mertebesine yükselmesine neden olabiliyor.

Çok kadınla evlilik dinsel ağırlıklı bir Arap/İslam kurumu olan kabile oluşumunun da temel unsurunu teşkil ediyor. 'Aile' ile 'Gens' arasındaki takım-bölük-birlik gibi yapıların ana zeminini tesis eden 'geniş aile' kavramı; çok kadınla evlilik uygulamasının 'doğal bir sonucu' olarak ortaya çıkıyor. Üstelik dinsel bakımdan meşruiyet kazanıyor. Dolayısıyla da çağdaş hukuk ve güvenlik kurumları karşısında bu yapılanma; iç hukuk ve iç ahlak kurallarına dayanarak sert bir direnç odağı oluşturuyor.

Mafios Toplum Yapısı'nın zeminini oluşturan geleneksel/örfî yaşam tarzı çerçevesinde, çok kadın ile evlilik yapılarak 'geniş aile' tesis edilmesi dışında, aynı sonucun elde edilmesine yarayan diğer bazı akrabalık türlerinden de bahsedilebilir.

Örneğin; akrabalık yoluyla genişlemek isteyip de gerekli koşullara sahip olmayan iki aile 'beşik kertme' yöntemiyle, henüz gerçekleşme-

miş bir evlilik varsayımını temel alarak akrabalık tesis edebiliyor.

Keza iki erkeğin, evlilik çağındaki kız kardeşlerini değiştirerek gerçekleştirdikleri 'berder evlilik' de geniş aile oluşumunun temel yöntemlerinden kabul ediliyor.[1]

Kardeş çocukları arasında yapılan evlilikler ise, Mafios Toplum Yapısı'nın ilkelerini pekiştirmesi bakımından büyük önem taşıyor. Dayıhala ve amca-teyze çocukları arasında yapılan evlilikler, hem aile içi evlilik olması nedeniyle aradaki bağların pekişmesini sağlıyor, hem de iç hukuk-iç ahlak kurallarının sağlamlaşması bakımından önemli bir rol oynuyor. Nitekim, onların çocukları arasında da evlilikler yapılarak dışa kapalı bir mafios örgütlenme her bakımdan pekiştirilmiş oluyor. Böylece aile bir bakıma 'mafios örgüt' niteliği kazanıyor.

Çağdaş toplumlarla, dereceli olarak mafios davranışlar sergileyen diğer toplumlar arasındaki farkı ortaya koyması bakımından rakamsal örnekler vermek de mümkün.

1972 yılında dünya genelinde yapılan istatistiğe göre bazı ülkelerde gerçekleşen 'kardeş çocukları arasındaki evlilik' rakamları şöyle:

ABD (onbinde 6), İngiltere (binde 6), İspanya (yüzde 4.6), Japonya–tarımsal kesim (yüzde 7), Brezilya–tarımsal kesim (yüzde 19.5), Türkiye–tarımsal kesim (yüzde 28.6).[2]

Kaldı ki toplumumuzda, 'kardeş çocuklarının evliliğinden' de ötede 'geniş aile'nin tesis edilmesinde etkin bir rol oynayan diğer bir evlilik türü de 'bir dizi erkeğin, bir dizi kız kardeş ile bireysel evlilik yapması' türü sayılır. "Genellikle ülkemizin bir çok yöresinde, özellikle de Çerkez topluluklarında rastlanan bu tercihli evlilik türü, akraba ya da akraba

---

[1] Evlilik-Akrabalık Türleri, Doç. Dr. Ali Rıza Balaman, İleri Kit. Yay. Dağ. Koll. Şti. İzmir, 1982, s. 40-41.

[2] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 52.

olmayan bir ailenin ergen kızlarıyla yaşamlarını bireysel olarak birleştirmeleri olayıdır."[1]

Bu tür evlilikler de iç hukuk-iç ahlak kurallarını pekiştirmesi ve aileyi örgüte dönüştürmesi bakımından Mafios Toplum Yapısını pekiştiren bir evlilik türü olarak kabul edilebilir.

İşte... Tüm bu evlilik türleri, Mafios Toplum Yapısı'nın zemininindeki geleneksel/örfî yaşam tarzının en temel kurumu olan geniş aileyi tesis etmesi bakımından etkin bir yöntem sayılır.

• ***Bu aşamada geniş aile-sanal akrabalık ilişkisini de irdelemek gerekiyor.***

Mafios Toplum Yapısı'nın temel kurumu olan 'geniş aile' olgusunu besleyen en önemli unsurlardan birini de kuşkusuz 'sanal (ritüel) akrabalık' ilişkileri teşkil ediyor. Bu nedenle öncelikle 'sanal akrabalık olgusunu' irdelemekte yarar bulunuyor.

> "Birileri bir başkalarıyla gerçekte akraba olmadıkları halde sonradan kurulan ilişkilerle, sanki akrabalarmış gibi bir dizi yeni davranış biçimleri içine girerler. Sonradan kurulan bu sözde akrabalığı pekiştirmek ve tamamlamak amacıyla yapılabildiği gibi, çoğunlukla akraba olmayanların desteğini kazanmak ve destek olanların sayısını arttırmak amacıyla yabandan biriyle de kurulmaktadır."[2]

Her ne kadar 'geniş aile' olgusu, Mafios Toplum Yapısı'nın zemininindeki temel dokuyu oluşturuyorsa da, tüm sanal akrabalık türlerini mafios amaçlı yapılanma çerçevesinde ele alıp değerlendirmemek gerekir. Bu nedenle konuyu 'mafios nitelikli olan ve olmayan' diye ikiye ayırmakta yarar var.

---

[1] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 54.

Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 78.

Örneğin; mafios nitelikli olmayan bazı sanal akrabalıklar şöyle sıralanabilir:

Yaşlı kadınlar arasında tesis edilen ve yalnızlığa karşı işlevi bulunan 'ahiret kardeşliği' uygulaması.

Yeni doğan kız çocukların sağ el ve sağ ayağına kına yakılması sırasında tesis edilen 'kına analığı' uygulaması.[1]

Evlenen genç kızın düğünü sırasında bir kadının, düğün öncesinde, düğün sırasında ve düğünden sonra geline rehberlik etmesiyle tesis edilen 'yengelik' uygulaması.[2]

Şu veya bu nedenle akrabadan veya yabancı bir kadının, süt vererek bir bebeği beslemesi sonucu tesis edilen 'süt annelik' uygulaması.[3]

Bunlar genellikle kadınların ön planda rol aldıkları sanal akrabalıklar olduğu için, doğrudan mafios davranış biçiminin bir tezahürü olarak kabul edilemez.

Bununla birlikte örneğin; 'süt analığı' nedeniyle 'süt kardeşi' sayılan iki erkeğin, karındaş olmamalarına karşın birbirlerini tam anlamıyla, sanki karındaşmışcasına kabul etmeleri ve davranışlarını bu çerçevede belirlemeleri, 'geniş aile' kavramı içindeki bir oluşum olarak da nitelenebilir. Zira bir mafios örgütlenmede süt kardeşler her bakımdan birinci dereceden akrabalar gibi davranabilir ve mafios dayanışma göstermekle yükümlü sayılabilir.

Bunlara karşın, tam anlamıyla mafios davranış biçiminin gerektirdiği dayanışmayı sağlamaya yönelik sanal akrabalık bağları da şöyle sıralanabilir:

KANKARDEŞLİĞİ: Geçmişi İskitlere kadar uzanan 'kankardeşliği' iki

---

[1] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 88.

[2] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 87.

[3] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 79, 89.

kişi arasında tesis edilebildiği gibi, grup halinde de gerçekleştirilebilir. Cahit Öztelli'ye göre İskitlerde kankardeşi olacak birden fazla kişi kendilerini yaralayarak kanlarını şarap dolu bir küpe –testiye– akıtıyorlardı. Daha sonra silahlarını bu küpe batırıyor, ardından da kanla karışık şarabı hep birlikte içiyorlardı.

Günümüzde genellikle iki kişi arasında tesis edilen kankardeşliği, basit bir töreni gerektiriyor. Buna göre iki aday, parmaklarını keserek kanlarını birbirlerine sunuyorlar. Bu sırada 'Kan yaladık kardeş olduk' diyorlar ve tören tamamlanmış oluyor. Kankardeşi olan bu iki insan yaşamlarının bundan sonraki kısmında birbirlerini kardeş gibi kollayacaklarına, destek olacaklarına, dayanışma göstereceklerine ve üçüncü şahıslar karşısında gerçek kardeşler gibi davranacaklarına yemin etmiş sayılıyorlar. Çevrelerindeki diğer insanlar da bu iki kişinin tesis etmiş olduğu sanal akrabalığı gerçek akrabalık gibi kabul ediyor ve destekliyor.[1]

YOL KARDEŞLİĞİ: Alevî nüfusun yoğun olduğu yerlerde sıkça rastlanan ve tamamen Alevî yaşam biçiminin bir sonucu olan Yol Kardeşliği, güçlü bir 'sanal akrabalık' bağı tesis edilmesine yardımcı oluyor.

Hem dinsel, hem de dünyevî bir nitelik taşıyan Yol Kardeşliği, tanıklar önünde ve dinsel bir törenle gerçekleştiriliyor. Bu bağlamda her iki erkeğin de evli olmaları, taraflardan birinin daha önce başkası ile Yol Kardeşliği tesis etmemiş olması, toplumda sosyal bakımdan eşit durumda olmaları –zengin zenginle, fakir fakirle– aynı eğitim düzeyinde bulunmaları, aynı sosyal çevrede yaşamaları –kentli kentliyle, köylü köylüyle– eşlerinin onay vermeleri ve birbirleri ile hiçbir şekilde –uzak veya yakın– akraba olmamaları gerekiyor.

---

[1] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 78, 79.

Yol Kardeşi olan iki erkek; Alevî inancına göre birbirlerine sonsuza kadar arka (sırt, destek) olacaklarına and içerek söz veriyor. Bu söz verme ve and içme tanıklar önünde dinsel lider aracılığıyla ve dinsel bir uygulama içerisinde gerçekleştiriliyor.[1]

> "İyi anlaşan iki arkadaş Yol Kardeşi olmaya karar verdiklerinde (gereklerini yerine getirdikten sonra) ... bir dinsel sohbet toplantısı sırasında önderin (Dede'nin) huzuruna çıkıp "Biz Yol Kardeşi olmak istiyoruz" diye, dileklerini bildireceklerdir. Bu durumda Dede, onlardan Yol Kardeşliği'nin gerektirdiği koşulları tanıklar huzurunda arar ve sorar. Dede, koşulların tümünün var olduğunu gördükten sonra bir 'gülbank' (hep bir ağızdan ve makamla söylenen dua ve de and'lar) okur, dua eder."[2]

Ancak tören burada bitmiyor. Zira Dede onlara uymaları gereken kuralları sıralar ve sonunda "Hadi, gidin bir yıl boyunca sınayın. Bu kardeşlik sürecek mi? Bir yıl sonunda andınızda durursanız gelin kardeş olun. Hu..." der.[3]

Yol kardeşlerinin bundan sonra uymak zorunda oldukları kurallar şöyle sıralanıyor:

1- Taraflar birbirine ölünceye kadar yardımcı olacak.
2- Taraflar yalan söylemeyecek, haram yemeyecek.
3- Taraflar eline, beline ve diline hakim olacak.
4- Taraflar birbirinin işlediği günahtan sorumlu olacak ve bu nedenle birbirinin günah işlemesine engel olacak.[4]

Hiç kuşku yok ki, Alevî geleneği çerçevesinde ihdas edilmiş olan Yol Kardeşliği ile gerçekleştirilen sanal akrabalık, erdemli ve yasal bir yaşa-

---

[1] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 83; Benekay, 1956, 148.

[2] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 84.

[3] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 84.

[4] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 84.

mı amaçlarken, değişen sosyal koşullar sonucunda bu uygulama da Mafios Toplum Yapısı'nın bir ögesi haline gelmiş bulunuyor. Örneğin; Yol Kardeşlerinin arasındaki sanal akrabalık dayanışması, çoğunlukla, üçüncü şahıslarla girilen çatışma ve zıtlaşmalarda bir tarafın diğer taraf üzerinde tahakküm tesis etmesi yönünde yasal dengeyi bozabiliyor.

Kaldı ki, Dede'nin tanımış olduğu bir yıllık süre sonunda gerçekleştirilen ritüel akrabalık töreni, dayanışma halindeki Yol Kardeşlerinin arkasına bir de 'cemaat desteğini' ilave ediyor. Bu destek ise özünde bulunması gereken erdem ilkelerine ters düşen durumlarda da Yol Kardeşleri için sağlanabiliyor. Bir başka ifadeyle 'Yol Kardeşliği' tam anlamıyla 'geniş aile-gens' bağlamında oluşan ara katmanlara katkıda bulunan çarpıcı bir uygulama örneğini oluşturuyor.

Cemaat desteğinin sağlandığı dinsel tören ise şöyle yapılıyor:

> "Adaylar Cem Töreni için kendilerine ortak bir rehber seçerler. Toplantı (Cem) yerine rehberlerinin peşinden eşleriyle birlikte katılırlar. Cem'de Dede, Sofular, Erenler ve Taban Erenleri (kapı yakınına oturan gençler) hazır bulunur. Tören sırasında rehberle Dede arasında yüksek sesle ikili –zaman zaman katılanların da tekrarıyla– konuşmalar (soru-yanıt şeklinde) olur. Dede; Şeriat'tan, Tarikat'tan, Marifet'ten ve Hakikat'ten söz eder. Rehber; bu yollardan sırayla geçeceklerine adaylar adına söz verir. Tören belirli kurallara bağlı olarak uygulamalı biçimde sürer, dinsel nitelikli Cem Yemeği ile sona erer."[1]

(Aliseverlik bağlamında bu tür ilişki ve oluşumlara ileride daha kapsamlı değinilecek –M. Çulcu)

SAĞDIÇLIK: Mafios Toplum Yapısı zeminindeki geniş aile anlayışı içinde mafios dayanışmanın pekişmesine hizmet eden en önemli sanal akrabalık kurumlarından biri de kuşkusuz Sağdıçlık sayılır.

Örneğin; Güneydoğu Mafios Toplum Yapısında Kirvelik ne ise, Do-

---

[1] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 84.

ğu Karadeniz yöresinde de Sağdıçlık aynı anlama gelir. Aynı sanal akrabalık işlevini görür.

Kelime anlamı olarak Sağdıç; düğünde damadın sağ yanında bulunan erkek rehberine denir. Evlenecek olan erkek, kendisinden önce evlenmiş olan ve kendisiyle yaşdaş sayılan arkadaşlarının arasından seçer. Seçilen şahıs sağdıçlığı kabul edip etmemek konusundaki kararı kendisi verir.

Ancak Sağdıçlık 'geleneksel/örfî yaşam tarzı'nda son derece saygınlık, onur ve şeref kazandıran bir iştir. Sağdıç, çevre tarafından kabul görür. Yeni çiftin yaşamına en yakın akrabasıymışcasına girer. Sağdıçlık önerilen kişi, daha önce kendisi de bir Sağdıca gereksinim duyduğu için, öneriyi büyük bir ihtimalle reddetmez ve çoğunlukla kabul eder.

Mafios yaşam tarzında en etkin sanal akrabalık türlerinden olan Sağdıçlık, yeni evlenen çiftin en gizli sırlarına bile vakıf olur. Dolayısıyla damat ile Sağdıç bir bakıma 'kader birliği' ederler ve bu birlik ölene kadar sürer:

> "Sağdıç, yeni evlenecek olan güveye, düğün süresince nasıl davranması gerektiğini sık sık anımsatır. Neleri nasıl yapması, neleri yapmaması gerektiğini bir bir, tüm ayrıntılarıyla öğretir. Özellikle gerdek gecesi güveyin kocalık görevini yerine nasıl getireceğini, karısının 'yüz akı' denilen bakireliğini nasıl anlayacağını, bu haberi anında dışarıya nasıl ve hangi işaretle vereceğini, deneyimlerinden giderek anlatır, belletir ve tüm bunları bir aile sırrı olarak kendisinde saklayacağını da yineler durur. Bu denli özel ve kutsal sayılan aile sırlarına tanık olan bireyin o ailedeki yeri bir başka yakın akrabadan daha uzak olamaz. Böylece Sağdıç, akraba olmadığı halde bu ailenin bir akrabasıymış gibi kabul görür."[1]

Kimi yörelerde düğünden önce düzenlenen kına gecesinde güvey ile birlikte Sağdıç'a da kına yakılır. Sağdıç düğün boyunca güveyi, meydana gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı korur.

---

[1] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 86.

Mafios Toplum Yapısı zemininde gerçekleşen mafios örgütlenme çerçevesinde Sağdıçlar, Kirveler gibi yakın akraba muamelesi görürler.

AD BABALIĞI–VAFTİZ BABALIĞI: Sicilya Mafios Toplum Yapısı zemininde geniş aile anlayışı realize edilirken Vaftiz Babalığı, MAFİA şefleri tarafından bir 'sanal akrabalık' yöntemi olarak kullanılır. Böylece MAFİA şefi, bir çok çocuğa Vaftiz Babalığı yaparak o çocukların aileleriyle sanal akrabalık tesis ederler. Bu sanal akrabalık MAFİA şefi durumundaki Vaftiz Babası'nın güç odağı olarak ortaya çıktığı yerelde, daha da yaygın bir etkinliğe sahip olmasını sağlar. Güç odağının elde ettiği sayısal etkinlik mafios toplum çerçevesinde sağladığı saygınlığı ve yaydığı korkuyu arttırır. Vaftiz Babası, vaftiz töreni sırasında çocuğu kucağında tutan kişiye denir. Bu, aynı zamanda 'dinsel nitelikli' bir sanal akrabalık uygulaması olarak kabul edilebilir.

Vaftiz Babalığı'nın Türk Mafios Yapısı içindeki karşılığının Kirvelik kadar, Ad Babalığı olduğu da söylenebilir.

Türklerde, Ad Babalığı'nın kökeni Orta Asya'ya kadar uzanır. Yeni doğan bebeğin kulağına önce ezan okuyup, sonra adını söyleyen kişiye 'Ad Babası' denir. Ad Babalığı tıpkı Vaftiz Babalığı gibi dinsel kökenli bir ritüel akrabalık sayılır. Zira inanca göre ölen kişi ahirette sorguya çekilirken, önce adı sorulur. Ezan ona adını kolayca anımsatır. Bu nedenle Ad Babası genellikle, dinsel nitelikli bir kişi olabilir.

> "Ad babası akrabalardan biri olabileceği gibi, köyün imamı, komşulardan abdestli, namazlı biri de olabilir. Her çocuk kendi adını koyan Ad Babasını bilir ve ona saygıda kusur etmemeğe çalışır. Gerek çocuğun, gerekse çocuğun ailesinin bu işlemden ötürü Ad Babasına teşekkür borçları vardır. Bu dinsel borç onları sürekli iyi ilişkiler içinde kalmaya zorlar."[1]

KİRVELİK: Kur'andaki 'Hırva' sözcüğüne dayanan Kirvelik, dinsel kökenli sanal akrabalık türlerinden sayılır. Mafios Toplum Yapısı'nda yaşamsal bakımdan gereksinim duyulan geniş aile oluşumunda Kirvelik; di-

---

[1] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 89.

ğer sanal akrabalık türlerine oranla çok daha sıkı, derin ve geniş akrabalık bağları tesis etmesi nedeniyle sıkça başvurulan bir uygulamadır.

> "Kirvelik, bir erkek çocuğun sünnet töreninin külfet ve masraflarını bir başka aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile grubu arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır."[1]

Doç. Dr. A. Rıza Balaman'a göre ise; "Kirvelik; özünde çıkar ilişkisi olan, ekonomik ve toplumsal statüye önem veren iki bireyle (sünnet olan çocuk ve onu sünnet olurken kucağında tutan) başlayan; sonuçta iki aileyi birbirine yaklaştıran, akraba olmadığı halde akrabaymış gibi kabul edilen, sonradan kazanılan bir düzmece akrabalık türüdür."[2]

Kirvelik doğu ve güneydoğu Mafios Toplum Yapısı'nın etkin bir kurumu olmasına karşın, 'iç göç' sonucu, özellikle son 30-40 yıl içinde Batı Anadolu'daki metropollerde, özellikle de varoşlarda yaygın bir biçimde uygulanmaya başlanmış bulunuyor. Bununla birlikte, etkin Mafios Toplum Yapısına sahip olan Karadeniz yöresinde bilindiği halde uygulanmıyor. Buna karşılık özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde Kirvelik yerine Sağdıçlık, sanal akrabalık türü olarak yaygın bir biçimde tatbik ediliyor.

Kirve; esas itibariyle sünnet töreninin masraflarını –kısmen veya tamamen– yüklenecek ve ameliyat sırasında çocuğu kucağına alarak çırpınmasını engelleyecek olan kimseye denir.

> "Kirveliği akrabalıktan da ileri ve 'aziz' gören, kirvesini babasına denk tutan kişiler çoktur. Sünnette akan kan, kirvenin 'eteğine düştüğünde' kan bağından da yakın bir ilişkinin ortaya çıktığı söylenir. Kirve bilmeyenin baba bilmeyenden ayrılamayacağını söyleyenler de vardır."[3]

---

[1] Kirvelik, Dr. Ayşe Kudat, Ayyıldız Matbaası, Ank. 1974, s. 7.

[2] Doç. Dr. A. Rıza Balaman, a.g.e., s. 89.

[3] Dr. A. Kudat, a.g.e., s. 9, 10, 11.

Kirvelik, çok güçlü dinsel gerekçelere dayandığı için Anadolu'da dinsel etkenin daha derin rol oynadığı yörelerde daha yaygın şekilde rastlanabiliyor. Bu bölgelerin başında ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri yer alıyor.

Kirvelik yoluyla tesis edilen sanal akrabalık bağlarında, diğer sanal akrabalık ilişkilerinden farklı bir görünüm izleniyor.

> "İki aile arasında sanal akrabalık kurulduktan sonra ailelerin hangi üyelerine Kirve denileceği, bir bölgeden diğerine değişir. Kirveliğin uygulandığı yörelerin tümünde çocuk ve babası, çocuğu tutana 'Kirve' der ve onun tarafından da 'Kirve' diye çağrılırlar."[1]

Ne ki Kirvelik, geniş kapsamlı sanal akrabalık bağları tesis etmesi nedeniyle bu bağlar sadece sünnet olan çocuk, babası ve kirveyle sınırlı kalmıyor.

> "... çoğu kez çocuk, kirvenin karısına ve çocuklarını 'Kirve' diye çağırır. Kirve de çocuğun babasına, anne ve kardeşlerine 'Kirve' der.(...)
>
> ... bazı özel durumlarda amca ve hala Kirvelik kapsamına alınabilir."[2]

Bununla birlikte Mafios Toplum Yapısı zemininde Kirvelik, daha çok 'geniş aile ve aşiret boyutunda' güçlü ve yaygın bağlar tesis edilmesini sağlıyor.

> "Sülâle ve aşiret Kirveliği'nin uygulandığı yerlerde durum farklıdır. Buralarda Kirvelik, geniş akraba gruplarını içine alan bir ilişkidir ve bunların tüm üyelerini kapsayabilir. Yalnız, sanal akrabalıkların ilişki kurmuş grupların tüm üyelerini kapsayabilmeleri için bunların aşiret reisleri veya sülâle başları tarafından kurulmuş olmaları gerekir."[3]

---

[1] Dr. A. Kudat, a.g.e., s. 15.

[2] Dr. A. Kudat, a.g.e., s. 15.

[3] Dr. A. Kudat, a.g.e., s. 15.

Kirvelik, sosyal bakımdan eşit durumdaki aileler arasında kurulan, yaratıcı ve güç kazandırıcı ilişkiler ağını ifade ediyor. Nitekim, küçük çiftçilerle göçebelerin arasında tesis edilen Kirvelik bağlarına daha sık rastlanıyor.

Bununla birlikte farklı sosyal konumdakiler arasında tesis edilen Kirvelik bağı ise destek ve dayanışmanın hem kurulmasına, hem de gelişmesine zemin hazırlıyor.

Farklı sosyal konumdakiler arasındaki Kirvelik bağları ekonomik çıkarların yanı sıra politik çıkarların da ön planda tutulması sonucu gerçekleşiyor.

> "Farklı statüdeki bağlaşmalar siyasal açıdan özellikle önemlidir. Türkiye'nin Doğu kesiminde farklı statüde Kirveliğin süregelmesi ve büyük anlam ve önem taşıması; zenginliğin, sosyal durumun ve iktidarın denetlenmesinde ve statükonun sürdürülmesinde belirgin eşitsizliklerin uzun süreli varlığına, sosyal mevkiin sağladığı sağlam, gayrışahsî teminatların veya can güvenliğinin göreceli yokluğuna ve akraba birimlerinin kişisel güvenlik ve ilerleme için etkili bir hizmet görmekteki yetersizliğine verilebilir."[1]

İşte bu nedenle Kirvelik, sadece kuru bir akrabalık bağı tesis edilmesinden çok, bireylerin sosyal çevre içinde Mafios Toplum Yapısına ayak uydurması ve mafios değerlere bağlı olarak toplumda (legal veya illegal –açık veya gizli– yasal veya yasadışı) statü kazanmasına neden oluyor.*

Kirveliğin genel anlamda işlevi incelendiğinde ortaya şu tablo çıkıyor:

---

[1] Dr. Kudat, a.g.e., s. 89.

* Mafios Toplum Yapısı zeminindeki mafios yapılanma çerçevesinde Cosca ve Partito ilişkileri bağlanunda Kirveliğin oynadığı rol sonraki bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınacak. –M. Çulcu

Kirvelik, dostlar, dostların dostları, arkadaşlar ve aynı çıkar grubunda yer alanlar arasında mevcut olan ilişkileri ve dayanışmayı pekiştirir.

"Kardeş katliamı her tarafta salgındır. Bir kavgada kendinden geçip de kardeşini bıçaklayan olmamış mıdır? Çok... Yalnız hiç Kirve katili duydunuz mu? Katiyen olmaz. Çünkü Kirvelik aziz bir müessesedir."[1]

Kirvelik, aileler arasındaki sosyal ilişkiler ağını genişletir. "Kirvelik yalnız Kirve, çocuk ve babası arasında bir bağ değildir. Bu insanların yakın akrabalarını da içine alır. Böylece babası bir aileye Kirvelik yapmış çocuklar, otomatik olarak bu aileyle bağ kurarlar. Kirvelik ilişkilerinin bu sosyal niteliğine karşılık arkadaşlık ilişkileri daha özel ve kişiseldir. Bireyler, aileleri dışında arkadaşlıklarını sürdürebilir. Hatta bazı durumlarda bu arkadaşlığın mümkün olduğu kadar gizli kalmasını yeğleyebilir. (Meyhane arkadaşlığında olduğu gibi)"[2]

Kirvelik'den doğan 'sırdaşlık' özellikle 'illegal yaşamın ve gayrıyasal işlerin' bir gereği olarak da etkin biçimde işlev görebilir. Zaten geniş aile ilişkisi içinde Kirveliğin güç kazanmasını da bu bağlamda incelemek gerekir.

Kirvelik sosyal bir sigorta mekanizması sayılır. Devletin yasalarıyla desteklenmemiş olsa da 'geleneksel/örfî yaşam tarzı' Kirveleri, birbirlerinin yardımına koşmakla yükümlü kılmış sayılıyor. Yerel ahlak ilkelerine göre; Kirvesinin yardımına koşmayan kimselere iyi gözle bakılmıyor ve ağır biçimde kınanıyor. Halk, bir insanın babasından ve kardeşinden isteyemeyeceği yardımı Kirvesinden istemeyi meşru bir davranış olarak kabul ediyor. Bu, maddi bir yardım olabileceği gibi, grup içi çıkarların korunması bağlamında can güvenliğine veya çeşitli çıkarlara

---

[1] Dr. Kudat, a.g.e., s. 163.

[2] Dr. Kudat, a.g.e., s. 167.

yönelik yardımlar da olabiliyor. Örneğin; bir suçun kanıtlarının kararılması veya tanıklarının susturulması şeklinde rastlanabiliyor.

Kirvelik uzlaştırır. Aileler ve aşiretler arasındaki uzlaşmazlıkların sona erdirilmesinde ve kalıcı bir barışın sağlanmasında başvurulan yollardan (kız alıp vermek gibi) biri de Kirvelik olabiliyor. Bu yöntemin uygulanmasında genellikle aracı kullanılıyor. Aracı, tarafları uzlaşma noktasına getirdikten sonra bu uzlaşmanın kalıcı olabilmesi için en etkin sanal akrabalık türü olarak taraflar arasında Kirvelik tesis edilmesini sağlıyor. Aralarında anlaşmazlık bulunan kişi veya aileler eğer Kirvelik tesis ederek sanal akrabalık tesis edecek olurlarsa, haklarını yasal yoldan aramaktan feragat ediyor ve bir daha hukuk yoluna başvuramıyorlar/başvurmuyorlar.

Kirvelik, sosyal katmanlar arasında geçişkenliği sağlar ve geliştirir. Kirvelik, farklı sosyo-ekonomik konumdaki insanlar arasında ancak belli koşullarla tesis edilebiliyor. Üst sınıflar; eğer politik veya demografik baskılar söz konusu olmazsa alt konumdaki insanlarla Kirvelik yoluyla sanal akrabalık tesis etmezler. Böyle bir zorunluluk söz konusu olduğu taktirde; alt katmanlardakilerin çocuklarının Kirveliğini üstleniyor ve fakat kendi çocuklarına Kirvelik yaptırmıyorlar.

Keza, zenginler fakirlere Kirvelik yapabiliyor. Fakat zengin çocuklarının Kirveliğini fakirler üstlenemiyorlar.

> "Farklı sosyal ve özellikle, farklı ekonomik statüdeki insanların sanal akrabalık kuramamaları, zenginlerin kendi çaplarındaki ailelerle Kirvelik kurarak güç çemberlerini genişletmeye yardım ederken, yoksulları kendi yağlarıyla kavrulmaya zorlar.
>
> (...)
>
> Bir devlet memuruyla Kirvelik kurmayı becerebilen çocuk babası bazı devlet dairelerinde iş takibini kolaylaştırmış olur. Aynı şekilde, ağasına çocuğunu üstlendiren bir maraba (ırgat) diğer marabalardan fazla

kayırılır. Yalnız, Kirvelik kurmakla marabaların ağaya borçlu olduğu hizmet ve bağlılıkları da artmış; sanal akrabalık hem ağayı, hem de marabayı yeni sorumluluklar altına sokmuştur."[1]

Dr. Kudat'a göre "alt sınıf insanları, üst sınıfdakilerle (yerel güç odaklarıyla) sanal akrabalık kurarak, başkalarının gözünde prestijlerini arttırsalar bile bunun uğruna ödeyecekleri bedel oldukça pahalıya patlayabilir."[2]

Bu bağlamda Kirvelik yerel güç odaklarının yerel çevrede etkinliklerini arttırmak ve onları bir baskı unsuru haline dönüştürmek amacıyla başvurdukları en etkin bir yöntem sayılabilir. Özellikle ağalık, kabile ve aşiret reisliği gibi mutlak iradeyi elinde tutan dinsel/siyasal odaklarla yapılan sanal akrabalık, alt katmanlardaki bireylerin bu güç odaklarına teslimiyetleriyle sonuçlanabiliyor.

Buna paralel olarak Cosca ve Partito gibi Mafios örgütlenmeler içinde, sanal akrabalık yoluyla tesis edilen çeşitli boyutlardaki ilişkiler yasal olduğu kadar, gayrıyasal eylemlerde de etkili oluyor ve tek taraflı çıkarların sağlanmasına önemli oranda zemin hazırlıyor.

Burada bir hususu daha kaydetmekte büyük fayda var.

Çağdaş Cumhuriyet yasalarının, temel felsefesini 'bireye dayalı özgür vatandaş anlayışına' oturtmuş olması, çağdaş bireyleri devlet güvencesi altında 'yalnızlığa ve tek başılığa' sevkederken... Geniş aile anlayışından başlayıp genslere kadar uzanan 'feodal yapılanmalarla' – ve sanal akrabalık uygulamalarıyla' kalabalıklaşan mafios suç örgütlerine geniş bir alanda hareket serbestisi ve çağdaş bireyler üzerinde tahakküm tesis etmeleri olanağını tanıyor.

Kirvelik, farklı dil, din ve etnik gruba mensup kişileri ve aileleri

---

[1] Dr. Kudat, a.g.e., s. 174.

[2] Dr. Kudat, a.g.e., s. 174.

birbirine yaklaştırır. Doğrudan soy akrabalığı tesis edilmesine elvermeyen, özellikle din, dil ve etnik farklılık bulunan kişiler arasında –kimi zaman– bu farklılıkları ortadan kaldırıp bireyler veya aileler arasında Kirvelik yoluyla 'düzmece akrabalık' tesis edilmesi de sıkça rastlanan olaylar arasında yer alıyor. Özellikle din birliği bulunup da mezhep farklılığı nedeniyle uyum sağlayamayan kişi ve gruplar arasında en etkin uzlaşma yönteminin Kirvelik olduğunu kabul etmek gerekir. Bu yöntem yerelde barışın sağlanmasında çok önemli bir etken olurken, mafios ilişkiler ve oluşumlar ağı bakımından da son derece etkin bir uygulama sayılıyor.

Kaldı ki mafios yapılanma çerçevesinde kimi MAFİA şeflerinin bazı hallerde Kirveliği gayrımüslim ve Türk olmayanlarla 'güvenilir dostluklar tesis etmek' amacıyla kullandıklarına da rastlanıyor.

Kirvelik, halk ile bürokrat arasında köprü niteliği taşır. Hiç kuşku yok ki, özellikle halkın cahil ve yoksul kaldığı kırsal kesimde bürokratik mekanizma, bu insanların aleyhine işleyen bir nitelik kazanmış bulunuyor. Zira yoksul ve cahil köylüler devlet kapısında gereken dirayet, uyum ve yeteneği göstererek haklarını arayamıyorlar. Merkezden uzak bölgelerdeki bürokratlar ise işlerini genellikle yerel güç odağı haline gelen –ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan– etkin kişilerle halledebiliyorlar. Yoksul ve cahil köylüler ise çoğunlukla baştan savılıyorlar. Bu nedenle bu insanlar kendileriyle devlet arasına güç odaklarını aracı olarak koyuyorlar.

Yereldeki cahil ve yoksul –hatta sosyolojik tabiriyle asosyal (topluma entegre olmamış)– köylülerin bürokrasi karşısında saygın bir konum elde edebilmesi ancak, bürokratlardan bazılarıyla özel ilişkiler ve yakınlıklar tesis etmeleriyle mümkün olabiliyor. Bunun en pratik ve etkin yöntemini ise köylülerin bürokratları, çocuklarına Kirve yapmaları oluşturuyor.

"Halk köylerde orınan memurları, nahiye müdürleri, kaymakamlar, subaylar, tapu memurları ve benzeri kişilerle Kirvelik yarışına girer."[1]

"Belli bir memurun idari yönetimi altında bulunan kişiler ile statü farkının büyüklüğünden dolayı evine gelip gitmecesine dost olamayacakları hallerde Kirvelik yoluyla kendilerini yanaşma statüsüne koyarlar. Patron-yanaşma ilişkisi bir kere kurulduktan sonra memurdan kayırma, koruma ve gerektiğinde bilgi verme, yanaşmadan ise bağlılık ve hediyelerle sık sık hatır sorma beklenir. Oysa yanaşma olamamış bir kişi bu tip kayırmalardan ya mahrum ya da söz konusu ayrıcalıkları rüşvetle elde etmek zorunda kalır."[2]

Kirvelik (yerelde) yerli-yabancı ayırımını törpüler. Sadece halk arasında değil, bürokratlar bakımından da en önemli sorun; bir yerden yeni bir yere taşındığında, yeni çevre tarafından –özellikle kırsal kesimde– dışlanmak, hatta adeta düşmanmışcasına bir muamele görmek oluyor. Aslında her iki taraf bakımından da hoş bulunmayan bu davranış, Türkiye'deki kültürel yapının bir parçası şeklinde kabul ediliyor. Bu durum bir bakıma yerli halkın yeni gelen yabancıdan zarar veya kötülük göreceği endişesinden kaynaklanıyor.

Hele, gelen bir de devlet otoritesi dokunulmazlığı ile donatılmış üst düzey bir bürokrat ise, yabancılaşma daha bir büyük ve derin oluyor.

İşte... Kirvelik, bu durumdan kaynaklanan yabancılaşmayı ortadan kaldırmakta en etkin yöntem şeklinde kabul edilip uygulanıyor. Bir başka ifadeyle yerliler ile yabancılar arasında ritüel akrabalık tesis edilmesinde çoğunlukla Kirvelik uygulamasına başvuruluyor.

Halk arasında tesis edilen Kirvelik bağları devlet olgusunu dışarda tuttuğu için mafios nitelik taşısa bile bu durum, yasalar tarafından de-

---

[1] Dr. Kudat, a.g.e., s. 181.

[2] Dr. Kudat, a.g.e., s. 184.

netlenip kontrol altında tutulabiliyor. Ne var ki; yerel güç odakları ile yöreye gelen hukuk, güvenlik ve yönetimin diğer katmanlarındaki bürokratlar arasında Kirvelik tesis edilmesi, devletin kendi fonksiyonunu yitirerek Mafios Toplum Yapısı'nın bir unsuru haline gelmesine yol açabiliyor.

Kirven Cumhurbaşkanı Olursa...

• ***Kirvelik bağı ile aralarında sanal akrabalık tesis edilmiş olanların yardımlaşmalarına somut bir örnek verilebilir mi?***

Böyle bir örneği tümüyle belgelere dayanarak vermek mümkün. Örnek, Cumhurbaşkanı (Süleyman Demirel) ile bir müteahhit arasında cereyan etmiş bulunuyor.

Birinci belge: 13 Haziran 1999 tarihli Hürriyet Gazetesinde, Emin Çölaşan'ın köşesinde yayınlanan yazı. (Aynen)

> Sevgili okuyucularım, elime ulaşan çok ilginç ve çarpıcı belgeleri burada sizlerle paylaşmak durumundayım... Çünkü konu çok önemli.
>
> Önce belgelere tek tek bakalım. Lütfen dikkatle izleyiniz. İlk belgenin üzerinde "Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği" yazıyor.
>
> "13 Nisan 1999. Sayı 1519. Sayın Ahmet Şağar, Başbakanlık Müsteşarı.
>
> Sayın Cumhurbaşkanımız, belirli konularda yerine getirilmesini uygun gördükleri işleri, birer not halinde haftalık görüşmelerinde, Sayın Başbakan'a vermektedirler.
>
> Bunlar arasında yer almış, bugüne kadar bir bilgi veya sonuç alınamayan, aşağıda konusu ve tarihi belirtilen not hakkında Sayın Başbakan'ın talimatlarının alınarak gereğinin yapılmasını, yerine getirilmesi

mümkün veya uygun görülmeyenlerin gerekçelerinin Cumhurbaşkanlığı'na bildirilmesini rica ederim.

Necdet Seçkinöz. Genel Sekreter. İmza.

Notun verildiği tarih: 4 Şubat 1999

Notun konusu: Ceylan İnşaat Şirketi'nin Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden yol ve kavşak inşaatları için 4 trilyon lira alacağının, inşaat sektöründe tıkanıklığa yol açılmaması için tahsiline yardımcı olunması."

O halde neymiş? Ceylan İnşaat, bizim İ. Melih belediyesine iş yapmış ve 4 trilyonluk alacağını alamamış. Seçimden beş gün önce, 13 Nisan günü Baba adına Başbakanlığa yazı yazılıyor ve "Belediye bu parayı ödesin. Ödenmeyecekse, nedenini bildirin" demeye getiriyor.

* * *

Bu yazı işleri hızlandırıyor. İki hafta sonra Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı Hüsamettin Özkan, bizim Baba'nın istemini İçişleri Bakanlığı'na "Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı" başlıklı kâğıtla, resmi bir yazı olarak bildiriyor.

"28 Nisan 1999. Sayı 510

Sayın Cahit Bayar, İçişleri Bakanı

Sayın Cumhurbaşkanımızca Sayın Başbakanımıza iletilen ve Ceylan İnşaat Şirketi'nin Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden 4 trilyon lira alacağının tahsiline yardımcı olunmasını öngören not ilişikte gönderilmektedir.

Konunun incelenmesini ve Sayın Cumhurbaşkanımıza arz edilmek üzere sonucunun ivedilikle Bakanlığıma bildirilmesini rica ederim.

Hüsamettin Özkan.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı. İmza.

Bu yazı da gitti ama iş henüz bitmedi.

* * *

İçişleri Bakanlığı bu yazıyı Ankara Valiliği'ne gönderiyor. Valilik de İ. Melih belediyesine:

"12 Mayıs 1999. Sayı: 15-99.

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na. İçişleri Bakanlığı'ndan alınan 5 Mayıs 1999 gün ve 53-190 sayılı yazı ve eklerinde, Ceylan İnşaat Şirketi'nin belediyenizden yol ve kavşak inşaatları için 4 trilyon lira alacağının inşaat sektöründe tıkanıklığa yol açılmaması için tahsili istenmektedir.

Konunun incelenerek sonucundan Bakanlığa bilgi sunulmak üzere acele cevap verilmesini rica ederim.

Haluk İmga.

Vali a. Vali Yardımcısı. İmza."

Ohhh, sonunda başardık. Baba'nın Ceylan İnşaatı kurtarmak için Başbakan Ecevit'e 4 Şubat 1999 günü verdiği direktifin yazısını en sonunda 12 Mayıs günü –üç ay sonra– belediyeye ulaştırabildik.

Belgeler bitti. Elimde başka belge yok.

* * *

Bu köşede 6 Mart günü çıkan yazımda size başka belgeler açıklamıştım. İ. Melih belediyesi batık durumdaydı. Bu yüzden bankalara başvurup 5 trilyonluk ticari kredi arıyordu. Hiçbir banka bu krediyi vermeye yanaşmadığı için de "Belediye gelirleri ile Ankara'nın su gelirini" karşılık gösteriyordu. Bu kredi işi yattı.

Belediye paraları İ. Melih'in seçim yatırımı için harcanmıştı. Neyse, bu sadece madalyonun bir yüzü. Şimdi diğer yüzüne bakalım.

* * *

Türkiye'de milyonlarca insanımızın, kamu'dan alacağı var. Binlerce firma bu yüzden batık durumda. Aynı şey İ. Melih belediyesi alacaklıları için geçerli. Belediye'nin borçları ve kime ödeme yaptığı bilinmiyor.

Ceylan İnşaat bunlara iş yapmış ve dört trilyon alacağı doğmuş. Parasını alamayınca, önce patronların hemşerisi ve aile dostu, o sırada Meclis Başkanı olan Hikmet Çetin'e gidilmiş. Hikmet Abi durumu Cumhurbaşkanlığı'na iletmiş. Baba da eksik olmasın ilgilenmiş. Ecevit'e söylemiş, olmayınca işi yazıya dökmüş.

* * *

Baba bir kıyak yapıp Ceylan İnşaat için devreye giriyor. İyi mi oluyor, kötü mü? Ben anlamam.

Devletten milyonlarca, bizim İ. Melih belediyesinden onbinlerce alacaklı varken, Baba'nın bir tek firma için devreye girmesi yakışık aldı mı? Kararı siz verin, ben hiç bilemem.

Baba acaba başkaları için de aynı girişimde bulundu mu? Onların alacakları için bastırdı mı? Onu da bilemem.

Türkiye ve Ankara'da Ceylan İnşaat'ın bir ayrıcalığı mı var? Ne bileyim ben.

Bir firma belediyeye 4 trilyonluk iş yapıp da parasını alamıyorsa, bu nasıl ticarettir? Yoksa kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez mantığı mı mıdır? Bilmiyorum.

Bu nasıl sorumsuz ve ciddiyetsiz bir belediyedir ki, sadece müteahhidine dört trilyon borç takmıştır. Anlayan beri gelsin.

Son soru: "Baba bastırınca Ceylan İnşaat parayı aldı mı?..."

Belki çok ayıp olacak ama vallahi onu da bilmiyorum.

Hiçbir şey bilmediğim için sizlerden özür diliyorum.

İkinci belge: 15 Haziran 1999 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde Emin Çölaşan'ın köşesinde yanınlanan "Açıklama" başlıklı yazı. (Aynen)

Pazar günkü yazımla ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Necdet Seçkinöz'den gelen yazılı açıklamayı aynen iletiyorum.

"Hürriyet Gazetesi'ndeki köşenizde 13.06.1999 tarihinde çıkan yazınızı okudum. Yazınızda Sayın Cumhurbaşkanımızın, belli bir şahsın (Ceylan İnşaat) Belediye'den alacağı konusunda, lüzumundan fazla bir çaba gösterdiğini ima etmektesiniz.

Anayasa'nın, Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerini belirleyen 104. maddesinin başında "Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk milletinin birliğini temsil eder; Anayasa'nın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir" denmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanımız, Anayasa'nın 104. maddesinde yer alan:

Devletin başı olarak "Anayasa'nın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir" görevi kapsamında ve Anayasa'nın 103. maddesinde belirtilen "And" çerçevesinde gerekli gördükleri konuları ve dilekçe hakkının kullanılması yolu ile Makamlarına yapılan başvuruları Hükümetlere intikal ettirmekte ve izlemektedirler.

Bilindiği üzere, Anayasa'nın 74. maddesi, vatandaşların dilekçe hakkına sahip olduğunu belirlemiş ve bu hakkın kullanımı 3071 sayılı kanunla düzenlenmiştir.

Sayın Cumhurbaşkanımızın göreve başladıkları 16 Mayıs 1993 tarihinden, 31 Mayıs 1999 tarihine kadar Cumhurbaşkanlığı Makamına 113.048 kişisel müracaat olmuş, bunların tamamı incelenmiş ve dilekçe hakkının kullanılmasına ilişkin kanuna uygun olanlar Hükümete intikal ettirilmiştir. Yukarıda belirtilen 113.048 başvurunun 5.422'si 1 Ocak-31 Mayıs 1999 tarihleri arasında alınan başvurulardır.

Ayrıca Üniversite, Valilik, Belediye, Muhtarlık, Sendika, Meslek Odaları, Vakıf, Dernek gibi kurum ve kuruluşların Sayın Cumhurbaşkanımıza arz ettikleri, her yıl 6.000-7.000 civarında istekleri olmakta ve bunlar da Hükümete intikal ettirilerek izlenmektedir.

Tahmin olunacağı gibi kişisel başvurular, vatandaşların Devletle ve birbirleriyle ilişkilerini kapsamakta, çok çeşitli konularda olmaktadır. Bunlar arasında, Hürriyet Gazetesi'ndeki yazının konusu olan Devletin borcu bağlamında, evi ve arazisi yol, baraj, okul, kamu hizmet binaları vs. yapımı için kamulaştırılan vatandaşların, kamulaştırma bedellerini uzun süre alamamalarından yakınmaları, çiftçilerin destekleme alımı konusu olan ürünlerinin bedelinin uzun süre ödenmemiş olmasını dile getirmeleri de bulunmakta ve aynı şekilde Hükümete intikal ettirilmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanımız ayrıca, Hükümetin dikkatine getirmek istedikleri konularla ilgili olarak 1997 yılından bu yana Sayın Başbakanlara 240 civarında münferit not vermişlerdir. Bunlardan 66 adedi, 1999 yılında verilen notlardır.

Bunlar; enerji tesislerinin zamanında tamamlanması, bir çok üniversitenin başta hastaneleri olmak üzere, kampüs inşaatlarının ödenek ve

dış kredi ihtiyaçları, özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki belediyelerin ihtiyaçları ve bu bölgelerdeki Organize Sanayi Bölgeleri kuruluşları, Adana depremi, bir çok belediyenin tabiî afete maruz belediyeler kapsamına alınmaları hakkındaki müracaatları, Bulgaristan ve Gürcistan sınırlarımızda açılması kararlaştırılan sınır kapıları, Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nin restorasyonu ve hakedişlerin ödenmesi, Orhun Abidelerinin restorasyonu ve ödenek tahsisi, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nin ihtiyaçları, Moldova'da Gagoğuz Su Projesi'nin desteklenmesi, Kırım Türklerinin konut ihtiyacı, Kıbrıs'a su götürülmesi, Ankara Atatürk Kültür Merkezi Alanında yapılacak Kongre ve Kültür Merkezi, İstanbul Kültür ve Kongre Merkezi, bu yıl İstanbul'da yapılacak olan AGİT Zirve Toplantısı gibi konuları kapsamaktadır. Görüldüğü üzere, yalnız bir kısmı belirtilen konular, çok çeşitli alanlarla ilgilidir.

Yazınızda sözünü ettiğiniz bir kuruluşa (Ceylan İnşaat) ilişkin notun verildiği 4 Şubat 1999 tarihinde, Sayın Cumhurbaşkanımız, Devletin hakedişler karşılığı Bütçeden ödenmesi gereken borçlarının, Türkiye Şeker Fabrikalarının aldığı pancar bedelleri borcunun, Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin üreticilere borçlarının ve Kamu Ortaklığı Fonu'ndan müteahhitlerin alacaklarının ödenmesi konularını da Hükümetin dikkatine getirmişlerdir. Ayrıca değişik tarihli notlarla, Birecik Barajı ve Karkamış Barajı ve diğer barajların kamulaştırma bedellerinin ödenmesi, Toplu Konut İdaresi'nden hakedişlerini alamayan 19 müteahhidin müracaatı ve bir belediyemizin organize ettiği Toplu Konut kooperatifinin aynı idareden alacağının ödenmesi konuları da, Sayın Cumhurbaşkanımızın, benzer notlarla Hükümete intikal ettirdikleri konular arasındadır.

Sayın Cumhurbaşkanımız ayrıca bu konuları birer mektupla Sayın Başbakanların dikkatine getirmektedirler. Bugüne kadar değişik Hükümetlere gönderdikleri bu tür mektuplar 195 tanedir. Bunlar genellikle Devletin işleyişi, ekonomi-maliye, idari kararlar, üniversitelerin geliştirilmesi, temel altyapılar, tüm illerin ihtiyaçları gibi konuları kapsamaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanımız hangi şekilde olursa olsun, Hükümetlere intikal ettirilen konuların hepsini izlemektedirler. Yazınızda yalnız Cey-

lan İnşaat için yapılan teşebbüsün tek olduğu, başkaları için yapılmadığı imajı verilmeye çalışılmaktadır. Halbuki sözünü ettiğiniz işlemin yapıldığı tarihte aynı şekilde 33 ayrı konu için de benzer işlem yapılmış bulunmaktadır.

Sayın Cumhurbaşkanımız kimseye menfaat sağlamamaktadırlar. Sadece Devletin vatandaşa zarar vermemesini, bunun için de gördürdüğü hizmetin veya aldığı malın karşılığını ödemesini istemektedirler. Bunu da bilgilerine gelen her olayda yapmaktadırlar. Bunda şaşılacak ne vardır?

Bilginizi rica ederim. Saygılarımla.

Necdet Seçkinöz."

* * *

Çok teşekkür ederim. Baba tarafından kamu kuruluşlarına bu alacaklar konusunda yazılan diğer yazılar da borçlu kuruluşların, alacaklı kişi ve firmaların isimleri, para miktarları ve alınan sonuçlarla birlikte bana gönderilirse, onları da burada yayınlarım. Böylece toplumu bilgilendirmiş oluruz."

Üçüncü Belge: 20 Eylül 1996 günü (Yani, yukarıdaki yazılarda kaydedilen olayların yaşanmasından yaklaşık üç yıl önce) saat 22.45'de Ulusal Basın Ajansı tarafından servise konulan "Demirel Kirvelik Yaptı" başlıklı haber. (Aynen)

Cumhurbaşkanı Demirel, işadamı Mahmut Ceylan'ın oğlu Caner Ceylan'ın sünnet düğününe katılarak bir Cumhuriyet altını taktı.

İSTANBUL (uba) – Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Ceylan Holding Yönetim Kurulu Başkanı işadamı Mahmut Ceylan'ın (ki Güneydoğu kökenli bir aile –MÇ'nin notu) oğlu Caner Ceylan'ın sünnet düğününe katıldı.

Cumhurbaşkanı Demirel, Ceylan İntercontinental Oteli'nde yapılan sünnet düğününe eşi Nazmiye Demirel ile geldi. Otel'in kapısında İstanbul Valisi Rıdvan Yenişen ve Emniyet Müdürü Kemal Yazıcıoğlu tarafından karşılanan Demirel daha sonra salona geçerek Caner Ceylan'a geç-

miş olsun dileğinde bulundu. Caner Ceylan'ın kirveliğini yapan Demirel, sünnet çocuğuna bir Cumhuriyet altını taktı. Demirel'in takı takması sırasında gazetecilerin izdiham yaratması üzerine, küçük Caner'in yatağı kırıldı. Demirel daha sonra masasına oturarak sahne alan ses sanatçısı Mahsun Kırmızıgül'ü dinledi.

Basına kapalı olarak devam eden düğüne, Dışişleri eski Bakanı Hikmet Çetin, –ki Ceylan Ailesinin hemşehrisi, Diyarbakırlı– Bursa Emniyet Müdürü Orhan Taşanlar ve Beyoğlu Belediye Başkanı Nusret Bayraktar'ın da aralarında bulunduğu kalabalık bir davetli topluluğu katıldı.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Kirvelik yoluyla sanal akrabalık tesis etmiş olan Ceylan ailesi, bir süre sonra mali bakımdan sıkıntı içine düşüyor ve aileye ait Bank Kapital, Mevduat Sigorta Fonuna devrediliyordu. Devir işleminin ardından ailenin ekonomik sıkıntısı büyüyor ve alacaklıların talebi üzerine haciz kararları birbirini izliyordu:

"Mevduat Sigorta Fonuna devredilen son iki bankadan biri olan Bank Kapital, eski patron Ceylan ailesi aleyhine ikinci büyük haciz kararını aldırdı. Banka avukatları 12.5 trilyonluk ilk hacizden sonra bu kez CM Televizyon ve Radyo Yayıncılığı ve Ticaret Sanayi AŞ. ve Ceylan İnşaat aleyhine 14 trilyon liralık ihtiyati haciz kararı aldırdı."[1]

Sorun bununla bitmiyordu. Bank Kapital'e atanan yeni yönetim kurulu ilk incelemesinde, Ceylanların bankaya 300 milyar liralık kart borcunun bulunduğunu saptıyordu:

"Bankaya el konulmasının ardından atanan yeni yönetim, bankanın eski yönetim kurulu başkanı Mahmut Ceylan ve Yönetim Kurulu Üyeleri Turhan Ceylan ve Zülküf Ceylan'ın kredi kartı borçlarını ödemediklerini tesbit etti.

Zülküf ve Turhan Ceylan'ın geciktirme faiziyle birlikte bankaya olan borcunun 300 milyar lirayı bulduğu, bankanın bu borcu için takip yap-

[1] Hürriyet Gazetesi, 9 Kasım 2000, Perşembe, s. 9.

maya hazırlandığı öğrenildi."[1]

Bu arada, Bank Kapital'in Özborusan adlı şirkete açtığı kredinin de Ceylan ailesine gittiği iddia ediliyordu:

"Bankanın yeni yönetimi, banka kayıtlarındaki araştırmaları derinleştirdikçe Ceylanlara giden para trafiği de ortaya çıkıyor. Yönetim, Bank Kapital'e el konulmadan önce Güneşli Şubesi'nden Özborusan isimli bir şirkete toplam 6 milyon dolarlık kredi açıldığını, bu kredinin yine Ceylan Holdinge döndüğünü tesbit etti."[2]

Ceylan ailesinin ekonomik bunalıma düşmesi sadece yurt içinde etkili olmuyor, Bulgaristan'dan da ses getiriyordu:

"El konulan Bank Kapital'in sahibi Ceylan Holding'e bir darbe de Bulgaristan'dan geldi. Bulgaristan Başbakanı İvan Kostov, Başbakan Bülent Ecevit'e gönderdiği mektupta Ceylan İnşaat'ın ülkelerinde üstlendiği ve mali portresi 600 milyon doları (bulan) projeleri başka Türk firmasının üstlenmesini istedi."[3]

Aslında Ceylan ailesi de tam anlamıyla bir 'geniş aile' niteliği taşıyor ve aileye ait olan Ceylan Holding, bu yapıya ve zemine dayanıyordu.

"... Ceylan Holding yöneticileri arasında Mahmut, Hasan, Ekrem, Zülküf, İzzet, Abdullah, Hayan ve Ayhan Ceylan da bulunuyor..."[4]

Bu aile holdingine, bir haciz de İş Bankası'ndan geliyordu:

"Ceylan Holding yöneticilerinin Yalova'daki villa ve elma bahçeleriyle tüm varlıklarına, İş Bankasına olan 163 trilyon liralık borçlarından dolayı haciz konuldu.

---

[1] Milliyet Gazetesi, 12 Kasım 2000.

[2] Milliyet Gazetesi, 12 Kasım 2000.

[3] Hürriyet Gazetesi, 9 Kasım 2000, Perşembe, s. 9.

[4] Milliyet Gazetesi, 24 Kasım 2000, Cuma, s. 21.

Marmara depreminde yıkılan Ceylankent Sitesi'nde 103 kişinin ölümüyle ilgili Yalova'da aleyhlerine açılan davalarda yargılanmaları süren Ceylan Holding yöneticilerine bu kez haciz işlemi başlatıldı. (...) Ceylan Holding'in haciz konulan mal varlıkları arasında Çiftlikköy ilçesi yakınındaki Şakşak mevkiinde bulunan altı dubleks, 52 tripleks villa, bir gazino ve 180 dönümlük elma bahçesi bulunuyor."[1]

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Kırvelik yoluyla sanal akrabalık tesis ettiği Ceylan ailesinin gerçekleştiği inşaat işlerinde de bazı 'usulsüzlükler bulunduğu' iddia ediliyordu. Diyarbakır kökenli olan bu geniş ailenin 'ileri gelenlerinden' olan Mahmut Ceylan hakkında bu nedenle bir de dava açılıyordu:

"Mevduat Sigorta Fonuna devredilen Bank Kapital'in eski patronu Mahmut Ceylan hakkında 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'na muhalefet etmekten dava açıldı. Ceylan'ın sahibi olduğu Ceylan İnşaat Taahhüt İthalat ve İhracat Ltd. Şti. ile Yapı-Tek İnşaat Ticaret Sanayii A.Ş. Tarafından Levent'te yaptırılan dava konusu binanın ruhsatsız olduğu iddia edildi."[2]

Ancak Ceylan ailesinin 'usulsüz' işleri konusunda daha somut ve çarpıcı bir örneği; Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bir zamanlar sağ kolu olarak bilinen Can Pulak veriyordu. Cumhurbaşkanı Demirel ile 'sanal akrabalık' bağı içinde bulunan Ceylan ailesinin münasebetlerini ve davranış biçimini Can Pulak şöyle anlatıyordu:

"Bu ülkenin Cumhurbaşkanı'nın Turizm ve Çevre Başdanışmanı olarak tekere çomak sokarsanız başınıza nelerin gelebileceğini hiç bilemezsiniz.

– Ceylanların Simena'sındaki yapılan ilk tatilin sonunda Turgut bey ve eşi dışında kalan 35 kişilik ekibimin hesaplarının gönderilmesini istedim. Genel Sekreter Kemal Yamak'tan ödeme

[1] Milliyet Gazetesi, 24 Kasım 2000, Cuma, s. 21.

[2] Hürriyet Gazetesi, 20 Kasım 2000, Pazartesi, s. 10.

onayını da almıştım. Biraz sonra beyefendi telefon edip odasına çağırdı. Bana 'Hesap mı ödüyorsun?' dedi. 'Evet efendim, biz devlet memuruyuz, aksini yapmamız suç olur' dedim. Hesabı öderken Ağa Ceylan geldi. 'Bu bana hakaret olur, hepiniz benim misafirimsiniz' dedi. Kendisine 'Beyefendi ve eşi için olabilir, ama biz devletten bunu ödemek için para alıyoruz' deyip çıktım. Aradan bir zaman geçti, şimdi yine aynı görevde olan Turizm Bakanlığı Müsteşarı Savaş Küce bana geldi. Elindeki planları gösterip 'Ağabey başımız dertte, bunu ancak sen çözebilirsin' dedi ve devam etti: 'Ağa Ceylan, otellerinin karşısındaki araziyi devletten almak istiyor. Fakat önünden yol geçtiği için yasaya göre araziyi alamıyorlar. O da Turgut beyin yakın arkadaşı olduğunu söyleyip yolu iptal etmemiz için bize baskı yapıyor.' Bakan da korkup kendisinin devreden çıkarılmasını istemiş. Duyduklarım karşısında şok oldum ve hemen Savaş'ı uğurlayıp Özal'ın yanına geçtim. Planı yere açıp 'Bakın burada bir yol var. Bu yoldan turistler, köylüler, otellerde çalışanlar geçiyor. Simena'da kalmak istediğinizde size bunun faturasının bir gün çıkacağını söylemiştim. İşte çıktı. Ceylanlar şu yolu kaldırmak için baskı yapıyorlar ama, bu olmayacak' dedim. 'Ne mahzuru var Can, tesis büyümüş olacak, daha çok turist çekecek' dedi. Dedim ki 'Beyefendi, Simena'nın bulunduğu yer Karayolları'na aitti. Nasıl yaptılarsa burasını kendilerine tahsis ettirdiler, hatta bir gece burayı basıp devletin bütün aletlerini denize atıp üstüne oturdular. Turizm başdanışmanınız olarak bu konuda kavga edeceğim' dedim. 'Can, bizim işimiz kavga etmek değil, aman başıma iş açma ne de olsa ahbaplarım' dedi. 'İşte bu çok kötü efendim' dedim. Çıkıp Savaş'ı aradım. 'O yol verilmeyecek' dedim. İki ay sonra tekrar Simena'ya gidildi ama, ben onlardan ayrılarak Falez'de kaldım. Özal bunu duyunca küplere binmiş, hemen beni çağırttı. Gittiğimde başta Ağa Ceylan ve ailesinin tamamı, DEP milletvekilleri, o takımdan bir sürü adam, belki var kırk kişi. Turgut bey

herkesin içinde bana neden Simena'da kalmadığımı sorunca bunu başbaşa kaldığımızda kendisine arz edeceğimi söyledim. 'Burada konuş kardeşim' diye ısrar edince ben de yüksek sesle, 'Beyefendi, içinde oturduğunuz bu bina kaçak. Yasalarımıza göre denizden 50 metre geriye yapılması lazımdı. Oysa tam denizin dibine yaptılar. Ben Türkiye'ye Özel Çevre Koruma'yı getiren bir kişi olarak burada kalamam' dedim. Turgut bey durumu anladı, 'Peki, sonra konuşuruz,' dedi, ben de çıkıp gittim. Bir gün Esenboğa'nın şeref salonunda beklerken Ağa Ceylan geldi yanıma: 'Can Bey seni sevmeyenler var. Bana taktığın için o yolu verdirmediğini söylüyorlar' dedi. Ben de 'Doğru söylüyorlar, ben durdurdum' dedim. Yüzüme dik dik bakıp 'Bunun bir bedeli vardır' dedi. Ben de; 'Ne ise istediğin yerde öderiz' deyip gittim. Turgut beye 'Bu adam beni tehdit etti, ben de öderiz bedelini dedim' diye anlattım. Şaşırdı; 'Bunların arkaları kalabalıktır' deyince; 'Önemli değil, benim de arkam kalabalıktır' dedim. Ve Ağa Ceylan benimle küs gitti, ailesinden biriyle de selamım sabahım yok..."[1]

9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile aralarında 'Kirvelik' yoluyla tesis edilmiş 'sanal akrabalık' ilişkisi bulunan; 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından "Bunların arkaları kalabalıktır" denilerek tanımlanan Ceylan Ailesine/Grubuna devlet içinden sağlanan destek, bu iki Cumhurbaşkanı'nın dönemi ile sınırlı kalmıyordu. Aynı destek Başbakan Recep Tayyip Erdoğan döneminde de devam ediyordu.

Bu yöndeki gelişmeler bir makalede şöyle anlatılıyordu:

"Ceylan Holding'in Bulgaristan'da 'yılan hikayesine' dönen projesi için bu sefer de Başbakan Erdoğan'ın devreye girdiğini gazetede okuduğumda hayrete düştüm.

[1] Hürriyet Gazetesi, 20 Mart 2001, Salı, s. 4.

1998 yılından beri Ceylan için araya girmemiş siyasetçi kalmadı. Başbakan Erdoğan ile zincir tamamlanmış oldu. (...)

Başbakan Erdoğan da Bulgaristan Hükümetine, Ceylan Holding'in Bank Bulgaristan'daki projeye devam edebileceğini anlatmış.

Oysa Ceylan'ın Bulgaristan işi tam bir arapsaçı. Bugüne kadar kimler girmedi ki araya... Hatırlayalım:

Kasım 1998'de Türkiye ile Bulgaristan bir anlaşma yapar. Türkiye Bulgaristan'dan 2010 yılına kadar 1.5 milyar dolarlık elektrik satın alacak. Karşılığında Bulgarlar, 600 milyon dolar değerinde iki projenin yapımını Türk şirketine verecek.

İhalesiz müteahhit olarak Ceylan Holding seçilir. Bu konuyu en detaylı bilen siyasilerden biri, eski ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Işın Çelebi'dir. Işın Çelebi, Ceylan'ın neden seçildiğini elbet bir gün anlatır. Ceylan, Kapıkule-Filibe otoyolu ile Kırcaali bölgesinde hidroelektrik santralı ve baraj yapımını içeren Yukarı Arda Projesi'ni üstlenir.

O günlerde Ceylan Ailesi dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'in de 'manevi oğulları' arasında yer alıyordu.

17 Ağustos depremiyle Bulgarlar yan çizmeye başlar. Depremde Ceylankent'i yıkılan Ceylan Grubunu istemediklerini Türkiye 'ye bildirirler.

Bank Kapital'e el konulması üzerine de Bulgarlar, bir başka Türk firmasının işi üstlenmesi isteği ile dönemin Başbakanı Ecevit'e mektup yazar. Eski ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, Başbakan Yardımcısıyken gayrıresmi arabuluculuk yapar. Hatta Sofya'ya gider, Bulgarları ikna etmeye çalışır. Bulgar gazetelerinde Mesut Yılmaz'ın 'Ceylan Lobisi' için ülkeye gittiği çarşaf çarşaf yazılır. Sonra yine dönemin Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'e resmi arabuluculuk görevi verilir.

Dahası, 'iltimas'ın' en uzağında duran Bülent Ecevit bile mecburen işin içine girer.

Aradan geçen altı aydan sonra Başbakan Erdoğan Bulgaristan Başbakanı Simeon Sakskoburgetski'ye Ceylan Grubu'nun Bulgaristan'daki projeye devam edebileceğini söylemiş. Bulgar Başbakanı ise net yanıt vermeyip ilgili bakanlıklarla görüşüp Türk tarafına kararını vereceğini bildirmiş."[1]

Devlet içinde bu denli 'güçlu koruyuculara' sahip bulunan Ceylan Ailesi'nin bireyleri arasında 'gürültülü-patırtılı' –daha doğrusu silahlı, cinayetli– olaylara ilgi duyanlar da eksik olmuyordu. Bunlar kimi zaman kanlı olayların yaşandığı 'kriminal çevrelerde' de görülüyor, adları 'yasadışı işlere' karışarak gazete sütunlarına yansıyordu. 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile 'Kirvelik' ilişkisi çerçevesinde 'sanal akrabalık' tesis etmiş olan Ceylan Ailesi'nin büyüklerinden Ağa Ceylan'ın 20 yaşındaki oğlu Serkan Ceylan da, kamuoyuna adını böyle bir kanlı olay; daha doğrusu cinayet nedeniyle duyuruyordu. 'Ceylan Ailesi'ne Cinayet Şoku' başlığı ile yayınlanan haberde olay şöyle anlatılıyordu:

"Ankara Etlik Ayvalık Caddesi 10 numarada, kumar oynandığı iddia edilen bir klüpte, geceyarısı peşpeşe silahlar patladı. Olayda Cüneyt Yakıcı öldü.Hüseyin Canbal, Mikail Biber ve Mehmet Çorak vücutlarına isabet eden kurşunla yaralandı. İbni Sina Hastanesi'ne kaldırılan Canbal'ın durumunun ağır olduğu öğrenildi. Olayda hayatını kaybeden Cüneyt Yakıcı'nın yakınlarının iddiasına göre; Serkan Ceylan, yanında bir kişiyle birlikte klübe gelip, Cüneyt Yakıcı'dan 65 bin dolarlık senedini istedi. Yine iddiaya göre, Yakıcı "Borcunu öde, senedini ondan sonra vereyim" dedi. Bunun üzerine silahlar peşpeşe ateş edildi. Polis olaydan sonra kayıplara karışan Serkan Ceylan'ın

[1] Radikal Gazetesi - Funda Özkan'ın 'Ceylan'ın ne çok seveni varmış' başlıklı makalesi - 10 Temmuz 2004, Cumartesi – s. 12.

silahıyla birlikte yakalanması amacıyla çalışma başlattı. Serkan Ceylan adı, geçen yıl Ankara'da Frends Trends adlı eğlence yerinde bir - grupla kavgaya karışmıştı. Serkan Ceylan'ın Eskişehir yolunda devam eden kavgada tabancayla ateş ettiği ileri sürülmüştü."[1]

Bu haberin spotlarında da şu satırlar yer alıyordu:

"Serkan Ceylan aranıyor... Ceylan Holding'in ortaklarından Ağa Ceylan'ın 20 yaşındaki oğlu Serkan Ceylan Ankara'da bir kişinin öldürülmesi, üç kişinin yaralanması olayıyla ilgili olarak polis tarafından aranıyor."[2]

'Ailem Ordumdur'

• ***Mafios Toplum Yapısı çerçevesinde geniş aile oluşumu bakımından tesis edilen sanal akrabalıklar sosyal yaşamda nasıl bir rol oynuyor?***

Göçebe ve kırsal kesimde yaşayan ya da kent yaşamına geçip de 'geleneksel/örfî yaşam tarzı'nın ilke ve alışkanlıklarından kendilerini kurtaramayanlar için aile, bir bakıma 'mafios askeri örgüt' niteliği taşıyor. Zira bu yaşam tarzına göre aile, kendi dışındaki tüm güçlerle ve oluşumlarla rekabet, mücadele ve çoğunlukla da çatışma halinde bulunuyor. Bu nedenle geleneksel toplumlarda aile kalabalığı, aile bireylerinin belli başlı dayanağını oluşturuyor. Bu kalabalık ise sadece kan ve soy bağıyla değil, hısımlık ve sanal akrabalık uygulamalarıyla sağlanıp, tesbit ediliyor.

---

[1] Hürriyet Gazetesi – 29 Haziran 2004 – s. 3.

[2] Hürriyet Gazetesi – 29 Haziran 2004 - s. 3.

Bu durum sadece kırsal ve göçer kesimdeki aileler bakımından değil mafios değer yargılarını paylaşan ve Mafios Toplum Yapısı'nın bir unsuru haline gelen 'suç aileleri' için de geçerli olabiliyor. Zira; illegal veya yasadışı yaşam biçimine geçen ve fakat 'geleneksel/örfî yaşam tarzının' ilke ve alışkanlıklarını sürdüren 'suç aileleri' de silahşör sayısını arttırma yöntemleri uygulamayı sürdürüyor.

Kaldı ki, yerleşik düzene geçmiş olsalar bile bu 'gruplar'ın liderleri (refizler, şeyhler, şıhlar, reisler, MAFİA şefleri) bu kez de kontrolleri ve yönetimleri altındaki insanları, politik amaçları doğrultusunda yönlendirip kullanmayı sürdürüyorlar. Özellikle çok partili sistemde temel unsuru oluşturan oy sahibi insan sayısı, geleneksel toplumlarda tatbik edilen geniş aile kavramı bağlamında, hısımlık ve sanal akrabalık tesis edilerek sağlanabiliyor.

Kısacası; çağdaşlaşan toplumlarda bir güç odağının kontrolü altındaki insan gücü, yasadışı amaçlarla kullanılmanın dışında oy gücü olarak da önemli bir etken ve yönetim potansiyeli oluşturuyor. Özellikle çağdaş sistemlerde yarı aşiret düzeni çerçevesinde yaşayan ve geleneksel yapısını koruyan köy topluluklarının yoksul, fakat etkin aile reisleri, ellerindeki yegane güç olan oy sayısını koz olarak kullanarak (Partito yapısı içinde) etkinlik sağlayabiliyor. Böylece merkezî otorite ile çeşitli kombinasyonlara ve pazarlıklara girişebiliyor.

> "Bizim kabilemiz büyüktür. Köy içinde Yusufoğullarıyla dededen kalma bir Kirveliğimiz vardır. Kabile reisi olarak bugüne bugün benim otuz küsur oyum var. Bir o kadar da Yusufoğullarında... Bir ağanın toprağını işletiriz. Yusufoğulları da ikincisinin. İleriden beri dayanışmamız çoktur. Bizim ağa mebus olma yolundadır."[1]

[1] Dr. Kudat, a.g.e., s. 187.

Mafios ailelerde ise birey sayısının fazla olması, o ailenin her alanda etkin olmasını sağlayabiliyor.

Gerek Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da, gerekse Doğu Karadeniz yöresinde mafios aileler incelendiğinde ortaya şu tablo çıkıyor.

Aile üç alanda uzmanlaşıyor ve bloklaşıyor.

A) Suç alanında B) Eğitim ve bürokraside C) Ticarette

Tanınmış bir MAFİA şefinin (Hasan C.) ailesini ele alacak olursak, ölmüş olan bu kişinin hayatta üç oğlu bulunuyor. Bu oğullardan biri uyuşturucu kaçakçılığı suçuyla arandığı için yurt dışında yaşıyordu. (Osman C. daha sonra yurt dışından döndü ve vefat etti.) Ailenin gayrıyasal kanadını bu kardeş yönetiyordu. Bu kanat uyuşturucu kaçakçılığı, adam yaralama ve öldürme, fuhuş ve kumar işleriyle uğraşıyordu.

Diğer iki kardeş ise, kendi adlarına tesis ettikleri dev bir şirketler topluluğunu yönetiyor. Bu şirketler topluluğu genellikle inşaat sektöründe faaliyet gösteriyor. Zira uyuşturucudan elde edilen kara para bu sektörde kolaylıkla aklanıyor.

Ailenin bir kanadı ise –ki kardeşlerden biri olan İbrahim C. liderliğini yapıyor– aktif siyasetle uğraşıyor. Bürokrasi ile içiçe bir görünüm sergiliyor. Üst düzey siyasetçilerle 'idealbirliği' etmişçesine görünümler sergiliyor. Bu kardeşin çevresinde ise, ailenin gençleri hem eğitim görüyor, hem de –Murat C. gibi– sosyete haberlerinde adlarından sık sık bahsettiriyorlar.

Tipik bir mafios aile olan bu topluluk ise, spordan siyasete kadar her alanda ya kan ve soy bağı olan akrabalarını istihdam ederek, ya da çeşitli şekillerde tesis ettikleri sanal akrabalıklarla veya korumaları altına aldıkları hemşehri bağlamındaki elemanlarıyla önemli oranda etkinlik kurmuş bulunuyorlar.

Keza, aynı yöntemlerle ailelerine kattıkları bazı elemanları da gayrı-

yasal alandaki kuruluşlarında istihdam ederek onları suç sektöründe kullanıyorlar.

• ***Geniş aile oluşumuna daha somut ve sayısal örnekler verilebilir mi?***

Bir geniş aile reisinin hısımlık ve sanal akrabalık yöntemleri uygulayarak tesis etmiş olduğu ilişkileri sayısal olarak ortaya koymak elbette ki o denli kolay olamaz.

Ne ki; soyadı ve kan bağı yoluyla oluşan akrabalık ilişkileri nüfus sayımlarıyla saptanabiliyor. Bu saptamalar toplumumuzdaki geniş aile oluşumlarını tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarıyor. Bu rakamlar aynı zamanda Türkiye'deki mafios toplum oluşumunun derinliğini ve kapsamını da gözler önüne seriyor.

Doğu Karadeniz bölgesinde mafios ilişkiler ağı çerçevesinde en çarpıcı örneği oluşturan Rize çevresi, (mafios toplum zemininde) geniş aile oluşumunun en çarpıcı örneklerini teşkil ediyor.

Yüksek Mühendis Rahmi Arer'in 1960'lı yıllarda gerçekleştirdiği kişisel soruşturma saptamaları, Rize yöresindeki yerleşim merkezlerinde oluşan soy durumu ve geniş aile yapısını rakamsal olarak ortaya şöyle koyuyor:

1- Derepazarı Nahiyesi	Soyadı	Hane adedi
Çukurlu Köyü 110 hane	Genç	10
	Topuk	18
	Kaynak	11
	Demirel	20
	Özkan	11
	Özdemir	5
	Aksoy	4
	Bayar	5

	Günaydın	31
	Pehlivan	1
2. Salarha Deresi	Soyadı	Hane adedi
1. Müderrisler köyü	Kaya	5
70 hane, nüfusu 416	Alaç	4
	Sefer	10
	Oflu	5
	Civelek	3
	Hacıosman	10
	Mete	3
2. Tekke Köyü	Kabil	80
130 hane, nüfusu 490	İşyar	7
	Çalışkan	15
	Sefer	5
	Kare	4
3. Elmalı Köyü	Satır	80-100
200 hane, nüfusu 793	Cin	30
	Çap	20
	Akıncı	13
	Türk	6
4. Üzümlü: 40 hane	Yılmaz	15
	Gündoğdu	11
	Yazıcı	11
5. Muradiye köyü	Kazdal	45
350 hane, nüfusu 588	Çakmak	30
	Delilhasan	65
	Mert	54
	Avcı	16
	Sakal	15
	Kıdal	15
	Çepni	10
	Güngör	3
	Mem	7

6. Taşköprü: 100 hane	Hordoloş	45
	Albayrak	25
	Topçu	20
	Yazıcı	15
7. Güneşli: 70 hane	Karasüleyman	17
	Yazıcı	10
	Nalkıran	10
	Yılmaz	10
	Ocak	7
	Aydoğan	10
	Bakırcı	6
8. Kömürcüler Köyü	Aksu	65
250 hane	Canbaz	20
	Yazıcı	35
	Kazdal	15
	Avcı	25
	Başol	20
	Balcı	20
	Kaya	5
	Dağcı	4
	Nalbaş	5
9. Kukulikaya Köyü	Maraş	15
60 hane	Civelek	10
	Sarıosman	15
	Kulaksız	10
	Kasımoğlu	4
10. Kireçhane Köyü	Kaytaş	10
65 hane	Alim	12
	Fırat	15
	Bayraktar	6
	Terzi	10
	Vatan	12

11. Kırklartepe Köyü	Taşcı	15
160 hane	Balcı	8
	Avcı	15
	Karaosman	20
	Aksu	15
	Abacı	7
	Solak	15
	Yazıcı	20
	Alaç	5
	Kanbur	5
	Sandıkçı	25
	Kızıltoprak	5
13. Melek köyü	Çelik	35
60 hane	Sofu	7
	Çakmak	10
	Pluhu	8
14. Kasarcılar Köyü		
160 hane	Usta	5
	Canbaz	5
	Yazıcı	35
	Ketenci	40
	İpek	15
	Kara	10
	Katırcı	4
	Kahveci	5
	Balcı	12
	Tarlacı	5
	Civelek	5
	Bakırcı	10
	Gençoğlu	8[1]

[1] Rize–Y. Müh. Rahmi Arer, İst. 1969, Çoker Mat. s. 25, 26, 27.

Yüksek Mühendis Rahmi Arer'in yaptığı kişisel araştırma sadece köy zemininde geniş ailelerin ne denli sayısal çokluk oluşturduğunu çarpıcı biçimde gözler önüne seriyor. Ayrıca bu araştırma, sayısal çokluğun; sadece köy bazında değil, köylerarası zeminde de geniş ailelerin sayısal bakımdan nasıl bir oluşum meydana getirdiğini de ortaya koyuyor.

Örneğin; Köy bazında ele alındığında Taşköprü Köyü'nde 100 haneden 45 haneyi Hordoloş soyadındaki insanlar oluştururken, köy nüfusunun yarısına yakınını tek bir geniş aile teşkil ediyor.

Buna karşılık tek köy bazında azınlıkta kalıp da, birden fazla köy nüfusunda yer alan aynı ailenin uzantıları, yerelde geniş kapsamlı bir çoğunluk oluşturan geniş aileleri meydana getiriyor.

Muradiye Köyü'nde 14 hane, Üzümlü Köyü'nde 11 hane, Taşköprü Köyü'nde 15 hane, Güneşli Köyü'nde 10 hane, Kömürcüler Köyü'nde 45 hane, Kırklartepe Köyü'nde 20 hane, Kasarcılar Köyü'nde 35 hane olmak üzere, sadece 7 köyde toplam 140 hane Yazıcı soyadını taşıyor.

Bu tür geniş aile yapılanmalarına kuşkusuz, Mafios Toplum Yapısı'nın zorladığı koşullar ve o koşulların neden olduğu gereklilikler yol açıyor. Nitekim soruşturmayı gerçekleştiren Yüksek Mühendis Rahmi Arer de geniş aile oluşumunu tarihsel süreçte kesintisiz yaşanan güvenlik sorununa dayandırıyor.

"Aynı soyadını taşıyan aile topluluklarına bazan birden fazla köylerde rastlanır. 3-5 bin kişilik topluluklar (aşiretler –M. Çulcu) da vardır. Soyadı aynı olanlar iç anlaşmazlıklar hariç, birbirlerine karşı büyük saygı ve beraberlik içindedirler.

Soyadı ile iftihar eder. İster büyük, ister orta aile topluluğu kişisi olsun, mensubiyetini gurur vesilesi sayar. Ondan kuvvet alır, öğünür. Bazan taşıdığı ad'a ilmi ve bilgisi ile hayattaki başarısıyla nam kattığı için bahtiyarlık duyar.

Padişahlığın memlekette asayişi sağlayamadığı devirlerde aileler kız

alıp vererek birbirleriyle hısımlıklar kurarak daha kalabalık olanlara karşı muvazene kurma yoluna gitmişler, bir nevi diplomasi yoluyla (Aslında çeşitli akrabalık türleri uygulayarak), güveni, asayişi sağlamışlardır.

Halkın geleneksel olarak akrabalığa verdiği önem, itibar ile (Karadenizlilerin hepsi hısım ve akrabadır) sözü ve cinhası, biraz bundan doğmadır."[1]

Yüksek Mühendis Rahmi Arer bir başka çalışmasında (Rize, İçtimai, İktisadi ve Kültürel Bakımdan Bir Tetkik, Ulus Basımevi, Ank. 1952) Rize ve çevresindeki geniş aileler konusunda şu bilgileri aktarıyor:

"Çok yerde bir köy halkının hepsinin aynı aileden olduğunu ve aynı soyadını taşıdığını görmek kaabildir.

Gerek kültür sahasında, gerek ticaret sahasında, gerekse eski devirlerin telakkisine göre memleket dahilinde inzibat ve asayişi temin bakımından rol oynamış ve halen mevcut belli başlı ailelerin bir kaçını burada zikretmeyi faydalı bulduk:

İyidere; Meteoğulları (Kalabalık bir ailedir), Rakıcıoğulları (İyidere Nahiyesinde ve Rize'de), Kalkavanoğulları (Sarayköy'de).

Derepazarı'nda; Ömerefendioğulları (ticaret sahasında), Tüfekçioğulları, Manizâdeler, Hacıselimzâdeler, Sohtorikzâdeler.

Rize Merkezî'nde; Tuzcuoğulları (en eski ailelerden ve eski derebeylerden), Mataracıoğulları (ticaret, şehirde), Zırhoğulları (ticaret, şehirde), Mollaömeroğulları (ticaret, şehirde), Sükâsoğulları (ticaret, şehirde).

Gündoğdu; Yanbeyoğulları (Rize'nin en eski ailesi), Karamahmutoğulları.

Çayeli'nde; Sipahioğulları, Hacıoğulları (Liman Köyde), Kazmazoğulları.

Pazar; Seyifoğulları, Basalar, Telatarlar, Baltalar, Kantoğulları (Melyatta)

---

[1] Y. Müh. Rahmi Arer, a.g.e., s. 24-25.

Ardeşen; Andıroğulları, Hacışahinoğulları.

İkizdere'de; Biberoğulları (Bu aileden Rize'de de mevcuttur. Çok eski bir ailedir.), Kumbasaroğulları (Cimil Köyü'nde), Ekşioğulları(Eski ve halen en kalabalık ailedir. Rize'de de mevcuttur.)

Güneysu; Mamatioğulları, Kamburoğulları, Kandemiroğulları.

Hemşin'de; Hopkınoğulları, Halitağaoğulları, Karahoğulları, Reyhanoğulları, Nuranoğulları."[1]

Aynı soyadını taşıyan bu geniş ailelerin bir de hısımlık ve sanal akrabalık yoluyla tesis etmiş oldukları akrabalıklar hesaba katılacak olursa, yerelde ne denli etkin bir güç oluşturdukları kolaylıkla tahmin edilebilir.

Kaldı ki; Türkiye geneline yayılmış bulunan Fettahoğlu Ailesi, böyle bir etkinliği ülke genelinde sağlayabilmek amacıyla yoğun bir çaba sarfediyor. Hürriyet Haber Ajansı'nın 10 Ağustos 1996 günü Gürkan Ata imzasıyla servise koyduğu bültende Fettahoğlu Ailesi'nin ülke çapındaki faaliyetleri ve amaçları şöyle duyuruluyor:

"Geçen yıl Elektrik Mühendisi Fahri ve eşi Sebahat Küpelikılıç'ın gayretleri ile tanışmak amacıyla ilk kez toplanan, yaklaşık 400 bin kişiden oluşan Fettahoğlu Ailesi'nin bir bölümü, 4. toplantısını Bayburt'un Yaz Yurdu köyünde yaptı.

Yaklaşık 500 kişinin katıldığı toplantıda 117 ayrı soyadı taşıyan akrabalar, birbirleriyle ilk kez tanışma fırsatını bulurken, 2 milyar lira masrafla hazırlanan yemekten sonra yapılan toplantıdan; "Soyu aynı olan 117 ailenin farklı soyadı, kısa süre içinde Fettahoğlu olarak değiştirilecek. Ailenin siyasi ve ekonomik gücü arttırılacak" kararları çıktı.

Fettahoğlu Ailesi'nin iki gün süren dev toplantısı, gelecek yıl 'gövde gösterisi yapmak' amacıyla Ankara'da toplanmak üzere son buldu.

---

[1] Rahmi Arer, a.g.e., Ank. 1952, s. 12-13.

Ülkenin dört bir yanından Bayburt'a 38 kilometre uzaklıktaki Yaz Yurdu'na gelen Fettahoğlu Ailesi mensupları, halaylarla karşılandı. Önceden gelenler tek sıra halinde dizilerek sonradan gelenlerle tanıştı. Silah atılmasının yasaklandığı tanışma ve dayanışma toplantısında kadın-erkek, genç-ihtiyar yaklaşık bin 500 kişi yeni tanışmasına rağmen birbirlerine sımsıcak sarıldılar. İki gün süren toplantı boyunca hasret giderdiler.

İki milyon liraya malolan bin 500 kilo et, üç bin ekmek, 500 kilo pirinç, 250 kilo makarna ve 100 kilo tereyağından yapılan yemeği yerken, bir tarafta namaz kılanı, diğer tarafta top oynayanı ile Fettahoğulları Ailesi dikkati çekti. Toplantı, Yaz Yurdu Yaylası yamaçlarında hatıra fotoğrafı çekilmesi ile son buldu.

"Artık yaylada değil, Ankara'nın göbeğinde toplanalım. Stad'da konuşalım. Otellerde kalalım. Herkes bizi tanısın, gücümüzü görsün" ortak kararından sonra herkes yaşamını sürdürdüğü yere geri döndü.

Birbirinden habersiz yaşayan Fettahoğlu sülalesinin bir araya getirilmesinin, babasının fikri olduğunu söyleyen Kahramanmaraşlı Fahri ve eşi Sebahat Küpelikılıç, "Babamın vasiyetini yerine getirdim. Babam binlerce akrabamız olduğunu, ancak tanışamadığı için çok üzgün olduğunu söylüyordu. O öldükten sonra araştırdım. Ben tanıdığım ve ulaşabildiğim akrabalarıma mektup yazıp, 1-2 Temmuz 1995'te Kahramanmaraş'ın Düzdağ Kasabası'nda toplanılmasını istedim. Onlar, kendi tanıdıkları derken, zincirleme olarak birçok akraba toplantıya katıldı. İkincisini Ekim 1995'te Trabzon Uzungöl'de, üçüncüsünü de bu yıl Antalya'da yaptık.

İlk toplantıya 400, ikinciye 600, üçüncüsüne ise 700 kişi katılmıştı. Bu toplantıya katılım bin 500'e ulaştı. Gelecek sefere 10 bin'i bulur. Yaklaşık 400 bin kişilik ailemizin ancak üçte birine ulaştık. Toplantılarımız bundan sonra yılda bir kez yapılacak. Birkaç yıl sonra Fettahoğlu soyundan gelen herkes birbirini tanıyacak" diye konuştular.

Aralarında İçişleri eski Bakanı Ülkü Güney, Yüksek Seçim Kurulu Başkanı Tufan Algan, Sayıştay Üyesi Selahattin Fettahoğlu, Gazeteci-Yazar Abdurrahman Dilipak, MHP Genel Başkan Yardımcısı Devlet Bahçeli

(sonra MHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı), RP kurucularından Hasan Fettahoğlu ve işadamları Yaşar-Ziya Denizer'in de bulunduğu birçok ünlünün mensup olduğu ailenin 4. toplantısına sadece Devlet eski Bakanı Hasan Aksay katıldı.

Aileye mensup fakir öğrencilerin burs verilerek okutulması, iş bulunması, gençlerin evlendirilmesi ve maddi-manevi yardımlarda bulunulması amacıyla kurulan Fettahlı Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nden sonra, Fettahoğulları Vakfı da hayatiyete geçirilirken, 500 yıllık ailenin hasretinin 4 değil 4 bin toplantıdan sonra biteceği belirtilerek, bundan sonra herkesin toplantılara katılması istendi.

Yapılan toplantı sonunda her aile reisinden oluşan Aile Meclisi'nin de kurulması kararı alınırken, Fettahoğulları Vakfı Başkanı Şükrü Fettahoğlu toplantı sonunda alınan kararları "Bundan sonra her zengin Fettahoğlu, yanında fakir bir Fettahoğlu'nu çalıştıracak. Çünkü bu ailenin delisi, yabancının velisinden daha yararlıdır. Soyu aynı, soyadı farklı 117 aile mahkemeye başvurarak soyadını Fettahoğlu olarak değiştirecek. Siyasi ve ekonomik güç oluşturulacak. Aile şirketleri, fabrikalar kurulacak. Çünkü bu aile 1 trilyon liraya yakın zekât, 5 trilyon liraya yakın vergi ödüyor. Büyük fabrika açmak bu aile için zor olmaz. Hangi partiden olursa olsun aday olan Fettahoğlu'na maddi-manevi destek verilecek. Ancak kesinlikle siyasi parti kurulmayacak" diye sıraladı.

Şükrü Fettahoğlu "Hangi parti desteklenecek?" sorusunu ise "Fark etmez. Sadece ailemizin 250 bine yakın oyu var. Bize en fazla milletvekili teklif eden, bakanlık veren partiyi destekleriz. Böylece bugün olduğu gibi partilere minnet edeceğimize emrederiz" diye cevapladı.

Kökleri Memlüklülere kadar uzanan Fettahoğulları Sülalesinin, Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları beylikleriyle de akrabalık bağları bulunuyor. Nüfusu yarım milyona yaklaşan ailenin mensupları yoğun olarak Van, Bayburt, Trabzon, Gaziantep, Kahramanmaraş, Hatay, Adana, Mersin, Antalya, Konya, Kocaeli, Amasya, Ordu ve İstanbul'da yaşıyor.."[1]

---

[1] Hha, 12.8.96, bülten.

Türkiye'de 'geniş aile' oluşumu konusunda en belirgin örnekleri, bazı ölüm ilanlarında bulmak mümkün olabiliyor. Bu ilanlar toplumun, aile kurumu içinde hangi akrabalık bağlarını benimseyip kabul ettiğini de sergiliyor. Örneğin; bir hısımlık bağı olan enişteliк ve dünürlük, genellikle birinci/ikinci dereceden akrabalık ilişkisi gibi değerlendirilebiliyor:

> "Havza eşrafından merhume Latife ve merhum Cemal Ünal'ın oğlu, Tayfun ve Tufan Ünal ile Ruhan Şatıroğlu'nun sevgili babaları, Nuran ve Gülgün Ünal ile Ziya Şatıroğlu'nun kayınpederi, İzmiroğlu, Erocak ve Şatıroğlu ailelerinin dünürleri, Şekip ve Sevim Oktay, Salim ile Hasan ve Nevin Oktay'ın enişteleri (ağabeyleri); Kaan, Ömer, Selin, Feyyaz ve Neslihan'ın biricik dedeleri, Enise Ünal'ın sevgili eşi, Hava Pilot Emekli Albay M. Sabahattin Ünal..."[1]

Bir başka ölüm ilanında; toplumun değer yargıları bakımından akrabalık bağlarının ne denli geniş tutulduğu ortaya şöyle konuluyordu:

> "Trabzon-Çaykara eşrafından merhum Hacı Osman Ural ve merhume Fatma Ural'ın oğulları; merhum Hacı Mehmet Kurşunoğlu, merhume Lütfiye ve Naciye Kurşunoğlu'nun damatları; merhum Mustafa Asım Ural, Ayşe Nuhoğlu, merhume Şadiye Şahin, Hayriye Akyüz, Lütfiye Kuriş, M. Cevdet Ural, Yaşar Ural, Melek Nuhoğlu'nun kardeşleri; Abdülkadir Ural, Aysel Yavuz ve Zeki Ural'ın ağabeyleri; Mehmet Ural ve merhum Prof. Y. Kenan Ural'ın amcazadeleri; Nurdoğan, Aycan, Ahmet Cemil, Ercan, Jülide, Enis, Sami, Elif, Sarper, Sena, Ebru ve Batu'nun amcaları; Suzan, Başar, Çetin, Perihan, Melek, Nuran, Hasan, Asuman, Ahmet, Sevgi, Ayşen, Mehmet, Meliş, Yakup, Nur, Asiye, Mustafa, Yasemin, Ömer, Hale, Samet, Safa ve Hümeyra'nın dayıları; merhum Fazlı Nuhoğlu, Celal Şahin, İsmail Akyüz, Osman Kuriş, Güner Ural ve Ayşe Ural'ın kayınbiraderleri; merhum Fikret, Hikmet, Cevdet, Fahrettin, Nurettin Kurşunoğlu, Fikriye Gümüş, Meral Gedik ve Pekay Sağnak'ın eniş-

[1] Hürriyet Gazetesi, 31 Ocak 2001, Çarşamba, s. 35.

teleri, Melike ve Nalan'ın sevgili babaları; Fevziye Ural'ın sevgili eşi Hüsnü Şinasi Ural..."[1]

Bir başka vefat ilanında, bir 'geniş ailenin' birkaç 'geniş aile' ile akrabalık bağları tesis etmesi şöyle örnekleniyordu:

"Merhum Hasan Tahsin Kalkavan, merhume Bahriye Kalkavan'ın oğulları, merhum Mehmet Tevfik Mataracı, merhume Meziyet Mataracı'nın damatları, merhum Halim Kalkavan, merhum Ahmet Kalkavan, merhume Makbule Sadıkoğlu, merhume Muzaffer Özseven, merhum Ziya Tuzcu, merhum Hurşit Tuzcuoğlu, merhume Nazmiye Kalkavan, merhume Hayriye Dervişoğlu'nun yeğenleri, merhum Sabahattin Azizağaoğlu, Ümran Azizağaoğlu, Kenan Gül ve Cemile Gül'ün dünürleri, Tuncay Mataracı, Köksal Mataracı, merhume Şaziye Kalkavan, Seyhan Kalkavan, Pembe Mataracı, Sevgi Mahmutoğlu'nun enişteleri, merhume Hayran Kalkavan, Jale Kalkavan, merhum Hasan Kazma'nın kayınbiraderleri, merhum Turan Kalkavan, Burhan Kalkavan, merhum Mete Orhan Kalkavan, Yaşar Tuzcuoğlu, Aysen Çeçen, Gülsen Ogan'ın amcaoğulları, Aydan Özseven, Yalçın Özseven'in dayıoğulları, merhume Suat Meseretçi, merhum Kemal Sadıkoğlu'nun halalarının oğulları, Deniz Kalkavan, mehrume Feyhan Kalkavan, Tufan Kalkavan, Gülüm Gökçe, Tahsin Yılmaz Kalkavan'ın sevgili amcaları, Tülay Öney, Zuhal İnsel, Meral Kazma, Nilgün Türkmen, Mehmet Kazma'nın sevgili dayıları, Ahmet Azizağaoğlu, Kamil Gül'ün kayınpederleri, merhum Adil Kalkavan'ın kardeşi, Mihrişah Kazma, Tahir Yılmaz Kalkavan, merhume Mualla Kalkavan'ın ağabeyleri, Sebahattin Azizağaoğlu, Hasan Tahsin Azizağaoğlu, Nail Kenan Gül, Aslı Akdağ, Kerem Selim Akdağ'ın sevgili dedeleri, Mualla Azizağaoğlu, Arzu Kalkavan, Bahriye Elmirah Gül'ün sevgili babaları, Semiramis Kalkavan'ın sevgili eşi Nail Kenan Kalkavan..."[2]

Bu ölüm ilanı incelendiğinde, geniş ailelerin sadece kendi içlerinde

---

[1] Hürriyet Gazetesi, 1 Ekim 2000, Pazar, s. 41.

[2] Hürriyet Gazetesi, 14 Temmuz1999, Çarşamba, s. 37.

yaygın bir akrabalık bağı tesis etmekle sınırlı kalmadığı, birden fazla geniş ailenin de birbiriyle akrabalık-hısımlık kurduğu görülüyordu. Nitekim merhum Nail Kenan Kalkavan'ın; Mataracı, Sadıkoğlu, Özsever, Tuzcu, Tuzcuoğlu, Azizağaoğlu, Mahmutoğlu, Çeçen, Ogan, Meseretçi, Gökçe, Türkmen, Öney, İnsel, Kazma, Akdağ ve Gül aileleri ile çeşitli derecelerden akrabalık bağı tesis etmiş olduğu anlaşılıyordu. Böylece ortaya, 18 ailenin birbiri ile çeşitli derecelerden akraba olduğu çıkıyordu.

'Geniş Aile' şemsiyesi altında farklı soyadlarını taşıyanların, 'aile içi dayanışma' anlayışı çerçevesinde ne denli 'dayanışma' gösterdikleri ve birbirlerine 'hangi düzeyde' sahip çıkarak beraber hareket ettikleri, 'geleneksel toplum yapısı' zemininde sık sık sergilenen örneklerle kamuoyuna yansıyordu. Nitekim, aralarında 'akrabalık/hısımlık' bulunan ve 'geniş aile bağları/ilişkileri' ölüm ilanı ile ortaya konulan; Kalkavan ve Sadıkoğlu aileleri arasındaki 'dayanışma', meydana gelen 'uluslararası bir olayda' belirginlik kazanarak örnekleniyordu.

25 Aralık 2004 günü yayınlanan gazetelerde şu haber yer alıyordu:

> "Basra Körfezi'nde İran-Irak ve Körfez Savaşları sırasında batan gemileri çıkarmak için çalışmalar yapan, ancak dokuz gündür kendisinden haber alınamayan ünlü armatör Kahraman Sadıkoğlu'nun Um Kasr yakınlarında kaçırıldığı öne sürüldü. Sadıkoğlu'nu kaçıranların, ailesinden yüklü miktarda fidye istediği iddia ediliyor. Kahraman Sadıkoğlu'nun bulunabilmesi için ailesi İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarına başvurarak yardım istedi."[1]

Edinilen bilgilere göre olay 16 Aralık günü cereyan ediyor ve Sadıkoğlu Basra'da bir iş toplantısına katılıyordu. Armatör, daha sonra Tahran üzerinden Türkiye'ye dönmek için üç araçlık bir konvoyla yola çıkı-

[1] Sabah Gazetesi – 25 Aralık 2004, Cumartesi – s. 24.

yordu. Araçlar Um Kasr girişinde durduruluyor; Kahraman Sadıkoğlu ile iki mühendis araçlarından indirilerek bir başka araca bindiriliyorlardı. Saldırganlar alıkoydukları şahısların pasaportlarını konvoydaki diğer yolculara veriyor ve "Bunları ailelerine iletin" diyorlardı.

Bunun üzerine Türkiye'nin Bağdat, Kuveyt ve Tahran Büyükelçileri devreye girerek armatörün bulunması için çeşitli girişimlere başlıyorlardı. Dışişleri Bakanlığı Basın Müşaviri Namık Tan, ailenin başvurusunda "kaçırıldı" denilmemesine dikkati çekerek şunları söylüyordu:

> "Bu işin polisiye tarafı da var. Güvenlikle ilgili emniyet makamları oradaki ABD'liler ve Iraklılar bunu nasıl bir surette soruşturacaklar onu bilemeyiz. Tek bildiğimiz, aile Konsolosluk İşleri Dairesi'ne başvurmuş. Bizim elimizde çok bilgi yok bu konuda. Aile de bu konuda çok fazla bir şey vermedi."[1]

Gazetelerde yer alan bilgilere göre Sadıkoğlu Körfez'de 9 ayda 32 batık gemi çıkarıyordu. Bu amaçla bölgede 2 bin tonluk Sadıkoğlu vincini –ki bu vinç daha önce Mavi Enerji boru hattının döşenmesinde kullanılmıştı- kullanıyor, gemileri su altında parçalayarak çıkarıyordu. Armatör çok güç şartlar altında çalıştıklarını belirtiyor; jipinde 32 kurşun deliği bulunduğunu söylüyordu. Kahraman Sadıkoğlu İngiltere Başbakanı tarafından tebrik edildiklerini, Birleşmiş Milletlerin de bir plaketle kendilerini ödüllendirdiğini vurguluyordu.

Ne var ki armatör Sadıkoğlu'nun Körfez'deki faaliyetlerinin 'sorunlu boyutları bulunduğu da gazetelere yansıyor, şöyle deniliyordu:

> "Sadıkoğlu'nun başı kısa bir süre önce 10 milyon dolarlık bir anlaşmazlık yüzünden Dubai Prensi Şeyh el Mahdum'un danışmanı ve Dubai Serbest Bölge Müdürü Sultan bin Süleym ile derde girmiş, Sultan bin Süleym, Sadıkoğlu için İnterpol'de kırmızı bülten çıkartmıştı. Sadıkoğlu es-

[1] Sabah Gazetesi – 25 Aralık 2004, Cumartesi – s. 24.

ki arkadaşı Dubai Şeyhi Emir el Mahdumla dünyanın en büyük ve en lüks yatı Platinum'un iç donanımı projesinde çalışırken anlaşmazlığa düşmüştü.

Şeyh Mahdum, Sadıkoğlu'nun işi zamanında bitirmediğini öne sürerek 5 milyon dolar istemişti. Sadıkoğlu da buna karşı çıkarak, asıl kendisinin alacaklı olduğunu söylemişti. Ancak polis tarafından tutuklanmıştı. Serbest bırakıldıktan sonra Dubai Prensi Şeyh el Mahdum'dan 10 milyon dolar alacağı olduğunu, bu paradan vazgeçmesi için kendisine Dubai Serbest Bölgesi Müdürü Sultan bin Süleym tarafından baskı yapıldığını açıklayan Sadıkoğlu'nun bu olayla ilgili olarak kaçırılmış olabileceği ileri sürülüyor."[1]

Bu haberlerden iki gün sonra, yani 27 Aralık 2004 günü gazetelerde yeni bir haber yer alıyordu. Televizyonlar tarafından 26 Aralık günü görüntülü olarak yayınlanan haberlere göre armatör Sadıkoğlu'nu kaçıranlar İhlas Haber Ajansına bir video kaset göndermiş bulunuyorlardı. Kasette Kahraman Sadıkoğlu, belirsiz ve karanlık bir mekanda konuşma yapıyor; "Biz bu ülkede hiçbir hatalı iş yapmadık. Bizi inceleyecekler. Hangi işi yaptığımızı tesbit edecekler. Ondan sonra da hayırlısı ile bırakacaklar" diyordu.[2]

Bu kasette yer alan görüntüler arasında herhangi bir pankartın, sloganın veya Sadıkoğlu'nu kaçıranların görüntülerinin yer almaması hemen dikkati çekiyordu.

Kaseti TV ve gazetelerin yayınlamasından sonra bir süre olayla ilgili herhangi bir gelişme olmuyordu. Bunun üzerine Sadıkoğlu Ailesi'nin akrabası/hısımı olan Kalkavan Ailesi devreye giriyordu.

31 Ocak 2004 günü bir basın toplantısı düzenleyen armatör-işadamı İhsan Kalkavan; Kahraman Sadıkoğlu'nun kuzeni olduğunu söyleyerek

---

[1] Sabah Gazetesi - 25 Aralık 2004, Cumartesi - s. 24.

[2] Hürriyet Gazetesi - 27 Aralık 2004, Pazartesi – s .7.

bazı açıklamalar yapıyordu. Kalkavan'ın açıklamaları kaçırılma olayının 'mafios boyutların bulunduğuna' dikkati çekiyor ve basında şöyle yer alıyordu:

"Armatör Kahraman Sadıkoğlu, iki yıl önce Dubai'de Şeyh Mahdum'un 220 milyon dolarlık Palm İsland projesinin kazık çakma ihalesini aldı. Fakat anlaşmazlık çıkınca projeden çekilmek istedi. Nisan ayında Mahdum'un girişimiyle hapse atıldı. 5 milyon dolar kefalet ödeyerek kurtuldu. Kefaleti veren işadamı bunun karşılığında Sadıkoğlu'na ait 25 milyon dolarlık vinci ipotek ettirdi.

İşadamı İhsan Kalkavan'a göre kuzeni Sadıkoğlu'nu Iraklı işadamıyla Doğulu bir eski CHP milletvekili tanıştırdı. Bu milletvekiliyle tanışmasına vesile olan ise İstanbul'da tefecilik yapan Doğulu bir işadamıydı. Sadıkoğlu birkaç ay Irak'ta liman temizleme ihalesine girdi. Kefaleti ödeyen Iraklı ortağıyla, Basra'daki batık gemilerin çıkarılması işinin 19 milyon dolarlık ilk bölümünü aldı. Geçen hafta Perşembe günü yapılacak 100 milyon dolarlık ikinci ihaleye girmeden kaçırıldı. (İhsan) Kalkavan kuzeni Sadıkoğlu'nun Iraklı ortağınca kaçırıldığını savundu. Kalkavan, "Ortağı onu ekarte edip, ihaleyi kendi almayı planladı. Nasıl olsa vinç de şu anda ona ipotekli" dedi.

Sadıkoğlu'nun kurtarılma şansının olmadığını savunan Kalkavan, "Video kasette sakin durduğuna bakmayın. Sağ bırakmayacaklarını biliyor. Çünkü onu biraz tanıyan insan, Kahraman'ı bırakırsa bu işin bütün izlerini sürüp, Türkiye bağlantılarına kadar hesabını soracağını bilir" diye konuştu."[1]

Ancak haber burada bitmiyordu. Gazetede konu ile ilgili olarak yer alan 'yan haberde' de Kalkavan Ailesi'nin bu işin peşini bırakmak niyetinde olmadığı şöyle anlatılıyordu:

"Kaçırılan kuzeni Sadıkoğlu için Aile'ye fidye talebi gelmediğini belirten Kalkavan, Iraklı işadamını kuzeniyle tanıştıran Doğulu eski CHP

[1] Hürriyet Gazetesi – Ezgi Başaran'ın haberi - 1 Ocak 2005, Cumartesi - s. 3.

milletvekili ile İstanbul'da tefecilik yapan Doğulu işadamının incelenmesini istedi. Sözünü ettiği kişilerin ismini vermeyen Kalkavan, Sadıkoğlu'nun öldürülmesi durumunda bu bağlantıların izini 'Bizzat ailecek süreceklerini' belirtti."[1]

Armatör-işadamı Kahraman Sadıkoğlu'nun öldürülmesi halinde katillerinin izini 'Bizzat ailecek süreceklerini' söyleyerek, Kalkavan Ailesi içindeki güçlü 'aile içi dayanışmaya' dikkat çeken İhsan Kalkavan bu konuşmasıyla 'geniş aile yapısı' içindeki 'akrabalık/hısımlık' bağlarının ne denli önemli olduğuna da örnek teşkil ediyordu. Aynı 'geniş ailenin' bir başka ferdi de Şadan Kalkavan idi.

Nitekim ertesi gün de Türk Armatörler Birliği Başkanı olan Şadan Kalkavan bir basın açıklaması yapıyordu. Kalkavan, Sadıkoğlu'nun kaçırılış nedeninin henüz netleşmediğini belirterek; "Bir kaset bekliyoruz. Kahraman'ın hayatta olduğunu kanıtlamak için çok yakında yeni bir kaset gelebilir" diyerek saldırganların, rehinenin hayatta olduğunu kendilerine kanıtlamaları gerektiğini vurguluyordu.[2]

Sadıkoğlu'nun kaçırılması olayı çerçevesinde gelişen ilişkiler; 'geniş aile' oluşumu zemininde kuzenler arasında 'aile içi dayanışmanın' boyutlarının ne denli derin ve etkin olduğunu kanıtlıyor, bu nedenle önemli bir örnek teşkil ediyordu.

Şurası muhakkak ki aile/geniş aile oluşumu her türlü tehdit karşısında toplumsal dayanışmanın en temel ve güçlü 'dayanışma birimini' meydana getiriyordu. 'Osmanlı Toplumunda Aile' adlı yapıtıyla Aydın Doğan Vakfı tarafından tarih dalında ödüllendirilen Prof. İlber Ortaylı çeşitli tehdit ve tehlikeler (veya köklü değişimler) karşısında aile/geniş aile dayanışmasının rolünü şöyle vurguluyordu:

---

[1] Hürriyet Gazetesi - Age. - 1 Ocak 2005, Cumartesi - s. 3.

[2] Hürriyet Gazetesi - Sadi Özdemir'in haberi - 2 Ocak 2005, Pazar - s. 21.

"Beni Türk ailesini incelemeye sevk eden nedenlerden birisi, çok büyük travmalar, değişiklikler geçiren toplumumuzun bu temel birimiyle ister istemez ilgilenmemdir. 100 sene var ki Türk toplumu aile sayesinde ayakta duruyor ve 100 senedir ki gene ailenin geçirdiği değişmeler bu toplumda hem mutluluk hem de mutsuzluk ifade eden sancılar yaratıyor."[1]

Prof. Ortaylı'yı ödüllendiren Vakfın kurucusu Aydın Doğan da, tipik bir geniş aileye mensup bulunuyordu. Bu geniş ailenin yapısını, şu iki vefat ilanı ortaya koyuyordu. Birinci ilan Aydın Doğan'ın kardeşi, merhum Kalender Metin Doğan'a aitti:

"Gümüşhane Kelkit eşrafından merhum Hacı İrfani Doğan ve merhume Yaşar Doğan'ın sevgili oğulları, Saniye-Süleyman Ertem'in biricik damatları, Şöhret-Maşuk Paşabeyoğlu, merhume Mürvet-Hüseyin Güneş, Aynur-Hüsrev Doğan, Hikmet-Hasan Ataman, Nuran-merhum Cemalettin Aydın, Sema-Aydın Doğan, Süheyla-Nail Doğan'ın kardeşleri, Zeynep-Bahtiyar Doğan, Pınar-Tuğrul Doğan, Atakan Doğan, Arzuhan-Mehmet Ali Yalçındağ, Vuslat-Ali Sabancı, Hanzade Doğan, Begüm Doğan'ın amcaları, Serpil-Enver Şahin, İsmet-İklima Doğan, Şadıman-Hami Yavuz, Reyhan-Osman Turan, Ayten-Ata Paşabeyoğlu, Neveser-Oral Paşabeyoğlu, merhume Mualla Güneş, Yıldız-Raci Yücel, Müberra-Mahir Doğan, Huriye-Hamit Ataman, Asuman-Kadir Aydın, Derya-Yalçın Güneş, Sevgi-Halis Doğan, Banu-Mehmet Alkan, Gülçin-Bülent Ataman, Serap-Nuri Soysal, Ayşe-Yavuz Uçar, Leyla-Turgay Dilek, Dilek-Canip Aydın, Pınar-Yusuf Topuz, Deniz-Yavuz Ortaç, Gayem-Mustafa Aydın, Mustafa Doğan ve Serdan Doğan'ın dayıları, Melahat Doğan'ın çok sevgili eşi Kalender Metin Doğan..."[2]

Bu vefat ilanı. Değişik soyadı taşıyan 19 ailenin birbiriyle olan akrabalığını ortaya koyuyordu.

---

[1] Hürriyet Gazetesi, 19 Nisan 2001, Perşembe, s. 6.

[2] Hürriyet Gazetesi, 21 Haziran 1999, Pazartesi, s. 29.

İkinci ilan, Aydın Doğan'ın eşi Sema Doğan'ın dayısı merhum Halit Zarbun'un vefat ilanıydı.

"Gümüşhane eşrafından, merhum Hacı Mehmet Zarbun ve merhume Vasfiye Zarbun'un oğlu, merhume Muzaffer Coşkun, merhume Hatice Sungurlu, merhume Behiye Doğan, Meliha Kantek, merhume Nezihe Karaca ve Şerefnur Zarbun'un sevgili ağabeyi ve kardeşleri, Zerrin Tüzel, İffet Dicle ve Ebru Dicle'nin enişteleri, merhume Kadriye Erdem, merhume Tekin Coşkun, İhsan Coşkun, Türkan Turgay, Orhan Sungurlu, Ayhan Özer, Gönül Dervişoğlu, Güngör Bilgin, Oltan Sungurlu (ANAP milletvekili, Eski Adalet Bakanı), merhum Ozan Sungurlu, Nail Doğan, Aynur Doğan, Mahir Doğan, Ernail Doğan, Ünal Doğan, Şeminur Yavuz, Demet Bozkır, Ufuk Kantek, Esin Mogolkoç, Sema Doğan (Aydın Doğan'ın eşi), Asuman Zeybek (eski MHP, ANAP, DYP milletvekili, eski Kültür Bakanı, eski Cumhurbaşkanlığı danışmanı Namık Kemal Zeybek'in eşi), Harika Akdemir, Eren Kömürcü, Raif Karaca, Hakan Özcan'ın dayıları, Erdinç Zarbun ve Tanju Zarbun'un amcazadeleri, Kantek, Akkaya, Çubukçu, Üçüncü, Zarbun, Akaç, Başar Ailelerinin amca ve teyzezadeleri, Seyyare Olcan'ın manevi babası, Nesrin Zarbun'un sevgili eşi, Demokrat Parti Kurucularından, Gümüşhane Milletvekili ve Senatörü, Anayasa Mahkemesi Üyesi, Kurucu Meclis Üyesi Halit Zarbun..."[1]

İkinci ilanda da 27 değişik soyadı taşıyan ailenin akrabalık ilişkileri ortaya konuluyordu. Sadece bu iki ilan, Aydın Doğan'ın 46 aile ile akrabalık bağı bulunduğunu gösteriyordu.

Bu tür geniş aile oluşumları, yerel veya bölgesel bir özellik göstermekle kalmıyordu. Önasya toplumunun genel anlayışının temel bir ilkesini günümüzde de 'geniş aile' olgusunun oluşturduğu kanıtlanıyordu. Ne ki; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da geniş aile oluşumu, kabile ve aşiret yapılanması içinde kamufle oluyordu. Buralarda geniş aile yerine, kabile ve aşiret ön plana çıkıyordu.

---

[1] Hürriyet Gazetesi, 7 Mayıs 2001, Pazartesi, s. 25.

Doğu Karadeniz'deki 18 aile arasında tesis edilen akrabalık bağlarına benzer bir örnek de, ülkenin bir başka köşesinde sergileniyordu. İstanbul'da toprağa verilen merhum Mehmet Yarangümeli'nin vefat ilanında şu kayıtlara rastlanıyordu:

> "Merhum Kamil ve merhume Zehra Yarangümeli'nin oğulları, merhum Kadri ve merhume Neriman Buldanlı'nın damatları, merhum Osman ve Seniye, merhum Mustafa ve merhume Sıtkıye, Salih ve Saime Yarangümeli'nin kardeşleri, Ender, Kamil ve Şeniz, Selçuk ve Sibel, Seyhun, Kamil ve Sinem, Ömer, Yılmaz ve Muradiye, Aykut ve Ayşe Yarangümeli ile Zeliha ve Rahmi Terzioğlu, Hasibe ve Yusuf Erdebil'in amcaları, Şadan ve merhum Osman Çakıroğlu ile Mehmet Gülseren Akçay'ın dünürleri, Reyhan ve Emin, Kadri, Neriman Buldanlı ile Ayşe ve Orhan Gürsoy'un enişteleri, Figen ve Rahmi Çakıroğlu, Ahmet Yarangümeli, Derya ve Figen Yarangümeli ile Fatoş ve merhum Necati Kolcubaşı'nın sevgili babaları, Osman Çakıroğlu, Mehmet, Selim ve Cem Yarangümeli ile Uğur ve Ebru Kolcubaşı'nın sevgili tonton dedeleri, Ayfer Yarangümeli'nin 50 yıllık hayat arkadaşı biricik eşi Sultanhamam işadamlarından, iyiliksever, eşsiz insan; Mehmet Yarangümeli..."[1]

Geniş aile anlayışı ve uygulaması, çeşitli sosyal, ekonomik, moral ve güvenlik kaygılarının zorlaması sonucu, en eski devirlerden günümüze kadar varlığını ve işlerliğini koruyordu. Ne ki, geniş ailenin o aile bireylerine sağlamış olduğu avantajlar, kimi zaman yasadışı oluşum ve eğilimlerde de ortaya çıkıyordu. Bu aşamada geniş aile; Mafios Toplum Yapısı zemininde, yasadışı eylemlerde örgütsel bir yapılanma gösteriyordu. Bu örgütsel yapılanma, akrabalık ilişkilerini MAFİA'laşmanın vazgeçilmez bir unsuru ve hatta 'altyapı kurumu' durumuna getiriyordu. Kaldı ki bu yapılanma 'individüel-bireysel liberal anlayışın' ve 'çağdaş düzenin' tesis edilmesi önünde bir engel oluşturuyordu.

---

[1] Hürriyet Gazetesi, 10 Eylül 2000, Pazar, s. 35.

Şöyle ki:

Anayasa; bireysel hak, özgürlük ve görevler esas alınarak ve gözetilerek yasalaşmış bulunuyordu. Anayasal çerçevede yasama tarafından yaşama geçirilen tüm diğer yasalar da, aynı şekilde bireysel haklar, görevler ve özgürlükler gözetilerek hazırlanıyordu.

Bu çerçevede aile, batıdaki örneklerinde olduğu gibi 'çekirdek aile' modeliyle kabul ediliyordu. Özellikle kentleşme ve sanayi toplumu; bireysel hak, görev ve özgürlükleri ön plana çıkardığı için yasama, kırsal yaşamın bir geleneği olan 'geniş aile' bağlarını o denli dikkate almıyordu. Dahası... 'Geniş aile' oluşumunun, bireyi 'esas' alan çağdaş hukuk devleti bünyesinde, bir 'tahakküm' unsuru olabileceğini hesaba katmıyordu. Ne ki bu yaklaşım, individüel (bireyci) sosyal yaşamın en temel birimi/kurumu olan 'çekirdek aile'ye karşı geniş aile tahakkümünü ortadan kaldırmıyordu. Aksine, geniş aile tahakkümünün yolu açılıyor; bu tahakküm karşısında 'çekirdek aile'ye geçmiş olan bireylerin hak ve özgürlükleri korunamıyor, yok sayılıyordu.

Özellikle 'yasadışı eğilim gösteren' kırsal çevreden gelen 'geniş aileler' bünyelerinde, birbirine doğrudan akrabalık bağları ile ve bunun da ötesinde ritüel akrabalık ilişkileri ile bağlanmış bulunan kişiler; aile büyükleri tarafından birer 'tetikçi' ve 'icracı' olarak kullanılabiliyorlardı. Buna karşılık, anayasal çerçevede bireysel yaşam sürdüren ve/veya akrabalık ilişkilerini 'çağdaş çekirdek aile' bağları ile sınırlı tutan bireyler, mütecaviz gruplar karşısında, –üstelik de kırsal kesimde değil, metropolleşmiş kentlerin varoşlarında– aciz ve savunmasız kalıyorlardı.

'Geniş aile' anlayışını aynı etkinlikle paylaşan kolluk kuvvetleri ile adli mekanizmada görev yapan bürokratlar; çekirdek ailelerin bireysel hak ve özgürlüklerini korumak konusunda 'yasal boşlukları da gerekçe göstererek' işi ağırdan alıyor, gerekli titizlik ve hassasiyeti zamanında gösteremiyorlardı.

Bu tür bir geniş aile/mafios akrabalık örneğini Uzun ailesi ile bu ailenin ilişkileri bağlamında irdelemek mümkün olabiliyor:

Hüseyin Uzun uyuşturucu kaçakçılığı yaptığı iddiasıyla göz altına alındığı Narkotik Polis binasında kendini asarak öldürüyordu. Hüseyin Uzun, Kemal Uzun'un (Doğu Karadenizli mafioso) oğlu idi. Kemal Uzun 1970'li yıllarda adam öldürmek, yaralamak, kumar oynatmak, uyuşturucu kaçakçılığı gibi bazı suçlardan cezavinde yatıyor, sonra da kolluk kuvvetleriyle giriştiği çatışmada vurularak öldürülüyordu. Kemal Uzun'un kardeşi, Hikmet Uzun'du. Hikmet Uzun'un adı ilk kez; Karaköy Emniyet Amiri Kemal Eröge ile bir polis memurunu öldüren Camgöz Gary olayına karışıyor, Karaköy'de meydana gelen çatışmadan sonra Atalay Saral (Of'lu Sarıalioğullarından) ile birlikte gözaltına alınıyordu. Eşi Ceyhan Uzun, Hikmet Uzun ile ilgili olarak şunları söylüyordu:

"Eşim Hikmet Uzun, beni gazetelerden görüp beğeniyormuş. O sırada Sirkeci'de otobüs firması işletiyordu (...)

Hakan (Ural) her zaman büyük oğlumuzdu. Çok severdi. Hakan da kendiliğinden rahmetli eşime baba dedi (...) Hikmet Hakan'a yalnız hapisteyken kızmıştır. Çünkü o yatarken Hakan artist oldu. Kabadayı alemi artistliği hakaret kabul eder. (...)

1984'de Hikmet çok uzun bir ceza aldı (Uyuşturucu kaçakçılığı nedeniyle). "[1]

Ceyhan Uzun'un ifadesine göre; eşi Hikmet Uzun cezaevine girince onun işlerinin başına kendisi geçiyordu. Ceyhan Uzun, üstlendiği işi şöyle anlatıyordu:

"İşleri takip ediyorsunuz. Adamlarına para gidiyor, ailelerinin istek-

[1] Hürriyet Gazetesi, Pazar Eki, 23 Temmuz 2000, Pazar. s. 3; Sevinç Yavuz'un, Ceyhan Uzun ile yaptığı söyleşi.

leri karşılanıyor. Çocuklar okuyor."[1]

Ceyhan Uzun, bu mafios aile içindeki ilişki ve anlayışı da şöyle anlatıyordu:

"Hikmet (hapisten) çıktıktan sonra kumarhane açtı. Geceleri evde yok. Sabah gelip yatıyor, akşam kumarhanede. Torunum Engin Can (Hakan Ural ile Sibel Can'ın çocuğu) doğdu. Annem kanser oldu. Bütün bu sıkıntılar sırasında Hikmet'i yanımda göremeyince tuttum eşimi, o belalı kabadayıyı evden kovdum. Aslında ceza vermek istemiştim, ama meğer stepnesi varmış. Hayatında bir kadın olmasını affedemedim, iki celsede boşandık.

- **Ama hâlâ Uzun ailesinin yengesisiniz.**
- Tabii! Bizde evlenmek ölene kadardır.
- **Uzun ailesinin sizi çok sevip saydığı söyleniyor.**
- İki çocuğum var. Aile büyüğünün karısıyım. Hepsinin yengesiyim. Hüseyin (gözaltındayken 'kendini asarak', ölen) evlendiğimde 17 yaşındaydı. Aramız hep çok iyiydi. Onu kendi ellerimle evlendirdim.
- **Hikmet Uzun gibi biriyle, bir kabadayıyla evli olmak nasıl bir şey?**
- İnsan namusunu kendisi için yaşar. Ama evli kadın dürüst olmalı. Yalnız o adamı değil sülâlesini ve çocuklarını da taşıyorsun."[2]

Ceyhan Uzun'un Hikmet Uzun ile yaptığı evlilikten Zühal ve Uğur adlı iki çocuğu oluyordu. Ayrıca Hakan Ural'ın annesiydi. Hakan Ural'ın babası ise Selçuk Ural'dı. Selçuk Ural, Atatürk'ün eşi Latife Hanım'ın şoförü Yusuf İzzettin Çubukçu'nun kızı olan Ceyhan Çubukçu (Uzun) ile olan beraberliğinden sonra; sosyete terzisi diye tanınan Mualla Öz-

---

[1] Hürriyet Gazetesi, Pazar Eki, 23 Temmuz 2000, Pazar, s. 3; Sevinç Yavuz'un Ceyhan Uzun ile yaptığı söyleşi.

[2] Hürriyet Gazetesi, Pazar eki, 23 Temmuz 2000, Pazar, a.g.e., s. 3.

bek'in kızı Canan Yaka ile evleniyordu. Bu beraberlikten Aslı Ural doğuyordu. Canan Yaka Selçuk Ural'dan ayrıldıktan sonra aktör Kadir İnanır ile yaşıyordu. Ayrıca Hüseyin Uzun'un Narkotik Polis'te kendini asması sırasında aynı yerde gözaltında bulunuyordu ve olayın intiḥar olduğu konusunda da tanıklık yapıyordu.

Canan Yaka ile Selçuk Ural'ın kızı olan Aslı Ural (Çakıcı'nın Fransa'da yakalanması sırasında deşifre oluyordu) Alaattin Çakıcı ile nişanlı olduğunu ve ilişkisi bulunduğunu açıklıyordu. Keza; Alaattin Çakıcı'nın hasmı olan Tevfik Ağansoy'un, Arnavutköy'de vurularak öldürülmesi sırasında Aslı Ural'ın babası olan Selçuk Ural da olay yerinde bulunuyordu. Selçuk Ural daha sonra; Hakan Ural ile Sibel Can'ın adının karıştığı bir şantaj olayında kendilerine yardımcı olduğunu ileri süren bir başka MAFİA ailesinin şefi olan Nuri Ergin tarafından; 'Onu mermi manyağı yapacağım' denilerek tehdit ediliyordu.

Bu arada, bir dönem Canan Yaka ile birlikte olan Kadir İnanır'ın adı, daha sonra bir taciz olayına karışıyordu. Pop şarkıcısı Çelik'in iddiasına göre; Kadir İnanır ile aynı dizide oynayan 'sevgilisi', ünlü aktör tarafından telefonla taciz ediliyordu. Çelik, sevgilisi Buket Saygı ile birlikte basın toplantısı yapıyor, sonra da İnanır hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunuyordu. Bunun üzerine Kadir İnanır'ın 'akrabaları' devreye giriyor; kardeşi Levent İnanır ile yeğeni Ali Maytalmar, 11 Eylül 2000 günü Kuşadası'nda bir basın toplantısı düzenleyerek hem ona sahip çıkıyor, hem de karşı tarafa mesaj veriyorlardı. Gazeteler haberi;

"Olay patlak verince soluğu Kuşadasında alan Kadir İnanır'ın ailesi dün patladı. İnanır'ın yeğeni Ali Maytalmar ve kardeşi Levent İnanır, düzenledikleri basın toplantısında oldukça öfkeliydi."[1] diye duyuruyorlardı. Haberde şöyle deniyordu:

---

[1] Sabah Gazetesi, 12 Eylül 2000, s. 4.

"Kadir İnanır'ın diğer yeğeni de toplantıda patladı. 'Kadir'in telefon numarasını televizyonlarda göstererek iletişim özgürlüğünü engelledi. Halk arayıp duruyor. Hepsi Kadir fanatiği, önüne zor geçiyoruz."[1]

Diğer taraftan Alaattin Çakıcı, çıkarıldığı mahkemede açıkça 'geniş bir aileyiz' diyor ve 'geniş aile olgusu' ile 'mafios yapılanmanın' ne denli içiçe geçebildiğini ortaya koyuyordu.

Olay şöyle gelişiyordu.

Alaattin Çakıcı ile hasmı olan Nuri Ergin bir süre medya üzerinden söz düellosu yapıyordu. Bu düelloda sarfedilen sözler, aralarındaki gerginliği arttırıyordu. Nihayet 15 kişilik bir grup, Ergin ailesine ait olduğu ileri sürülen Karagümrük Spor Lokalini basarak ateş açıyor, kan dökü-yordu. Daha sonra İstanbul 1 numaralı Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde dava açılıyor, Alaattin Çakıcı tutuklu bulunduğu Kartal Cezaevi'nden cep telefonuyla talimatlar vermek ve 15 kişiyi öldürmeye azmettirmekle suçlanıyordu. Bu nedenle de Çakıcı'nın 385 yıla kadar hapsi isteniyordu.

Alaattin Çakıcı'nın yanı sıra, 13 Ekim 2000 Cuma günü yargıç önüne çıkarılan sanıklar, arasında şunlar bulunuyordu:

Cihan Çakıcı, Yakup Çakıcı, Muradi Güler, Mehmet Ali Okur.

Rahim Kara ile Berkan Çakır da tutuksuz yargılanıyordu.

Alaattin Çakıcı duruşmada şöyle konuşuyordu:

"Karagümrük çetesi diye bilinen grubun liderini uzun yıllardan beri gıyaben tanırım, ama hiç yüz yüze gelmedim. Aynı cezaevinde kaldığımız günlerde basında çıkan yazılar nedeniyle aramızda kırgınlık oldu. Şahsıma ve aileme sürekli tahriklerde bulundular. Geniş bir aile olduğumuz için yakınlarımın ne yaptığını bilmem mümkün değil. Cihan'ın bu olaya karıştığını da yeni öğrendim. Davaya konu olan tüm gelişmeler

[1] Sabah Gazetesi, 12 Eylül 2000, s. 4

benim bilgim ve kontrolüm dışında olmuştur."[1]

Alaattin Çakıcı'nın yeğeni olan Cihan Çakıcı, suçlamaları üzerine alıyor ve olayı şöyle anlatıyordu:

> "Olay günü Fatih'te iki arkadaşımla birlikteydim. Karagümrüklü gençler Çakıcı aleyhine pankartlar taşıyordu. Yaptıklarının ayıp olduğunu söyledik. Üzerimize doğru gelince kendimizi yakındaki lokalin içine attık. Lokalin içindekiler ellerine bellerine götürünce 16 adet mermiyi içeride bulunanların ayaklarına ve bacaklarına boşalttım. Yanımda Ömer ve Okan vardı."[2]

Alaattin Çakıcı'nın yeğeni Cihan Çakıcı Karagümrük lokaline yapılan baskını bu ifade ile sahiplenip üsleniyordu. Ancak, boynunda dövme ile 'Allah' yazısı bulunan Cihan Çakıcı, 12 Temmuz 2000 günü gazetelerde yer alan bir habere göre, 16 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan olaydan sonra Alaattin Çakıcı'ya rapor vererek "İş tamam amca" diyor; Çakıcı da kendisini "Teşekkür ederim. Gözlerinden öperim" diyerek tebrik ediyor, kutluyordu.[3]

Bu arada, Alaattin Çakıcı'nın bir başka yeğeni olan Barış Çakıcı da polis tarafından aranıyordu. Barış Çakıcı, 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın eski damadı Asım Ekren'e Kuşadası'nda düzenlenen silahlı saldırıya katılmakla suçlanıyordu.[4]

Bunlara karşılık Çakıcı ailesinin bir başka ferdi ve Alaattin Çakıcı'nın kardeşi olan Gencay Çakıcı, Arsinspor Kulübü'nün Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini yürütüyordu. Gencay Çakıcı, gazetecilerin önünde

---

[1] Milliyet Gazetesi, 14 Ekim 2000, Cumartesi, s. 16; Neslihan Cuyar'ın haberi.

[2] Milliyet Gazetesi, 14 Ekim 2000, Cumartesi, s.16; Neslihan Cuyar'ın haberi.

[3] Hürriyet Gazetesi, 12 Temmuz 2000, Çarşamba, s. 46; Toygun Atilla, Asım Güneş, Ergün Çolakoğlu'nun haberi.

[4] Sabah Gazetesi, 12 Temmuz 2000, s. 14; Salih Aydın, Serdar Can İpek, Veli Sarıboğa'nın haberi.

futbolcularıyla konuşurken –yarı şaka yarı ciddi– "Oynamayan olursa sopadan geçiririm, ona göre", diyor, bu nedenle de medya tarafından Saddam'ın oğlu Uday Hüseyin'e benzetiliyordu.[1]

Oysa Gencay Çakıcı bu olaydan bir ay önce Trabzon'a gittiğinde 250 kişi tarafından tezahüratla karşılanıyordu. Karşılayanlar ellerinde 'Alemin kralı sensin, yaşamımızı sana borçluyuz' yazılı pankart taşıyordu. Bu arada bir folklor ekibi de Arsinspor Başkanını karşılayanlara horon teperek eşlik ediyordu.[2]

Geniş aile olgusunun ortaya koyduğu ilişkiler ağı; aile içindeki dayanışmayı pekiştirmenin yanı sıra, kimi zaman geniş aile içinde büyük ve kanlı çatışmalar şeklinde de tezahür ediyordu. Anadolu'da Mafios Toplum Yapısı zemininde sayısız örneklerine rastlanan bu tür kanlı çatışmalardan biri de –ki son derece tipik bir örnek– Kilis'e bağlı Musabeyli ilçesinin Ağcakent köyünde cereyan ediyordu. Bu olay aynı zamanda bir geniş aile içinde meydana gelen siyasî rekabetin, ne denli kanlı olaylarla noktalanabildiğini de kanıtlıyordu. Olaylar şöyle gelişiyordu.

18 Nisan 1999 seçiminde Ağcakent köyünün muhtarı Ahmet Demir ile kendisine rakip olan ve seçimi kazanan kuzeni Coşkun Demir'in arasında husumet başlıyordu. Bu iki ailenin üzüm bağları da yanyana bulunuyordu.

Taraflar 27 Eylül 2000 günü bağlarında üzüm toplarken, köpekleri kavgaya tutuşuyordu. Her iki ailenin fertleri kavga eden köpeklere bıçak ve sopalarla müdahale ediyor, bu arada birbirleriyle de kavgaya tutuşuyorlardı. Ancak çevreden gelenler tarafları ayırıyordu.

Ne var ki, eski muhtar Ahmet Demir hırsını yenemiyor, kardeşleri

---

[1] Hürriyet Gazetesi, 4 Ağustos 2000, Cuma, s. 7

[2] Hürriyet Gazetesi, 2 Temmuz 2000, Pazar, s. 25; Ulaş Özdemir'in haberi.

Ökkeş Demir ile Ekrem Demir'i yanlarında yeğeni Hasan Demir de olduğu halde beraberine alarak köy muhtarı Coşkun Demir'in evini basıyordu. Baskıncı akrabalar, ellerindeki pompalı tüfekleri ateşliyor; 38 yaşındaki muhtar Demir, 8 aylık hamile yengesi 24 yaşındaki Hatice Demir, 30 yaşındaki kardeşi Serpil Demir ve evde misafir bulunan 34 yaşındaki Harun Şahin vurularak olay yerinde can veriyordu. Ayrıca Mahmut Demir, Süleyman Demir, Zeynep Demir, Birsen Demir ile Hüseyin Mavilioğlu muhtelif yerlerinden yaralanıyordu.

Güvenlik güçleri olayla ilgili 11 kişiyi gözaltına alıyor, kaçan Hasan Demir'i ise arıyordu.[1]

Böyle bir geniş ailenin kendi içinde değil de, tarafların hepsi birlik olarak bir çekirdek aile ile husumet güttüğü varsayılacak olursa Türkiye'deki 'geniş aile' kavramının anayasal hukuk düzeninde ne denli büyük bir tehdit ve tehlike oluşturduğu tüm yalınlığı ile ortaya çıkıyor, örneklenmiş oluyordu.

Kaldı ki, aynı geniş aile içinde bu tür çatışmalar da ender olarak meydana geliyordu. Geniş aileler aile içi çatışmalardan çok, birbirleriyle kanlı hesaplaşmalara girişiyorlardı. Bu çatışmalar sırasında aileler hızla suç ve cinayet organizasyonlarına dönüşebiliyordu.

Örneğin; 29 Ağustos 2000 günü Ordu'da meydana gelen ve üç kişinin ölümüyle sonuçlanan kanlı bir olay 'istenmeyen evlilik' gerekçesiyle başlıyor, şöyle gelişiyordu:

22 yaşındaki Selim Akkan adlı bir delikanlı ile Songül Bulut adlı 19 yaşındaki genç kız birbirlerini seviyordu. Fakat kızın ailesi gençlerin evlenmesine karşı çıkıyordu. Bunun üzerine Selim ile Songül anlaşarak kaçıyor ve evleniyordu.

---

[1] Hürriyet Gazetesi, 28 Eylül 2000, Perşembe, s. 3; Reşit Çelebioğlu, Alunet Kaya'nın haberi.

Bir süre sonra Songül'ün ailesi genç çifte haber göndererek affettiklerini, Ünye'ye dönebileceklerini bildiriyordu. O sırada Çarşamba'da yaşayan çift, haberi alınca seviniyor ve Ordu'nun Ünye ilçesine dönüyordu.

Ancak Songül'ün ailesi verdiği sözde durmuyor; annesi Emine Bulut ile babası Muzaffer Bulut gençlerin evine baskın yapıyor, damat Selim Akkan'ı dövüyor, Songül'ü alıp zorla kendi evlerine götürüyorlardı. Fakat genç karı koca, bir yolunu bulup tekrar birleşiyor ve Ünye'den kaçıyordu.

Ne ki; bu durum Bulut ailesini çileden çıkarıyordu. Nitekim Songül'ün amcasının oğulları olan 45 yaşındaki Ferhat Bulut ile 25 yaşındaki Hayri Bulut, Selim'in annesinin evini basıyor, 52 yaşındaki Emine Akkan'ı baltayla parçalayarak öldürüyorlardı. Ancak, Akkan ailesinin akrabaları, evden yükselen çığlıkları duyunca silahlarını alarak Emine Akkan'ın yardımına koşuyordu. Bu sırada ellerindeki kanlı balta ile evden çıkan saldırganlarla karşılaşıyor, üzerlerine kurşun yağdırıyor, Ferhat ile Hayri Bulut'u delik deşik ederek öldürüyorlardı.[1]

Buna benzer bir olay da Samsun'da cereyan ediyor ve Tek ailesi ile Şimşek ailesi arasında meydana gelen silahlı çatışmada üç kişi ölüyordu. Olay şöyle cereyan ediyordu:

Samsun'un Ayancık ilçesine bağlı Söğütpınar köyünde, Tek ve Şimşek ailesi arasında bir 'telefon tacizi' hadisesi yaşanıyordu. Bu taciz olayı nedeniyle iki aile arasında husumet başlıyordu. İki ay sonra Tek ile Şimşeklerin bazı mensupları köy meydanında karşılaşıyor ve taraflar tartışmaya başlıyordu. Tartışma daha sonra kavgaya dönüşüyor, tabanca ve tüfekler ateşleniyordu. Çatışma sonunda Hüseyin Şimşek, Osman

---

[1] Sabah Gazetesi, 31 Ağustos 2000, Perşembe, s. 3; İsmail Akduman, Hamza Alp, Yekta Kaya'nın haberi.

Şimşek ve Yılmaz Tek, aldıkları yaralarıyla olay yerinde can veriyordu. Ağır yaralanan Recep Şimşek ile Şaban Tek de hastaneye kaldırılıyordu.[1]

Geniş aileler arasında çeşitli nedenlerle çıkan bu tür çatışmalar çoğunlukla kan davasına dönüşüyordu. Daha çok, yerel ahlak ve yerel hukuk anlayışının çevresel zorlaması sonucu geniş ailelerin –kimi içinde, kimi de birbirine karşı– giriştikleri kan davaları, sadece kan davası boyutları ile sınırlı kalmıyordu. Bu kan davaları meydana getirdikleri 'sosyal komplikasyonlar' sonucunda, Mafios Toplum Yapısı'nı da pekiştirip besliyor, adeta yarayı büyüterek genişletiyordu.

'Geniş aile' olgusunun çeşitli alanlarda oynadığı rollere yeri geldiğinde tekrar değinmek üzere konuya şimdilik şu gazete haberi ile 'ara vermekte' fayda var:

> "Diyarbakır'ın Kaldırım köyü Akdibek mezrasında yaşayan Taş ailesinin 67 ferdi, nüfus cüzdanı olmadığı için şimdiye kadar hiçbir sayımda yazılmadı (...)
>
> Mehmet Taş; "Ailemizde askerlik çağına gelmiş birçok kişi bulunuyor. Ben dahil hiç birimiz askerlik yapamadık. Devletin iş olanaklarından da yararlanamadığımız için hiçbir ferdimiz resmi kurumlarda işe giremedi' diyor."[2]

---

[1] Hürriyet Gazetesi, 28 Eylül 2000, Perşembe, s. 3

[2] Hürriyet Gazetesi, 22 Ekim 2000, Pazar, s. 7; Ramazan Yazıcı'nın haberi.

AİLE DEVLETLERİ VE ANADOLU BEYLİKLERİ

• ***Anadolu Mafios Toplum Yapısı çerçevesinde, belirleyici karakterde "temel bir birim" niteliği taşıyan 'geniş aile' olgusunu tarihsel sürece dayandırarak ve tarihsel zemine oturtmak amacıyla Anadolu Beylikleri bağlamında ele almak gerekmez mi? Beylikler, 'geniş aile' oluşum ve olgusunun 'devletleşmesi' anlamına gelmiyor mu? Bu olgu ve oluşumun geçmişi ile bugünü arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?***

Konu bu aşamaya gelmişken 'Beylikler' meselesini tek başına değil de bir bütün içinde ele almak ve 'geniş aile' olgusunu bu bütünün bir temel parçası olarak irdelemek, her bakımdan daha doğru ve yararlı olur.

Meseleyi konunun başlığı çerçevesinde, yani; Mafios Toplum Yapısı bağlamında ele alırken öncelikle –daha önce de sık sık altı çizilen– "Merkezî otoriteye karşı yerel gücün direnişi" tanımlamasını hatırlatmak gerekiyor. Önaysa'da merkezî otorite –yerel güç çatışması/zıtlaşması/hesaplaşması olgusunun kökenlerini araştırırken gidilecek son adresin 'Anadolu Beylikler dönemi' olması kaçınılmaz görünüyor. Bir

başka biçimde ifade etmek gerekirse; Önasya'daki merkezî otorite-yerel güç çatışmasının doğasında –aynı zamanda Önasya'nın Türkleşmesi ve Müslümanlaşması anlamına gelen– Beyliklerin yapılanması sürecinin izlerine dikkat etmek, araştırmanın ilk koşulunu oluşturuyor. Bu nedenle Anadolu Beyliklerinin hem kendi iç yapılanmaları, hem de Önasya genelindeki konumları ve çeşitli boyutlardaki oluşum ve ilişkileri; etkilerini günümüzdeki mafios yapılanmaya dek sürdürmüş ve yansıtmış bulunuyor.

Konuyu belirli bir sistem ve sıralama çerçevesinde şu genel başlıklar altında ele almak doğru olur.

- Türklerin Önasya'ya girişi, dağılışı ve yerleşimi.
- Bu süreçte iç yapılanmaları ve 'geniş aile' bağlamında meydana gelen oluşumlar.
- Beylerin ve Beyliklerin öyküsü.
- Yerel güç oluşturan Beylerin ve Beyliklerin merkezî otorite karşısında durumu ve merkezî otorite ile ilişkileri.

Türklerin Önasya'ya girişi, yerleşmesi ve organize olması bakımından 1071 Malazgirt Savaşı elbette ki önemli bir aşamayı teşkil ediyordu. Ne ki; bu aşamanın öncesinde de hayli önemli ve belirleyici nitelikte çeşitli olaylar cereyan etmiş bulunuyordu.

Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuklular; Oğuz Yabgusunun Subaşısı (ordu kumandanı) Dokak'ın oğlu olan Selçuk'un soyundan geliyordu. 17-18 yaşındayken ölen babasının yerine geçen Selçuk, sınır kenti Cend'e yerleşiyor, Müslüman oluyor, Şaman Oğuzlarla savaşıyor, 107 yaşındayken yine burada ölüyordu. Oğlu Aslan Yabgu 1020-1021 yıllarında Karahanlıların hizmetinde, Buhara yakınındaki Nur bölgesinde ortaya çıkıyordu.

Geçen 50 yıllık süre zarfında çeşitli Türkmen grupları Önasya'ya girerek yerleşmeye başlıyordu. Bu bağlamda Selçuklular da Anadolu'ya akınlar yapıyordu. Bazı Selçuk akıncıları Marmara'ya kadar ulaşıyordu. Bizans İmparatoru Romanos Diogenes bu akınları durdurmak ve Selçukluları geri göndermek amacıyla harekete geçiyordu. Selçuk Sultanı Alp Arslan da Fatımîler üzerine giderken dönüp, Diogenes ile çarpışmaya yöneliyordu. Taraflar 1071 yılının Ağustos ayında Malazgirt'te savaşa tutuşuyor ve Bizans Ordusu burada ağır bir yenilgi alıyordu.

Bizans Ordusu'nun yok edilmesi, Anadolu'ya giren Türkmenlerin önünü açıyordu. Malazgirt Savaşı'nın ardından Türkmen Beyleri fetihlere girişiyordu. Buna bağlı olarak Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Büyük Selçuk Devleti'nden bağımsız olarak İznik'de Anadolu Selçuk Devleti'nin temellerini atıyordu.[1]

Anadolu Selçukluları; 'Rum Selçukluları' olarak da adlandırılıyordu. Bizans İmparatorluğunu yönetenler hem iktidar kavgası yapıyor, hem de yanlış icraatlara girişiyorlardı. Örneğin; daha önce hudutlara yerleştirilmiş olan asker/köylülerin hem timarlarını ellerinden alıyor, hem de ulûfelerini kesiyorlardı. Böylece, hudutları bekleyen köylü/muharip klanlar ya başka yerlere göçüyor, ya savunmayı ihmal ediyor, ya da yeni fatihlerle işbirliğine giriyorlardı. Diğer yandan yönetim kadroları dışa yönelmesi gereken enerjilerini iktidar mücadeleleriyle tüketiyor, bitmez tükenmez taht kavgalarına girişiyorlardı. Bu kavgalar sırasında ise hiçbir ahlakî değeri dikkate almıyor; hile, desise ve entrikayı bir mücadele yöntemi olarak benimsiyorlardı. Nitekim bu mücadele tarzı zaman içinde, Türkmen boy, aşiret ve geniş ailelerine de yansıyacak, beylik içi ve beyliklerarası mücadelede aynı 'kirli yöntemlere' rastlanacaktı.

Ancak bu dönemde Bizans yönetiminin içine düştüğü aymazlık ve

[1] Büyük Larousse, C. 20, s.10305-6.

gaflet, imparatorluğun savunmasında büyük zaafiyet meydana getiriyor, bu da Selçukluların işine yarıyordu. Selçuklular Önasya'da kısa zamanda çoğalarak güçleniyor, yayılıyor ve İznik'i kurdukları devletin merkezi haline getiriyorlardı.

Bu arada Süleyman Şah, Bizans İmparatoru Aleksios ile anlaşıyordu. Hemen ardından doğuya yöneliyor; iki yıl içinde Tarsus, Adana, Manisa, Anabarza ve Kilikya'nın tamamını ele geçiriyordu. Haleb'i kuşattığı sırada ise Büyük Selçuk kuvvetlerine yenilerek 1086 yılında intihar ediyordu. Yerine Kılıçarslan geçiyordu. Bu sırada Haçlı Orduları İznik'i kuşatarak ele geçiriyor ve Kılıçarslan bu kez de Konya'yı Anadolu Selçuk Devleti'nin başkenti yapıyordu.

Anadolu Selçuklularının egemenliği İlhanlıların (İran Moğolları) güdümündeki son Selçuk hükümdarı 3. Mesut'un ölümü ile son buluyordu. İlhanlı Timurtaş'ın 1318'de tüm Selçuk hanedanını katletmesiyle de tarihe gömülüyordu. Anadolu Selçuk Devleti, hükümranlığı boyunca hem Anadolu içinden, hem de Anadolu dışından kaynaklanan sorunlar ve saldırılarla uğraşmak zorunda kalıyordu. Selçuk hükümdarları Bizans yönetimi ile genelde uzlaşırken daha çok doğudan gelen Moğol ve Memlük saldırıları sıkıntı veriyordu.

Anadolu içinden kaynaklanan sorunların başında ise Türkmen kökenli 'uç beyleri'nin başkaldırıları yer alıyordu. Nitekim devletin yıkılmasından daha önce Anadolu'ya bu beyler hakim olmaya başlıyor, bilahare egemenliği tamamen ele geçiriyorlardı. Beylikler dönemi, Önasya tarihinin 'ortaçağ dönemi' ve hatta 'derebeylikler dönemi' sayılabilecek kadar etkin bir 'yerel güç yapılanması' gösteriyordu. Nitekim, önde gelen tarihçiler bu görüşte birleşiyor ve 'Beylikler Dönemini' şöyle tanımlıyorlardı:

"Anadolu vahdet ve merkezîyetinin inhilaliyle (çöküşüyle) büyük ve müstakil beyliklerin teşekkülü ve birbiriyle mücadelesi devri: Tavaif-i mülûk yahut büyük feodalite devri."[1]

Malazgirt Savaşı'ndan önce, daha 1060'lı yıllarda Selçuk şehzadelerinin görevlendirdiği bazı Türkmen beyleri doğudan, güneyden ve güneydoğudan Bizans topraklarına saldırıyor ve giriyordu. Bu Türkmen beylerinin başında ise; Bekçioğlu Afşın, Ahmet Şah, Uvakoğlu Atsız, Uvakoğlu Cavlı, Aslan Taş, Türkman, Dumlaşoğlu Mehmet, Sanduk, Davdavoğlu, Tarankoğlu yer alıyordu.[2]

Böylece Türmen beylerinin önderliğindeki Türkmen boy ve aşiretleri yoğun bir biçimde Anadolu hudutlarına yığılıyor; Malazgirt Savaşı'ndan itibaren de Önasya'ya girerek muhtelif bölgelere yerleşiyorlardı. Bu durum daha 11. Yüzyılda başlıyor 12., 13. ve 14. yüzyıllarda da devam ediyordu.

Hudutlara yığılmanın ve Anadolu'ya göçlerin yoğunlaşmasının bir nedenini de, o sırada Harzem Devleti'nin çöküş sürecine girmesi ve nihayet yıkılması oluşturuyordu. Anadolu Selçukluları, Harzem otoritesinin yokolması sonucu ortada kalan Türkmen boy ve aşiretlerini bir kısıtlama yapmaksızın kabul ediyordu.

"Bunların Malatya ve havalisinde bulunmaları Germiyan aşiretinin Harezm (Harzem) hükümdarı Celalüddin Mengüberti ile Doğu Anadolu'ya gelip sonradan Selçuk Devleti hizmetine girdiklerini zannettirmekte ve Kütahya ve Alaşehir'deki Harezm ismindeki köylerin bu mıntakada bulunmaları dikkati çekmektedir.

Kütahya'nın merkez nahiyesinde Horzom aşireti Ovacık isminde bir köy olduğu gibi, yine orada Malatya adında bir köy vardır. Bunlardan

---

[1] Türkiye Tarihi: Selçuklu Devri 1, Anadolu Fethi-Mükrimin Halil, İst., Akşam Matbaası, 1943, s. 3.

[2] Mükrimin Halil, a.g.e., s. 41.

başka Alaşehir'in merkez nahiyesinde Horzom Alayaka, Horzom Sazdere, Horzom Keserler, Horzom Enbelli adlarında Harezm'den bozma Horzom köyleri vardır."[1]

Selçuk hanedanının Anadolu Selçuk devletini tesis etmesinden sonra Türkmen aşiretlerini yerleştirme işlemleri daha bilinçli yapılmağa başlanıyordu. Selçuklular devletin güvenliğini sağlayabilmek için; Anadolu'ya gelen veya nakledilen Oğuz, yani Türkmen boylarının bazılarını Bizans ile Kilikya hudutlarına (uçlarına) yerleştiriyorlardı. Bunlar Anadolu Selçuklularının Batı ve Kilikya hudutlarını koruyorlardı.

"Türkler tarafından hudutlar, Uç (Türkçe "uç" lisan bakımından tam akrai'nin karşılığı) Abu'l-Fidâ'da okuduğumuz gibi, aynı suretle tamamen düşmanla daimi mücadele içinde yaşıyan, uç beyleri 'Uç-beyi' tarafından sevk ve idare edilen 'Uç-eri' uç erleriyle işgal edilmiştir."[2]

Anadolu Beyliklerinin ilk örgütleri 'Aşiret teşkilatı' idi. Selçuklular zamanında hudutlara yerleştirilen bu aşiretler savaş zamanlarında aşiret reislerinin kumandası altında savaşa gidiyorlardı. Bunlar bir anlamda 'Savaş Klânları' (Muharip Geniş Aileler) oluşturuyordu. Savaştan sonra da hükümdar tarafından aşiret beyine ıkta edilmiş (timar verilmiş) olan yerlerine dönüyorlardı.

Anadolu Selçuk sultanları Önasya'ya gelmiş olan Türkmen aşiretlerinin çoğunu hudutların batı, kuzey ve güney kısımlarına, yani; Bizans İmparatorluğu ve Kilikya'da Ermeni Beyliği sınırlarına yerleştiriyordu. Böylece o taraflardaki tehlikeli durumu güvenlik altına alıyordu. Hükümdarlar uçlardaki Aşiret Beylerine hudutlardaki araziyi de timar olarak veriyorlardı.

---

[1] Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, TTKB, Ank., 1984, s. 39.

[2] Menteşe Beyliği, 13-15 inci Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine ait Tetkik-Paul Wittek, Türkçeye çeviren: O. Ş. Gökyay, TTKB, Ank., 1986, s. 10

Bu aşiret beyleri daha sonra bağımsızlaşmaya ve –bir bakıma– devletleşmeye başlayınca, kendilerine bir şehri merkez ediniyor; Selçuk sultanlarını taklit ederek –daha küçük çapta– bürokrasi, saray ve protokol usulleri tesis ediyorlardı.[1]

Uçlardaki beylerin en önemli gelirini savaş ve ganimet oluşturuyordu. Bu beyler ve beylikler gelirlerini birbirleriyle paylaşmıyor, bu nedenle de sürekli rekabet halinde bulunuyor, imkanlarını ve servetlerini arttırmak için de durmadan didişiyorlardı.

Hudutlardaki genel anlayış ve yaşam biçimi, kent ve kasabalardaki ile örtüşmüyor, büyük farklılık gösteriyordu. Kent ve kasabalarda teolojik, ahlakî, hukukî, edebî ve ticarî eğilimler ağır basıyordu. Buna karşılık hudutlarda durum böyle değildi. Uçlarda kahramanlık, duygusallık, şövalyelik ön plana çıkıyor ve ilkel bir yaşam tarzı hüküm sürüyordu.[2]

Önasya'nın bu dönemindeki etnik ve örgütsel yapısı karmaşık bir 'hudut çizgisi' ortaya çıkarıyordu. Bu nedenle Türkmen aşiretlerinin yerleşim düzeni ve meydana getirdikleri uç beylikleri de karmaşık yapıya ayak uyduruyordu. Dolayısıyla bu beylikler hem uyumlu bir birlik meydana getiremiyor, hem de kendini kabul ettirmeye çalışan merkezî-oluşum ve otoritelere boyun eğmiyorlardı.

Bir başka ifadeyle bu dönemde tam anlamıyla merkezî otorite-yerel güç çekişmesi/çatışması yaşanıyordu. Merkezî otoriteyi önce, merkezi Konya olan Anadolu Selçuk Devleti'nin siyasî iradesi teşkil ediyordu. Beyliklerin tesis ettiği yerel güç, Konya'ya karşı direniyor, sürekli başkaldırıyordu.

Selçuk Devleti'nin çöküşü ile Osmanlı merkezî otoritesinin tesis edilmesine kadar geçen süreçte (Tavaif-i mülûk) yerel güç odakları birbiri

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 199.

[2] Paul Wittek, a.g.e., s. 6.

ile sürekli rekabet ediyor ve sık sık da çatışıyordu. Birbirleriyle kısa süreli 'çıkar birlikleri' oluşturan beyliklerin bu uyumu çok kısa sürüyor, 'çıkarları çatıştığı' anda hemen birbirlerine karşı düşman kesilebiliyorlardı. Hatta çatışmakla da yetinmiyor, yereldeki güç ve etkinliklerini arttırabilmek için birbirlerine karşı Hristiyan ülkelerle de anlaşmalar yapabiliyorlardı. Örneğin; Osmanoğullarına karşı Karamanoğulları ile Karakoyunlular; Venedik, Papalık ve Macaristan ile anlaşma yapıyor, hatta Rodos'un dinsel şövalyeleriyle bile ittifak kuruyorlardı...

Yerel güçlerin hem birbirleri, hem de diğer güç odakları ile yürüttükleri mücadele, lider şahsiyetleri ve bu şahsiyetlerin mensup olduğu 'yönetici konumundaki geniş aileleri' ortaya çıkarıyordu. Ayrıca aşiretlerin vurucu gücü de alaylar haline konularak 'muharip klanlar' tesis ediliyordu.

Akrabalarının, yandaşlarının ve koruması altındakilerin peşinden geleceğine emin olan reisler; kendi liderliklerini kabul eden bu insanların çıkarlarını her şeyden önce merkezî yönetime karşı korumak gereksinimi duyuyorlardı. Bu keskin mücadele, reisleri büyük bir 'benlik idrakiyle' hareket etmeye zorluyor ve alıştırıyordu. 'Benlik idraki' ise koşulların elverdiği oranda giderek 'özerklik ve bağımsızlık' eğilimine dönüşüyordu.

Böyle bir oluşum en çok, merkezî yönetimin vergi toplama otoritesinin, hudut boylarına (uçlara) kadar ulaşması ve yerel güçlerin de bu otoriteye şiddetle karşı koyması sonucu ortaya çıkıyor ve pekişiyordu. Oysa merkezî yönetim; yerel güçlerin daha fazla itaat etmesini, para ödemesini ve daha çok sayıda asker vermesini bekliyor, uğranan hayal kırıklığı ise daha fazla şiddet kullanmasına yol açıyordu.[1]

Sonuç olarak; otoritesini şiddetle kabul ettirmek isteyen merkezî yö-

[1] Paul Wittek, a.g.e., s. 5, 8.

netim devlet oluru olmaksızın, kendilerine güç ile konum sağlamış olan reisleri/kumandanları/aşiret ve yönetici aile önderlerini kazanabilmek için ödün vermek zorunda kalıyordu. Bu ödünler sonucu, başkaldırılarını kabul ettiren yerel güç odakları, özerklik ve 'tabiyet' statüsü kazanarak durumlarını meşrulaştırıyorlardı. Bu durum aşiret reislerini, geniş aile önderlerini veya bazı maceracı kumandanları hükümdar konumuna getiriyor, kazanılan özerklik ve bağımsızlık, ortaya beylikleri çıkarıyordu.

Anadolu Beylikleri döneminde beyler –genellikle– kendilerinden önceki Selçukluları ve Karahanlıları örnek alıyorlardı. Nitekim Selçuk ve Karahan'da olduğu gibi bu devirde de devlet, bazı ailelerin malı olarak kabul ediliyordu. Diğer aşiretler, en güçlü aşiretin yönetimi altına giriyor, en güçlü aşiretin yönetimini elinde bulunduran geniş –ve güç sahibi– ailenin reisi hiyerarşinin en doruk noktasına yerleşiyordu.

Yönetici ailenin en yaşlısına, nüfûzlusuna veya ailenin diğer fertleri tarafından baş olarak seçilenine Ulubey (ulu bey – Uluğbay gibi...) deniyordu. Bunlar arapça 'Amîr-i Âzâm' veya 'Sultan-ı Âzâm' diye adlandırılıyordu. Türkmen halkı ve aşiret mensupları çoğunlukla Ulubey tabirini kullanıyorlardı. Diğerleri ise resmi yazışmalarda, protokolde, kitabelerde, sikke ve hutbelerde kullanılıyordu.

Ulubey, mülkün yönetimini ailenin diğer 'önde gelen' fertleriyle birlikte yürütüyordu. Ulubey, merkez olarak benimsediği bir şehirde oturuyordu. Diğer evlat ve kardeşlerini ise kendi yönetimine verilen vilayetlerin başına tayin ediyordu.[1]

Buna paralel olarak Ulubeylerin değişiminde de genellikle şu yöntem uygulanıyordu:

Ulubey ölmeden önce –istisnaî olarak– veliaht kabul ettiği oğlunu ya-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 199.

nında tutuyor, diğer oğullarını vali tayin ediyordu. Ölümünden sonra da oğulları aralarından birini –bu Ulubey'in ölmeden önce velihat tayin ettiği kişi veya kardeşlerin en büyüğü olmayabiliyordu– Ulubey seçiyordu.

Aşiret, geniş aile ve Ulubey yapılanması otoriter ve fakat istikrarlı bir yönetim şekli anlamına gelmiyordu. Hatta bu yönetim biçimi beylerin; diğer beyler ve merkezî yönetim ile yürüttükleri mücadeleye ek olarak, aile ve aşiret içinde de iktidar rekabetinin doğmasına, çoğunlukla da kanlı çatışmalara dönüşmesine yol açıyordu. Böylece beylikler dönemi, beyliklerin iç didişmelerinden başlayarak beyliklerarası mücadelelere ve yerel yönetimlerle merkezî otoriteler arasında çatışma ve kargaşalara sahne oluyordu.

En yakın çevreden başlayarak Ulubeylerin, herkesle ve her odakla mücadele içinde bulunması, mücadele yöntemlerini de kısa sürede dejenere ediyordu. Nitekim, merkezî otoriteye veya diğer beylere karşı mücadelede her türlü hile ve entrikaya başvuran beyler, kendi kardeşlerine veya aile fertlerine karşı da aynı yöntemleri uygulamaktan geri kalmıyorlardı. Özellikle Ulubeylik, yani iktidar mücadelesi son derece kanlı ve insanlıkdışı olaylara sahne oluyordu.

Bir başka ifadeyle merkezî otoriteye karşı yerel gücü temsil eden beyler aralarında işbirliği yapabiliyor, beyler arası mücadelede geniş aileler/aşiretler birlikte hareket edebiliyor, iktidar mücadelesinde ise aynı ailenin fertleri bile birbirlerine karşı en acımasız düşmanlar haline gelebiliyordu.

Unutmamak gerekir ki tüm bu oluşum, olgu ve olaylar Önasya'daki toplum üzerinde (etnik farklılık gözetmeksizin) ağır bir etki yapıyor ve çok derin izler bırakıyordu.

Her şeyden önce Anadolu'ya giren Türkmenler tarihlerinin en önemli ve belirleyici 'dönüm noktalarından' birinde bulunuyordu. Zira Türkmen toplulukları göçer ve yarı göçer bir yaşam biçiminden, yerle-

şik toplum düzenine geçiyordu. Buna bağlı olarak da yeni düzenin yeni kurumlarını oluşturmaya başlıyordu.

Dolayısıyla bu dönemde elde edilen yeni alışkanlıklar önce örf'e, sonra da geleneğe dönüşecek elverişli bir zemin buluyordu. Kimi olumlu, kimi de olumsuz alışkanlıklar aynı zamanda toplumsal bellekte derin izler bırakıyor, hatta kollektif yaşam tarzını benimseyen toplumun ortak bilinçlatına/içgüdüsüne nüfûz ederek yerleşiyordu.

Bunların başında, göçerlik zamanlarında da geçerli olan aşiret oluşumunun temel ögesini teşkil eden geniş aile yapılanması yer alıyordu. Geniş aile yapılanması içinde iktidar ve güç mücadelesi, bu olgunun bir parçası haline geliyor, mücadele yöntemlerinin kuralsızlığı ise varlığını asırlarca koruyacak bir alışkanlık/örf kuralını yansıtıyordu.

Cereyan eden sosyal, siyasal, ekonomik ve askerî olaylar beylik ve aşiret hiyerarşisi içinde 'piramidin tepesinden tabanına doğru' adeta kopyalanarak yansıyordu. Bu çerçevede aynı davranış biçimi, beyden çobana kadar toplumun tüm katmanlarındaki bireyler tarafından benimseniyor ve uygulanıyordu.

Bu nedenle, Anadolu Beylikleri döneminde Önasya'da hüküm süren beylerin ve beyliklerin sahne olduğu olaylar gelecek kuşakların karakterini ve davranış biçimlerini etkileyip belirlemesi bakımından büyük önem taşıyordu. Üstelik bu olaylarda rol alanların soyları da adeta bir 'kalıtım' şeklinde, kendisinden sonraki dönemleri etkileyerek, ipotek altına alıyorlardı.

• ***Hem 'geniş aile' olgusunun Önasya sosyal yaşamındaki yerini –tarihsel süreçte– belirlemek ve hem de Anadolu Mafios Toplum Yapısı'nın –adeta– üstbeninde yer alan olaylara ışık tutmak için Beylikleri tek tek irdelemek, öykülerini gözler önüne sermek ve analiz etmek doğru olmaz mı?***

Beylerin ve beyliklerin öyküsüne geçmeden önce, bu konu ile Mafios Toplum Yapısı arasındaki bir bağlantıya daha dikkati çekmek ve altını çizmek gerekiyor.

Anadolu Selçuklularının Türkmen boy ve aşiretlerini yerleştirirken, aynı boydan ve aynı aşiretten olan geniş ailelerin aynı yerlere yerleştirilmesi; ister istemez aynı boy ve aşiretten olanların, başkalarına karşı içe dönük güçlü birlikler oluşturmalarına yol açıyordu. Yani bir söylem olarak 'Biz' ve 'Onlar/Diğerleri' söylemi, zaman içinde boy ve aşiretlerin de birbirlerinden uzaklaşmalarına ve bir çeşit 'klanlaşmalarına' yol açıyordu. Bu durum sadece Selçuk, Beylikler veya Osmanlı dönemleri ile sınırlı kalmıyordu. Aksine, 'klanlaşma' Önasya 'yerel ahlakının' bir parçası/erdemi haline geliyor ve toplumsal bir 'davranış/değer yargısı' olarak da günümüze kadar uzanıyordu. Nitekim, Batı Avrupa topluluklarının aksine, Anadolu toplumsal anlayışının bir parçası olan 'bölgecilik-hemşehrilik' dayanışması, aynı zamanda merkezî otoriteye karşı yerel güç odaklarının da sağlam bir dayanağını oluşturuyordu.

Bin yıllık bir süreçte toplumun 'ortak bilinçaltına' yerleşen 'Biz' ve 'Onlar/Diğerleri' anlayışı zaman içinde çeşitli nedenlerle 'dejenerasyona' da uğrayarak 'sadece temiz işlerde' değil, kirli işlerde de aynı dayanışma ve 'tutkunluğun' gösterilmesi örneklerine yol açıyordu.

Önasya'daki tarihsel sürecin 'bu bakış açısından' irdelenmesi, Önasya'daki Mafios Toplum Yapısı'nın bu temel ögesini de gözler önüne serecekti...

Önasya'nın Türkleşmesi ve Müslümanlaşması meselesinin başlangıç evrelerindeki boy, aşiret ve geniş aile dayanışması, bu açıdan da belirleyici bir nitelik taşıyordu. 'Beylik' yapılanması, oluşumun en etkin ve iz bırakıcı evresini teşkil ediyordu.

Önde gelen ve iz bırakan beyliklerin öyküsüne gelince... Ortaya şöyle bir tablo çıkıyordu:

Germiyanoğulları

Germiyanoğulları ailesi adını, Germiyan aşiretinden alıyordu. Germiyan kelimesi –Ahmed Tevhit Bey'e göre– Germi sözcüğünün Farsça'da çoğul şeklini ifade ediyordu. Germiyanoğulları ailesinin tarihe geçen ilk mensubu ise Kerimüddin Ali Şir'in oğlu Muzafferüddin oluyordu.[1]

Paul Wittek ise Germiyanoğlu ailesi ile ilgili şu bilgiyi veriyordu:

"Der Karmanos Alisurios iç Phrygya'nın en büyük kısmına Philadelphia havalisine kadar ve Menderes kenarında Antiochia'nın en yakın havalisine kadar hükmediyordu.

... Karmanos Alisurios, Ali Şir hanedanından olup Germian beyidir. Bir arapça menbaa göre bu beylik Garbi Anadolu beyliklerinin iptilalarında bunların arasında bir hegemonya mevkiine sahip oldu."[2]

Germiyan aşireti Selçuklular zamanında, 13. Yüzyılın ilk yarısında Malatya yöresinde görülüyordu. Aşiret önce Doğu Anadolu'ya geliyor, sonra Selçukoğullarının hizmetine giriyordu.

Anadolu Selçuk hükümdarı 2. Gıyasüddin Keyhüsrev, Muzafferüddin'i Baba İshak Kızılbaş İsyanını bastırmakla görevlendiriyor, fakat iki kez girişimde bulunduğu halde Muzafferüddin başarılı olamıyordu. (Babaîlik meselesine ayrıca değinilecek –M. Çulcu)

Tarih sahnesinde adından ilk kez bahsedilen Kerimüddin Ali Şir, Selçuk Sultanı 2. İzzeddin Keykavus'un yandaşı olmakla itham ediliyor, Muinüddin Süleyman Pervâne'nin gammazlaması sonucu da diğer bazı Selçuk emirleriyle birlikte katlediliyordu.

Germiyan aşireti 1276 yılından önce Batı Anadolu'ya; Kütahya ve Denizli yörelerine göç ediyordu. Germiyanoğulları; 1277 yılında Kara-

---

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmed Tevhit Bey, s. 505.

[2] Paul Wittek, a.g.e., s. 17, 18.

manoğlu Mehmed Bey'in kışkırtmasıyla ortaya çıkan sahte Selçuk Hükümdarı Gıyasüddin Siyavuş'u (Cimri) yakalayıp, Selçuk Sultanına teslim ediyorlardı.

Ancak Germiyanlar Selçuk Sultanı Giyasüddin Mesud'a karşı mücadeleye girişiyor, Ali Şir'in torunu Bedrüddin Murad, Denizli civarında Moğol ve Selçuk kuvvetleriyle çarpışırken vurularak ölüyordu.

Germiyanlar, Denizli'yi ellerinden almak isteyen Selçuk ve Moğollara karşı 1289 yılına kadar mücadele ediyordu. Nihayet 1299 yılında Yakub bin Ali Şir, Germiyan Beyliği'ni kuruyordu. Kütahya'yı merkez edinen Germiyanoğulları; Uşak, Gediz, Armutlu, Gököyük, Selendi, Kula, Tavşanlı, Banaz, Işıklı, Baklan, Tonuzlu, Honaz, Dazkırı, Geyikler, Eşme, Homa, Eğriboz (Emed) Simav, Şeyhli gibi yerleşim birimlerini ellerinde bulunduruyorlardı.[1]

Diğer uç beyleri ve aşiretler gibi Germiyan aşireti de, Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezî otoritesine ısrarla ve inatla baş eğmiyordu. Hem Selçuk, hem de Moğol (İlhanlı-İran Moğolları) otoritesine karşı başkaldırıyor ve mücadele ediyordu. Germiyanlar aynı zamanda Ege'de yayılma politikası izliyorlardı. Nitekim Yakub Bey 1305 yılında Batı Anadolu'yu Ege Denizi'ne kadar kendisine bağlamak için Subaşı (Ordu Kumandanı) Aydınoğlu Mehmed Bey'i görevlendiriyordu. Mehmed Bey başta Birgi olmak üzere İzmir çevresini ele geçirmek girişiminde bulunuyordu. Aydınoğlu Mehmed Bey daha sonra Kütahya'dan koparak bu yörede Aydınoğulları Beyliği'ni kuruyordu.

Germiyanoğullarını Osmanoğullarıyla bütünleştiren en önemli neden, Karamanoğullarının saldırgan tavrı oluyordu. Bu dönemde Karamanoğulları mütecaviz bir politika izliyor, başta Osmanoğulları olmak üzere komşularının aleyhine genişlemeye çalışıyordu. Bu nedenle de

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 40, 41.

komşularıyla çarpışıyorlardı. Germiyan Beyi Süleyman Şah Karamanoğullarından korunabilmek için, Osmanlılarla akrabalık tesis ediyor, kızını Murad Hüdavendigar'ın oğlu Yıldırım Bayezid ile evlendiriyordu. Bu vesileyle kızının çeyizi olarak Kütahya, Tavşanlı, Simav, Eğriboz gibi Beyliğin en gözde yerlerini Osmanoğullarına bırakıyordu. Böylece buraların savunmasını Osmanoğullarına ihale etmiş oluyor, kendisi de 1387 yılında Kula kazasına çekiliyordu.

Süleyman Şah 1388'de vefat edince Germiyan Beyliği oğlu 2. Yakup'a (Çelebi) kalıyordu. Murad Hüdavendigar'ın 1389'da Kosova'da öldürülmesi nedeniyle Osmanoğullarının otoritesinde zaafiyet baş gösteriyordu. Bundan yararlanmak isteyen Yakup Bey, babasının Osmanoğullarına çeyiz olarak bıraktığı yerlerin bir kısmını geri alıyordu. Ancak –aynı zamanda kayınbiraderi olan– Yıldırım Bayezid kendisini yakalayıp İpsala'ya hapsediyor ve Germiyan topraklarını kendi topraklarına katıyordu.

Yakup Bey 1399 yılında İpsala'dan kaçarak Şam'a gidiyor, burada Moğol İmparatoru Timur'a iltihak ediyor ve onun yanında, 1402 yılında Osmanlılara karşı yapılan Ankara Savaşı'na katılıyordu. Yıldırım'ın yenilmesi üzerine Timur, Osmanlı devletini parçalıyor, diğer Anadolu Beyliklerini eski Bey ailelerine bıraktığı gibi, Germiyan'ı da Yakup Bey'e iade ediyordu.[1]

Yakup Bey önce Karamanoğullarıyla ittifak yapıyor, ancak kısa bir süre sonra Karamanoğlu Mehmed Bey'in saldırısına uğruyordu. Böylece Kütahya Karamanoğulları'nın eline geçiyordu.

Fakat bu sırada Rumeli'deki sorunlarını çözümleyen Çelebi Sultan Mehmed, Karamanoğullarının üzerine yürüyünce, Karamanoğlu Mehmed Bey Germiyan topraklarını bırakarak kaçıyordu. Böylece Yakup

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 48.

Bey hem mülküne yeniden kavuşuyor, hem de Osmanoğullanının 'koruması altına' giriyordu.

Bu olay Kütahya'nın ünlü imaret taş vakfiyesinde şöyle anlatılıyordu:

> "Sebeb... tahrir oldur kim emîr-i âzam Yakup Bey bin Şah Süleyman –halledallahû mülkehu– bina etti bu imareti ahireti içün, Peygamber hicretinin seküzyüzondördünde tamam oldu. Kapısı açıldı işlendi, beş ay işlendikten sonra Karaman oğlu sebebi ile ikibuçuk yıl muattal kaldı. Ondan sonra Tanrı, Hüdavendigâr'ın (yani Çelebi Sultan Mehmed'in) devletin arttırsın, geldi Karaman oğlunu sürdü. Bu yerleri hep geri aldı, bana verdi. Onun devletinde onun sadakasıyla giru bu evin kapısı açıldı."[1]

Çelebi Sultan Mehmed'in ölümü üzerine kardeşi Mustafa Çelebi Osmanoğullarına başkaldırıyor, Yakup Bey de destekliyordu. Ancak Mustafa Çelebi İznik'de ölünce Yakup Bey de Sultan Murad'a karşı durumunu düzeltiyordu. Yakup Bey'in ılımlı politikası ve Osmanlı ailesiyle akraba olması nedeniyle 2. Murad; Aydın ve Menteşe Beyliklerini tamamen Osmanlı topraklarına katıyor, ancak Yakup Bey'e dokunmuyordu.

Yakup Bey 80 yaşını aşarak yaşlanıyor ve erkek evladı olmuyordu. Mülkünü kız kardeşinin çocuklarına bırakmayı da istemiyordu. Bunun üzerine Osmanlı Padişahı 2. Murad ile buluşup Edirne'ye gidiyor, burada muhteşem törenlerle karşılanak ağırlanıyordu. Bu görüşme sırasında Yakup Bey, ölümü halinde Germiyan topraklarını Osmanlı topraklarına katması için Sultan Murad'a vasiyette bulunuyordu. Nitekim bir yıl sonra, 1429 yılının Ocak ayında vefat ediyor, ölmeden önce vasiyetini sözlü olarak da tekrarlıyordu. Böylece Germiyanoğullarının topraklarıyla birlikte Germiyan aşireti de Osmanoğullarına katılıyordu.[2]

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s. 49.

[2] İ. Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s. 50, 51.

Karamanoğulları

Karamanoğulları ailesi adını, Oğuzların Afşar boyuna mensup olan Karaman aşiretinden alıyordu. Karamanların bir kısmı 1228'de, Selçuk Sultanı I. Alaüddin Keykubad zamanında Önasya'ya giriyor ve Rum İmparatorluğu hududu ile Batı Kilikya taraflarına, Ermenilerden alınan Ermenak (Ermenek) civarında yerleştiriliyordu.

Bu sırada Karaman aşiretinin reisliğini Sadüddin oğlu Nûre Sofi yapıyordu. Nûre Sofî, Batınîliğin bir uzantısı olan Babaî'lere katılmış ve Babaî ayaklanmasında rol almıştı. Kendisi de bir Babaî şeyhi idi.*

Kerimüddin Karaman, Nûre Sofi'nin oğlu idi.

Karaman aşiretinin yerleştiği bölge sarp bir coğrafyada yer alıyordu. Anadolu Selçukluları ise Moğolların baskısı altında giderek otoritesini yitiriyor; bölgede bir otorite boşluğu doğuyordu. Bu nedenle de Karamanlılar, bulundukları coğrafyada istedikleri gibi hareket edebiliyorlardı. Böylece, Karamanoğlu aşiretinin reisi Kerimüddin, Karaman topraklarını hızla genişletiyordu.

Anadolu Selçuklu Hükümdarı 4. Kılıç Arslan ise Karamanlıların bir 'maraza çıkarmasından' çekinerek, bölgeyi Karamanoğluna dirlik olarak bırakıyordu. Karamanoğlu'nun kardeşi Bunsuz' (Bonsuz)u rehin olarak yanına alıyor ve ona hem imrahorluk, hem de candarlık** veriyordu. Buna rağmen Karamanoğlu, Selçuk'un merkezî otoritesine karşı her türlü eylemde bulunuyordu.

1260 yılında Kılıç Arslan, kardeşi 2. Keykâvus'u Bizans'a sığınmaya

---

* Mafios Toplum Yapısının kökeninde mistik unsurlar olarak ayrıca ele alınacak. –M. Çulcu.

** Candar; hükümdarın ve sarayın muhafazasına memur demek olup, bunların kumandanlarına da 'Emir Cender' denilirdi. Bu tabir aynı zamanda bir rütbe idi. –M. Çulcu

zorluyor ve tek başına Selçuk hükümdarı olarak Konya'ya geliyordu. Buna paralel olarak Kılıç Arslan Keykâvus'a yandaş olan uç beylerinin üzerine Türk ve Moğol kuvvetlerini sevkediyordu.

Karaman Bey, kendi üzerine de kuvvet sevkedileceğini hissediyordu. Bu sırada Keykâvus'un yandaşı olan Konya'daki Kadı-leşker ve üst düzey yöneticiler Karaman Bey'i kışkırtıyor, Konya'yı basarak ele geçirmesini istiyorlardı. Karaman Bey de Moğolların yaylakta bulunmasından yararlanarak Konya üzerine harekât başlatıyordu.

Ne ki, 1261 yılında cereyan eden olay sırasında Selçuk Komutanı Muinüddin Süleyman Pervâne, Gevele kalesi civarında Karamanoğlu'nun kuvvetlerini bozguna uğratıyordu. Karaman Bey kaçıyor; ele geçirilen kardeşleri Bunsuz ile Zeynelhac Konya şehrine götürülerek içkalenin kapısına asılıyorlardı. Halk da bunları oklarla delik deşik ediyordu. Onlarla birlikte işbirliği yaparak Karamanoğullarını kışkırtan Selçuklu eski Maliye Nazırı Necibüddin, Konya ileri gelenlerinden Hamidoğlu Kıvamüddin Eşher ve Kazasker idam ediliyordu.[1]

Karaman Bey ise bu olaydan kısa bir süre sonra vefat ediyordu. Ancak Karaman Bey'in büyük oğlu Şemsüddin Mehmed Bey Selçuk merkezî otoritesini temsil eden Moğollara karşı mücadeleyi sürdürüyordu. Nitekim Niğde Emiri Hatiroğlu Şerefeddin'in, Memlüklere güvenerek Moğollara karşı direnişi sırasında yanında yer alıyordu. Bu çerçevede Selçuk yönetimine ödediği vergiyi kesiyordu. Ancak Selçuk ve Moğol kuvvetleri Hatiroğlu Şerefeddin'i yakalayarak idam ediyorlardı. Buna rağmen Karamanoğlu Mehmed Bey direnmeyi sürdürüyordu. Selçuk Merkezî yönetimi ise Ermenak kumandanlığını Bedreddin Hatenî'ye veriyordu. Hatenî de Moğol kumandanları Toko ve Todon ile mutabakata vararak bin kişilik bir kuvveti Selçuk Ordusuna katıyor ve Karamanoğ-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 2, 3.

lu'nun üzerine gidiyordu. 1276 yılında meydana gelen bu olayda Mehmed Bey, Moğol-Selçuk kuvvetlerini pusuya düşürerek yeniyordu. Bu başarı Karamanoğullarının şöhretini arttırarak kendilerine güven duymalarını sağlıyordu. Mehmed Bey'in kuvvetleri hemen ardından Frenklere ait bir tüccar kervanını vururak yağmalıyordu. Selçuklu Sahil Beyi Hoca Yunus, Karamanlıları cezalandırmak isterken yeniliyor, o da tüm varlığını Karamanoğullarına kaptırıyordu..

Mehmed Bey bunlara paralel olarak, Moğollara karşı Memlük Hükümdarı Baybars ile ittifak yapıyordu. Buna dayanarak Konya'yı kuşatıyor, Baybars ise Anadolu'ya girerek Kayseri'ye ulaşıyordu. Baybars Mehmed Bey'e sancak gönderiyor, o da 2. İzzeddin Keykavus'un oğlunu yanına alarak Konya'yı kendisine teslim etmelerini istiyordu. Ancak Konya teslim olmayınca, Mehmed Bey şehre zorla giriyordu:

> "O tarihte Konya'da vali olarak Eminüddin Mikâil bulunuyordu, şehre giren Karaman Kuvvetleri Eminüddin'in ve diğer emirlerin konaklarını, tüccar mallarını yağmalayarak Eminüddin'i yakaladılar ve kendisini şehrin dışına götürdüler. İşkence ile bütün mallarını söylettikten sonra öldürüp, başını Konya'nın içinde bir yere astılar."[1]

Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'yı aldıktan sonra 2. İzzeddin'in oğlu Giyasüddin Siyavüş'ü hükümdar yapıyor, onun adına hutbe okutarak sikke kestiriyor ve Baybars'ın gönderdiği sancakları ona veriyordu. Siyavüş'ü Konya halkı da seviyor, ona bağlanıyor ve Konya kalesi teslim oluyordu.

Ancak Selçuk Devleti'nin eski yönetimi Karamanoğlu ailesine karşı,

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 5; Dipnot 2–İbn Bibi, s. 325, Eminüddin Mikâil'in şehrin işgali üzerine fırsat kollayarak devlet erkânının bulunduğu Tokat'a kaçarken yakalandığını ve sarığının arasında çıkan planla Selçuk hazinesinin yerlerinin öğrenildiğini yazıyor.

Afyon Karahisar'daki Sahib Ataoğullarını harekete geçiriyordu. Selçuk'un eski Veziri Sahib Ata Fahrüddin Ali'nin oğulları ve torunları, Afyon Karahisar ve çevresinde kendi beyliklerini kurmuş bulunuyorlardı. Bir dönem devlet işlerinde önemli roller oynayan; Konya ve Sivas üzerinde ağırlığı bulunan Vezir Sahib Ata Fahrüddin Ali ekonomik ve dinsel bakımdan da bir yerel güç odağı oluşturuyordu. Bu nedenle kendisine Hoca Sahib Fahrüddin Ali deniliyordu.

Sahib Ata'nın oğulları olan Tacüddin Hüseyin ile Nusretüddin Hasan, Selçuk kuvvetleriyle birleşerek Karamanoğlu Mehmed Bey'in üzerine yürüyordu. Mehmed Bey de baskın düzenleyerek Sahib Ata'nın iki oğlunu Konya Ovası'nda öldürüyor, sonra da Konya'ya dönüyordu.

Bu arada Karamanoğlu Mehmed Bey Gıyasüddin Siyavüş'ü hükümdar yaptıktan sonra Farsça olan resmi yazışma ve haberleşmenin yerine, bu işlerin Türkçe yapılmasını emrediyordu. Zira Mehmed Bey Divan'ın Farsça yazdığı konuşmayı ve diğer yazışmaları izleyemiyordu.[1]

Sahib Ata ailesinin yenilmesi sonucu Batı Moğollarının hükümdarı Abaka Han'ın emriyle Selçuk hükümdarı 3. Giyasüddin Keyhüsrev ile Sahib Ata Fahrüddin Ali ortak bir kuvvet oluşturuyordu. Bunu haber alan Mehmed Bey Akşehir taraflarını yağmaladıktan sonra, savunmak üzere Konya'ya dönüyordu. Ancak Moğol kuvvetlerinin Mehmed Bey'i kovaladığını öğrenen Konya halkı kale kapısını kapatarak Mehmed Bey ile beraberindekileri içeri almıyordu.

Mehmed Bey Konya'yı kuşatıyor, çevreyi yağmalıyor, 37 gün burada kalıyor ve fakat Moğol kuvvetlerinin yaklaşması sonucu Ermenak'ın sarp coğrafyasına çekiliyordu.

Nihayet 1277 yılında, küçük bir Moğol kuvvetiyle çatışmaya giriyordu:

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 6

"Konya önüne gelen Sahib Ata, Karamanoğlu'nu takip ederek Mut taraflarına gitti. Elli nefer Moğol ve elli nefer Selçuk askerini karakol olarak ileri gönderdi. Mehmed Bey, hükümdar eylediği Siyavüş'ü harbe sokmayarak onu içerde müstahkem bir yere gönderdikten sonra, kendisi iki kardeşi ve amcaoğullarıyla ve bir kısım kuvvetle Moğol karakoluna baskın yaptı."[1]

Bu baskına karşı Moğollar kaçma taktiği uyguluyor, ancak anî olarak geri dönüyor ve Mehmed Bey ile adamlarını gafil avlayarak tuzağa düşüyorlardı. İhtiyatsızlık sonucu ele geçen Mehmed Bey ile kardeşleri, diğer amca çocuklarıyla birlikte hemen orada başları kesilerek öldürülüyorlardı. Kesilen başlar, Selçuk karargahına gönderiliyor, sonra da Karaman aşiretinin bulunduğu yerlerde dolaştırılarak teşhir ediliyordu.

Mehmed Bey'in öldürülmesi sonucu Karamanoğlu ailesinin reisliği, kardeşi Güneri Bey'e geçiyordu. Ancak bu olay bir süre için Karamanoğullarını sindiriyordu. Selçukoğulları çökerek tarih sahnesinden çekilirken, Karamanoğulları yeniden güçleniyor, hatta Selçuk yönetiminde cereyan eden entrika ve çatışmalarda da rol üstleniyordu. Bu arada Karamanoğulları, İlhanlıların desteklediği Eşrefoğulları aleyhine genişliyordu. Güneri Bey 1300 yılında ölüyordu.

Güneri Bey'den sonra Karamanoğlu ailesinin reisliğine Mecdüddin Mahmud Bey geliyordu. Alaiyye (Alanya) Emiri iken Memlüklerle anlaşma yapan ve onların hesabına hareket eden Mahmud Bey, aile reisi olunca da bu ilişkisini sürdürüyordu. Hatta Konya'yı üç yıl süre ile elinde bulunduruyordu. Zira bu sırada Giyasüddin Mesud, devlet merkezi olan Kayseri'de, 1308 yılında ölünce Selçuk Devleti tarih sahnesinden çekiliyor, fırsattan yararlanan Mahmud Bey Konya'yı ele geçiriyordu. Bu nedenle İlhanlılar, ortaya çıkan beylikleri yok etmek amacıyla Ana-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s. 7.

dolu'ya büyük bir kuvvet sevkediyor, bu kuvvetin ilk hedefini de Konya'daki Karamanoğulları teşkil ediyordu. Konya kısa sürede İlhanlıların eline geçiyordu.

Karamanoğlu ailesi son derece güçlü, geleneksel bir yapı gösteriyordu. Aile reisliği de geleneksel çerçevede belirleniyordu.

Örneğin; Mahmud Bey ölünce yerine büyük oğlu Musa Bey geçiyor, Musa Bey'den sonra reisliğe Mahmud Bey'in diğer oğlu İbrahim Bey geliyor, İbrahim Bey vefat edince reislik oğlu Ahmed Bey'e kalıyor, ondan sonra oğlu Şemsüddin Bey reis oluyor, ardından Karaman Bey'in oğlu Yahşi Bey geliyor ve onu da Mahmud Bey'in torunu Süleyman Bey izliyordu. Bu reislik değişimleri, aile içinde soruna ve çatışmalara yol açmıyor, bu nedenle de Karamanoğlu ailesi dış tehlikeler karşısında gücünü muhafaza ediyor, ayakta kalmayı başarıyordu.

Süleyman Bey Sivas Emiri Eretna'nın oğlu Mehmed Bey'in elde ettiği bazı Karamanlı yöneticilerin düzenlediği komplo sonucu, 1361 yılının Ocak ayında sarayından çıkarılarak katlediliyordu. Bunun sonucu yerine, kardeşi Alaüddin Ali bey geçiyordu.

Alaüddin Bey; yerel güç odağı durumundaki Karamanoğlu ailesinin diğer otoriteler karşısındaki anlayışını ve yönetim tarzını gözler önüne sermesi bakımından son derece çarpıcı bir örnek oluşturuyordu. Bu örnek sadece yönetim anlayışı ile de sınırlı kalmıyor, Beylik yönetimlerinin kendi çıkarlarını ön plana alarak dostluk ve düşmanlık tercihlerindeki ölçüleri de sergiliyordu.

Alaüddin Bey, çıkarları gerektirdiği için Osmanlı Sultanı Murad Hüdavendigâr ile akrabalık tesis ediyor, kızı Melek Hatun'u alıyordu. Bu evlilikten de Mehmet ve Ali adlı iki oğlu oluyordu.

Alaüddin Bey, komşusu olan Hamidoğullarının arazisine tecavüz ederek toprak kazanıyor, Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın mülküne sal-

dırıyor, 1375 yılında Kayseri'ye baskın yaparak Eretna Hükümdarını kaçırıyor, ardından Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed ile çarpışıyordu. Bütün bunların sonucunda Karamanoğlu Alaüddin Bey saldırgan ve korkulacak bir hükümdar durumuna geliyordu. Ancak dövüşken bir adam portresi çizen Alaüddin Ali Bey, biraz zoru görünce aynı derecede korkakça davranıyordu. Hemen siniyor, tırnaklarını içeri çeken kediye dönüyordu.

Örneğin; Sivas Hükümdarı dönüp üzerine yürüyünce, bu kez de karşı koymadan kaçıyordu.

Ancak onun kişiliğini ve politikalarını en güzel biçimde, Osmanoğullarıyla olan münasebetleri sergiliyordu.

Kayınpederi olan Murad Hüdavendigâr Rumeli'de askerî harekâta başlayınca Alaüddin Bey bunu fırsat biliyordu. Osmanlıların Hamidoğullarından seksen bin altına satın aldığı Yalvaç, Karaağaç, Seydişehir ve Beyşehir'e saldırıyor, Beyşehir'i ele geçiriyordu. Böylece, Murad Hüdavendigâr Rumeli'deki harekatı yarım bırakarak, Önasya'ya geçmek zorunda kalıyordu. Karamanoğullarının üzerine gelince, Alaüddin Bey barışmak istiyor, işi aşağıdan alıyordu. Hüdavendigâr barışma talebini kabul etmiyor, askerini üzerine sürüyor, aşiret kuvvetlerini arkasına alan Alaüddin Bey yeniliyordu. Ağırlıklarını geride bırakıyor ve Konya'ya sığınıyordu. Osmanoğulları buna rağmen peşini bırakmıyor ve Konya'yı kuşatıyordu. Can kaygusuna düşen Alaüddin Bey bu kez de karısı Melek Hatun'u göndererek aman diliyor; aldığı tüm yerleri terkediyor, Moğolları kışkırtmayacağına ve Osmanlı topraklarına saldırmayacağına söz ve teminat veriyordu.

Buna rağmen, ilk fırsatta bütün söylediklerinin tersini yapıyordu. Nitekim Murad Hüdavendigâr'ın Kosova'da öldürülmesiyle birlikte, diğer Beylerle birlikte Osmanlı otoritesine karşı o da başkaldırıyordu. Bunun üzerine Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylerini yola getiren Yıldırım

Bayezid derhal Karamanoğullarına yönelerek Konya'yı kuşatıyordu. Çaresiz kalan Alaüddin Bey, bir kez daha ele geçirdiği Beyşehir'i geri vererek Osmanoğullarından bir kez daha aman diliyordu.

Fakat bir süre sonra Moğol hükümdarı Timur'un ortaya çıkmasıyla birlikte, Karamanoğlu; Osmanoğullarına tekrar ihanet ediyordu. Alaüddin Bey hemen Timur'un yüksek himayesine giriyordu. Böylece Moğollarla birlikte Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddin'e saldırarak; Aksaray, Zincirli, Salime kalelerini alıyor, Niğde'yi kuşatıyordu. Bununla da yetinmiyor, Kadı Burhaneddin'in yeğeni olan Kayseri Valisi Şeyh Müeyyed'i dayısına karşı kışkırtıyor, ayaklandırıyordu. Kadı Burhaneddin de yeğenini ele geçirerek katlediyor, adamlarını Karaman topraklarına sokarak yağmalatıyordu.

Alaüddin Bey son bir kez daha Osmanoğullarına ihanet ediyor, Yıldırım Bayezid'in Eflak taraflarında bulunmasından yararlanarak Ankara'yı basıyor; Osmanlı Beylerbeyi olan Sarı Timurtaş Paşa'yı yakalayarak Konya'ya götürüyordu. Daha sonra Bayezid seferden dönerek Önasya'ya geçiyor ve Karamanoğlunun üzerine yürüyordu.

Alaüddin Bey bir kez daha korkarak panikliyor, Timurtaş Paşa'yı serbest bırakarak yüklü hediyeler gönderiyor, Bayezid ile sulh yapmak istiyordu. Ancak Yıldırım bu öneriyi kabul etmiyordu.

Yıldırım Bayezid, enişte si olan Alaüddin Ali Bey'in kuvvetlerine karşı harekete geçip çatışmaya girerek Karamanlıları iki ateş arasında bırakıyordu. Karaman Bey'i bir taraftan Kadı Burhaneddin'in askerleriyle çarpışırken diğer taraftan Osmanlı kuvvetleriyle de karşı karşıya geliyordu. Bunun sonucunda Alaüddin Bey iyice umutsuzluğa kapılıyor ve Konya'ya kaçarak kaleye sığınıyordu. Yıldırım Bayezid de Konya'yı kuşatıyordu:

"Yıldırım, Konya'yı on gün muhasara etti; şehir halkı can ve mallarının

bağışlanması suretiyle şehri teslim edeceklerini Bayezid'e bildirdiler. O da kabul etti. Kalede bulunan Karaman, yani Alaüddin Bey Padişah'ın şehre girdiğini görünce atlı askerleriyle üzerine hücum ederek şehir içinde çarpıştı. Eğer halktan kendisine yardım eden olsa idi, Bayezid'i şehirden dışarı atabilecekti. Hiçbir yardım görmeyince esir düşerek Padişah'ın huzuruna getirildi.

Bayezid('in) Karamanoğluna:

– Niçin bana mutavaat göstermedin? diye sorması üzerine Alaüddin Bey;

– Niçin sana muti olayım? Ben de senin gibi bir hükümdarım, diye mukabele etmesi üzerine hiddetlenen Bayezid, Karaman'ın kimin tarafından öldürüleceğini üç defa sordu. Üçüncüde birisi çıkarak Karamanoğlunu alıp götürdü ve başını kesti. Bayezid sonra Karamanoğlunu öldürenin de başını kesti, bunun sebebi, acele edip Alaüddin Bey'i hemen öldürmesi idi."[1]

Alaüddin Bey'in öldürülmesiyle birlikte Karamanoğulları ailesinin Beyliği Osmanlı merkezî otoritesine bağlanıyordu. Ancak Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda yenilmesi sonucu; Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe ve Teke Beylikleri ile birlikte, Karaman Beyliği de yine eski yönetici ailelere veriliyordu. Bu çerçevede Karaman Beyliği –Timur'un torunu Mehmed Mirza tarafından Bursa'da Osmanlıların elinden kurtarılan Alaüddin Bey'in oğulları– Mehmed ile Ali Bey'e bırakılıyordu. Karaman illerinin verilmesiyle de yetinilmiyor; Osmanoğullarının mülkiyetinde bulunan Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehri, Kayseri de Karamanoğullarına bağlanıyordu.

Bu arada Güney Karaman bölgesini elinde bulunduran ve Karaman ailesinden olan Şeyh Hasan Bey, Karamanoğlu Ali Bey tarafından öldürülerek mülküne el konuluyordu. Karamanoğlu Ali Bey esrar kullanı-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s. 15, 16.

yordu. Bu nedenle kendisine 'Ban otu' anlamına gelen Benk sözcüğünden kaynaklanan Bengî, yani 'esrarkeş' lakabı veriliyordu.

Karamanoğlu Mehmed Bey ile Osmanlı şehzadeleri arasındaki mücadeleden yararlanarak kendi durumunu düzeltiyor ve güçleniyordu. Nitekim 1411 yılında Çelebi Sultan Mehmed'in müttefiki olan Germiyanoğullarına saldırıyor, Afyon Karahisar, Kütahya ve çevresini ele geçiriyordu. Ardından Bursa'ya geliyor, kente girerek tahrip ediyordu. Aynı zamanda dayısı olan Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'in mezarını açtırarak hakaret ediyor, ancak iç kaleyi alamıyordu.

Bu sırada Çelebi Mehmed, Musa Çelebi'yi yeniyor, Bursa üzerine yürüyor, zoru gören Karamanoğlu da Karaman'a kaçıyordu.[1]

Karamanoğlu Mehmed Bey de, diğer Karaman Beyleri gibi 'ikiyüzlü' davranıyor; zoru görünce Osmanlılarla dost oluyor, fırsat bulunca da Osmanlıyı sırtından vuruyordu. Nitekim Çelebi Mehmed'in karşısında çaresiz kalınca, zaptettiği yerleri hemen geri vererek barış yapıyordu. Ancak Çelebi Mehmed, Canik tarafına gittiği zaman Karamanoğlu derhal taarruz ediyordu. Mehmed Bey'in kaçtığını öğrenince Çelebi Mehmed ile Osmanlıların Anadolu Beylerbeği Bayezid Paşa, bir entrika ve komplo düzenleyerek Karamanoğlunu ele geçiriyorlardı. 1415 yılında cereyan eden bu olayın sonucunda yakalanan Mehmed Bey hemen özür diliyor, anlaşmaya sadık kalacağı konusunda söz veriyordu.

Mehmed Bey sadece Osmanoğullarına karşı iki yüzlü davranmakla kalmıyordu. Aynı politikayı Memlük sultanlarına karşı da uyguluyordu.

Nitekim Osmanoğullarına karşı Memlük Sultanı'nın himayesi altına giren Mehmed Bey, Tarsus meselesi nedeniyle Memlük Sultanı Melik Müeyyed Şeyh ile oğlu İbrahim Bey, Mehmed Bey'e karşı harekât başlatarak Anadolu'ya giriyor, Denizli'yi ele geçiriyordu. Mehmed Bey ise

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 17, 18.

Taşeli'ye kaçıyordu. Memlükler, Karaman'ı alıyor ve Bengî Ali Bey'e veriyorlardı. Karamanoğlu Mehmed Bey ile Ramazanoğlu İbrahim Bey, Kayseri'yi almak isterken başarılı olamıyor; İbrahim Bey çarpışma sırasında vurularak ölüyordu. Mehmed Bey ise esir düşerek Kahire'ye götürülüyordu.

Memlük Sultanı'na bağlandığı için Karaman'ın hükümdarlığına gelen Ali Bey başarılı olamıyordu. Memlük Sultanı ölünce serbest bırakılan Mehmed Bey yeniden Karaman'a dönüyor, kardeşinden korkan Ali Bey de, Niğde Emirliğine dönüyordu.

Mehmed Bey bir kez daha Osmanoğulları arasındaki kavgadan yararlanmayı amaçlıyor; Hamidoğlu Osman Bey ile anlaşarak Antalya'yı ele geçirmek istiyordu. Ancak Antalya Beyi Hamza Bey, baskın yaparak Osman Bey'i öldürüyordu. Mehmed Bey de kuşatma sırasında atılan bir top güllesi ile yaşamını yitiriyordu.

Mehmed Bey'in ölümü üzerine Bengî Ali Bey Konya'ya gelerek Karaman Beyliği'nin yönetimini ele geçiriyordu. Buna karşılık Mehmed Bey'in iki oğlu İbrahim ve İsa Beyler Sultan 2. Murad'a giderek yardım istiyordu. İsa Bey'e Rumeli'de bir sancak veriliyor, İbrahim Bey'e de yardım edilerek Karaman'a gönderiliyordu. Amcası, Bengî Ali Bey'i Niğde'ye kaçmağa mecbur ediyor ve Beyliği ele geçiriyordu.

Mehmed Bey'in büyük oğlu olan Sârimüddin İbrahim Bey de Osmanlı'ya karşı iki yüzlü davranmak konusunda atalarından geri kalmıyordu. Nitekim, amcasını kaçırıp da Konya'ya yerleştikten sonra Osmanoğullarıyla dostluğu bozuyordu. İbrahim Bey ihanet konusunda, geçmiştekileri de gölgede bırakıyordu. Zira Osmanlılara terkettiği Isparta ve Eğridir'i yeniden ele geçirebilmek için; o sırada Selânik'i üçüncü kez zapteden Osmanlılara karşı Sırp ve Macarlarla ittifak yapıyordu. Bu ittifaka göre Sırplar ile Macarlar Rumeli'de, Karamanoğlu İbrahim Bey ise Anadol'da, aynı anda Osmanlılara saldırmaları gerekiyordu.

Nitekim 1433 yılında Evrenuzzâde Ali Bey'in Macarlara karşı başarılı olması sonucu Macarlar Osmanlılara saldırıyor, o sırada Karamanoğlu İbrahim Bey de Beyşehrini alarak Isparta'ya ilerliyordu. Ancak Sırplarla Macarlar, Güvercinlik kalesinde Rumeli Beylerbeyi'ne yeniliyor ve çekiliyorlardı. Rumeli'de serbest kalan Osmanlılar bu kez Karamanoğullarının üzerine yürüyordu. Osmanlı kuvvetleri Akşehir'den başlıyor; Beyşehri, Seydişehri, Saideli'ni alıyor, Konya ile İçel dışında tüm Karaman'ı ele geçiriyordu. Bu arada Varsak aşireti, Karamanoğlu ailesine bağlı kalarak Osmanlılara kafa tuttukları için Osmanoğulları bu aşiretin üzerine de yürüyordu. Nihayet Konya da ele geçiriliyor ve Konya halkının Afyon Karahisar'a sürülmesi emrediliyordu.

Bu tablo karşısında son derece çaresiz kalan İbrahim Bey en yüksek dinsel kimlikli âlim olan Mevlâna Hamza'yı Sultan Murad'a göndererek barış öneriyordu. Aslında İbrahim'in kardeşi İsa Bey'i Karaman'ın başına getirmek isteyen 2. Murad, yine de aracıların ısrarına dayanamıyor, barışı kabul ediyordu. Hiç kuşku yok ki, Anadolu'nun ortasında bir iç savaşa girmek, Hristiyanlarla geniş bir hududu ve cephesi bulunan Osmanlı hanedanının da bu sırada işine gelmiyordu.

Ancak 1441 ve 1442 yıllarında Osmanlıların Macaristan'a yaptıkları akınlar sırasında başarısızlığa uğramaları sonucunda Hristiyanların gerçekleştirdiği 'haçlı ittifaklarına', Karamanoğlu İbrahim Bey de katılıyordu.[1]

İbrahim Bey, Bizans İmparatorunun aracılığıyla Macar Kralına başvururak onu Rumeli'de ilerlemeye teşvik ediyor, kışkırtıyordu. Bunun sonucunda yeni 'Haçlı Ordusu' Semendire'yi alarak Alacahisar, Şehirköy ve Niş kasabalarını yakıp, halkı esir ederek Sofya üzerine yürürken; Karamanoğlu İbrahim Bey'in damadı Turgutoğlu Hasan Bey de ay-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 25.

nı şeyi Anadolu'nun ortasında yapıyordu. Hasan Bey Ankara, Afyon, Kütahya illeriyle Bolvadin, Beypazarı, Hamideli yörelerini içeren geniş bir alanı yakıp yıkarak, yağmalıyordu.

Karamanoğlu Ailesi'nin Haçlılarla birlik olarak Osmanlı topraklarına saldırması; katliam, yıkım ve yağmaya girişmesi, Sultan 2. Murad'ı çileden çıkarıyordu. Bunun üzerine önce Balkanları aşıp Filibe ve Varna'ya yaklaşan Haçlılarla barış yapmaya talip oluyordu. Nitekim, çok önemli tavizler vererek amaçladığı barışı 1444 yılının Temmuz ayında, Segedin'de yapılan anlaşma ile gerçekleştiriyordu.

Bu arada Karamanoğlu ailesinin politikalarını İslamiyet ile bağdaştıramayan Sultan Murad; Suriye ve Irak'taki ünlü İslam alimlerinden İbn Hacer Askalânî, Saaddedin Deyrî, Abdüsselâm Bağdadî, Bedrüddin Tunusî gibi dört mezhebin otoritesinden fetva alıyordu. Bu fetvalar Karamanoğulları bakımından çok ağır ithamları içeriyordu.

2. Murad bu fetvalara dayanarak intikam almak üzere harekete geçiyordu. Bütün hınca ve kiniyle Karamanoğullarının üzerine yürüyordu. Osmanoğulları bu seferde hiçbir kural ve kaide tanımıyordu. Osmanlı askerleri geçtikleri yerlerde taş üzerinde taş bırakmıyor, her yeri yakıp yıkıyor ve yağmalıyordu. Bununla da yetinmiyor, ırz ve namusa saldırıyordu:

> "Vilâyet-i Karamanı şöyle vurdular kim köylerini ve şehirlerini elek elek ettiler, harap ettiler, Karamanoğlu kaçtı. Taş'a (Taşeli'ne) girdi. O yıl er oğlan ve kız doğdu meçhulü'n neseb (belli değil)."[1]

2. Murad o kadar acımasız davranıyordu ki, Karamanoğlu'nun üzerine sadece Müslüman asker göndermekle kalmıyor, Rumeli'den topladığı Hristiyan askerleri de bu kuvvete katıyordu:

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 26; Dipnot, Aşıkpaşazade, s. 130.

"Hünkâr dahi leşkeri azîm cem etdi ve hem Rumeli'nin ne kadar kâfir leşkeri varsa kendüye tâbî, anı dahi bile sürdü, Konya'ya çıkdı."[1]

Tüm bu olanlara karşın İbrahim Bey, aynı zamanda 2. Murad'ın kız kardeşi olan eşini ve Veziri Server Ağa'yı Osmanlı Padişahına göndererek barış talebinde bulunuyordu. Server Ağa bu barışı sağlayabilmek için çok yalvarıyor; gerçek sorumluların Karamanoğulları değil, Turgutoğulları olduğunu söylüyordu.

Bu sırada Papa'nın teşvikiyle Segedin Anlaşması bozuluyor, Rumeli'de işler Osmanoğullarının aleyhine bir seyir izlemeye başlıyordu. Bu nedenle 2. Murad Karamanoğlu İbrahim Bey ile barış yapmak zorunda kalıyordu. İbrahim Bey bir daha hile ve entrika yapmayacağına, anlaşmaya sadık kalacağına yemin ediyordu.

Ancak, 2. Murad ölüp de yerine 2. Mehmed geçince, Aydınoğulları ile Menteşeoğullarını kışkırtarak yeniden harekete geçiyordu. Bunun üzerine 2. Mehmed doğrudan İbrahim Bey'in üzerine gidiyor, Karamanoğlu karşı koymayarak hem Osmanlı Ordusuna asker vermeyi kabul ediyor, hem de Akşehir, Beyşehri ve Seydişehri Osmanlılara bırakıyordu. Her şeye karşı İbrahim Bey yine de gizliden gizliye Venediklilerle temas kurarak ittifak yapmağa çalışıyordu. 2. Mehmed'in İstanbul'u alması üzerine Venedikliler de korkuya kapılarak Karamanoğlu'nun önerisine sıcak bakıyor, Venedik Elçisi Giovanni Mocenigo anlaşma yapmak üzere Konya'ya geliyordu.

Dıştan bakıldığında Karamanoğlu ile Venedik arasında sadece bir ticaret anlaşması yapılıyordu. Oysa bu anlaşma, ortak bir düşmana karşı sözlü bir ittifaktan başka bir şey değildi. Ortak düşmanı ise Osmanlılar teşkil ediyordu. Bu anlaşmanın yapılabilmesi için Karamanoğlu İbrahim Bey Venediklilere çok geniş ayrıcalıklar tanıyor, tavizler veriyordu:

---

[1] Aşıkpaşazade Tarihi, İst. Matbaa-i Amire, h.1332, s. 130.

"Bu ticaret muahedesine nazaran İbrahim Bey, kendi hudut ve mülkü dahilinde Venedik tüccarlarından hiçbir vergi almamağı taahhüt etmekte ve fazla olarak kendi tebaasıyla Venedikliler arasında vukua gelecek ticarî muamelâtta Venedik tartı ve ölçülerinin istimaline müsâade etmektedir. Aynı zamanda Venedik Cumhuriyetinin her nerede isterse oraya hakk-ı kazayı haiz bir konsolos göndermesine ve tüccarlar memleket dışında otursalar bile onlar için Venedik hükümeti tarafından bir ticaret reisi tayininde müsâade etmiştir."[1]

İbrahim Bey'in sırasıyla (büyükten küçüğe) Mehmed, İshak, Pir Ahmed, Kasım, Karaman, Alaüddin, Süleyman, Nûre Sofî adında sekiz oğlu bulunuyordu. Bunlardan Pîr Ahmed, Kasım ve Alaüddin Beyler Çelebi Sultan Mehmed'in kızından doğmuştu.

İbrahim Bey vefatından önce İshak Bey'i veliaht yapıyordu. İshak Bey babasının ölümünden önce yönetimi ele alıyor, bu nedenle kardeşlerinin muhalefetiyle karşılaşıyordu. Bunun üzerine İbrahim Bey ile İshak Bey Gevele Kalesi'ne kaçıyor, İbrahim Bey 1464 yılında burada ölüyordu.

Babasının vefatından sonra İshak Bey, Karamanoğullarının Beyi oluyorsa da Silifke'de oturuyor, Konya'ya gelemiyordu. Zira o sırada kendisini Karaman hükümdarı ilan eden Pîr Ahmed de Konya'da oturuyordu.

İshak Bey, Pîr Ahmed'e karşı Memlüklerin koruması altına giriyor, fakat beklediği yardımı göremiyordu. Doğu Anadolu'ya gidiyor ve o sırada merkezi Diyarbekir olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a sığınıyordu. Uzun Hasan'ın yardımıyla Konya'yı ele geçiren İshak Bey, Karamanların başına geçince Pîr Ahmed de memleketi terk ederek dayısının oğlu olan, Osmanlı Padişahı 2. Mehmed'e gidiyordu. Böylece iki

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 29; Dipnot 2, Heyd, Orta Zamanlarda Şark Ticareti Tarihi, C. 2, s. 356, 365.

kardeşin kavgası ve Karaman mirası nedeniyle Osmanlılar ile Akkoyunlular karşı karşıya geliyordu. Bunun sonucunda Pîr Ahmed yeniden Karaman'a giriyor, İshak Bey de Silifke'ye çekilerek Uzun Hasan'ın yanına gidiyordu. Pîr Ahmed Silifke dışında her tarafı ele geçirirken, bir kısım yerler Osmanoğullarına kalıyordu.

Fakat bu kez de Pîr Ahmed'e karşı diğer kardeşi Kasım Bey muhalefete başlıyordu. Ancak aynı zamanda babasının izinden giden Pîr Ahmed, eline geçirdiği ilk fırsatta Osmanlıları sırtından vuruyor, 1469 yılında Haçlılarla ittifak kuruyordu. Osmanlılar Venedik, Papa, Napoli, Macar, Arnavut ve Rodos kuvvetleriyle çarpışırken, Pîr Ahmed de Anadolu'nun göbeğinde boş durmuyor; daha önce Osmanlılara bıraktığı yerleri ele geçirmeye başlıyordu.

Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed Karaman ülkesine giriyor, Konya'yı alıyordu. Yenilen Pîr Ahmed Tarsus taraflarına kaçıyor, Osmanlı Padişahı da Karaman'ın başına, oğlu Şehzade Mustafa'yı tayin ediyordu.

Pîr Ahmed ile kardeşi Kasım Bey Osmanlılar karşısında çaresiz kalınca yeniden Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a başvuruyor ve onun yardımını diliyordu. O sırada Uzun Hasan da Anadolu içlerine doğru ilerliyordu. Uzun Hasan, Karamanoğlu kardeşlere diledikleri yardımı yapınca Fatih Sultan Mehmed harekete geçerek Akkoyunlular üzerine gidiyordu. 1473 yılında, Otlukbeli'de yapılan savaşta Uzun Hasan yeniliyor, böylece Karamanoğullarının tüm umutları tükeniyordu.

Pîr Ahmed 1474 yılında vefat ediyor, onu 1487 yılında kardeşi İshak Bey'in sefalet içinde ölümü izliyordu. Üçüncü kardeş olan Kasım Bey 2. Bayezid'e karşı Cem Sultan ile işbirliği yapıyor, fakat sonunda yalnız ve çaresiz kalarak 1493 yılının Şubat ayında yaşama gözlerini yumuyordu.

Son olarak Karaman ümerası, Karamanoğlu'nun kızından doğmuş olan Turgutoğlu Mahmud Bey'i Karamanoğlu ailesine reis yapıyordu. Fakat Osmanlılar ile Memlükler arasında patlayan savaş sırasında ortada kalan Mahmud Bey de Haleb'e kaçıyordu.

Karaman Beyliğinin ortadan kalkmasıyla birlikte burası, Osmanlıların bir eyaleti haline geliyordu. Yönetilmek üzere 'tahrire tâbî' (yazıma bağlı) oluyordu. Her timar bir misli arttırılarak yazım tamamlanıyordu. Ancak Karaman'ın Timarlı Sipahileri Turgutoğlu ve Varsak aşiretleriyle anlaşarak, Karaman ailesinden olup İran'da bulunan (Kasım Bey'in kardeşi) Mirza Bey'in torunu Hacı Hamza Bey'in oğlu Mustafa Bey'i İçel'e davet ediyorlardı.

Mustafa Bey yöreye gelince Osmanlı hanedanı derhal üzerine kuvvet gönderiyor ve son Karamanoğlu olan Mustafa Bey Mısır'a kaçıyordu. Mustafa Bey 1513 yılında Mısır'da taun hastalığından ölüyordu.[1]

Saruhanoğulları

Aydınoğulları gibi, Saruhanoğulları da Batı Anadolu'yu ele geçirmek amacıyla Germiyanoğullarının sevkettiği bir Türkmen kolundan oluşuyordu. Bu Beyliği kuran Saruhan Bey ise Harzemlerin emrindeyken, daha sonra Selçukoğullarının hizmetine giriyordu. Saruhan Bey'in Çuğa ve Ali Paşa adlı iki kardeşi bulunuyordu. Saruhan Bey 1305 yılında Manisa yöresinde fütuhat yapıyor, 1313 yılında da burayı tamamiyle ele geçiriyordu. Beylik kısa zamanda Menemen, Gördes, Demirci, Nif (Ke-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 36.

mal Paşa), Akhisar, Atala, Kayacık ve Urgancı gibi yerleşim birimlerini kendine bağlıyordu. Nif'i de Saruhan Bey'in kardeşi ele geçirerek merkez yapıyordu.

Saruhan Bey diğer Türkmen beylerinden farklı olarak, Aydınoğulları gibi, bir donanma inşa ediyor ve denizcilik de yapıyordu. Saruhanoğulları çevrelerindeki tüm komşularıyla –diğer beyliklerde olduğu gibi– mücadele ediyor; Naksos, Sakız ve Foça'da oturan Cenevizliler, Saruhan korsanlarının kendilerine zarar vermemesi için, Saruhan Bey'e haraç ödüyorlardı.[1]

Örneğin; bunlardan Foça Dükünün vergisi 500 duka altını civarındaydı.

Bu sırada Osmanoğulları güçlenerek genişleme eğilimi içine giriyordu. Saruhan Bey de Aydınoğulları ile birlik olarak Orhan Gazi'ye karşı, Bizans İmparatoru 3. Andranik Paleolog ile Foça'da bir anlaşma yapıyordu. Nitekim bu sırada İmparatora başkaldırarak bağımsızlık hareketine girişen Foça Senyörüne karşı Saruhan Bey ile Aydın Bey bir deniz harekâtı düzenliyordu. Bu harekât sonucu Foça Senyörü, Türkmenler tarafından Bizans İmparatoruna baş eğdiriliyordu.

Keza, Katolik Cenevizlilerin; a alarında kardeşi Süleyman Bey'in de bulunduğu 24 yerin eşraf ve âyânını esir almaları üzerine Saruhan Bey İmparatorla –ki Bizans İmparatoru Ortodoks idi– işbirliği yapıyordu. Savaş sırasında Saruhan Bey İmparatora cephane ve mühimmat yardımı yapıyor, 20 gemi veriyordu.

Ancak kısa bir süre sonra Saruhan Bey, aralarındaki anlaşmayı yok sayarak Yahşi Bey kumandasında bir donanma gönderiyor, Yunanistan sahillerini yağmalatmak istiyordu. Ancak Yahşi Bey başarılı olamıyor, yeniliyordu. Paleoloğun donanması ise bu kez Saruhanoğullarının sa-

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmet Tevhit, s. 617.

hillerine gelerek tehdit etmeğe başlıyordu. Böylece Türkmenleri barışa zorluyordu.

1344 yılında da önemli bir olay cereyan ediyor ve Saruhanoğulları ile Bizans İmparatoru yine birlikte hareket ediyordu.

O yıl Papalık, Venedik ve Rodos kuvvetleri İzmir'i ele geçirmek amacıyla Aydınoğullarının donanmasını tahrip ediyordu. Aydın Bey müttefiki olan Bizans İmparatorunu davet edebilmek için, Saruhan topraklarından geçmek zorunda kalıyordu. Bu nedenle de topraklarının bir bölümünü Saruhan Bey'e terketmek durumu ile karşı karşıya bulunuyordu. Saruhan Bey, aldığı bu haraç karşılığında Aydınoğlu Umur Bey'e (ki Ömer de olabilir) geçiş izni veriyor; ayrıca daha önce Constantinopolis'e gitmiş olan oğlu Süleyman Bey'i de yanına katıyordu. Süleyman Bey Apama şehrinde vefat edince Umur Bey, geri dönerek cenazeyi Saruhan Beyine götürüyordu. Nitekim Saruhan Bey oğlunun vefatından bir yıl sonra, 1345 yılında yaşama veda ediyordu.

Saruhan Bey'in yaşamı sırasında, ilginç bir rehine olayı da yaşanıyor, bu olay şöyle cereyan ediyordu:

Orhan Gazi, Bursa Vilayetine bağlı olan İzmit ve Gemlik körfezleri arasında kalan toprak parçasını (Kapıdağ yarımadası) üçüncü oğlu Halil Bey'e bırakmış bulunuyordu. 1356 yılının yaz mevsimi başında bir gün, Şehzade Halil Bey sıcaktan çok bunalıyor ve Boz Burun çevresinde dolaşarak serinlemek istiyordu. Bu amaçla bir balıkçı sandalına binerek denize açılıyordu.

Ancak, o sırada sık ormanlarla kaplı yarımadanın bir koyuna demirleyerek gizlenmiş olan bir korsan gemisi de, Şehzade'yi göz hapsine almış bulunuyordu. Bu sırada –ki Marmaris yöresinden gelen Cenevizli korsanlar– bazı korsanlar Marmara Denizi sahillerinde dolaşıyor, yağma yapıyor, fırsat bulunca da varlıklı kişileri kaçırarak onlardan yüklü

fidye alıyorlardı. Böylece önde gelen korsanlar hem büyük servetler elde ediyor, hem de adamlarını çoğaltıyordu.

Nitekim, bu gemideki korsanlar da Şehzade Halil'i bir süre izliyor fırsatını bulunca da saldırarak, bir anda sandalı ele geçiriyorlardı. Kısa süren çatışma sonucunda Şehzade'yi gemilerine alan korsanlar, hızla oradan uzaklaşıyordu. Bu şekilde kolayca kaçırdıkları adamın kimliğini öğrenen korsanlar, bu değerli rehineye çok seviniyor ve Marmara Denizinden çıkarak onu, merkezleri olan Foça'ya götürüyorlardı. Foça bu sırada Yunanlıların elinde bulunuyor; Bizans tarafından himaye ediliyordu. Ayrıca, Foça Dükası varlığını koruyabilmek için de çevredeki komşularına haraç ödüyordu.

Orhan Gazi oğlunun kaçırılması karşısında son derece kızıyor ve üzülüyordu. Kaçıranların kimliğinin saptanması için derhal harekete geçiyor, hayli uzun çabalardan sonra bunların Foça'lı korsanlar olduğunu öğreniyordu. Foça'nın Bizans tarafından 'korunduğunu' gözönüne alan Orhan Gazi, İmparatora başvurarak yardımını istiyordu. Orhan Gazi İmparatora, fidye işini halletmesi halinde samimi dostluk göstereceğini ve iyi niyet besleyeceğini, her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olduğunu, uygun göreceği bedeli memnuniyetle ödeyeceğini bildiriyordu.[1]

Bu sırada Orhan Gazi'nin meşguliyeti nedeniyle, devlet işlerini yöneten Süleyman Paşa vefat ediyordu. Orhan Gazi bu nedenle daha da kederleniyor; oğlunun kurtarılması için Bizans'ın kendisine olan borçlarını siliyor, Foça'ya donanma gönderilmesi için Bizans İmparatoruna ayrıca ödeme yapıyordu. Orhan Gazi bununla da yetinmiyor; İmparatora rakiplerini tepeleyeceği konusunda garanti veriyor, İmparatorun düşmanı olan Kantagözen'i de tasfiye ediyordu.

İmparator, Foça hakimine bir heyet göndererek Şehzade'nin serbest

---

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, s. 242.

bırakılmasını istiyordu. Foça hakimi ise, elindeki değerli rehine nedeniyle gurura kapılıyor; haddinden fazla meblağlar ve mevkiler istiyordu. İmparatorun başvuruları defalarca tekrarlanıyor, fakat Foça hakimi isyanı bile göze alarak, anlaşmaya yanaşmıyordu.

Bunun üzerine İmparator; Limni, Midilli ve Bozcaada'dan bazı küçük ve kürekli gemiler tedarik ederek Foça'ya kuvvet sevkediyor, bu arada kış mevsimi de sona eriyordu. İmparatorun ise Foça'yı kuşatma çabaları devam ediyordu.

İlkbaharda kuşatma harekatı hızlandırılıyordu. Sahilden yürütülen faaliyetler yeterli olmayınca, kara tarafında da askerî girişimlerde bulunmak gerekiyordu. Ancak bu uygulamanın yapılabilmesi için, Saruhanoğullarının Foçalıları desteklemek yerine, Bizans ile birlikte hareket etmeleri gerekiyordu. Bu nedenle Bizans İmparatoru, Saruhan Beyi'ne dostluk elini uzatıyor ve ona 'Amcazâde' ünvanı veriyordu. Böylece Saruhan Bey'i ile İmparator arasında dostluk tesis ediliyordu. Bunun sonucunda Bizans kuvvetleri, Foça'ya karşı denizden ve karadan şiddetli bir kuşatma harekâtı başlatıyordu. Foçalılar ise kale içlerine çekilerek cansiperâne bir direniş gösteriyordu. Tam teslim olacakları sırada ise şansları yaver gidiyor, şiddetli bir lodos fırtınası çıkıyordu. Bu nedenle Rum askerleri geri çekilmek zorunda kalıyordu.[1]

Bu aksilikler, sorunun çözümlenmesini erteleyip güçleştirirken İmparator da Saruhan Bey'i ile dostluğu ilerletiyordu. Hatta bazı geceler, karargahını terkederek Saruhan Bey'ine misafir kalıyor, ona duyduğu güveni bu tür jestlerle gösterip, pekiştirmeye çalışıyordu. Her ikisi de çoğunlukla birlikte ava gidiyor, birlikte yemek yiyordu. Bununla beraber Foça kuşatmasını da büyük bir inat ve kararlılıkla sürdürüyordu.

Ancak Saruhan Beyi, kendisine belli etmemekle birlikte İmparator

---

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, s. 243.

hakkında hiç de olumlu hesaplar yapmıyordu. O, İmparatoru hiç beklemediği bir anda tutuklayarak Bizans'dan yüklü bir fidye talep etmeyi planlıyordu. Böylece hem büyük bir servet kazanmayı, hem de gerçekleştireceği eylemle şöhretine şöhret katmayı amaçlıyordu. Bunu gerçekleştirmesi halinde çevreye daha fazla korku salacağını düşünüyor ve nihayet, bu planlarını gerçekleştirmek üzere de harekete geçiyordu.

Ne var ki, adamlarından biri kendisine ihanet ediyor; Bizans İmparatoruna giderek gizli planlarını ona anlatıyordu. İmparator ise hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranıyor ve fakat Saruhan Beyini, kendi kazdığı kuyuya düşürmek için fırsat kolluyordu.

Her sabah olduğu gibi, bir sabah yine Saruhan Beyi İmparatorun yanına giderek saygılarını ve dostane duygularını sunduğu sırada İmparator, kendisine bir ziyafet vermek üzere at göndereceğini söylüyordu. İmparator ayrıca çok önemli ve gizli bir meseleyi de konuşmak istediğini bildiriyor, böylece güvenini sağlayarak kendisini emniyette hissetmesi için zemin hazırlıyordu. Saruhan Beyi hiçbir şüpheye düşmeden öneriyi kabul ediyor, davete katılmak amacıyla İmparatorun bulunduğu gemiye gidiyordu.

Saruhan Beyi gemiye biner binmez İmparator; halatları çözdürüp demir aldırıyor ve yelkenleri açtırarak gemiyi hareket ettiriyordu. Böylece Saruhan Beyini kaçırıp rehin alıyordu. Bu arada Bey tanıkların önünde sorgulanıyor, her şeyi itiraf ediyor ve hazırladığı planları açıklıyordu.[1]

İmparator ile rehinesi bir süre açık denizde dolaşıyordu. Nihayet Saruhan Beyinin karısı İmparatoru bularak yanına gidiyor; beraberinde bir miktar para getirerek fidyesini ödemek istiyordu. Bu kadın, Bizans İmparatoruna; eğer fidyeyi alıp kocasını serbest bırakmazsa, çevredeki

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, s. 244.

diğer beylerin saldırısından korunmak ve çocuklarının güvenliğini sağlamak amacıyla eşinden boşanacağını, bir başka bey ile evlenmek zorunda kalacağını bildiriyordu. Böylesine muhtemel bir evlilik nedeniyle, bir başka beyin işe karışması tehlikesi İmparatoru ürkütüyor, geri adım atıyordu. Nitekim, kadının beraberinde getirdiği altınları alarak Saruhan Beyini serbest bırakıyordu.

Bununla birlikte İmparator, Orhan Gazi'nin oğlu Şehzade Halil'in kurtarılması konusunda o denli başarılı olamıyordu. Zira kendisi Foça civarında bu işlerle uğraşırken, İmparatorluk içindeki rakipleri boş durmuyor, ayağını kaydırıp tahtı ele geçirmek amacıyla Constantinopolis'de çeşitli entrikalar çeviriyorlardı. İmparator bu nedenle bir yandan Foça'daki faaliyetlerle uğraşıyor, diğer yandan gizlice başkente gelerek hasımlarının oyunlarını bozmaya ve girişimlerini engellemeye çalışıyordu. Bu arada Orhan Gazi de giderek sabırsızlanıyor, bir defasında Kadıköy'e kadar gelerek oğlunun kurtarılması konusunda İmparator ile yakın temas kuruyordu. O sırada İmparator da Kız Kulesine geliyor, her ikisi dolaylı görüşmeler yapıyordu. Bu görüşmeler sırasında taraflar, dostluk ve dayanışma konusunda kararlılıklarını tekrarlıyor, birbirlerine teminat veriyorlardı. Ayrıca Halil Bey'in kurtarıldıktan sonra İmparator'un kızı ile evlendirilmesine de karar veriliyordu. İmparator, Halil Bey'in fidyesi için Orhan Gazi'den külliyetli miktarda para alıyor ve tekrar Foça'ya hareket ediyordu.

İmparator, Foça'ya gittikten sonra Foça Dük'ü Kalofet ile sıkı bir pazarlığa girişiyordu. Kalofet 100 bin altın fidye ve aldığı parlak rütbeler karşılığında Şehzade Halil'i serbest bırakıyordu.

İmparator; Halil Bey'i önce İstanbul'a getiriyor, burada kendisine büyük iltifatlarda bulunuyor, misafir ediyordu. Bilahare Orhan Gazi İzmit'e geliyor, İmparator da Şehzadeyi, burada Orhan Gazi'ye teslim ederek onu Veliaht yapmasını istiyordu.

Bu olayda da görüldüğü gibi Osmanoğulları yöredeki Türkmen Beylerinden çok Bizans yönetimine yakınlık gösteriyordu.

Saruhanoğullarının son beyliğini Hızırşah Bey yapıyordu.

Murad Hüdavendigâr Kosova'da öldürülüp de yerine Yıldırım Bayezid geçince; Karamanoğullarının teşvikiyle Germiyan, Aydın ve Menteşeoğullarıyla birlikte Saruhanoğulları da Osmanoğullarına karşı muhalefete geçiyordu. Bu sırada Saruhanoğullarının beyliğini Hızırşah Bey yapıyordu.

Yıldırım Bayezid, gelişmeler karşısında derhal Anadolu'da bir harekât başlatıyordu. Bu harekât sonucu Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Menteşe ve Germiyanoğulları Beyliklerini ortadan kaldırıyordu. Saruhan Beyliği Osmanoğulları tarafından işgal ediliyor, Karesi Sancağıyla birlikte Padişah'ın büyük oğlu Ertuğrul Bey'e bırakılıyordu.

Hızırşah da 1390 yılında, önce Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yanına Sinop'a, oradan da Timur'un yanına gidiyordu. Aradan 12 yıl geçiyor, Timur Ankara'da Yıldırım Bayezid'i yenerek Osmanoğullarının otoritesini çökertiyordu. Timur, Anadolu birliğini bozuyor, Osmanoğullarından önceki beylikleri yeniden canlandırıyor ve eski beylere beyliklerini iade ediyordu. Bu çerçevede Hızırşah da beyliğine kavuşuyordu.

Osmanlılarda başgösteren şehzadeler kavgası sırasında (Süleyman, İsa, Musa ve Mehmed Çelebiler arasındaki mücadele – Fetret Devri) Aydınoğlu Cüneyd ve Menteşeoğlu İlyas Bey ile birlikte Saruhanoğlu Hızırşah Bey de İsa Çelebi'ye yardım ediyordu. Ancak İsa Çelebi Mehmed Çelebi'ye yenik düşüyor, bunun üzerine Hızırşah Manisa'ya kaçıyordu. Osmanlı saltanatını ele geçiren Mehmed Çelebi, 1410 yılında Aydınoğlu Cüneyd Bey'in üzerine yürüyor, onu itaata mecbur ettikten sonra ani bir baskın yaparak Manisa'yı ele geçiriyordu. Baskın sonucu Hızırşah Bey hamamda yıkanırken yakalanıyordu.

Hızırşah, Mehmed Çelebi'den ailesinin vakfiyesine dokunulmamasını ve babasının yanına gömülmesini istiyordu. Bu istekleri kabul ediliyor, Hızırşah derhal idam edilerek cenazesi babasının yanına gömülüyordu.

Hızırşah'dan sonra kardeşi Orhan Bey –ki o daha önce Osmanoğullarının koruması altına girmiş bulunuyordu– yönetimi eline geçiriyor; ancak o da 1412 yılında öldürülüyor ve Saruhan Beyliği onunla birlikte tarihe gömülüyordu.[1]

Aydınoğulları

Aydınoğlu Mehmed Bey, Germiyanoğullarının Subaşısı iken, I. Yakup Bey tarafından Ege sahillerini ele geçirmekle görevlendiriliyordu. Böylece Ege Denizi'ne inen Mehmed Bey elde ettiği topraklar üzerinde, Germiyanoğullarından bağımsız olarak, kendi beyliğini kuruyor, bu beyliğe de babasının adına ithafen Aydınoğulları adını veriyordu.

Bu sırada Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey, Tire ve Efes taraflarını kontrolüne alıyor, Aydınoğlu Mehmed Bey de buraları Sasa Bey'den koparak 1310 yılında kendi mülküne katıyordu. Mehmed Bey bununla da kalmıyor, aynı yıl Müslüman İzmir'ini Selçuk (Ayasluğ), Tire, Sultan Hisarı ve Bedemya'yı (Ödemiş) alıyor, 1326 yılında da 'Gâvur İzmir' denilen sahildeki İzmir'i ele geçiriyordu.

Mehmed Bey, elde ettiği yerleri yakın akrabaları arasında şöyle paylaştırıyordu:

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 84-91.

Efes-Selçuk ve Sultan Hisarı büyük oğlu Hızır Bey'e veriyordu. İzmir'i ikinci oğlu Umur Bey'e, Ödemiş'i üçüncü oğlu İbrahim Bey'e bırakıyordu. Dördüncü oğlu Süleyman Bey'e Tire veriliyordu. En büyük oğlu İsa Bey ise kendi yanında kalıyordu.[1]

Bu arada Aydınoğulları güçlü bir donanma da kuruyor; Sakız, Bozcaada, Ağrıboz (Eğriboz), Mora ve Rumeli sahillerine başarılı akınlar yapıyordu.

Mehmed Bey 1334 yılında, bir av sırasında suya düşerek hastalanıyor ve kurtarılmayarak yaşamını yitiriyordu. Bunun üzerine oğulları bir araya gelerek yeni 'aile reisini' seçiyor; babalarının yerine Umur Bey'in geçmesine karar veriyorlardı. Böylece Bahaüddin Umur Bey, 25 yaşında Aydınoğullarının Beyi oluyordu.

Umur Bey, Saruhan Bey ile anlaşıyor, Saruhan'ın oğlu Süleyman Bey ile birlikte donanma hazırlayarak Mora üzerine gidiyordu. Bu donanma sayesinde Aydınoğulları Doğu Akdeniz'de ciddi bir güç oluşturuyor; denizde Venedik başta olmak üzere Papalık ve Rodos şövalyeleriyle mücadele etmek zorunda kalıyordu. Ayrıca Bizans İmparatorluğu içindeki 'taht kavgalarına ve entrikalarına' da bulaşıyor, bu nedenle Katolik dünyasının hedefi haline geliyordu.

Nitekim, daha önce sahil İzmir'ini ele geçiren Rodos Şövalyeleri, ticaret aksayınca İzmir'i geri vererek Umur Bey ile anlaşma yapmak istiyor, ancak Papa kabul etmiyordu. Umur Bey sorunu silah gücü ile çözmek istiyor, çatışma sırasında askerini coşturmak için en önde dövüşüyor, bu sırada alnından vurularak savaş meydanında ölüyordu.

1348 yılında Umur Bey'in ölmesi üzerine Aydınoğlu ailesi, Hızır Bey'i aile reisi ve Ulubey yapıyordu. Ayasluğ (Efes-Selçuk) Emiri iken Ulubey olan Hızır Bey, Latinlerle ticarete dayalı ve barışı amaçlayan bir

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e, s. 104, 105.

anlaşma yapıyordu. Üstelik bu anlaşma sonucu Aydınoğulları, müttefik durumunda bulundukları Venedik, Rodos ve Kıbrıs gibi, Latinlerin düşmanları ile düşman, dostları ile de dost oluyordu. Anlaşmayı Papa da onaylıyordu. Böylece Aydınoğulları, aynı zamanda Anadolu'nun en güçlü ticaret beyliği oluyor; Menderes havzasında üretilen safran, bal, balmumu, iplik, miyankökü, halı, zahire ve çeşitli ürünler Aydınoğullarının denetimindeki iskelelerden batıya ihraç ediliyordu.

Hızır Bey kısa bir süre beylik yaptıktan sonra vefat ediyor ve arkasında 'kimin bey olacağı' sorununu bırakıyordu.

Hızır Bey'in ağabeyi, Tire Emiri Süleyman Şah 1349 yılında hayata veda etmiş bulunuyordu. Keza, Hızır Bey'in diğer ağabeyi İbrahim Bahadır Bey de babalarının ölümünden sonra Umur Bey ile birlikte çeşitli çatışmalara katılıyor, o da 1347 yılından önce vefat ediyordu.

Yaşamını yitiren bütün Aydınoğlu kardeşler, babalarının Birgi'deki kabrinin bulunduğu türbeye gömülüyordu.

Aydınoğlu kardeşlerden sadece İsa Bey hayatta bulunuyordu. Ayrıca İbrahim Bahadır Bey'in mirascısı olarak iki oğlu; Kara Hasan Subaşı ile Cüneyd Bey de yaşamlarını sürdürüyordu. 1390 yılında Yıldırım Bayezid, İsa Bey'in elinden mülkünü alarak Aydınoğullarına son veriyor, İzmir şehrinin yönetimini Kara Hasan (Subaşı) Bey'e bırakıyordu.

Aydınoğlu ailesinde disiplin ve itaat ön planda geliyordu. Nitekim en yaşamsal kararlar aile meclisi toplanarak alınıyor; Ulubey, aralarında yaptıkları seçimle tayin ediliyor ve herkes kararı kabullenerek Ulubey'e sadakat gösteriyordu. Nitekim Mehmed Bey'den sonra Umur Bey böyle Ulubey oluyor, ondan boşalan beylik makamına Hızır Bey aynı yöntemle yükseliyordu.

Osmanoğulları karşısında İsa Bey bir varlık gösteremiyor, bir hata yaparak Yıldırım'ın karşısında Karamanoğullarıyla birlikte hareket edi-

yordu. Böyle olunca, Osmanoğulları tarafından tasfiye ediliyordu. İsa Bey'in cenazesi de diğer kardeşleri gibi babasının, Birgi'deki türbesine nakledilyordu. İsa Bey'in Musa ve Umur adlı iki oğlu bulunuyordu.

Yıldırım Bayezid Ankara Savaşı'nda yenilince Timur, beylikleri eski hanedanlara iade ederken, Aydınoğulları Beyliği de Musa ve Umur kardeşlere kalıyordu. Musa Bey 1403'de vefat edince tek mirasçı kalan Umur Bey, 2. Umur Bey olarak Aydınoğullarının Ulubeyliğine geliyordu.[1]

Ancak bu andan itibaren İbrahim Bahadır Bey'in oğlu Cüneyd Bey, amcaoğlu (emmioğlu) 2. Umur Bey'in karşısına rakip olarak çıkıyor ve iktidar mücadelesi başlıyordu. İzmir Bey'i olan Cüneyd Bey, Selçuk'da oturmakta olan Aydınoğlu Umur Bey'e başkaldırıyordu. Bu amaçla Ayasluğ üzerine yürüyor, korkuya kapılan Umur Bey Selçuk'dan kaçıyordu. Cüneyd Bey bu arada durumunu kuvvetlendirmek amacıyla Osmanoğullarına başvuruyor, onların hesabına çalıştığını bildiriyordu. Osmanlı yönetimi de kendisine parasal yardım yapıyordu.

Buna karşılık 2. Umur Bey de Menteşeoğulları ailesi ile akrabalık tesis ediyordu. Bu nedenle Menteşeoğlu İlyas Bey, Umur Bey'in çağrısına olumlu yanıt veriyor; o sırada Kara Hasan Subaşının bulunduğu Ayasluğ'u kuşatıyordu. Cüneyd bey kardeşinin yardımına gidemiyor, İlyas Bey de hem Ayasluğ'u alıyor, hem de Kara Hasan'ı esir ederek Marmaris'e götürüyor, zindana atıyordu.[2]

Buna karşılık Cüneyd Bey, donanmasıyla bir harekât yapıyor, Marmaris'e baskın düzenleyerek kardeşini kurtarıyor ve İzmir'e getiriyordu.

Cüneyd Bey bununla da yetinmiyor, Ayasluğ'da 2. Umur Bey'i kuşatarak anlaşmaya zorluyordu. Bunun sonucunda Umur Bey kızını Cü-

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 114.

[2] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 114.

neyd Bey'e vererek, Osmanoğulları ile görünürdeki bağlantısını sona erdiriyor, onun yerine amcaoğlu ile mutabakat sağlıyordu. İki Bey, daha sonra birlikte hareket ediyor, Salihli ve Nif taraflarını ele geçiriyorlardı. Ne ki, 1405 yılında Umur Bey, damadı Cüneyd Bey tarafından zehirlenerek öldürülüyordu. Böylece Aydınoğulları Beyliği, Cüneyd Bey'e kalıyordu.

Cüneyd Bey yaşamının bundan sonraki bölümünün büyük bir kısmını, Osmanoğullarına karşı mücadele ederek geçirmek zorunda kalıyordu.

Kayınpederi ve amcasının oğlu olan Umur Bey'in ölümünden sonra –ki Umur Bey de Birgi'ye gömülüyordu– Cüneyd Bey Ayasluğ'a yerleşiyordu. Bu sırada Osmanlı yönetiminde de kardeşlerarası mücadele yaşanıyordu. Şehzade Süleyman, en büyük kardeş olarak tahtta hak iddia ediyor ve Amasya, Tokat, Sivas hariç, tüm topraklara hükmediyordu.

Cüneyt Bey işte bu karışıklıktan yararlanmak istiyor, Menteşe ve Saruhan Beyleriyle birlikte İsa Çelebi'yi destekleyip onun yanında yer alıyordu. Ama İsa Çelebi kendisine sığınınca Mehmed Çelebi ile çatışmak zorunda kalıyor, yenilince de Çelebi Mehmed'in koruması altına giriyordu. Buna karşılık Aydınoğulları Beyliği varlığını sürdürebiliyordu.

Bu kez de Emir Süleyman Ayasluğ üzerine yürüyordu. Emir Süleyman Cüneyd Bey'in, Çelebi Mehmed'in himayesine girmesinden rahatsızlık duyuyordu. Cüneyd Bey ise bu kez de Mehmed Çelebi'yi terk ederek Emir Süleyman'a sığınıyor ve af diliyordu. Emir Süleyman kendisini affediyordu.

Ancak Emir Süleyman Ayasluğ'a giriyor, dört ay burada kalıyor; 'zevk ve sefa ile vakit geçiriyordu.' O sırada kardeşi Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçtiğini haber alıyor, Cüneyd Bey de yanında olduğu halde Rumeli'ye hareket ediyordu. Süleyman Çelebi Ayasluğ'a başka bir vali

tayin ediyor, Cüneyd Bey'i ise Ohri'ye Sancakbeyi yapıyordu.[1]

Ancak Süleyman Çelebi, kardeşi Musa Çelebi karşısında tutunamıyor, yeniliyordu. Böylece kardeşler mücadelesi sonucunda Osmanlı sahnesinde sadece Musa ve Mehmed Çelebiler kalıyordu. Cüneyd Bey de bunların arasındaki mücadeleden yararlanarak Ohri'den kaçıyor, İzmir'e geliyordu. Burada silahlı bir güç oluşturuyor, Ayasluğ'a gidiyor Emir Süleyman'ın tayin ettiği Vali'yi ele geçirerek öldürüyor ve Beyliği yeniden sahipleniyordu.

Bu arada Mehmed Çelebi, kardeşi Musa Çelebi'yi ortadan kaldırıyor, böylece Osmanlı tahtının tek sahibi oluyordu.

Mehmed Çelebi Bergama'ya gelerek Cüneyd Bey'den, sahip olduğu yerleri terketmesini istiyor; Aydınoğlu ise gerekli tedbirleri alarak direnmeye hazırlanıyordu. Bunun üzerine Mehmed Çelebi harekâta başlıyor, İzmir'i kuşatıyordu. Cüneyd Bey ise bu sırada İzmir'den kaçıyordu. Osmanoğlu bu aşamada Ada Latinleriyle de işbirliği yaparak İzmir'i ele geçiriyor, Aydınoğlu Bey'nin eşini, annesini ve çocuklarını yakalıyordu.

Annesinin ricası üzerine Çelebi Mehmed Cüneyd'i affediyor; o da yaşamının kalan kısmında kendisine sadakat göstereceği konusunda teminat veriyordu. Çelebi Mehmed, Aydın ilini İslamiyeti kabul eden Bulgar Kralı Susmanos'un oğluna bırakıyor, Cüneyd Bey'i ise 1413 yılında Tunca kenarındaki Niğbolu (Niğebolu)'ya Sancakbeyi yapıyordu. Ancak Cüneyd Bey burada da rahat durmuyordu.

Yıldırım'ın oğullarından Mustafa Çelebi, Çelebi Mehmed'e başkaldırınca Cüneyd Bey de Niğbolu'dan kaçarak ona katılıyordu. Cüneyd Bey, Mustafa Çelebi'ye o denli bağlanıyordu ki, adeta Veziri makamında bulunuyordu.

Bu sırada Musa Çelebi Rumeli'ye hakim olarak Anadolu'ya geçiyor

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.115.

ve Bursa üzerine gidiyordu. Fakat Cüneyd Bey Şehzade Murad'dan Aydın Beyliği vaadini alıyordu. Mustafa Çelebi'yi yalnız bırakarak yanından ayrılıyor, ani olarak Ayusluğ'a gidiyordu. Bu nedenle Mustafa Çelebi'nin kuvvetleri bozuluyor, o da Rumeli'ye kaçıyor burada yakalanarak idam ediliyordu.

Cüneyd Bey'in İzmir'e geldiği sırada, Ayasluğa 2. Umur Bey'in oğlu Mustafa Bey hakim bulunuyordu. Cüneyd Bey İzmir'den Ayasluğ'a geçiyor, Mustafa Bey ile döğüşüyor, onu attan düşürerek kendi elleriyle öldürüyordu. Mustafa Bey de Birgi'de toprağa veriliyordu.

Ancak 2. Murad'a karşı da direnişini sürdüren Cüneyd Bey, sonunda 1426 yılında İpsili Kalesinde kuşatılıyor ve kardeşi Bayezid ile birlikte teslim oluyordu. İki kardeşi teslim alan Hamza Bey, onları Sultan 2. Murad'a göndereceği vaadi ile kurdurduğu çadırlara misafir ediyor, uyurken de başlarını keserek katlediyordu.

Cüneyd Bey'in ölümüyle birlikte Aydınoğulları da Osmanlı merkezî otoritesine bağlanıyordu.

Ancak Aydınoğulları'nın yaşadığı bölgede güvenlik ve asayiş hiçbir zaman tam anlamıyla sağlanamıyordu. Diğer beylik bölgelerinden daha fazla, bu bölgede yerel güç odakları merkezî otoriteye karşı varlıklarını inatla koruyor ve elverişsiz coğrafyadan da yararlanarak başkaldırı eylemlerinde bulunuyorlardı.

Nitekim bu anlayışın bir sonucu olarak, daha sonraki dönemlerde 'saygıdeğer' bir 'sosyal tip' olarak, mafios karakterdeki Zeybeklik ve Efelik, adeta bir mafios kurum oluşturuyordu.

Menteşeoğulları

Bizans İmparatorluğu döneminde, bugünkü Muğla vilayeti yöresine Karya adı veriliyordu. İznik (Rum) İmparatorluğu döneminde denizden gelen bazı Türkmen kolları, Fethiye (Megri) taraflarından içlere doğru ilerliyor, Denizli dağlarına kadar olan alana yerleşiyorlardı. Bu Türkmenler, Menteşe Bey'in önderliğinde örgütleniyor ve bu nedenle de kurulan Beyliğe Menteşe Beyliği adı veriliyordu. Bu arada Antalya (Pamfilya) ve buranın batı tarafları Türkmenlerce ele geçiriliyordu. Tüm bunlara paralel olarak çökmeye yüz tutan Bizans'ın donanması ve denizcileri de Menteşeoğulları ile birlikte çalışmaya başlıyorlardı. Bunun sonucu olarak Menteşe Bey aynı zamanda Salpakis Menteşe –Melik ül Sevahil– yani, Sahil Beyi oluyordu.

Karya sahillerinin 1261 yılından itibaren istilâ edilmeye başlanması Bizans İmparatoru 8. Mihail'i rahatsız ediyordu. Türkleri kovmak için Andronikos kumandasında bir kuvveti Türklerin üzerine gönderiyor, 1282 yılında Menteşe Bey'in adamları, Andronikos'un onarıp imar ettiği Aydın (Tral) ile Güzelhisar (Tisa)'ı ele geçiriyordu.

Menteşe Bey'in babası Bahaüddin Gerki Bey de, Anadolu Selçuk Devleti'nin buradaki Emirü'l-Sevahil'i olarak anılıyordu. Menteşe Bey 1282 yılında ölüyor ve Fethiye'ye gömülüyordu. Onun vefatıyla, Beyliğin başına Mesud Bey geçiyordu. Kardeşi Kirman Bey ise Finike'ye (Foke) sahip bulunuyordu.

1296 yılında ilginç bir olay cereyan ediyordu.

Bizans İmparatoru Karya'yı geri alması için bu kez de kumandanlarından Filantropos Aleksiüs'ü gönderiyordu. Filantropos, Aydın'ı ele geçiriyor, bu nedenle de Menteşe Bey'in burada yaşayan eşi Fethiye'ye kaçıyordu. Ancak Aleksiüs elde ettiği başarı sonucu İmparator'a da isyan

ediyor ve Menteşeoğullarıyla birlikte hareket ediyordu. Onun öldürülmesi sonucu Menteşeoğulları Karya'nın tamamı ile Likya'nın bir kısmını sahipleniyorlardı.[1]

Bunun sonucunda Muğla, Balat (Palanya), Milâs, Beçin, Bozöyük, Marin, Çine, Tavas, Burnar, Fethiye (Megri) ve Köyceğiz kasabaları başta olmak üzere hayli geniş bir alana Menteşeoğulları hükmediyordu:

> "Sahib-i Orhan bin Menteşanın elli kadar şehri ve ikiyüz kadar kal'ası ve yüzbinden ziyade askeri olduğunu..."[2]

Menteşeoğlu Mesud Bey ile oğlu Orhan Bey, güçlü donanmasıyla Rodos Adasına saldırıyor, bu Adayı belirli sürelerle iki kez ellerinde tutmayı başarıyorlardı.

Orhan Bey'in oğlu İbrahim Bey'e karşı Venedikliler, donanmalarını Balat Limanına sokarak Menteşeoğullarını tehdit ediyor, Girit Dukası Marino vasıtasıyla kendisini ağır bir anlaşma yapmaya zorluyorlardı. İbrahim Bey 1360 yılı civarında vefat ediyordu. Bunun üzerine Menteşeoğullarının mülkü, Mehmed ve Gazi Ahmed arasında paylaşılıyordu.

İbrahim Bey'in en büyük oğlu olan Musa Bey, Balat ve Milas taraflarında hakim bulunuyordu. Mehmed Bey Muğla ve Çine yörelerini elinde tutuyordu. Ahmed Bey ise Fethiye ve Marmaris yöresinde hüküm sürüyordu.

Musa Bey, 1375 yılında ölünce onun mülkü de Ahmed Bey'in eline geçiyordu. Sadece Balat, Mehmed Bey'e intikal ediyordu.

Mehmed Bey (veya oğlu Mahmud Bey) Kosova Savaşı'nda rol alıyor, 2. Murad'ın emrine asker veriyordu. Sultan Murad'ın şehit edilme-

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 70, 71.

[2] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmed Tevhit, s. 761.

si sonucu yerine geçen Yıldırım Bayezid'e karşı –Karamanoğlu Alaüddin Bey'in kışkırtması sonucu– Osmanoğulları; Saruhan, Aydın ve Germiyan topraklarını işgal ediyorlardı. Bu arada Menteşeoğulları'nın topraklarına da el konuyor, fakat; Sultan Bayezid, Menteşeoğlu Mahmud Bey'e Bergama Kazasını mülk olarak veriyordu. Buna karşılık Mahmud Bey'in babası Mehmed Bey, Osmanoğullarının elinden kurtulmak için Sinop Emiri Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yanına kaçıyordu.

Böylece Menteşe Beyliği görünürde sona eriyor ve tasfiye ediliyordu.

Ancak, Menteşeoğulları Beyliği, diğer beylikler gibi adeta yeniden doğuyor, Moğol hükümdarı Timur, diğer beylikler ile birlikte Menteşeoğullarına da yaşama olanağı tanıyordu. Menteşeoğlu Mehmed Bey ile oğlu İlyas Bey, bağlılık nişanesi olarak Timur'a taç, kemer ve yarluğ gönderiyor, Timur kendisinin yüksek hakimiyetini tanımaları koşuluyla beyliklerini iade ediyordu.

Mehmed Bey de Kütahya'dan Ege Bölgesine giden Timur'a Menderes Nehri kenarında yetişerek; halktan topladığı hayvanları, nakit parayı ve çeşitli armağanları takdim ediyordu.[1]

Mehmed Bey'in 1403 yılında vefat etmesi üzerine yerine, oğlu Şecaüddin İlyas Bey geçiyordu. İlyas Bey Aydınoğlu 2. Umur Bey'in dayısı oluyordu. Umur Bey Aydınoğlu Cüneyd Bey ile çatışınca Menteşeoğlu İlyas Bey, yeğeni 2. Umur Bey'in tarafını tutuyor ve ona yardım ediyordu.

İlyas Bey, Osmanlı şehzadeleri arasındaki çatışma sırasında Çelebi Mehmed'e karşı İsa Çelebi'yi destekliyordu. Çelebi Mehmed güçlenince ona katılıyor, Çelebi Mehmed Emir Süleyman karşısında tutunamayınca da, Süleyman Çelebi'nin yüksek himayesine giriyordu. Ancak Süleyman Çelebi de başarılı olamıyordu.

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 76, 77.

Çelebi Sultan Mehmed, Musa Çelebi'yi yenerek Osmanlı Devleti'ni kendi iradesi altına alınca İlyas Bey 1415 yılında bir kez daha Çelebi Mehmed'in emri altına giriyordu. Böylece Menteşeoğlu Beyliği bir kez daha bağımsızlığını yitiriyordu.

Bununla birlikte İlyas Bey, Osmanlı merkezî otoritesine bağlılığını kanıtlamak amacıyla, oğulları Üveys ve Ahmed Beyleri Osmanlı sarayına rehin veriyordu. İlyas Bey ile Çelebi Sultan Mehmed aynı yıl, yani 1421 yılında vefat ediyorlardı.

Osmanlı tahtına çıkan 2. Murad, Bizans İmparatoru'nun entrikalarıyla uğraşmak zorunda kalıyordu. Zira İmparator, kendi yanında bulunan Mustafa Çelebi'yi Osmanlı tahtına çıkarmak istiyordu. Sultan Murad bu sorun ile uğraşırken, İlyas Bey'in iki oğlu firar ediyor ve Edirne'den Menteşe'ye gelerek bağımsız beyliklerini yeniden ilan ediyorlardı.

2. Murad dikkatini yeniden Anadolu'ya çeviriyor ve bağımsızlığını ilan eden Menteşeoğullarının üzerine yürüyordu. 1424 yılında Menteşe topraklarını işgal ediyor, Üveys ile Ahmed Beyleri Tokat Kalesi'ne hapsediyordu. Bir süre sonra Ahmed Bey Tokat'tan kaçmayı başarıyor, Üveys Bey ise yakalanarak Osmanlılar tarafından katlediliyordu. Ancak Ahmed Bey de bu firarla birlikte tarih sahnesinden çekiliyordu.

Sultan 2. Murad'ın ölümü üzerine, Ahmed Bey'in oğlu 2. İlyas Bey Menteşe'ye dönüyordu. O sırada Osmanlı tahtına çıkmış bulunan 2. Mehmed (Fatih), Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı Menteşe iline gönderiyor, fakat 2. İlyas Bey mukavemet edemeyerek Rodos'a kaçıyordu.

Böylece Osmanlılar döneminde Menteşe bir sancak olarak yönetiliyor; buraya tayin edilen Sancak Beyleri Anadolu Beylerbeyine bağlanıyordu.[1]

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılık, a.g.e., s. 81.

İsfendiyaroğulları (Candar Beyliği)

İsfendiyaroğulları (ki gerçekte Candaroğulları dendiği halde İzzeddin İsfendiyar Bey'in 50 yıldan fazla bir süre hükmetmesi nedeniyle Osmanlılar onlara İsfendiyaroğulları diyordu) kendilerinin; Halid bin Velid'in soyuna dayandıklarını iddia ediyorlardı. Ancak Âli'ye göre; "Sıhhat'i neseb ananesi malum değil idi."[1]

Ancak tarihçilere göre bazı kaynaklar İsfendiyaroğullarının Halid bin Velid'in soyundan geldiklerini iddia ediyordu. Buna karşın Ahmed Tevhit Bey'e göre Halid bin Velid'in soyundan gelseler bile –ki bu İsfendiyaroğulları'nın Arap kökenli olması demekti– bu soy'a layık olamamışlardı:

> "Acaba İsfendiyaroğulları Hazreti-i Halid bin Velid'in gösterdiği büyüklüğü irâe edebilirler mi? Hazreti Halid serdarlıktan azlolunca âdi bir nefer olarak seyf-i cihada dühûl oldu. İsfendiyaroğulları mücâhid fi sebilûllah olan Devleti Osmaniyyenin kesr-i şevketi için neler yapmadılar? Eflaklıları aleyhimize teşvik ettiler. Timurlenge pişdar oldular. Bedreddin'i Rumeli'ye geçirdiler ve bilâ iştibah nakden ve fiilen muavenetde bulundular. Bunlar isbat eder ki Hazreti Halid evladı olmak şerefini İsfendiyaroğulları ihraz edememişlerdir."[2]

Tarih sahnesinde adını ilk duyuran İsfendiyaroğlu Emir Şemseddin (ki Uzunçarşılı Yaman diyor) Candar oluyordu. Müneccimbaşına göre Şemseddin, İlhanlı Keyhato tarafından Kastamonu'ya vali tayin ediliyordu. Böylece İsfendiyaroğulları tarih sahnesine çıkıyordu. Şemseddin Bey aslında Selçuk devletinin memurluğunu yapıyordu. Ne ki İlhanlılar hesabına da çalışıyor, Selçuklulara ihanet ederek gizlice İlhanlı Keyhato'ya hizmet ediyordu.

---

[1] Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, Ahmed Tevhit, s. 383.

[2] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmed Tevhit, s. 383.

Şemseddin Timur Candar'ın ölümü üzerine yerine oğlu Süleyman Paşa geçiyordu. Şemseddin Candar vefat ettiğinde Süleyman Paşa Eflagon (Eflani) da, Timarlı Sipahi olarak bulunuyordu. Babası ölünce çevresine çok sayıda işsiz güçsüzü (Ahmet Tevhit Bey 'serseri' diyor) toplayarak Kastamonu'yu elinde bulunduran Çoban Mahmud Bey'e baskın yapıyor ve şehri işgal ediyordu.

Bu olay Süleyman Paşa'yı yörede bir 'güç odağı' haline getiriyordu. Zira Selçuk otoritesi çökünce bölgedeki beyler kendi başlarına hareket etme olanağına kavuşmuş bulunuyordu. Bunlar, bağımsız hareket edebilmek için İlhanlı Moğollara haraç veriyorlardı. İşte bu ortamda Süleyman Paşa'nın silahlı güç oluşturarak Kastamonu'yu basması ve ele geçirmesi, onu bir anda 'güç odağı' durumuna getiriyordu. O zamana kadar İlhanlılara haraç ödeyerek bağımsız hareket eden beyler de, Süleyman Paşa'nın otoritesini kabulleniyorlar ve bu otoriteyi Moğollara tercih ediyorlardı. Süleyman Paşa fırsattan yararlanarak Kastamonu'dan sonra Safranbolu'yu da alıyordu. Hemen ardından gözünü Sinop'a çeviriyordu.

Gazi Çelebi'nin ölümünden sonra Sinop kenti, Çelebi'nin kızkardeşlerinden (yani 2. Mesud'un kızlarından) birinin elinde bulunuyordu. Zaten bu nedenle de Sinop'a 'Hatun ili (eli)' deniliyordu.

Ne ki; Sinop'daki silahlı adamlar bir fırsatını bulup bu kadını boğarak öldürüyorlardı. Sinop'un başsız kalması üzerine Kastamonu'daki İsfendiyaroğlu Süleyman Paşa harekete geçiyor; Sinop'u da kendi hakimiyeti altına alıyordu.[1]

Süleyman Paşa tipik bir feodal derebeyi portresi çiziyordu. Son derece dindardı. Cuma namazlarına gayet gösterişli törenler düzenleyerek gidiyordu. Uzun boylu, uzun sakallı ve heybetli bir görünümü var-

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmed Tevhit, s. 385, 386.

dı. Bir de erkek kardeşi bulunuyordu. Alafendi denilen bu kardeşi Selçuk ekâbirleri arasında yer alıyordu.

Süleyman Paşa kendisine bağlı toprakları, geniş ailesinin bireyleri vasıtasıyla yönetiyordu. Üç oğlu vardı. En küçüğü El-Cevad yanında, yani Kastamonu'da yaşıyordu. İkincisi Emir Ali Bey Safranbolu Emiri idi. Üçüncüsü de Sinop Emiri İbrahim Bey idi. Bu geniş aile, kendi sülâlelerine ait olan İsfendiyaroğlu Beyliğini istedikleri gibi yönetiyorlardı.

Süleyman Paşa 25-30 bin atlısı ile 40 civarında kale ve kente hükmediyordu.

İsfendiyaroğulları, (Kötürüm) Celalüddin Bayezid zamanında Osmanoğullarıyla karşı karşıya geliyor ve çarpışıyordu. Bu olay, Osmanlı saltanatında Murad Hüdavendigâr'ın bulunduğu bir sıraya rastlıyordu.

Kötürüm Bayezid de tüm diğer feodal derebeyleri gibi mülkünü, akrabaları vasıtasıyla yönetiyordu. Nitekim akrabaları arasında; Amasya Emiri Hacı Şadgeldi Paşa'nın oğlu Emir Ahmed de bulunuyordu.

Bu dönemde Sivas'da derebeyi olan Kadı Burhaneddin Ahmed Amasya'yı ele geçirmek istiyordu. Ancak Kötürüm Bayezid, iki kez damadı Emir Ahmed'e yardım göndererek Kadı Burhaneddin'in amacına ulaşmasını engelliyordu?

Kötürüm Bayezid bu arada mülkünün yönetimini en sevdiği oğlu İskender Bey'e bırakmak istiyordu. Ancak büyük oğlu Süleyman Şah babasının bu arzusunu engellemek amacıyla harekete geçiyor ve kardeşi İskender Bey'i öldürüyordu. Daha sonra da babasının gazabından korkarak Osmanoğullarına sığınıyordu. İskender'in ölümüne son derece üzülen Bayezid ise, Süleyman'ın biri kız, diğeri erkek iki evlâdını –ki bunlar aynı zamanda kendi torunları idi– öldürüyordu.

Buna karşılık Süleyman Paşa, iltihak ettiği Osmanlılarla birlikte Kastamonu'ya geliyor, babasıyla vuruşarak Bayezid'in Sinop'a kaçmasını

sağlıyordu. Ne var ki Osmanoğulları sözlerinde durmuyor; Sultan I. Murad, 2. Süleyman Paşa'yı tutuklayarak Kastamonu'yu Osmanlı topraklarına katıyordu.[1]

Bunlar olurken Candar Beyliği de Sinop ve Kastamonu olmak üzere ikiye bölünüyordu.

Kastamonu halkı Osmanoğulları'nın Süleyman Şah'a ihanet etmesini hoş karşılamıyordu. Süleyman Paşa bir fırsatını bularak zindandan kaçıyor, bir kısım adamlarını toplayarak yeni bir kuvvet oluşturuyordu. Bu gelişmeler karşısında Osmanoğulları Kastamonu'yu terketmek zorunda kalıyordu. Süleyman Paşa'nın bölgeye egemen olacağı sırada, bu kez de babası eline geçen fırsatı değerlendiriyordu. Kötürüm Bayezid Sinop'tan süratle geliyor ve Süleyman Paşa'yı kaçmaya zorluyordu. Böylece Kastamonu tekrar Bayezid'in eline geçiyordu.

Ancak Süleyman Paşa, geçmişte oynadığı oyunu bir kez daha tekrarlıyordu. Osmanlılara başvuruyor, I. Murad'ın yardımını sağlıyor, böylece babasına bir kez daha galebe çalıyordu. Kastamonu 1384 yılında, tekrar Süleyman Paşa'nın eline geçiyordu. Son seferde hastalanan Kötürüm Bayezid ise 1385 yılında Sinop'da vefat ediyordu. Bayezid'in Sinop'da ölmesi üzerine bu kentin hakimiyeti de oğlu İsfendiyar Bey'e kalıyordu.

Bu aşamada Kastamonu Bey'i Süleyman Paşa önemli bir rol oynuyordu. Zira Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, Anadolu'daki bağımsız beylere karşı bir harekât başlatıyor ve Osmanlı merkezî otoritesini genişletiyordu. 2. Süleyman Paşa ise bu harekât sırasında Osmanoğulları'nın yanında yer alıyor, diğer beyliklerin tesfiye edilmesine katkıda bulunuyordu... Nitekim bu süreçte Yıldırım; Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe beyliklerini tasfiye ve işgal ediyordu.

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.126.

Ancak, Süleyman Paşa sıranın kendisine geleceğini görüyor ve bir süre sonra Sivas'daki Kadı Burhaneddin ile işbirliği yaparak Osmanlı otoritesine karşı tedbir alıyordu. Nitekim bu iki bey, Yıldırım'ın Karaman Seferi sırasında Karamanoğlu'nun yardımına gidiyor, fakat geç kalıyorlardı. Bununla birlikte her iki bey, Yıldırım Bayezid'i bir hayli uğraştırıyordu. Son defasında Osmanoğulları ani bir baskın düzenleyerek Süleyman Şahı tedbirsiz yakalayarak ve öldürüyorlardı. Böylece Candar Beyliği'nin Kastamonu tarafı çöküyor, Çankırı ile birlikte Kastamonu da Osmanlı topraklarına katılıyordu. Buna karşılık Yıldırım Bayezid Sinop Bey'i İsfendiyar Bey ile anlaşıyordu.

Bu anlaşmanın arkasında yine bir 'akrabalık ilişkisi' bulunuyordu. Kötürüm Bayezid'in oğlu olan İzzeddin İsfendiyar Bey'in annesi, Orhan Gazi'nin torunu idi. Yani Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, aynı zamanda Kötürüm Bayezid'in kayınbabası oluyordu. Bu nedenle Yıldırım Bayezid, İzzeddin İsfendiyar Beyin kayınbabası ile buluşarak, kolayca anlaşıyordu.

Ancak İsfendiyar Bey, akrabalık bağlarına rağmen Osmanoğullarına karşı sadakat göstermiyor, ilk fırsatta akrabasına ihanet ediyordu. Bu fırsat ise, Timur'un Anadolu'ya girmesiyle ortaya çıkıyordu.

Varlıkları Osmanoğullarının eline geçmiş olan bazı Beyler, İsfendiyar Bey'in yanına geliyor, fakat o Beyleri Sinop'da ağırlamak yerine henüz Doğu Anadolu'da bulunan Timur'a gönderiyor, Timur'u desteklemelerini sağlıyordu. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra ise Yıldırım Bayezid'i yenerek İzmir'e doğru ilerleyen Timur'a bizzat armağanlar götürüyor, bağlılığını bildiriyordu. Timur da kendisine iltifatlar ederek Kastamonu, Çankırı, Kalecik ve Tosya'nın; yani eski Candar Beyliğinin hakim olduğu yerleri İsfendiyar Bey'e bırakıyordu. Böylece İsfendiyar Bey Moğol İmparatoru Timur'un vasalı oluyordu.[1]

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.129.

İsfendiyar Bey, Osmanlı merkezî yönetimi karşısında daima kaypak bir siyaset izliyordu. Nitekim Yıldırım Bayezid'in şehzadeleri arasındaki mücadele sırasında da aynı kaypak politikayı takip ediyor, fırsat buldukça da ihanet etmekten geri durmuyordu. Örneğin; İznik'te Çelebi Mehmed tarafından hapse atılan ve buradan kaçmayı başaran Simavna Kadısı Şeyh Bedreddin Mahmud'u Sinop'tan gemiye bindirerek Rumeli'ye geçmesini sağlıyordu.

Şehzadeler arası kavgadan zaferle çıkan Çelebi Mehmed'in Osmanoğlu saltanatını ele geçirmesinden sonra İsfendiyar Bey bu kez de ona bağlanıyor, 'biat' ediyordu. Hatta 1414 yılında Karamanoğulları üzerine harekete geçtiği sırada İsfendiyar Bey, oğlu Kasım Bey ile bazı kuvvetlerini Çelebi Mehmed'e yardıma gönderiyordu.

Ancak diğer feodal derebeyleri gibi İsfendiyar Bey de en büyük darbeyi akrabalarından, hatta oğlundan yiyordu.

1416 yılında Eflâk Seferi sırasında Çelebi Sultan Mehmed, İsfendiyar Bey'den kuvvet talep ediyor; o da yine oğlu Kasım Bey kumandasında bir kuvvet gönderiyordu. Bu arada İsfendiyar Bey egemen olduğu toprakların bir kısmını en çok sevdiği oğlu Hızır Bey'e vermek istiyordu. Ancak büyük oğlu Kasım Bey Çankırı, Kalecik ve Tosya'yı küçük kardeşine vermek isteyen babasına kızarak, Kastamonu'ya dönmüyordu. Bununla da yetinmiyor, Osmanlı yönetimine başvururak; kardeşine verilecek yerlerin kendisine verilmesi halinde, Osmanlı himayesine gireceğini belirtiyordu. Çelebi Sultan Mehmed, talebini İsfendiyar Bey'e iletiyor, o da bu toprakları –Kastamonu ile Bakır Küresi kendisinde kalmak üzere– Osmanlılara bıraktığını bildiriyordu. Fakat Osmanlı yönetimi Çankırı'yı Kasım Bey'e veriyor, Kalecik ve Tosya'yı kendi topraklarına katıyordu.

Bu arada Sultan Çelebi Mehmed, Timur sorunu sırasında ellerinden çıkan Samsun ve Bafra yöresini tekrar ele geçirmek istiyor, İsfendiyar

Bey'in oğlu Hızır Bey de direnmeden Samsun'u Osmanoğullarına teslim ediyordu.

Ancak Sultan Çelebi Mehmed'in ölümü üzerine ortaya çıkan karışıklıktan yararlanan İsfendiyar Bey, Kastamonu'daki oğlu Kasım Bey'in üzerine yürüyerek onu kaçırıyor ve buraları yeniden sahipleniyordu. Sonra da Osmanoğulları ile barış yapıyordu.

İsfendiyar Bey ölmeden önce İbrahim Bey'i veliaht yapıyor, diğer oğulları olan Hızır ve Murad Beylere de bazı toprakların yönetimini bırakıyordu. Nitekim İsfendiyar Bey ölünce İbrahim Bey, 'aile reisi' yani Ulubey oluyor, kardeşleri de ona itaat ediyordu.

İbrahim Bey, kızını verdiği Sultan 2. Murad'ın kayınpederi oluyordu. Aynı zamanda kendisi de Çelebi Sultan Mehmed'in kızlarından, Selçuk Sultan'ı almış bulunuyordu. Böylece Osmanlı ailesiyle iki yönlü akrabalık bağı oluşturuyordu. Bu çerçevede İbrahim Bey ile Osmanoğulları iyi münasebetler tesis ediyor, uyumlu bir dostluk kuruyordu.

Akrabalık ilişkileri nedeniyle başı dertten kurtulmayan beylerden biri de İbrahim Bey'in oğlu İsmail Bey oluyordu. İsmail Bey, İbrahim Bey'in büyük oğlu olması nedeniyle, babası ölünce yerine geçiyordu. 1442 yılının Mayıs ayında da Candar Beyliği'nin yönetimini eline alıyordu. Ancak kardeşi Kızıl Ahmed kendisine karşı geliyor, muhalefet ediyordu. Beyliğini tanımıyor, başarılı olamayınca da Osmanoğullarına sığınıyordu. Osmanoğulları kendisine Bolu Sancağını veriyor, Kastamonu hududuna yerleştiriyordu. Kızıl Ahmed Osmanlı yöneticilerini Candar Beyliğine karşı kışkırtıyordu. Böylece Osmanoğulları sayesinde Beyliği ele geçirmeye çalışıyordu.

Sultan 2. Mehmed Trabzon İmparatorluğu üzerine giderken Sinop'taki İsmail Bey'den asker ve yardım alıyor, donanmasının da onarılmasını sağlıyordu. Bununla birlikte Ankara'da bulunduğu sırada yardımı-

na gelen, İsmail Bey'in oğlu Hasan Bey'i tutuklattırıyordu. Candar Beyliğini de ordusunda bulunan, İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmed Bey'e veriyor, onu Osmanlı Ordusuyla birlikte Kastamonu'ya gönderiyordu. Arkasından kendisi de hareket ediyordu.

Candar Beyliği'nin kardeşi Kızıl Ahmed'e verildiğini duyan İsmail Bey ise kendisinin ve çocuklarının hayatı karşılığında Sinop'u Osmanoğullarına teslim ediyordu. Fatih Sultan Mehmed, Candar Beyliğine karşılık İsmail Bey'e Yenişehir, İnegöl, Yarhisar taraflarını; oğlu Hasan Bey'e de Bolu Sancağını veriyordu.

Fatih Sultan Mehmed ile Trabzon harekâtına katılan Kızıl Ahmed Bey, bu seferin sonunda hüsrana uğruyordu. Zira Osmanlı yönetimi seferden sonra Kastamonu ve Sinop'u Kul Ahmed'den alarak kendisine Mora Sancak Beyliğini veriyordu. Ahmed Bey bu durumu kabul etmiyor, Osmanoğullarına karşı önce Karamanoğulları, sonra da Akkoyunlular ile işbirliği yapıyordu. Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra 2. Bayezid ile olumlu münasebet kurarak ilişkilerini düzeltiyor, bir süre sonra da Candar Beyliği Osmanlı merkezî otoritesi altına giriyordu.[1]

Pervâneler

I. Keykâvus Sinop şehrini 1214 yılında Bizans'ın Canit (Canik) Tekfurundan 'zaptederek' alıyordu. Daha sonra 4. Kılıçarslan ile 2. Rükneddin Keykâvus arasında 'iç çatışma' çıkıyor, bundan yararlanan Trabzon (Rum) İmparatoru Sinop'u ele geçiriyordu. Ancak, Pervâne Mu-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.137.

ineddin Süleyman iki sene uğraşarak şehri geri alıyor ve Selçuk Sultanı Rükneddin Kılıçarslan'dan burayı kendisine mülk olarak vermesini istiyordu. 4. Kılıçarslan Sinop'u ele geçiriyordu. Ancak, Pervâne Muineddin Süleyman iki sene uğraşarak şehri geri alıyor ve Selçuk Sultanı Rükneddin Kılıçarslan'dan burayı kendisine mülk olarak vermesini istiyordu. 4. Kılıçarslan Sinop'u kendisine veriyor; fakat bazı evhamlara kapılan Pervâne Süleyman, 4. Kılıçarslan'ı öldürtüyordu.[1]

Pervâne Süleyman, yerine oğlu Mehmed'i naib olarak bırakıyor; babasının Moğollar tarafından öldürülmesi üzerine de Pervâne Muineddin Mehmed bağımsızlığını ilan ediyordu.

Ancak Mehmed, Sinop ile yetinmiyor, İlhanlılarla temas kurarak Rum Pervâneliğine talip oluyor ve alıyordu. Mehmed 'zalim, gaddar ve cem'i emvale (mal toplamağa) heveskâr bir şerîr idi.'[2]

Pervâne Mehmed güçlenip de adamlarının sayısını arttırınca, bu kez de İlhanlılara karşı isyan ediyordu. Moğolların baskısından yılan yerel halk, Mehmed'in çevresinde toplanıyordu. Pervâneoğlu, İlhanlılara vergi vermiyor, uyarıları da ciddiye almıyordu. İlhanlılara karşı savaşmaya hazırlanıyordu ki, bir hastalığa yakalanarak Konya'da vefat ediyordu.

Yerine oğlu Mesud Bey geçiyordu. Mehmed Pervâne hayattayken Mesud Bey'i zaten naib yapmış bulunuyordu. Mesud Bey Samsun ve Canik'i İlhanlılardan almak istiyordu. Bu nedenle kızını İlhanlıların Rum tarafındaki naibi olan Müciredin Emirşah'a veriyordu. Böylece Kayınpeder ile damat bölgeyi yönetirken, birbirlerini de sürekli kolluyorlardı.

Bu arada önemli bir 'fidye' olayı yaşanıyordu.

Ceneviz, Venedik ve Regusalılar ile Frenkler denilen İtalyan gemici-

---

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmed Tevhit, s. 254, 255.

[2] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmed Tevhit, s. 255.

leri, her yıl birkaç defa, ticaret yapmak amacıyla Sinop'a geliyorlardı. İtalyan gemiciler 1298 yılında da Sinop'a geliyor ve kale açıklarında demirliyorlardı. Halk alış veriş ile meşgul olurken Frenkler saldırıya geçiyor; Mesud Bey'i esir alarak gemiye kaçırıyor, oradan hızla uzaklaşıyorlardı. Kaçırılanlar arasında Mesud Bey'in adamları da bulunuyordu. Kaçıranlar Pervâneoğlunu hapse atıyor, bir süre sonra 900 bin dirhem altın fidye alarak serbest bırakıyorlardı. Mesud Bey memleketine dönerek 1300 yılına kadar Beyliğe hükmetmeği sürdürüyordu.

Pervâneoğulları Devleti 25 yıl hükümran oluyor, Mesud Bey'in ölümünden sonra hükümranlık son buluyordu. Yöre, bundan sonra 2. Giyaseddin Mesud'un oğlu Gazi Çelebi'ye kalıyordu. Ne ki burada yaşayan Çepni Türkmenleri, merkezî otoriteye karşı gereken bağlılık ve sadakati göstermiyordu. Bu eğilim onların, başta Trabzon İmparatorluğu olmak üzere dış güçlere karşı sürekli direniş halinde bulunmalarından kaynaklanıyordu.[1]

Sultan 2. Mahmud'un oğlu olan Gazi Çelebi; 2. Alaeddin Keykubat'ın rakibi olması için İlhanlılar tarafından hükümdar tayin ediliyordu. Gazi Çelebi'nin egemenlik alanı hayli geniş bir yer kaplıyor, ancak otoritesi Sinop şehrinin ötesine geçemiyordu. O, karayoluyla yapacağı bir harekâtın İlhanlıları rahatsız edeceğini biliyor, bu nedenle de deniz yoluyla hareket ediyordu. Nitekim bir donanma kuruyor; Rusya'ya, Çerkezistan'a, Kefe'deki Frenkler üzerine seferler yapıyordu.

İbni Battuta'ya göre Gazi Çelebi iyi bir dalgıçtı. Ancak aynı zaman da esrar da içiyordu. Bu dönemde Sinop havalisinde esrar yaygın bir alışkanlık halinde bulunuyordu. Nitekim, yine esrar yüzünden bir avda kazaya uğruyor ve yaşamını yitiriyordu.[2]

---

[1] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmet Tevhit, s. 256, 257.

[2] Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, s. 218.

Bunun üzerine yörenin kontrol ve yönetimi Kastamonu mâliki olan İsfendiyaroğullarından Süleyman Paşa'nın eline geçiyordu.

Dulgadıroğulları

Anadolu Beylikleri döneminde, bir 'geniş aile' içinde ne tür entrikalar çevrildiği ve kardeşlerin birbirine karşı ne denli acımasız davrandığı konusunda en çarpıcı örneği, Dulgadıroğulları ailesi teşkil ediyordu. Oğuzların Bozok kolundan olan Dulgadır Türkmenleri, yiğitlik ve cesaretleriyle tanınıyordu. Bunlar 1339 yılında Maraş ve Elbistan taraflarında Memlük Devleti'nin koruması altında bir beylik kuruyor, daha sonra hudutlarını Malatya ve Harput taraflarına kadar genişletiyordu. Bu beylik Osmanoğulları ile Memlükler arasında sıkışıyor, her iki güçlü devletin konumu ile de ilgili bulunuyordu.

Dulgadırların reisliğini ilk olarak Zeynüddin Karaca Bey yapıyordu. Karaca Bey; aşiret reisiyken Memlük Sultanı'nın Ermenilerle giriştiği çatışmalar sırasında başarı göstererek, Memlüklerin güvenini kazanıyordu. Karaca Bey 1339 yılında Elbistan'ı alıyor, Memlük Sultanı tarafından kendisine Türkmen Beyliği ve Elbistan Valiliği veriliyordu.

Ancak, Memlük kumandanları Karaca Bey'in başarılarını çekemiyor, bir bahane bularak onun asi olduğunu ileri sürüyor, yok etmek istiyorlardı. Ancak Karaca Bey bunları yenerek Haleb taraflarını da ele geçiriyordu. Bu başarılardan başı dönen Dulgadıroğlu hükümdarlığa kalkışıyor, Memlük beylerinden Beyboğa ile birleşiyordu. Bunun üzerine Memlükler saldırıyor, Beyboğa yeniliyor, Karaca Bey de Eretna'ya sığınıyordu. Ancak Eretna oğlu Mehmed Bey kendisini Memlüklere teslim

ediyordu. Memlükler Karaca Bey'i Mısır'a götürerek Bab-ı Zevile'de 1353 yılının Aralık ayında, asarak öldürüyorlardı.[1]

Memlükler, Türkmen Emirliğini Ramazanoğullarına, Elbistan Valiliğini de itaat etmek koşuluyla Karaca Bey'in oğlu Halil Bey'e veriyorlardı. Halil Bey kısa sürede Maraş, Malatya, Harput, Behisni ve Amik yöresini ele geçiriyor sonra da, üzerine gönderilen Memlük kuvvetlerini iki kez mağlup ediyordu.

Bunun üzerine Memlükler, Dulgadır ailesinden bazılarını elde ederek kendi tarafına çekiyordu. Nitekim son gönderilen kuvvet, Halil Bey'i mağlup ediyor ve Harput kalesine sığınmak zorunda bırakıyordu. Bu arada da Memlüklerin entrikası sonucu, aynı zamanda Halil Bey'in kardeşi olan İbrahim Bey 1386 yılında Memlüklerle anlaşarak ağabeyini katlediyordu.

Halil Bey'in yerine, kardeşlerinden Süli Bey geçiyordu. Süli Bey önce Karaman ve Ramazanoğullarıyla çatışıyor, sonra da Memlüklerle çarpışmak zorunda kalıyordu. Ancak Memlük Sultanı Berkuk, bir komplo düzenleyerek Süli Bey'i pusuya düşürüyor, öldürtüyordu. Berkuk bununla da yetinmiyor, 1397 yılında Süli Bey'in oğlu Sadaka Bey ile Halil Bey'in oğlu Nasırüddin Mehmed Bey'i birbirine düşürüyordu.

Mehmed Bey Memlüklerle iyi geçiniyor, Timur'a karşı onların safında vuruşuyordu. Ancak Timur, Elbistan'ı ve Malatya'yı işgal ediyordu. Bununla birlikte Nasırüddin Mehmed Bey sonuna kadar Memlüklere sadık kalıyor ve 1442 yılında vefat ediyordu.

Dulgadır Beyliği Malatya Valisi olan oğlu Süleyman Bey'e veriliyordu. Süleyman Bey bir yandan Memlüklerle dostluğu sürdürürken diğer taraftan kızı, Sitti Mükrime Hatun'u Sultan 2. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'e (Fatih Sultan Mehmed) vererek akrabalık tesis ediyordu.

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 170.

Süleyman Bey 1454 yılında yaşama gözlerini yumunca, yerine oğlu Melik Arslan Dulgadır Valisi oluyordu. Akkoyunlu Uzun Hasan, Arslan Bey'den Harput'u alıyordu. Arslan Bey, Memlüklerden yardım istemek için Kahire'ye gidiyor; bu sırada kendisine muhalefet eden kardeşi Şah Budak'ın düzenlediği suikast sonucu 1465 yılında, –namaz kılarken bir fedaî tarafından– öldürülüyordu.

Memlükler, Şah Budak'ı Dulgadır Beyi yapıyor; fakat Dulgadırlar, kardeşini öldüren adamı Bey olarak kabul etmiyorlardı. Bu nedenle Osmanoğullarına başvuruyor ve Şah Budak Mısır'a kaçıyordu. Onun yerine Nasırüddin Mehmed'in oğlu Rüstem Bey Memlükler tarafından Bey tayin ediliyordu. Osmanlılar ise Şah Budak'ın yerine kardeşi Şahsuvar Bey'i tayin ediyordu. Böylece Dulgadır Beyliği nedeniyle Osmanlılarla Memlükler karşı karşıya gelerek çarpışıyordu. Bu çatışma sırasında Şahsuvar Bey Osmanlıların desteği ile Beyliği ele geçiriyordu. Şahsuvar Bey Ramazanoğulları ile Memlüklülere karşı mücadele ederken Memlükler 1472 yılında Zamantı Kalesinde onu ele geçiriyor, Kahire'ye götürerek yine, Bab-ı Zevile'de asarak öldürüyorlardı.

Memlükler tekrar Şah Budak'ı Bey yaparken, Osmanlılar da ona karşı kardeşi Alaüddevle'yi çıkarıyordu.

Diğer adı Bozkurt olan Alaüddevle ikili politika izliyor, Osmanlılarla birlikte Memlükleri de hoş tutuyordu. Bu arada kardeşi Şah Budak'ı ortadan kaldırıyor, kızı Ayşe Hatun'u Osmanlı Padişahı 2. Bayezid'e vererek akrabalık bağlarını pekiştiriyordu.

Buna karşılık, Memlüklerin baskısı sonucu yine de Osmanlılara karşı cephe almak zorunda kalıyordu. 1515 yılında Osmanlı Sadrazamı Hadım Sinan Paşa, Tunadağı savaşında Bozkurt'u dört oğlu ile birlikte yakalıyor, hepsini katlediyordu. Hadım Paşa Alaüddevle'nin başını keserek, Memlüklere gönderiyordu.[1]

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 173.

Alaüddevle'nin ölümü ile Dulgadıroğulları üzerindeki Memlük baskısı da ortadan kalkıyordu. Şahsuvar Bey'in oğlu Ali Bey Osmanlı padişahı adına para bastırıp hutbe okutuyor ve Beylik, Osmanlı merkezî otoritesinin bir parçası haline geliyordu. Ne ki Ali Bey, Vezir Ferhat Paşa tarafından kıskanılıyordu. Düzenlenen entrikaların sonucunda Elbistan'dan çıkarılıyor, 1521 yılında dört oğlu ile birlikte Ferhat Paşa'nın Artıkova'daki karargahına getiriliyor ve burada katlediliyordu. Böylece Dulgadıroğulları Beyliği tamamen tarihe gömülüyor; fakat bu geniş ailenin varlığı ve etkisi günümüze kadar devam ediyordu.

Ramazanoğulları

Oğuzların Üçoklu kolundan, Yüreğir boyuna mensup olan Ramazanoğulları; Adana, Tarsus, Sis, Misis, Ayaş, Payas yöresinde yerleşiyorlardı. 1353 yılında Dulgadıroğullarının Memlüklere başkaldırması sonucu Dulgadır Beyliği Memlükler tarafından Ramazan Bey'e veriliyordu. Daha sonra Adana valiliğine Ramazan Bey'in oğlu Sârımüddin İbrahim Bey geliyordu. Böylece Ramazanoğulları; Adana, Sis, Misis, Ayaş, Payas yöresinde, Memlüklere bağlı bir Beylik oluyordu. Sârım İbrahim Bey 1381 yılında Sis taraflarına kadar gelen Memlük Kumandanı Emir Hüsameddin Torumtay ile görüşerek kendisine bağlılığını bildiriyordu. Ancak bir süre sonra Karamanoğulları ile birleşerek Memlüklere başkaldırıyor ve mağlup oluyordu. Halep Naibi Emir Yolboğa, İbrahim Bey ile kardeşi Kara Mehmed'i yakalayarak katlediyordu.

Sârım İbrahim'in katlinden sonra Adana naibliğine kardeşi Şahabüddin Ahmed getiriliyordu. Bu Bey Memlüklere bazan karşı geliyor,

bazan da işbirliği yapıyordu. Ancak Ahmed Bey 1416 yılında vefat edince, oğulları ve yeğenleri arasında iktidar mücadelesi başlıyor ve iki yıl devam ediyordu. Bu mücadeleden başlangıçta İbrahim Bey galip çıkıyor, fakat Memlüklere ters düştüğü için azlediliyor, yerine oğlu Hamza Bey tayin olunuyordu. Ancak Hamza Bey 1426 yılında öldürülünceye kadar babası İbrahim Bey ile amcaları Ali ve Mehmed Beylerle uğraşmak zorunda kalıyordu.

1427 yılında Memlükler İbrahim Bey'i yakalayarak Kahire'ye götürüyor, burada katlediyordu. Böylece Ramazanoğlu Beyliği, İbrahim'in kardeşi Mehmed Bey'e geçiyordu. Ancak o da kardeşi Ali Bey ile mücadele etmek zorunda kalıyor ve bu dönemde Adana yöresinde tam bir anarşi ve kaos hüküm sürüyordu. Sonunda Ramazanoğlu Davud Bey, Memlüklerin desteği ile iktidarı ele geçiriyordu. Ama o da 1480 yılında bir savaşta vurularak ölüyor, yerini oğlu Halil Bey alıyordu. Halil Bey 1510 yılına kadar 30 yıl Adana Beyliğinde bulunuyor, yerine kardeşi Mahmud Bey geçiyordu. Her ikisi de Osmanoğullarıyla iyi münasebet tesis ediyor, Mahmud Bey Rida İye Seferine katılıyor ve 1517 yılında orada düzenlenen bir suikast sonucu yaşamını yitiriyordu.

Böylece Ramazanoğulları Osmanlıların himayesine giriyor, Ramazanoğlu Beyliği 1608 yılına kadar Osmanlıların koruması altında varlığını sürdürüyordu. Bu tarihten sonra da Adana Vilayeti, bir eyalet statüsü alarak yönetiliyordu.[1]

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.176, 179.

Karakoyunlular

Oğuzların konar-göçer bir kolu olan Karakoyunlular, aşiretler halinde yaşıyordu. Bu aşiretler yazı Aladağ yaylalarında, kışı ise Diyarbekir ve Fırat havzasında geçiriyordu. Karakoyunlu devletini ise Baharlı aşiretinin reisi Bayram Hocaoğlu (ve/veya) kardeşinin oğlu Kara Mehmed kuruyordu.

Bayram Hoca; Celâyirî Sultan Üveys zamanında, aşiretleriyle birlikte onun hizmetinde bulunuyordu. Sultan Üveys'in vefatı üzerine Bayram Hoca Celâyirîlere bağlı olarak Musul, Erciş ve Sincar taraflarını işgal ediyordu. 1380 yılında Bayram Hoca'nın vefatı üzerine Kara Mehmed yine bu otoriteye bağlı kalıyor, Bayram Hoca'nın topraklarına hükmediyor, kızını da Celâyirî hükümdarı Sultan Ahmed'e vererek akrabalık tesis ediyordu. Kara Mehmed daha sonra Timur'a karşı Memlüklerle işbirliği yapıyordu.

Kara Mehmed 1390 yılında, beylik rekabeti nedeniyle akrabalarıyla karşı karşıya geliyor ve çarpışmak zorunda kalıyordu. Nitekim kardeşinin oğlu Hüseyin Bey'in oğlu Kara Hasan ile Suriye'de vuruşurken ölüyor, yerine oğlu geçmek istiyor, fakat başaramıyordu. Onun yerine kardeşi Kara Yusuf Bey geçiyor ve Karakoyunlu Devletini de bu aşiret reisi kuruyordu.[1]

Kara Yusuf ile Celâyirî hükümdarı Sultan Ahmed; Moğollara, Memlüklere ve Osmanlılara karşı kader birliği yaparak ortak mücadele veriyorlardı. Birlikte Şam'da hapse atılan Kara Yusuf ile Sultan Ahmed, buradan yine birlikte kaçıyor ve Moğollardan Bağdat'ı alarak faaliyetlerine yeniden başlıyorlardı.

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 181.

Kara Yusuf Tebriz'i merkez yapıyor, oğlu Pîr Budak'ı Kara Ahmed'e manevi evlat olarak veriyor ve o da baba-oğulun hükümdarlığını onaylıyordu.

Ancak Sultan Ahmed, Kara Yusuf'a duyduğu güveni yitiriyor, bir yaylak nedeniyle aralarında çıkan anlaşmazlık, husumete dönüşüyordu. Ardından Sultan Ahmed Tebriz'i işgal ediyor, bunun üzerine Kara Yusuf, Ahmed'i ele geçirerek öldürüyordu. Bununla da yetinmiyor, Sultan Ahmed'in Adilcevaz kalesinde mahpus olan oğlu Alaüddevle'yi de katlediyordu. Bu başarıdan sonra oğlu Şah Budak'ı hükümdar yapıyor, diğer oğlu Şah Mehmed'i de Bağdat'a vali tayin ediyordu. Diğer taraftan Akkoyunlu devletini barışa zorluyor, Akkoyunluların müttefiki olan Şirvan'ı ve Gürcistan'ı ele geçirerek egemenlik alanını Antep'e kadar genişletiyordu.

1420 yılında Moğol kuvvetlerinin saldırısını durdurmaya hazırlanırken, Tebriz yakınlarında vefat ediyordu.

> "Kara Yusuf ordugahında vefat ettiği vakit yanında oğullarından hiçbiri yoktu. Kuvvetleri derhal dağılmış, ölüsünü soyup elbiselerini almışlar, küpelerini almak için kulağını kesmişlerdi."[1]

Karakoyunlu aşireti Kara Yusuf'un ikinci oğlu İskender Mirza'yı reisliğe getiriyordu. İskender Mirza, Moğol Şahruh'un Azerbaycan'a çekilmesi üzerine Tebriz'e dönüyor, buradaki kardeşi İsfahan Mirza'yı kaçmaya zorluyordu. Tebriz ile birlikte Bitlis, Ahlat ve çevresini elde ediyordu. Ayrıca Şamah ve Şirvan'a da akınlar yapıyordu. Fakat, bunlar olurken kardeşleri kendisine yüz çeviriyor ve Moğolların saflarına katılıyorlardı. Nitekim Moğol Şahruh üzerine gelince kaçmak zorunda kalıyor, Moğollarla işbirliği yapan Akkoyunluların Beyi Kara Yölük'ü öldürerek Tokat'ta Osmanoğullarına sığınıyordu. Böylece Karakoyunluların

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 182, 183.

yönetimi, Moğolların koruması altındaki kardeşi Cihanşah'a geçiyordu. Şahruh çekilince İskender Mirza, kardeşi Cihanşah ile uğraşmağa başlıyordu. Son olarak 1436 yılında kardeşi ile Tebriz'in Sofuabad mevkiinde savaşa tutuşarak yeniliyor ve Nahcivan'daki Alancak Kalesi'ne sığınıyordu. 1437 yılında da oğlu Kubad tarafından öldürülüyordu.

Cihanşah Moğolların desteği ile Gürcüleri yeniyor, kardeşi İsfahan Şah'ın ölümünden sonra Bağdad'ı ve arkasından Acem Irak'ını ele geçiriyordu. Bu arada Şahruh ölünce oğulları arasında çatışma çıkıyor ve Moğol otoritesi zaafa uğruyordu. Cihanşah bu zaaftan yararlanarak Fars ve Kirman eyaletlerini ele geçiriyor, Horasan ve Herat'a kadar işgal ediyordu.

Ancak onu da aile içi mücadele uğraştırıyordu.

Cihanşah, oğlu Muhammed Mirza'ya iltifat ediyor, bu nedenle diğer oğlu Hasan Ali ve Bağdat Valisi olan oğlu Pîr Budak ile mücadele etmek zorunda kalıyordu.

Cihanşah, Osmanlılarla iyi münasebet tesis ediyor, Karakoyunlu topraklarına saldırmaması için Fatih Sultan Mehmed'e dörtbin kental tereyağı ile bin deveyi haraç olarak gönderiyordu.

Fakat Cihanşah Akkoyunlularla çatışmaya girince Uzun Hasan'a yeniliyordu. Akkoyunlular, Cihanşah'ın korumasını kabul etmiyor, bu nedenle üzerine yürüyordu. Ancak mevsim kış olduğu için bu harekât hedefine ulaşmadan yarım kalıyordu. Cihanşah, silahlı adamlarını evlerine gönderiyor, eyalet ve hassa askerlerini terhis ediyordu. Ancak Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan, 1467 yılında casusları vasıtasıyla, hasmının savunmasız kaldığı haberini alıyor ve hemen harekete geçiyordu. Savunmasız yakaladığı Cihanşah'ı sonuna kadar kovalıyor, yanındaki kuvvetleri dağıtıyor ve onu öldürmeyi başarıyordu.

Karakoyunlular tutucu Şiî idiler. Batınî olmaları nedeniyle Memlük-

ler, Akkoyunlular ve diğer Sünnî devlet ve beylikler, Karakoyunlulara karşı tavır alıyorlardı.

Sonuç olarak Uzun Hasan, Cihanşah'ı öldürdükten sonra Karakoyunlulara karşı arka arkaya saldırılar düzenliyordu. Bulundukları yerlerde beyliklerini ilan etmeye çalışan Cihanşah'ın oğullarını engelliyordu. Uzun Hasan, Karakoyunlu hanedanını ortadan kaldırmak amacıyla türlü eylemlere girişiyor ve sonunda bunu da başarıyordu.

Akkoyunlular

Diğer beyliklerde olduğu gibi Akkoyunlularda da hile, entrika ve desise eksik olmuyor; iktidar ve otorite mücadelesi, dışarıya karşı olduğu gibi içeride de devam ediyordu.

Akkoyunlular Oğuzların Bayındır boyuna mensup bir aşiret oluşturuyordu. Bu aşiretin reisliğini Kara Yölük adıyla da tanınan Kara Osman Bey yapıyordu. Aşiret 14. Yüzyılda Azerbaycan, Harput, Diyarbekir çevresinde yaşıyordu. Bu dönemde aşiretin reisliğini Tur Ali oğlu Kutlu Bey ile onun oğlu Ahmed Bey yapıyordu.

Kara Osman Bey, kardeşi Ahmed Bey'in yanında yer alıyor, başarılarıyla aşiretin sevgisini kazanıyor, bu nedenle de ağabeyleri Ahmed ve Pir Ali Bey'in husumetini çekiyordu. Hatta kendisini hapse atıyorlardı. Bunun üzerine Kara Osman, Kadı Burhaneddin'in emrine girerek ona hizmet ediyordu. 1296 yılında dayısı olan Burhaneddin Ahmed'e isyan ediyordu. Bu arada Kara Osman'a hayatı garanti edilmiş olan Kayseri Valisi Şeyh Müeyyed, Burhaneddin tarafından öldürülüyordu. Bunun üzerine Kara Osman, kuvvetlerini alarak Burhaneddin'in yanından ayrılıyordu.

Burhaneddin Ahmed, Kara Osman'ı yola getirmek için saldırıyordu ama çarpışma sırasında vurularak ölüyordu. Kara Osman daha sonra aşiretiyle birlikte Moğol Ordusuna katılarak Timur'un hizmetine giriyordu. Timur, öncü olarak kullandığı Osman Bey'e Diyarbekir ile çevresini armağan olarak veriyordu. Buna karşılık Moğol himayesindeki Kara Osman Bey 1403'den, 1435 yılına kadar beylik yapıyordu. Kara Osman, ölene kadar Karakoyunlularla mücadele ediyordu. Nihayet Karakoyunluların Beyi İskender Mirza'yı Erzurum'dan öteye kovalarken, girdiği müsademede vurularak ölüyordu.

Kara Yölük Osman Bey'in ölümü üzerine Akkoyunlu aşireti içinde reislik anlaşmazlığı çıkıyordu. Aşiret reisliğine önce Osman Bey'in büyük oğlu Ali Bey getiriliyordu. Ali Bey kızını Şahruh'un oğluna vererek akrabalık tesis ediyordu. Ancak Moğol Şahruh çekilince, aile içinde yeniden anlaşmazlık çıkıyor ve Ali Bey, kardeşi Hamza Bey ile çatışmak zorunda kalıyordu. Ali Bey bu mücadele sırasında hem Osmanlılardan, hem de Memlüklerden yardım istemek zorunda kalıyordu. Hamza Bey önce siniyor, fırsatını bulunca tekrar başkaldırıyordu. Ali Bey, oğulları Cihangir ve Uzun Hasan'ı geride bırakarak Mısır'a kaçıyor ve iktidarı Hamza Bey'e terk ediyordu.

Hamza Bey bazı başarılar kazanıyor, fakat 1444 yılında vefat ediyordu. Bunun üzerine Ali Bey'in büyük oğlu Cihangir hızla Mardin'e gelerek yönetimi ele alıyordu. Cihangir önce Karakoyunlularla uğraşmak zorunda kalıyordu. 6 yıl devam eden mücadeleden sonra, o zamana kadar birlikte hareket eden Cihangir ile kardeşi Uzun Hasan birbirine düşüyordu. Sonunda Cihangir kaçıyor; yönetim Uzun Hasan'ın eline geçiyordu.

Uzun Hasan 30 yıl boyunca Akkoyunlulara hükmediyordu. 1453'de sadece Diyarbekir Beyi iken Uzun Hasan kısa zamanda Anadolu'nun doğusunu, Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem'i, İran'ı alıyor; Horasan'a kadar

uzanan geniş bir alanda adeta İmparatorluk tesis ediyordu. Ama o da, işe önce kendi yakın akrabalarını; kardeşleri olan Cihangir ve Üveys beyleri haklayarak başlıyordu. Uzun Hasan benzerlerinden farklı bir akrabalık da tesis ediyordu. Öyle ki; diğer Müslüman ve Türkmenlere karşı kendini güvenceye almak amacıyla Trabzon Rum İmparatoru David'in kardeşinin kızı ile evleniyordu. Ancak 1449-1458 yıllarında krallık yapan Yoannis'in kızı Teodora ile evlenmek, ona yine de beklediği yararları sağlayamıyordu.

Uzun Hasan'ın kirli ve karanlık hesapları bununla da sınırlı kalmıyordu. Osmanoğullarına karşı Venediklilerle temas kuran ve ilişkilerini geliştiren Uzun Hasan; yine Osmanlılara karşı Candaroğulları ile Karamanoğullarını destekleyerek ve kışkırtarak sürekli sorunlar çıkarıyordu. Bununla birlikte 1461 yılında Trabzon Rum İmparatorluğuna son veren Fatih Sultan Mehmed, eşi tarafından mirasçı olması nedeniyle Trabzon hazinesinin bir kısmını Uzun Hasan'a gönderiyordu.

Uzun Hasan Karakoyunlulara son veriyor, Moğol Ebusaid'i yenilgiye uğratıyor, Herat'a hükümdar tayin ediyordu. Bunca başarıdan sonra Anadolu'da da Osmanoğullarına rakip olabilecek, hatta onları durdurabilecek yegâne güç olarak Akkoyunlular görülüyordu. Bu nedenle Osmanoğullarına karşı ittifak oluşturan Karamanoğulları ile Venedikliler durmadan, Uzun Hasan'ı kışkırtıyorlardı. Bunun sonucunda Uzun Hasan Karamanoğullarına yardım için büyük bir güç gönderiyor, fakat Konya Valisi olan Osmanlı Şehzadesi Mustafa, bu kuvveti 1472 yılında yenilgiye uğratıyordu.

Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed harekete geçiyor, güçlü bir ordu ile Uzun Hasan'ın üzerine gidiyordu. Akkoyunlular birkaç çatışmada başarı kazanıyordu. Nihayet iki ordu 11 Ağustos 1473'de Otlukbeli'de karşı karşıya geliyor ve Akkoyunlular bu savaşı kaybediyordu. Hasan Bey'in oğlu Kör Zeynel Mirza burada ölüyor, Timur'un soyundan gelen

ve Kara Yölük Osman Bey'in kızından doğan Mirza Mehmed Baki esir düşüyordu. Otlukbeli yenilgisinden sonra Uzun Hasan Anadolu'dan çekiliyor; Uzun Hasan'a bel bağlayan Venedik, Papalık, Lehistan, Macaristan ve Sicilya krallıkları umutlarını tamamen yitiriyorlardı. Nihayet 1475 yılında Uzun Hasan vefat ediyordu.[1]

Uzun Hasan'ın ölümü üzerine karısı Selçuk Begüm, o sırada Fars Valisi olan oğlu Halil Sultan'ı yanına çağırıp, Akkoyunluların başına geçiriyordu. Ancak Halil Sultan önce anasını, Diyarbekir Valisi olan kardeşi Yakup Bey'in yanına gönderiyordu. Bu sırada amcasının oğlu (emmioğlu) Murad Bey kendisine başkaldırıyor, onunla uğraşırken kardeşi Yakup Bey'e yenilerek yaşamını yitiriyordu.

Sultan Yakup, Memlüklere olduğu gibi en büyük mücadeleyi Şii mezhebini Anadolu'da yaymak için büyük çaba gösteren Şeyh Haydar'a karşı da yürütüyordu. Şiî mezhebinin bölgeye egemen olması için faaliyette bulunan ve Şah İsmail'in babası olan Şeyh Haydar, Sünnî mezhebinden olan Şirvan hükümdarı Ferruh Yesar'ı tehdit ediyordu. Ferruh Yesar Sultan Yakup'dan yardım istiyor, o da isteneni yapıyordu. Nihayet bir çatışma sırasında Şeyh Haydar başından vurularak öldürülüyordu. Küçük oğlu İsmail (Şah İsmail) hariç bütün aile katlediliyordu.

Sultan Yakup 1490 yılında henüz genç bir yaşta vefat ediyor, bunun üzerine aile içinde iktidar mücadelesi başlıyordu.

Yakup'un yerine önce oğlu Baysungur, sonra ona rakip olan Rüstem Mirza, onun ardından da 2. Bayezid'in yeğeni olan ve (eli ayağı kısa, gövdesi şişman olduğu için) Göde lakabıyla tanınan Ahmed Bey geçiyordu. Göde Ahmed Bey zamanında kumandanlar isyan ediyor, Göde Ahmed'i İsfahan civarında katlediyorlardı.

Ahmed Bey'den sonra her şehzade, kendi bulunduğu yerde sultanlık

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.193.

ilan ediyordu. Aslında, kendilerini kullanmak isteyen güçlerin istekleri doğrultusunda hareket eden bu şehzadeler Şah İsmail tarafından teker teker avlanıyor ve başları kesilerek ortadan kaldırılıyorlardı.

Böylece Akkoyunlu devletinin mirası –geniş çapta– Şah İsmail'e geçiyordu.[1]

...Ve Diğerleri

Anadolu Selçuk devletinin uçlarına yerleşmişken zaman içinde güçlenip bağımsızlaşarak devletleşen feodal/geniş aileler; sosyal, kültürel, siyasal ve askerî bakımdan son derece etkin bir rol üstleniyorlardı. Germiyanoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları, Karamanoğulları, Osmanoğulları gibi, devletleşme yönünde irade kazanan –hatta zaman içinde İmparatorluk bile kuran– geniş ailelerin konumu, bununla da sınırlı kalmıyordu. Devletleşemeyen geniş aileler, yerel güç odağı oluşturacak şekilde otorite sergileyebiliyor ve kendi dışlarındaki diğer otoritelere karşı direniş gösterebiliyorlardı. Bu konumdaki feodal/geniş aileler şöyle sıralanıyordu.

Germiyan devletinin merkezî otoritesini kabul eden geniş ailelerin başında Lâdik (Denizli) beyleri yer alıyordu. İnançoğulları ailesinin hakimiyeti altında, Denizli kasabasının yanı sıra 400 köy bulunuyordu. Aile buralardan 10 bin asker çıkarıyordu. İnançoğulları ailesinin kurucusu Germiyan ailesine mensup olan ve yöreye uç beyi olarak gönderilen Ali Bey idi. Daha sonra oğlu İnanç Bey ailenin başına geçiyor, aile-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e.. s.197.

ye adını veriyor ve uç beyi oluyordu. İnanç Bey 1334 yılında vefat edince yerine geçen oğlu Murad Arslan Bey Lâdik Beyi oluyordu. Onu, aynı aileden gelen İshak Bey ile Abdullah İshak Bey izliyordu.[1]

Anadolu Selçuk devleti zamanında Eğridir, Bolu, Yalvaç ve Antalya tarafları Hamidoğulları ailesinin kontrolü altında bulunuyordu. Bu ailenin kurucusu Hamid Bey idi ve ona bağlı Türkmen aşiretleri, Selçuk merkezî otoritesi tarafından buralara yerleştirilmiş bulunuyordu. Daha sonra Hamidoğulları 14. Yüzyıl başlarında, buralarda kendi adlarıyla anılan Hamidoğulları Beyliğini kuruyorlardı. Yöreye Hamid-eli de deniyordu. Hamid Bey ile oğlu İlyas Bey Selçukluların uç beylerindendi. Selçuk emirleri arasında saygın bir konumda bulunuyorlardı. Onları, yine Hamidoğulları ailesinden Dündar Bey, Hızır Bey, Necmüddin İshak Bey, Muzafferüddin Mustafa Bey, Hüsameddin İlyas Bey, Kemalüddin Hüseyin Bey izliyordu. Bu ailenin diğer bir kolu da bağımsız olarak Antalya'ya hükmediyordu.[2]

13. Yüzyılın sonunda Balıkesir ve Çanakkale taraflarında Karası Bey tarafından kendi adını taşıyan bir beylik kuruluyordu. Karasıoğulları diye adlandırılan Karası ailesinin kökeni, 11. Yüzyılda Orta Anadolu'da devlet kuran Melik Danişmend Gazi'ye dayanıyordu. Bu devlet daha sonra Selçuk otoritesini kabul ediyordu. Danişmend ailesi Nizamüddin Yağıbasan'ın oğullarından Zahirüddin İlî, Muzafferüddin Mahmud ile Sinamüddin (Bedrüddin) Yusuf adlı üç kardeşten oluşuyordu. Zahirüddin İlî Selçuk yönetiminde Pervânecilikte bulunuyordu. Selçuk devletinin çöküşü sırasında Danişmend ailesinden Kalem Bey (Kalem Şah) uç beyliği yapıyordu. Oğlu Karası Bey ile birlikte Batı Anadolu'da Bizans İmparatorluğu aleyhine genişliyordu. Karası Bey ile babası Kalem Bey,

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.55-57.

[2] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 62, 69.

Balıkesir'i kendilerine merkez yapıyorlardı. Karası Beyliği; Bergama, Sındırgı, Bigadiç, İvrindi (Susığırlık), Aydıncık, Boşgelenbe (Soma'da bir köy), Kemed Edremid (Burhaniye), Edremit, Ayazment (Altınova), Bayramiç, Ezine, Balıklı yörelerini içeriyordu.[1]

Bir Türkmen Beyi olan Karası Bey, Moğollardan kaçan Türkmenlere kucak açıyor ve Ece Halil yönetiminde Önasya'ya gelmiş olan Alevî kökenli Saru Saltuk'a bağlı Türkmenleri kendi hakimiyetindeki topraklara yerleştiriyordu. Böylece beyliğinde (Rumlara karşı) Türk nüfusunu arttırıyordu. Karası Beyden sonra beylik ikiye bölünüyordu. Marmara ve Çanakkale'ye kadar uzanan alana Demirhan Bey hükmediyordu. Bergama ovasında Yahşi Han bulunuyordu. Daha sonra bu beyler ile liderliklerini yaptıkları aileler birbirlerine karşı mücadeleye giriyor, zaafiyet gösterdikleri için de dışardan baskı altına alınıyorlardı.

Mafios Toplum Yapısı bakımından önemli bir örnek oluşturan Doğu Karadeniz bölgesinde –bu dönemde– en fazla dikkati çeken feodal/geniş ailelerin başında Canik'te Tacüddinoğulları ailesi yer alıyordu.

Canik adı verilen bölgenin hudutları 13. Yüzyıl'da Samsun'dan başlayıp Ordu'yu da içine alarak doğuya doğru uzanıyor ve iki kısımdan oluşuyordu. Bunlardan birine Sivas Caniği deniyordu. Samsun ve Çarşamba, bu kısımda yer alıyordu. Diğer kısma ise Karahisar Caniği deniyordu ve bu bölgede de Ünye, Fatsa ile içerde Niksar bulunuyordu.

Anadolu Selçuk Devleti çökerken meydana gelen karışık ortamda derebeyi konumundaki Türkmen aile ve aşiretleri bağımsız beylikler teşkil ediyor; Canik'te de Tacüddin Bey ile oğulları kendi adlarıyla bir beylik kuruyorlardı. Canik Emiri Tacüddin Bey ve oğulları Niksar'ı beylik merkezi yapıyordu. Canik Emiri aynı zamanda Sivas ve Kayseri'ye hükmeden Kadı Burhaneddin Ahmed ile mücadele ediyordu. Tacüddin

---

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 97.

Bey aynı zamanda Trabzon Rum İmparatoru 3. Aleksi'nin kızı Evdoksiya ile de evli bulunuyordu.

Tacüddin Bey, Ordu Vilayetindeki Türkmen Emiri Hacı Emirzâde Süleyman Bey'in saldırısına karşı koyarken vurularak ölüyor, yerine 1386 yılında Mahmud Bey, Canik Emiri oluyordu.

Mahmud Bey hem Kadı Burhaneddin Ahmed'e bağlı görünüyor, hem de ona karşı Osmanlıları kışkırtıyordu. Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi üzerine Sultan Bayezid Amasya, Tokat ve Sivas'ı alıyor; Mahmud Bey de Osmanlılara bağlanıyordu.[1]

Anadolu Beylikleri döneminde etkinlik bakımından en çok dikkati çeken oluşumlardan birini de Kadı Burhaneddin Ahmed devleti teşkil ediyordu. Kadı Burhaneddin aslında, 1335 yılından 1381 yılına kadar, yarım yüzyıl hükümran olan Eretna devletinin mirasını 'gaspederek', Eretna ailesinin ardılı olarak ortaya çıkıyordu.

Eretna Devleti, Anadolu Selçuk Devletinin sona ermesiyle, İlhanlılar sayesinde hükümran oluyordu. İran Moğollarının devleti olan İlhanlılar, Selçuk Devletinden sonra Anadolu üzerinde egemenlik tesis ediyorlardı. Buraya genel valiler tayin ederek otoritelerini sergiliyorlardı. İlhanlıların genel valileri arasında en güçlüsü ve sonuncusu Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş oluyordu. Demirtaş'ın Eretna adlı bir kayınbiraderi bulunuyordu. Üç kardeşten biri olan Eretna, Uygur Türklerindendi ve Olcayto Han'ın ikinci derecedeki emirleri arasında yer alıyordu. Demirtaş ile akrabalığı olması nedeniyle emirler arasında birinci dereceye yükseliyordu.

Anadolu Valisi Demirtaş, kardeşi Dımışk Hoca'nın katledilmesi ve babası Emir Çoban'ın durumunun sarsılması nedeniyle Mısır'a kaçıyor, yerine Eretna Bey'i vekil olarak bırakıyordu. Daha sonra meydana ge-

[1] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.153-154.

len siyasi çalkantılar sonunda Eretna Bey Memlük sultanının koruması altına giriyordu. Eretna 1344 yılında ortamı uygun görünce de bağımsızlığını ilan ediyor, kendi adına sikke kestirerek Eretna Devletini ilan ediyordu.[1]

Eretna Devleti'nin egemenlik alanında Sivas, Kayseri, Niğde, Tokat, Amasya, Erzincan, Doğu Karahisar, Niksar, Canik, Develi ve Karahisar gibi önde gelen yerleşim birimleri yer alıyordu. Eretna önce Sivas, sonra da Kayseri'yi devlet merkezi yapıyordu.

Eretna 1352 yılında ölüyor ve yerine küçük oğlu Giyasüddin Mehmed Bey hükümdar oluyordu. Ancak büyük oğlu Cafer Bey bunu hazmedemiyor, kardeşi ile savaşa giriyor, fakat yenilerek Mısır'a kaçıyordu. Eretna Devletine 1365 yılına kadar Mehmed Bey, sonra oğlu Alaüddin Ali Bey ve onun 1380 yılında ölmesi üzerine de oğlu 2. Mehmed hükmediyordu. 2. Mehmed henüz 7 yaşındayken hükümdar oluyordu. Yaşının küçük olması nedeniyle Şarkî Karahisar Beyi Kılıçarslan ona naib oluyordu. Vezirliği ise Kadı Burhaneddin Ahmed yapıyordu, Kılıçarslan rahatsızlık duyuyor ve merkezden uzak tutmak için Kadı Burhaneddin Ahmed'i Karahisar'a göndermek istiyordu. Bunu başaramayınca da bir suikast düzenliyor, fakat öldüremiyordu.

Kadı Burhaneddin, Kılıçarslan'ın düzenlediği suikastın iç yüzünü öğreniyordu. Bu kez Sivas dışındayken Kılıçarslan'ı amcası Keyhüsrev ile birlikte öldürüyordu. Sonra da gelip, Meclis'te bir konuşma yapıyor ve cereyan eden bütün olayları açıkça anlatıyor, Meclis'in desteğini sağlayarak çocuk hükümdar 2. Mehmed'e naib oluyordu.

Dedeleri ve babası Kayseri Kadısı olan Burhaneddin; Şemseddin Mehmed'in oğlu idi. Aile, Oğuzların Salur boyundan geliyordu. Salurlar Harzem Türkmenleri arasında seçkin bir yere sahip bulunuyorlardı. Ka-

[1] İ. Hakkı Uzunçarılı, a.g.e., s. 156.

dı Burhaneddin, 1345 yılında Kayseri'de doğuyor, iyi bir eğitim görüyor, soyunun sağladığı avantajla Kayseri'ye Kadı oluyordu. 1365-1378 yılları arasında burada kadılık yapan Burhaneddin, daha sonra Eretna Devleti'nin üst yönetiminde vezirliğe, sonra da naibliğe yükseliyordu.[1]

Kadı Burhaneddin Ahmed, kısa bir süre 2. Mehmed'e naiblik yaptıktan sonra 1381 yılının Ocak ayında küçük hükümdarı bertaraf ediyor ve kendi hükümdarlığını ilan ediyordu. Eretna'nın son hükümdarı 2. Mehmed Bey ise –iddialara göre ve büyük bir ihtimalle– Burhaneddin Ahmed tarafından ortadan kaldırılıyor, izine bile rastlanamıyordu.

Kadı Burhaneddin 18 yıl süren bir hükümdarlık devresi yaşıyordu. Bu süre içinde önce, Eretna ailesinin mirasçılarıyla; Tokat Emiri Şeyh Necib, Amasya Emiri Ahmed, Karamanoğlu Alaüddin ve Erzincan hakimi Tahirten ile uğraşmak zorunda kalıyordu. Ayrıca Memlük Devleti ile arası bozuluyor, Timur'a karşı direniyor, Osmanlılara ise boyun eğmiyordu.

Osmanoğullarına karşı Candaroğulları ile Karamanoğullarını destekleyip kışkırtıyordu. Yıldırım Bayezid, Burhaneddin'in üzerine Şehzade Ertuğrul'un kumandasında bir ordu gönderiyordu. Bu ordu 1391 yılında Çorum civarında Kadı Ahmed'in kuvvetlerine yeniliyor, çatışma sırasında Şehzade Ertuğrul vurularak ölüyordu. Buna rağmen Kadı, Timur tehlikesi karşısında Osmanlı Sultanı'ndan yardım ve destek istiyordu. Yıldırım Bayezid de gerekirse bir ordunun başına geçerek yardımına gelebileceğini, onun bayrağı altında çarpışarak 'kılıcına el ve bazu olabileceğini' bildiriyor; Timur'a karşı taviz vermeden ve yılgınlık göstermeden direnmesini istiyordu. Timur ise Kadı Burhaneddin'in Önasya'da kendisini destekleyen beylere karşı eylem yaptığını biliyor, onu

---

[1] Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti, 1344-1398, Prof. Dr. Yaşar Yücel, Ank. 1983, s. 22-59.

ilk fırsatta cezalandıracağını söylüyordu.[1]

Kadı Burhaneddin Ahmed'in öldürülmesi olayı ise şöyle gerçekleşiyordu:

1398 yılında Akkoyunlu hükümdarı Kara Yölük Osman Bey, Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'den sürüleri için bir yaylak yeri istiyordu. Kadı da geçici olarak (sonbahara kadar) bir yaylak veriyordu. Ancak sürenin kısıtlı olması Kara Yölük Osman Bey'i sinirlendiriyor, Kadı'ya haber vermeden ülkesine dönmek üzere yola çıkıyordu. Onun bu sitemkâr tavrı, Kadı'yı çileden çıkarıyor, kendisine hakaret edildiğini düşünüyordu. Hemen askerî bir harekât düzenliyor, 10 bin kişilik bir kuvvetle Osman Bey'in peşine düşüyordu. Kadı, öncü kuvvet olarak 4 bin askerini hasmının üzerine gönderiyordu. Kara Yölük önce kaçıp saklanıyor, sonra da bu kuvveti pusuya düşürerek ağır kayıplar verdiriyordu. Kadı Burhaneddin bu yenilgiye inanamıyor, aynı şekilde bin kişilik bir kuvvet daha gönderiyordu. Buna karşılık Osman Bey doğrudan ve ani olarak bir baskın düzenliyor, Kadı Burhaneddin'in tüm kuvvetlerini dağıtıyordu. Kadı, ata binerek kaçmaya çalışıyor, ancak Osman Bey'in bir adamı yetişerek kendisini yakalıyordu. Kadı rüşvet vererek hayatını kurtarmak istiyor, fakat adam kendisini Kara Yölük'e teslim ediyordu.

Kara Yölük, tutsağını da yanına alarak Sivas üzerine yürüyor ve kenti kuşatıyordu. Osman Bey kentin teslim olması için hem kendisi çağrıda bulunuyor, hem de Kadı Burhaneddin'i zorlayarak askerlerine teslim olmaları mesajını ilettiriyordu. Ancak kent teslim olmuyordu. Buna karşılık Kadı Burhaneddin, hayatının bağışlanması karşılığında Kayseri ile yöresini Akkoyunlulara terketmeyi öneriyordu. Kara Yölük bunu kabul etmiyordu:

---

[1] Prof. Dr. Yaşar Yücel, a.g.e., s. 121-131.

"... buna razı olmayan Osman Bey, şehir ahalisinin gözü önünde Kadı'nın başının vurulması için emir verdi. Bundan sonra cesedini dörde bölerek her parçasını bir sırığa geçirdi."[1]

Kadı Burhaneddin'in öldürülmesindn sonra Sivas halkı hem Moğollardan yardım istiyor, hem de Kayseri Valisi olan oğlu Alaüddin Ali'yi yerine geçirerek hükümdar yapıyordu. Moğollar ilk saldırıda Akkoyunlular karşısında başarılı olamıyor, daha sonra Kara Yölük, kuşatmayı kendiliğinden kaldırarak geri dönüyordu.

Ancak bu kez de Timur tehlikesi baş gösteriyordu. Bu tehlike karşısında Sivas hükümeti, güven duyacağı bir güç odağının korumasını arıyordu. Bazıları Karaman, bazıları da Memlük korumasını savunurken, üçüncü bir grup da Osmanlı otoritesi altına girmeyi öneriyordu. Nitekim son görüşü savunanların dediği oluyor ve Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'den sonra Sivas da Osmanlı Devleti'nin otoritesi altına giriyordu.[2]

Sultan I. Bayezid (Yıldırım), oğlu Çelebi Mehmed'i Sivas Valisi yapıyordu.*

Anadolu'da Beylikler dönemi, geleceğe dönük oluşumların başlangıcını teşkil etmesi; yeni toplumsal değerlerin oluşması, Önasya'ya yerleşmeye başlayan Türkmenlerin yeni alışkanlıklar edinmeleri, geniş aile, kabile ve aşiretlerin 'bağımsızlık ruhu' kazanmaları, bağımsızlıklarını sürdürebilmek için gereksinim duydukları sosyal kurumların tesis edilmesi ve benimsenmesi, 'iç ahlak ve iç hukuk' esaslarının tesis edilmesi gibi pek çok boyutta belirleyici bir rol oynuyordu. Unutmamak gerekir ki Anadolu Selçuk Devleti bir 'geçiş dönemi' organizasyonu niteli-

---

[1] Prof. Dr. Yaşar Yücel, a.g.e., s.157, 158.

[2] İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 167.

* Kadı Burhaneddin Ahmed Devletinde Ahilerin önemli roller oynaması nedeniyle Ahiler ile ilgili bölümde bu konuya daha kapsamlı bir şekilde temas edilecek. –M. Çulcu.

ği taşıyor, merkezî otorite ile Anadolu sathına yayılan yerel oluşumlar arasında gereken uyum, yeterince sağlanamıyordu. Selçuk Devleti bir 'merkezî devlet' karakterinden çok 'gevşek federasyon' denilebilecek ve merkezî otoritesi dış baskıların etkisi altında bulunan bir oluşum görünümü veriyordu. Nitekim, Selçuk merkezî otoritesi çökünce; zaten yerel güç odaklarını oluşturmuş olan güçlü, feodal geniş aileler, otoriteleri altındaki kabile ve aşiretleri yönlendirerek hemen devletleşebiliyor, en azından bağımsız hareket edebiliyorlardı.

Feodal/geniş ailelerin bir solukta üstlenmiş oldukları bu tarihî rol, Önasya'ya yerleşmeye başlayan Türkmen topluluklarının çarpıcı bir şekilde 'güvencesi' oluyordu. Bu güvence, her zaman geçerliğini koruyor, üzerinde bir başka otoritenin varlığını kabul etse bile, güvence niteliğini kaybetmeden işlevine devam ediyordu. Dolayısıyla feodal/geniş aile yapılanması, toplulukların adeta bilinçaltına işliyordu. Bilinçaltına işlemekle de kalmıyor, yerelde 'inanç, ahlak ve hukuk' anlayışıyla bütünleşerek, terkedilmesi –günümüze kadar– mümkün olmayan bir 'yaşam unsuru' haline geliyordu.

Beylikler dönemi, salt siyasal veya askerî bir karakter taşımakla kalmıyordu. Aynı zamanda, Önasya'ya yerleşen Türkmenlerin 'inanç biçiminden' ve bu 'inanç bağlamında geleneklere dayanan' sosyal organizasyon ve örgütlerle de besleniyordu. İnanç zemininde; Arap-Sünnî taassubunun yanı sıra, Maniheizm, Şamanizm, Karmatîlik, Mazdeizm, Şiî tarikatleri ve yerel dinsel kalıntılarla renklenmiş bir Alevîlik ile bu kaynaktan beslenen tarikatlar yer alıyordu. Örgütsel bağlamda ise o tarikatlar zemininde ortaya çıkan Ahi'lik gibi; dinsel/siyasal/ekonomik/askerî boyutları bulunan örgütler önde geliyordu. Anadolu beylikleri, önder kabul edilen kimselerin soylarını da liderliğe sevkeden toplumsal bir anlayışın kendi egemenliğini realize ettiği ve realize edebildiğini gördüğü bir süreci ifade ediyordu.

Geçmiş dönemin feodal yapılanması olarak kabul edilen yereldeki geniş ailelere dayalı yönetim tarzı, merkezî çağdaş devlet modellerini kabullenmiş gibi görünseler de, Anadolu'da yaşayan toplulukların 'yerel yaşam tarzında' hiçbir zaman taviz vermedikleri –maddî ve manevî– bir 'çekirdeği' ifade ediyordu. Bu çekirdek, üzerinden bin yıl geçmiş olmasına karşın, değil bir kenara bırakılıp unutulmak, nice deneyimden geçerek ve durmadan pekişerek hem çağdaş toplumsal yaşam bünyesinde en dirençli temel kurumu teşkil ediyor, hem de çağdaş/merkezî hukuk anlayışı karşısında yerel/geleneksel hukuk ilkelerini uygulayarak yasal/gayrıyasal eylemlerin temel birimini oluşturuyordu. Kısacası, Mafios Toplum Yapısı'nın da temel birimini teşkil ediyordu. Beylikler döneminin önemi, bundan sonra yapılacak olan dinsel/siyasal/ekonomik/askerî/sosyal analiz ve çözümlemelerde daha bir belirginlik kazanarak, gözler önüne serilecek.

AYRICALIKLILAR, KORUYANLAR, KORUNANLAR

• ***Mafios Toplum Yapısı'nın 'geniş aile' olgusu dışında, diğer unsur ve oluşumları da var mı? Varsa bunlar neler?***

Bu aşamada hemen; Mafios Toplum Yapısı ile ilgili bazı temel saptamalarda bulunmakta büyük yarar var.

Mafios Toplum Yapısı irdelenirken, bu yapının çeşitli unsurların bir araya toplanarak bir oluşum meydana getirmesi sonucu ortaya çıktığını kabul etmek gerekiyordu. Bu oluşumun ana zeminini ise yereldeki 'geleneksel/örfî yaşam tarzı' teşkil ediyordu. Dolayısıyla, öncelikle 'geleneksel/örfî yaşam tarzı'nın ele alınarak incelenmesi gerekiyor.

Zaten 'geniş aile' anlayışı ve oluşumu bu bağlamda kendini gösteriyordu. Mafios Toplum Yapısı'nın dayandığı 'geleneksel/örfî yaşam tarzı'nın temel ögesi olarak ortaya çıkan geniş aile anlayışı bir bakıma, bu yaşam biçiminin temel sosyal dokusunu oluşturuyordu. Bir başka ifadeyle sistem, gereksinim duyduğu 'varlık enerjisini' bu sosyal dokudan temin ediyordu. Nitekim 'geniş aile' olgusu bu nedenle öncelikle ele alınıp irdeleniyordu.

Tıpkı 'geniş aile' olgusunda olduğu gibi, Mafios Toplum Yapısı'nın diğer temel kural ve kurumlarını da yine yereldeki geleneksel/örfî yaşam tarzı'nın esaslarında aramak gerekiyordu. Zira, çağdaş yaşam tarzı

karşısında zıtlık ve direniş gösteren hususlar 'geleneksel/örfî yaşam tarzının' bir tezahürü olarak ortaya çıkıyordu. Yerelde yaşamın esaslarını belirleyen bu kural ve kurumlar tarihsel süreç içinde oluşarak toplumsal dokunun hücrelerine nüfuz etmiş bulunuyordu.

'Geleneksel/örfî yaşam tarzı'nın bir sonucu olarak ortaya çıkan Mafios Toplum Yapısı'nın en belirgin unsurlarından birinin de –hatta başta geleni denebilir– 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' meselesi olduğu söylenebilir.

Bu temel unsuru hem Sicilya geleneksel/örfî yaşam biçiminde, hem de Anadolu geleneksel/örfî yaşam biçiminde görmek mümkün olabilir.

Öncelikle Sicilya Mafios Toplum Yapısı ele alınıp irdelenecek olursa 'tarihî süreç içinde' 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' oluşumunun hangi koşullarda ortaya çıktığını görmek hiç de zor değil. 'Ayrıcalıklıların' aynı zamanda güç odağı ve koruyan pozisyonunda oldukları düşünülecek olursa, öncelikle 'ayrıcalıklı' grupları sıralamakta sayısız fayda bulunuyor. Sıralama şöyle yapılabilir:

Familiari del'İnquizisione (Engizisyon Aileleri), Maestranzalar (Mesleki loncalar), Baronlar.

Tarihsel süreçte 'geleneksel/örfî yaşam tarzı'nı derinden etkileyen ve silinmesi zor, izler bırakan bu 'ayrıcalıklı' grupları kısaca irdelemekte fayda bulunuyor:

Familiari del'İnquizisione (Engizisyon Aileleri) – 1487 yılında (İspanyol) Kral, Rahip Antonio della Penna'yı Sicilya'ya gönderdi. Penna çok kısa bir sürede Ada'yı Familiari (Aileler), Collaboratori (İşbirlikçiler) veya Coadiutori gibi örgütlerle, bir ağ gibi ördü. Bu örgütler ayrıcalıklara sahipti ve görevleri, halkın Hristiyanlığın ilkelerine tam olarak uyup uymadıklarını kontrol etmek, uymayanları kovuşturmaktı.[1]

---

[1] Dünyamızı Saran MAFİA, Murat Çulcu, Kastaş A.Ş. İst. 1992, C. 2, s. 318.

"15 Ocak 1535 yılında ise Kral temsilcisi olan genel vali tüm Officiali e familiari del'İnquizisione (Resmi Engizisyon Aileleri)'nin sivil ve ceza hukukunu ilgilendiren konularda kendi özel mahkemelerini kurabileceklerini ve başka da hiçbir yasaya uymak zorunda olmadıklarını açıkladı."[1]

Dinsel kökenli bu aileler Sicilya adasında sadece dinsel bakımdan değil, sosyal, siyasal ve ekonomik bakımdan da bir güç odağı haline geliyordu. Böylece 'dinsel kovuşturmaya uğramaktan korkan' halk, hem engizisyon belasından yakasını kurtarmak, hem de diğer bakımlardan kendilerini güvence'ye almak amacıyla, bu ailelere tam anlamıyla teslim oluyordu. Böylece, Sicilya'da yaşayan insanlar 'ayrıcalıklı' olmanın ne anlama geldiğini kısa sürede idrak ediyor, sonraki süreçte 'ayrıcalık kazanmayı' vazgeçilmez bir amaç olarak görüyordu. Adeta 'toplumsal bilinçaltına' işleyen bu durum sadece dinsel bakımdan değil, 'yasal olduğu kadar gayrıyasal' bakımdan da 'ayrıcalık kazanmayı' meşru bir hedef durumuna sokuyordu. Nitekim, tarihsel sürecin belli bir aşamasından sonra ortaya çıkan 'Mafios Güç Odakları', tarihin derinliklerinde kalan Engizisyon Aileleri'nin yerini alacak, Sicilyalı sade vatandaşlar da bu kez, onların koruması altına girmeyi bir çıkış yolu olarak göreceklerdi.

Maestranzalar (Meslekî Loncalar) – Sicilya'da, toplumsal bilinçaltına yerleşen 'ayrıcalıklı' gruplardan birini de daha Roma İmparatorluğu zamanında tesis edilmiş olan Maestranza'lar, yani Meslek Örgütleri (Loncalar) oluşturuyordu. Maestranza'lar Engizisyon Ailelerinden daha etkin 'sosyal kurum' niteliği taşıyordu. Ne var ki bu örgütler de önemli bir yaptırım gücüne sahip bulunuyorlardı.

Maestranza'lar aynı meslek gruplarını bir çatı altında toplayan 'ayrıcalıklı' örgütlerdi. Aynı meslekten olanlar aynı semtte oturuyorlardı.

---

[1] Murat Çulcu, a.g.e., C. 2, s. 318.

Maestranza'ların kuruluş amaçları arasında haksız rekabetin önlenmesi, meslektaşlar arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi, üretim konusunda istişarelerde bulunulması gibi meslekî ilkeler yer alıyordu. Üyeler genel kurul yapıyor ve bu toplantılarda 'Console' (konsül) denilen bir başkan seçiyorlardı.

1768'de Palermo'da 74 Maestranza bulunuyordu. Her mesleğin bir azizi ve o aziz için yapılan bir kilisesi vardı. Aynı meslekten olan kişiler bu kilisenin çevresinde toplu halde oturuyor, birlikte yaşıyordu.

> "Loncaların diğer görevleri arasında hastalara yardımcı olmak, çalışmayan meslektaşları desteklemek, yaşlılara ve fakirlere bakmak, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarını karşılamak, hapse düşenlerin hakkını arayarak onlara yardımcı olmak gibi insanî hükümler yer alıyordu.
>
> Bunun da ötesinde Maestranza üyeleri olağanüstü hallerde kentin güvenliğini sağlamak amacıyla silahlı görevler de üstleniyorlardı. Örneğin, 1773 ayaklanmasından sonra 'Ronde delle Maestranza' adı altında silahlı birlikler kurmuşlardı."[1]

Maestranza'lar Sicilya sosyal, siyasal, ekonomik ve güvenlik yaşamında sanıldığından da önemli bir rol oynuyordu. Nitekim bu rol durmadan güçleniyordu. Nihayet Maestranza'ların gücü, devletin gücüyle koşut duruma geliyor, hatta kimi zaman onu da geride bırakıyordu.

Maestranza'ları devletten ve diğer güç odağı olan Baronlar'dan daha avantajlı kılan husus, ekonomik yaşamda doğrudan rol oynamalarıydı. Nitekim bu avantaj sayesinde tabana dayanan Maestranza'lar bir dönem, Sicilya'da kendi yönetimlerini tesis etmeye yöneliyorlardı.

Maestranza'ların sosyal ve silahlı etkinliği önemli bir güç odağı oluşturmalarına neden oluyordu. Böylece, herhangi bir mesleğe sahip bulunmayan geniş kitlenin gözünde Maestranza'lar önemli bir koruyucu

---

[1] Murat Çulcu, a.g.e., C. 2, s. 320-319.

zırh görünümü kazanıyordu. Maestranzalara üye olanlar toplumda ayrıcalıklı muamele görüyor, silah taşıyor, ayrı bir hukuka bağlı bulunuyorlardı. Bu nedenle daha onurlu bir yaşam sürüyor ve diğer halk kitleleri tarafından gıbta ile izleniyorlardı. Bu durum, Sicilya halkının toplumsal belleğine 'ayrıcalıklı' olmanın önemini bir kez daha kaydediyor ve tarihin belli bir aşamasından sonra mafios örgütlenme bu bakımdan da bir çekim alanı oluşturuyordu.

Baronlar – Adadaki en önemli güç odaklarından birini de kuşkusuz Baronlar teşkil ediyordu. Baronlar –bir bakıma– adadaki belirleyici otorite sayılıyordu. Devlet ve hükümet otoritesinin Napoli'ye yerleşmesinden sonra Ada'da doğan otorite boşluğunu Baronlar dolduruyordu. Bunun sonucunda bürokratlar uzaktaki devlet otoritesi (merkezî otorite) yerine yakındaki güç odağından talimat alıyor, bu güç odağının emrine giriyordu. Dahası... Üst düzey bürokratlar, Baronların çevresinden seçiliyor, tayin ediliyordu.

Baronlar, Ortaçağdaki derebeylerin tüm ayrıcalıklarını kullanıyor; askerlik yapmıyor, savaşa gitmiyorlardı. Her bakımdan dokunulmazlıkları bulunuyordu. Sahip oldukları geniş topraklarda, dünyaya kapalı bir yaşam sürüyorlardı.

Avrupa, derebeylikten merkezî/ulusal devlet modeline geçerken Kral 3. Philip Sicilya'daki Baronlara 'yasa yapma ve yürütme yetkisi' veriyordu.

Her bakımdan Ada'yı kontrollerine alan Baronlar, daha önceki benzeri güç odakları gibi elde ettikleri 'ayrıcalıklar' nedeniyle 'koruyan' durumuna geçiyor ve savunmasız halk, kendini güvenceye alabilmek için bu kez de tam anlamıyla Baronlara teslim oluyordu. Nitekim, bu teslimiyet daha sonraki yıllarda baronların kâhyalarının otoriteyi ele geçirmeleri ve Mafios Toplum Yapısı zemininde örgütlenmeleriyle, 'MAFİA'nın koruması' haline dönüşüyordu.

Her üç ayrıcalıklı grubun da (Engizisyon aileleri, Meslek Loncaları, Baronlar) ortak özelliği; 'Silahlı Güç' istihdam etmek hakkını ellerinde bulundurmalarıydı. Dahası... Bu hakkın yasal çerçevede desteklenmiş olması bu gurupları bir 'güç odağı' haline getiriyor ve 'koruyan' konumuna sokuyordu. 'Koruma altına' girenler ise bir bakıma 'koruyanların' ayrıcalıklarından yararlanma imkanına kavuşuyorlardı.

Bu gelişmeler ise 'ayrıcalık-koruyan-korunan' olgularını Sicilya toplumsal belleğine işliyor, yapılanma 'geleneksel/örfî yaşam tarzı'nın bir parçası haline geliyordu.

Nitekim aynı olgu ve oluşumlar Mafios Toplum Yapısı'nın da temel esaslarını oluşturuyordu. Legal veya illegal, yasal veya gayrıyasal yaşamda 'ayrıcalık-koruyan-korunan' olgusu, Mafios Toplum Yapısı'nın diğer önemli kurumu olan 'geniş aile' olgusuyla içiçe geçiyordu. Geniş aile'nin 'sayısal üstünlük' sayesinde elde ettiği güç, diğer toplumsal unsurlar üzerinde korku ve baskı tesis ediyor... bu korku ve baskı 'geniş aile şefini' güç odağı durumuna getiriyor... bu güç odağı çeşitli yöntemler uygulayarak pozisyonunu yasallaştırıyor... Böylece ayrıcalık kazanıyor ve koruma hakkını adeta 'söke söke' elde etmiş oluyordu.

Mafios Toplum Yapısı zemininde hukuk devletinin 'by pass edilmesine' hatta yok sayılmasına tanık olan sade vatandaş ise çözümü, bir güç odağının koruması altına girerek kendini güvenceye almakta buluyordu.

Sicilya mafios yaşam tarzı incelendiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkıyordu:

Dinsel bakımdan kovuşturma yetkisini elinde bulunduran Engizisyon Aileleri silah taşıma yetkisine sahip bulunuyor, bu yetki daha sonra ailenin yakınlarına ve hizmetkârlarına da tanınıyordu. Engizisyon Aileleri vergi de vermiyorlardı.

Onlara tanınan bu ayrıcalıklar kolayca suç işlemelerine neden oluyor, kovuşturmaya uğramadıkları için de giderek hem cesaretleniyor, hem de sayıları artıyordu. Zira ayrıcalıklı ailenin koruması altında bulunanlar, ailenin kendilerini merkezî otoriteye karşı da koruyacağını biliyorlardı.

Dahası; suç işleyen bir Hristiyan kovuşturmadan kurtulabilmek için aileyi hoş tutmak zorunda kalıyordu.

Keza, bir diğer ayrıcalıklı sınıf olan Baronlar da silahlı adam bulunduruyor, bu nedenle önemli bir 'koruma odağı' oluşturuyorlardı. Üstelik Baronlar, Sicilya Adası'nda küçük silahlı grupları açıktan istihdam ediyor, bu durum onlara yasal bir hak olarak da tanınıyordu. Baronların hizmetinde faaliyet gösteren küçük silahlı gruplara (orducuklara) Bravi deniyordu.[1]

Bravi denilen bu, sivil silahlı adamlar, hem bağlı oldukları Baron'a hizmet veriyor ve bu nedenle Baron tarafından korunuyor, hem de kendi hesaplarına çalışıyorlardı. Kolayca suç işleyebiliyorlardı. Bravi ayrıca yasaların uygulanmasında, halka karşı alınacak önlemlerde ve kişilerarası anlaşmazlıkların çözümlenmesinde de kullanılıyorlardı.

Bravi genellikle; suç işlemeye eğilimli olan, zorba, korkusuz kişilerden ve hatta suç işlediği bilinen haydutlardan seçiliyordu. Bunlar gerektiğinde canlarını bile verebilecek kadar, koruması altına girdikleri Baron'a sadakat gösteriyorlardı.

Baronlar korumaları altındaki Bravi'yi, kendi uyguladıkları yasalara karşı da koruyor, gözetiyorlardı. Bravi böylece, ayakta kalabilmek ve rahatça suç işleyebilmek için Baronlara daha sıkı bağlanıyor, kaderlerini onlarla özdeşleştiriyor ve onların ayrılmaz bir parçası haline geliyorlardı.

---

[1] Murat Çulcu, a.g.e., C. 2, s. 321-322.

İster uhrevî, ister dünyevî kökenli olsun, Sicilya'daki 'geleneksel/örfî yaşam biçiminde' varlıklarını her zaman sürdüren ve topluma kabul ettiren 'ayrıcalıklı gruplar' toplumsal yaşamın düzenleyici unsuru haline geliyorlardı. Zira 'ayrıcalık sahibi' olanlar, aynı zamanda 'saygıdeğer insanlar' olarak da görülüyorlardı. Bu ayrıcalığın yasal veya gayrıyasal olması o denli büyük önem taşımıyordu... Dahası; ayrıcalığın bir başkası tarafından sağlanması da, esasta bir şeyi değiştirmiyordu.

Ayrıcalık kimi zaman bireyin kendi becerisi sayesinde sağlanıyor, kimi zaman da ayrıcalıklı bir kişi ile işbirliği yapılarak elde ediliyordu.

Dolayısıyla 'ayrıcalık' kazanma meselesi, Mafios Toplum Yapısı'nın bir başka unsuru olan 'koruyanlar ve koruma altındakiler' olgusuyla içiçe giriyordu.

Koruyanlar ayrıcalıklı kişi, grup veya bir sınıftı. Bunlar, yasal veya yasadışı yollarla toplumsal zeminde 'dokunulmazlık kazanmış' olanlardı. Diğerleri, yani 'koruma altındakiler' ise onlara hizmet vererek, onlarla kaderlerini birleştiriyor, böylece onların dokunulmazlıklarından kısmen de olsa yararlanabiliyorlardı.

Böylece merkezî devlet otoritesinin karşısında 'ayrıcalıklılar ve onlar tarafından korunanlar' ayrı bir 'direnç grubu' oluşturuyordu. Bu grup hiçbir ayrıcalığı bulunmayanların ve koruma altına giremeyenlerin üzerinde tahakküm tesis edebiliyorlardı. Üstelik... Yasal düzen, ayrıcalıklılarla onların koruması altındakilerden yana işliyordu.

Sicilya tarihinde 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-koruma altındakiler' uygulaması (olgu ve oluşumu) toplumsal yaşamın ayrılmaz bir unsuru haline geliyordu. Sistem değişip de 'çağdaş/demokratik sisteme geçilmesine' karşın, toplumsal bellek bu uygulamayı hiçbir zaman unutmuyor, red ve gözardı etmiyordu. Aksine; toplum her zaman ve her koşul altında, yasal veya gayrıyasal yoldan ayrıcalık elde edebilenlere gıbta

ederek bakıyordu. Herkes, ayrıcalıklı olmak için adeta birbiriyle yarışıyordu. Yeni düzende 'ayrıcalık' artık, merkezî devlet otoritesinin yaptırım gücünden pay almak, hatta bu yaptırım gücüne ortak olarak kullanmak anlamına geliyordu.

• ***Anadolu'daki geleneksel/örfî yaşam tarzında da Mafios Toplum Yapısı'na zemin oluşturacak biçimde 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' türü bir oluşumdan söz edilebilir mi? Tarihsel süreçte böyle bir gelişme var mı?***

Tarihsel süreçte tüm (sosyal/siyasal/ekonomik/askerî vs) olgu ve oluşumlar bakımından Orta Akdeniz ile Doğu Akdeniz bölgelerini o denli birbirinden ayrı düşünmemek gerekir. Unutmamak gerekir ki Avrupa kıtasının aynı paralelinde yer alan ve birbirine komşu olan her iki coğrafya, doğal bağlantı ve zorunlu iletişim içinde bulunuyor.

Bu açıdan bakıldığında diğer alanlarda (askerî/siyasî/ekonomik/sosyal) olduğu gibi Mafios Toplum Yapısı'nın ana ilke ve unsurlarında da büyük bir benzerlik, hatta aynılık gözlenebilir.

Sicilya Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurlarından olan 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' olgusunu yaşama geçiren kurumlar arasında; Baronlar, Engizisyon Aileleri ve Meslek Loncaları yer alıyordu. Özellikle Meslek Loncaları ile Engizisyon Aileleri 'dinsel kurum' ve/veya 'dinsel karakterli-kökenli kurum' niteliği taşıyordu. Aynı şekilde Baronlar da dinsel 'otorite dairesi' dışında kalmıyordu.

Önasya Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurları arasında sayılan 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' olgusunun faal kurumları da, Sicilya'daki benzerlerinden, o denli büyük bir farklılık göstermiyordu.

Ana hatlarıyla tablo şuydu:

Beyler/geniş aileler-Ahiler/meslek loncaları-Tarikatlar/dinsel kurumlar.

Sicilya Mafios Toplum Yapısı'nda yer alan 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamındaki kurumlarla Önasya'dakiler karşılaştırıldığında ortaya şu tablo çıkıyordu:

Baronlar – Beyler (daha sonra âyânlar)
Maestranza'lar – Ahiler
Engizisyon Aileleri – Tarikatlar

Bu tablo, Sicilya Mafios Toplum Yapısı'nı oluşturan unsurlarla, Önasya Mafios Toplum Yapısı'nın ana unsurları arasındaki benzerliği, hatta aynılığı ortaya koyarak kanıtlıyordu.

Benzerlik/aynılık kanıtlandıktan sonra, Sicilya örneğini bir kenara bırakarak Önasya örneğini irdelemek gerekirse, şu hususların özellikle kaydedilmesi gerekiyordu:

Tarihsel süreçte, Önasya'daki kurumlar son derece değişkenlik gösteriyordu. Bu değişkenlik, yerel güç odakları üzerinde de etkisini gösteriyordu. Özellikle 10. ve 15. yüzyıllar arasındaki süreçte değişim daha çabuk ve daha kolay gerçekleşiyordu. Bundan da en fazla etkilenen unsurlar, yerel güç odağı konumunda bulunan beyler/geniş aileler oluyordu. Nitekim; yerel güç odakları arasındaki rekabet, merkezî otoriteyerel güç çatışması veya geniş ailelerin iç hesaplaşması; beylerin/geniş ailelerin 'egemenlik/otorite' ömrünü kısaltıyor, değişimi çabuklaştırıyordu. Bu değişkenlik yerel ayaklanmaların etkisiyle daha da hızlanıyor, derinleşiyordu. Kaldı ki; Önasya sosyal yaşamını asırlarca etkileyebilecek nitelikteki Celâlî İsyanları yerel güç odaklarının olduğu gibi 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamında da yapısal (hatta sınıfsal) temel değişimler meydana getiriyordu.

'Ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' oluşumunun temel kurumlarının ana zemininde de –Sicilya örneğinde olduğu gibi– dinsel etken başrolü oynuyordu. Nasıl ki Sicilya'da Maestranza'lar ile Engizisyon Ailele-

ri dinsel ortak paydayı paylaşıyor, kimi zaman önemli oranda işbirliği içine giriyor idi ise; Önasya'da, bu örneğin bir benzerini Ahiler ile Tarikatlar arasındaki 'dinsel akrabalık' ortaya koyuyordu. Kaldı ki bu 'dinsel akrabalık' kurumların sadece kendi işlevleriyle de sınırlı kalmıyordu. Ayaklanmalardan beylere ve beyliklere, geniş ailelerden yerel ve merkezî otoriteye kadar bütün olgu ve oluşumlar arasında etkin bir rol oynuyordu. Üstelik dinsel zemin ya da 'inanç katmanları'; Sicilya'daki 'Katolik tekilliğe' karşılık, çok daha fazla renklilik ve farklılık sergiliyordu.

İslamiyet 'tek' idi ama... Aynı ortamda faaliyet gösteren mezhepler ve tarikatlar şaşırtıcı bir 'İslam çoğulculuğu' meydana getiriyordu. Üstelik bu çoğulculuk İslamî şemsiyenin altından taşıyor; başta toplumların eski dinleri olmak üzere diğer dinlerin çekim alanına giriyor ve/veya onlardan kaynaklanıyordu.

Bu 'inanç çoğulculuğu' ile bu çoğulculuğun oluşturduğu kurumlar ise sosyal yaşamda olduğu gibi Mafios Toplum Yapısı bünyesinde de son derece etkin ve belirleyici oluyordu.

Dinsel etken nasıl ki siyasal mücadelelerde araç olarak kullanılıyor idi ise; Önasya'da mücadele eden güç odakları arasında da aynı işlevi görüyordu. Örneğin; zaman içinde ortaya çıkan Sünnî iktidar (merkez) -Alevî muhalefet (yerel) çelişkisi, yüzyıllar boyunca sosyal/siyasal yaşamın ana belirleyicilerinden birini oluşturuyordu.

Önasya Mafios Toplum Yapısı irdelenirken, sosyal yaşamda olduğu gibi Mafios Toplum Yapısı çerçevesinde de, dinsel etkenin geniş bir açılımla tarihsel boyut içinde ele alınıp sosyal/siyasal/askerî pozisyonunun belirlenmesi doğru ve yerinde bir uğraş olur.

'Ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamındaki yapılanmayı irdelemeden önce –konunun her alanda kökenine inebilmek amacıyla–

genel anlamda bir değerlendirme, analiz ve saptama yapmak herhalde yararlı olur. Zira –özellikle– dinsel şemsiye altında; başta Ortadoğu, Önasya ve Asya olmak üzere söz konusu bölgede yaşayan toplumların tümünde, tarih boyunca bu tür –mafios– yapılanmalara/örgütlenmelere rastlanmış bulunuyor. Kaldı ki bölgenin coğrafî yapısı ile İslam dininin oluşumu –ilkeleri– hem bu tür yapılanmalara/örgütlenmelere elverişli ortam hazırlıyor, hem de gizemcilik ve gizlilik bakımından son derece elverişli süreçleri/evreleri içeriyor. Bu oluşum ve yapılanmaların kökenini, İslamiyet öncesi –ve tabii sonrası– süreçte adeta panaromik olarak görmek mümkün olabilir.

Bu çerçevede dikkati çeken ve hem Hristiyanlık, hem de İslamiyet şemsiyesi altındaki inanç oluşumlarını etkileyen Mani dini –Maniheizm/Manişeizm– öncelik almış bulunuyordu.

Duygu ve sezgiye dayanan bir inanç yolu olan gizemcilik; 'sır' ve 'sırra inanma' anlamına geliyordu. Hem Batı mistisizminde, hem de Doğu tasavvufunda aynı tür anlayış ve yapılanmaları besleyen gizemcilik, bununla da sınırlı kalmıyordu. Diğer kavimler gibi, İslamî disiplin içinde farklı gizemci oluşumlara/örgütlenmelere de rastlanıyordu. Gizemcilik, geniş anlamda aklın ve deneyin dışında, duygu ve sezgilerle gerçeğe varma anlayışını ifade ediyordu.[1]

İsa'dan sonra 3. Yüzyılda, İran'da ortaya çıkan Mani'nin yandaşları kendisinin gökten indiğine inanıyorlardı. Oysa Arsacid hanedanına mensup olan Mani'nin babası (İranlı) Hamedanlıydı. Daha sonra Babilonya'ya göç eden bu zat gnostik/gizemci bir zümreden geliyordu. İsa'dan sonra 215 veya 216 yılında doğduğu sanılan Mani zamanının büyük bir kısmında eski İran dini olan Zerdüştîlik/Zerdüştlük, Hristiyanlık, Musevilik gibi dinleri inceliyor, gizemci öğretilerle ilgileniyordu.

---

[1] İnanç Sözlüğü–Orhan Hançerlioğlu–Remzi Kitabevi, İst., Mayıs 1975, s. 374.

Bardesan ve Marcion'un fikirlerine aşinalık gösteriyor, giderek kendi tezlerini oluşturuyordu. Nihayet, babasının mensup bulunduğu gizemci topluluktan ayrılıyor; İsa'nın geleceğini haber verdiği son peygamberin kendisi olduğunu iddia etmeye başlıyordu. Böylece Kuzey Afrika'ya, Batı Avrupa'ya ve Balkanlara olduğu gibi Orta Asya'ya da yayılan –etkilerini diğer inanç mekanizmaları içinde gösteren ve sürekli hissettiren– Maniheizm/Manişeizm, Mani tarafından kuruluyordu.

Yandaşlarınca gökten indiğine inanılan Mani –tıpkı İsa gibi– göğün oğlu olduğunu ileri sürüyordu. Onun bu iddiası, kendisine inananlar tarafından hararetle benimseniyordu. Zira çok iyi resim yapıyor, bu resimleri görenler adeta büyüleniyor; böylesine resimler yapabilen bir insanın doğaüstü bir varlık olduğuna inanılıyordu.

Mani 'cihanşümûl' (üniversal-küresel) bir din yaratmayı amaçlıyordu. Bu nedenle çeşitli kavimlerin inanışlarını ve çeşitli dinlerin içeriğini gözönünde bulunduruyordu.

> "Onun ve şakirdlerinin bu temâyülü neticesi olarak, Maniheizm İran muhitinde Mazdeizm'i ve İran'ın efsanevî tarihine ait bir takım ilahların ve kahramanların isimlerini aldı. Süryani muhitinden bir takım meleklerin adlarını iktibas etti. Hristiyan fikirleri de Mânî'nin sistemi üzerinde müessir olmuştur. İsa bu sistemde merkezî bir mevki işgal ediyorsa da, bunun mahiyeti henüz iyice anlaşılamamıştır. Maniheizm'deki tenasüh (ruhların cisimden cisime –insandan insana, insandan hayvana vs.,– geçişi) akidesinin Hind'ten alındığı belli olmakla beraber, bunun bu sistem içindeki hakiki mevkii hakkında alimlerin düşünceleri ayrıdır. Bu sistem Orta Asya'ya, Budist muhitlerine yayıldığı zaman da ona tetebbuka çalışmıştır."[1]

Mani aslında, kendisinden önceki bütün inanç ve dinlerin akla uy-

---

[1] İslam Medeniyeti Tarihi, Prof. Dr. W. Barthold, Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Başk. Yay., Başbakanlık Bas., Ank., 1977, s. 87.

gun taraflarını birleştirerek bir 'birleşik din' meydana getiriyordu. Bu dinin ana hatlarını ise Buda ve İsa'nın düşünceleri oluşturuyor, temelde ise eski İran dini olan Zerdüştîliği ıslah ediyordu.

Mani, özet olarak fiziksel ile ruhsal arasında bir ayırım yapmıyor, her ikisinin de aynı şey olduğunu ileri sürüyor, çağın koşullarına uygun bir doğa felsefesi geliştiriyordu. Ona göre evrenin ve evrendeki bütün varlıkların yapısı iyilik-kötülük karşıtlığıyla kurulmuş bulunuyordu. Bu karşıtlığı sezinleyen Mani bir bakıma diyalektik bilimselliğe yaklaşıyordu. Nitekim evrendeki bütün varlıkların, bu karşıtlık nedeniyle sürekli kavga durumunda bulunduklarını vurgulaması büyük önem kazanıyordu. Ancak görüşleri deneye dayanmadığı için bilimsellik taşımıyordu.

Onun ortaya koyduğu ilkelere göre; ışık (akıl-bilgi) karanlığı (boşinanç-bilgisizlik) gittikçe yeniyor; kötülük (bilgisizlik nedeniyle doğaya esir düşmek) iyiliğin (bilgilenilerek doğaya egemen olmak) karşısında her an geriliyordu. Bu parlak ve harikulade görüşler nedeniyle Mani, din aydınlarını etkiliyor, Maniheizm bunların nezdinde çekicilik kazanıyordu. Nitekim ortaçağda Katolikliğe karşı olanlar ile İsa'nın ilk Hristiyan mezhepleri olan Katarlar ve Albigeoisler, Maniheizme yöneliyorlardı.[1]

Mani, hükümdar I. Vahram zamanında Mazdeen ruhanilerinin baskısına ve takibatına uğruyor, 276 yılında da ölüyordu. Ancak önemini yine de kaybetmiyor, Maniheizm gizli olarak devam ediyordu. Bu arada Maniheenler doğuya ve kuzeye doğru göçetmeye başlıyorlardı. Bir kısım Maniheen, Semerkand'a giderek burada bir koloni oluşturuyordu. Koloninin Mezopotamya'daki merkezle münasebetleri giderek zayıflıyor ve bu koloni bağımsız bir cemaat durumunu alıyordu. Bu süreçte Maniheenler, kitaplarını önce Soğdca'ya çeviriyorlardı. 8. Yüzyılda

[1] Orhan Hançerlioğlu, a.g.e., s. 375.

da bu kitaplar Soğdca'dan Uygur lehçesine çevriliyordu. Kitapların Uygurca'ya çevrilmesinin nedenini ise, 759 yılında tahta çıkan bir Uygur Hükümdarının (Bügü Han) Maniheizmi 'resmî din' olarak kabul etmesi oluşturuyordu.

Bu gelişmenin nedenini ise Maniheenlerin/Maniheistlerin 7. Asırda Çin'e yerleşmiş olmaları teşkil ediyordu. 762 yılında Çinli bir isyancı kendisine başvurduğu için Uygur Hakanı, Tang'ların doğu topraklarını işgal ediyordu. Hakan burada Maniehizmle tanışıyor ve Maniheenlerin etkisi altına girerek, bu dini kabul ediyordu. Nitekim Uygur Devletinin güçlü olduğu dönemde Maniheizm Çin'de serbest kalıyor, ibadethâneleri açık tutuluyordu. Ancak 840-841'de devlet sarsılınca Çin, Maniheenlerin aleyhine takibata başlıyordu. Bununla birlikte Maniheenler 18. Yüzyıl başlarına kadar Çin'deki varlıklarını koruyordu.

Ne ki, Uygurların Maniheizm ile 8. Yüzyılda tanışması da aynı etkiyi yapıyordu. Maniheist ilkelerin, –özellikle ehl-i sünnet ilkelerine aykırı olanlarını içeren– bazı Türk tarikatlarında etkileri gözleniyordu.

> "Maniheizm'in üç büyük ahlakî esası olan 'dilin, elin, belin mahfûz olması' prensipleri, aynen Bektaşilerde de mevcuttur."[1]

Ancak Maniheizm'in sosyal bakımdan en belirleyici ilkesini oluşturan; İsa'nın ilkel ortaklaşıcılığına uygun kamuculuk anlayışı, diğer halk yığınlarını olduğu gibi, Orta Asya'dan Önasya'ya göç eden Türkleri de etkiliyordu. Bu etki, özellikle Sünnî Müslümanlığa karşı ilkeler içeren yapılanma/örgütlenme ve oluşumlarda kendisini gösteriyordu. Nitekim, Türklerin geçmişteki dinleri olan Şamanlıkla da bütünleşen bu eğilimlere; Kalenderîlik, Haydarîlik, Abdallık, Hurufîlik, Bektaşîlik gibi Türk/Türkmen tarikatlarının yanısıra, Babaîlik ve Bedreddinîlik gibi ihtilalci/Batınî oluşumlarda da rastlanıyordu.

---

[1] İslam Medeniyeti Tarihi, Prof. Dr. W. Barthold, Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, s. 89.

Kuşkusuz, oluşumlarda sadece tek din veya tek mezhep rol oynamakla kalmıyor; Maniheizm'in yanısıra diğer oluşumların da Önasya'daki yapılanmalarda/örgütlenmelerde izlerine rastlanıyordu. Bunların birini de Mazdeizm ve Mazdekçilik oluşturuyordu. Birbirinin devamı olan Mazdeizm ve Mazdekçilik, Maniheizm gibi bir İran dini idi. Mazdeizm İranlı iyilikçi tanrı Ahura Mazda'nın diniydi. Bu din Zerdüştlüğün de öncesine dayanıyordu. Mazdeizm çok tanrılı bir din iken, din adamı Zerdüşt bu 'çok tanrılı mitoloji'den (Mazdeizm'den) ekonomik ve sosyal bir reform niteliği taşıyan yeni Mazdeizm'i (2. Mazdeizm) yani Zerdüştlüğü yaratıyordu. Araplara göre bu 'ateşe tapanların' diniydi. Ateşe tapmak, İran bilgelerince (Mazdalarca) tatbik edilen dinsel bir gelenek oluşturuyordu.

Zerdüşt aynı zamanda düzenli tarım ve hayvancılığı öngörüyordu. Bu nedenle bir tarım reformcusu niteliği taşıyordu. Üstelik Mazdeizm'i ekonomik ve toplumsal bir temele oturtuyordu. Ne ki Mazdeizm, Zerdüşt'ten sonra geçmişteki yapısına ve çok tanrıcılığa dönüşüyordu. Din yine boş inançlarla doluyordu.

Milat'tan sonra 5. Yüzyılda İran'da Mazdek (veya Mazdak) Zerdüştçülük ve Manicilik reformcusu olarak ortaya çıkıyordu. Mazdek, İranlıların dinsel inançlarını kamucu bir inanca dönüştürüyor; hava ve su gibi, malların ve kadınların da ortaklaşa olduğu inancını yayıyordu.[1]

Bu bağlamda Mazdek; ekonomik, dinsel ve toplumsal bir reforma girişiyordu.

Kendisinin, Zendavest'in emirlerini unutan halkı uyarmak amacıyla gönderildiğini ileri süren Mazdek; su, hava ve ateşi eşit olarak paylaşabilen insanların, mallarını ve kadınlarını da paylaşmaları gerektiğini telkin ediyor, böylece paylaşmacı ve kamucu bir düzen tesis etmeye çalışıyordu.

---

[1] Orhan Hançerlioğlu, a.g.e., s. 386.

Nizamülmülk, Mazda'nın serüvenini şöyle kaydediyordu:

"Mal insanlar arasında ortakdır, diyordu. Çünkü insanlar tanrının kulları ve Adem'in çocuklarıdır. Her biri ihtiyaçlarına göre ötekinin mallarını kullanmalı, hiç kimse bu haktan yoksun kalmamalıdır. Herkes malca eşit olmalıdır. Mazdek'in bu sözleri üzerine herkes malını ortalığa koymuştu. Mazdek öldürüldükten sonra karısı Hurreme binti Kade iki adamıyla birlikte Medâyin'den kaçtı. Rey kasabasına giderek halkı kocasının yoluna çağırdı. Peşine takılanlara Hurrem din adı verildi... Hurrem dinliler her yana dağıldılar, her kentte başka bir ad aldılar. Batınîler onlarla beraber oldu, çünkü her iki mezhebin aslı birdir."[1]

Böylece Mazdekçilik, Batınî mezhep ve tarikatlar kanalıyla İslam dünyasına giriyor, bazı İslam topluluklarını etkisi altına alarak diğer İslam toplulukları ile aralarına önemli ayrılıklar sokuyordu.

Mazdek'in paylaşımcı ve toplumcu/kamucu anlayışı, halk arasında ilgi görüyor ve ilkeleri, kendisinin öldürülmesinden sonra da –500 yıldan fazla– geçerli kalıyordu. 816 yılında Mazdekçilerin başına Bâbek geçiyordu. Bâbek, Mazdekçiliğin, kaba toplumcu ilkelerini ön planda tutuyordu. Bâbekîler Arap yönetimi altındaki Azerbaycan'da faaliyet gösteriyor ve burada etkinlik kazanan dinsel-siyasal çeşitli inançları içeren bir halk hareketine dönüşüyordu.

Bâbek, Hurremîlerin lideri Câvidân'ın ölümü üzerine başlarına geçiyordu. Kimileri onu bir tanrı, kimileri de peygamber olarak kabul ediyordu. Kaba toplumcu anlayışının odağında Mazdekçi/Hurremîlerde olduğu gibi, mallarda ve kadınlarda ortaklaşıcılık yer alıyordu. Kadınlarda ortaklaşıcılık, kadınların da mal olarak kabul edilmesinden kaynaklanıyordu. Aynı zamanda Hurremîlik, Câvidanîlik de denilen Bâbekîlik aslında, Mazdekçiliğin uzantısından başka bir şey değildi. Bu mez-

[1] Orhan Hançerlioğlu, a.g.e., s. 386; dipnot, Nizamülmülk, s. 205, 217, 239.

hepler bir bakıma Araplara karşı, Persçilik karakteri yansıtıyordu. İnanç olarak Persçilik niteliğindeki bu inançlar ortakçılık ve kamuculuk ilkeleri nedeniyle (örneğin Mazdekçiler) İran'daki devlet otoritesine (merkezî otoriteye) de başkaldırıyorlardı.

Nitekim 'başkaldırı karakteri' nedeniyle Bâbek yakalanıyor, elleri ve ayakları kesilerek öldürülüyordu.

Bâbekîyye diye adlandırılan bu akım daha sonra İslamlaşıyor ve Şiî/Batınî düşünce akımına (aynı zamanda inanç akımına da) karışıyordu. Bu karışım kendisini en çok İsmailîyye mezhebinde gösteriyordu.[1]

Tüm bu dinsel/siyasal oluşumlar, İslamiyet şemsiyesini de etkiliyor ve bu şemsiye altında yeni yapılanmalara/örgütlenmelere zemin hazırlıyordu. Bunların İslamiyete girdiği Şiî/Batınî yapıya ve bu bağlamdaki oluşum ve örgütlenmelere gelince...

İslam Peygamberi Muhammed erkek evlat bırakmadan vefat ediyordu. Onun ölümünden sonra, Müslümanlar arasında yayılan bir akımın mensupları; verâset kuralına göre Muhammed'in yerine, Ali'nin geçmesi gerektiğini ileri sürüyor ve savunuyor, bununla da yetinmiyor; hilafetin Ali'den sonra Ali soyunun hakkı olduğunu iddia ediyordu.

Bu akım bazı temel ilkeleri savunuyordu. Buna göre;

Halifelik (hilafet-imamet) ancak miras yoluyla el değiştirebilir (buradaki miras 'verâset-soy mensuplarına ait' anlamında), bu değişim seçimle yapılamazdı. Bu nedenle hilafet Ali'nin ve onun soyunun hakkı idi. İlk halife o olmalıydı. Ondan sonra da hilafet Ali'nin büyük oğluna geçmeliydi.

Din ve devlet işleri onun başkanlığında birleştirilmeliydi. Bu, İslam dininin zaten temel koşuluydu.

---

[1] Orhan Hançerlioğlu, a.g.e., s. 90-386.

Halife ya da imam (masum olduğu için) günah işlemezdi. Dolayısıyla o ne yaparsa yapsın, günah sayılamazdı.

Zaman içinde temel siyasal ilkelere düşünsel ve felsefî ilkeler de ekleniyordu. Bunların başında da Batn/Batınîlik geliyordu. Batınî düşünce ve görüşe göre İslamiyet'in gerçek anlamı, Kur'an'ın açık anlamlarının altında gizlenmiş bulunuyordu. Ancak imam'ın yorumuyla meydana çıkarılabilirdi.

Batınîlik bir bakıma, İslamiyet'te akılcı yaklaşımı ifade ediyordu. Onlara göre Kur'an'ın iç anlamına erenler bakımından, dış anlamları gereksizleşiyordu. Örneğin; Batınîlere göre namaz tanrıya yaklaşmak/yakınlaşmak için kılınıyordu. Dolayısıyla, tanrıya zaten yaklaşmış/yakınlaşmış olanların namaz kılmasına gerek kalmıyordu. Yine onlara göre evren, başı ve sonu olmayan bir oluşumdu. Bu oluş, etkin ve edilgen iki unsurun (kadın-erkek gibi) sürekli etkileşim içinde bulunması nedeniyle sürüp gitmekteydi.

Ancak Batınîlik zamanla dinsel inançların dışında, boş inançları da içermeye başlıyordu. Örneğin; Peygamber'in yerine önce imam konuyor ve imam da giderek tanrılaştırılıyordu. Batınîlik hem tasavvuftan etkileniyor, hem de tasavvufu etkiliyordu. Her iki düşünce akımının birbirine geçmiş ortak yasaları bulunuyordu. Örneğin; varlığın tek olması ve görünen tüm varlıkların tanrının çeşitli 'belirimleri' olduğu (Vahdet-i vücut) görüşü gibi...

Şiî'lik, Ali'nin yaşadığı dönemde Mufaddıla, Shabbe (Teberrâiye), Gâliyye (Müellibe) adları altında üç kola ayrılıyordu. Ali'nin ölümünden sonra ise Şiî'likten Keysanîyye, İmamîyye, Zeydîyye, Gâliyye adı verilen dört kol ayrılıyordu.

Kısaca Şiî'lik, Batınîliğin yanı sıra; Şia, Şia-ı Ulâ, Usûl-ü Şia, Alevîlik, İmamîlik, İmam, Mufaddıla, Sâbbe, Gâliyye, Keysanîyye, Zeydîyye gibi

kavram ve oluşumlarla içiçe bulunuyordu.

Şiîliğin en yaygın mezhebini ise İsmâilîyye akımı oluşturuyordu.

Kuzey İranlı, şeriat alimi bir babanın oğlu olan Meymun; dışarıya karşı kendini iyi bir Müslüman gibi göstermesine karşın kimine göre dinsiz, kimine göre de Maniheen/Maniheist idi. Meymun de benzerleri gibi 'samimi bir Müslüman' değildi. İslamiyet'in etkisi altına giren kavimlerin bazı mensuplarında sıkça görülen, geçmiş zamanların dinsel inançlarını muhafaza ederek bu görüşleri İslamiyet şemsiyesi altında yaşatma eğilimi, Meymun'da da gözleniyordu. İranlı Meymun, özel toplantılarda çevresindekilere İslamî baskılardan kurtulunması gerektiği fikrini telkin ediyor, aşılıyordu. Meymun ve yandaşları İslamî uhreviyata karşı, daha dünyevî bir yaşam tarzını amaçlıyorlardı. Bu çerçevede Batınî görüşleri benimsiyor ve savunuyorlardı. Nitekim Pers/İranî eski inançları doğrultusunda ortaya konulan düşünceler, eski dinlerin ilkeleri etrafında yoğunlaşıyordu. Maniheizm bağlamında Mazdekçilik ve Batınî eğilimler içiçe geçmiş bulunuyordu. Meymun, Arapların dini olan İslamiyet'ten kurtulmaları ve eski inançlarına dönmeleri gerektiğini düşünüyordu.

Meymun, ideallerini gerçekleştirmek için özgün bir strateji uyguluyordu. Bu stratejiye göre Meymun'un adamları serbest hareket eden çevrelerde herkesten fazla özgürce davranarak diğerlerini yanlarına çekiyor, etki altına alıyorlardı. Tutucu çevrelerde ise herkesten muhafazakâr davranarak dinsel konularda onların güvenini kazanıyorlardı. Her iki ortamda da Meymuncular, kendi eğilimlerine yakın gördükleri kimseleri etkileri altına alıyor ve kendi yollarına çekiyorlardı. Sırlarını onlara yavaş yavaş açıklıyorlardı. Ancak, geliri ve varlığı olmayanlarla, sır saklayamayan gevezeleri aralarına almıyorlardı.

Ne ki; Meymun'un ömrü bu düşünceleri dinsel bir akıma dönüştürmeye yetmiyor, kendi çevresi ve yandaşları ile sınırlı 'gizli düşünceler

ve eğilimler' olarak kalıyordu.

Bununla birlikte Meymun'un oğlu Abdullah, bu konuda babasından daha zeki, becerikli ve örgütçü davranıyordu. Meymun, oğlu Abdullah'ı kendi görüşleri doğrultusunda eğitmiş bulunuyordu. Ancak o, eski İran inançlarına dönmeleri gerektiğini düşünüyordu. Eski İran dinlerini savunmanın hem bir şey kazandırmayacağını, hem de tehlikeli olacağını görüyordu. Zira bu görüşler İslamî çevrede dinsizlik olarak kabul ediliyor ve şiddetle cezalandırılıyordu. 8. Yüzyılın dinsel tutuculuğu, bu tür fikirlere özgürlük tanımıyordu.

Abdullah (Ubeydullah adını alacaktı), babasının ve kendisinin düşünceleriyle Şiîliği içiçe geçirerek yeni bir 'dinsel oluşum' meydana getiriyordu. Bu oluşumda Peygamber'in kızı Fatma'nın torunlarından İmam İsmâil'in oğlu Muhammed Maktûm'un uhrevî sırları ile babasından öğrendiği gizli bilgiler de yer alıyordu. Abdullah bu gizli bilgiler ve sırlar ile babası henüz hayatta iken ilgilenmiş ve aldığı eğitim sırasında inceliklerini öğrenmiş bulunuyordu. Abdullah bu nedenle tesis ettiği tarikatın adını İsmâilîyye koyuyordu.[1]

Ali'nin torunlarından olan Cafer-üs Sâdık'ın beş oğlu bulunuyordu. İsmâil, bu beş kardeşin en büyüğü idi. İmam Cafer, yerine İmam İsmâil'in geçmesini istiyor; fakat daha sonra Musa Kâzım'ı yeğliyordu. Kaldı ki İmam İsmâil de babasından 5 yıl önce vefat ediyordu. Cafer'in ölümünden sonra İmam olarak İsmâil'i benimseyen İmamîlere, İsmâilî deniyordu. Kimi İsmâilîler imamlığın, yedinci imam olan İsmâil ile son bulduğuna inanıyorlardı. Karmatîlik diye adlandırılan bir kol, bu şekilde düşünen İmamîlerden oluşuyordu. Kimileri de İsmâil'den sonra, Abdullah ile birlikte hareket eden Muhammed'i, sekizinci ve son imam

---

[1] Cennet Fedaileri, Ömer Rıza Doğrul, İst. Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1364, 1945, s. 10.

olarak kabul ediyordu. Bu kol'a kimileri Mübrâkîyye adını veriyor, kimileri de İsmâilîyye diye tanımlıyordu.

Kaldı ki İsmâilîler, İmam İsmâil'in beş oğluna da imamlık veriyor ve imamlığı giderek tanrılaştırıyorlardı. Kimilerine Mübrâkîyye, Sebîyye, Galîyye ve kimilerine Haşhaşîyye dense bile hepsi İsmâilîyye şemsiyesi altında toplanıyor ve böyle anılıyordu.

Muhammed'in kızı Fatma'nın torunlarından ve İmam İsmâil'in oğlu olan Muhammed Maktûm, Meymun'un oğlu Abdullah ile birleşince, zaten İsmâilî olan halk, bunların tesis ettiği tarikata büyük ilgi gösteriyordu. Fatma'nın torunu olan bir imamın gizli bilgileri ve uhrevî sırları, halkın nazarında büyük bir çekim odağı oluşturuyordu. Keza Meymun'un oğlu Abdullah'ın elindeki gizli bilgileri ve uhrevî sırları açıklayacağını vaadetmesi, bu cazibeyi daha da etkili kılıyordu.

Abdullah, babasının arkadaşlarını propagandacı olarak kullanıyordu. Bu propagandacılar, her yerde Abdullah'dan sitayişle bahsediyor, onun ilminin derinliğinden, zekasının parlaklığından, kerametlerinden ve yakışıklılığından söz ediyorlardı. Böylece şöhretinin hızla yayılmasını sağlıyorlardı. Propagandacıların işledikleri konular nedeniyle bu tarikatın mensuplarına hem İsmâilî, hem de Batınî deniyordu. Faaliyetler bununla da kalmıyor, Abdullah'ın adamları her yerde tekkeler, zaviyeler açarak örgütleniyorlardı.

Reinhard Dozy'ye göre Abdullah (Ubeydullah) bu örgütlenmeyi şu zemin de gerçekleştiriyordu:

Meymun, galip konumundaki Araplar ile mağlup duruma düşen İranîleri/Acemleri bir örgüt çatısı altında toplamayı amaçlıyordu. Böylece galiplerin mağluplar bünyesinde erimesi sağlanacaktı. Galiplerin en önemli dayanağı din idi. Abdullah'a göre ise din, sadece halkın yönetilmesi için bir araçtan ibaretti. Bu yoldan örgütlenilerek güç kazanılacak,

sonra da mevcut yönetimleri ve sultanları yıkacaklardı. Böylece ortaya çıkan boşluğu kendi otoriteleriyle dolduracak, kendi devletlerini kuracaklardı. Bu devletin başına ise ya Abdullah (Ubeydullah) ya da onun soyundan olan birisi geçecekti.

Dolayısıyla Abdullah, güvenilir adamlarını samimi dindar olan Şiîler arasından seçmiyordu. O, adamlarını daha çok düalistler (ikilik esasına inananlar-Maniheistler) putperestler ve Yunan felsefesini rehber edinenlerden seçiyordu.[1]

Abdullah, hiç kuşku yok ki İslamî esasları savunan Arap yanlısı devlet yönetimine (ve anlayışına) karşı İslam/Zerdüşt karışımı bir mezheple mücadele etmek istiyordu. Bu amaç için çalışacak mezhep ve örgüt, elbette ki 'gizlilik' karakteri taşıyacak, 'gizliliğe' önem verecekti. Bu örgüt/mezhep özellikle çok sağlam ve disiplinli bir yapı gösterecekti. Bunun için de mezhep/tarikat derecelere ayrılıyor, her dereceye göre amirler atanıyordu. Bu konuda Meymun'un sadık adamlarından yararlanan Abdullah 'gizli ve yıkıcı' bir örgüt kuruyordu. Bu örgütün elbette ki dışa açık bir cephesi bulunuyor ve buraya herkes katılabiliyordu. Ancak asıl mezhep herkesin tanıdığından ve girip çıktığından farklı bir merkez oluşturuyordu. Örgütün dış halkasında yer alanlar, örgüt ve amaçları hakkında pek de bir şey bilmiyorlardı.

Örgütün gizli yapısı, Abdullah (Ubeydullah) tarafından derecelere ayrılmış bulunuyordu. Bu derecelendirme Zerdüştî yapılanmaya benziyordu:

> "Zerdüşt mezhebinde gizli bir anane vardı ve onun için Zerdüşt mabetlerinde yedi dereceli bir ayin icra olunur ve buraya kabul olunacak kimseler mühim imtihanlardan geçerek bu derecelerin birincisine alınırlardı. En eski kaynaklara göre Zerdüşt mezhebinin gizli mabedlerine ka-

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 12.

bul edilecek olanlar evvela bir mağaraya sokulurlar, orada arslan, kaplan, sırtlan ve bunlara benzer vahşi hayvanlar şekline giren saliklerin taarruzlarına uğrar ve ancak binbir güçlüğü aşarak mağaradan çıkarlar, fakat kapkaranlık ikinci bir mağaraya girer, orada gök gürültülerine benzeyen korkunç seslerle karşılanır, daha sonra başka bir mağaraya daha girer ve bu suretle yedi mağarayı aştıktan ve korkudan bitap bir hale geldikten sonra Pir-i Muga'nın huzuruna alınarak ondan mezhebin ilk esaslarını öğrenirlerdi."[1]

Abdullah da tarikat/örgütünü yedi dereceli olarak teşkil ediyordu.

Birinci derece; 'inananlar' derecesi idi. Bu derece, tarikata alınma derecesi idi. Müritler girdikleri tarikatın pîr'ine ancak el verebiliyorlardı.

İkinci derece; 'yükümlülerin' derecesi idi. Birinci dereceyi geçenler bu derecede görev üstlenebiliyorlardı. Bunlar tarikat dışındakilerin arasına giriyor, onları tarikata yönlendiriyorlardı. Yönlendirdikleri sempatizanları bir süre hazırlıyor, sonra örgüt yöneticileri ile görüştürüyorlardı.

Üçüncü derecede; 'yetkili propagandacılar' yer alıyordu. İnananların derecelerini yükseltme yetkisi bulunan bu kimseler tarikat mensuplarına ilim ve marifet yolunu açıyor, aynı zamanda onlara tarikatın sırlarını (gerektiği kadar) açıklıyorlardı.

Dördüncü derece; 'büyük yetkililerin' derecesi idi. Bunlar, bir önceki derecede yer alanların amiri durumunda bulunuyorlardı. Bu dereceye aynı zamanda, daha yüksek derecelere geçme imkanı tanıdığı için 'bâbkapı' da deniyordu.

Beşinci derecedekiler bir sonraki dereceden ilim ve marifet öğrenmeğe başlıyorlardı. İlim ve marifet bunlara adeta 'ana sütü gibi' yudum

---

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 13.

yudum verildiği için bu derecede bulunanlara 'Zu Massa' yani, 'bir yudum emenler' deniyordu.

Altıncı derecede, ilim ve marifeti kendinden sonra gelenlere yudum yudum verenler bulunuyor ve bunlara 'Huccet' (seçkin alim anlamında) deniyordu. Bunlar, İmam'dan aldıkları marifeti/tebliğleri altlarındakilere iletiyorlardı.

Yedinci derecede ise 'İmam' bulunuyordu. "İmam en yüksek gayedir. İmam doğrudan doğruya Allahla temas eder ve gaylan ilmi ona bilvasıta vasıl olur. 'Belâğ-ı a'zam' yani en yüksek bildirik ve 'Namus-ı Ekber' yani en büyük sır, bu adamdır. Bu adam ise, Allah'ı da, dini de inkârdan başlayarak her şeyi yapabilir. Ona mübah olmayan hiçbir şey yoktur. Onun selâhiyeti çerçevesine girmeyen, onun emriyle harekete geçmeyen, onun arzu ve iradesine boyun eğmeyen bir kuvvet bulunamaz. Onun her istediği mutlaka olur. Can, mal, ırz ve mukadderat onun emrine bağlıdır."[1]

Meymunun oğlu Abdullah, Suriye'de İsmâilîlerin propaganda merkezî olan Selemiye'de faaliyet gösterirken, Yemen'e gönderdiği bazı propagandacılarını Kuzey Afrika'ya kaydırıyordu. Bir süre sonra Abbasilerin takibatının yoğunlaşması ve üzerindeki baskının artması nedeniyle, kendisi de Kuzey Afrika'ya geçiyordu. Buradaki Berberîler arasında kendi adına çalışan Kutame kabilesine katılıyordu. Böylece Kutame kabilesini harekete geçiriyor, güç kullanarak İfribiya'yı alıyordu. Abdullah (Ubeydullah) bununla da yetinmiyor Kutamelerin kuvvetine dayanarak Magrib adı verilen Kuzey Batı Afrika'da (bugünkü Fas toprakları) hükümran olan Aglebîlerin hükümdarı 3. Ziyadetullah'ı kovarak Kayveran'ı ele geçiriyordu. Nitekim burada, 910 yılında kurulan bu devlet, 1171 yılına kadar varlığını koruyordu.

---

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 13-14.

Fatımîler, ilk dönemde hızla yayılıyor; hem İslâm ve hem de Hristiyan dünyasında önemli kazanımlar elde ediyorlardı.

Abdullah (Ubeydullah)'ın dönemi olan 909 ile 934 yılları arasında, Fas'dan Mısır'a kadar olan bölgeye egemen olan Fatımîler, 916 yılında Sicilya'yı ele geçiriyorlardı. El Kaim dönemi olan 934 ile 946 yılları arasında Fransa'nın Akdeniz kıyıları yağmalanıyor, Cenova alınıyor, Kuzey Afrika'da egemenlik kesin olarak tesis ediliyordu.

Özellikle Sicilya'nın Fatımîler tarafından alınması, daha sonraki dönemde bu adada MAFİA adı verilen mafios örgütlenme bakımından büyük rol oynuyordu. Abdullah'ın tesis ettiği İsmâilîye mezhebinin, gizli örgüt anlayışı çerçevesinde örgütlenerek ortaya çıkması, Sicilya'nın ele geçirilmesiyle birlikte bu adada yaşayan Müslüman ve Hristiyanların toplumsal yapısına da yansıyordu.[1]

Fatımîler sadece Afrika ve Akdeniz sahillerinde etkinlik kurmakla kalmıyorlardı. Aynı zamanda Mısır'ı ele geçiriyor, Şam'ı alıyor, güneyde Kızıldeniz'e, Hicaz'a ve Yemen'e kadar uzanıyorlardı. Ne var ki Halife el-Mustansır'ın dönemi olan 1036 yılı ile 1094 arasında Fatımîlerin çöküşü başlıyordu. Bu dönemde el-Muizz bin Badis tekrar Sünnîliğe dönerek ayaklanıyordu. Bu ayaklanma sonucu İfribiya ellerinden çıkıyordu. 1061 yılında Normanlar Sicilya'yı alıyor, ayaklanmalarla başa çıkamayan Fatımîler 1096 yılında Filistin ve Halep'ten çekiliyordu. Bu arada Fatımîler arasında; hilafet nedeniyle iç çatışmalar çıkıyor, çocuk yaştaki bazı kişiler kendilerini halife ilan ediyor, diğer halifeler ise vezirlerinin elinde adeta oyuncak oluyorlardı. Bunun yanı sıra Haçlılar da saldırıyordu. Gerçi 1158 yılında Fatımîler Haçlılara karşı direnebiliyorlardı. Ama, bir süre sonra Kudüs'teki Haçlı Krallığının etkisi altına giriyor, bunu Halep ve Şam Atabeyi Nureddin Zengî'nin denetimi izliyor-

[1] Bkz. Dünyamızı Saran MAFİA, Murat Çulcu, 3. Cilt, Kastaş Yayınları, İst., 1992.

du. Nureddin Zengî'nin yeğeni Şirkuk yönetime tamamen egemen oluyor, o ölünce yeğeni Selahaddin Eyyübî, Abbasî Halifesi adına hutbe okutarak, Fatımî Halifesi'nin ölümünden kısa bir süre önce Fatımî Devletine son veriyordu.[1]

Ne ki Fatımî Devleti hem hükümran olduğu dönemde, hem de yıkıldıktan sonraki yüzyıllarda İslam ve Hristiyan toplumlarının sosyal yaşamlarında derin izler bırakıyordu.

Şöyle ki:

Meymun'un oğlu Abdullah (Ubeydullah) tarikatını kökleştirip yaygınlaştırırken, adamlarından Ferec Kaşani'yi Irak'a; yani egemen devlet olan Abbasilerin saltanat merkezîne gönderiyordu. Ferec Kaşani aynı zamanda Zikreveyh olarak da tanınıyordu. Gizli çalışıyor, birkaç sene içinde Irak'ta çok sayıda yandaş topluyordu. Yandaşlarından biri ve en etkili olanı da Mehruvan'da yaşıyordu (İddiaya göre bu zat, kendisinden başkası değildi). Bu adam gece gündüz ibadet ediyor, yoksul bir yaşam sürüyor, açıkta yatıp kalkıyordu. Ancak herkes ona saygı gösteriyordu. Çevrede herkes onunla ilgileniyor, ondan bahsediyor, yanına gidenler 'bu mübarek adamın bereketinden ve duasından' yararlanmak istiyordu. Halk her gün onun çevresinde toplanıyor, onu dinliyor, sözlerinde keramet ve bereket arıyordu.

Bu şahıs giderek etkinlik kazanıyordu. Diğer taraftan verdiği vaazlar da sertleşiyor, içeriği değişiyordu. Üstelik, sadece vaazlarla da yetinmiyor, durmadan örgütleniyordu.

Ona göre ortalık fesada boğulmuş bulunuyordu. Hükümet zulmediyordu. Her yerde bozulmuşluk ve kokuşmuşluk vardı. Halk hoşnutsuzluk içindeydi ve rahatsızdı. İnsanlar doğru yoldan sapıyordu. Bütün bunların düzeltilmesi ve kötülüklerin ortadan kaldırılması gerekiyordu.

---

[1] Doç. Dr. Bahriye Üçok, a.g.e., s. 117.

Bunu yapabilecek tek kimse, insanlığın beklediği Mehdî olabilirdi. Sadece o dünyayı adalete kavuşturabilirdi. Mehdî ise zahidlerin bahsettiği İmam'dan başkası değildi. Mehdî, İmam'ın ta kendisiydi...

Bu görüşleri çevreye yayan adam giderek taban buluyor, güçleniyor, çevresi kalabalıklaşıyordu. Bunun üzerine, vaazları şekil değiştiriken kendisi de yanına gelenlerden birer altın getirmelerini istiyordu. Böylece büyük miktarda altın toplamaya başlıyordu. Bu altınlar, Mehdî olduğunu ileri sürdüğü İmam için toplanıyordu. O aşamada, paraları toplayarak Mehdîlik konumundaki İmam'ı finanse etmeye başlayan şahısın yanında Hamdan Kirmit (Karmat) adlı bir şahıs da yer alıyordu. Karmat, onun en yakın ve makbul adamı konumunda bulunuyor, onun namına her yere gidiyor, altınları o topluyor, onun vaazlarını ve telkinlerini yayıyor, kerametlerinden ve mucizelerinden bahsederek halkı ona doğru yönlendiriyordu.

Bu sırada Abbasî yönetimi de harekete geçiyor, bir güç odağı oluşturmaya başlayan şahsı yakalatarak idama mahkum ediyordu. Ancak adam kaçmayı başarıyordu. Kaçarken de tüm yetkilerini, servetini ve örgütü Karmat'a bırakıyordu. Bu olay 890'lı yıllarda cereyan ediyordu. Zaten, 870'lerden itibaren başta Mezopotamya olmak üzere tüm bölge çalkalanıp duruyordu. Buradaki zenci köleler ayaklanıyordu. Bazı Arap ve Nabatî toplulukları da bunlara paralel hareket ederek kargaşa çıkarıyorlardı.[1]

Karmatîlik adı verilen hareket, al-Eş'as'ın oğlu Hamdan Karamit tarafından kuruluyor ve adına Karmatîlik/Karamita/Karamitiyye deniliyordu.

Karmatîlik akımı gizemsel açıdan İsmâilîliğin inançlarını taşıyordu. Hiç kuşku yok ki içinde Mazdekçiliğin izlerini de muhafaza ediyordu.

---

[1] İslam Tarihi, Emeviler, Abbasiler, Doç. Dr. Bahriye Üçok, MEB., Ank., 1983, s. 114.

Karmatîlik, Batınîliğin en etkin ve önemli akımını teşkil ediyordu.[1]

Mazdekçiliğin ortaklaşıcı ve kadınları mal kabul eden kamucu anlayışı (ve ilkeleri) Karmatîliğin temel sosyal ve ekonomik ilkelerini oluşturuyordu. Nitekim Karmat, tasarruf hakkını ortadan kaldırıyor, kadınları ortak mal haline getiriyordu. Batınî oldukları için Karmatîler, başta namaz olmak üzere ibadet etmeyi bir kenara bırakıyorlardı.

> "... kendilerini çapulculuğa ve eşkıyalığa vermişler, hiçbir cinayeti irtikâb etmekten çekinmemişler ve tarihte kanlı bir iz bırakmışlardır."[2]

Kayınbiraderi Abdan ile birlikte Karmatîlik hareketini organize ederek yayan Karmat, Vâsıt'ta büyük bir ayaklanma meydana getiriyordu. Bu denli güçlenen Karmatîler tam anlamıyla bir gizli örgüt yapılanması gösteriyordu. Karmatîler, Sünnîlerin okuyamadığı gizli bir alfabe kullanıyorlardı.

Karmatîler bilimsel bakımdan Arapçanın, özellikle eski Yunan dilindeki terimleri kapsayacak bir biçime sokulmasını amaçlıyorlardı. Siyasal bakımdan Hilafetin Ali'ye ve soyuna ait olduğunu savunuyorlardı. Aslında tipik bir İsmâilîye tarikatı içeriği yansıtıyordu.

Karmatîler dinsel ilkelerini sözde Kur'an'a dayandırıyorlardı. Ancak bütün ırklara, dinlere ve sosyal sınıflara uygulanabilecek simgesel bir ortak ilkenin saptanarak benimsenmesini istiyorlardı. Bu temel ilke ise akla, eşitliğe ve hoşgörüye dayanıyordu.[3]

Karmatîliği Hamdan bin al-Eş'as/Karmat kuruyor ve kayınbiraderi Abdan yayıyordu. Ancak Karmatîlerin Sâhibuz-zuhûr ve Sâhibun-nâke adlarıyla bilinen gizli başkanlarının bulunduğu söyleniyordu. İddiaya

---

[1] Orhan Hançerlioğlu, a.g.e., s. 300.
Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 21; Syvstre de Sacy.

[2] Doç. Dr. Bahriye Üçok, a.g.e., s. 115.

göre Hamdan Karmat ile Abdan'ı bu gizli başkanlar yönetiyordu.[1]

Yine iddiaya göre bu gizli başkan, Zikreveyh'den başkası değildi. Aynı iddiaya göre Nehruvan'da ortaya çıkıp, idama mahkum edilmişken kaçan ve yerini Karmat'a bıraktıktan sonra ortadan kaybolan şahıs da Faraç Kaşani yani, Zikreveyh'in ta kendisiydi.

Karmatîliği yayanların başında ise, Zikreveyh'in üç oğlundan biri olan Yahya yer alıyordu. Diğer oğullarının adı ise Hüseyin ve Ali idi.

Yahya, Karmatîlik bağlamında bir çete oluşturuyordu. Bu çete durmadan büyüyor ve ordulaşıyordu. Karmatî ordusu Yahya'nın kumandası altında Şam'ı kuşatıyor, Bağdat ve Mısır'dan gelen Arap ordusu karşısında geriliyor, Yahya ise bu çarpışmada ölüyordu. Karmatî ordusunun başına bu kez Hüseyin geçiyordu. Hüseyin, tekrar Şam şehrine saldırıyordu.

Şamlılar kılıçtan geçiriliyor, kent 300 bin altın vergiye bağlanıyordu. Bu başarının arkasından Humus kentine yürüyor ve burayı ele geçiriyordu. Hüseyin burada kendisini Mehdi ilan ediyor ve adına hutbe okutuyordu.

Karmatîler, Şam ve Humus'tan sonra Hama'ya gidiyor; Maarra ve Selemye'yi zaptediyorlardı. Bunun üzerine Bağdat'taki yönetim hareket geçiyor, ancak başarılı olamıyordu. Nitekim Mısır'dan büyük bir kuvvet toplanıp sevk ediliyordu. Bu büyük ordu Mehdîlik iddiasındaki Hüseyin'i ele geçiriyor ve Bağdat'a gönderiyordu. Karmatîlerin kuvvetleri yenilip dağılıyor, Hüseyin ise Bağdat'ta idam ediliyordu. Bunun üzerine Karmatîlerin kalan grupları, üçüncü kardeş olan Ali'nin emri altına giriyordu.

Zikreveyh ve oğlu Ali, Şam ve Kûfe yerine bu kez de Yemen'i hedef seçiyordu. Nitekim Karmatîler Yemen'i baştan başa ele geçiriyor, kimse

---

[1] Orhan Hançerlioğlu, a.g.e., s. 300.

de Yemen'e yardıma gidemiyordu. Buralara hakim olan Karmatîler Şam'a karşı akınlar düzenliyorlardı.

Zikreveyh, bir devlet kurmayı amaçlıyor, bunun için Bağdat'ın otoritesinin ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyordu.

Bütün eylemleri Zikreveyh yönetiyor, fakat o hiçbir zaman ortalıkta görünmüyor, onun olaylardaki gerçek rolünü sadece üç kişi biliyordu.

Ancak bu kez Zikreveyh bizzat kendisi, Bağdat üzerine yürüyen cengâverlerinin başına geçiyor, yıllarca gizlendikten sonra ortaya çıkıyordu:

> "Onun bulunduğu yer, Durirye mevkiine yakın yeraltı(nda) bir in'di. İn üzerine demir bir kapı kapanıyor ve üzerine toprak yığılıyor, in'in izi kayboluyordu."[1]

Bağdat harekâtına liderlik etmek üzere, Zikreveyh bu in'den ilk kez çıkıyor, bu çıkış yandaşları tarafından adeta, Mehdî'nin yeryüzüne inişi gibi karşılanıyordu. Nitekim Zikreveyh'in 'mezarından dipdiri çıktığı' mucizesi, (kulaktan kulağa, ağızdan ağıza) her tarafa yayılıyordu. Bu nedenle Karmatîlere başkaları da katılıyor, gönüllü olarak Mehdî'nin ordusunda yer alıyordu. Bu kuvvetler Bağdat'a; Hüseyin'in intikamını almak için yürüyor, savaşlarda 'Ya Hüseyin, Ya Hüseyin' diye bağırıyorlardı. Böylece Zikreveyh, hem Muhammed'in torununun adını kullanarak Irak halkının sempatisini kazanıyor, hem de kendi oğlunun intikamı için yola çıktığını haykırıyor, duyuruyordu.

Karmatîler, karşılarına çıkan Bağdat kuvvetlerini dağıtıyor, hacca giden yolları kontrollerine alıyor, yolların üzerindeki kuyulara ise öldürdükleri insanların cesetlerini dolduruyorlardı. Karmatîler Bağdat'tan gönderilen 20 bin kişilik bir orduyu da çöle sürüyor ve orada susuzluktan öldürüyordu.

---

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 24.

Ne ki arka arkaya cereyan eden çatışmalardan birinde Zikreveyh'in kuvvetleri bozguna uğruyor; kendisi önce yaralanıyor, Bağdat'a götürülürken yaşamını yolda yitiriyordu. Buna rağmen cesedi Bağdat'a götürülüyor ve burada asılıyordu.[1]

Zikreveyh'in ölümü ile birlikte Karmatîlere ağır bir darbe daha indirilmiş oluyordu. Zikreveyh'in yandaşları onun ölümsüzlüğüne inandıkları için Bağdat'ta asılan cesedi daha sonra parçalanıyor, başı kesilip Karmatîlerin yoğun bulunduğu yerlerde dolaştırılarak teşhir ediliyordu. O sırada Karmatîlik Semerkant'a ve Horasan'a kadar yayıldığı için Zikreveyh'in kesik başı Horasan'da da dolaştırılıyordu.

Karmatîlerin güçlü olduğu bir zamanda Zikreveyh, Ebu Said Hasan el-Cennabî'yi El-Ahsa'ya gönderiyordu. Hasan el-Cennabî 899 yılında Mümine'yi başkent yaparak burada bir Karmatî devleti kuruyordu. Hasan el-Cennabî'ye Bedevîler de katılıyordu.[2]

Ancak Karmatîlerin Bağdat'ı yeniden tehdit etmeye başladıkları bir sırada Hasan el-Cennabî, hamamda yıkanırken bir suikasta kurban gidiyordu. Cennabî'nin öldürülmesi üzerine Karmatîlerin başına, oğlu Ebu Tahir geçiyordu.

Ebu Tahir Karmatîlerin devletini daha da güçlendiriyordu. Hac yolunu kontrolde tutuyor, hacıları kılıçtan geçiriyor, haraç alıyor, her türlü eşkıyalığı yapıyordu. Birkaç bin adamı ile Halife'nin ordularını acz içinde bırakıyordu.

> "Bu sergerdenin asıl irtikâp etmek istediği cinayet 317 (Hicri) yılında vuku buldu. Hüccac, Mekke'de toplanmış ve dinî farizasının ifasına başlamışlardı. Âdet olduğu üzere hüccac Arafat'a çıkmışlar, Arafat'ta durmuşlar, sonra da Mekke'ye dönmek üzere hareket etmişlerdi. Bütün

---

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 28.

[2] Doç. Dr. Bahriye Üçok, a.g.e., s. 115.

hüccac kılıçtan geçirilmiş ve hepsi de soyulmuşlardı. Harem-i Şerife iltica eden hacılar dahi öldürülmüş, hatta Kâbe'nin içine girmeye imkan bulan birkaç kişi bile mabedin içinde öldürülmüşlerdi. Hacıların cesetleri Zemzem kuyusunun içine de atılmış, daha sonra Ebu Tahir Hacer-i Esved'i ve Kâbe'nin kapısını sökmüş ve bunları da kendi hükmü altında bulunan Hucr'a götürmüştü. Bundan başka Kâbe'nin örtüleri de yağma edilmiş ve cinayet böylece tamamlanmıştı."[1]

Ebu Tahir'in Hacer-ül Esved'i El Ahsa'ya götürmesinin nedeni, burayı yeni bir Kâbe yapmak istemesinden kaynaklanıyordu. Bağdat hükümeti Hacer-ül Esved'i almak için Karmatîlere 50 bin altın vermeyi öneriyor, fakat red cevabı alıyorlardı.

Bu sırada Kuzey Afrika'da da önemli gelişmeler yaşanıyor ve tarih sahnesine güçlü bir devlet olan Fatımî devleti çıkmış bulunuyordu. Fatımî devletini, Meymun'un oğlu Abdullah kuruyor ve hükmediyordu. Abdullah (Ubeydullah) aynı zamanda kendisini Mehdî ilan ediyordu.

Bu arada Abdullah ile oğlu Hüseyin her tarafa 'İmam temsilcilerini' gönderiyordu. Buna paralel olarak Ebu Abdullah Şiî namında bir yetkiliyi de gönderiyordu.

Diğer taraftan İmam/Mehdî, Karmatîlerin Mehdisi Ebu Tahir'e haber göndererek başta Hacer-ül Esved olmak üzere yağmaladıkları her şeyi Kâbe'ye iade etmelerini istiyordu. Unutmamak gerekir ki Kuzey Afrika'da bulunan Fatımî devletinin başı olan İmam/Mehdî'nin Karmatîler üzerinde büyük bir etkisi ve nüfûzu bulunuyordu. Ebu Tahir onun emrine boyun eğiyor, 30 yıl sonra Hacer-ül Esved Kûfe camiinde teşhir edildikten sonra Mekke'ye iade ediliyordu. Bundan sonra Karmatîlerin gücü giderek zayıflıyordu. Nitekim Karmatîler önce Fatımîlere karşı mücadele ediyor, başarılı olamıyordu. Hasan el-Cennabî'nin ölümün-

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 29.

den sonra oğulları birbirine düşüyor ve Karmatîlerin gücü bölünüp yok oluyordu. Buna karşılık artık Fatımî devletinin yıldızı parlamaya başlıyordu. Buna paralel olarak yine doğu'da tüm çevreleri ilgilendiren ve etkileyen ve yine İsmâilîye mezhebinden türeyen bir tarikat, daha doğrusu bir suç ve terör örgütü ortaya çıkıyordu.

Fatımîlerin en güçlü olduğu dönemde, üzerinde en çok durdukları konu, eğitim meselesi oluyordu. İsmâilîliği bu yoldan yaymak ve güçlendirmek istiyorlardı. Onun için de büyük bir eğitim müessesesi kuruyor ve adına da Dar-ül-Hikme diyorlardı. Dar-ül-Hikme'de Meymun'un oğlu Abdullah'ın (Ubeydullah) ilkeleri, yoğun ve büyük bir disiplin içinde öğretiliyordu.

İran İsmâilîlerinin ileri gelenlerinden olan; kimya, sihir, gizli ilimlar adına ne varsa her konu ile ilgilenen ve devrinin bütün ilimleriyle aşinâ olan Hasan Saḅbah, Kahire'ye geliyordu. Burada bir süre Dar-ül-Hikme'ye devam eden Hasan Sabbah, İsmâilîlerin en büyük İmamı, Müstansır ile görüşüyor, ondan büyük yetkiler alıyordu. Sabbah, tüccar kıyafetine girerek dolaşıyor ve büyük bir geziye çıkıyordu. Bir süre Mısır'da kalan Sabbah buradan Şam'a geçiyordu. Oradan Cezire'ye ve Diyarbekir'e uğruyor, sonra Horasan'a gidiyordu. Buradan, Kaşgar üzerinden Mavera-ün nehre iniyordu. Her yerde İsmâilîye mezhebinin ileri gelenleri ve yandaşları ile görüşüyordu. En büyük İmamdan aldığı yetkiye dayanarak bunlardan yardım ve destek talep ediyordu.

Hasan Sabbah'ın bu seyahati, Alamut kalesinde son buluyordu. İran'daki Alamut kalesini gören Sabbah, aradığı yerin burası olduğunu düşünüyor ve kaleyi sahiplenerek yerleşiyordu.[1]

İsmâilîlerin bu sırada, İran'daki merkezîni İsfahan yakınlarındaki Şahdûr kalesi oluşturuyordu. Burada hükümran olan İbni Attaş, İsmâ-

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 44.

ilîlerin lideri konumunda bulunuyordu. Bağlı olduğu mezhebin bir gereği olarak –zira onlar devlet fikrine ve otoritesine karşı idiler– her yana saldırıyor, her tarafı yağma ediyor, cinayetler işliyordu. Halk ona vergi adı altında haraç ödüyordu. Bu sırada Melikşah'ın oğulları birbirleriyle iktidar kavgası yapıyor ve Büyük Selçuk Devleti, otorite boşluğu içinde bulunuyordu.

İbni Attaş çevreye dehşet salarken Hasan Sabbah da Alamut kalesine yerleşerek, benzer eylemler sergilemeye başlıyordu. Selçuk Veziri Nizamül-mülk, Alamut'u ele geçirmek amacıyla kuşatıyor, fakat Hasan Sabbah onu öldürtüyordu. Bu sırada Büyük Selçuk tahtındaki kavgalar da, bir an için duruluyordu. Bundan yararlanan Sultan Mehmed, Şahdur kalesini kuşatarak içerdekileri aç bırakıyordu. Bir süre sonra İbni Attaş savaşın aleyhine sonuçlanacağını fark ediyor, Alamut kalesindeki Hasan Sabbah'ın yanına gitmesine izin verilmesini istiyordu. Ancak, buna rağmen yine de acımasızca davranıyor ve pek çok İsmâilînin öldürülmesine yol açacak saldırılarda bulunuyordu. Nihayet, çatışmalar sırasında yakalanıyor ve Sultan Mehmed onu bir hafta tutsak ediyordu. 12 yıl boyunca bölgeye dehşet salan bu azılı İsmâilî önderi, Sultanın emriyle, derisi yüzülerek öldürülüyordu. İbni Attaş'ın bu şekilde ortadan kaldırılmasıyla, doğudaki İsmâilîlerin önderliğini Hasan Sabbah ele geçiriyordu. Sabbah, İsmâilî terörü konusunda diğer önderlerden son derece farklı davranıyor, planlı ve programlı hareket ediyordu.

Alamut kalesi –ki Alamut Kartal Yuvası anlamına geliyordu– son derece uygun bir coğrafyada bulunuyordu. Kale iki dağın arasında, savunması çok kolay ve elverişli bir vadide yer alıyordu.

İsmâilîliğin başkanı konumundaki Hasan Sabbah –ki kurduğu tarikat kendi adından esinlenilerek Sabbahîyye diye anılıyordu– çok farklı bir strateji uyguluyordu. Her şeyden önce İsmâilîliği tam anlamıyla egemen kılabilmek için, tüm rakiplerini ve hasımlarını öldürerek orta-

dan kaldırmayı planlıyordu. Bu cinayetleri ise 'suikastlar' düzenleyerek gerçekleştirecek olan fedaîlere (katillere) gereksinim duyuyordu. Bunu da bir sistem dahilinde gerçekleştiriyordu.

Hasan Sabbah, iki dağın arasındaki vadiyi tamamen kapatarak, burada adeta 'büyülü bir bahçe' veya 'sanal bir cennet' oluşturuyordu.

> "İçerde, meyve ağaçlarının en güzelleri ve en nadideleri vardı. Bahçenin etrafında muhteşem köşkler inşa olunmuş, bunların içi nefis bir surette tefriş edilmişti. Bahçenin içinde şaraplarla, süt ve ballar dolu ırmaklar vardı. Dünyanın en güzel kızları burada idi. Güzel sesli olmalarına dikkat olunan bu kızlar türlü türlü musiki aletlerini çalarlar ve her raksı bilirlerdi."[1]

Hasan Sabbah'ın tesis ettiği bu 'yapay cennet'e yabancıların girmesi mümkün olamıyordu. Bunun gerçekleşebilmesi için önce, vadinin girişinde yer alan kalenin zaptedilmesi gerekiyordu.

Sabbah, adamları vasıtasıyla çevredeki yerleşim birimlerini kontrol altına alıyor, fedaî olabilecek ve işine yarayabilecek 20 yaş civarındaki gençleri bu yerleşim birimlerinden toplayarak kaleye getiriyordu. Bu delikanlılara, önce afyon ve esrar veriliyor, uyumaları (sızmaları) sağlanıyordu. Gençler, kendinden geçmiş vaziyette yapay cennete bırakılıyor ve gözlerini bu ortamda açıp kendilerine geliyorlardı.

Delikanlılar burada istedikleri gibi yaşıyor, kadın ve kızlar başta olmak üzere buradaki tüm güzelliklerden yararlanabiliyorlardı. Bu gençler, bir süre sonra yapay cennette yaşamaya alışıyorlardı.

Hasan Sabbah bir cinayet işleteceği veya suikast düzenleteceği zaman, yapay cennetinde işine yarayacak genci veya gençleri seçiyordu. Bunlar cennetten çıkarılıyor, kendilerine görev veriliyordu. Ayrıca onlara; bu görevi başarı ile tamamlamaları halinde meleklerinin kendilerini

---

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 46: Dipnot-Marko Polo'nun seyahatnâmesi.

cennete tekrar kabul edecekleri bildiriliyordu. Hasan Sabbah, görev sırasında yaşamlarını yitirmeleri halinde meleklerini gönderip onları yine de cennetine aldırtacağını vaadediyordu.

Hasan Sabbah'ın yetiştirdiği genç fedaîlerin arasından, dünyada bir benzeri dahi görülmemiş caniler, katiller, haydutlar, terörist ve suikastçılar çıkıyordu. Zira cennetten çıkanların tek amacı tekrar o cennete dönebilmek oluyordu. Bunun için de her emre körü körüne boyun eğiyor, itaat ediyorlardı. Bunlar sadece başkalarınınkine değil, şeyh istediği taktirde kendi yaşamlarına bile son verebiliyorlardı.

> "Efsaneye göre Reşidettin-Sinan halefi, Şampanya Kontu Henri'yi misafir etmiş ve kalesinde merasimle karşılamış. Kalenin tepesinde beyaz giysili (tekris edilmiş) iki gözcü varmış. Adamların sadakatını ispat etmek için yaptığı bir işaret üzerine gözcüler kale duvarlarından aşağıya, mutlak bir ölüme atlamışlar. Şeyh de Kont'a 'İşte bu sadık hizmetkarlar sayesinde tarikatımızın ve müttefiklerimizin düşmanlarından kurtuluyoruz.' demiş."[1]

Hasan Sabbah, katilleri sayesinde bütün hasımlarını ortadan kaldırarak hem gücünü herkese kabul ettiriyor, hem de çevreye büyük korku salarak düşmanlarını sindiriyordu. Bu arada Kahire'de ziyaret etmiş olduğu Fatımî Halifesi/İmamı Mustansır ölüyor; oğulları Müstali ile Nizar, İmamlık kavgasına girişiyordu. Müstali'nin yandaşlarına Müstalîyye, Nizar'ın yandaşlarına da Nizarîyye deniyordu. Şeyh Sabbah Nizar'ın doğuda temsilciliğini yapıyor, Nizarîyye kanadında yer alıyordu. Bu nedenle Şeyh Sabbah ve adamlarına Nizarîyye dendiği gibi, haşhaşın ve afyonun, yaşamlarının bir parçası haline gelmiş olması nedeniyle kendilerine Haşhaşîyye de deniyordu. Ayrıca haramları helal saydıkları için

---

[1] Mimar Sinan, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının tarihi, çağdaş ve gerçekçi açıdan araştırma ve yayın organıdır - Celil Layıktez'in 'Haşhaşin, Dürziler ve Bir Ritüel' başlıklı makalesi - Sayı 68, İstanbul, Haziran 1988 - s. 19.

İbahîyye, akla karşı öğrenmeyi savundukları için Talimîyye, fedailer örgütü oldukları için Fedaîyye gibi isimler de veriliyordu.

Şeflerin elinde oyuncak haline gelen fedaîler beyaz giysilerinin üzerine kırmızı yün başlık giyiyor ve kırmızı kemer takıyorlardı. Kuşandıkları kemerin arasına sıkıştırdıkları hançer ise Şeyhlerinin emri üzerine her an ve derhal adam öldürmeye hazır olduklarını simgeliyordu.

"Devlet, şövalye tarikatları modelinde yönetiliyordu. İslam dininin töreleri üst kademelerde uygulanmazdı. Derecelerin isimleri şöyle idi: 1- Şîeyn (Grand Maitre); 2- Dayı el Kebir (Grand Prieur) (Not: 'Dayı' ve 'Dayılık' ilerde yeri geldikçe geniş olarak irdelenip örneklenecek.); 3- Dayı (Üstad); 4- Refik (Refik); 5- Fedaî (Amele); 6- Lâssik (Aday); 7- Laik (Halk).

Fedâilerle Lassikler tarikatın koruyucularıydı."[1]

Hasan Sabbah adamlarını/müridlerini üç gruba ayırıyordu. Bu - gruplar Dâiler (duacılar-davet edenler), Refikler ve Fedaîlerden oluşuyordu. Bunların hepsine, Büyük Dâiler başkanlık yapıyordu. Büyük Daîler Sabbah'ın emirlerini yerine getiriyorlardı. Bunların yanında çalışan Dâiler, tarikata kimlerin gireceğine karar veriyorlardı. İlkeleri de bunlar öğretiyorlardı. Refikler tarikata kabul edilen yoldaşlardı. Fedaîler ise şeyhin ve Büyük Daîlerin verdikleri emirleri yapmakla yükümlü bulunuyorlardı. Fedâilerin başında Lâsik adı verilen mülazımlar (teğmenler) bulunuyordu. Başarılı fedaîler Lâsik rütbesine yükseltiliyordu.

"Gerek fedaî, gerek fedaî mülâzımı olabilmek için her şeyden fazla genç, dinç, tehlikeden korkmaz, fedakârlıktan yılmaz, kör gözlü, kör kalpli bir genç olmak icab ederdi. Bu kabadayı gençler, bir kere de Hasan Sabbah'ın cennetine girerek onun zevklerini tattıktan sonra, hayatta

[1] Mimar Sinan - Celil Layıktez - Age. - S. 68, İst. Haziran 1988 - S. 20.

ondan başka hiçbir şeye inanmaz ve ondan başka bir şeyi özlemezdi."[1]

Ancak Hasan Sabbah'ın gerçek fikirleri ile amaçlarını sadece Büyük Dâiler biliyordu. Hasan Sabbah cinayet ve suikastları için sadece genç erkekleri kullanmakla kalmıyordu. Aynı şekilde kadın ve kızları da bu yönde eğitip yetiştiriyor, ihtiyaç olunca da görev veriyordu.

> "Melikşah'ın ölümünden sonra Sultan Sungur, Hasan'a karşı sevkedeceği ordunun tertibiyle meşgulken bir sabah uyandığı zaman, yatağının başucunda bir hançer saplı olduğunu görmüştü. Birkaç gün sonra Hasan Sungur'a bir adam göndererek ona 'O hançeri senin yatağının başına saplayan senin göğsüne de saplayabilir. O halde bizimle uğraşmaktan vazgeç' demişti.
>
> Hasan'ın Dâileri tarafından ifa olunan vazifelerden biri de, öteden beriden topladıkları güzel kadınları mezhebin icaplarına göre yetiştirerek onları saraylara satmak, sonra onlardan istifade etmekti. Sungur'un başucuna hançeri diken de bu kadınlardan biriydi. Sungur bu hadiseden sonra İsmâilîlerle uğraşmaktan vazgeçmiş, şeyh-ül cebel de istediğini yapmakta serbest kalmıştı."[2]

Nitekim Hasan Sabbah, Selçuk Veziri ünlü devlet adamı Nizamülmülk'ü, fedaîsi Ebu Tahir'e hançerleterek 1092 yılında öldürtüyordu. Aynı şekilde pek çok İslam alim ve fakihini, düzenlettiği suikastlar sonucu ortadan kaldırıyordu. Bu arada Selçuk Devleti, bu İsmâilîye şeyhi ile başa çıkamıyor, onun cinayetlerine dur diyemiyordu. Selçuk ordusu bir keresinde Alamut'u tam ele geçirecekken Melikşah'ın oğlu Sultan Mehmed ölüyor ve bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanıyordu.

Sabbahîler (Haşhaşînler/Haşişinler) sadece İslam dünyasıyla sınırlı eylemler düzenlemek, suikastlar gerçekleştirmek ve cinayetler işlemekle kalmıyorlardı. Bunlar Haçlı Seferi sırasında Hıristiyanlarla sıkı işbirli-

---

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 48.

[2] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 48, 49.

ği tesis etmenin yanı sıra; Hıristiyan Şövalyeleri adına cinayet işliyor, lejyonerlik ve kiralık katillik yapıyorlardı. Örneğin Templier Şövalyeleri ile önce işbirliğine girişiyor, sonra da bütünleşiyorlardı.[1]

Sabbahîlerin; özellikle Moğol ordularının saldırıları sırasında batıdan gelen Haçlılarla işbirliği yaparak onlara sığınmaları hem Templier Şövalyelerinin oluşturduğu Templier Tarikatini etkiliyor; hem de kovuşturulan Sabbahî fedaîlerinin Avrupa'ya geçtikleri Sicilya Adası'nda 12., 13. yüzyıllarda ortaya çıkan MAFİA'nın oluşumunda esin kaynağı oluyordu. Şu kayıtlar Sabbahîlerin; Hıristiyan dünyasında nasıl 'tetikçi' olarak kullanıldıklarını ve Avrupa içlerinde siparişle cinayetler işlediklerini açık bir şekilde ortaya koyuyordu.

> "Kiralık katil görevini de yürüten Haşişinlerin cinayetleri sayılmakla bitmez. Örneğin; rivayete göre Arslan Yürekli Rişar'ın ödediği para karşılığında Tir Valisi Montferat Markisi Konrad, Tir'in pazaryerinde keşiş kıyafetinde iki fedaî tarafından hançerlenmişti. Tripoli Kontu ise kilise içinde aynı şekilde katledilmiştir. 1158 Milano Muhasarası esnasında Haşişinler I. Friedrich Barbarossa'yı öldürmeye teşebbüs etmişlerdi. Papa İnnocent IV., II. Friedrich'in Bavyera dükünü Haşişinlere öldürtmeye çalıştığını iddia ediyordu. Aynı suçlamayı da II. Friedrich Avusturya dükünе yöneltiyordu."[2]

Sabbahîlerin bu denli 'profesyonelce' cinayet işlemeleri ve son derece güçlü örgütsel yapısı çerçevesinde hareket ederek adeta 'ayrıcalıklı katiller' konumunda bulunmaları; Templier Şövalyeleri ile Sicilya MAFİA'sı başta olmak üzere benzer örgütlere de etkin ve çarpıcı bir örnek teşkil ediyordu.

Hasan Sabbah tam 33 yıl bölgede dehşet saçıyor, İsmâilîye mezhebi-

---

[1] Templier Şövalyeleri için Bkz. Bu dizinin beşinci kitabı: Şeytan'ın Çocukları - M. Çulcu - E Yayınları.

[2] Mimar Sinan - Celil Layıktez - Sayı 68, İst. Haziran 1988, S. 20.

nin Horasan'dan Anadolu'ya ve hatta Kuzey Afrika'ya kadar uzanan alandaki egemenliğine çok özel bir örnek oluşturuyordu. Sabbah'ın eylemleri ve etkinliği İsmâilîlere büyük bir moral ve güven veriyordu. Hasan Sabbah nihayet 1124 yılında eceliyle ölüyordu. Ancak Sabbahîyye tarikatı, yaşamını devam ettiriyor, etkinliğini sürdürüyordu.

Dinsel bir tarikattan çok, acımasız bir cinayet örgütü kimliği taşıyan Sabbahîlerin başına, Hasan Sabbah'ın veliahtı olan Kiya Büzürk geçiyordu. Kiya Büzürk, Hasan Sabbah'ın ilkelerine ve politikalarına bağlı kalıyor, cinayetler aynı yöntemlerle işlenmeye devam ediyordu. Nitekim fedaîleri, Selçuk Veziri Ebu Nasr'a suikast düzenleyerek tıpkı Nizamül-mülk gibi onu da öldürüyorlardı. Ancak üç yıl sonra Kiya Büzürk çekilerek yerini, oğlu Kiya Mehmed'e bırakıyordu. Kiya Mehmed Horasan'a akın yapıyor, buradaki yandaşlarına (İsmâilîlere) yardım etmek amacıyla, binlerce günahsız insanı öldürüyor, kılıçtan geçiriyordu. Bu arada gönderdiği fedaîler Halife Müsterşid'e suikast düzenleyerek öldürüyorlardı. Hasan Sabbah zamanında olduğu gibi, uyuşturucu alan fedaîler, gözlerini bile kırpmadan ölüme gidiyor, kendilerini savaş sırasında hiç sakınmadan kılıçların önüne atıyorlardı.

Kiya Mehmed Büzürk ölünce, yerine oğlu Hant Hasan geçiyordu. Hant Hasan Sabbahîyye tarikatında adeta çılgınca bir uygulama yapıyor, tüm ahlak ilkelerini yok sayan bir eylemle tarihe geçiyordu:

"Şeyh-ül-Cebel ve İmamı bilhak olan Hant Hasan, İsmâilîyye mezhebine mensup âyân ve eşrâfı Alamut kalesinde toplayarak bir bayram yeri olan meydanda büyük bir minber kurdurdu. Minberin dört tarafına kırmızı, yeşil, sarı ve beyaz renkte dört bayrak diktirdi. Ramazanın 17'nci günü herkes bu meydanda toplandı. Şeyh-ül-Cebel minbere çıkarak şu sözleri söyledi:

'Ben devrin İmamıyım. Dünyada ne kadar evamir ve nevahiri varsa hepsini ilga ediyorum. Bugün kıyametin koptuğu gündür. Halk yalnız

Harimi Hüdaya mevkut olsun, fakat zahiren bu istediğini yapsın!"[1]

Kendini İmam ilan eden Hant Hasan'a göre insanlar dünyada bazı kayıtlara bağlı kalmak zorundaydılar. Fakat kıyametten sonra ahlak ve hukuk kuralları ortadan kalkacaktı. Kıyametin anlamı buydu. Kıyamet başlamadan ahlakî ve yasal yaptırımlar ortadan kaldırılamazdı. İşte İmam, bu toplantıyı bir kıyametin ilanı olarak nitelendiriyor, tüm ahlakî ve hukukî yaptırımlar ortadan kalkıyordu.

"İsmâilîler bu bayramı, bütün tekâlifi ilga ettikleri bu günü Hazreti Ali'nin şehid edildiği güne tesadüf ettirmişlerdi. Bunun sebebi de şu idi:

Bu dünya melâl evidir. Kâmil ruh sahibi olan insanlar için bu melâl evinden göçmek ebedi lezzet ve nimete kavuşmak demektir. Hazreti Ali'nin bu dünyadan, bu felaket ocağından çekildiği gün hem kendisi, hem de onu sevenler için bir bayram olmak gerektir. Bunun için Ali'ye merbut olanlar, onu takdis edenler, onun şehit düştüğü günü bir sevinç bayramı olarak tespit etmelidirler.

Hant Hasan'ın bu hareketi neticesinde İsmâilîler için her şey mübah olmuştu. Bunlar hiçbir kanuna tâbi değillerdi. Bunların saiki yalnız hırs ve yalnız şehvetti. Dinî, ahlakî, içtimâi hiçbir zabıta kalmamıştı, ırz ve namus ortadan kalkmıştı."[2]

Hant Hasan Büveyhîlerden Hasan İbni Numur tarafından öldürülüyordu. Onun yerine Hant Mehmed Sabbahîlerin şeyhi oluyordu. Hant Mehmed babasının kan davasını güdüyor, onu öldürenleri bularak çocuklar dahil tüm ailelerini yeryüzünden siliyordu. O da ataları gibi acımasızca davranıyor, çevredeki din adamlarını ve önde gelen devlet adamlarını, fedaîlerini göndererek öldürtüyordu.

Hiç kuşku yok ki Hasan Sabbah'ın kurup, hedeflerini ve stratejisini saptadığı bu dinsel/siyasal/kriminal tarikat, İsmâilîyye mezhebi içinde

---

[1] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 49-50.

[2] Ömer Rıza Doğrul, a.g.e., s. 50.

çok özel ve önemli bir yer tutuyor, belirleyici bir rol oynuyordu. Öncelikle Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyasında fiilî bakımdan etkilerini gösteriyordu. Sabbahîler sadece bazı stratejik nokta ve kaleleri ellerinde bulundurmakla kalmıyordu. Aynı zamanda saldıkları korku ile hem devletlerin politikalarını etkiliyor, hem de bürokratların kendilerine daha müsamahakâr davranmalarına neden oluyordu.

Nitekim, İsmâilîyye mezhebi içinde ayrı ve önemli bir güç olan Sabbahîler, kendilerine karşı olan devletlerin çeşitli baskıları ile karşılaştıkları zaman, Avrupa'dan gelen Haçlılarla işbirliği yapmaktan çekinmiyorlardı. Örneğin, Suriye'de son derece stratejik kaleleri ellerinde bulundurdukları için, Haçlılar, Sabbahîlerle temas kurmak ve birlikte hareket etmek zorunda kalıyorlardı. Böylece Suriye, Haçlıların eline geçiyor, bu durum ise Sabbahîlere çok büyük avantaj sağlıyordu. Zira başta Mısır olmak üzere Afrika'da hükümran olan İsmâilîyye halifelerinin burunlarının dibine kadar yaklaşıyor, güç ve otoritelerini hissettirmeye başlıyor, onları etkileyerek yönlendirebiliyorlardı. Buna karşılık Mısır, Selahaddin Eyyubi tarafından ele geçiriliyor ve buradaki son İsmâilî halifesi ölüyordu. Böylece 270 yıl boyunca İslamiyet alanı içinde belirleyici bir güç oluşturan İsmâilîlerin dayanağını oluşturan Meymunoğulları saltanatı çöküyordu. Bunun sonucunda, tüm İslam alemini ele geçirmeyi amaçlayan İsmâilîyye Devleti hayalleri, hüsranla sonuçlanıyordu.

Mısır'ın İsmâilîyye tarafından kaybedilmesi sonucunda militan İsmâilîler adeta yer altına iniyor; çeşitli görüntüler altında gizli örgütler kurarak faaliyetlerine devam ediyor, kovuşturmadan kurtulabilmek için gizlilik ilkesine titizlikle uyuyor ve saklanıyorlardı. Nitekim, Mısır'da gizlenen İsmâilîlerin önde gelen dâileri bir suikast düzenleyerek İsmailî iktidarını yeniden tesis etmek istiyorlardı. Bunlar sadece Suriye ve Filistin'deki Haçlılarla işbirliği yapmakla kalmıyor, aynı zamanda 2. Friedrich gibi Müslümanlara hoşgörülü davranan Sicilya'daki hükümdarlarla

ve yöneticilerle de işbirliği yapıyorlardı. Bu bağlamda, İsmâilîlerin önde gelenleri ve militanları; önemli bir Müslüman kitlenin yaşadığı Sicilya'ya giderek buraya sığınıyordu. Bunlar, Sicilya yönetimiyle işbirliği yaparak, başta suikastlar olmak üzere faaliyetlerini ve eylemlerini burada planlıyor, koordine ediyorlardı. Nitekim, Sicilya'daki Müslümanların arasında yaşayan İsmâilîye önderleri ile bunların tesis ettikleri gizli örgütler, hem içerik ve eylem, hem de terminolojik bakımdan Sicilyalılara örnek oluşturuyorlardı.[1]

Bu örnekler, Sicilya'da ortaya çıkan (başta MAFİA olmak üzere) mafios örgütlenmelere ilham kaynağı oluşturuyordu.

Daha Fatımîler zamanında başlayan bu tür münasebet ve iletişim, Selahaddin Eyyubi zamanında büyük tırmanış gösteriyordu. Nitekim, İsmâilîyye'nin vurucu gücü durumundaki Sabbahîler, Selahaddin Eyyubi'ye karşı arka arkaya suikastlar düzenliyordu. Buna karşılık Eyyubi, suikastları önceden haber alıyor, saldırganlar yakalanarak öldürülüyordu. Oysa Suriye, Filistin ve Sicilya'daki Haçlılar, suikastların başarı ile sonuçlanmasını bekliyor; bundan sonra harekete geçerek Mısır ve Kuzey Afrika'yı ele geçirmeyi amaçlıyorlardı. Suikastçıların başarılı olamaması nedeniyle başlattıkları girişimi ve muhtemel harekâtı durdurarak, Suriye ve Filistindeki üslerine dönüyorlardı.

Bununla birlikte Sicilya'dan hareket eden bir donanma, İskenderiye Limanına girerek buraya asker çıkarıyordu. Aralarında İsmâilîyye militan ve ajanlarının da bulunduğu Haçlılar, bu topraklarda tutunamıyorlardı.

Haçlıların başarılı olamadıklarını gören Sabbahîler tekrar eski strateji ve taktiklerine dönüyor, suikast ve saldırılarını yoğunlaştırıyorlardı. (Hicri) 591 yılında bir gün, Selahaddin Eyyubi, kumandanlarından biri-

[1] Bkz. Dünyamızı Saran MAFİA, Kastaş Yay.

nin çadırındayken, Sabbahî fedaîlerinden biri üzerine saldırıyor, elindeki hançeri başına saplıyordu. Ancak hançer, sarığın altındaki miğferi delemiyor, Eyyubi mutlak bir ölümden kurtuluyordu. Saldırgan, muhafızlar tarafından hemen öldürülüyor, fakat onu bir başka fedaî izliyordu. O da başarısız olunca üçüncü bir fedaî aynı şekilde ölümü göze alarak saldırmaktan kaçınmıyordu. Selahaddin Eyyubi Sabbahî saldırı ve suikastlarından adeta mucize ile kurtuluyordu.

• ***Bu oluşumların Önasya'ya yansıması konusunda bilgi verir misiniz?***

Tüm uğraşma ve mücadelelere karşın Şiî/İsmâilîyye mezhebi ne hedeflerine ulaşabiliyor, ne de tam olarak ortadan kaldırılabiliyordu. Ne ki Sicilyada olduğu gibi Orta Asya ve Önasya'da da etkisini sürdürüyor, sosyal alanda ve yasadışı yaşamda silinmesi mümkün olmayan izlerini bırakıyordu. Maniheizm, Karmatîlik, Mazdeizm, Zerdüştîlik, Şamanizm –ve elbetteki İslamiyet– vs., gibi; Şiî/İsmâilîyye mezhebinin de Önasya üzerindeki –daha sonra Mafios Toplum Yapısı'nın oluşması– etkilerinin kökenini –ki aynı şekilde Orta Asya üzerindeki etkilerin de odak noktasını– Asya'nın en önemli kentlerinden Horasan'da aramak gerekiyordu. Orta Asya ile Önasya arasında çok önemli bir kavşak noktası –irtibat ve iletişim merkezi– oluşturan Horasan, her konuda olduğu –ticarî, kültürel, askerî vs.– gibi dinsel/siyasal/kriminal yapılanma ve örgütlenme konusunda da belirleyici bir rol oynuyordu. Bu belirleyici rol, en çok da Orta Asya ve Önasya Türklerini etkiliyordu.

Horasan, İran'ın kuzeydoğu kesiminde yer alıyordu. Kuzeyinde Rusya, doğusunda ise Afganistan bulunuyordu. Kuzeybatısında Mazenderan, Semnan, Batısında İsfahan, Yezd, Güneyinde Kirman, Güneydoğusunda ise Belucistan ile Sistan gibi önemli yerleşim merkezleri bu bölgeyi çevreliyordu.

'Doğan güneşin ülkesi' anlamına gelen Horasan hem dinsel, hem de etnik bakımdan son derece karmaşık ve kozmopolit bir yapı gösteriyordu. Buralar MÖ 559 ile 330 yılları arasında Ahamenişlerin, MS 224 ile 651 yılları arasında Sasanilerin egemenliği altında kalıyordu. Daha sonra, İran'ı egemenlikleri altına alan Arapların eline geçiyordu. Ancak Arap hegemonyası ciddi bir otorite tesis edemediği için 1038 yılına kadar bağımsız kalabiliyordu. 1038 yılından itibaren Selçuk Sultanı Tuğrul Bey'in eline geçen Horasan, 1220 yılında Cengiz Han'ın acımasız ve yıkıcı saldırılarına hedef oluyordu.

Gerek Arap ve Selçuk dönemlerinde cereyan eden dinsel/siyasal çalkantılar ve gerekse yıkıcı Moğol saldırıları sürecinde Horasan, tam anlamıyla kargaşayı ve anarşiyi yaşıyordu. Ortaya çıkan siyasal ve dinsel akımlar, her alanda etkisini gösteriyordu. Şüphesiz bu karmaşanın altında, Horasan'ın etnik ve dinsel çeşitliliği yatıyordu.

Horasan'ın kuzeybatısında Türkmenler yaşıyordu. Bocnurt ile Kuşan'da Kürtler, doğuda Moğollar bulunuyordu. Güneybatı'da İranîler, Güneydoğu'da Haydarîler oturuyordu. Ayrıca Moğol kökenli Berberîler, Araplar, Çingeneler ile az sayıdaki Yahudiler Horasan'ın etnik mozayiğini tamamlıyordu. En çok da Türkçe, Farsça ve Kürtçe konuşuluyordu.

Horasan'da İslamiyet'in tarih sahnesine çıkışı, Emevi hükümdarları zamanına rastlıyordu. Halife Ziyad İbni Ebihi, ayaklanan Şiîlerin hareketini bastırıyor ve 50 bin Kûfeli Şiî'yi, Horasan'daki Bedevîlerin yanına gönderiyordu. Emevi hükümdarı Haccac ise, Kuteybe bin Müslim'i Türk ellerinin İslamlaştırılmasıyla görevlendiriyordu. Kuteybe bin Müslim Türklere karşı son derece acımasız ve zalimce davranıyordu. Araplar Baykent'i yağmalıyor, yakıyor, yıkıyordu. Eli silah tutan Türkler katlediliyor, kadın ve çocuklar tutuklanarak Horasan'a gönderiliyordu. Kuteybe, Talkan'da da aynı işlemi yapıyordu. Halk katlediliyor, Türkleri kılıçla öldürmekten yorulan Arap saldırganlar, Talkan yolunun 6 kilo-

metrelik kısmını, asılmış insan cesetleriyle süslüyorlardı. Buna rağmen Türkler Müslümanlığı benimsemiyor; Kuteybe'ye vergi vermeyi kabul eden Hacı Tarhun'u, Semerkant'taki Türkler tahttan indiriyorlardı. Kuteybe, zengin ve mamur Harzem şehirlerini de yakıp yağmalatıyor, kardeşi Abdurrahman'ın esir ettiği 4 bin Türk gencini öldürtüyordu. Emevi hükümdarının gözüne girmek için geçtiği her yere dehşet saçan ve insanlara vahşice zulmeden Kuteybe, nihayet kendi askerleri tarafından 717 yılında başı kesilerek öldürülüyordu.[1]

Kuteybe'den sonra Maveraünnehir'deki Türkler birleşerek Arapları yurtlarından atıyor, sadece Buhara ve Semerkant gibi Arapların, İranlıların ve Müslüman olmuş Türklerin oturdukları kentlerde ortak bir yönetim kuruyorlardı. Bunun üzerine Emevilerin Horasan Valisi olan Eşres, Buhara ve Semerkant bölgesinde kalabilmek için Müslüman olan Türklerden cizye alınmayacağını açıklıyordu. Buna paralel olarak Müslüman olan Türklere de Araplarla eşit haklar tanınıyordu. Cizyeler çok ağır olduğu için Buhara ve Semerkant'daki Türklerin büyük bölümü İslamiyet'i kabul ediyordu. Ancak cizye geliri azalınca Emevi yönetimi, almış olduğu kararı kaldırarak Müslüman Türklere yeniden cizye koyuyordu. Bu da çeşitli ayaklanmalara yol açıyordu. Bunun sonucunda Türkler, Arapları Maveraünnehir'den sürüp çıkarıyordu.

Bunun ardından Horasan, Buhara ve Semerkant gibi Türklerin yaşadığı yerlerde, Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık ve Zerdüştlük ciddi biçimde etkili olmaya başlıyordu. İslamiyet, kitaplı din olan Hıristiyanlık dışında dinlere hoşgörü göstermiyordu. Aksine, tümünü yeryüzünden silmeyi amaçlıyordu. Buna karşılık Maniheenler/Maniheistler, yoğun olarak propaganda yapıyor, 750-780 yılları arasında önemli kazanımlar elde ediyorlardı.

---

[1] Doç. Dr. Bahriye Üçok, a.g.e., s. 53.

"Hicretin ilk asrına doğru Türkler Mani dinine intisab etmişlerdir. Ayini Zerdüştî ve Nasıraniyetin imtizacından hasıl olan bu dinin vaz'ı (Mani) İran hükümdarı (Behram bin Hürmüz) tarafından katledildikte taraftaranı İran'da barınamayarak Maveraünnehir'e geçmişler ve oradan Türk memleketine dağılmışlardı. O zaman Türklerin mevkii hükümetinde bulunan Uygur hakanları Mani dinini kabul eylediklerinden, Uygurların tamamen ve zîr-i idarelerindeki diğer Türkler ekseriyeten Mani'ye dönmüşlerdi. İran'da neşv ve nüma bulamayan Manilik, Türklerin din-i resmisi olmuş idi. Uygur hakanları bu dini yalnız kabul etmekle kalmayarak, hariçte dahi himâye ederler idi."[1]

Bu süreçte Türkler egemenliklerini koruyabilmek için Araplarla savaşıyorlardı. Buna paralel olarak 750-780 yılları arasında Uygurlara hükmeden Uygur Hakanı Bügü Han'ın Maniheen olması, yöredeki Maniheist Türklerin yanı sıra, bölge dışında kalan dindaşları bakımından da bir güvence oluşturuyordu:

"Maveraünnehir'de hükümran olan Samâniler memleketlerinde bulunan Manileri tazyik ettiklerinde Uygur hakanı memleketindeki İslam tüccarıyla Türklerden İslam'a gelenleri mukabeleten tazyik etmiş ve bununla iktifa etmeyerek harekâtı askerîyeye tevessül edeceğini beyan ile Samânileri tehdit eylemiş idi. Bunun tesiri görülerek hükümdar, Sasani memleketindeki Mânileri tazyikten feragat etmişti."[2]

Emevilerin, Müslüman olan Türklere eşit muamele etmemeleri, hep aşağılayıcı bir davranış içinde bulunmaları, kötü davranmaları olumsuz sonuç veriyordu. Türkler İslamiyete (Arap mezalimi ve çıkarcılığı nedeniyle olsa gerek) karşı genellikle uzak duruyor, eski dinlerine; Zerdüştlüğe, Maniheizme, Budizm'e ve Şamanizm'e daha sıkı sarılmalarına neden oluyordu. Üstelik Müslüman olanlar da, eski dinlerinin inanç, gele-

---

[1] Osmanlı Tarihi–Necib Asım, Mehmed Arif, İstanbul, Matbaa-i Orhaniye, 1335, s. 260.

[2] Necib Asım, Mehmed Arif, a.g.e., s. 260.

nek, görenek ve hatta ibadet şekillerini bile hemen terk etmiyorlardı:

> "Örneğin; Doğu Türkistan'da Budha manastırları olarak kullanılmış olan bir mağara, İslamlaşan halk tarafından ashab-ı keyf'in mağarası olarak kutsal bir ziyaret yeri oldu. Belh'deki Budist Bermekoğulları manastırları Hazreti Ali'nin mezarı sayılarak hâlâ ziyaret edilmektedir. Türkistanın dağlık bölgesinde bir Budha heykeline Senk Hoca diyerek saygı gösterildiği Abdülkadir İnan tarafından bildirilmiştir. Yatırlara mum yakmak Hristiyanlıktan; muskalar, nazar boncukları takmak Budizm'den; bazı ağaçları, pınarları kutlu saymak gibi adetler de İslam öncesi dinlerden kalma inançların devamıdır."[1]

Kaldı ki, Maveraünnehir'de bir dönem Zerdüşt/Maniheist inancın hakim olması, daha sonraki dönemlerde İslamiyeti kabul eden Türklerin, İslamiyet içindeki Batınî akımlardan geniş çapta ve daha çabuk etkilenmelerine neden oluyordu. Mani dininin yayılmasına paralel olarak, aynı yörede aynı kökten gelen Karmatîlik de taban buluyordu. Keza Şiî kökenli akımlar ve tarikatların yanı sıra, İsmâilîyye burada izler bırakıyordu.

Sünnî eğilimin belirginleştiği Yesevîliğin kurucusu Hoca Ahmed Yesevi bile –harekete dahil olmamakla birlikte– bu akımlardan etkileniyor, kendisinden kaynaklanan tarikatları da (Örneğin, Hacı Bektaş Veli'nin Bektaşîliği gibi) etkiliyordu. İşte, Batınî eğilimler gösteren Babaîlik hareketi, öncesi itibariyle Horasan'daki bu yapılanmanın etkisi altında kalarak Anadolu'ya geliyor; buradaki eylemlerinden sonra kendisi tasfiye olduğu halde, devamını teşkil eden oluşum ve örgütlenmelere son derece derinden nüfuz ediyordu.

Maniheizmin kamucu karakterinden, Karmatîliğin gizli örgüt yapısına kadar ve hatta Sabbahîliğin kökenindeki 'otorite tanımama-şiddet-te-

---

[1] Doç. Dr. Bahriye Üçok, a.g.e., s. 55.

rör' olguları, bu kanaldan Önasya'ya geliyor, buradaki sosyal yapıyı etkileyerek asırlar boyunca çeşitli oluşumlara ve olaylara gölgesini düşürüyordu. Önasya Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurlarının dayanağını teşkil eden bu 'inanç ve dinsel örgütlenme' çeşitliliği, 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' olgusu üzerinde de belirleyici bir rol oynuyordu.

Hiç şüphe yok ki Semerkant, Buhara ve Horasan üzerinden Önasya'ya gelen ve taban bulan dinsel/siyasal yapılanmalar, bununla da sınırlı kalmıyordu. Hem Arap, hem İran ve hem de Bizans'ın yanı sıra bizzat, Önasya sosyal yapısının etkileri de bu yapılanmaya nüfûz ediyordu.

Emevilerin İslamiyet adına Türklere zulüm yapmalarına karşın, Abbasîler farklı bir politika izliyor ve bunun sonucu olarak onların zamanında Maveraünnehir'deki Türkler –ufak tefek karşı koyuşlar dışında– ciddi bir çatışmaya girmiyorlardı. Nitekim Maveraünnehir Türkleri, Samâniler zamanında tamamen Müslüman oluyorlardı. Hatta Müslüman olan Türkler bu dönemde çöldeki kâfirlere karşı gazalarda bulunuyorlardı. 1000'li yıllarda, Türk dünyasının geniş bir bölümü İslam dininin şemsiyesi altına giriyordu.

Ancak İslamiyet 8., özellikle de 9. Yüzyıldan itibaren eski durumuna göre büyük farklılıklar gösteriyordu. Zira dünyanın çeşitli yerlerinde yüzyıllardır kendi kültür ve gelenekleri ile yaşayan çeşitli milletler/kavimler, İslamiyet'in otoritesi altına girince direniş gösteriyor, en temel konularda bile farklılıklar meydana geliyordu. Örneğin; İran gibi köklü bir uygarlık Arapların dinsel/kültürel baskısı karşısında, manevi bağımsızlıklarını koruma refleksi gösteriyordu. Dolaylı olarak Hint medeniyeti, Musevilik etkileri, Haçlıların getirdiği Hıristiyanlık nüfûzu, eski Yunan filozoflarının çevrilen yapıtları gibi çeşitli etkenler, İslamî gelişmeyi etkiliyordu. Böylece İslam memleketlerinin her köşesinde çeşitli mezhepler, tarikatlar ve eğilimler ortaya çıkıyordu. Bunlar birbirleriyle de şiddetli çatışmalara girişiyordu.

Arap savaş gücü karşısında, başlangıçta baş eğen İranlılar, Sasanileri Ali'nin oğlu Hüseyin'in mirasçıları sayarak 'Ehl-i Beyt'in hukukunu savunmak' görünümü altında, Arap ulusal yayılmasına ve İslam dinine ağır darbeler indiriyorlardı. Nitekim Zerdüştlüğün ilkelerini İslamiyet kisvesi altına sokarak kendilerine göre başarı elde ediyorlardı. Bu bağlamda Hicretin 5. ve 6. yüzyıllarında çeşitli mezhep ve tarikatlar İslam dünyasının her tarafında faaliyet gösteriyordu. Çeşitli hükümdarlar ise şahsî çıkar kaygısı veya siyasî nedenlerle bu mezhep ve tarikatlarla işbirliği yapıyor, onların gelişmelerine, güçlenmelerine ve yayılmalarına katkıda bulunuyorlardı. Bu mezhep ve tarikatlar kimi zaman da iktidarları tehdit ettiği veya siyasî amaçlara yöneldiği için, hükümdarlar tarafından baskı altına alınıyor, izleniyor, kovuşturuluyor ve hatta ağır yaptırımlara uğruyorlardı. Dolayısıyla kovuşturmaya uğrayanlar kendilerini gizlemek gereğini duyuyor, yeraltına iniyor ve 'gizli örgüt' kimliğine bürünüyorlardı.

Bu süreçte İslam dünyasında en göze çarpan akımlardan birini –ve başta gelenini– giderek yayılan tasavvuf akımı ile sayıları durmadan artan mutasavvıflar oluşturuyordu.[1]

Başlangıçta Sûfî olarak anılan ve Suriye'de ilk zaviyeyi kuran Kûfeli Ebu Hâşimî'nin ardından 784 (785) yılında vefat eden Süfyân-ı Sevrî, eski Hristiyan keşişlerinden olan Zu'n-nûn, Horasanlı Bâyezîd Bistami (874-875), Hallac-ı Mansûr (921-922) ve Cüneyd Bağdadî gibi mutasavvıflar, tasavvufî görüşlerini bütün baskılara rağmen yayıyorlardı. Abdü'l-Kerim Kuşeyri (1072-1073) yazdığı risale ile tasavvufun ehl-i sünnet mezhebine uygunluğunu savunuyor, Gazâlî ise (1058-1112) birçok eserleriyle aynı paraleldeki görüşleri telkin ediyor, tasavvuf ile

---

[1] Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Prof. Dr. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Bşk. Yay. Ank. Üniv. Bas., 1966, s. II.

ehl-i sünneti sentez etme uğraşı veriyordu. Keza Suhreverdî-i Maktûl, Şahâbeddin Suhreverdî, Abdü'l-Kadir Geylânî ve ardılı olan mutasavvıflar müridlerinin ve halkın üzerinde büyük bir nüfûz elde ediyorlardı.[1]

Özellikle Gazâlî'nin, tasavvufî görüşleri ehl-i sünnet ile bağdaştırıp örtüştürmesi üzerine İslam aleminin her köşesine tasavvuf yayılıyordu. 12. ve 13. yüzyıllarda İran'da, Orta Asya'da, Suriye, Mısır ve Önasya'da pek çok tekkeler kurulmuş bulunuyordu. Özellikle 1164-1241 yıllarında yaşayan Muhyi'd-Din Arabî'den sonra tasavvufî vahdet anlayışını en geniş anlamda kucaklayan Sûfîler; dönemin sosyal, ekonomik ve siyasî gerekleri ve koşulları çerçevesinde son derece büyük etki ve önem kazanıyorlardı. Bu ortamda, Bağdat'taki Abbasî devletinin çöküşü nedeniyle bölgede tam anlamıyla bir otorite boşluğu meydana geliyordu. Abbasî halifelerinin maddî ve manevî nüfûzlarının zayıflaması, merkezî otoritenin parçalanmasına ve yerel Emirlerin güç odağı durumuna gelmesine yol açıyordu. Yerel Emirler ise hem maddî, hem de manevî alanda güçlerini arttırarak otoritelerini pekiştirmek amacıyla tekkelere ve mutasavvıflara gereksinim duyuyor, onlara iltifat ederek etkinlik kazanmalarına yardımcı oluyorlardı. Otorite boşluğu beraberinde anarşi ve asayişsizliği getiriyordu. Anarşi ve güvensizlik ise sosyal ağı çökertiyor, yoksulluğun artmasına yol açıyordu. Dahası... Doğu'dan gelen Moğallar ile batıdan gelen Haçlılar ortalığı tam bir harabeye çeviriyor, insanları umutsuzluğa ve çaresizliğe itiyordu. Bu ortamda tekkeler ve şeyhler adeta halkın tutunabileceği son dal, son umut kaynağı oluyorlardı. Çünkü onlar hem tasavvuf ilkeleri doğrultusunda ruhsal ve uhrevî telkinde bulunarak yoksul insanlara direnme gücü aşılayıp destek oluyor, hem de toplumdaki dayanışma unsurlarını harekete geçiriyorlardı. Sûfîler durmadan derinlik ve etkinlik kazanıyor, tekkeler ve tari-

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 12-13.

katlar zaafiyet içinde bulunan devlet yönetimleri tarafından adeta resmen tanınıyor, kabul görüyorlardı. Çok sayıda devlet yöneticisi, hatta hükümdar ve sultan büyük şeyhlere mürid oluyor, şeyhlerin nüfûzunu pekiştiriyordu. Bu işbirliği ile mutasavvıfların manevî iktidarı, hükümdarların dünyevî ve siyasî iktidarlarının arkasına geçiyordu. Böyle bir yapılanma, bazı güçlü devletleri bile korkutuyor, ürkütüyordu. Bu devletler önemli tedbirler alıyordu.

Bağdat halifelerinin nüfûzlarını yitirmeleri üzerine yerel güç odağı durumuna gelen Türk, Acem, Kürt kökenli emir ve sultanlar, halifelerin dinsel otoritelerini elde edebilmek için halkın eğilim gösterdiği uhrevî güce gereksinim duyuyorlardı. Bunun yolu ise fakirlere iyilik etmekten, alimlere ve mutasavvıflara saygı ve bağlılık göstermekten geçiyordu. Bu emir ve sultanlar, bir yeri ele geçirdikleri zaman hemen imarethâneler, camiler, tekkeler ve kervansaraylar yaptırarak fakirleri, mutasavvıf ve alimleri kazanmaya çalışıyorlardı.[1]

Şeyh ve mutasavvıfların elde ettikleri bu saygınlık büyük önem taşıyordu. Zira birbirini izleyen büyük karışıklık ve çalkantılar içinde, uhrevî liderler, kendilerine körü körüne bağlanmış bulunan onbinlerce müride (ve doğal olarak fakirlere) önderlik ediyor, onları –yereldeki– güçlü dinsel otoriteleriyle yönetip sevkediyorlardı. Bunların ellerindeki güç ile önemli siyasî roller oynamaları da kaçınılmaz bir durum haline geliyordu. Bu durumda yerel dinsel önderler, merkezî siyasî otorite ile işbirliği yaptıkları gibi, karşı karşıya da gelebiliyor; böyiece emir, sultan ve hükümdarlar kimi zaman tehdit ve güç kullanarak onları safdışı etmeğe çalışıyorlardı. O nedenle baskı altında kalan şeyh ve mutasavvıfların müridleri (bağımlıları) kimi zaman yeraltına iniyor, 'gizli örgüt' kimliğine bürünüyordu. Bu 'gizli örgüt' kimliği genellikle, ihtilalci bir

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 168, Dipnot no. 17.

tavır olarak ortaya çıkıyor, az da olsa bazı dinsel örgütler doğrudan 'suç ve çıkar örgütüne' dönüşüyordu. Ne ki her iki kimlikteki örgütler de çoğunlukla işbirliği ve kader birliği yapıyordu. Zira egemen –nisbeten– merkezî otorite bunlar arasında ayırım yapmıyor, her ikisini de aynı şiddette kovuşturuyordu. Bu oluşumun en çarpıcı örneğini, Mevlâna'nın aktardığı Hoca Azizan öyküsü oluşturuyordu:

> Ünlü mutasavvıf Hoca Azizan, Buhara'dan kalkıp Harzem'e geliyor ve iki dervişini hükümdara göndererek ikamet etmesine izin verilmesini istiyordu. Padişah saf bulduğu Hoca Azizan'a istediği izni veriyordu. Ancak kısa sürede şeyhin çevresine o denli kalabalık bir mürid kitlesi toplanıyordu ki, hükümdar bu oluşumdan korkuyordu. Nihayet Hoca Azizan'ı memleketten çıkarmaya karar veriyordu. Ama hoca, hükümdara kendi yazısıyla verdiği icâzetnameyi gösteriyordu. Hükümdar mahçup oluyor ve şeyhin müridleri arasına katılıyordu.[1]

Keza Harzemşah, ünlü mutasavvıf Mecnü'd-Din Bağdadî'yi ortadan kaldırıyor sonra da şeyhi Necmü'd-Din Kübrâ'dan af istetiyordu.

Bir yandan, dinsel anlamda önemli bir otorite merkezi oluşturan Ahmed Yesevî'nin vefatıyla meydana gelen uhreviyattaki disiplinsizlik sonucu ortaya çıkan karmaşa... Diğer taraftan Muhiddin-i Arabî'nin tasavvuf'u felsefî bir sisteme dönüştürerek ortaya koyması, mutasavvıflara önemli bir ayrıcalık kazandırıyordu. Mutasavvıflık ünvanı altında ise ortaya türlü çeşitli adamların çıkmasına neden oluyordu. Bunlar genellikle Batınîyye ilkeleri doğrultusunda faaliyet gösteriyor, Batınîyye ilkelerini halka anlatıyor ve halk arasında yayıyorlardı. Türklerin Önasya'ya girip yerleştikleri sırada İslam dünyası işte bu çalkantıları yaşıyordu.

Oğuz Türklerinin Önasya'da tesis ettikleri Selçuk devleti kuvvetlenip, çeşitli yerlerde Türk-İslam yerleşim birimleri tesis ederken, tüm di-

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 169, Dipnot no. 18.

ğer İslam beldelerinde olduğu gibi buralarda da tekkeler kuruluyordu. Dört bir yandan gelen şeyhler, dervişler, abdallar ve müridler buralarda faaliyet gösteriyordu. Bu derviş ve şeyhlerin arasında İran, Mısır, Irak ve Suriye'den gelenler gibi; Horasan, Buhara, Semerkant ve Maveraünnehir'in çeşitli yerlerinden gelen çeşitli mezhep ve tarikatların mensupları da bulunuyordu.

> "Moğollar, Hârizm'e müteveccih oldukları esnada, Şeyh Necmü'd-Din Kübrâ, eshabını (topladı) cemetti. Bunlar altıyüzden fazla idi. Şeyh Sa'de'd-Din Hamevî ve Radiyyü'd-Din Ali Lala gibi bazılarına dedi ki: Çabuk kalkınız, Şark'tan bir ateş zuhur etti ki garbe kadar yakacaktır. Ashabından bazıları bunun def'i için dua etmesini temenni ettiler; kabil değildir, dedi. Öyle ise siz de bizimle beraber geliniz, Horasan'a gidelim dediler; ben burada şehid olacağım, dışarı çıkmağa mezun değilim, cevabını verdi. Bunun üzerine birçok müridler Horasan yolunu tuttular. Moğollar Harzem'e geldikleri zaman, şeyh mütebaki (geriye kalan) müridleri ile onlara karşı çıktı. Önü açık bir hırka giymiş, iki koltuğunu taşla doldurmuştu. Nihayet elindeki taşlar bitti, sinesine bir ok değdi, çekip çıkardı ve düşüp vefat etti (H. 618). Kübrevîyye tarikatının kurucusu sayılan Şeyh Necmü'd-Din büyük bir mutasavvıftı. Mevlâna Bahâü'd-Din Veled'in de onun müridlerinden olduğu hakkında rivayet vardır. Onun diğer başlıca halifeleri Mecdü'd-Din Bağdadî, Sa'de'd-Din Hamevî, Baba Kemâl Cendî, Radıyü'd-Din Ali Lala, Seyfü'd-Din Baharzi, Necmü'd-Din Râzî, Cemalü'd-Din Kiylî gibi tasavvuf aleminde yüksek mevki sahibi birtakım şeyhlerdir."[1]

Özellikle Cengiz'in istilasından sonra Türkistan, Harzem ve İran'dan çok sayıda mutasavvıf ve alimler, acımasız saldırılara karşı koyamayarak daha batıdaki İslam ülkelerine çekiliyorlardı. Bu sırada pek çokları da Anadolu'ya sığınıyorlardı. Buradaki Anadolu Selçuk hükümdarı, gelen şeyh, alim ve mutasavvıfları samimiyetle kabul ediyordu.

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 171, Dipnot no. 21.

Özellikle 13. Yüzyılın ilk yarısında Önasya, en başta Mevlâna Celaleddin-i Rumî olmak üzere, pek çok mutasavvıfa ikametgah oluyordu. 13. Yüzyılda Anadolu'da tarikat kurma faaliyetlerinde bulunan mutasavvıflar arasında; Konya'da Evhadü'd-Din Kirmânî, Tokat'ta kendi müridi olan Muinüddin Pervâne'nin yaptırdığı tekkede Lema'at sahibi Fahrü'd-Din Irakî, Kayseri ve Sivas'da Şeyh Necmü'd-Din Dâye, Konya'da Muhyi'd-Din Arabî, onun eserlerine şerhler yazarak Vahdet-i Vücut felsefesini bütün çevreye yayan Sadrü'd-Din Muhammed bin İshaku'l-Konevî, onun müridlerinden Müeyyeddü'd-Din el Cendî ile Sa'du'd-Din Fergânî yer alıyordu.[1]

Yine 13. Asrın sonu ile 14. Yüzyılın başında İzmir, Bergama ve Amasya civarında Rıfaîlik (Rufailik) yayılmış bulunuyordu. 12. Yüzyılda Irak'ta Rıfaa kabilesinden olduğu için Rıfaî olarak adlandırılan Şeyh Ahmed, soyunu Ali'nin oğullarından Musa Kâzım'a dayandırıyordu. Buna karşılık tarikat, Sünnî idi. Rıfaîlerin temel ilkeleri ruhu ve bedeni eğitmeyi öngörüyordu. Bunun sonunda cam yiyor, ateş üzerinde yürüyebiliyorlardı.

Anadolu Selçuk Devleti'nin merkezî otoritesi. I. Alaaddin Keykubad'dan sonra iyice sarsılıyor, hatta tamamen ortadan kalkmış bulunuyordu. Bir yandan iktidar ve veraset kavgaları, diğer taraftan Moğol saldırısı, Rum ve Ermenilerle girişilen savaşlar, Anadolu'yu yoksulluk, kargaşa ve anarşiye boğmuş durumdaydı. Cangüvenliği tamamen yok sayılıyordu. Halk umutsuzluk içinde, tutunacak bir dal arıyordu. Halkın dertlerine ve gereksinimlerine maddî olmasa bile manevî bakımdan sadece tekke ve zaviye sahibi şeyhler yanıt verebiliyor, bu şeyhlerin müridleri halka yardımcı olarak uhrevî liderlerin cazibesini arttırıyorlardı. Çevreye yayılan menkıbeler, uydurulan keramet ve mucizeler, ağızdan

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 173-174.

ağıza yayılan efsaneler, dinsel liderleri bir kat daha yücelterek güncelleştiriyordu. Bu ortamda Önasya tam anlamıyla bir şeyhler ve babalar beldesi haline geliyordu. Üstelik sadece yoksul halk ve alt tabakadakiler değil, yöneticiler; hatta beyler ve hükümdarlar da halkın yaptığı gibi dinsel otoritelerin cazibesine kendilerini kaptırıyorlardı.

Örneğin; Karaman beylerinden Nûre'd-Din Bey Sivas'a geldiği zaman Baba İlyas'a biat ederek yedi yıl mağarada kalıyor, Şeyh'e müridlik yaptıktan sonra Nûre'd-Din Sûfî adını alıyordu. Bu sırada Anadolu'da beylerin 'görüşme(meşveret) meclislerinde' şeyhler de hazır bulunuyor, rüyalar (Şamanlıktan kalma bir alışkanlıkla) onlara yorumlatılıyordu. Nitekim Selçuk hükümdarı Mevlâna ile 'müşavere' ediyor, görüş alışverişinde bulunuyordu. Karaman Beyi Mehmed Bey de Mevlevî tekkesine gidiyor, şeyhe mürid oluyor ve Mevlâna'nın nüfûzu ve telkinleri sayesinde katliam ve şiddet uygulamaktan kaçınıyordu.[1]

Tüm bunlar cereyan ederken Önasya, dinsel önderler bakımından önemli bir cazibe merkezi oluşturuyordu. Türkistan'dan, Harzem'den, Horasan, Suriye, Irak ve İran'dan buraya; adeta bir sûfî, derviş, mürid, şeyh, pir, abdal ve baba vs. akını yaşanıyordu. Bu süreçte Önasya'da ehl-i sünnet ilkelerine bağlı zahidler; fikir ve inanç çevrelerinde tam bir egemenlik tesis edemiyorlardı. Zira gerek Roma, Yunan ve Hristiyan fikir ve geleneklerinin kalıntılarının güçlü etkileri, gerekse her türlü akımın tesis ettiği baskı sonucu ortaya çıkan geniş kapsamlı düşünce ve inanç platformu, tek bir akımın egemen olmasına olanak tanımıyordu. Aksine, bu durum farklı akımlar arasında kendi mantığı ve güç oranı çerçevesinde bir dengenin oluşmasını sağlıyordu. Bu akımlar arasında Vahdet-i Vücut felsefesi ayrı ve önemli bir yer tutuyordu. Türkistan'dan ve Harzem'den gönderilen/gelen dervişlerin 'zahidâne ve müttekıyâne'

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 175, Dipnot no. 32.

anlayışları, burada ister istemez daha hoşgörülü ortama ayak uyduruyor, serbest ve felsefî bir karakter kazanıyordu.

Bunların hepsinin ötesinde Önasya ile hem coğrafya, hem de insan yapısı (yani maddî-manevî) bakımından bir bütünleşme gösteren Suriye'de Batınî akımların yerleşmiş olması, Anadolu dinsel/siyasal yapısı üzerinde önemli bir rol oynuyordu. Batınîliğin Suriye'yi etkisi altına almış olması, gözünü Önasya'ya çevirmesine yol açıyordu. Nitekim tasavvuf görünümü altında Önasya'da çok çeşitli oyunlar oynanıyor, bu oyunlarda da güçlü Batınî akımların başında yer alan İsmâilîyye mezhebi önemli bir rol (hatta başrolü) oynuyordu.

İsmâilîlik ve –başta Karmatîlik olmak üzere– onun kollarından olan çeşitli Batınî akımların mensupları, siyasî egemenliği ele geçirerek kendi ilkelerini egemen kılmak amacıyla değişik kisveler arkasına gizlenerek faaliyet ve eylemlerini sürdürüyorlardı. Bu akımlardan biri halk tarafından deşifre edilip de tepki görünce (veya takibat ve baskıya uğrayınca), o akımın mensupları hemen kisve değiştirerek başka bir görünüme bürünüyor, eylem ve faaliyetlerini bu kez de yeni görünümleri altında sürdürüyorlardı. Bu nedenle Batınî ilkelere bağlı dinsel liderlerin, tasavvuf kisvesi altında gizlenmeleri, hatta panteist bir görünüm taşımaları kaçınılmaz oluyordu.

Anadolu'daki Batınîlerin büyük bir kısmının Önasya ile hem manevi ve fikrî, hem de ticarî bakımdan sıkı temasta bulundukları Suriye'den gelmeleri, bir kader niteliği taşıyordu. Zira hem tasavvuf kisvesi altında buraya birtakım Batınîler yerleşmiş bulunuyor, hem de bunlar Hülagû'nün Alamut kalesini ele geçirerek İsmâilîleri (Sabbahîleri) yok etmesi sırasında kaçıp kurtulan bazı Sabbahîleri koruyarak, Suriye'de barınmalarına, faaliyet ve eylemlerini sürdürmelerine yardımcı oluyorlardı.

Bu sırada Anadolu'daki sosyal, siyasal ve ekonomik zeminin de elverişli olması, Batınî kökenli sosyal hareketlere ortam teşkil ediyordu. Bu

hareket ve akımların başında ise; Babaî hareketi, Ahilik teşkilatı, Hurûfilik, Kalenderîlik ve Bektaşîlik (Yeniçerilerin Bektaşî olmaları büyük önem taşıyordu) gibi ihtilâlci dinsel yapılanmalar yer alıyordu. İkinci dereceden bazı etken ve unsurları da gözardı etmemek kaydıyla, bunları izleyen dinsel hareketler de yine Batınî kökenden kaynaklanıyordu.

• ***Bu aşamada konuya, Babaîliği irdeleyerek girmemiz gerekiyor. Babaîlik ve Babaî ayaklanması hakkında bilgi verir misiniz? 'Merkezî otoriteye karşı yerel güç odağı' bağlamında bu olayın önemi ne idi?***

Hiç kuşku yok ki 1240 yılında meydana gelen ve Önasya'nın doğusunu tam anlamıyla kan gölüne çeviren Babaî hareketi ve ayaklanması Anadolu sosyal zemininde (dolayısıyla Mafios Toplum Yapısı'nda) son derece derin, belirleyici ve kalıcı izler bırakıyordu. Bünyesinde, Horasan'ın kozmopolit inanç mozağiyini taşıyan Babaî hareketi, hem meşru nedenlere dayanıyor, hem de Batınîliğin, otorite karşıtı gizli amacına hizmet ediyordu.

Baba sözcüğü sözlüklerde 'kendi dölünden çocuğu olan erkek/Aile biriminde (kendinden ya da başkasından olan) çocuklara babalık görevi üstlenmiş kişi/Çocuklara göre bu kişi, onun için çocukların kullandığı sözcük/Baba gibi sevecen, koruyucu davranan, baba yerine konulan kimse/Sevilen, sayılan yaşlı için kullanılır/bir yapıtın, bir öğretinin, tekniğin vb., öncüsü/Kirli işler yapan yasadışı bir örgütün başı/Eskiden kimi tarikat ve tekke büyüklerine verilen ad, onlar için kullanılan san' olarak tanımlanıyordu.[1]

Bu tanımlamanın son maddesinde yer alan 'Baba'nın dinsel anlamı, İnanç Sözlüğünde şöyle yer alıyordu:

---

[1] Büyük Larousse, C. 2, s. 1158.

"İslam gizemciliğinde, özellikle 12. Yüzyıl'dan sonra tarikat şeyhlerine Türk, Fars ve Berberî dillerinde Baba adı verilmiştir. Ayrıca babalık başlı başına bir Türk mezhebi olduğu gibi, Bektaşîliğin de pek önemli bir derecesidir. Bektaşîlikte Baba, halifeden sonra gelen en büyük rütbedir."[1]

Nitekim, Yesevîliğin kurucusu Hoca Ahmed Yesevî'nin şeyhi de Baba diye anılıyor ve Arslan Bab/Baba olarak tanımlanıyordu. Prof. Dr. Fuad Köprülü'ye göre Ahmed Yesevî'nin ortaya çıktığı sıralarda Türk alemi çok uzun zamandan beri tasavvuf fikirlerine ve mutasavvıfların keramet ve menkıbelerine aşinâ bulunuyordu. Bunlar sadece yerleşik düzendekiler (kentliler) arasında değil, göçebe Türkler arasında da yayılmış bulunuyordu.

Bu çerçevede ilahî ve şiirler okuyan, Allah rızası için iyiliklerde bulunan, onlara cennet ve saadet yolunu gösteren dervişleri Türkler; eskiden (Şamanlık zamanlarında) dinsel bir kutsallık verdikleri ozanlara benzeterek coşku ile kabul ediyorlardı. Onların söylediklerine önem veriyor, inanıyorlardı. Böylece eski ozanların yerini ata veya Bab/Baba ünvanı verilen dervişler alıyordu.

Peygamberin ashabından olduğu ileri sürülen Arslan Bab/Baba Türkistan'dan kalkıp İslam dinini anlamak amacıyla Arap yarımadasına gidiyordu.[2]

Menkıbeye göre Arslan Baba rüyasında Peygamber tarafından küçük bir çocuk olan Ahmed Yesevî'yi eğitmekle görevlendiriliyordu. Arslan Baba'nın eğitimi sayesinde Ahmet Yesevî, olgunluk mertebesine çocuk yaşlarda erişiyor, çevrede şöhret kazanıyor, gösterdiği kerametlerle Türkistan evliyası oluyordu.

Yine menkıbeye göre Ahmet Yesevî, Arslan Baba'nın telkiniyle bir

---

[1] Orhan Hançerlioğlu, a.g.e., s. 89.

[2] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 14.

aralık Buhara'ya giderek Şeyh Yusuf Hamedanî'ye katılıyor, onun vefatı üzerine Buhara'da halkı davetle meşgul oluyordu. Sonra Yesi'ye gidiyordu. Hoca Ahmed Yesevî, bu kasabada durmadan talim ve irşad ile uğraşıyor, çevresindeki müridlerin sayısı sürekli artıyor, şöhreti tüm Türkistan'ı, Maveraünnehir'i, Horasan'ı, Harzem'i kaplıyordu. İslamiyetin zâhir ve bâtın ilminde bütün seçkinlerini aşıyordu. Müridlerine hem zâhir, hem de bâtın ilimlerini öğretiyordu.

Bu sırada Horasan'da, Horasan Erenleri/Horasan Pîrleri/Horasan Erleri ya da Horasanîler diye adlandırılan ve kurumlaşmış bir tasavvuf anlayışını benimseyen mutasavvıflar yaşıyordu. Horasan Erenlerinin Ali'ye ve Ali'nin soyuna bağlılıklarının nedenini; Oniki İmamın sekizincisi olan Ali er-Rıza'nın mezarının Horasan'ın Tûs kentinde olması teşkil ediyordu. Horasan Erenlerinin ortak özelliği ehl-i beyt sevgisini ön planda tutmaları teşkil ediyordu. Buna paralel olarak mutasavvıflar; iyiliklerini gizleyip kötülüklerini teşhir ederek halk tarafından kınanmayı nefse karşı savaşta etkin bir yöntem olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle Melamî/Melametî olarak anılıyorlardı. Nitekim Horasan Erenleri sıfatı giderek Melamîliği benimseyen bütün mutasavvıflar için kullanılıyordu. Keza zamanla, tarikat niteliği taşıyan Kalenderîlik, Camiyye, Haydarîlik gibi mutasavvıf grupları, Abdallar ve Melamîliği meslek sınıfları arasında örgütleyen 'fütüvvet ehli (Ahiler)' de Horasan Erenleri olarak anılıyordu.

Nitekim (menkıbeye göre) Horasan Erenleri Ahmed Yesevî'nin şöhretini duyuyor, ona değer veriyor ve fakat gerçek derecesinin ne olduğunu bilmiyorlardı. Nihayet büyük bir toplantı düzenleyerek Hoca Ahmed'i davet ediyorlardı. Hoca Ahmed Yesevî (menkıbeye göre) büyük bir mucize gerçekleştiriyordu. Bu mucize karşısında Horasan Erenleri topluca Hoca Ahmed'e mürid oluyordu:

"Hoca Ahmed Yesevî'nin, dünyanın dört tarafından gelmiş 99.000 müridi vardı. 12.000 'velayet-meab, keramet-İktisâb, Kâmil, mükemmel eshab-ı süffası vardı ki huzurundan ayrılmazdı; fakat irşat ve ruhsatları ile etrafa gönderilen halife ve şeyhler bunda dahil değildir. Onun başlıca halifeleri şunlardır: Sûfî Muhammed Danişmend Zernûkî, Süleyman Hakîm Ata, Baba Maçin, Emir Ali, Hakîm, Hasan Bulgânî, İmam Mergazî, Şeyh Osman Magribî."[1]

Kaldı ki Hoca Ahmed Yesevî'nin halifeleri sadece bir bölge ile sınırlı kalmıyordu. Örneğin; Kıpçak halifeleri ayrıydı. Buna karşılık 'Rum diyarı' adı verilen Önasya'da, Rumeli'de ve Azerbaycan'da halifeleri bulunuyordu.

Hoca Ahmed Yesevî'nin Horasan'a gelerek Horasan Erenlerini etkilemesi, Horasan ile adeta uhrevî bir bağlantı içinde bulunan Önasya'da aynı yönde oluşumlara yolaçıyordu. Nitekim; Hoca Ahmed Yesevî'den hem Nakşîbendiliğin, hem de Batınîliğin izlerini taşıyan Bektaşîliğin etkilenmesi gözleniyordu.

Nakşîbendilik; tarikatın pîri Hacı Bahâü'd-Din Nakşîbend lakabıyla tanınan Muhammed bin Muhammedü'l Buhârî'nin, Yesevî şeyhlerinden Kasam Şeyh ve Halil Ata ile birlikte bulunmasından kaynaklanıyordu.

Bektaşîliğin Yesevîlikten etkilenmesi ise –iddiaya göre– Hacı Bektaş Velî'nin doğrudan Hoca Ahmed'in müridlerinden olmasından kaynaklanıyordu.

Şüphe yok ki Hoca Ahmed Yesevî, çok sayıda şeyh ve müridini Önasya'ya göndererek, Yesevîliği –veya etkilenen tarikatları– burada yayarak kökleştirmeye çalışıyordu.

Anadolu Selçuk Devleti'nin son döneminde giderek yoğunlaşan Önasya'ya derviş ve şeyh akını, nihayet çöküş sürecindeki (Selçuk Devleti)

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 27.

merkezî otoriteyle karşı karşıya geliyordu. Nitekim bu gerilim, Babaî ayaklanması ile kanlı bir sürece giriyordu.

Anadolu Selçuk yönetimi, kentlerdeki Sünnî halka dayanan bir anlayışı ön planda tutarak, devleti örgütlemiş bulunuyordu. Buna karşılık uçlardaki, özellikle de kırsal kesimdeki halk –ki bunlar ezici bir çoğunlukla Türkmenlerdi– devlet yönetimi tarafından dışlanıyordu. Kentlerdeki Sünnî halk ile kırsaldaki ve uçlardaki Türkmenler, sadece sosyal ve ekonomik bakımdan değil, inanç bakımından da birbirlerinden farklılık gösteriyorlardı. Türkmenlerin inancında, geçmişteki dinlerinden, özellikle de Şamanizm'den ve Maniheizm'den derin izlere rastlandığı gibi; bu dönemde Önasya'ya akın eden şeyh ve dervişlerin, İslamiyeti farklı kılan 'eğilimleri' de etkili olmuş bulunuyordu. Aşırı Şiî akımlar, İsmâilîlik, Karmatîlik gibi eğilimlerin yanı sıra; Batınîlikten etkilenen veya kaynaklanan diğer bazı –İslamî örtü altında faaliyet gösteren– akımlar da, birçok bölgede gizli veya açık örgütlenerek faaliyet gösteriyordu. Önasya'ya yeni gelmiş olan ve göçerlikten yerleşik düzene henüz geçmemiş veya geçmekte olan Orta Asyalı Türkmenler, yine Orta Asya'dan gelen ve Şamanlık kokan dinsel önderleri kendilerine daha yakın hissediyorlardı. Üstelik, bir yandan Moğol saldırıları, diğer yandan Rum ve Ermeni savaşları ve bunlara paralel olarak Beylerarası mücadele, Türkmenlerin inanç bağlamında kümeleşmelerine ve kendi aralarında kendilerinden olan yerel bir güç odağının çevresinde dayanışma içine girmelerine neden oluyordu. Bu dönemde artık 'yerel güç odağı' haline gelmeye başlayan pîrler, şeyhler, dedeler gibi dinsel önderler çevresinde ortaya çıkan minimal dayanışma örgütleri/grupları, can güvenliğinden, ekonomik sorunlara kadar pek çok alanda sorunların çözümünde etkili oluyordu.

Ancak Anadolu Selçuklu yönetiminin merkezî otoritesi giderek zayıflıyor, bu da acze düşen yönetimi saldırganlaştırarak acımasızlaştırı-

yordu. Hiç şüphe yok ki bu olumsuz gelişmede, merkezî yönetimle taşradaki Türkmenler arasında var olan inanç farklılığı da büyük rol oynuyordu. Moğol baskısından yılarak Önasya'ya göç eden Türkmen sayısının durmadan artması ve buna paralel olarak sorunların sürekli büyümesi, Selçuk merkezî yönetimi ile Türkmenler arasındaki gerilimi durmadan arttırıyordu.

İşte bu ortamda, Baba İlyas adlı bir şeyh Amasya'nın Çat köyüne gelerek yerleşiyordu.

Gerçek adı Suca'üd-Din Ebul beka Şeyh Baba İlyas bin Ali Horasanî olan bu şeyh, adında da yer aldığı gibi Horasanlı bir babanın oğlu idi. torunu olan Aşıkpaşazâde'ye göre Şeyh Baba İlyas Horasanî II. Yüzyıl mutasavvıflarından Seyyid Ebu'l Vefa'nın mürid ve halifelerindendi.[1]

Bir başka iddiaya göre ise Baba İlyas Anadolu'ya Dede Gargın adlı başka bir şeyhin halifesi olarak geliyordu.

Ancak iddialar bununla da bitmiyordu:

> "Bu aralık nübüvvet veya ıslah-ı âleme memuriyet iddiasıyla zuhur eden Baba İlyas Horasanî nâm serseri şeyhin Amasya civarında bi't-teşkil Babaîler namını alan avenesi ..."[2]

Bu arada Baba İlyas'ın Acem olduğu da ileri sürülüyordu:

> "Şakâik tercemesinde Baba İlyas-ı Acem nâmı altında bu şeyhten ve bu vak'adan..."[3]

Behçetü't-Tevarih'e göre de Baba İlyas 1150-1151 yıllarında Selçuk Sultanı Mesud'un inşa ettirdiği Hankâh-ı Mesûdî şeyhlerindendi. 1230-1231 yıllarından itibaren şöhret kazanan bu zatın adı Horasanlı Şü-

---

[1] Aşıkpaşazade Tarihi, a.g.e., 46.

[2] Prof. Dr. Fuad Köprülü, Age, s. 177: Dipnot no. 35.

[3] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 177, Dipnot no. 35.

ca'üd-Din bin Ali Horasanî idi.[1]

Baba İlyas aşırı Şîîlik zemininde Türkmenlerin eski dini olan Şamanlık başta olmak üzere; Horasan'ın kozmopolit inanç yapısı içinde egemen olan daha çok Batınî ve özellikle de İsmâilîyye'den ilham alan ve izler taşıyan bir tarikat kuruyordu. Baba İlyas'ın inanç örgütünün ilk hedefini, ilham aldığı akımların ortak karakteri olan merkezî otoriteye karşı çıkarak kendi görüşlerini yaşama geçirmek amacı oluşturuyordu. Dolayısıyla merkezî otorite tarafından dışlanan ve ezilen halk arasında, kısa zamanda bir cazibe merkezî oluşturuyor ve müridlerinin sayısı hızla artıyordu. Baba İlyas'ın en önemli müridi ve halifesi Baba İshak'tı.

Sahâifü'l Ahbar'da şöyle deniyordu:

> "637 senesi eriştikde Şumeyşad (Samsat) a'mâlinden Kefersud nahiyesinde Baba İshak nâm bir müfsid zuhûra gelüb, huruc eyledi. Bu habis, aslında izhar-ı zühd ve riyâ ve dünyadan i'râz sûretinde görünüb Türkmen tâifesinden ve sair ehl-i kurâ sâde-dillerinden kendiye vâfir mürid ve mu'tekıd peydâ eyledi ve bir mikdar hokkabazlık dahi bilib ol şu'bedeleri kerâmet olmak üzere halka satardı. Sonra Amasya taraflarına varub ol nevâhide dağ başında bir mağarada mekân tuttu ve kendi has müridlerinden gayrı yanıına kimseyi getirmez oldu."[2]

Baba İlyas'ın müridleri adeta üniforma gibi tek tip bir giysi giyiyorlardı. Bu giysi; kırmızı başlıktan, siyah cübbeden ve ayaklara giyilen aynı model nalınlardan oluşuyordu. Üniforma içindeki bu müridler ilk bakışta bir orduyu anımsatıyordu. Bu bağlamda Baba İlyas'ın nüfûzu giderek artıyor ve yayılıyordu. Batınî tarikatlarda olduğu gibi Babaîler de bir süre sonra şeyhlerini peygamberlik düzeyine yükseltiyorlardı. Ona Baba Resul demeye başlıyorlardı. Bu durum tipik bir Batınî/İsmâilî an-

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, Age, s. 177, Dipnot no. 35.

[2] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 178, Dipnot no. 35.

layışı yansıtıyordu. Tıpkı İsmâilîyye İmamlarının peygamberleştirilmesi gibi, Baba İlyas'ın ve halifesi Baba İshak'ın da Baba Resul diye adlandırılarak Peygamberleştirilmesi, ilginç bir koşutluk teşkil ediyordu. Keza yandaşları onun, kâmil ve günahsız bir pîr olduğunu, –Şamanlıktaki gibi– olağanüstü güçlere sahip bulunduğunu ve tüm benzerleri gibi onun da ölümsüz olduğu inancını paylaşıyorlardı.

Baba İshak, Baba İlyas'ın son derece zeki bir halifesiydi. Babaîliği Anadolu sathına yaymak amacıyla bir plan yapıyordu. Bu plana göre Sadettin Köpek adlı müridini Konya'ya gönderiyordu. Köpek, Selçuk sarayına nüfûz ediyordu. Sultan Alaaddin Keykubad Sadettin Köpek'e iltifat etmiyor, fakat Babaî dâisi Şehzade Giyaseddin Keyhüsrev'e yanaşıyor ve gözüne girmeyi başarıyordu. Bu yakınlaşma sayesinde Köpek, Babaîliği saray çevresinde yayıyor ve bazı yöneticileri bu yoldan kendine bağlıyordu. Köpek ayrıca; yine Babaîlerle yakın bir münâsebet ve işbirliği içinde bulunan Ahi Evran ile de temasını sürdürüyor, bu yoldan Konya'daki Ahiler tarafından da destekleniyordu.

Sadettin Köpek bu arada, Şeyhi Baba İshak'ı saraya davet ediyor ve onu Sultan Alaaddin Keykubad'ın huzuruna çıkarıyordu. Bu çerçevede Şehzade Keyhüsrev ile Köpek arasındaki ilişki giderek gelişiyor, bu olumlu beraberlik bir komplo girişimine dönüşüyordu. Nitekim Babaî şeyhi ile müridi, Şehzade'yi babasına karşı kışkırtıp yönlendiriyordu. Sonunda Gıyaseddin Keyhüsrev babasını zehirleyerek öldürüyordu. Başta Ahi Evran olmak üzere Konya Ahileri de bu suikasta çeşitli derecelerde katkıda bulunuyorlardı.[1]

Şehzade, 2. Gıyaseddin Keyhüsrev olarak Selçuk tahtına çıkıyordu. Sultan Keyhüsrev, Sadettin Köpek'i Vezir-i azâm yapıyor, kendisine Emir Sadettin payesini veriyordu. Köpek elde ettiği bu imkan sayesin-

[1] Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi–Enver Behnan Şapolyo–Türkiye Yay., İst., 1964–s. 416.

de, kendisine muhalefet eden ve eski dönemde yüksek mevkilerde görev yapan Selçuk devlet adamlarını katlettiriyordu. Ayrıca Tokat, Çorum, Sivas, Şarkîkarahisar ve Canik vilayetlerinde Babaîliği yayıyor, binlerce Türkmeni tarikatlarına katıyordu.

Bu Türkmenler Selçuk merkezî yönetimine karşı derin bir kin besliyordu. Zira Selçuk yönetimi Acem kültürüne büyük hayranlık besliyordu. Alimler de eserlerini Farsça yazıyordu. Ancak en önemli zıtlaşma, Selçuk yönetiminin, Oğuzların Kınık boyuna mensup olmalarından kaynaklanıyordu. Diğer boyların beyleri devlet yönetimine nüfûz edemiyor, siyasî ve askerî bakımdan etkin görevlere getirilmiyor, bu nedenle de söz sahibi olamıyorlardı.

Sadettin Köpek'in etkisi altında kalan Sultan Keyhüsrev, durmadan zalimleşiyor ve acımasızlaşıyordu. Padişah o denli Köpek'in etkisi altında kalıyordu ki; kardeşleri Rükneddin Süleyman ile İzzeddin Kılıçarslan'ı anneleriyle birlikte önce hapse attırıyor, sonra kendi çocuğu olunca da öldürtüyordu.[1]

Sultan 2. Gıyaseddin Keyhüsrev sonunda içine düşürüldüğü durumu ve bunda Babaîlerin oynadığı rolü fark ediyor, Sadettin Köpek'i azlederek öldürtüyordu. Bununla da yetinmiyor, çevresindeki Babaîlere ve Aliseverlere karşı son derece zalimce davranıyor, onları saraydan uzaklaştırıyor, katlettiriyordu. Aynı muamele Ahilere de yapılıyordu. Üstelik Ahiler bütün Selçuk topraklarında takibata uğruyor ve sürülüyordu. 2. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası gibi sağduyulu bir hükümdar olamıyordu. Zevk ve sefasına düşkünlük gösteriyor, geleneksel ahlak anlayışından uzaklaşıyordu. Üstelik icraata zulümle başlıyor, babasının zamanında büyük saygı gören Sivas Valisi Hüsamettin Kırhan'ı tutuklattırarak hapsettiriyordu. Vali Kırhan, Türkmenler arasında çok seviliyor, bü-

[1] Necib Asım, Mehmed Arif, a.g.e., s. 443.

yük bir prestije sahip bulunuyordu. Keza, o sırada Önasya'ya sığınmış bulunan Harzemliler de Vali'ye özel bir sevgi ve bağlılık gösteriyor, ona karşı derin sempati besliyordu. Vali'nin hapse atılması ve aşağılanması öncelikle Harzemlilerin tepki göstermesine ve hayal kırıklığına uğramalarına neden oluyordu. Nitekim Harzemliler, geldikleri Mezopotamya'ya geri dönmek üzere yola çıkıyorlardı.

Ancak, onları gözlemekle görevli olan Selçuk askerleri kendilerine kötü muamele ediyor, bu nedenle Harzemlilerle askerler arasında yer yer çatışmalar çıkıyordu. Bunun temel nedenini ise; Harzemlilerin (bir dönem İran topraklarında yaşamları nedeniyle) Şiî sempatizanı olmaları, buna karşılık Selçuk yönetiminin Sünnî yöneticiler elinde bulunması ve Sünnî yönetimin de çevredeki diğer Sünnî idarelerle işbirliği yapması teşkil ediyordu. Harzemliler, kendilerini engellemeye çalışan Selçukluları kenara iterek yollarına devam ediyorlardı. Böylece Selçuk topraklarından çıkıyorlardı. Bu olaylar sırasında bazı Selçuklular zarar görüyor, birtakım yönetici ve subaylar yaşamlarını yitiriyordu.[1]

Mesele bununla bitmiyordu. Buna paralel olarak Sultan Keyhüsrev giderek acımasızlaşıyor, insanlara zulmediyor, gerekli veya gereksiz yere durmadan kan döküyordu. Nitekim, Mezopotamya'ya dönen Harzemlileri geri çağırıyor, daveti reddedilince de Suriye'deki Eyyubilerle işbirliği yaparak onları mağlup ve perişan ediyordu. Ancak bu vahşetinin nimetini kendisi değil, ateşi maşa ile tutan Eyyubiler topluyordu. İhanete uğrayan Keyhüsrev boş durmuyor, Eyyubilerin elinde bulunan Diyarbekir'i alıyordu. Eyyubiler, kendi saltanatlarının tanınması kaydıyla Keyhüsrev'e boyun eğiyorlardı.

Fakat tüm bu gelişme ve karışıklıklar istikrarsızlık kaynağı oluyor; bu da ülke içinde olumsuz etkilerini gösteriyordu.

---

[1] Necib Asım, Mehmed Arif, a.g.e., s. 442-443.

Baba İshak ile Harzemliler arasında bir 'inanç paralelliği' gözleniyordu. Örneğin; Harzemliler arasında tasavvuf, geniş çapta yayılmış bulunuyordu. Kaldı ki Harzem Türkmenleri ile Anadolu Türkmenleri de kendilerini birbirlerine yakın hissettiriyorlardı. İsmâilîyye mezhebindeki Fatımîlerin yerine egemen olan Sünnî Eyyubilerle işbirliği yapan Selçuğun dayandığı Sünnî yönetimin, Harzemleri perişan ederek kanlı biçimde ezmesi; tüm Türkmenlerin yanı sıra Baba Resul ile çevresindekilerin de büyük infiale kapılmalarına yol açıyordu.

Bu aşamada, Baba İlyas'ın güçlü ve önde gelen halifesi olan Baba İshak da bu tepkinin yoğunlaşmasında önemli bir rol oynuyordu. Baba Resul gibi Baba İshak –ki ona da Baba Resul deniyordu– da Horasan kökenliydi. Horasan'dan gelerek Kefersud'a yerleşen bir Türkmen ailesinin oğluydu. Ancak onun hakkında da çeşitli iddialar ortaya atılmış bulunuyordu.

Amasya Tarihi'nin yazarı Hüseyin Hüsameddin, Baba İshak Kefersudî'nin aslen Rum dönmesi olduğunu ileri sürüyordu. İddiasına göre Baba İshak Sivas Kadısı Ebu Abdullah Muhammed'den Şiîliği ve Batınîliği öğreniyor, onun vefatından sonra da Baba İlyas'a katılıyordu.[1]

Şeyhliğini Baba İlyas'ın, halifeliğini ise Baba İshak'ın yaptığı bu tarikata Babaîlik adı veriliyordu. Nitekim Babaî Ayaklanması diye anılan olayda başrolü Baba İlyas kadar Baba İshak da oynuyordu.

Tarih boyunca gerek Baba İlyas, Baba İshak ve Babaîlik, gerekse Babaî ayaklanması hakkında ortaya pek çok iddialar atılmışsa da; hiç kuşku yok ki bu olayda 2. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sünnî olmayanlara, Türkmenlere ve özellikle de Harzemlere karşı son derece olumsuz, adaletsiz ve acımasız davranması en önemli rolü oynuyordu. Üstelik de Türkmenlerle arasındaki bağların, Sadettin Köpek'in azledilmesi ve öldürülmesiyle koptuğu anlaşılıyordu.

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 178; Dipnot no. 35.

Eyyubilerle işbirliği yaparak Harzemleri ezmesi, zaten yoksul olan Türkmenleri dışlayarak onları acımasız yöneticilerinin keyfine terk etmesi, kendisinin ise deneyimsiz ve dengesiz politikalar izlemesi; Gıyaseddin Keyhüsrev'in otoritesini günden güne zayıflatıyor, bölgede bir güç odağı haline gelen Babaîlerin ise tepkilerini üzerine çekiyordu. Bu oluşumu daha kapsamlı biçimde ortaya koymak gerekirse; Anadolu Selçuk Devleti'nin merkezî otoritesine karşı, taşrada ve uçlarda ortaya çıkan 'yerel güç odakları' ayağa kalkıyor ve direnişe geçiyordu. MAFİA'nın 'çağdaş tanımında' yer alan 'merkezî otoriteye karşı yerel gücün direnişi' olgusu, bu olayda adeta yaşama yansıyor, tarihsel süreçte bir 'sosyal etken' olarak belirginlik kazanıyordu. Selçuk merkezî otoritesi bu başkaldırı karşısında önce gerilemek zorunda kalıyor, daha sonra gelişmeler şöyle cereyan ediyordu.

Baba İlyas başlangıçta Amasya'da bir mağaraya çekiliyor ve çevresine müridlerini topluyordu. Sürekli olarak Keyhüsrev aleyhine propaganda yapıyor, Selçuk merkezî yönetimini yerden yere çalıyordu. Zaten hoşnutsuz olan Türkmenler ona katılıyor ve çevresindeki kalabalık günden güne artıyordu. Nihayet bir gün, tanrıdan kendisine emir geldiğini, fenalıkları düzeltmek ve kötülükleri ortadan kaldırmakla görevlendirildiğini söyleyerek isyanı başlatıyordu.

Baba Resul, müridlerini yönetip yönlendirerek Amasya ve Tokat'a saldırıyordu. Bu arada Urfa ve Harran bölgesindeki Harzemşahları da Selçuk Sultanına karşı savaşmaya çağırıyordu. Baba İshak'ın öncülüğünde güneydoğu'da harekete geçen Babaîler ise Samsat, Kâhta ve Adıyaman bölgesini yakıp yıkıyor, yağmalıyordu. İhtilalci asiler, kendilerine katılmayan veya karşı çıkan Müslüman ve Hristiyanları öldürüyor, mal ve mülklerine el koyarak yağmalıyorlardı.

Selçuk merkezî yönetimi Baba İshak ve Babaîlerin üzerine Malatya Subaşısı Muzaffereddin Ali Şir'i gönderiyordu. Ancak Babaîler, Muzaffereddin Ali Şir'in kuvvetlerini yeniyor ve Sivas üzerine yürüyorlardı.

Bu yürüyüş sırasında göçebe Türkmenler da Babaîlere katılıyordu. Dolayısıyla ayaklananların sayısı hızla artıyordu. Baba İshak'ın amacı, kuvvetlerini Baba İlyas'ın kuvvetleriyle birleştirmek olduğu için, Sultan 2. Gıyaseddin Keyhüsrev büyük bir korkuya kapılıyordu. Keyhüsrev bu nedenle Beyşehir Gölü üzerindeki Kubadabad'a çekiliyor, Amasya Subaşısı olarak atadığı Mübârizü'd-Din Armağan Şah'ı da isyanı bastırmakla görevlendiriyordu.

Armağan Şah, Türkmenlerden önce Amasya'ya giriyor, burada Baba İlyas'ı yakalıyor ve kale burcuna asarak idam ediyordu. Bundan kısa bir süre sonra Babaîler Amasya'ya geliyorlardı. Bunlar Baba Resul'ün ölümsüzlüğüne inanıyorlardı. Amasya'ya saldırıyor, kenti ele geçiriyor, Amasya Subaşısı Armağan Şah'ı da yakalayarak öldürüyorlardı.

Türkmenler, Amasya kentinden sonra Konya'ya doğru harekete geçiyordu. Sultan bu kez iyiden iyiye paniğe kapılıyor ve çözümü, muhtemel bir Moğol saldırısına karşı Erzurum uc'unda yedekte beklettiği ordusunu, asilerin üzerine göndererek savaşa sürmekte buluyordu. Bu arada Müslüman askerlerin ihanet ederek Babaîler safına geçmesinden endişe ediliyor, bu nedenle de Selçuk yönetimi altında bulunan Frenk ve Gürcülerden birlikler oluşturularak, asilerin üzerine sevkediliyordu.

Türkmenler ile Selçuk ordusu Kırşehir'in Malya Ovası'nda karşı karşıya geliyordu. Selçuk ordusundaki Müslümanlar, Babaî şeyhlerinin ölümsüzlüğüne ve dinsel gücüne inandıkları için Baba İshak ile kuvvetlerine saldırmaktan kaçınıyordu. Nitekim, Selçuk ordusundaki Hristiyan öncüler harekete geçiyor, Babaîlere ilk zayiatı verdiriyorlardı. Bunu gören Müslüman askerler de cesaretlenerek saldırıya geçiyordu. Bu savaşın sonunda Selçuk kuvvetleri –bebekler hariç– tüm Babaîleri kılıçtan geçirerek tarihin en kanlı ve büyük katliamlarından birini gerçekleştiriyordu.[1]

---

[1] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 177, 178, 179, Büyük Larousse, C. 2, s. 1160-1161.

Selçuk yönetiminin Babaîlere karşı acımasızca davranması, birden fazla nedenden kaynaklanıyordu. Her şeyden önce Babaîlerin Batınîliğe dayanması, Selçuk Sünnî yönetimini son derece rahatsız ediyordu. Hele, Babaîlerin Baba İlyas'ı 'Resul' diye adlandırarak peygamber mertebesine yükseltmesi, İsmâilîye mezhebiyle ilintisini kanıtlıyordu ki, Selçuk yönetimi bu hususa büyük tepki gösteriyordu. Nitekim, haklı nedenlere dayansa da dayanmasa da Babaî ayaklanması, Babaîliğin isyancı/ihtilâlci karakterini ortaya koyuyordu ki bu da İsmâilîyye mezhebinin temel ilkeleri arasında yer alıyordu. Mesele bununla da bitmiyordu. Babaîler, İran'dan son derece etkilenmiş olan Harzemşahlılarla sıkı bir işbirliği içinde bulunuyorlardı. Bu işbirliği Selçuk yönetiminin tepkisini arttırıyordu. Nihayet Babaî ayaklanması sırasında Harzemşahlılarla birlikte, Trabzon Krallığı da Selçuklulara karşı harekete başlıyordu.

Babaî ayaklanması aşırı şiddet kullanılarak ve oluk gibi kan dökülerek bastırılıyordu. Bu da, olaylardan sonra Babaîliğin Anadolu sosyal/dinsel/siyasal yapısında derin izler bırakmasına yol açıyor ve yeni yapılanmalara neden oluyordu.

Her şeyden önce Babaîlik; Bektaşîlik, Hurûfilik, Kızılbaşlık, Kalenderîlik, Abdallık gibi genellikle ehl-i sünnet dışı sayılan akımların içinde eriyor, onlara nüfûz ediyordu. Bu akımların hem maddî, hem de manevî anlamda yapısını etkiliyordu. Dahası... Babaîlik, Ahilik üzerinde de önemli bir etken oluyordu. Bir başka ifade ile Babaîlik 'görünüm,' (kisve) değiştiriyordu.

Selçuk yönetiminin aşırı şiddet kullanarak ayaklanmayı bastırması ile mesele sonuçlanmıyor, daha sonraki süreçte sadece Babaîlik değil, aynı zamanda tüm Batınî eğilimler nefes aldırılmadan izleniyordu. İzlenmekle de kalınmıyor, ağır biçimde cezalandırılıyordu. Buna karşılık, kılıçtan kurtulan Babaîler de Önasya'ya dağılıyor, gizli olarak faaliyette bulunuyor, bir bakıma yer altına inerek hem yeni türdeş akımların doğ-

masına ve yayılmasına zemin hazırlıyor, hem de mevcut yapılanmaları kendi hedeflerine doğru yönetip yönlendiriyorlardı.

Bir başka ifadeyle Selçuk merkezî otoritesine karşı Babaîlerin temsil ettiği yeni güç odakları –ki bu odaklarda devletin vurucu gücünü oluşturan Türkmenler ağırlıkta bulunuyordu– giderek yaygınlaşarak örgütleniyordu. Bu örgütler ortam uygun olunca asi/ihtilalci karakterini ortaya koyuyor, kimi zaman da dıştan –genellikle dinsel bir sır perdesi altında– faaliyetini –yabancılara kapalı olarak– sürdürüyordu. Nitekim bu dinsel görünüm; tasavvuf, fütüvvet ve Ahilik oluşumlarının görünümünü de alabiliyordu.

Unutmamak gerekir ki Babaî ayaklanmasının aşırı şiddetle bastırılması ve başarısız olması, daha uzun bir süreçte; Türkmen ağırlıklı uç beylerinin Selçuk merkezî otoritesine karşı sürekli başkaldırılarda bulunmasına neden oluyordu. Bu durum giderek sistematik bir yıpratma politikasına dönüşüyordu. Nihayet, Selçuk merkezî otoritesiyle birlikte –diğer etkenler ve sorunlar nedeniyle– devlet de çöküyordu. Selçuk devletinin enkazı üzerine kurulan Osmanlı devletinin rehberliğini ise, yine bir Ahi Babası olan Edebali yapıyordu.

Babaî ayaklanmasından sonra meydana gelen oluşum ve örgütlenmeler, dışa kapalı grupların ortaya çıkmasına yol açıyor, bu gruplar ve örgütler ise Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurları olan 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamında etkinliğe yol açıyordu. Bu yapılanma, benzerlerinden farklı olarak dinsel bir karakter taşıdığı için, merkezî otoritenin benimsediği ahlak ve hukuk anlayışına karşı kendi ahlak ve hukuk anlayışını dayatıyordu. Bu da mafios yapılanmanın temel unsuru olan Çifte Hukuk-Çifte Ahlâk anlayışını ortaya çıkarıyor, eskiden beri var olan bu olguyu, etkin bir biçimde yaşama yansıtıyordu.

Batınî kökenli gruplaşmalar/oluşumlar/yapılanmaların bir başka önemli sonucu da; bu tip örgütlenmelerde iç dayanışmanın bir bakıma

'klanlaşmayı beslemesi' oluyordu. 'Gizli örgüt' oluşumu yansıtan 'klanlaşmanın' kendi dışındaki diğer etnik/dinsel oluşumlarla örtülü bir çatışma/rekabet içinde bulunması da, Mafios Toplum Yapısı'nın alt dokusuna katkıda bulunuyordu. Kaldı ki, kendi iç yapılanması çerçevesinde kendi hiyerarşisi içinde hareket eden 'klan/grup' mensupları, merkezî otoritenin tesis etmeye çalıştığı merkezî sisteme karşı direniş içine girerek ve bu direnişi tırmandırarak bir otorite boşluğunun doğmasını sağlıyor; ortaya çıkan boşluğu ise yine kendi güçleriyle/otoriteleriyle dolduruyorlardı. Bu da, görünürde merkeze bağlı grupların gerçekte, merkezi yok sayarak uygulamada, özerk hareket etmelerini temin ediyordu.

1240 yılında meydana gelen ve –bir bakıma– Doğu Anadolu'yu Selçuk merkezî otoritesine karşı harekete geçiren Babaî ayaklanmasının görünür sonuçları; ekonomik çöküntü, yaygın şiddet eylemleri, katliamlar ile yeni dinsel akım ve oluşumların ortaya çıkması şeklinde tezahür ediyordu. Bu sonuçlar aslında, yeni şiddet eylemlerinin ve isyan hareketlerinin de nedenini teşkil ediyordu. Babaîlerin ardılı olarak meydana çıkan yeni dinsel oluşumların ortak paydasında ise şiddet ve başkaldırı eğilimi bulunuyordu. Örneğin; Babaîlik tarikatının kalıntısı olan –aynı zamanda Önasya'da Horasan Erleri diye de anılan– ve Abdalların Önasya kolunu oluşturan Kalenderî/Rum Abdalları hem dinsel, hem de düşünsel bir güç olarak ortaya çıkıyordu. Bunlar çıplak ayakla geziyor, göğüslerine Ali'nin adını veya Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr'ın dövme ile resmini yaptırıyorlardı. Abdallar genellikle kaş, sakal, bıyık gibi vücutlarındaki kılları kazıtıyorlardı.[1]

Aynı şekilde Kalenderîlik de isyan ve şiddet eğilimi gösteriyordu. Melâmet kökenli bir tarikat olduğu için dış görünümüne önem verme-

[1] Orhan Hançerlioğlu, a.g.e., s. 10.

yen Kalenderîler, kendi dinsel ilkeleri dışında hiçbir gelenek ve kuralı dikkate almıyorlardı. Aynı şekilde toplumsal ahlak ve dinsel değerleri de yok sayıyorlardı. Bunlar ehl-i sünnet mensupları kadar, ılımlı Şiîlerin de tepkisine neden oluyor; Selçuk ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinde kanlı ayaklanmalar çıkarıyor, aşırı şiddete başvuruyorlardı.[1]

Kalenderîler de zaman içinde Babaîler, Haydarîler, Hurufîler gibi diğer benzerleriyle birlikte Bektaşîlik şemsiyesi altına giriyor ve bağımsız akımlar olmaktan çıkarak bu şemsiye altında eriyorlardı.

Ne ki, Babaîliğin bir devamı olan Kalenderî şeyhleri Selçuk merkezî otoritesine olduğu gibi, Osmanlı merkezî otoritesine karşı da sürekli örgütleniyor ve yeri geldiğinde ayaklanarak eyleme geçiyorlardı. Bunların başında Kalenderî Şeyhi Celal'in 1519'daki ayaklanması yer alıyordu. Onu 1526-1527'de Baba Zünnun ayaklanması, yine 1527 yılında Kalenderî şeyhi Kalenderşah'ın ayaklanmaları izliyordu. Kalenderî ayaklanmaları o denli etkili oluyordu ki, örneğin; Ünlü Celâlî isyanları, adını Şeyh Celâlin ayaklanmasından alıyordu.[2] (Kalenderîlik, Yeniçeri Ocağının MAFİA'laşması bağlamında ayrıca ele alınarak irdelenecek. – M. Çulcu)

Babaîliğin içinde eridiği Bektaşîlik ise, Yeniçeri sorununun kaynağında yer alıyordu. 22 Yeniçeri ayaklanmasının bu kaynaktan esinlendiği ileri sürülüyordu.[3]

Tüm bu eylemler ve olaylar Babaî ayaklanmasının bastırılmasından sonra da etkilerinin sürdüğünü ve kendisinden sonraki oluşumlara esin

---

[1] Büyük Larousse, C. 10, s. 6218.

[2] İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi-İsmail Hami Danişmend-Türkiye Yayınları, İst., 1971, C. 2, s. 49, 122, 123.

[3] Bektaşilik Tarihi, Kemal Samancıgil, Emniyet Kütüphanesi, Tecelli Matbaası, İst., 1945, s. 222-287.

kaynağı olduğunu ortaya koyuyordu. Kaldı ki, koşulların dayatması sonucu yasadışılığa itilen Babaîliğin Önasya sosyal yaşamında, hukuk zeminini zorlayan ve sürekli olarak bir hesaplaşma içinde bulunan odak haline gelmesini sağlıyordu. Bu da Önasya'daki etnik ve dinsel yapının –adeta– yasallık/yasadışılık ekseninde etkinlik kazanmasına ve önemli roller oynamasına yol açıyor, bir çeşit 'gelenek' oluşturuyordu.

Yerel Başkaldırı Geleneği

• ***Bu bağlamda irdelenmesi gereken bir de Şeyh Bedreddin'in Simavî ayaklanması var. Babaî hareketi gibi, Batınî kökenden gelen ve sosyal içerik taşıyan amaçlara yönelen Simavî ayaklanmasını da bu 'gelenek' çerçevesinde ele almak gerekmez mi? Gerçi arada 100 yıla yakın bir süreç var ama en azından 'merkezî otoriteyi yok sayması' bakımından Babaî hareketiyle önemli bir benzerlik, hatta koşutluk taşıyor.***

Önce 15. Yüzyıl başındaki siyasi ortamı irdeleyip, Bedreddin'in bu ortamdaki durumunu; fikirlerini ve amaçlarını belirlemekte, olayın analizini ise en sona bırakmakta yarar var.

Moğollar karşısında Osmanlıların ağır yenilgisiyle sonuçlanan 1402 yılındaki Ankara Savaşı, Önasya sosyal yaşamı bakımından büyük önem taşıyor, tam anlamıyla bir dönüm noktası oluşturuyordu. Her şeyden önce Anadolu üzerindeki Osmanlı merkezî otoritesi derin bir zaafa uğruyor, hatta çöküyor, bundan doğan boşluğu –Moğolların teşviki ve desteği ile– yerel güç odakları doldurmaya başlıyordu. Önasya bir bakıma; Osmanlı devletinin kuruluşundan önceki beylikler dönemine dönü-

yor –ki bu süreçte beylikler zaten varlığını koruyordu– ve fakat beylikler eski düzenli yapılarını yitirdikleri için ortaya tam anlamıyla bir 'otorite karmaşası/otorite çatışması' çıkıyordu.

Gerçi, Ankara Savaşını Moğollar kazanıyordu ama Timur Önasya'da kalmıyor, Asya'ya geri dönüyordu. Önasya'yı ise, İran Moğollarının otoritesine bırakıyordu. Ancak onlar da burayı, gelir sağlayabilecekleri sahipsiz ve savunmasız bir alan olarak görüyor; eski geniş ailelerin reislerini (beyleri) adeta birer 'mültezim' gibi kullanmak istiyorlardı. Başlarına bir 'genel vali' atamakla yetiniyorlardı.

Bu tablo içinde ne valiler ne de beyler yeterince egemen olamıyor, otoritelerini tesis edemiyorlardı. Güvenlik ve asayişi sağlayabilecek adil ve etkin bir otoritenin bulunmaması en fazla, geçimini topraktan ve hayvan sürülerinden elde eden kırsal kesimdeki yoksul insanları mağdur ediyordu. Zira bunlar, vergilerini zamanında ve çoğunlukla da gerektiğinden fazla ödedikleri halde, vergi toplayan 'sözde' otoriteler onları gerektiği gibi kollayıp, koruyamıyorlardı. Yasal veya gayrıyasal silahlı güçler bu insanları soyuyor, mal ve can güvenliklerini yok sayıyor, eş ve çocuklarının namuslarına göz dikiyordu.

> "On senelik Fetret Devri, memleketin bünyesinde yaralar açmıştı. Anadolu'da dolaşan birtakım işsiz ve topraksız köylüler, ihtilali hazırlayan unsurlardı. Bununla birlikte binbir zorlukla ekilmiş bir tarla, birdenbire bir çapulcu alayıyla yağma ediliyordu. Arazi sahipleri her galip gelen hükümetin tabiiyyetine geçiyordu. Bu da huzursuzluk doğurmakta idi."[1]

Bu dönemde Anadolu'da Osmanlıların ve Moğolların yanı sıra Beyler de vergi topluyordu. Bunların dışında, yerel güç odağı konumunda-

---

[1] Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, Enver Behnan Şapolyo, Türkiye Yay., İst., 1964, s. 426.

ki zorbalar köylülerin mal ve mülklerini yağmalıyorlardı. İş bununla da kalmıyor, çalışan insanların can güvenliği hiçe sayılıyordu:

> "Yazık değil mi biçare ahaliye. Onlar da Allahın kuludur. Yaşamak, rahat etmek, çoluk çocuğuyla, mal ve mülküyle bahtiyar olmak ister. Bütün yıl rahat görmüyor, hayvan gibi çalışıyor, kazancını Bey diyorlar alıyorlar. Beyliğe diyorlar yine alıyorlar. Geri kalan kısmını olsun rahat yiyemiyor. Tatarlar geliyorlar, yine alıyorlar, yağma ediyorlar. Derken Karamanoğlu diyorlar, Cüneyd Bey diyorlar, şu diyorlar, bu diyorlar, geliyorlar, alıyorlar, yakıyorlar, yıkıyorlar, karıları, çocukları, ihtiyarları, kesiyorlar, doğruyorlar."[1]

Ankara Savaşı'nın meydana getirdiği genel yıkımın ve otorite zaafiyetinin bir otorite zorbalığına dönüşmesinin doğal sonucu olarak ortaya çıkan sosyal çürüme, kurtuluş ve çare arayışını doğuruyordu. Toplumun içine yuvarlandığı bu arayış ise, Anadolu tarihinin en önemli ayaklanmasına/kargaşasına/halk hareketine yeşil ışık yakıyordu. Kısaca 'Şeyh Bedreddin isyanı' veya 'Simavîler ayaklanması' diye adlandırılan bu hareket, Osmanlı Anadolusunda –Selçuk'un ardından uzun bir aradan sonra– çok uzun asırlar boyunca birbirini izleyecek olan isyan/ayaklanma/kargaşa eylemlerinin –bir bakıma– başlangıcını oluşturuyordu.

Ayaklanmanın önce dinsel/fikirsel, sonra da fiilî liderliğini Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin yapıyordu. 1240 yılındaki Babaî ayaklanmasından uzun bir süre sonra Önasya'yı alt üst edecek olan Simavî ayaklanmasının önderliğini yapan Şeyh Bedreddin Mahmud, 1358 yılında, babasının kadılık yaptığı Simav'da doğuyordu. Babası İsrael (ki E.B. Şapolyo'ya göre babası İsmâil, dedesi Abdülaziz idi. Ataları Selçuk Sultanı 2. İzzeddin Keykâvus'a dayanıyordu. Dedesi 3. Keykâvus'un ve-

[1] Enver Behnan Şapolyo, Age, s. 426.

zirlerindendi. Annesinin adı Melek'ti. Babası alim bir adamdı ve...) Simav'da kadılık yapıyordu. Bedreddin, ilk eğitimini Simav ve Edirne'de görüyor, sonra Konya'ya, oradan da Kahire'ye gidiyordu. Şeyh Ekmelüddin'den tasavvuf dersi alıyor, burada şöhret kazanıyor, Memlük Sultanı Berkok namını duyarak huzuruna çağırıyordu. Berkok'un yanında Şeyh Hüseyin Ahlatî kendisini takdir ediyor, Bedreddin sarayda kalıyordu. Berkok hem kendisine bir cariye veriyor, hem de oğlu Ferec'e hoca tayin ediyordu. Daha sonra Ferec, Berkok'un ölümü üzerine tahta çıkıyor, Bedreddin de saraydan ayrılıyordu. Bedreddin, Ahlatî'den etkilenerek Sofi abasını giyiyor, dervişliğe başlıyordu. Ahlatî onu Tebriz'e gönderiyor, burada Timur'un huzuruna çıkarak takdirini kazanıyordu. Daha sonra çilehâneye çekilerek tasavvuf yönünde basamakları çıkıyordu. Nitekim Fenâfillâh rütbesine eriyor, bir süre sonra da Şeyh Hüseyin Ahlatî ölüyordu. Ancak, Ahlatî ölmeden önce kendisine; "Rum diyarına (Önasya) gitmesini ve aşk yolunda canını vermesini" emrediyordu.[1]

Şeyh Bedreddin, Cariyesi Cazibe'den olan oğlu İsmâil'i ve ailesini de yanına alarak Mısır'dan ayrılıyor; Kudüs, Şam, Haleb yoluyla Konya'ya geliyordu. Karaman Bey'i kendisine iltifatlarda bulunuyor, mutasavvıf Hamidüddin Aksarayî kendisine saygı gösteriyordu. Bedreddin anne ve babasını görmek üzere Tire'ye geçiyordu. Aydınoğulları Alevî idi ve Tire'de Türkmenler 'aşırı Alevî' bir inanç eğilimi içinde bulunuyordu. Şeyh Bedreddin bu zemini uygun bularak görüşlerini açıklamaya ve yaymaya başlıyordu. Bedreddin'in görüşleri artık Batınîliğe meyletmiş bulunuyordu.

Şeyh, bu sırada en önemli müridi olan Börklüce Mustafa ile tanışıyor; Börklüce, Bedreddin'in en sadık ve yetenekli halifesi oluyordu.[2]

---

[1] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 419-420.

[2] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 421.

Bedreddin Tire'den Kütahya'ya geliyor, burada bir köyde Torlak Şeyhi ile karşılaşıyordu. Yapılan kapsamlı konuşmalardan sonra Kalenderî/Torlaklar, Şeyh Bedreddin'e mürid oluyor; bu kafile hep birlikte Bursa üzerinden Gelibolu'ya geliyordu. Buradan Edirne'ye giderek anne ve babasıyla görüşen Şeyh Bedreddin, bir yıl sonra Aydın'a dönerek çevredeki köyleri dolaşmaya ve fikirlerini açıklayarak halka aşılamaya başlıyordu.

Bu sırada Anadolu'daki Osmanlı merkezî otoritesi yok olma aşamasına gelmiş bulunuyordu. Çünkü Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesinden ve esir düşmesinden sonra Osmanlı şehzadeleri, birbirleriyle iktidar kavgasına girişiyor; Musa Çelebi, kardeşi Süleyman Çelebi'yi yenerek Edirne'de saltanatını ilan ediyordu. Bunlar olurken Bedreddin de Edirne'ye gelerek, burada halvete çekiliyordu. Fakat Musa Çelebi aktif görev vererek kendisini Kazaskerliğe tayin ediyordu.

Bununla birlikte, Bedreddin'in şansı yaver gitmiyordu. Zira Musa Çelebi'nin karşısına Çelebi Mehmed çıkıyor, bu kez de o galebe çalarak Osmanlı tahtına oturuyordu. I. Mehmed, Musa Çelebi'nin tayin ettiği Kazaskeri görevden alıyor, ulûfesini verip Bedreddin'i İznik'e sürüyor ve orada oturmaya mecbur ediyordu.

Osmanlıların yeni Padişahı aslında, dönemin önde gelen alimleri arasında adı sayılan Şeyh Bedreddin'e saygı gösteriyordu. Ona bir zarar vermiyordu ama; İznik'te ikamete zorlanmak Şeyh Bedreddin'i hem üzüyor, hem de kızdırıyordu. Nitekim, İznik'de ikamet etmek yerine Mısır'a gitmek istiyor; fakat Osmanlı yönetimi buna izin vermiyordu.

Bunlar olurken Anadolu'da halk üzerinde hayli etkinlik kazanan Bedreddin, özellikle Alevî Türkmenleri adeta kendine çekiyordu. Çünkü Şeyh, sadece uhrevî konularda değil, dünyevî konularda da farklı şeyler söylüyor; bu süreçte büyük yoksulluk ve sıkıntı içinde bulunan halkın dertlerine derman olabilecek önerilerde ve telkinlerde bulunu-

yordu. Anadolu halkı büyük baskılar altında eziliyor; başıbozukların, Moğolların, her şehzade için ayrı ayrı faaliyette bulunan çetelerin ve diğer zorbaların, müstebitlerin talan ve yağmaları karşısında tutunacak bir dal arıyordu. Köylülerin ürünü ellerinden alınıyor, yörük Türkmenlerin sürüleri gaspediliyor, Yıldırım'ın oğulları ise tahtı ele geçirebilmek için Anadolu'yu bir savaş alanına çeviriyorlardı. Bunalan Türkmenlerin bir kısmı topraklarını, köy ve kentlerini bırakarak kaçıyor, akın akın Rumeli'ye geçiyordu. Bazı zenginler ise Mısır'a ve adalara yerleşiyordu.

Yoksul ve sahipsiz halkın karşı karşıya bulunduğu tehdit ve tehlikeler karşısında, Osmanlı merkezî otoritesinin gazabına uğradığı için zaten bir tepki içinde bulunan Şeyh Bedreddin, yeni bir sistem ve düzen arayışına giriyordu. Nihayet dinler üstü bir bakış açısından, her türlü otoriteyi reddederek halkın kendi tercihleri ve gücü doğrultusunda yeni bir düzen kurmayı öneriyordu. Bedreddin'in görüşlerinin dayandığı dinsel zemini, Batınîliğin de kökeninde etkili olan Zerdüştîlik, Maniheizm ve tasavvufun ortaya koyduğu esaslar ile tek tanrılı dinlerin sosyal yaklaşımları teşkil ediyordu. Şeyh şöyle diyordu:

"Cenabı Hak dünyayı yaratmış, insanlara bahşetmiştir. Erzak, giyim eşyaları, davar, arazi ve bütün toprak mahsulleri umumun müşterek hakkıdır. İnsanlar hilkaten ve tabiaten müsavidir (eşittir). Birinin servet toplayıp biriktirmesiyle, diğerinin ekmeğe bile muhtaç kalması ilahî maksada muhaliftir. Her şeyin çift olarak halk edildiğine, müsbet ve menfi kuvvetlerin münasebetle hayat ve hareketin uyandığına, karı ve kocanın birleşmesinden insanlığın doğmakta olduğuna göre, nikâhlı kadınlar iştirâkten (paylaşımdan) müstesnadır. Bu birlik haricinde kalan her şey insanların müşterek malıdır. Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilmeliyim. Sen benim eşyamı kendi eşyan gibi kullanabilmelisin. Emlâkimize karşı tasarruf edebilmeliyiz.

Allah vaz' ettiği kanunlardan hakkı ile faydalanmak için insana akıl ve izan vermiştir. Herkes kendi aklının muhiti dairesinde allahın emirle-

rini kabul eder. Birinin muhiti, itikadı diğerininkine benzemediği için cebir ve şiddet göstermek muvafık değildir. Fikir ve vicdan tabiat düzenliğinin mahsulüdür. Cebrin tesirinden masundur. Gerek Müslümanlıkta, gerek ulemanın ve papazların hataları ile neticede bid'atlar ihdas olmuştur. Bunlar kaldırılırsa din bir olur. Hristiyanların Allah'a ibadet ettiklerini inkâr eden dinsizdir. Müslüman, Hristiyan, Musevi, Mecusi hep Allahın kuludur, birdir, kardeştir. Aralarında sevgi ve kardeşlik bulunması şarttır. Onların ihtilat ve muhabbetleri sayesinde hak batıla galebe eder. Matlûb ve gaye gürültüsüz, kendiliğinden hasıl olur.

Zulüm ve tagallüb mahsulü olan bir hükümetin tecavüzlerini hoş görmek ve emirlerine itaat etmek katiyen caiz değildir. Saray, saltanat, yeniçeri ve muharebe hep zulmün eseridir. Tekke, dervişler, alimler de zulüm ve tagallüb mahsulüdür. Onlar da zulüm ve tagallübe alet oluyorlar. Hükümet, zamanı saadette olduğu gibi halk tarafından seçilmelidir. Herkes tam bir hürriyet içinde kendi fikir ve meslekinin sahibi olabilmeli, komşusunun mezheb ve meslekine hürmet etmelidir."[1]

Şeyh Bedreddin tasavvufî ve sosyal görüşlerini *Varidat* adlı kitabıyla ortaya koyuyordu. Bedreddin de aslında bir tarikat şeyhi idi ve onun tarikatına Simavîlik deniyordu. Simavî tarikatına girmek isteyenler ancak, tarikatın âdâb, erkân ve tasavvuf fikirlerini öğrendikten sonra derviş olabiliyorlardı. Bunun için de adına 'Dede Sultan' dedikleri şeyhin derslerine devam edilmesi gerekiyordu. Tarikat mensupları önce dünya işlerinden ellerini çekiyorlardı. Bunlar fakir Anadolu insanlarıydı ve şeyhlerinin kerametlerine inanıyorlardı. Ayrıca telkin içeren, şeyhe nefsini teslim etmeyi öğreten, kolay anlaşılacak kitaplar okuyorlardı.

Şeyhin halifesi ise Börklüce Mustafa idi. Şeyh Bedreddin'in, Simavîlik tarikatını kurmasından sonra fikirlerini tamamen benimseyen ve uygulayan Börklüce Mustafa, Şeyh'in ölmesi halinde onun postuna oturacak bir konumda bulunuyordu. Börklüce'den sonra ikinci önemli adam

[1] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 424-425.

ise Musevi olduğu ileri sürülen Torlak Kemal idi. Börklüce ile Torlak Kemal, Osmanoğullarına karşı Anadolu'da görülmemiş bir ayaklanma hazırlıyorlardı.

Börklüce Mustafa da bilgin bir adamdı. Tasavvufla ilgili Tasni-el-Kulüb adlı bir eseri bulunuyordu. Ayrıca Kadı Burhaneddin'in soyundan geldiğini söylüyordu.

Hammer'e göre ayaklanmanın gerçek planlayıcısı Şeyh Bedreddin'in kendisiydi. Fakat harekatın sorumluluğunu üstlenmesi için Börklüce Mustafa'yı görevlendiriyor ve onu Sakız Adası'nın karşısında, Aydın vilayeti hudutları içinde Stilarios Dağı'nın çevresinde Karaburun'a gönderiyordu. Simavî tarikatının mensupları burada toplanmış bulunuyordu. Şeyh Bedreddin'den hilafet konusunda tam yetkili olan Börklüce Mustafa Karaburun'a gelerek, asilerin başına geçiyordu. Müridler ve dervişler kendisini 'Dede Sultan' diye adlandırıyorlardı.[1]

Börklüce, derhal dünyevî ve uhrevî lider konumuna geliyordu.

Aynı şekilde Torlak Kemal de harekete geçiyordu. Bedreddin ile Kudüs'te tanışan, Musevi bir mühendis olduğu ileri sürülen Torlak Kemal o sırada büyük gruplara ayrılmış olarak ve her tarafta yeni mezhebi yayarak dolaşan Önasya'daki dervişlerin başına geçiyordu.

Her ikisi de eşitlik, kardeşlik ve paylaşım görüşleri üzerinde durarak tarikatlarının bu zemin üzerinde mücadele ettiğini söylüyor; kadınlar hariç her şeyin ortaklaşa kullanılması için ayaklandıklarını belirtiyorlardı. Bu nedenle halk kendilerine aşırı ilgi gösteriyor, peşlerinden gidiyordu.

Orta Anadolu'dan çok sayıda Türkmenler ve Aydın yöresinin halkı, Börklüce'nin çevresinde toplanıyordu. Bunların arasında başı açık, ayağı çıplak yoksul adamlar bulunuyordu. Hepsi silahlıydı. Ellerinde pala-

[1] Hammer, a.g.e., C. 2, s. 133.

lar, teberler, topuzlar bulunuyordu.

Börklüce bunlara; "Osmanoğullarından, Karamanoğullarından, Tatar gürûhundan yandık, yakıldık. Yaşamak istiyoruz, huzur istiyoruz. Ben senin mallarına tasarruf edebildiğim nisbette, sen de benim mülküme aynı şekilde tasarruf edeceksin" diyordu.

Simavî dervişleri de heyecanla; "Yaşa Dede Sultan" diye bağırıyorlardı.[1]

Ancak Simavî önderleri sadece Müslüman halkı yanlarına çekmekle yetinmek istemiyor, kuracakları yeni düzeni Hıristiyan unsurların desteklemesini ve benimsemesini de istiyorlardı. Bunu da kısmen başarıyorlardı. Örneğin Börklüce Mustafa Sakız Adası'ndaki papazlara temsilciler gönderiyor, kendilerine katılmaya davet ediyordu:

> "Bu zat, Sakız Adasında bulunan manastırlar gumenoslarına (manastırların en büyük rahibi) ve kiliselerin papazlarına her gün kendi müridlerinden birçok kimseler göndererek anlatılan fikirlerini kendilerine telkin ettirdiği gibi, her şeyden kurtulabilmek için Hıristiyan dinine mensup olanlarla dini işbirliği yapmaktan başka çare olmadığını söylüyordu. O zamanlarda mezkûr adada Turloti adındaki manastırda Giritli ihtiyar bir keşiş oturuyordu. Bu sahte 'baba,' başları matruş ve açık, ayakları çıplak, bir gömlek ve bir şapka ve ufak cübbe giyinmiş müritlerden iki kişiyi bu Giritli keşişe göndererek, selamlarını tebliğ ettirdi ve kendisine şu haberi gönderdi. 'Ben de senin gibi keşişim, ben de senin ibadet ettiğin Allah'a ibadet ediyorum; gece vakti gürültüsüz, yaya olarak denizi geçerken, ben seninle beraberdim.' Hakiki keşiş, sahte 'baba' tarafından iğfal olundu."[2]

Sultan I. Mehmed ayaklanmayı öğrenince Sırp Kralının oğlu olan ve

---

[1] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 427.

[2] Bizans Tarihi, Dukas, Çeviren: VL. Mirmiroğlu, İst., Fetih Der. Yay. İst. Matbaası, 1956, s. 68.

o sırada Saruhan Valisi bulunan Susman'a, müdahale etmesini emrediyordu. Susman (Dukas'a göre Sisman), 6 bin asi tarafından savunulan Stilarios Dağı'nın geçitlerine, tedbirsizce giriyordu. Gerekli önlemleri almadığı için de bu geçitlerde tüm askeriyle birlikte kendisi de asiler tarafından katlediliyordu.[1]

Bu başarı, Simavîlerin cesaretini ve cüretini arttırıyordu. Üstelik yeni bir otorite merkezî oluşturduğu için, halkın da asilere olan ilgisini yoğunlaştırıyordu. Nitekim yeni katılımlarla, isyancıların safları kalabalıklaşıyordu. Artık ayaklanmaya Hıristiyanlar da ilgi gösteriyor, özellikle Alevî/Türkmen halk, isyan bayrağının altında toplanıyordu. Üstelik asiler, egemen oldukları yerlerde Osmanlı merkezî otoritesini ortadan kaldırıyor, Osmanlıların tesis ettiği düzeni bir kenara itiyor, tamamen eşitliğe dayanan kendi ilkelerini hayata geçiriyorlardı. Gerçekleştirdikleri değişimi; kıyafetlerini ve dış görünümlerini de değiştirerek kanıtlıyorlardı. Benzer kumaştan yapılmış tek tip elbise giyiyorlardı. Başları açık geziyorlardı.

Simavîlerin gücünün giderek artması üzerine Osmanlı Sultanı I. Mehmed büyük endişeye kapılıyor; ayaklanmayı bastırmak üzere bu kez de Aydın ve Saruhan Valisi Ali Bey'i görevlendiriyordu. Ali Bey yöreden topladığı askerlerle bir kuvvet oluşturuyor, Simavîlerin üzerine yürüyordu. Ancak, ayaklananları gerektiği gibi ciddiye almamasının cezasını ağır ödüyordu. O da Susman gibi bozguna uğratılıyor, katliamdan kaçan az sayıdaki adamlarıyla birlikte Manisa'ya giderek canını güçlükle kurtarıyordu.[2]

Bu yenilgi üzerine I. Mehmed, yanına Bayezid Paşa'yı vererek, Amasya Valiliğine tayin etmiş oduğu oğlu Şehzade Murad'ı –ki sonra

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 2, s. 134.

[2] Hammer, a.g.e., C. 2, s. 134, 135.

Sultan 2. Murad– Simavîlerin üzerine gönderiyordu. 12 yaşındaki Şehzade, ordusu ile asileri birbirinden ayıran vadilere giriyor; karşısına hangi 'canlı' çıkarsa –genç, yaşlı, kadın, erkek, çocuk demeden– katlederek ilerliyordu. Nihayet Börklüce'nin, devlet merkezi haline getirdiği Stilarios Dağı'na ulaşıyordu. Taraflar, bu dağın yakınlarında çatışmaya tutuşuyor, bu kez Simavîlerin şansı dönüyor ve ağır bir yenilgiye uğruyorlardı. Osmanlı ordusu ağır kayıplar verdirmekle kalmıyor; çok sayıda asiyi yakalıyor, Börklüce Mustafa'yı da canlı ele geçiriyordu.

Ayaklanma sırasında devletin ve merkezî otoritenin gereksizliğini vurgulayan; "Timurlar, Osmanoğulları, Karamanlılar bizim nemize lazım? Kozlarını kendi kendilerine kırsınlar, bizi rahat bıraksınlar. Onların bize lüzumu yoktur, biz kendi işimizi biliriz. Kendimiz görürüz. Allahın kelamı bizim dertlerimize kafi derman olabilir. Biz kadıyı nerede olsa buluruz. Bize mütegallibelerin, zalimlerin, kan içicilerin lüzumu yoktur. Allah insanları hür olmak, kardeş olmak, birbirlerini kucaklamak, sevmek için yaratmıştır. Birbirimizi kesmek, doğramak, mala ve ırza ve cana taarruz ve tecavüz etmek, canavar olmak üzere yaratmamıştır. Yaşasın müsavat, yaşasın kardeşlik, yaşasın hürriyet,"[1] diyen Börklüce'ye Osmanlılar çok ağır işkenceler yapıyordu.

Şehzade Murad, yakalanan Simavîlere son bir şans tanıyor, kelime-i şehadet getirenlerin canını bağışlıyordu. Ancak dervişlerden pek çoğu 'Lâilâheillâllah' diyor, 'Muhammedin Resul Allah' demiyordu. Çünkü onlara göre Peygamber, Şeyh Bedreddin'di. Muhammed'in Peygamber olduğunu kabul edenler canlarını kurtarıyor, etmeyenler katlediliyordu. Katledilen Simavîlerin sayısı 4 bin civarındaydı.[2]

Kelime-i Şahadet'i tam olarak getirmeyenler başlarını gönüllü ola-

---

[1] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 426.

[2] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 428.

rak celladların kılıçlarına uzatıyorlardı. "Bu müridler can çekişirken 'Dede Sultan eriş'ten (yetiş) başka bir şey söylemiyorlardı."[1]

Bunlara paralel olarak Börklüce Mustafa, ellerinden ve ayaklarından düz bir tahtaya çivileniyordu. Bu tahta bir deveye yükleniyor, Efes'in sokaklarında dolaştırılarak halka teşhir ediliyordu. Ardından da öldürülüp, cesedi parçalanıyordu.[2]

Torlak Kemal'in akıbeti de Börklüce'den pek farklı olmuyordu. Börklüce'nin Aydın'da isyanı başlattığı sırada, Torlak Kemal de Manisa'da 3 bin Simavî ile harekete başlıyordu. Bunlar Manisa yöresini alt üst ediyor, zenginlerin mallarını yağmalayarak halka dağıtıyorlardı. Simavîlere katılan Torlaklar tuhaf bir görünüm sergiliyorlardı. Başları açık, ayakları çıplaktı. Durmadan zil ve dümbelek çalıyorlardı. Her tarafa ve herkese korku salıyorlardı. Börklüce yenilince, canını kurtaran Simavîlerin bir kısmı Torlak Kemal'e katılıyordu. Bunun üzerine Bayezid Paşa bunların peşinden, askerleriyle Manisa üzerine yürüyordu. Torlaklar, Osmanlı kuvvetine karşı direnmeye çalışıyor, ama başarılı olamıyordu. Ağır bir yenilgiye uğruyor, imha ediliyorlardı. Torlak Kemal ise birkaç müridiyle birlikte canlı yakalanıyor, Manisa civarında Torlak Pınarı denilen yerde idam ediliyordu.[3]

Börklüce Mustafa Karaburun'da ayaklanmayı başlatırken Şeyh Bedreddin de sürgünde bulunduğu İznik'ten kaçıyordu:

> "Simavna kadısı oğlu işitdim kim Yörklücenin hali terakki itdi, İznik'ten kaçdı, İsfendiyar Beye vardı, andan gemiye girdi, Eflâke gitti, bu yana geldi, 'Ağaç Denizine (Deliorman)' girdi."[4]

---

[1] Dukas, a.g.e., s. 69.
Hammer, a.g.e., C. 2, s. 135.
Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 428.

[4] Aşıkpaşazade Tarihi, a.g.e., s. 91.

O dönemde Deliorman'a 'Ağaç Denizi' deniyordu. Şeyh Bedreddin bu Ağaç Denizi'ne girdikten sonra Rumeli'deki Hristiyanların bir kısmı ile buralarda yaşayan Bogomiller, Simavîlerle birlikte Şeyh Bedreddin'e katılıyorlardı. Bu katılım günden güne yoğunlaşıyor, isyancıların sayısı durmadan artıyordu. Bedreddin'in çevrede bu denli ilgi görmesinin bir nedeni de geçmişe dayanıyordu. Şeyh, Musa Çelebi zamanında Kazaskerlik görevini yürütürken bazı kişilere maaş bağlatıyor, bazılarına da timar verdirtiyordu. Onun sayesinde maaş ve timar sahibi olanlar, ona her zaman bağlılık gösteriyor, sadık davranıyordu. Şimdi de inandıkları ve borçlu oldukları liderlerine katılmaktan kaçınmıyor, onunla birlikte Osmanlı merkezî otoritesine başkaldırıyorlardı.[1]

Kaldı ki Şeyh Bedreddin, Deliorman'a geldikten sonra, iddialı açıklamalar yapıyordu. "Ey müridlerim" diyordu. "Şimdiden gerû gelin, padişahlık bana verildi. Ben yeryüzüne halife oldum. Her kim sancak ve subaşılık rütbesini almak isterse, benimle olsun. Her kimin dilekleri varsa bundan böyle bana gelsinler. Ben sahibi hurucum. Halifem Börklüce Mustafa Aydın'da huruc eyledi. O dahi benim için huruc etmiştir."[2]

Bedreddin ayrıca; "Ey haklarını kaybetmiş olanlar! Ayaklanın. Börklüce ile Torlak benim dâilerimdir. Onları halkı doğru yola davet için gönderdim. Bana inananlara memleketi taksim edeceğim. Bu işleri ilim kuvveti ve sırrı tevhidin hakikatı ile hal etmek muradımdır." diyordu.[3]

Şeyh Bedreddin sosyal bir hareket gerçekleştiriyor, Maniheizm'den beri teorik olarak tartışılan 'paylaşımcılığı,' bu denli geniş bir alanda ve etkin biçimde kuvvet kullanarak gerçekleştirmeye başlıyordu. Batınîliğin tipik bir tezahürü olarak müridleri onu peygamberleştiriyor, o da

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 2, s. 136.

[2] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 429; Aşıkpaşazade Tarihi, a.g.e., s. 92.

[3] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 429.

müridlerine hem hilafet, hem de saltanat yoluyla hükmetmeye çalışıyordu. Kaldı ki Şeyh Bedreddin, mülkiyet ve miras hakkı bulunmayan, sadece kendi hilafeti altında başka bir otoriteyi kabul etmeyen bir topluluk yaratmaya çalışıyordu. Üstelik bu topluluğun içinde din ve servet farkı da bulunmuyordu.

Bedreddin'in savaşçıları çevredeki topraklara, mallara, mülklere el koyuyor ve bunları yandaşları arasında paylaştırıyordu. Zenginler, mal mülk sahipleri, mütegallibe ve diğer varlıklılar ya bölgeyi terk ediyor ya da diğerleriyle eşit olarak isyancıların arasına karışıyordu.

Sultan Mehmed, bir kez daha harekete geçiyor ve Simavîlerin üzerine bu kez Kapıcıbaşı Elvan Ağa ile 1500 kişilik bir kuvvet gönderiyordu. Ayrıca, Rumeli'de Bedreddin'in sosyal ilkelerinden rahatsız olan zenginler ve büyük çiftlik işletenler de bu kuvvete katkıda bulunuyordu.

> "Ağaç Denizinde şekavet hasıl etdi. Anın çün kim sancaklar ve subaşılıklar adedi ve hayli tevcihler dahi vardı ve timar erleri kim Musa yanında Simavna kazısı oğlu Kazaskerken timar alıyordu, adamlar dahi vardı gördüler kim bunun işinde hayır yokdur, Simavne kazısı oğlunu tutdular, Siroza (Sereze) Sultan Mehmed'e gönderdiler."[1]

Osmanlı ordusu karşısında Şeyh Bedreddin ve müridleri dayanamıyor, dağılıyordu. Bozguna uğrayan Simavîlerin büyük bir kısmı kılıçtan geçiriliyordu. Bedreddin ise yanına aldığı bir kısım adamlarıyla önce Zağra'ya çekiliyor, oradan da Serez taraflarına kaçıyordu. Nihayet Elvan Çelebi, Şeyh'in bulunduğu yeri kuşatıyordu. Simavîler vuruşmak istiyor, fakat Bedreddin buna izin vermiyor ve teslim oluyordu. Elleri bağlanan Şeyh yaya olarak Serez'e getiriliyordu.

Padişah, huzuruna çıkarılan Şeyh Bedreddin'e 'Niçin benzin bu ka-

---

[1] Aşıkpaşazade Tarihi-A.g.e.–s. 92–Hammer'e göre bu sefere Şehzade Murad da katılıyordu– M. Çulcu

dar sarı,' diye soruyor, o da 'Güneş batarken sararır' yanıtını veriyordu. Nihayet orada bulunan İran (Acem) kökenli Haydar Hervî adlı din adamına durumu soruluyor, Hervî de 'kanı helâl, malı haramdır' diyerek ölüm fetvasını veriyordu.

Şeyh Bedreddin, Serez çarşısı içinde, bir dükkânın önüne kurulan idam sehpasında asılarak öldürülüyordu. Bedreddin'in idam sehpasına çıktığı sırada söylediği; "kainata baktım, Hakk'ı tanzir eder, kendime baktım aynı Hakk'ım, çekin ipimi" son sözleri oluyordu.[1]

Hiç şüphe yok ki Simavî ayaklanması, 1240 yılında Önasya'da meydana gelen Babaî İsyanı kadar, hatta ondan da büyük bir önem taşıyordu. Babaî İsyanı, hem Selçuk Devleti'nin sonunu hazırlıyor, hem de Batınî hareket olarak sosyal sonuçlar doğuruyordu. O sosyal sonuçların siyasete yansımasıyla uzun bir 'Beylikler Dönemi' yaşanıyor, merkezî otoritenin tekrar tesis edilebilmesi için aradan 100-150 yıllık bir sürenin geçmesi gerekiyordu. Nitekim, Babaî hareketinin bir uzantısı olarak, Osmanlı devletinin kuruluşunda Ahilik önemli oranda rol oynuyor; Bektaşîlik ise Osmanlı ordusuna ve yönetimine azımsanmayacak bir şekilde nüfûz ediyordu.

En az Babaî İsyanı kadar, hatta çok daha fazla etkili olan sosyal içerikli bir başkaldırı hareketi de Simavî ayaklanması oluyordu. Bedreddin ve yandaşlarının isyanı kuşkusuz bir Batınî karakteri taşıyordu. Dolayısıyla –köken itibariyle– çok derinden Babaî hareketi ile dinsel/sosyal akrabalığı bulunuyordu. Kaldı ki Babaî hareketi nasıl ki Selçuk merkezî otoritesini yok sayarak zaafiyete uğratmış ve kendi düzenini tesis etmeye kalkışmışsa, Simavîler de –tipik bir Batınî ilke olarak– her türlü otoritenin ortadan kaldırılmasını, sadece kendi halifelerinin otoritesinin tesis edilmesini amaçlıyordu. (Ki o artık sadece halife olarak da görülmüyor, peygamber mertebesine yükseltilmiş bulunuyordu.)

---

[1] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 431.

Her iki hareketin Batınîlikten kaynaklanan bu temel ilkesi, aynı zamanda Önasya'da asırlarca devam edecek olan bir temel mücadele gerekçesinin de ana karakteristiğini oluşturuyordu. Önasya'da egemen olan güçler, kendi siyasal yapılanmalarını tesis ederek, merkezî otorite üzerine –feodal veya çağdaş– bir devlet otoritesini inşa etmeye çalışırken; Batınî unsurlar bunu açıktan açığa veya örtülü ve dolaylı şekilde yok etmeye çalışıyordu. Yahut –güçle olmazsa– fiilen yok sayarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Güçle –bambaşka gerekçeler veya görünümler altında– merkezî otoriteye karşı harekete geçildiğinde oluk gibi kan dökülüyor, ortalık anarşi ve kaosa boğuluyordu. Dolaylı olarak yapılan mücadelede ise, merkezî otorite benimsenmiş ve kabul edilmiş gibi görünüyor ve fakat içten içe de yok sayılıyordu.

Şu veya bu şekilde, sürekli olarak merkezî otoriteye karşı mücadele edilmesi, kaçınılmaz olarak olumsuz sonuçlar doğuruyordu.

Her şeyden önce devlet merkezinde veya taşrada istikrarlı bir huzur ve barış ortamı sağlanamıyordu. Özellikle devletin payitahtında (başkentinde) meydana gelen ve merkezî otoriteyi tam anlamıyla zaafiyete uğratan eylemler ve davranışlar, taşrada daha da büyük zaafiyetlere, yıkımlara ve otorite boşluklarına yol açıyordu. İçgüvenlik sorunlarının ve ekonomik alanda istikrarsızların başlıca nedeni olan kanlı ayaklanmalar –veya dolaylı eylemler– sosyal yaşamı sarsmakla kalmıyordu. Özellikle kırsal kesimde büyük tepkilere ve çaresizlikten kaynaklanan yasadışı çözüm arayışlarına neden oluyordu. Bu tablo, merkezî otoriteyi bu kez de kısır döngü içine sokuyordu. Ekonomik istikrarsızlık, merkezî otoriteyi daha müstebitçe davranmaya sevkediyor, bu despotik yaklaşım ise yereldeki tepkilerin daha da sertleşmesine gerekçe oluşturuyordu.

Teorik olarak MAFİA'laşmada şu sıralama, gözönünde bulundurulu-yor ve temel eksen olarak kabul ediliyordu: Eşkıya, Haydut, MAFİA ...

Yani MAFİA'laşma, başlıbaşına ortaya çıkmıyor veya hep aynı türde eylemlerle zaman içinde gerçekleşmiyordu.

Merkezî otoritenin göstermiş olduğu zaafiyet önce eşkıyalığa zemin hazırlıyordu. Eşkıya, haydutlaşıyor... Zaman içinde bu oluşum, çağdaş devlet yapısı içinde MAFİA'laşmayı ortaya çıkarıyordu.

Önasya'da meydana gelen merkezî otorite zaafiyeti kronikleştikçe, eşkıyalaşma ve haydutlaşmanın zemini hazırlanıyordu. Bu da zaman içinde 'siyasal yapıdaki değişime ayak uydurarak' paralel değişim gösteriyor ve MAFİA'laşma, sosyal yapıda giderek toplumsal bir algılamaya ve benimsenmeye dönüşüyordu.

Başlangıçta daha çok, doğrudan doğruya 'Batınî başkaldırı' şeklinde gündeme gelen, güvenlik ve ekonomik alandaki istikrarsızlıklarla 'meşruiyet kazanan' ayaklanma ve isyanlar; zaman içinde değişime uğrayarak gerekçesiz karmaşalara dönüşüyordu. Bu da beraberinde –sosyal ağın çökmesi nedeniyle– eşkıyalığa ve haydutluğa olanak sağlıyor, kapı açıyordu. Merkezî otoritenin uğramış olduğu zaafiyet, eşkıya ve haydutların hanesine kazanım olarak yazılıyor; oluşum uzun yüzyıllar sonucu değişime uğrayarak çağdaş devlet mekanizması ve sosyal ağı içinde mafios yapılanmaların oluşmasını hazırlıyordu.

Babaî isyanından sonra Simavî ayaklanmaları işte bu ilginç ve önemli sürecin en önemli kilometre taşlarını oluşturuyor, bu isyanları daha başka gerekçelerle patlak veren daha başka ayaklanmalar izliyordu. Nihayet ayaklanmalar, Celâlî eşkıyasının Önasya'ya egemen olmasına zemin hazırlıyor, Celâlî isyanları ise Mafios Toplum Yapısı'nın –adeta– hayat suyunu teşkil ediyordu.

Bu ayaklanmaları, gerekçelerini ve sosyal sonuçlarını irdelemeden Mafios Toplum Yapısı'nın oluşumunu ve esaslarını ortaya koymak; günümüzdeki MAİFA'laşmanın açıklanmasını ve temel unsurlarını gözardı etmek anlamına gelir ki... Sorun, sağlıklı bir zemine oturtulamaz...

İşte, günümüzdeki MAFİA'laşmanın kökenlerini bu nedenle tarihsel süreçte aramak gerekir.

Burada hemen bir hususu daha vurgulamakta, önemli bir oluşumu da bu bağlamda saptamakta büyük yarar var.

Nedeni ne olursa olsun; dinsel, siyasal, askerî veya sosyal gerekçelerle meydana gelen tüm ayaklanma –veya kargaşa/anarşi– olayları, hangi orandaki bir başarı ile bastırılmış olursa olsun, geriye mutlaka 'kriminaliteye' (suç'a-suç işlemeye) elverişli bir tortu bırakıyordu. Bir ayaklanma sonucu meydana gelen katliamdan mutlaka kurtulanlar oluyor, ortaya mutlaka bir 'kaçaklar grubu' çıkıyordu. Bunlar, daha sonraki süreçte ya bağımsız olarak yasadışı faaliyetlerini sürdürüyor ya da kendilerinden daha güçlü 'yasadışı odakların' koruması altına girerek eylemlerini daha geniş bir alana yayma olanağı buluyorlardı.

Nitekim, bir ayaklanmadan arta kalan 'asilerin' –en belirgin örnekleri ile– bir sonraki benzer bir isyanda da rol oynadığı görülüyordu. Kimi zaman da, herhangi bir içeriği bulunmayan; salt çıkar sağlamak amacıyla faaliyette bulunan 'dejenere' ve 'başıbozuk' eşkıya/haydut konumunda, bağımsız eylemlerde bulunabiliyorlardı.

Bu durumdaki 'yasadışı topluluklar' merkezî otoriteye karşı her başkaldırı olayından sonra daha bir büyüyor, genişliyor, güçlenip serpiliyordu. Bu gruplar ya kendilerinden daha güçlü bir otoritenin koruması altında, ya da doğrudan kendi güçleriyle, 'ayrıcalıklı-koruyanlar-korunanlar' bağlamında mafios bir karakter sergiliyor, kimlik kazanıyorlardı. Üstelik, daha çok 'dinsel kökene dayanarak' yola çıktıkları için, bozulmaya uğrasalar bile dinsel motiflerini yine de koruyor ve bu motif içinde belli bir disiplin gösteriyorlardı. Ya dinsel odaktan kaynaklanıyor, ya da dinsel bir odağa kanalize oluyorlardı.

Onların bu durumu, Anadolu sosyal zemininde zaten mevcut olan

'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamındaki çeşitli yapılanmalarla hem paralellik, hem de örtüşme gösteriyordu. Zira yasadışı unsurlar daha önce sosyal yaşamın legal parçası iken, ekonomik/dinsel/askerî/siyasî nedenler onları bir anda gayrıyasal zemine itebiliyor; ve fakat onlar, yasadışı zeminde bile olsalar tekrar eski pozisyonlarını elde etmeye çalışıyorlardı. Bu da, yasal zeminin onları tam olarak reddetmemesine, belli bir 'yasadışılık sürecinden' sonra tekrar kabullenmesine yeşil ışık yakıyordu.

Dinsel Racon: Fütüvvet...

• ***O halde Mafios Toplum Yapısı'nın bir temel unsuru olan 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' olgusunu daha kapsamlı ve somut biçimde irdelemek gerekiyor...***

'Ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamında incelemeye, dinsel bir yapılanmayı ifade eden Fütüvvet olgusu/oluşumu ile başlamak elbette ki en doğru davranış sayılır.

Fütüvvet veya Fütüvva diye adlandırılan olgu, köken olarak Kur'an'a dayanıyor. Fütüvvet'in kökenindeki Fatâ sözcüğüne Kur'an'daki 6 ayette rastlanıyor.[1]

Fatâ sözcüğü kimi yerde 'köle' anlamında kullanılıyor. Ancak Fatâ sözcüğü geçerli ve yaygın anlam olarak 'delikanlı,' daha da açılmış şekliyle 'yiğit bir delikanlı' manasını ifade ediyor. Fütüvvet ise 'yiğit bir de-

[1] VIII, 10; XXI, 60; XII, 30; 36, 60; XVIII, 60-62; Fatât, IV, 24; XXIV, 33, İslam Ansiklopedisi, S. 700-701

likanlıda bulunan sitayişe layık vasıfların mecmuu (toplamı) ve hususiyle (özellikle) cömertlik (Karam-Sahâ) manasına delalet eder.[1]

Fatâ'dan (Çoğulu Fityan) gelen Fütüvvet dolayısıyla, Arapça kökenli bir kelime olarak ortaya çıkmış bulunuyor.

"Fütüvvet ve bunun yumuşatılmış şekli 'Fütüvve:' eli açık, yiğitlik, gözü peklik, başkasına yardım edicilik, yani olgun kişi delikanlı anlamına gelir."[2]

Kur'an'da (XXI-60) ayetinde İbrahim Peygamberin, Tanrı'nın birliğine inanıp putları kırmak suretiyle azgın Nemrud'a karşı yiğitlik ve mertlik göstermesi "İbrahim denen bir Fatâ'dan, onlardan söz ettiğini duyduk" denilerek anlatılıyordu. Burada İbrahim Peygamberden "yiğit bir delikanlı" olarak bahsediliyordu.

> "(Alaattin Çakıcı) Fransa'da tutuklu bulunduğu sırada cezaevinde zor günler yaşadı. Türkiye'ye getirilmesinden sonra Meclis'te Türk Ticaret Bankası olayını soruşturmak üzere kurulan komisyona bu zor günleri şöyle anlattı:
>
> '(...) Otuz defa intiharın eşiğinden döndüm; belki yirmi defa delirmenin eşiğinden döndüm. Her şeyde Hz. İbrahim'i kendime örnek aldım. Allah didar, ateşe atladım, gül bahçesine döndüm. Biz Allah'ın ipine sarıldık...' "[3]

Keza PKK lideri Abdullah Öcalan da İbrahim Peygamber paralelinde hareket ettiğini ileri sürüyor şu görüşleri ortaya koyuyordu:

> "Bizim için şöyle denilebilir: Çağdaş İbrahimîlerle çağdaş Nemrutîlerin kavgasını başlatmıştır. Çağdaş İbrahim kazanacak. Gerçek İbrahimîlik, gerçek Müslümanlık nedir, savunmamda açtım. Sahte Müslümanlar

---

[1] İslam Ansiklopedisi, Fütüvvet, s. 700-701.

[2] Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Prof. Dr. Neşet Çağatay, TTK Ankara, 1997, s. 3.

[3] Niso, Faruk Mercan, Zaman Kitap, İst. 2001, s. 150-151.

kesinlikle Çağdaş Nemrut'u oynuyorlar. İbrahimîler'in olayı 2000 yıl önceki özgürlük ve ilerleme olayına verilen isimdir."[1]

Günümüz Türkiyesinde, mafios lügatçe'de 'yiğit, mert' ve 'sözünün eri, korku salan' anlamlarında kullanılan 'delikanlı' sözcüğünün kökenini de Fatâ sözcüğünde ve bu sözcükten türeyen Fütüvvet sözcüğünün ifade ettiği anlamda (yaşam biçiminde) aramak gerekiyordu. Dolayısıyla 'delikanlı-delikanlılık' sözcüğü Anadolu geleneksel/örfî yaşam tarzında (Sicilya'da mafioso'lar için büyük önem taşıyan) 'saygıdeğer-şerefli adam-yiğit erkek' anlamında kullanılıyordu. Üstelik bu sözcük dinsel bakımdan da Kur'an gibi güçlü ve reddedilmez bir zemine dayanıyordu.

'Delikanlılık' olgusu; Fütüvvet zemininde sosyal ilişkiler ağı oluşturan ve geleneksel toplum yapısını bir 'yaşam biçimi' olarak benimsemiş çevrelerde; 'yaptırımı olan bir kavram' şeklinde de algılanıyordu. Doğu Karadeniz kökenli olup uzun süre Kasımpaşa'da ikamet etmiş bulunan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 'delikanlılık' kavramını ne denli 'derin' bir sosyal yaptırım ilkesi olarak algıladığını örnekleyen haberi Posta Gazetesi; "Başbakan yeni şartlar ileri sürmeye hazırlanan Avrupa Birliğine son sözü söyledi: 'Delikanlı olun'" başlığı ile şöyle duyuruyordu:

"Erdoğan, 'Bir hafta önce Brüksel'de de Verhaugen'e 'Masada bir şey kaldı mı,' diye sordum. 'Kalmadı' dedi. Devlet adamı ciddi olur. Sözünü tutar. Biz de Avrupa'dan bu delikanlılığı bekliyoruz' dedi."[2]

Hiç şüphe yok ki kendisini bir Fatâ (ilgili kaynaklarda Fetâ ve Fatâ aynı anlamda kullanılıyor, –M. Çulcu) olarak gören ve Fatâ gibi yaşamayı ilke edinen Recep Tayyip Erdoğan; devlet adamlığı gibi 'saygıde-

---

[1] 29 Temmuz 2001, Pazar, Hüriyyet Gazetesi, s. 18.

[2] Posta Gazetesi, 4 Ekim 2004, s. 1.

ğerlik' gerektiren bir konumda bulunanların ancak bir Fatâ gibi davranarak ve yaşayarak bu 'saygıdeğer erdemliliği' elde edebileceğini düşünüyordu. Bir Fatâ ise günümüzde 'delikanlı' olarak biliniyor, tanınıyor ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı da Avrupalı devlet adamlarından bu Fatâlığı sergilemelerini istiyordu.

Ne var ki; Fütüvvet sözcüğü 'yiğit, eli açık, dürüst, mert delikanlı' tipiyle idealize edilen insanları; organize bir topluluk, yerel bir güç haline getirmeyi de öngörüyordu. Bireysellik yerine, toplumsal bir oluşumu da ifade ediyor, böylece Fütüvvet; kişisellik yerine klancılık, grupçuluk, zümrecilik, kısaca toplumculuk öngörerek, bu yola girenlere bir 'ayrıcalık' vaadediyordu. 'Yol, yordam' dahilinde ve 'hiyerarşi içinde' birlikte hareket eden delikanlılar dayanışma içine girerken, kendi dışlarında kalanlar karşısında da bir 'ayrıcalık' (doğal olarak üstünlük) elde etmiş bulunuyorlardı.

Nitekim; Tasavvuf terimlerini açıklayan 'Ta'rifat' adlı eserin Fütüvvet maddesinde, 'halkı, dünya ve ahirette kendi nefsine yeğ görmektir' deniyordu.[1]

"İmam Kuşeyri (986-1072) kendi adı ile anılan 'Kuşeyri Risalesi'nde Fütüvvet bölümünde "Onlar rablarına iman etmiş gençler (fatâlar) idiler. Biz onların doğru yolda gitme yeteneklerini arttırdık." (XVIII-13) ayeti ile başlayarak Fütüvvetin tarifini şöyle sıralıyordu.

"Fütüvvetin aslı kişinin, başkasının işinde olması ve onların işini güdüp gözetmesidir."

Hadiste; "kul Müslüman kardeşine yardım ettikçe Tanrı da ona yardım eder" buyurulmuştur.[2]

İslam araştırmacısı Dr. R. Dozy'ye göre fetâ (fatâ) "gençlik zevkleri-

---

[1] Prof. Dr. Neşet Çağatay, a.g.e., s. 3.

[2] Prof. Dr. Neşet Çağatay, a.g.e., s. 3.

ni" ifade ediyordu. Dozy Arap diksiyonerlerine yazdığı iki ciltlik ek'te Hz. Muhammed'in soyundan gelenlerin; soplarını, cedlerine dek dayandırarak kendilerini bir tür 'yiğitlik payesi ve haysiyeti kazanmış olan Fütüvvetin gerçek temsilcileri' saydıklarını belirtiyordu. Dozy Fütüvvetin; olgunluk, soyluluk ve yüksek meziyetler anlamına geldiğini belirtiyordu.

Tüm bu yaklaşımların ötesinde fetâ sözcüğü gerçek anlamını, yani 'savaşçı, yiğit, bileği güçlü, kuvvetli, dürüst' niteliklerini 'Lâ fetâ illa Ali' nitelemesinde buluyordu.

> "İslamın ortaya çıkışının ilk yüzyılı ortalarına doğru Arabistan'da siyasal olayların anormal gelişmeleri sırasında, Hz. Muhammed'in amcasıoğlu (emmioğlu) ve damadı Ali b. Abu Talib'in daha çok yiğitlik ve savaşçılık yönü üstün olarak gittikçe artan ve yayılan ünü onu İslam'da en iyi fetâ örneği olarak 'Lâ fetâ illa Ali' yani 'en iyi fetâ 'Alî'dir' cümlesi ile tanımladı."[1]

Nitekim günümüzde, mafios değerler çerçevesinde 'delikanlı' sözcüğü de bu doğrultuda bir anlam verilerek kullanılıyor (Fetâ/Fatâ ile ilgili olarak yeri geldikçe geniş açıklamalar yapılacak, –M. Çulcu).

• ***Fütüvvet'in sosyal bir kurum durumuna geldiğini ve Ahilere de Fütüvvet Ehli dendiğini biliyoruz. Kökeni ve oluşumu konusunda bilgi verir misiniz?***

Fütüvvet'in ortaya çıkıp, sosyal bir kurum niteliğine dönüşmesine gelince...

Tüm diğer dinler gibi İslamiyet de, inananları sosyal bir dayanışma, toplumsal bütünleşme içine sokmayı amaçlıyordu. Bu nedenle, bireyi hem kendi vicdanında teslim alıyor, hem de bu teslimiyeti 'toplumsal

---

[1] Prof. Dr. Neşet Çağatay, a.g.e., s. 4.

potada' eriterek, sosyal yaşamın kökenine 'toplumcu' anlayışın temel ilke ve kurallarını yerleştiriyordu.

Hiç kuşku yok ki; Bedevî sosyal yaşamının ilkel toplumsal kurallarını, geniş aile, kabile ve aşiret oluşturuyordu. Dolayısıyla İslamî/toplumcu hükümler, bu kurumlar içindeki bireyi, yine bu kurumların potasında eriterek ilk 'İslamî kitleleri-blokları' oluşturmaya başlıyordu. İnanç sahibi bir Müslüman, ortaya konulan ilke ve kurallar çerçevesinde bireysel varlığını ve çıkarlarını yok sayarak, yakın çevresini oluşturan kurum içinde –adeta– eriyip diğerleriyle kaynaşmak durumunda bırakılıyordu.

Bu yapılanma mümine hem yükümlülükler getiriyor, hem de önemli avantajlar sağlıyordu. Böylece İslamî –küçük– birimler, sosyal bakımdan kaynaşmış kitlelere/bloklara dönüşüyor; bu 'sosyal bloklar' zaman içinde kendilerini savunarak varlıklarını koruyorlardı. Bunlar o denli güçlü 'sosyal blok' karakteri taşıyordu ki, kimi değişimlere uğrayarak da olsa, yaşamlarını günümüze dek sürdürüyorlardı.

Bu birimlerin oluşmasında ve kalıcılık kazanmasında en önemli ve belirleyici rolü ise 'Fütüvvet' oynuyordu. Zira Fütüvvet, toplumsal birim içinde bir Müslüman bireyin tüm davranışlarının nasıl olacağını belirliyor, hükümlere bağlıyordu. Üstelik bu hükümler 'uhrevîyyat ile dünyevîyyatı' birleştirerek örtüştürüyordu. Bir Müslümanın ahlakî, ekonomik, hukukî ve toplumsal davranışlarını belirlemesinin yanı sıra onun Allah, peygamber ve ermişlerle olan zihinsel münasebetlerini de ilke ve kurallara bağlıyordu.[1]

Bu çerçevede uyulması gereken Fütüvvet ilke ve kuralları –genel olarak– şöyle sıralanıyordu:

---

[1] Tasavvufta Fütüvvet–Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyn es-Sülemi, Çeviren: Doç. Dr. Süleyman Ateş, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1977.

Doğruluk, vefa, cömertlik, güzel huy, göz tokluğu, dostlarla şakalaşmak, arkadaşlarla iyi geçinmek, kötü söz dinlemekten kaçınmak, iyilik yapmayı arzulamak, güzel komşuluk, güzel konuşmak, ahde vefa, Allah'ın senin emrinin altına verdiği aile efradına ve hizmetçilere iyi muamele, çocukları terbiye etmek, büyüklere karşı edebli davranmak, kinden aldatmadan buğuzdan uzaklaşmak, Allah için dost ve Allah için düşman olmak, malını, mevkiini dostlara bezletmek (bezl-para saçmak), buna karşılık onların başlarına kakmamak, malında ve mevkiinde kendisinden yardım dileyenin sözünü yerine getirmek, misafirlere hizmet etmek, dostların işini gönülden yapmak, dostlarına yemeğinden yedirmek suretiyle saygı göstermek, canıyla malıyla onların ihtiyaçlarını karşılamağa koşmak, kötülüğü iyilikle karşılamak, gelmeyene giderek karşılık vermek, tevazua sarılmak, kibirden kaçınmak, hallerini ve sebeplerini beğenmekten vazgeçmek, ana-babaya iyilik, akrabaya ziyaret, ihvanın kusurlarına göz yummak, ihvanın kabahatlerini örtmek, gizlide onlara öğüt vermek, her zaman onlara dua etmek, halkı yaptıkları işlerde mazur görmek, nefsinin şerrini ve zulmünü bilerek her zaman kendini ayıplamak, halk ile ülfet etmek, Müslümanlara şefkat, merhamet ve iyilik etmek, fakirlere acımak, zenginlere şefkat göstermek, alimlere tevazu, dili yalandan gıybetten kulağı hata işitmekten korumak, gözü haramdan yummak, amellerde ihlâs, hallerde doğruluk, dışa dikkat etmek içi gözetmek, yaratıklarda iyilik görmek, iyilerle arkadaş olmak, kötülerden kaçmak, dünyadan yüz çevirmek, Allah'a yönelmek, dilekleri terk etmek, fani dünya için böbürlenme arzusunu atmak, fakirlerle oturmaktan şeref duymak, zenginlere –zenginliklerinden dolayı– hürmetten kaçınmak, Rabbiyle zengin olmak ve zenginliğine şükretmek, hiç kimseden çekinmeden hakkı söylemek, sevinecek şeye şükretmek, belalara sabretmek, hıyanetten uzaklaşmak, mecliste aşağıda oturmaya razı olmak, kendi haklarını istemekten vazgeçmek,

başkalarının haklarını tam vermek ve nefsinden bunu yapmasını istemek, gizlide Allah'ın yasaklarına uymak, arkadaşlara danışmak, yokluk sırasında yalnız Allah'a güvenmek, az tamah, salihlere hürmet, günahkârlara şefkat etmeyi bilmek, kimsenin kendisinden rahatsız olmamasına, dışının içine uymasına dikkat etmek, dostunun dostuyla dost düşmanıyla düşman olmak, dostunun şerefini kendi şerefinin üzerinde tutmak, ziyaretine gideceği kimsenin uzakta bulunması dolayısıyla dostunu ziyaretten geri kalmamak.[1]

Fütüvvet ilkeleri hiç kuşkusuz, inananları doğru yola sevketmeyi, onlara iyi ahlak kazandırmayı, Müslümanların birbirlerini sevmesini, saymasını ve kollamasını, Müslümanlar arasındaki dayanışmanın pekişmesini, Müslümanların kendi dışlarındaki kişi veya toplumlara karşı birlikte hareket etmesini ve nihayet inananların 'kâmil insanlar' olmasını amaçlıyordu. Nitekim, öncelikle 'asr-ı saadet' olmak üzere İslamiyetin ilk yıllarından, 16. Yüzyılın ortalarına kadar önemli bir işlev görüyor ve Fütüvvet sosyal yaşamda etkin ve belirleyici bir rol oynuyordu. Bu etkin rol ise yine Fütüvvet bağlamında ortaya çıkan örgütler sayesinde yaşam bularak pekişiyordu.

Fütüvvet ilkelerinin pek çoğunun hadislere dayanması, bu ilkelerin sosyal yaşam gücünü arttırarak derinleştiriyor, etkinlik ve kalıcılık süresini uzatıyordu.

Örneğin; Fütüvvet bağlamında 'dostlarla şakalaşma ve onların ihtiyaçlarını karşılamak' hükmü şu hadise dayanıyordu:

> 'Kim bir mümine latifede bulunur yahut onun küçük veya büyük dünyevi ihtiyaçlarından bir ihtiyacını görürse, kıyamet gününde Allah'ın onun emrine bir hizmetçi vermesi Allah'ın üzerine bir hak olur.'[2]

---

[1] Sülemi, a.g.e., s. 93, 94.

[2] Sülemi, a.g.e. s. 25.

Fütüvvet bağlamında 'dostların hatalarını aramamak' ilkesi şu hadisten kaynaklanıyordu:

'Eğer sen Müslümanların hataları peşine düşersen onları bozarsın veya onları bozmaya yüz tutarsın.'[1]

Fütüvvet bağlamında Müslümanları birlikte hareket etmeye sevkeden temel ilkelerden biri olan 'ülfet etmek, kaynaşmak' ilkesi şu hadisten güç alıyordu:

'Mümin kendisine ülfet edilendir. Ülfet etmeyen ve ülfet edilmeyen kimsede hayır yoktur. İnsanların hayırlısı, insanlara yararlı olandır.'[2]

Bir başka Fütüvvet ilkesi olan 'eski dostlukların korunması' ilkesi şu hadise dayanıyordu:

'Allah'ın resulü buyurdu ki: 'Allah, eski dostluğu koruyanı sever.'[3]

'Günah' olmayan hususlarda dostların hatalarının örtbas edilmesi de bir Fütüvvet ilkesiydi ve yine bir hadisten kaynaklanıyordu:

'Allah'a imandan sonra aklın başı, hakkı terk etmek olmayan hususlarda halkı idare etmektir.'[4]

Müslümanlar arasında dayanışmayı, kaynaşmayı ve bütünleşmeyi sağlamaya yönelik; 'Kendi ailesinden önce arkadaşlarına acımak,' 'malında dostlarının, kendi malları gibi tasarruf etmelerine müsaade etmek,' 'dostlara saygı,' 'Allah için dostluk kurmak ve gidip gelmek,' 'dostlara ziyafet vermek,' 'bir kusur işledikleri zaman dostların kusurunu yüzlerine vurmamak,' 'dostlara uymak, onlara aykırı gitmemek,'

---

[1] Sülemi, a.g.e., s. 25.

[2] Sülemi, a.g.e., s. 26.

[3] Sülemi, a.g.e., s. 27.

[4] Sülemi, a.g.e., s. 27.

'dostların şerefini kendi şerefinin üzerinde tutmak,' 'dostların dostlarıyla dost, düşmanlarıyla düşman olmak' gibi ilkeler hep, hadislerden kaynaklanıyor ve güç alıyordu.

Keza Fütüvvet bağlamındaki; 'kusurundan dolayı bir müridi kovmamak,' 'yaptığı iyilikleri yüzünden de yabancıyı kabul etmemek,' 'dostlarına sabır göstermek ve onları başkalarına değişmemek,' 'dostlara ihanet etmemek, onlara daima sadakat göstermek' gibi ilkeler de hep hadislere dayanıyordu.

16. Yüzyılın başından itibaren –özellikle de batı dünyasında– meydana gelen dinsel, siyasal, bilimsel, ekonomik ve askerî değişimlerden İslam dünyasının da dereceli olarak etkilenmesi, sosyal koşulların olumsuz biçimde yönlenmesine yol açıyordu.

Örneğin; Osmanlı İmparatorluğu savaş alanlarındaki teknik üstünlüğünü kaybettikçe yenilgileri tatmaya başlıyordu. Bu nedenle daha fazla askere ve paraya gereksinim duyuyor, merkezî yönetimin iç kaynaklara yönelmesi timar sistemini çökertiyordu. Diğer yan etkenler ve çeşitli olumsuzluklar birleşince bu durum eşkıyalığın egemen olmasına yol açıyordu. Celâlî eşkıyasının tüm Anadolu'ya egemen olması ise, özellikle Önasya sathında her bakımdan çöküntü yaratıyordu. Bu çöküntü, öncelikle ahlakî çöküntüyü doğuruyordu.

Kısacası değişen koşullar ve olumsuzlukların adeta kronolojik bir grafik çizerek birbirini izlemesi, Fütüvvet'e dayalı sosyal yapılanmada da büyük tahribat yapıyor, değişim meydana getiriyordu. Eşkıyalık zemininde Fütüvvet, sosyal bakımdan yine iç dayanışmayı sağlayıp pekiştiriyor ve fakat bu kez İslamî ilkeler, birliğin uhrevîyyattan çok dünyevî çıkarlarını savunmak yönünde işlev görüyordu. Ancak bu işlev de zaman içinde değişime uğruyor, bu 'dinsel kökenli birlikler' çıkar birliğine dönüşüyordu. İlkeler, dinsel hedeflerden çok dünyevî amaçlar doğrultusunda işlev görüyordu. Böylece Fütüvvet ilkeleri 'çifte anlayışla' uy-

gulanıyordu. Örneğin; dinsel bağlaşıklık içinde bulunan 'dostlar,' yine aynı görünümü yansıtıyor ve fakat gerçekte 'çıkar birliği içindeki dostluk ilişkileri' bağlamında eylemde bulunuyorlardı. Bu değişime/bozulmaya paralel olarak Fütüvvet bağlamında ortaya çıkmış olan kurumlar da 'çıkar örgütlerine' dönüşüyor, dinsel görünüm altında 'mafios yapılanmalar' gösteriyor/barındırıyordu.

Anadolu sathında meydana gelen bu değişimde –hiç kuşkusuz– en önemli etkiyi Celâlî isyanları yapıyordu. Celâlî ayaklanmaları Anadolu sosyal yapısıyla birlikte, değer yargılarını da altüst ediyordu. Toprak aristokrasisi büyük bir yapısal değişime uğruyor; eşkıya ve mütegallibe kökenli güç odakları ortaya çıkıyordu. Bu güç odakları, ise sonraki süreçte 'eşraf-âyân' konumuna geliyor, merkezî yönetim tarafından benimseniyor, hatta merkezin otoritesine ortak oluyordu.

Celâlî sürecinin meydana getirdiği soysuzlaşma, yeni egemenlerin dejenere değerlerini geçerli kılıyor; bu da kaçınılmaz olarak – tüm diğer kurumlarla birlikte ayrıcalıklı-koruyan-Fütüvvet kurumlarında da kendini gösteriyordu.

Bir başka ifade ile değerlendirmek gerekirse; Fütüvvet bağlamındaki kurumlaşma şöyle bir değişim çizgisi izliyordu:

Başlangıçta 'ayyarûn ve şattûr' olarak ortaya çıkıyor, Ahilik'de olduğu gibi yüksek değer yargılarını, uhrevî-dünyevî dayanışmayı geçerli kılıyor, Celâlî çöküşüyle birlikte de 'yasadışı örgütlenme' zemininde varlığını devam ettiriyordu. Bu süreç sonlanmıyor; kurumlar değişime uğruyor, kimileri ortadan kalkıyor ve fakat anlayış her türlü 'dejenere birliğe ve dayanışmaya' adeta yataklık yaparak varlığını sürdürüyordu.

Bu durumu sağlıklı biçimde saptayıp ortaya koyabilmek için Fütüvvet'ten önceki oluşumlara şöyle bir göz atmakta büyük yarar var.

Abbasîler, Türkistan ve Horasan'dan getirdikleri Türk tutsaklardan

güçlü askerî birlikler kuruyorlardı. Bu birliklerin daha sonra 'ayrıcalıklı' bir duruma geçmeleri karşısında, buna bir tepki olarak 9. Yüzyıldan itibaren halk arasında bazı örgütlenmeler ortaya çıkıyordu.

Kurulan bu örgütlere girip de karışıklıklarda kundakçılık yapanlara 'ayyar,' çoğul olarak da 'ayyarûn' (yani; kanun tanımayan, kanun dışı topluluk) deniyordu.

Ayyar sözcüğü bugün de 'hilekâr, dolandırıcı, zeki, kurnaz' anlamında kullanılıyor.

Ayrıca, yine bu örgütlere katılanlara 'evbaş,' yani 'haydut' deniyordu. Bu kişiler şatır, yani 'kurnaz' (çoğulu şattûr) diye de anılıyorlardı.

Aynı durum Selçuklular devrinde de devam ediyordu. Aynı işleri yapan kişilere bu kez de rind (çoğulu rünûd) deniyordu.

Ayyarûn genellikle devlet otoritesinin zaafa uğradığı zamanlarda ortaya çıkıyordu. Ayyarûn zırh kullanmıyor, düşmanlarına sadece taş ve sopalarla saldırıyordu. Ne var ki ayyarûn, kimi zaman askerî valilerin, güvenlik kuvvetlerinin başkanlarının ve halifelerin hizmetine de giriyordu.

Bunlar sadece Bağdat'ta değil; Orta Asya, İran, Irak, Suriye ve Önasya'yı içine alan geniş bir coğrafya'da faaliyet gösteriyorlardı.

"İbn al-Kathır (473 hicri-1080 ve 1081 miladi) de Bağdat'ta Fityân'ın muntazam bir teşkilât halinde mevcudiyetlerini söylüyor. Herhalde, daha ilk zamanlardan başlayarak sınaî ve ticarî büyük merkezlerde, aynı sınıf mevcuttur. Zaman ve mekâna göre isimleri, kıyafetleri, ahlakî prensipleri az çok tahavvürlere (değişikliklere) uğrayan büyük şehirlerde fırsat buldukça haydutluk, hırsızlık, kabadayılık, dahilî mücadelelerde veya serhadlerde gönüllü veya ücretli askerlik eden, bir kısım mensuplarının esnaf teşkilatına dahil olması dolayısıyla onlarla da rabıtası olan, işsiz kaldıkları veya zemini müsait buldukları zaman büyük merkezlerin ictimaî nizâmını (sosyal düzenini) bozan bu sınıf, Moğol istilâ-

sından evvel ve sonra Maveraünnehir, Horasan, İran, Irak, Suriye, Şimali Afrika ve Anadolu sahalarında Harâfişa 'Ayyârân, Şattârân, Mutatavvi'a, Cu'aydîye, Zânâtîra, Fityân veya Fütüvvetdârân, Rünûd ve daha bu gibi isimler altında daima görülüyor."[1]

Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün ortaya koymuş olduğu Fütüvvet örgütleri ve bunların gerçekleştirdiği eylemler ile günümüz dünyasındaki mafios yapılanma ve eylemler şaşırtıcı bir 'anlayış ve davranış paralelliği' gösteriyordu.

Kaldı ki bu örgütler, benzerlerinden farklı olarak hem dinsel bir zemine dayanıyor, hem de dinsel bir karakter taşıyarak, dinsel örgütlenme gösteriyorlardı.

Örneğin; Ayyarûn, Bağdat'ta bir tarikat oluşturarak sosyal yaşamda oynadığı rolü derinleştiriyordu. Bu tarikat, Batınî/Kalenderî kökene dayanıyor ve Ayyar tarikatının müridlerine Cevalika da deniyordu. Bunların Semerkant'ta kuvvetlenen koluna Cavlaklar, yani 'çıplaklar' adı veriliyordu. Ayyarların en güçlü kolunu ise Batı Türkistan'daki Cavlaklar oluşturuyordu.

Bunlar sadece cinsel organlarını bir peştemalla örtüyor, başlarına hurma yaprağından yaptıkları külâhı giyiyor, sokaklarda çırılçıplak dolaşıyorlardı. Göğüslerinde yine hurma yapraklarından imal ettikleri, hasırdan yapılmış, üzeri kum ve çakıl taşı torbaları ile dolu bir çeşit zırh bulunuyordu. Boyunlarına çanlar, sarı kırmızı sedefle süslü yularlar, gemler, süpürgeler, kıldan ipler takıyorlardı.

Ayyarların çoğunu işsiz, hoşnutsuz ve gayrımemnun adamlar teşkil ediyordu. Belalı adamlar oldukları için Bağdat sokaklarında hoyratça dolaşabiliyorlardı. Hepsinin bellerinde palalar bulunuyordu. Bu nedenle herkese korku salıyor, zenginlerden servetlerine göre 'vergi' adı al-

[1] Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Prof. Dr. Fuad Köprülü, TTK, Ankara, 1984, s. 86.

tında haraç topluyorlardı. Halifeler, iktidar mücadelesinde birbirlerine karşı bunlardan yararlanıyorlardı.

Benzeri gelişmeler Batı Türkistan'da da yaşanıyordu. Çırılçıplak gezen Cavlaklar buralarda da aynı şekilde korku salıyor, terör estiriyorlardı. Cavlaklar, 821 yılında büyük bir isyan çıkarıyor ve her yeri yağmalıyorlardı. Bunların hepsinin Türkmenlerden olduğu görülüyordu. Cavlaklar, bir Karahan hükümdarına yardım ediyor ve onu haraca bağlıyorlardı. Aynı şekilde Selçuk hükümdarı Melikşah'a başkaldırıyor, daha sonra da Moğolların hizmetine giriyorlardı.

Bunlar, merkezî bir otoriteye boyun eğmekten, bağlanmaktan hoşlanmıyorlardı. Batınîlerin tipik göstergesine Cavlaklarda ve Ayyarlarda da rastlanıyordu. Kendi inançları doğrultusunda kendi otoritelerini tesis etmek istiyor, bu nedenle de kendi dışlarındaki bütün güç odakları ile çatışmaktan kaçınmıyorlardı. Kimi zaman da diğer güç odakları arasında denge politikası güdüyor, kısa dönemli uzlaşmalar yaparak onları birbirlerine karşı kışkırtıp çatıştırarak kendilerine pay çıkarıyorlardı.

Ayyarlar, Cavlaklar ve Şatırlar daha sonra; ortak paydalarını oluşturan Batınîlik zemininde Kalenderiyye ve Haydarîyye (Hayderîyye de deniliyor –M. Çulcu) tarikatlarını kuruyorlardı.[1]

Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre 1252 yılında doğan İmam-ül Halvetiyye İbrahim Zâhid'i Giylanî'nin damadı olan Ebü'l-Feth Safiyyüddin İshak-i Erdebîlî; Halvetîyye ile Kalenderîyye'yi birleştirerek 'Safavîyye'yi (Safavîyye de deniliyor –M. Çulcu) kuruyor ve bu tarikat Erdebîlîyye diye de anılıyordu.[2]

---

[1] Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, Enver Behnan Şapolyo, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1964, s. 413-414.

Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik-Abdülbakıy Gölpınarlı-Der Yayınları 6, İstanbul 1979, s. 172.

Cavlakî diye adlandırılan Kalenderîlerin bir kolunu da Torlaklar oluşturuyordu. Gezginci bir karaktere sahip olan, Torlaklar da Batınî zemine dayanıyordu. Kalenderîlerle aynı kılık kıyafet içinde dolaşıyorlardı. Bunların bir kısmı 1422 yılında Simavîlerle birlikte hareket ediyor ve katlediliyorlardı. Diğer bir kısmı Bektaşî tarikatı içinde eriyordu. Nitekim Işık adı verilen Torlaklar, Bektaşî dervişleriyle birlikte Osmanlı Padişahı 2. Bayezid'e suikast düzenliyor ve cezalandırılıyorlardı.

Kalenderîler Fatih devrinde saraya kadar nüfuz ediyordu. Ancak 1460 yılında, Fahreddin-i Acemî'nin verdiği bir fetvaya dayanılarak Edirne'de tutuklanıyor ve yakılarak öldürülüyorlardı.[1]

10 ve 12. Yüzyıla kadar varlığını sürdüren bu örgütler, Selçuk hükümdarları Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah gibi güçlü önderler zamanında sinip gizleniyor ve fakat zayıf hükümdarlar zamanında gemi iyice azıya alıyorlardı.

Otorite boşluğunu hissedince hemen yağmalara ve eşkıyalığa başlayan bu kişiler aslında önemsiz, zayıf, işsiz ve mesleksiz insanlardı. Bu nedenle genel olarak devlet hizmetine, özellikle de güvenlik örgütlerine girmek istiyorlardı. Böylece hem geçim sıkıntısından kurtulacak, hem de kendilerini güvenceye kavuşturacak şekilde 'ayrıcalık' kazanacaklardı.

Nitekim bu örgütler o çağlarda Türk ve İslam devletlerinin yönetimi altındaki şehirlerde, özellikle güvenlik güçlerinin yetersiz bulunduğu yerlerde, askerî ve sportif gelenekler doğrultusunda eğitilip güçlendirilerek istihdam ediliyordu. Bunlar adeta bir 'milis gücü' oluşturuyorlardı. Şehir yöneticileri sayısal ve silahlı güç oluşturmaları nedeniyle bunlara dayanıyorlardı.

Bu uygulama daha sonra, bunlardan bürokraside de yararlanılması

---

[1] Abdülbakıy Gölpınarlı, a.g.e., s. 149.

sonucunu doğuruyordu. Böylesine ciddi bir gelişme, 'tektip'e dayanan bir ahlakî disiplin altına alınmaları zorunluluğunu doğuruyordu. Bu işlevi de çoğunlukla tasavvuf ve tarikatlar gibi dinsel kurumlar üstleniyordu.

Ortaya önce 'Fityân (Fetâ'nın çoğulu) Ocakları' çıkıyordu. Nitekim 804 yılından itibaren belgelerde 'fityân' sözcüğü, bir 'örgüt adı' olarak kullanılıyordu. Bir belgede 'Hristiyan şarkıcı Huneyn Hıyrî'nin kendisi fityân'dan olmadığı halde, onların eğlence arkadaşları olup Hîre ve Kûfe'deki Fityân Ocaklarına türlü lüks maddeler, kadın şarkıcılar, hokkabazlar bulurdu."[1] deniyor. (Bkz. Kitab el-Ağani, 2. baskı, II, 116-124; V, 3-46. el-Muberred ed wright, 1862-64, Leipzig, 53. 603. Bu eserdeki bir kayıt Fityânın güçlü bir kuruluş olduğunu ve sarı giysiler giydiklerini belirtiyor.)

Bu gelişmeler, yani ayyâr ve şatırların devlet idaresine alınarak zaman içinde standart ve kabul edilebilir bir ahlak yapısına kavuşturulmaları, onları da fetâ (fityân) durumuna getiriyordu. Bunun sonucunda daha önce fetâ için de kullanılan 'yiğitlik, civanmertlik' vasıf veya faziletleri ayyâr ve şatırlar için de kullanılıyordu. Böylece ayyâr ve şatır'a 'fütüvvetçi,' fütüvvetçiye de 'ayyâr ve şatır' denmeye başlanıyor; fetâ'nın vasıf ve faziletleri hepsinin ortak 'niteliği' olarak kabul ediliyordu. Zaman içinde ayyâr ve şatır sözcükleri, fütüvvetçilik potasında eriyerek yok oluyordu.

> "Ayrı ayrı adlarla anılan bu tür kuruluşları kendinde birleştiren fütüvvetçilik gitgide, bir meslek ve sanata bağlı bulunması gerekli olmayan, içlerinde tasavvuf erbabının ve öteki tarikat birliklerinin de yer aldığı türlü kuruluşların ahlakî kurallar ve yiğitlik nitelikleriyle donatılarak belirli zamanlarda ve belirli amaçlarda ve belli amaçlar için bir araya toplanabilen bir örgütün adı olmuştur.

[1] Neşet Çağatay, a.g.e., s. 6-7.

Bunların öğrenmeleri ve uymaları gereken kurallar fütüvvetnâme denen bir nevi tüzük niteliğindeki kitaplarda toplanmıştır."[1]

Fütüvvet Anadolu'ya Abbasîlerin son devirlerinden itibaren, Moğol istilası sonucu yayılıyordu. Moğol istilası sırasında İran, Irak ve Horasan yöresinden kaçan 'fütüvvet ehli' Anadolu'ya sığınıyor ve burada örgütlenerek faaliyetlerini sürdürüyordu.

Nitekim, Anadolu'da yönetim zaaf gösterip de bu bölgede vahşet, kan ve ateş kol gezmeye başlayınca, 'fütüvvet ehli;' can, mal ve namusunu korumak amacıyla fütüvvet'in içerdiği anlam doğrultusunda örgütlenerek, silahlanmaya yöneliyordu. Bu örgütlenmeye ise 'Ahilik' deniyordu.

Ahilik örgütlenmesinin son derece sağlam sosyal, ekonomik, askerî ve siyasal bir zemini bulunuyordu.

Anadolu'nun büyük kentlerinde muhtelif branşlarda ve çeşitli mahallerde açık ve kapalı çarşılar kurulmuştu. Sanatkârlar bu çarşılarda sanatlarını icra ediyor, büyük tüccarlar, değerli eşyalar satanlar ya bu çarşılarda ya da civardaki hanlarda dükkân işletiyorlardı. Bu şekilde toplu alış veriş merkezlerinin meydana gelmesi, büyük depolarda tutulan malların çalınması, yanması veya yağmalanması ihtimalini asgariye indiriyordu. Her branştakiler kendi 'koreorasyonlarını' kurmuş bulunuyorlardı.

Bu teşekküllerin bünyesinde muntazam bir hiyerarşi tesis ediliyor ve örgüt kendi branşındaki bütün işleri görüyordu. Dahası... Mensuplarının arasındaki anlaşmazlıkları çözümlüyor, esnaf topluluğu ile devlet arasındaki münasebetleri düzenliyordu.

Devlet tüm bu teşekküllerin denetimini yapıyor, gerektiğinde de yardımda bulunuyordu. Bu nedenle devlet bu 'yardımlaşma örgütleri-

[1] Neşet Çağatay, a.g.e., s. 7.

ne' bazı haklar ve ayrıcalıklar tanıyordu. Üstelik ayrıcalıklar zamanla yasal bir nitelik kazanıyordu.

'Yardımlaşma örgütlerinin' etkinlikleri bununla da kalmıyordu. Kimi zaman örgüt üyesi büyük tüccarlar, özellikle de dış ticaretle uğraşanlar hükümdar sarayının ve devlet ricalinin ihtiyaçlarını karşılamaları nedeniyle siyasi bakımdan da önem kazanıyorlardı. Bunlar bazen diplomatik faaliyetlerde bulunuyor, bazan da başka devletler nezdinde istihbarat görevleri üstleniyorlardı.

Bu örgütlerin başında genellikle büyük servet sahipleri bulunduğu için korporasyonlar daha çok 'servet sahiplerinin' çıkarlarını koruyordu. Özellikle de yoksul halk kitlelerinin varlıklı iş adamlarına kin beslemelerine ve zarar vermelerine engel teşkil ediyorlardı.

Bütün bunların ötesinde önemli bir işlev daha görüyor ve bu örgütlere özgü ahlak kurallarını yaşama geçiriyor, izleyicisi oluyorlardı.

> "Kısmen dinî-tasavvufî esaslardan, kısmen de kahramanlık ananelerinden mülhem olan bu meslekî ahlak, tesanüdçü ve gayr-endiş mahiyette idi. Yani, patron ile işçi arasındaki vaziyeti adeta şeyh ile mürid arasındaki vaziyete benzer bir hale koyarak 'manevi bir nizam' tesisi gayesini takip ediyordu.
>
> (...) bir nevi 'İslam Şövalyeliği' demek olan bu mühim Fütüvvet zümreleri, XIII. Asır başında, bütün Yakın Şark Müslüman dünyasında adeta moda olmuştu. Abbasîlerin son kudretli halifesi Aşir li-din-Allah'ın kendi riyaseti altında yeniden tanzim ettiği bu zümre, o asırda Anadolu'da da çok kuvvetli teşkilata malikti ve bunlara akhiler 'kardeşler veya civanmerdler' unvanı da veriliyordu.
>
> (...) en büyük ricalden, zengin tacirlere, şeyhlere, alimlere, hirfet (branş) erbabına, hatta işsiz güçsüz serserilere kadar her türlü içtimai tabakalara mensup insanlar bu teşkilâta dahil oluyorlardı."[1]

[1] Köprülü, a.g.e., s. 63-64.

Sözlük anlamı olarak 'Ahi' Arapça bir kelimeydi ve 'kardeşim' anlamına geliyordu.

"Arapça'da fütüvvet ehline 'fetâ, fityân' bunların şeyhlerine 'abu-l fityân, seyyid-al-futuvvâ' dendiği gibi, Farsça'da fütüvvet ehli 'fütüvvetdâr, civan-merd, fetâ' adlarıyla anılmış ve yollarına Arapça'da 'al-futuvâ' Farsça'da 'fütüvvet' denegelmiştir.

Fütüvvet ehlinin şeyhlerine 'ahi' de dendiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu kelimenin türkçe 'akı' kelimesinden geldiği söylenebilir.[1]

Türkçe'de 'K' harfinin 'h' gibi telaffuz edildiği malumdur.

(...)

Bundan dolayı eli açık ve cömert manâlarına gelen 'akı' sözü de 'ahı' şekline gelmiştir denebilir. Ancak 'ahî' kelimesi Arapça'da 'kardeşim' demektir.

(...)

... anlamaktayız ki 'ahı' fütüvvet mesleğine girenlerin şeyhlerine denmektedir. Diğer tarikat erbabının şeyhleri gibi ahılar da birer zaviye reisidirler. Ahı zaviyesi, fütüvvet erbabının bir kulübü, bir toplantı yeri olduğu gibi garipler de zaviyede konuklandığından bir misafirhane mahiyetindedir. Mesleğin iktisadî hüviyeti bakımından zaviye, Lonca merkezi vazifesini de görmektedir. Ayrıca fütüvvet erbabının seyfî (silahlıkılıçlı) kolu düşünülürse, ahı zaviyesi bir spor kulübü karakterini de taşır."[2]

(Yeri gelmişken burada hemen kaydetmek gerekir ki Antik Yunan döneminde Önasya'da yaşayan toplumlarda 'arkadaşlık' ve 'kardeşlik' kavramları zemininde oluşan örgütsel yapılanmalara da rastlanıyordu. Yunanca 'Phyle'ler arkadaşlıkları; 'Phratria'ler ise kardeşlikleri ifade ediyordu. Cevat Şakir Kabaağaç/Azra Erhat'a göre bu oluşumlar daha

---

[1] Mahmud-ı Kaşgari-Divanu lugaat-al-Türk, İstanbul Matbaa-i Amire Basımı C. I, s. 48.

[2] İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası-II, cilt no. 1-4, İslam ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilatı ve kaynakları, Abdülbaki Gölpınarlı, s. 6-7.

sonra 'Ahi' yapılanmalarıyla örtüşüyordu. "Benim Ahiler hakkındaki bilgim Evliya Çelebi ile İbni Battuta'ya ve bir de 'Anadolu Sendikalizmi' diye yazılan küçük bir esere dayanır" diyen Kabaağaç; 'Phyle' ve 'Phratria'lar ile 'Ahilik' arasında şu ilişkilendirmeyi yapıyordu:

> "Bence Ahiler Türklerden önce Anadolu'da bulunan ve belki de sendikaların pek ilkel biçimlerinden olan bir 'işbirlikleri' idi. Şunu göz önünde tutmalı ki Araplar da Anadolu'ya dışardan geldiler, orada buldukları birçok İonyen kurallara arapça bir isim takmış olabilirler. Veya Müslümanlıkları dolayısıyla "Phratria' ve 'Phyle'lere bir Arap ismi takmış olabilirler."[1]

Ne var ki Kabaağaç, Ahiliğin kökeninde yer alan Ayyarûn, Şattûr, İsmâilîyye vs. gibi yapılanmaları göz ardı ederek konuya tamamen İonyen bir açıdan bakıyor ve oluşumun tarihsel zeminini analiz etmeyi eksik bırakıyordu.)

1277 yılında çıkan Cimri İsyanı Anadolu'yu kasıp kavururken Kızıl Hamid vergi toplayabilmek için Aksaray'ı yakıp yıkıyor, Moğollara karşı durabilmek için halkı, tüccarları ve sanatkârları şehirden sürüp çıkarıyordu.

Bu gibi olaylar çok önceden beri Anadolu'nun her yanında cereyan ediyor ve halk adeta canından beziyordu. Bu ortamda Ahi Evran, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Mevlâna Celaleddin Rumî halkın moralini yükseltmek yönünde büyük çaba sarfediyorlardı.

Baba İlyas yönetimi eleştiriyor, Mevlâna saraya ve yöneticilere iyi ahlak ve hoşgörü telkin ediyor, Hacı Bektaş halk arasına girerek onların davranışlarını her yönden; diliyle, şiiriyle, müziği ve ahlak anlayışıyla etkiliyordu.

---

[1] Halikarnas Balıkçısı, Bütün Eserleri 6, Düşün Yazıları, Bilgi Yayınları, İstanbul 1982, s. 38.

Ahi Evran ise esnaf ve sanatkârları örgütleyerek sanat ve ticaret ahlakını, üretici-tüketici çıkarlarını güvence altına alıyor, bu olumsuz ortamda onlara politik ve ekonomik bakımdan yaşama ve direnme gücü aşılıyordu.[1]

Ahi Evran'ın kurduğu örgüte 'Ahilik' deniyordu.

Örgütün dayanağını daha önce kurulmuş olan Fütüvvet örgütleri, esaslarını ise fütüvvetnâmeler belirliyordu.

> "Ahi örgütüne giren esnaf ve sanatkârlar meslekî, dinî ve ahlakî eğitimden ayrı olarak askerî talim, terbiye de görüyor, gerektiğinde ordu ile savaşlara katılarak düşmanla yiğitçe çarpışıyorlardı.
>
> (...)
>
> Ahi Evran, zaten yüzyıllardır savaşçılık ve dinî, ahlakî bilgiler vermekte büyük ve önemli görevler yerine getirmiş bulunan Fütüvvet teşkilatından ve fütüvvetnâmelerden faydalanarak Ahi örgütünü kurdu."[2]

Ahi Teşkilatı kısa sürede tüm Anadolu'ya yayılıyor ve adeta zincirleme, güçlü bir yapı oluşturuyordu. Nitekim, ünlü seyyah İbn Battuta, Anadolu'da yaptığı seyahat sırasında Ahi örgütünün buradaki her Türkmen kasabasında, köyünde şubelerinin bulunduğunu, kaleme aldığı seyahatnâmenin birinci cildinde kaydediyordu.

> "İbn Batuta, bilhassa Anadolu'nun belli başlı merkezlerinde; Antalya, Burdur, Gölhisar, Lâdik, Milas, Barçın, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseriye, Sivas, Gümüş, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Bolu, Kastamonu, Sinob'da Ahiyât al fityân 'kardeş yiğitler' adını verdiği bu zümrenin zaviyelerinden bahsetmekte ve Anadolu'da her Türkmen kasabasında, köyünde bunlara tesadüf edildiğini söylemektedir."[3]

---

[1] Neşet Çağatay, a.g.e., s. 83-84.

[2] Neşet Çağatay, a.g.e., s. 84. (Ahi Evran konusunda ilerde daha geniş bilgi verilecek, Murat Çulcu.)

[3] Prof. Dr. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 89.

İbn Battuta seyahatnâmesinde; o sırada Anadolu'da faaliyet gösteren Ahi reislerinin (babalarının) adlarını da şöyle kaydediyordu:

> Ahı Sinan, Ahı Tuman, Ahı Ali, Ahı Caruk, kundura dikicisi Ahı Emir Ali, bıçakçı Ahı Çelebi, diğer bir Ahı Tuman, Ahı Mecd al-din, Ahı Nizam-al-din, Ahı Muhammed, Ahı Şems-al-Din, İzz-al-Din Ahmed Çelebi.[1]

Hiç kuşku yok ki Anadolu'da Ahilik'ten önce de; ritüellere ve Fütüvvete dayanan, dışa kapalı, üyelerini himaye eden ve onlara ayrıcalık kazandıran (koruyan-koruma altına alan) güç merkezi örgütler kurulmuş ve etkin biçimde faaliyet gösteren bu örgütler hem toplumsal bellekte iz bırakmış, hem de yönetimin bir unsuru haline gelerek kendini kabul ettirmişti.

Kaldı ki Ahilik de; İhvan üs-Safa, Karmatîlik, Haşişîlik, Melamîlik, Masonluk... Hatta kökeni Roma İmparatorluğuna kadar dayanan Maestranzalar (Loncalar), veya Ortaçağ'da görülen Engizisyon Aileleri gibi örgütlerle (Ortaya çıkış nedenleri büyük farklılıklar gösterse de) köken akrabalığı taşıyordu.

Başta Ahilik olmak üzere, Templier Şövalyelerinden Masonluğa kadar birbirine benzer ilkeleri, ritüelleri ve dereceleri bulunan; dışa kapalı, 'sır, ketumiyet, kardeşlik, arkadaşlık, yoldaşlık vs. gibi' hususları 'ortak paydasında' buluşturan örgütler, geniş çapta İhvan-üs Safa Cemiyeti'nden etkileniyor, alıntılar yapıyorlardı. Bu nedenle –yeri gelmişken– İhvan-üs Safa konusunu biraz daha irdelemekte fayda bulunuyor.

İhvan –kelime anlamı olarak– 'kardeşler'; İhvan-üs Safa ise 'Safa Kardeşleri', 'aynı düşünceden birbirine bağlı, gönülden bağlı kardeşler' anlamına geliyordu. İhvan-üs Safa, 10. Yüzyılda Basra'da ortaya çıkıyordu. Üyeleri 'Yeni Eflatuncu' görüşü benimsiyordu.

---

[1] Abdülbakıy Gölpınarlı, a.g.e., s. 79.

"Yeni Eflatuncu görüşü İsaac Asimov, *Bilim Rehberi* adlı eserinde şöyle belirtiyor:

Roma dönemi Yunan filozofları, Doğu felsefesinden uzaklaşarak, ahlak felsefesinin ince zevklerine yöneldiler. Eski felsefe döneminin en son gelişimi oldukça mistik bir Neo-Platonizm olup MS. 250 yılında Platinus tarafından formüle edildi. MS. 200-MS. 1200 yılları arasında felsefeyle uğraşanlar 1200 yılına dek tamamen ahlak felsefesiyle uğraştılar."[1]

İhvan-üs Safa, dışa kapalı ve herkesin kolayca dahil olamayacağı bir 'gizli örgüt' karakteri taşıyordu. İhvan-üs Safa üyeleri insan ruhunun ölümsüzlüğüne inanıyor, karşılıklı yardımlaşma ve eğitim ile ruhlarını temizlemeye/arındırmaya çalışıyorlardı. Bir insanın ancak bilgi sayesinde kötülüklerden ve geçici eğilimlerden sıyrılarak gerçek mutluluğa ulaşabileceğine inanıyorlardı.

Örgüte sadece erkekler –Masonlukta, Templierlerde ve Ahilerde olduğu gibi– girebiliyorlardı. Adayların mutlaka hür düşünceli, çevrelerinde dürüst ve saygın kişiler olması gerekiyordu. Örgüte giriş töreni kaba hatlarıyla Masonluk ve Ahilikte yapılan törene benziyordu.

"Adayın karşılıklı yardımlaşma konusunda yemin etmesi gerekiyor. Cemiyete giriş töreni var. Aday giriş töreninin yapılacağı yere gözü bağlı olarak geliyor, gözleri açıldıktan sonra day diğer cemiyet üyelerine iple bağlanıyor ve törenin nihayete ermesinden sonra herkes yeni girenleri öperek tebrik ediyordu."[2]

Örgüte girenler dört ana derecede eğitim ve öğrenim görüyorlardı. Dereceler yaş sınıflamasına göre oluşuyordu.

---

[1] Mimar Sinan, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının tarihî, çağdaş ve gerçekçi açıdan araştırma ve yayın organı, Emin Esat Kadaster'in X. Yüzyılda İhvan-üs Safa Cemiyeti başlıklı makalesi, Sayı 69, İstanbul, Eylül 1988, S. 45.

[2] Mimar Sinan, A.g.e., Emin Esat Kadaster'in makalesi, Sayı 69, İstanbul, Eylül 1988, S. 46.

Birinci Derecede 12-30 yaş arasındakiler yer alıyordu. Katılanlar rehberlerinin önderliğinde, onların sözlerini dinleyerek 'bireysel iradelerini' eğitmeyi ve kullanmayı öğreniyorlardı.

İkinci Derecede 30-40 yaş arasındakiler yer alıyordu. Bunlara dünya ile ilgili felsefi bilgiler öğretiliyor, hayatın amacı anlatılıyor, insanoğlunun nereden gelip nereye gittiği konusunda bilgiler veriliyordu.

Üçüncü Derecede 40-50 yaş arasındakiler yer alıyordu. Bunlara birtakım 'uhrevî/ilahî sırlar' öğretiliyor ve çevrelerinden çok büyük saygı görüyorlardı. Bu derecede Allah kavramı irdeleniyor ve dereceye Peygamberlik düzeyi de deniliyordu.

Dördüncü Derecede ise 50 yaşın üzerindekiler yer alıyordu. Bunlar 'Melaike-i Mukarribîn' denilen tanrıya en yakın melekler olarak kabul ediliyorlardı. Bunlar artık düşünsel veya ruhsal anlamda Allahla temas kuran mutlu insanlar sayılıyorlardı. Üstelik dünyevi değerlerin ve şeriat hükümlerinin üzerinde bir değer taşıyorlardı.

İhvan-üs Safa üyelerine bilgiler 52 adet risale ile sunuluyordu. Her adayın kendi derecesindeki bilgileri tam anlamıyla sindirmesi gerekiyor, ancak ondan sonra üst dereceye çıkabiliyorlardı.

Örneğin; 'Allah hakkındaki' risalede dünyanın ve insanların Allah'tan meydana geldiği, sonunda her şeyin yine Allah'a döneceği, bu dönüşün 'kemâle erişilmesi' halinde gerçekleşeceği, kemâle erişene kadar da birkaç kez gidilip gelineceği belirtiliyordu. Ayrıca insan ile Allah arasında önce akıl köprüsü, sonra da gönül köprüsü bulunduğu belirtiliyor, gönülden bir şey hissedilmedikçe Allah'a varılamayacağı kaydediliyordu.

'Bilgi hakkındaki' risalede; duyuların insanlara kendilerinden daha aşağı katlarda bulunan varlıklarla ilgili bilgi verdiğini, duyularla aklın birleşmesi halinde kişinin 'madde bilgisi' sahibi olabildiği öğretiliyordu.

Ayrıca insanın kendisinden üstün varlıklar hakkında sezgi ve gönülsel akıl yoluyla bilgi edinebildiği belirtiliyordu.

'Ahlak hakkındaki' risalede; ahlakın amacının insanı kötü eğilimlerden kurtarmak olduğu, sadece bilmenin kuru bir ağacı ifade ettiği, insanın davranışlarını ahlak bilgisi doğrultusunda yönlendirmesi, insanın kendisi için istediğini herkes için istemesi halinde ahlaklı bir insan olabileceği öğretiliyordu.

'Özgürlük hakkındaki' risalede ise; özgürlüğün, başkasının ölçüsü ile mümkün olabildiği, tek kişinin özgür olamayacağı, zira tek kişinin özgürlüğünün diğer kişilerin özgürlüğü ile orantılı olduğu ve özgürlüğün ancak 'başkalaşımla' mümkün olabildiği kaydediliyordu.

'Doğruluk hakkındaki' risalede de şöyle deniliyordu:

> "Doğruluk, insanın içinin ve dışının bir olmasıdır. İçi ve dışı arasında fark yoksa, içini aynen aktarabiliyorsa kişi doğrudur. Aksi halde ikiyüzlüdür, riyakardır."[1]

Hiç kuşku yok ki İhvan-üs Safa; gerek ilkeleri, gerekse dereceleri ve eğitim modeli bakımından öncelikle İsmâilîyye tarikatının yapılanmasına örnek oluyordu. Bu kanaldan Fatımîyye yapılanmasına nüfuz ediyordu. Keza İsmâilîyye'nin bir kolu olan Haşhaşîn, yani Hasan Sabbah ve adamları da buradan ilham alıyorlardı. Unutmamak gerekir ki Templierler; Haçlı Seferleri sırasında özellikle İsmâilîyye ile temas kurarak bunlardan ve Fatımîlerden ilham alarak örgütleniyorlardı. Templierler daha sonra 1300'lerde zorunlu olarak 'Mason localarına' sığınıyor; İsmâilîyye ve Fatımîyyeden aldıkları İhvan-üs Safa ritüellerini ve birtakım ilkelerini bu kanaldan Masonluğa sokuyorlardı.

Diğer taraftan Basra'da ortaya çıkan İhvan-üs Safa; Ayyâr ve Şattûr

---

[1] Mimar Sinan, A.g.e., Emin Esat Kadaster'in makalesi, İstanbul, Eylül 1988, S. 48.

ile bunun mirasçısı olan örgütleri de etkiliyor, bu kanaldan Önasya'ya girerek varlığını –diğer örgütlerin ilham kaynağı olarak– sürdürüyordu. Hiç şüphe yok ki İhvan-üs Safa'dan etkilenen örgütlerden biri de Ahiler oluyordu.

Burada hemen kaydetmek gerekir ki; dışa kapalı olan, bazı ritüeller çerçevesinde 'sırlar' taşıyan, üyelerini 'kardeş' olarak tanımlayan, İhvan-üs Safa modelindeki örgütler; belli aşamalardan ve süreçlerden geçerken 'dejenere' oluyor, yani 'bozuşuyordu.' Bu bozulma sürecinde felsefi öğretiler ve yüceltilen erdemli ilkeler geri plana atılarak unutuluyordu. Bunların yerini ise özellikle 'kardeşlik dayanışması' ve 'ketumiyet' çerçevesinde 'bireysel ve grupsal çıkarcılık' alıyordu. Dönemin koşulları nedeniyle aynı zamanda; iç disiplin ve dış savunmalarını kuvvet kullanarak sağlayan dışa kapalı örgütler, değişim süreci sonunda ya kaba kuvvete dayalı çıkar sağlayan doğrudan mafios örgütlere; ya da dolaylı ve örtülü olarak kendi dışındaki diğer suç örgütlerine 'eklemlenmeye' başlıyorlardı. İhvan-üs Safa ile Masonluk ve Ahilik arasındaki ilişkiyi de bu çerçevede değerlendirmek gerekiyordu.[1]

Ahi örgütüne girenler sadece girmekle kalmıyor, burada geliştirilip 'olgun kişi' yapılmaya çalışılıyordu. Bu bağlamda Ahiliğin kendine özgü aşamaları ve rütbeleri bulunuyordu. Bu da ortaya özel bir hiyerarşi çıkarıyordu.

Kâfirler, münafıklar (iftiracılar, arkadan konuşucular), remil atanlar (müneccimler), şarap içenler, dellâklar, dellâllar, kasaplar, cerrahlar, avcılar, madrabazlar, ameldarlar Ahi örgütüne alınmıyorlardı.

> "Ahiliğe girişte önce adayın başı traş edilir. Tövbe ve telkin verilir, ahdullah okurlar, taç, hırka ve şalvar giydirirler. Yol ata ve iki yol kar-

[1] Masonluk, Templierler, İsmâilîyye ve Mafia ilişkileri, bu dizinin beşinci kitabında geniş olarak ayrıca irdelenecek. –M. Çulcu.

deş verirler. Kıyak (şed veya peştemal) kuşadırlar, tuğ ve bayrak verirler, seccadeye geçirirler, helva pişirirler, birbirlerine lokma sunarlar ve bir şehirden başka bir şehre helva götürürler."[1]

Hiyerarşiye son derece önem verilen Ahiliğe ilk giren kişi, 'talip' oluyordu. Sonra 'nimtariyk,' daha sonra da 'sahib-i tariyk' adını alıyordu.

Ahilikteki önemli aşama ve rütbelere gelince...

Ahilikte her sanat, sanatkâr bir peygambere dayanırdı. Bu peygamberler ve sanatları şöyle sıralanıyordu.

Adem (çiftçi), Sit (hallaç), İdris (terzi ve yazıcı), İsmail (avcı), İshak (çoban), Yusuf (saatçi), Musa (çoban), Zülkifi (ekmekçi), Lut (tarihçi), Uzeyr (bağcı), İlyas (çulha), Davud (zırhçı), Lokman (hekim), Yunus (balıkçı), İsa (seyyah), Muhammed (tüccar).[2]

Ahiliğe girene düzenlenen törenle kuşak ve peştemal bağlanıyor, şalvar giydiriliyordu. Bu kuşak ve peştemala 'vefa şeddi' deniyordu.

Daha sonra 'çırak çıkarma' aşamasına geliniyordu. Çıraklarla, ustaları ve şeyhleri arasında 'nakib' adı verile aracılar, rehberlik yapıyordu. Nakiblik, Ahiliğin en fazla sorumluluk gerektiren bir rütbe ve mertebesini teşkil ediyordu.

Nakib'in üstünde 'Nakib ün-nukaba' bulunuyordu. Nakib ün-nukaba olabilmek için; hükümdar ve meliklere (emirlere, vezirlere, kalem erbabına), ulemaya (kadılara, müftülere, müderrislere, vaızlara), meşayih ve fukaraya, yedirip içiren zengin kişilere, zengin çiftlik ağalarına, ticaret ehline veya esnaf ve sanatkârlara hizmet etmiş olmak gerekiyordu. Nakib ün-nukaba'nın üzerinde Ahi bulunuyordu. Ahi, halife olarak kabul ediliyordu. Zira şeyh'in kaimmakamı, yani vekili sayılıyordu.

Ahi'nin üzerinde şeyh yer alıyordu. Şeyh kendi taifesi içinde seccade sahibi bulunuyordu.

---

[1] Neşet Çağatay, a.g.e., s. 160.

[2] Neşet Çağatay, a.g.e., s. 161.

Şeyh'in üzerinde 'Şeyh üş-Şüyûn' (Şeyhlerin şeyhi) bulunuyordu.

Ahilikteki bu dereceler, Çobanoğlu fütüvvetnâmesinde şöyle anlatılıyordu:

"Bilgili ey iman ehli kardaşlar ki yiğitlik ve Ahilik ve Şeyhlik, üçü birdir. Yiğitlik heves eylemektir. Ahilik başlamaktır. Şeyhlik tamam eylemektir. Yiğitlik sakal gelmektir. Ahilik sakala ak düşmektir. Şeyhlik tamam pîr olmaktır. Yiğitlik müminlere yakın olmaktır ve Ahilik evliyaya yakın olmaktır ve şeyhlik Peygamber dirliğin dirlemektir. Ve dahi Yiğitlik şeriattır ve Ahilik tarikattır ve Şeyhlik hakikattır.

Ve dahi Yiğitlik, yola girmeye niyet etmektir ve Ahilik yola girip gitmektir ve dahi Şeyhlik, menzile ermektir.

Ve dahi Yiğitlik ana rahminden doğmaktır, Ahilik dünyada dirilmektir. Şeyhlik, imanla ölmektir. Pes, Yiğitlik ve Ahilik ve Şeyhlik üçü birdir."[1]

Fütüvvet geleneğinin Anadolu'daki en güçlü ve kalıcı örgütü olan Ahilik tam anlamıyla 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' oluşumunun örneğini teşkil ediyordu. Ahi örgütüne giremeyen esnaf ve sanatkâr dış tehlikeler karşısında adeta savunmasız kalırken örgüte girenler tıpkı, Roma İmparatorluğundaki Maestranza üyeleri gibi, silah taşımak da dahil, çeşitli ayrıcalıklara ve güvencelere kavuşuyorlardı.

Hem dar gelirli esnaf bu sayede varlıklı tüccarlarla aynı safta yer alıyor ve böylece aradaki sınıfsal çatışma ortadan kalkıyordu. Hem de yönetimle bütünleşme içinde bulunan varlıklılar, sosyal hiyerarşi tesis ederek yönetimde etkin bir rol üstleniyorlardı. Böylece devlet otoritesi, bu yolla paylaşılmış oluyordu.

Tabandaki sıradan üyeler ise dinsel nitelikli bu yapılanma içinde kendilerini güvencede hissediyor, yapılanmanın dışında kalanlar karşı-

---

[1] Neşet Çağatay, a.g.e., s. 162, Çobanoğlu fütüvvetnamesi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Kitaplığındaki Yazma, No. 46458 yaprak 7a ve devamı.

sında ise avantajlı bir duruma geçiyorlardı.

Bu nedenle; Anadolu'daki Mafios Toplum Yapısı 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamında en güçlü dayanağı Fütüvvet geleneğine bağlı kalınarak gerçekleştirilen örgütlenmelerde buluyordu. Ahilik bu durumun en yaygın ve etkin örneğini oluşturuyordu.

Ahilik sosyo-ekonomik bakımdan etkinliğini 17. Yüzyıla kadar sürdürüyor ve belirleyici bir nitelik taşıyordu. Ne ki bu etkinlik, 17. Yüzyılda meydana gelen yapısal değişim nedeniyle yeni bir özellik kazanıyordu. Aslında sanat ve ticarette, 'ayrıcalıklılarla tekelciliği' ifade eden Ahilik, Osmanlı İmparatorluğunda gayrımüslimler üzerinde egemenliğin yaygınlaşması nedeniyle (daha geniş topraklarda gayrımüslim halkların yönetim altına alınması sonucu) 'gayrımüslimlere de açık' olan yeni örgütlere, Gedik'lere dönüşüyordu.

Resmi bir terim olarak 1727 yılındaki kayıtlarda rastlanan Gedik sözcüğü türkçede 'tekel ve imtiyaz' anlamına geliyordu. Bu bağlamda Gedik, sanat ve ticaretle uğraşabilmek için alınması gereken bir 'izin belgesi'ydi.

Ahilik, Güç ve Otorite...

• ***Ahilerin yaptırım gücünün kaynağındaki kaba kuvvete dayalı otoritesini daha somut örneklerle ortaya koymak mümkün mü? Ahi Evran başta olmak üzere önde gelen Ahi liderlerinin yaşamlarından örnekler verebilir misiniz? Ahiler 'devlet kuracak gücü' nereden buluyor, 'Ahi Yiğit Alayları' nasıl oluşuyordu?***

Gerçek adı Şeyh Nasreddin Ebu'l Hakayık Mahmud bin Ahmed el-Hoyi olan Ahi Evren/Ahi Evran 1169 yılında İran'ın Hoy kentinde doğuyordu. Çocukluğunu ve gençliğini Azerbaycan'da geçiriyordu. Daha sonra Horasan'a giden Ahi Evran, Fahreddin Razi'den ders alıyor ve Ahmed Yesevî'nin öğrencilerinden tasavvufu öğreniyordu. Daha sonra hacca gidiyor ve Evhadeddin Kirmanî'ye bağlanıyordu. Nihayet 1205 yılında Anadolu'ya geliyordu. 1206 yılında Kayseri'ye yerleşerek burada debbağlığa (dericiliğe) başlıyordu. Bu sırada hocası Evhadeddin Kirmanî'nin kızı Fatma Bacı ile evleniyordu. Fatma Bacı, Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) adı verilen kadınlar örgütünün kurucusu olan Kadın Ana'dan (Kadıncık Ana) başkası değildi. Ahi Evran bu arada, hocası Kirmanî ile tüm Anadolu'da dolaşıyor ve Ahiliği örgütlüyordu. Ahi Evran, Sultan I. Keykubad zamanında Konya'ya geliyordu. Onun Konya'da bulunduğu sırada, son derece önemli olaylar cereyan ediyordu. Nitekim I. Keykubad, Şehzadesi 2. Keyhüsrev tarafından zehirlenerek öldürülüyordu. 2. Keyhüsrev'in arkasında ise Baba İshak'ın en önemli müridlerinden Sadettin Köpek ile Konya'daki önde gelen Ahiler bulunuyordu. Saray'da işlenen cinayetin üzerinden bir süre geçtikten sonra olayın tahkikatı derinleştiriliyordu. Bu olayda Ahilerin izlerine rastlanıyor ve tutuklamalar sırasında Ahi Evran de yakalanarak zindana atılıyordu.

Daha sonra Babaî hareketinde de yer alan Ahi Evran serbest bırakılınca Denizli'ye gidiyor ve buraya yerleşerek bahçıvanlık yapıyordu. Ancak, bu sırada Konya'da yine önemli olaylar yaşanıyordu. Zira Konya'da şöhreti durmadan artan Mevlâna Celaleddin-i Rumî, Şems-i Tebrizî'nin etkisi altında kalıyor ve bu gelişme ile ortalık çalkalanıyordu.

Bu dönemde Türkmen Babaî hareketi ile Mevlâna Celaleddin-i Rumî arasında derin bir rekabet hüküm sürüyor, her iki taraf da aynı ortamda bulunmalarına ve birbirleriyle hoşgörü ilişkisi içinde görünmele-

rine rağmen, aralarında acımasız bir mücadele yaşanıyordu. Konya'daki Ahiler, Babaîlerle daha güçlü bağlar içinde bulunuyorlardı. Bunun nedenini ise aynı kökten ve kaynaktan gelmeleri teşkil ediyordu. Ahiler silahlı ve eylemci kişiler oldukları için herkes gibi Celaleddin-i Rumî ve müridleri de onlarla bozuşmak istemiyor, çekiniyorlardı. Ne ki bu soğukluk menkıbelere de yansıyordu:

> "Yine bir gün Alâeddin Siryanus hazretleri Mevlâna hazretlerine: 'Ahi Ahmed bugün bir toplantıda: Biz de Mevlâna aşıklarındanız diyordu,' diye anlatıyordu. Mevlâna: 'Sus! O nasıl ölü efendi aşıktır ki, mâşuku onu tanımıyor. Bunlar bize mahrem değillerse de, bizden mahrum da değillerdir."[1]

Konya'daki Ahiler Mevlânayı daima kontrol altında bulunduruyorlardı. Her zaman yakın çevresinde yer alıyor, müdahale etmiyor, fakat kendi ilke ve amaçlarına ters gelecek davranışlara da izin vermiyorlardı.

Celaleddin-i Rumî ile Şems-i Tebrizî arasındaki yakınlaşma doruğa ulaşıp da Ahiler bu gelişmeyi muhtemel bir tehlike olarak görmeye başlayınca Ahi Evran, Denizli'deki her şeyini müridi Sinan'a bırakarak Konya'ya geliyordu. Burada Hanıkâh-ı Ziyâ Şeyhi olarak faaliyetlerini sürdürüyordu. Ahi Evran bu dönemde Hanıkâh-ı Ziya Şeyhi Nasîr-üd Din (veya Nâsır-üd Din) Mahmud adıyla tanınıyordu.[2]

Aynı zamanda dabbağlar piri olan Ahi Evran, Konya'da Mevlâna ile yakınlarının ağır hakaretlerine uğruyordu. Mevlâna'nın en yakın adamlarından biri ve başta geleni; Konya Ahilerinin önde gelenlerinden Ahi Türk yani, Hüsameddin Çelebi idi. Çelebi Divan-ı Kebîr'i yazmıştı.

---

[1] Ariflerin Menkıbeleri, Ahmet Eflâki, çeviren: Prof. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, C. I, s. 259.

[2] İst. Üniv. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, Sayı 12, Sene 1981, 1982, Ahi Evran'in öldürülmesi ve ölüm tarihinin tesbiti, Mikâil Bayram, Ed. Fak. Mat. İstanbul 1982, s. 521.

Mevlâna ile Ahi Evran arasındaki soğukluk menkıbelere de geçiyordu:

"Ardından Mevlâna geldi. Pervâne ve Devlet Erkânı ileri koştular (...) saraya girince sofanın aşağı ve yukarısında mevki sahibi büyüklerin oturduklarını gördü. Selam verdikten sonra o da yere oturdu. Hüsameddin hazretleri kalkıp aşağı tarafa geçti ve Mevlâna'nın yanına oturdu. Bu büyük adamların birçoğu da Hüsameddin'e uyarak bulundukları yerden inip, aşağı tarafa gelip oturdular. Fakat her türlü ilimde adeta birer kütüphane sayılan ve nifak çıkarmak hususunda sözbirliği eden Şeyh Nasireddin (Ahi Evran), Şeyh Şerefeddin Herîve, Seyyid Şerefeddin ve bunlara tâbi olan sefihler ne yapacaklarını şaşırdılar."[1]

Nitekim bu soğukluk olumsuz sonucunu veriyor, Mevlâna ile halvete çekilen Şems-i Tebrizî bir süre sonra ölümle tehdit edilmeye başlanıyordu. Hatta Şems korkuya kapılarak Konya'dan kaçıyordu. Fakat Mevlâna peşinden gidiyor, onu bulup tekrar Konya'ya getiriyordu. Ancak Şems-i Tebrizî ölüm korkusu içinde yaşıyordu. Zira Konya'daki Ahiler, korkulmayacak gibi değillerdi. Bunlar elleri bellerindeki paladan ayrılmayan, her an kan dökmeye hazır durumdaki adamlardı:

"O zamanın zorbalarından ve zindanlık rindlerin başlarında olan Ahi Ahmed de bu törende hazırdı. Bu adam yaradılışındaki taassup, kin ve garazından dolayı Çelebi'nin Hanıkâh'ta Şeyh olmasını istemiyordu. Birdenbire yerinden kalkarak seccadeyi toplayıp birinin eline verdi ve: 'Ben bu adamı havalide şeyhliğe kabul etmiyorum,' dedi. Bunun üzerine herkes birbirine girdi. Ahi Türk'ün ve Ahi Beşşare'nin büyük babalarına mensup olan Ahi Kayser, Ahi Çoban, Ahi Muhammed-i Sebzvarî vs., Ahiler kılıçlara ve bıçaklara sarıldılar ve müritler arasında bulunan emirler, küstah rindleri öldürmek için üzerlerine yürüdüler. Bir fitnedir koptu. Gönlü yaralı dervişler 'Fitne uykudadır, onu uyandırana Tanrı lanet etsin!' sözünü dilleri ile tekrar ettiler. 'Fitne katilden daha şiddetlidir,'

[1] Ahmet Eflakî, a.g.e., C. I, s. 185.

(K. LIX, 2) ayeti gereğince bir kıyamettir koptu."[1]

Konya'daki Ahiler önde gelen ve Mevlâna'nın yakın çevresinde bulunan Ahi Türk'e değil de, Ahi Evran'a daha fazla bağlılık gösteriyor, onu Pîr kabul ediyorlardı. Nitekim Ahiler korkulacak adamlar olduklarını kısa bir süre içinde, kanlı bir eylemle kanıtlıyorlardı.

Bir gece Şems-i Tebrizî, birlikte olduğu Mevlâna Celaleddin Rumî'nin yanından dışarı çağrılıyor; burada, yedi kişi tarafından bıçaklarla öldürülüyor ve bir kuyuya atılıyordu. İddiaya göre bu yedi kişinin arasında Mevlâna'nın oğlu Alâüddin Çelebi'nin yanı sıra Ahi Evran de bulunuyordu:

> "Mevlâna'nın hocası Şems-i Tebrizî'nin (1247) katillerinden olduğu için Mevlâna ve çevresindekilerin şiddetli hücumlarına maruz kalan Ahi Evran Şeyh Nasîr-üd Din Mahmud, Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesinden sonra Şems-i Tebrizî'nin katli hadisesine karıştığı kesin olarak bilinen Mevlâna'nın oğlu Alâüddin Çelebi ile birlikte Kırşehir'e gidip yerleşmiştir."[2]

Ahi Evran Kırşehir'e gidiyor ve buraya yerleşiyordu. Ancak bir süre sonra Selçuk Sultanı 4. Kılıçarslan Moğolların baskısına direnemiyor ve onların etkisiyle bazı icraatlar ve bu arada bazı atamalar yapıyordu. Buna karşı Türkmenler ve onların en etkin örgütü olan Ahiler yer yer direnişe geçiyorlardı. En güçlü direniş ise Ahi Evran'ın bulunduğu Kırşehir'de, Ahiler tarafından gerçekleştiriliyordu. Bu direniş Moğolları çılgına çeviriyordu. Nitekim 4. Kılıçarslan'a bağlı kuvvetler harekete geçiyor, büyük bir Türkmen ve Ahi katliamına girişiyorlardı. Bu sırada Mevlâna'nın müridlerinden Moğol asıllı Nureddin Caca, Moğol yanlısı Sultan tarafından Kırşehir'e Emîr tayin ediliyordu. Nitekim Ahi Evran

---

[1] Ahmet Eflâkî, a.g.e., C. 2, s. 178.

[2] Tarih Enstitüsü Dergisi, a.g.e., Sayı 12, s. 522.

da bu Moğol asıllı Emîr tarafından öldürülüyordu:

"İşte bu direnişlerin en şiddetlisi Kırşehir'de oldu ki, Ahi Evran Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud ve çevresindekiler tarafından yönetildiği muhakkaktır. Burada isyancıların Nur üd-Din Caca'yı şehre sokmadıkları, bunun üzerine asker sevkedilerek şehrin muhasara edildiği, şehir zaptedilince de isyancıların kâmilen kılıçtan geçirildiği anlaşılmaktadır. Adı geçen tarihçi aynen şöyle demektedir: 'Kırşehir Emirliği Nur üd-Din Caca'ya verildi. Orduyla onun üzerine geldi. Bir süre muhasara edildi. Onu kaleden söküp attılar. Haricîler (Türkmenler) ki, ona uymuşlardı, kâmilen öldürüldüler."[1]

Unutmamak gerekir ki Nureddin Caca'nın gerçekleştirdiği katliam, Kırşehir ile sınırlı kalmıyordu. Emîr Caca'nın hedefini tüm Ahiler, Ahi Babaları ve Ahi Yiğitleri teşkil ediyordu.

"Nur üd-Din Caca'nın Kırşehir'de gerçekleştirdiği ve Ahi Evran ile beraberindekilerin öldürülmesi ile neticelenen katliamdan sonra pek çok Ahi'nin batıya (Uç'lara) kaçtıkları muhakkaktır. Muhtemelen Osman Gazi'nin kayınpederi Edebali ve Abdal Musa da bu katliamdan kurtulup batıya göçenlerdendir."[2]

1 Nisan 1261 günü öldürüldüğü ileri sürülen Ahi Evran'ın Kırşehir'deki türbesine, yine Ahi olan Osmanlı Sultanı I. Murad (Hüdâvendigâr) zamanında ihtimam gösteriliyor ve türbe devlet tarafından sahipleniliyordu. Bu saygının I. Murad tarafından gösterilmiş olması da bir başka olaya dayanıyordu.

Unutmamak gerekir ki Ahiler, 14. Yüzyıla kadar Önasya sosyal ve siyasal yaşamında olduğu gibi askerî alanda da önemli rol oynuyorlardı. Bu askerî rol özellikle, Anadolu'da hüküm süren merkezî otoritenin

---

[1] Tarih Enstitüsü Dergisi, a.g.e., Sayı 12, s. 531; Dipnot no. 47, Müsameret ül-ahbar, s. 5.

[2] Tarih Estitüsü Dergisi, a.g.e., Sayı 12, s. 540.

zaafiyete uğrayıp çöktüğü zamanlara rastlıyordu. Bunun en çarpıcı örneği ise Ankara'da yaşanıyordu. Çünkü Ahiler burada bir devlet kuruyor ve bu Ahi devleti 1361 yılına kadar hükümran oluyordu.

Ankara'daki Ahi Şerefeddin Camii'nde bulunan ve Ahi Şerefeddin Mehmed tarafından düzenlettirilen bir şecerede, bu şahsın kendi soyunu Ali'ye dek dayandırdığı görülüyordu. Nitekim bu şecere Bursa eski milletvekili (Mehmed) Tahir Bey'in tavsiyesiyle Tarihi Osmanî Encümenine getirtilerek inceleniyor, kopyalanıyor ve tekrar yerine iade ediliyordu. Encümende görev alan Ahmet Tevhit Bey'e göre Ankara Ahi devleti İlhanlılar zamanında kuruluyordu.

2. Kılıçarslan hayattayken Anadolu Selçuk devletini oğulları arasında paylaştırıyor; Ankara'yı da Muhiddin Mesud'a veriyordu. Ancak kardeşi Süleyman Şah, Muhiddin Mesud'u kuşatıyor, teslim olması halinde hayatını bağışlayacağını vaad ediyordu. Mesud Bey teslim olduğu halde Süleyman Şah sözünde durmuyor ve kardeşini katlediyordu. Mesud Bey'in öldürülmesiyle birlikte Ankara bağımsızlığını kaybediyordu.

1. Keykâvus'un öldürülmesinin ardından 2. Keykâvus Selçuk tahtına çıkıyor, küçük kardeşi Alâeddin Keykubad kendisine başkaldırıyor ve Ankara kalesine sığınıyordu. Burada, 3 yıllık bir kuşatmaya maruz kalıyor, sonra teslim oluyordu. Bundan sonra Selçuk Devleti yıkılana kadar Ankara'da önemli bir olay cereyan etmiyordu.

Selçuk Devleti'nden sonra Ankara, İran Moğolları olan İlhanlıların eline geçiyordu. Ancak İlhanlılar Ankara'nın yönetimini Ahilerin iradesine bırakıyordu. Buna karşılık Ahilerin nasıl bir yönetim şekli uyguladıkları ve politikalarının ne olduğu bilinmiyordu:

> "Mezkûr tomarda (Ahi Şerefeddin Camiindeki şecerede) Ahi Şerefeddin Mehmed'in Hüseyin, Hasan, Yusuf namında üç oğlu ve bunlardan Hüseyin ve Hasan'ın evlad ve ahfadından bazılarının esamisi muharrer ise de tercüme-i hallerine dair hurufu vahid yoktur. Ankara'da

hükümet eden Ahiler bunlar mı idi? Yahut diğer zevat mı idi? Bu babda bir kayd-ı tarih bulamadım. Ahiler hükümetinin tarzı idaresi ne veçhile idi? Şayan-ı tefehhüs ve tedkik olan bu mesele hakkında da..."[1]

Selçuk devletinin yıkılmasından sonra İlhanlılar Anadolu'nun önemli ve stratejik noktalarına Moğol askeri sevkediyordu. Bu askerler; aileleri, çoluk ve çocukları ile birlikte seyahat ediyor, aşiretler şeklinde geziyorlardı. Moğol 'askerî aşiretleri' kentlere girmiyor, yaylak ve kışlaklarda konup göçüyordu. Ayrıca aşiret ve askerlere, İlhanlıların Önasya'ya tayin ettiği genel valiler hükmediyordu.

Anadolu'da dolaşan Moğol askerî aşiretleri yedi bölükten oluşuyordu. Bu bölüklerden biri de Ankara civarında konaklamış bulunuyordu.

"İlhan Ebu Said Bahadır'ın irtihalinden sonra memalik-i İlhaniyede hadis olan herc-ü merc esnasında reisleri Devletşah teferrüd etmiş ve vefatında oğlu Bahtiyar Melik Nasr yerine kaim olmuş idi."[2]

Ankara yöresindeki Moğol kabilelerinin Çavdar Tatarları diye adlandırılan Moğollar olması, ihtimal dahilinde bulunuyordu. Bu Moğol aşireti, Osman Gazi'den beri Osmanlı topraklarına tecavüz ediyordu. Orhan Gazi'nin ölümünden sonra tahta çıkan I. Murad, buradaki sorunları çözmeye çalışıyordu. Çavdar Moğolları ile diğer bazı kabileler bundan yararlanarak sağa sola saldırmaya başlıyorlardı. İddiaya göre Ankara'yı yöneten Ahiler ile âyân da Turgutlu ve Çavdar aşiretleriyle birlikte hareket ediyordu.

Ne ki Sultan I. Murad Rumeli'deki birliklerin kumandasını Hacı İlbey'e bırakarak beş bin kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya geçiyor ve Ankara üzerine yürüyordu. Osmanlı Padişahı'nın üzerine geldiğini duyan Çavdar ve Turgutlu Moğolları kaçıyordu. Ancak Ahiler ne kaçabiliyor,

---

[1] Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Ahmed Tevhit, s. 1204.

[2] Tarihi Osmani Encümeni, Ahmed Tevhit, a.g.e., s. 1204.

ne de Osmanlı kuvvetlerine direnebilecek gücü kendilerinde bulabiliyorlardı. Bunun üzerine hiçbir direniş göstermiyor, Ankara'yı kendi rızalarıyla Osmanlı kuvvetlerine teslim ediyorlardı.

I. Murad, Moğol kabilelerine karşı şiddet kullanarak onları perişan ediyordu. Ancak Osmanlı Padişahı büyük dedesi Edebali'nin Ahi Babası olması nedeniyle de Ankara Ahilerine dokunmuyor, onlara dostça davranıyordu. Nitekim Ahiler kendisine Ahi peştemalı bağlıyor ve Osmanlı Padişahı da fiilen Ahiler arasına katılıyordu.

Ancak Ahiler, Babaî hareketinde olduğu gibi her zaman tetikte yaşıyor, kimi zaman da merkezî otoriteye başkaldırmaktan geri durmuyorlardı. Bunun en çarpıcı örneği ise Yıldırım Bayezid zamanında yaşanıyordu:

> "... dördüncü Padişah Yıldırım zamanında Ankara Ahilerinin vaki olan isyanları ve devlet kuvvetlerine galebeleri hadisesi pek meçhuldür. Bu vakada Ahiler, bir ticaret ve hak işinden ötürü bayrak kaldırmışlar ve dükkânlarını kapayarak silahbaşı etmişlerdir. Yirmi gün kadar devlet iktidar mevkiini işgal ettikten sonra haklarının ve isteklerinin kabul edilmesi üzerine sükunetle geri döndüklerini ve dükkânlarını açarak işlerine başladıklarını pek nadir Osmanlı tarihleri kaydeder."[1]

İlhan Tarus'a göre Ahiler tam anlamıyla yerel güç odağı oluşturuyor ve kendi otoritesinin üzerinde; sadece pratikte değil, teoride bile bir başka otoriteyi kabul etmiyor, bu dikbaşlı davranışı açıkça sergilemekten de kaçınmıyorlardı.

> "Her şeyden evvel şunu belirtmek lazımdır ki Ahiler, zamanın siyasi sultasına ve padişah ile adamlarına kesin bir şekilde ilgisiz yaşamışlardır. Bu pek önemli noktayı isbat edecek o kadar bol kayıd ve kaynak vardır ki zikretmekle bitmez. Osmanlı Sultanının son günlerine kadar

---

[1] Ahiler–Yazan: İlhan Tarus, Çalışma Bak. Yay. Ulus Basımevi, Ankara 1947, s. 42.

en modern eserlerin bile baş tarafına konması bir usûl ve kaide haline gelen methiyelerden en küçüğüne, en önemsiz bir fütüvvetnâmede bile rastlamağa imkan yoktur. El yazması eserlerin ve elde bulunan hemen bütün fütüvvetnâmelerin metinlerini kelime kelime inceleyerek bu konuda tek kelime arayan bu satırların yazıcısı, aradığını bulamamıştır. Hayat meselelerinden din meselelerine atlayan, dua okuyan, şiir ve türkü söyleyen, kendi büyüklerini göklere çıkaran (Ahi) ne padişahın, ne sadrazamın, ne de diğer kudret ve otoritelerin adını anmayacak şekilde, dışında ve üstünde kalmış, yaşamış ve ölmüştür. Bu nokta, teşekkülün sahip ve tâbî olduğu akide ve prensiplerin salâbetini, sıhhatini ve saffetini açıkça isbat etmeye kafidir sanırız."[1]

Hiç şüphe yok ki Ahiler, sadece benimsedikleri erdemli ilkeler sayesinde güç odağı ve otorite merkezi haline gelmiyordu. Onlar aynı zamanda ilkelerini egemen kılabilmek, hedeflerine ulaşabilmek, kendi çıkarlarını korumak ve otoritelerini tesis edebilmek için silah kullanmaktan, kaba kuvvete başvurmaktan ve hatta adam öldürmekten kaçınmıyorlardı.

Bunun en önemli örneklerinden biri, yine Ankara'da, üstelik de eşkıyanın kol gezdiği bir zamanda, Celâlî isyanları sırasında yaşanıyordu:

Celâlî isyanlarının, Önasya'nın her tarafına yayıldığı sırada Sadrazam (Kuyucu) Murad Paşa bu fitneyi bitirmek amacıyla geniş bir harekât planlıyor ve uygulamaya başlıyordu. Ancak isyanın büyüyüp tehdit oluşturduğu bölgeler Anadolu'nun derinliklerinde kalıyor, buraya ulaşabilmek için önce yolların güvenceye kavuşturulması gerekiyordu. Bunun için de yollar üzerinde egemen olan Celâlî eşkıyalarından Kalenderoğlu'nun acilen elde edilmesi gerekiyordu.

Nitekim Murad Paşa bu bağlamda, ünlü eşkıya Kalenderoğlu'na bir mektup gönderiyor, kendisini affettiğini bildiriyordu. Ayrıca Kalende-

[1] İlhan Tarus, a.g.e., s. 43.

roğlunu Ankara'ya Sancakbeyi yapıyor, beratını da gönderiyordu.

Mektubu ve Sancakbeyliği beratını alan Celâlî Kalenderoğlu hemen Ankara'ya doğru yola çıkıyordu. Acımasız şakî yol boyunca rastladığı kervanları soyarak ve yağmalayarak binbir rezillik içinde Ankara civarına ulaşıyordu. Kalenderoğlu, geldiğini bildirmek üzere Ankara'ya 400 adamıyla birlikte geçici yönetimin memurlarını ve mütesellimini de gönderiyordu. Ayrıca Sancakbeyi olduğunu kanıtlayan fetvayı da mütesellime veriyordu.[1]

Ancak Ankara halkı, arka plandaki Ahilerden aldığı cesaretle kentin kapılarını Celâlîlere kapatıyor, onları içeri almıyordu. Üstelik bu sırada Ankara Kadılığında Veldanzâde Mevlâna Ahmed bulunuyordu ki bu zat, Estergon kuşatması sırasında harp meclisinde fikirlerini cesurca savunmasıyla tanınmıştı. Ahilerin yönlendirdiği halktan gelen baskılarla Veldanzâde Mevlâna Ahmed, Kalenderoğlunu şehre sokmuyordu. Bunun üzerine Kalenderoğlu kendisini ordugahına davet ediyor, görüşmek istediğini bildiriyordu. Kadı, yanına aldığı adamlarıyla kaleden çıkıyor, görüşmek üzere Kalenderoğlu'na gidiyordu.

Kalenderoğlu, Mevlâna Ahmed'e; "Bu memleketi Padişah bana ve adamlarıma vermiştir. Siz beni niçin şehre kabul etmiyorsunuz? Mütesellimimi niçin içeri almıyorsunuz?" diye soruyordu. Mevlâna Ahmed, Kalenderoğlu'nu şöyle yanıtlıyordu:

> "Evet! Sancak sana verilmiştir. Ama siz buraya mirlivalar gibi gelmediniz. Müslümanların tarlalarının içine kondunuz. Civardaki memleketlerden sürüp getirdiğiniz hayvan sürülerini Müslümanların ekinlerinin içine bıraktınız. Gözleri Celâlî'den korkan fukara sizden ürktü. Onun için hisarın kapısını kapadılar. Şehre girdiğiniz zaman da adam öldürüp etrafı tahrip eder, gasp yaparsınız diye vehme kapıldılar. Padişah emrin-

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 89.

de yazıldığı gibi serdarı azâmın ordusuna katılmak arzusundaysanız levazım-ı sefer her ne ise bir liste çıkarıp, bir mutemed adamınızı bizim yanımıza bırakınız. Siz de halka dehşet vermemek üzere bir merhale öteye gidiniz."[1]

Kalenderoğlu, Kadı Mevlâna Ahmed'in bu önerisini kabul ediyordu. Adamlarından birini 30 kişi ile beraber Ankara'ya gönderiyordu. Ancak bu gönderdiği adam, Ankara halkının endişelerini haklı çıkarıyor, herkesi canından bezdiriyordu. Nitekim, arka planda Ahiler tarafından organize edilip yönlendirilen Ankaralılar, bu adamı öldürecek duruma geliyorlardı. Bunun üzerine Veldanzâde Mevlâna devreye giriyor, Kalenderoğlu'nun mütesellimini tutuklayarak içkaleye hapsediyordu. Böylece, bir süre için durumu sakinleştiriyordu. Kalenderoğlu'nun diğer 30 adamını da, her birine birer mihmandar vererek şehre dağıtıyordu.[2]

Ancak bu mihmandarlar Ahi fedaîlerinden oluşuyordu. Nitekim her şakî mihmandarı tarafından, şehrin birbirinden farklı köşelerinde ve birbirinden habersiz olarak öldürülüyordu. Katliam bununla da bitmiyordu. Hapse atılan Celâlî de idam edilerek öldürülüyordu. Kadı Mevlâna Ahmed, katliam tamamlandıktan sonra durumu, kapsamlı bir mektup yazarak Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'ya bildiriyordu.

Ahiler Önasya'da Selçuk Devletinden itibaren her dönemde ve her alanda aktif rol oynuyordu. Ahilerin siyasetteki etkinliklerine en önemli örneklerden birini de, Beylikler döneminde Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti oluşturuyordu. Bu dönemde Ahiler hem Kadı Burhaneddin Ahmed'in yanında yer alıyor, hem de ona muhalefet edenlerle işbirliği yapıyorlardı.

Nitekim muhalif ümera Kadı Burhaneddin'e karşı bir suikast düzen-

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 89.

[2] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 90.

lemek üzere faaliyette bulunuyordu. Bu suikastı düzenleyenlerin arasında, ölen Eretna hükümdarı Ali Bey'in kumandanlarından Ahi Nevruz da yer alıyordu. Bir av partisinde gerçekleştirilecek olan komplo; Emîr Pîr Ali, Emîr Yusuf Çelebi ve Nebî'nin müdahalesiyle sonuçsuz kalıyordu. Ancak hemen ardından ikinci bir suikast planlanıyordu. Bu suikastın başında da Mahmud Fic, yine Ahi Nevruz, Babuk-oğlu Ali Paşa, Seyyid Hüsam, Feridun, Nebî ve Babuk-oğlu Ali Paşa'ya bağlı bazı Moğol aşiretlerinin beyleri yer alıyordu. Ancak bu suikast da kendisine haber veriliyor ve Kadı Burhaneddin yine canını kurtarıyordu.[1]

Daha sonra Kadı Burhaneddin, Amasya Emîri Ahmed ile sürtüşüyor ve Ahi Nevruz bu kez de Emir Ahmed'in yanında yer alıyordu. Diğer taraftan Moğol Ca'unğar kabilesinin askerleri de bu ittifaka katılıyordu. Ne ki bu kez Ahi Nevruz ikili oynuyor, Kadı Burhaneddin'in Emîri gibi davranıyordu. Ancak en kritik bir zamanda yine Emîr Ahmed'in yanında yer alıyor; Kadı Burhaneddin'e bağlı kuvvetler çok güç durumda kalıyordu. Kadı Burhaneddin de kaçarak canını zor kurtarıyordu. 1382/1383 kışında Ahi Nevruz, Kadı Burhaneddin'e karşı en önemli muhalefet odağını oluşturuyordu. Ahi Nevruz bu sırada yine de Kadı Burhaneddin'e yakın görünüyor, muhalefetini ise el altından gizlice yürütüyordu.

Nitekim Kadı Burhaneddin, hasmı olan Kayseri Valisi Ömeroğlu Cüneyd'in cezalandırılması için ümeradan Yusuf Çelebi, Pîr Ali ve Ahi İsa'yı görevlendiriyordu. Ancak Ahi Nevruz da görevlendirildiği halde kuvvetlerinin hazır olmadığını bahane ederek gitmiyor, Sivas'ta kalıyordu.

Bu sırada Feridun, Dulgadıroğlu Osman, Kör Bayezid, Mahmud Tu-

---

[1] Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Prof. Dr. Yaşar Yücel, Sevinç Matbaası, Ankara 1983, s. 63.

gay Timur, Mevlâna Seyfeddin, Mahmud Fic, Seyyid Ebu Bekir, Hacı Ali ile bazı kumandanlar, yeni bir komplo düzenliyordu. Suikast Cuma namazı sırasında gerçekleştirilecekti. Suikastın gizli lideri ise Ahi Nevruz'dan başkası değildi. Ancak Kadı Burhaneddin suikastı haber almayı başarıyordu. Fakat bu kez gizli lider Ahi Nevruz canını kurtaramıyor ve idam edilerek öldürülüyordu.[1]

Kadı Burhaneddin'in en önemli hasımlarından biri de Amasya Emîri Ahmed'di. Zira Kadı Burhaneddin güçlendikçe Amasya için tehlike oluşturuyor, bu da Emîr Ahmed'in önlemler almasına yol açıyordu.

Aynı şekilde Kayseri Valisi Ömeroğlu Cüneyd de Kadı Burhaneddin bakımından bir tehdit oluşturuyordu. Nitekim 1387 yılında bu iki hasım bir kez daha karşı karşıya geliyordu. Bu sırada Kadı Burhaneddin'in en gözde devlet adamlarının başında Ahi İsa bulunuyordu. Burhaneddin, Ahi İsa'yı Vezir-i âzâm yapıyordu. Nitekim kendisi Sivas'a dönerken Ahi İsa'yı Kayserili Askerlerle birlikte Cüneyd'in üzerine gönderiyordu. Ancak Cüneyd Kayseri şehrine çekiliyor, bir pusuya düşürerek Ahi İsa'yı ele geçiriyordu. Kadı Burhaneddin Ahi İsa'yı kurtarmak amacıyla Kayseri üzerine giderken, Sivas'daki muhaliflerinin bir darbe hazırladıklarını öğreniyordu.

Komplonun liderliğini Emir-ül Hac Ali Bey'in oğlu Mehmed yapıyordu. Mehmed, Kadı Burhaneddin'in bendelerinden Sarraf Bayezid ile Ahi Mehmed tarafından desteklenip yönlendiriliyordu. Ayrıca geçmişte bir suç işlediği için Kadı Burhaneddin tarafından sürülen, daha sonra Şehir Kethüdasının akrabası olması nedeniyle affedilen, hem kendisine bir zaviye hem de maaş tahsis edilen Ahi Nasreddin de bu komplo grubunda yer alıyordu. Bunun dışında komplocular arasında Ali Bey'in terzisi ile bir de papaz bulunuyordu.

---

[1] Prof. Dr. Yaşar Yücel, a.g.e., s. 71, 72, 73.

"Bu hadise, Sivas'ta aynı tarihlerde de şehir burjuvazisini teşkil eden Ahilerin yalnız iktisadi ve içtimai hayatta değil, siyasi hadiseler üzerinde de müessir bir amil olduklarını ispat etmektedir. Yine başka araştırmalar da göstermiştir ki Ahiler, Anadolu'nun bütün şehirlerinde bu ve buna mümasil roller oynamışlardır."[1]

Kadı Burhaneddin diğerleri gibi bu komployu da zamanında öğrenerek önlem alıyor; sadece Emir-ül Hac Ali Bey'in oğlu Mehmed ile Ahi Mehmed'i affediyor, diğerlerini öldürtüyordu. Bu suikast girişimi, kentlerdeki Ahilerin ve onların kontrollerindeki esnafın aynı zamanda kanlı eylemlere ne denli eğilimli olduklarını da kanıtlıyordu. Kadı Burhaneddin bu komployu bozduktan sonra tekrar Kayseri üzerine yöneliyor, Kayseri Valisi korkuya kapılarak tutsak ettiği Ahi İsa'yı serbest bırakıyordu.

Kadı Burhaneddin Ahmed devletinde; hem iktidar, hem de muhalefet konumunda aktif rol oynayan Ahiler ön plana çıkmıyor, yine de geri planda kalmayı başarıyorlardı.

Buna karşılık Ahilerin doğrudan ön plana çıktığı ve doğrudan yönetimi ele aldığı Ankara örneğinin ardından bir başka örneği de Erzincan'da Ahi Ayna Bey örneği oluşturuyordu. Ahi Ayna Bey örneği, Ahilerin hem siyasî hem de askerî alanda, siyasî güç ve askerî etkinlik bakımından ne denli belirleyici bir doku oluşturduklarını açıkça ortaya koyuyordu.

Eretna Devleti zamanında, bölgenin en güçlü Ahi Babalarından (liderlerinden) biri olan Ahi Ayna Bey; Erzincan Emirliğini satın alıyor ve 1347 yılında buraya Emîr oluyordu. Bir başka ifadeyle Ahi Ayna Bey artık Eretna Devleti'nin uç beyleri arasında yer alıyordu.

1348 yılında Akkoyunlu Tur Ali Bey ve Bayburt Emiri Mehmed

---

[1] Prof. Dr. Yaşar Yücel, a.g.e., s. 85; Dipnot no. 74.

Rikâbdâr ile birlikte Ayna Bey ortak bir kuvvet oluşturuyor ve Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine gidiyorlardı. Ancak bu sefer başarılı olmuyordu. Üç gün devam eden saldırı sonucunda Rumlar ağır bir yenilgiye uğratıyor, diğerleriyle birlikte Ahi Ayna Bey'in kuvvetleri de kayıp vererek Erzincan'a dönüyordu. Ahi Ayna Bey sadece Erzincan'a hükmetmekle kalmıyordu. Erzurum ile Bayburt da ona bağlanıyordu.

1352 yılında Eretna Devleti çöküş sürecine girince, merkezî otorite zayıflamaya başlıyor; diğerleri gibi Ayna Bey de merkezle olan bağlarını gevşetiyor ve daha bağımsız hareket ederek etkinlik alanını genişletme çabasına girişiyordu.

"Âdil Emîr" Giyaseddin Ahi Ayna Bey bir süre sonra Gürcistan'a bir sefer yapıyordu. Bu seferde Ahalsıhı, Samsıhı ve Azgur şehrini ve kalelerini alıyordu. 12 bin Gürcü'yü esir ediyor, Mangıl'ı cizye ve vergiye bağlıyordu.

Ahi Ayna Bey Gürcistan ile yetinmiyor, Trabzon'a da sefer yapıyordu. Bu sefer sırasında Lezgi (Doğu Karadeniz) yöresine de gidiyordu. Bu son derece başarılı bir sefer oluyordu. Ahi Ayna Bey 1359 yılında ölüyordu.

Bu örnek Ahilerin sadece Ankara'da değil, aynı dönemde Önasya'nın değişik yörelerinde yönetimi ele geçirdiklerini ve kendi silahlı güçlerine dayanarak 'Fütüvvet' bağlamında askerî ve siyasî bakımdan etkin bir rol oynadıklarını da kanıtlıyordu.

Nitekim bu etkin rol; Anadolu sosyal yapısında derin ve kalıcı izler bırakıyordu. Sadece toplumsal anlamda değil, bireysel bakımdan da Ahi kimliği (veya kişiliği) bir ideal haline geliyor, Ahilerin temel ilke ve amaçları, Ahi olmayan bireyler bakımından da "üst kimlik" şeklinde idealize ediliyordu.

Silahlı ve kanlı eylemlerden çekinmeyen, bu nedenle sıradan bir es-

naf örgütü olmakla kalmayan Ahilik, özünde yaptırım uygulayan ve dolayısıyla korku salan bir örgüt olarak Önasya genelinde, saygın ve önünde başeğilen bir otorite oluşturuyordu. Bu otoritenin hem kaba kuvvete dayalı yaptırım gücü, hem de ekonomik ayağı bulunuyordu.

Ahiler, özellikle kent ve kasabalarda sosyal yaşamı düzenleyebilecek, yönlendirebilecek ve belirleyebilecek bir ağırlık kazanmış görünüyorlardı. Kimin hangi işi tutacağına, ne zaman kendi iş yerini kuracağına, satacağı ürünü hangi fiyattan satacağına, yanında kaç kişi çalıştıracağına ve hatta kimleri çalıştırabileceğine hep Ahiler karar veriyordu. Onların izini olmadan hiç kimse ekonomik bir eylemde bulunamıyordu. Özellikle Tanzimat'a kadarki süreçte Ahiler, kent ve kasabalarda ekonomik gücü ellerinde bulundurmaları ve üretim araçları üzerinden emeğe hükmetmeleri nedeniyle Osmanlı burjuvazisinin savunma ve saldırı örgütü olarak da kabul ve saygı görüyordu. Bu nedenle Ahi şeyhleri, babaları veya önde gelen mensupları; ellerinde bulundurdukları ekonomik güce dayanarak aynı zamanda siyasî güç odağı karakteri de taşıyorlardı. Bu güç odakları sadece 'çarşı esnafına' dayanarak değil, aynı zamanda Ahi örgütleri bünyesinde oluşturdukları 'Yiğit Alayları'na hükmederek de 'yaptırım gücünü' otoritelerinin bir parçası haline getiriyorlardı.

Ahiliğe giren çıraklar, sadece kültür ve teknik öğrenim, dinsel eğitim, erkân ve âdâb dersleri görmekle kalmıyordu. Bunlara askerî eğitim de veriliyordu.

Türkmenler eski devirlerde, Emevi saldırılarına karşı Gazi örgütlerini kuruyor, daha sonra Ahiler bu bağlamda Yiğit Alaylarını meydana getiriyordu. Bunlar, Osmanlılardan önce 'Ahiyân-ı Rum' adını alıyordu. Aynı örgüt, Irak ve Suriye'de Fityân ve Rünûd adıyla anılıyordu. Bu Ahi askerlerine 10. Yüzyılda Kerp adı veriliyordu.

Kerp'ler, Akıncılar gibi askerî işler görüyor, eşkıyalara karşı operas-

yonlar düzenliyor, barış zamanlarında alt yapı işlerinde çalışıyor, yol ve köprüleri onarıyorlardı. Bunların kullandıkları silahlara Bunduk, kumandanlarına ise Ahiçup deniyordu. İşte bu Ahi Kerpleri kentlerde tezgâh kuran ve ticaret yapan esnaflarla tüccarların servetlerini yağmacılara ve eşkıyaya karşı koruyordu. Nitekim, daha sonra bu örgüt geliştiriliyor ve Selçuk Devleti zamanında Ahi Yiğit Alayları şeklinde örgütleniyordu.

Ahi Yiğit Alayları Osmanlı Devleti'nin kuruluş evresinde son derece aktif roller oynuyordu. "Osmanlı Devleti kurulurken Ahi Yiğit Alayları Osmanlılarla birlikte savaşlara iştirak etmişti. Ertuğrul ve Osman Gazi ordusu içinde Ahiyân-ı Rum adıyla Ahi Yiğit Alayları Bizanslılarla savaşlara iştirak etmişlerdi."[1]

Ahi gençleri Osmanlı döneminde askerî eğitim görmeye devam ediyor, dövüş sanatlarını öğreniyorlardı. Bunlar genellikle silahlı dolaşıyorlardı. Tamamına yakını bıçak taşıyor, –hatta bu nedenle Ahilerin bıçakçı esnafının örgütü olduğu bile ileri sürülüyordu– kuşaklarında –genellikle– pala bulunduruyorlardı. Geçmiş dönemlerden kalma Türk geleneğindeki gibi Ahiler bu işlerle gençliklerinde uğraşıyor, yaşlı Ahiler askerlik yapmıyorlardı.

Savaşçı Türkmen geleneği, yine silahlı bir kurum olan Ahilik bünyesinde de yaşıyordu. Türkmen boylarındaki bir geleneğin Ankara Ahileri tarafından sürdürülmesi bunun en önemli örneğini teşkil ediyordu.

Tekeli Türkmenlerin boylarında, Serdar adı verilen bir reis bulunuyordu. Bunlar kumandan sıfatı ve niteliği taşıyor, akınları ve çatışmaları yönetiyorlardı. Bu doğal kumandanlar bir savaşa karar verdikleri zaman, mızraklarını otağlarının önüne dikiyor ve Müslümanları Hazreti Nebî namına sancak altına davet ediyorlardı. Kuvvetlerini bu şekilde

---

[1] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 248-249.

topladıktan sonra harekâta başlıyorlardı.[1]

Teke Serdarlarının uyguladıkları bu gelenek, Ankara Seymenlerinin oluşturduğu 'Ahi Yiğit Alayları' tarafından da uygulanıyordu.

> "Seymen Alayı tamamen Ahi Yiğit Alaylarının aynıdır. Acı günlerde Seymenlerin başı olan (Efe), efeler kahvesinin önüne bir bayrak dikerdi. Delikanlılar bu bayrağı görür görmez, dükkânlarını kapatarak evlerine gidip milli elbiselerini giyip, palalarını da ellerine alarak Efenin etrafında toplanırlardı. Bununla beraber civar kazalardan da atlı ve yaya Seymenler Ankara'ya gelirlerdi."[2]

Unutmamak gerekir ki Ahi örgütünün özellikle kaba kuvvete dayanan otoritesi onu 'koruyanlar-korunanlar' bağlamında 'ayrıcalıklı' bir örgüt konumuna getiriyordu. Ahi örgütüne dahil olanlar, diğer örgüt mensupları tarafından büyük bir tutkunluk, vefa ve özveri ile korunup kollanıyordu. Örgütün dışında kalanlar ise bu şansı elde edemiyor, aksine; Ahilerin tahakkümü ve tehdidi altında bulunuyorlardı. Ahilerin elde ettikleri ayrıcalık onları sadece kendi dışlarında kalan emsallerine karşı değil, başta merkezî otorite olmak üzere diğer bütün otorite ve güç odaklarına karşı da avantajlı ve güvenli bir duruma getiriyordu. Bu nedenle merkezî otoritenin yereldeki temsilcileri; yerelde tam anlamıyla bir otorite odağı tesis eden Ahiler karşısında aciz bir duruma düşüyordu.

> "Fatih Ahiliği büsbütün kaldırsaydı ordu eyersiz ve gemsiz kalırdı. Onun için Ahiliğin köküne kibrit suyu dökemedi. İstanbul'u aldıktan sonra Yedikule'den Fatih Camiine kadar uzanın yeri Ahilere bıraktı ve oraya Saraçhane dendi. O zaman İstanbul saraçları dünyanın en usta saraçları idi. Kabartmalı ve girintili meşin kitap kapları icad ettiler. Fa-

---

[1] Türk Devletinin Tekâmülü, Ziya Gökalp, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 5, 7.

[2] Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s. 250.

tih medreseleri de çıraklara okuma öğretmek içindir. Şair Bakî saraçlıktan yetişmedir. Saraçların oturduğu yerlere, yani Ahi mahallelerine İmparatorluğun zabıta kuvvetleri giremezdi. Mesela Evliya Çelebi'ye göre suç işleyenin biri, –Padişaha küfür etmek gibi– Ahi mahallesine kaçınca kurtuldu demek imiş. Ahiler onu teslim etmezlermiş. Osmanlı yıkılış devrinde haksızlıklara isyan hep Ahilerden gelirdi. Celâlîler de sultanların zulmüne karşı isyan eden Ahilerdi, fakat bir çeşit soysuzlaşmış Ahi."[1]

Hemen kaydetmek gerekir ki Ahilik, gücünü –özellikle kent ve kasabalarda– esnaftan alıyordu. Esnaf tabakası ise Osmanlı sosyal yaşamında uzun yıllar ekonominin en gözde odağını ve yaygın gücünü teşkil ediyordu. Örneğin; 3. Murad zamanında Osmanlı devletinde 148 esnaf zümresi faaliyet gösteriyordu. Bunlar şu zümrelerden oluşuyordu:

Takkeciyan, Hayyatan, Sakayan, Tabbahan, Çizmeciyan, Mestçiyan, Serbazan, Canbazan, Penbeciyan (Hallaçlar), Abginekâran, Hamamcılar, Simkeşan, Helvaiyan, Tasbazan (Soytarılar), Baharfüruşan (Baharatçılar), Meyvacıyan, Hatiban, İmaman, Gazzazan, Saracan, Cellâhan (Çulhacılar), İpekyan (İpekçiler), Ezherfürüşan, Rıştekâran, Peştemal Bazan, Bezzazistanı Atik, Muytaban, Buryabazan (Hazırcılar), Galata esnafı, Kilitçiyan, Mühürciyan, Yorganciyan, Nizekâran, Kaftancıyan, Çakşırcıyan, Semerciyan, Sandıkkâran, Saatçıyan, Şamdankâran, Sayyadanı mahi (Balıkçılar), Kürkçiyan, İlikçiyan, Kalafatçıyan, Kemankâran, Ketenfüruşan, Ekmekçiyan, Bisterciyan (Döşekçiler), Dellâlan, Şem'akâran (Balmumcular), Şekerfüruşan, Attaran, Mısır çarşısı esnafı, İğneciyan, Meyvafüruşan, Destmalfüruşan, Abafüruşan, Binayan (İnşaat kalfaları), Debbagan, Bıçakçıyan, Rikâpkâran, Gaşyebazan, Haymedüzan, Boğazyan, (bir nevi kumaş satanlar), Nalbendan, Süpürgeciyan, Bezzazistanı cedid esnafı, Boyacıyan, Destkâran (Sarıkçılar), Küştügiran, Dellâkan, Nalçacıyan-Kellepuşkâran (Serpuşçular), Beylivânan,

[1] Halikarnas Balıkçısı, Düşün Yazıları, A.g.e., S. 50.

Hokkabazan, Katırcıyan, Arakçinduzan (Fanilacılar), Kavukçuyan, Kutuciyan, Sabun miskkâran, Çiftçiyan, Haddadan (Demirciler), Basmacıyan, Gurbalkâran (Kalbur yapanlar), Sepetçiyan, Başpazaryan, Bozacıyan, Yelpazekâran, Sahtiyanfüruşan, Yaşmakfüruşan, Ahengköhnefüruşan (hurda demirciler), Cameşuyan, Kazancıyan, Delûfüruşan (Kovacılar), Natıran, Tabbahan, Muhtesiban, Sebzefüruşan, Kırtaskâran, Kundakkâran, Palûtçiyan, Kasaban, Zırkâran, Kepkepkâran (Keklik satanlar), Mikraskâran, Likâmkâran (Dizginciler), Kilitkâran, Rismankâran, Canbazanıre'sin-Tasbazan (bir nevi oyuncu) - Rakkasan, Destcopbazan (Bastoncular), Mürgbazan, Hamamyan, Sarıkçıyan, Sağırcıyan, Ganem celeban, Turşucuyan, Basmacıyanı hâlkâri, Nakilfüruşan, Itırfüruşan, Müezzinan, Miyanbendekâran, Kebapçıyan, Kemhabazan (Bir nevi kumaş), Kerpiçkâran, Sorguçkâran, Arabacıyan, Hammalan, Makyanfüruşan, Kahvefüruşan, Sepetkâran, Hakkâkkân, Kireççiyan, Horasancıyan, Sarrafan, Dikkâran (Çömlekçiler), Mürekkepçiyan, Na'linkâran, Kalemkâran, Baharfüruşanı Mısır (Mısır çarşısı esnafı), Bezirgânanı Bursa, Bezirgânanı Arapyan.[1]

Ahilerin oluşturduğu 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' yapılanması, hem meydana getirdiği cazibe ile hem de sosyal, siyasal ve güvenlik alanında oynadığı etkin rol ile yüzyıllar boyunca toplumun bilinçaltına yerleşiyor, toplumsal bellekte derin izler bırakıyordu. 'Ayrıcalık ve koruma' bir ideal niteliği alıyor, bir erdem olarak toplumun her kesiminde idealize oluyordu. Zaman içinde bu ideal yapılanma değişime uğruyor, 'ayrıcalık-koruyan-korunan' bilinci değişik karakter ve yapılanmalar içinde varlığını sürdürerek realize oluyordu.

Bu oluşum kimi zaman 'mafios değerler doğrultusunda mafios yapılanmalar' şeklinde ortaya çıkıyordu.

---

[1] İlhan Tarus, a.g.e., s. 51, 52; Dipnot. Devleti Osmaniye Tarihi, Hammer, Mehmed Ata.

Örneğin; Ege Bölgesinde bir dönem kol gezen efelerin ve zeybeklerin, Ahiliğin bir devamı olarak –değişime uğrayarak– sosyal ve siyasal yaşamda oynadıkları aktif roller gibi...

Ahilik, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını koruyor, son dönemde zayıf bir duruma düşüyordu. Sonuç olarak büyük sermayenin tahakkümü arttıkça, küçük esnafa ve zenaatlara dayanan Ahi örgütü ortadan kalkmaya başlıyordu. Nihayet 30 Kasım 1341 (H.) tarih ve 677 sayılı kanunla esnaf ve zenaatkâr kesimi yeniden örgütleniyordu.

Ancak Ahilerin idealize ettiği Ahi kimliği –ki fetâ niteliği– bireyler düzeyinde yine de 'üstünlük' olarak uzun süre geçerliğini koruyordu. Aynı şekilde, çağdaş bireysellik anlayışı karşısında fetâ ve Ahi kimliği de ikinci plana itiliyor, değişime uğruyor ve 'yerel değer' durumuna düşerek 'Mafios Toplum Yapısı' içinde ideal bireyi ifade eden mafioso kimliğinin geleneksel kaynağını –veya örneğini– teşkil ediyordu.

> "... o zamanlar, bir sanat ve ticaretle kaç kişi uğraşır ve içinde çalışılan dükkân, mağaza, atelye vb. ne kadar yer varsa, bir zorunluluk ortaya çıkmadıkça, bulunanlardan çok ya da eksik olmaması tekelci kuralı, gerek esnafça ve gerek hükümetçe korunulduğundan bir kişi çıraklıktan ve kalfalıktan yetişip de boşalan ya da gerçek gereklilik üzerine yeniden açılan bir ustalık yerine geçmedikçe, yani Gedik sahibi olmadıkça dükkân açıp sanat veya ticaret yapamazdı."[1]

1860 yılına kadar sürecek olan Gedik biçimindeki esnaflık ve sanatkârlıkla ilgili denetim tamamen devletin eline geçmiş bulunuyordu. Böylece merkezî otorite, Ahiliğin ve yerel toplumların ideal kimlik/üst kimlik olarak kabul ettiği 'fetâ'ların, yani Ahilerin üzerini –adeta– örtüyor, bir kenara itiyordu. Ancak bu kimlik hiçbir zaman yok edilemiyor, doğrudan olmasa bile dolaylı yollardan başka kurumlar içinde ve başka kimlikler altında varlığını ve ilkelerini sürdürüyordu.

---

[1] Neşet Çağatay, a.g.e., s. 216.

Fütüvvet ve Yasadışılık: Külhan-beylik

• ***Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsurlarından olan 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamında, Fütüvvet geleneğine dayanan Ahilikten daha somut bir örgütlenme örneği verilebilir mi?***

Kimileri Türkiye'deki MAFİA oluşumunu, eski 'kabadayılık' geleneğine dayandırmaya çalışıyor. MAFİA adı verilen örgütlenmenin ortaya çıkabilmesi için öncelikle toplumda mafios değerlerin paylaşıldığı bir Mafios Toplum Yapısı'nın bulunması gerekir.

Bununla birlikte 'kabadayılık' olgusu, 'suç işleme' geleneğinin kökenindeki bir unsur olarak kabul edilebilir. Nihayet 'şiddet ve kabakuvvet' bağlamında, mafioso ile kabadayı arasında bir ortak paydadan bahsedilebilir.

Bu açıdan bakıldığında, kabadayılık olgusunun geçmişindeki/zeminindeki Külhan-beylik oluşumunu 'Fütüvvet geleneği' bağlamındaki örgütlenme örneği olarak ele almak doğru olur. Zira Külhan-beyliği Fütüvvet bağlamında 'suça dayalı' somut bir örneği teşkil ediyor. Üstelik, (Ahilik gibi) Fütüvvet geleneğinden kaynaklanan Külhan-beyliği bir meslek kuruluşu olan Ahilik'ten çok daha farklı bir yaklaşım içinde bulunuyor ve çok daha farklı sosyal konumdaki insanları yönlendirip örgütlüyordu.

İstanbul eski Maarif Müdürlerinden (Maşrıkıazâm) Hayrullah Örs'ün Abdülbaki Gölpınarlı'ya bildirdiğine ve Gölpınarlı'nın da İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuasının Ekim 1955 sayısında kaydettiğine göre... Jön Türkler'den Ebüzziya Tevfik Bey (ölümü 1913) Rodos Hapishanesinde tutuklu iken Külhan-beyi Sâmi adlı bir mahkum, Külhan-beylik konusunda kendisine geniş bilgi vermiş... Ebüzziya Tevfik Bey de bu bilgileri kaleme alarak 9-27 kanunuevvel 1910 tarihleri arasında Tasvir-i Efkâr Gazete-

sinde 'Yeni Osmanlılar Tarihi' adlı tefrikada yayınlamış bulunuyor.

Bu bilgiler çerçevesinde Fütüvvet geleneği zemininde Külhanbeylik şöyle bir yapılanma ve örgütlenme gösteriyordu:

Külhan-beyi olmak isteyen kişinin kesinlikle anasının ve babasının olmaması gerekiyordu. Erkek veya kız kardeşi bulunabilirdi. Ancak hayatta yapayalnız ve tek başına olanlar en makbul adaylar sayılıyordu.

Külhan-beylerinin mahfil ve zaviyeleri, hamam külhanlarıydı. (Külhân, külhen: külhân, hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamam ocağı– Ferit Devellioğlu)

Birinci dereceyi de hamamlar arasında Gedikpaşa Hamamı'nın külhanı alıyordu. Bundan sonraki sıralamada Mahmutpaşa, Bayezid, İbrahimpaşa, Ayasofya, Çinili ve Haseki hamamlarının külhanları geliyordu.

Külhan'da on kişiye bir deste-başı tayin ediliyordu. Deste-başıların amiri olarak da bir 'koca' deste-başı yer alıyordu. Deste-başıların birer, koca deste-başıların ise iki postu bulunuyordu.

Külhan-beyliğe girme törenine gelince ...

Külhân-beyi olmak isteyen (kimsesizlikten, yoksulluk ve yalnızlıktan yılmış kişi) çocuk veya genç külhan'da soyuluyor, kendisine eski püskü bir gömlekle bir pantolon veriliyordu. Çocuğun veya gencin üzerinden çıkan elbiseyi deste-başı alıyor, satıyor ve parasını da kendi cebine atıyordu.

Külhân-beyi olacak kişiye bir torba veriliyordu. Külhân-beyi adayı bu torbayı yanına alarak sokağa çıkıyordu. Aday torbayı, istenen miktarda pirinç, un, yağ, nişasta ve şekerle doldurup getirmekle yükümlü bulunuyordu. Fakat bunları para ödeyerek değil; zorla, yüzsüzlükle veya asılarak temin etmesi gerekiyordu. Zira bu iş, Külhân-beyi adayı bakımından bir sınav niteliği taşıyordu.

İstenen erzak külhân'a getiriliyor, burada pilav ve helva pişiriliyordu. Bu işlem külhân'ın demirbaşı olan lengerlerde yapılıyordu.

Her gece yemeğini ayrı bir yerde tek başına yiyen Külhâncı Baba, yani koca deste-başı da o gece diğerleriyle birlikte sofraya oturuyordu. Fakat Külhân-beyi adayı bir elinde testi, diğer elinde bardak olduğu halde ayakta duruyor ve yemek sırasında isteyenlere su veriyordu.

Yemeğin sonunda Külhâncı Baba, bir lokma ekmeği tuza banıp, sağ elinin baş, şahadet ve orta parmağı ile tutuyordu. Herkes de onun gibi yapıyor, bu durumda Külhâncı Baba şu dizeleri okuyordu:

Bu ocağın adı gerçek külhândır
Yersizlere, yurtsuzlara mekândır

Nice erler yetişmiştir külhândan
Kimbilir kim bugün nerde pinhândır

Ana-baba kucağına sığmayan
Yavrucuklar bu ocakta mihmândır

Pîrimizdir bizim koca Lây-hâr[1]
Hak budur kim eşi gelmez sultandır

---

[1] (Abdülbaki Gölpınarlı Lây-hâr hakkında şu bilgileri veriyor:
Külhânî-i Lây-hâr, rivayete göre meşhur Hakim Senâî'nin çağdaşı ve Gaznin meyhânelerini dolaşıp şarap tortusu toplayan, yatıp kalktığı külhâna getirip içen bir meczuptur. Bir gün Senâî, yazdığı bir kasideyi padişaha sunmak için Lây-hâr'ın külhânının önünden geçerken içerden Lây-hâr'ın sesini duyuyor. Lây-hâr, sâkisine 'sun, zavallı padişahın körlüğüne içelim' diyor. Sâkisi, 'padişah adalet sahibi bir zat; bu sözün yanlış' deyince 'hayır' diyor Lây-hâr, 'yanlış değil. Daha Gaznin'i düzene sokmamış, bu kış kıyamette başka bir şehri zaptetme sevdasına düşmüş. Onu alırsa, bir başkasını almak ister.'
Târik-i fâkada hem -kefs olup Senâî
Cenâb-ı Külhâni-i Lây-hâr'a dek gideriz, beyti de pek meşhurdur. (İ.Ü. İk. Fak. Mecmuası 17, Cilt, Ekim 1955-Temmuz 56, No. 1-4, 'Fütüvvetnâme-i Sultânî' ve Fütüvvet Hakkında Bazı Notlar, Abdülbaki Gölpınarlı, s. 152.)

Hû çekelim Lây-hâr'ın rûhuna (demine olsa gerek)
Onun için bây u gedâ yeksândır

Külhâncı Baba ile birlikte herkes 'hû' diyor ve lokmayı ağzına atıp yiyordu. Bundan sonra 'kardeşlik töreni' başlıyordu.

Kardeş olacak çocukları yan yana ortaya alıyorlar, anadan doğma soyuyorlardı. Külhâncı-Baba büyük bir gömlek getiriyordu. Bu gömleğe 'Lây-hâr kefeni' deniyordu. Gömleğin iki yakası bulunuyordu. Çocuklara giydirilince iki yakadan iki baş çıkıyordu. Fakat sağdaki, gömleğin sağ kolunu; soldaki ise sol kolunu giyiyordu. Sağdakinin sol koluyla, soldakinin sağ kolu gömleğin içinde kalıyordu. Sağ tarafa daima kıdemli çocuk yahut genç, sola da yeni Külhân-beyi alınıyordu.

Külhâncı, ocağın ağzına yönelmiş bir vaziyette, iki dizinin üstüne oturuyor ve; "Ey Lây-hâr'ın evlâtları" diyordu. "Burası baba yurdudur. Burada senin-benim yoktur. Burada herkes kardeştir. Bir anadan doğanlar, bir babadan olanlar, birbirlerini boğazlarlar. Lây-hâr'ın evlâtları, birbirini bir vücut bilirler. Kardeşlerine birisi bir iğne batırsa acısını kendi vücutlarında duyarlar. Bu kefene sağlığında girenler, ölünceye kadar birbirlerini ayrı görmezler. Bu ikilikte birliktir (Heterodox Batınî bir yaklaşım– M. Çulcu). Bu senin sağ elindir, sen de bunun sol elisin. Vücudunuz birdir, başlarınız iki. Biriniz sağınızı, biriniz solunuzu görürsünüz. Ömrünüzün sonuna kadar birbirinizi görür-gözetirsiniz. Her

---

Bu sözleri duyan Senâî duramıyor. Bu sırada Lây-hâr 'gel, sun' diyor. 'Şu Senâîciğin körlüğüne içelim.' Sâki 'kırma onu' diyor; 'zarif bir adam, herkesin makbulü.' Lây-hâr 'yanılma' diyor; 'pek ahmak bir adamcağız o; her gün bir alay lâf düzer-koşar, tamamından padişahın önünde el-pençe divan durup okur. Düşünmez ki yarın, ne getirdin diye sorarlarsa ne cevap verecek. Böyle adama ahmak demezler de kime derler.' Bu sözler, Senâî'yi uyarıyor ve o günden itibaren tasavvuf yoluna giriyor (Devletşah Bombay, 1305 h., s. 47). Doğruluğu bir hayli şüpheli olan bu rivayeti Nâbî başka bir tarzda hikâye etmiştir (Divan İst. 1292 H., Hikâyet-i Mesnevî Hakîm Senâî, s. 27-30). Nâilî'nin;

gün kazancınızı buraya getirirsiniz. Burada bu senindir, bu benimdir yoktur. Az çoğu arttırır, çok hepimizi besler, hepimizi doyurur."

Külhancı Baba konuşmasını tamamladıktan sonra tören bitiyordu. Ardından çocuklar tahta kavatalara ayrılmış olan pilav ve helvalarını yiyorlardı.

Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre tören sırasında bir gömleğe iki kişini girmesi, dinsel nitelikli bir ritüeli yansıtıyordu:

> "Lây-hâr'ın gömleğiyle Gadîru Humm'da Muhammed'in Ali'yi gömleğinin içine alması ve ikisinin, bir gömlekten baş göstermeleri geleneği arasındaki benzerliğe değil, ayniyete de bir işarette bulunalım."[1]

Abdülbaki Gölpınarlı'nın bu açıklaması, Külhân-beyliğinin inançsal zemininde de Ali severliğin (derecesini kestirmek zor olsa da) bulunduğunu ortaya koyuyordu.

Külhân-beylerin yaşam biçimine gelince ...

Sabahleyin külhândan çıkıp gidiyor; akşama kadar asılarak, aşırarak veya çalışarak ne bulur-temin ederlerse akşam yine külhâna dönüyor ve beraberlerinde getiriyorlardı. En geç kalan da gelince külhânın kapısı kapanıyordu. Sofrayı külhâncı kuruyordu. Beyler hep birlikte oturup yemeklerini yiyorlardı. Daha sonra oyunlar oynanıyor, zar atma talimleri yapılıyor, bağlama çalınıyor, yatma zamanına kadar vakit geçiriliyordu.[2]

İstanbul'un alınmasından sonra inşa edilen ilk hamam, Gedik Paşa Hamamı oluyordu. Bu hamamın külhanı, çok sayıda insanın ısınabileceği şekilde yapılıyordu. Ayrıca külhan, insanların barınabileceği biçimde hazırlanıyordu. Dolayısıyla, özellikle kış mevsiminde yersiz yurtsuz-

---

[1] Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 155.

[2] Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 151-155.

lar ilk kez bu hamamın külhanına toplanıyor, burada yaşıyorlardı. Böylece Külhan-beyliği de ilk kez, Gedik Paşa Hamamı'nda örgütleniyordu.

Külhânîler esnaftan aldıkları yiyeceklerin parasını ödemekten kaçınıyor, parasını istemekte ısrar eden esnafın başına toplanarak hem esnafı hırpalıyor, hem de tüm malını yağmalıyorlardı. Üstelik dükkânını da tahrip ediyorlardı.

Külhânîler aynı zamanda haraç da topluyorlardı. İstedikleri haracı ödemeyen esnafa önce ihtar veriyorlardı. Örneğin; kendilerine bir bakkalın güçlük çıkarması halinde dükkânına, doğranmış ekmek atıyor ve ikaz ediyorlardı. İkinci aşamada, o esnafa azgın köpekleri musallat ederek rahatsızlık veriyorlardı. Son aşamada ise kaba kuvvet kullanıyor, darp etmekten yağmalamaya kadar her türlü zorbalığı sergiliyorlardı.

> "Halkı bizar eden külhanbeyleri, memurlar tarafından yakalanır, tedib olunurlardı. Bu gibilerin ölümü de ekseriya bıçaktan, kurşundan olurdu. Hapishanelerde sefalet içinde can verenler de az değildi. Mamamafih muzur otlar gibi bir taraftan yine çıkar, eksilmezler, artarlardı."[1]

Külhanbeyleri benzerlerinden, giyindikleri kıyafet nedeniyle hemen ayrılıyor ve fark ediliyordu. Bunlar başlarına uzun ve sıfır numara fes giyiyorlardı. Bellerine rasgele bir kuşak bağlıyor, geniş bir pantolon giyiyorlardı. Ayaklarına ökçeleri basık yemeni geçiriyorlardı. Bunlar, külhan dışında belirli yerlerde ve belirli kahvelerde buluşuyorlardı. Külhânîler gittikleri kimi kahvelerde; kendilerine özgü bir tavırla saz çalıp şarkılar söylüyorlardı. Ayrıca, kendilerine özgü bir konuşma üslupları bulunuyor ve argo sözcükler kullanıyorlardı.[2]

Fütüvvet geleneği bağlamında teşekkül eden Külhân-beyliği yapı-

---

[1] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Mehmet Zeki Pakalın, MEB. Ankara, 1993, C. 2, s. 339-340.

[2] Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., C. 2, s. 339-340.

lanması hiç kuşku yok ki Mafios Toplum Yapısı ile Fütüvvet arasındaki yakın ilişkiyi çarpıcı bir biçimde ortaya koyuyordu. Zira Külhân-beylik oluşumu genel anlamda suça yönelik (en azından suç işlemekten çekinmeyen) kişileri bir araya toplayarak örgütlemeyi amaçlıyordu. Ahilik örneğinde görülen; örgüt üyelerinin bir hüner veya iş sahibi olması koşulunun aranmasına karşılık, Külhân-beylik yapılanmasında bu koşulun aranmaması, örgüt üyelerinin suç işlemeye açık kişiler olduğunu ve bu kişilerin de yine Fütüvvet bağlamında, kural ve kaideler çerçevesinde örgütlenerek dayanışma içine girdiklerini gösteriyordu. Bu durum, Külhân-beylik oluşumunun mafios karakterli bir yapılanma olduğu konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu.

Gerek örgütün iç yapılanması, gerekse kentin muhtelif yerlerindeki hamam külhanlarında aynı modele bağlı kalınarak birbirinin benzeri yapılanmalara gidilmesi, dinsel karakterli bu örgütü sanıldığından da önemli bir konuma getiriyordu.

İşin ilginç tarafını ise Külhân-beylik yapılanmasının sadece kriminal bir yapılanma olmaması; (tıpkı günümüzdeki MAFİA örgütlenmelerinde gözlendiği gibi) örgütün sosyal bir nitelik taşıması teşkil ediyordu.

Nitekim, günümüzdeki mafiosoların büyük bir çoğunluğu gibi, o devrin Külhân-beyleri de –bazan– görünürde legal işlerde çalışıyor, toplumun legal bir unsuru gibi yaşamlarını sürdürüyorlardı:

> "Görülüyor ki birini pîr tanımak, birisini kardeş edinmek, birlik, müşterek yaşayış ve müşterek yemek gibi şeyler, tamamıyla fütüvvet ehlinin usûl ve âdâbına uygun. Fakat fütüvvet ehlindeki mutlaka bir sanat, bir hırfet sahibi olmak, elinin emeğiyle geçinmek, haramdan kaçınmak esası, ilk bakışta bunlarda yok gibi görünüyor. Fakat gene makaleden anlıyoruz ki vaktiyle çöpçüler yokken mahallelerin çöplerini toplamak, sokakları süpürmek işini külhân-beyleri görürmüş. Yağmur yağdığı zaman mahalleleri, caddeleri de külhân-beyleri süpürür, çamuru kürer-

miş. Buna karşılık aldıkları bahşiş ortaya konurmuş."[1]

Külhân-beyleri bir yandan bu tür sosyal işlevler görürken ve hatta hastalara yardımcı olup, kimi zaman hammallarla birlikte çalışırken, diğer taraftan da 'yasadışı' faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Külhân-beyleri yaptıkları kötü işler nedeniyle 'şeamet erbabı' olarak tanınıyor, fakat bu kötülükleri bile yine kural ve kaideler çerçevesinde, ilkelere uyarak gerçekleştiriyorlardı.

> "Külhân-beyi mahallesindeki dul kadınların, kızların, delikanlıların koruyucusudur. Yoksula, düşküne yardımcıdır. Mahallesindeki bir yoksula, bir gence, bir kıza veya kadına kem gözle bakanın can düşmanıdır. Mahallesinde bulunanların hiçbirine kötülük etmez. Nefsine uyup da bir kötülük edecekse mahallesinden sonraki mahallede yedi ev sayar, ondan sonraki evlerde bulunanlara kötülük eder."[2]

Bu anlayış da mafios bir değer yargısını ortaya koyuyordu. Zira kötülüğün yapılacağı yer olarak 'bir sonraki mahallenin sekizinci evinden itibaren' seçilmesi, oralarda sanki 'düşman insanlar oturuyormuş da her türlü kötülüğe müstehakmış gibi' çarpık bir anlayışı ortaya koyuyordu. Bu uygulama aslında Külhân-beyin bulunduğu mahalle sakinlerinin sosyal desteğini ve onların saygısını kazanmak amacında olduğunu gösteriyordu. Bu durum ise MAFİA'nın yerelde destek görmesi, yerel halkla bütünleşmesi ilkesinin o devirdeki bir yansımasını ortaya koyuyordu.

Tüm bunlara karşın Külhân-beyleri kent yaşamında toplumun güvenliğini tehdit ederek çevresindekileri baskı altına alıyor, merkezî otoritenin tesis ettiği yasalara uymak yerine onları yok sayarak geleneksel ahlak ve hukuk anlayışı doğrultusunda bir yaşamın ilkelerini tesis etmeye uğraşıyor, geniş çevrede gayrıahlakî eylemlerde bulunmaktan ka-

---

[1] Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 153-154.

Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 154.

çınmıyor ve son çözümlemede de mevcut sistemi tehdit ediyordu.

Nitekim bu tehdidi ortadan kaldırmak amacıyla 'Cihan Ser-Askeri' diye anılan Rıza Paşa (1809-1877) İstanbul'da sayıları 600-700 kişiyi bulan Külhân-beyleri askere alıyor, böylece Külhân-beylik yapılanması tarihe karışıyordu.

Gerçi Külhân-beylik devletin aldığı bu tür önlemlerle ortadan kalkıyordu, ama gelenek şekil değiştirerek yaşamını sürdürüyordu. Bunun en önemli örneğini ise; Külhân-beyliğin 'sosyal etkinlikten ve dayanaktan yoksun bir benzeri' olan Kabadayılık oluşturuyordu.

Kabadayı sözcüğü mecazî olarak –daha doğrusu argo da denebilir– "cesur, kahraman, cengâver, harp ve darp adamı" anlamında bir tabir olarak kullanılıyordu. Diğer bazı tabirler de bu tabirden kaynaklanıyordu. Örneğin; yersiz ve gereksiz yere Kabadayılığa kalkışanlara veya Kabadayılık taslayanlara 'Kaldırım Kabadayısı' deniyordu. Kabadayılar genellikle ağır başlı ve iyiliksever kimseler oldukları için çevrelerinden saygı görüyorlardı. Ancak bunlar bireysel davranıyor, herhangi bir suç örgütlenmesine gitmiyorlardı.[1] (Kabadayılık konusu daha ilerde geniş bir şekilde ele alınıp irdelenecek, M. Çulcu)

Kabadayılar, Külhân-beyleri gibi belli bir mekânda topluca yatıp kalkmıyor, Külhân-beylerin uydukları ritüel ve kaidelere tam anlamıyla bağlı kalmıyorlardı. Külhân-beyleri gibi kendi semtlerinde suç işlemekten kaçınarak yakın çevrenin sosyal desteğini kazanmaya ve bu bağlamda 'saygıdeğer' bir konum elde etmeğe çalışıyorlardı. Fakat bu kuralları da çoğunlukla yine kendileri bozuyor, yok sayarak geleneği yıkıyorlardı.

Fütüvvet geleneği bağlamında Külhân-beylik olgusu Mafios Toplum

---

[1] Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Mehmet Zeki Pakalın, MEB., İst. 1993, C. 2, s. 112.

Yapısı içinde 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' yapılanmasına çok önemli bir örnek teşkil ediyordu.

Külhâncı Baba, bulunduğu çevrede ayrıcalıklı bir konumda bulunuyor, 'anasız, babasız' çocuk ve gençler ise bu 'güç odağı'nın 'koruması altına' giriyorlardı. Külhâncı Baba, sosyal çevrenin saygı gösterdiği 'ayrıcalıklı kişi' konumunda bulunuyor, dolayısıyla 'koruma hakkı'nı elde ediyordu. Kimsesiz çocuklar ve gençler ise 'onun koruması altındakiler' idi. Onlar gibi kimsesiz genç ve çocuklar sokaklarda tek başlarına yaşıyor, başta zabıta takibi olmak üzere tüm dış tehditlere, baskı ve saldırılara karşı 'korumasız' (savunmasız) kalıyorlardı.

Kısacası; Külhân-beylik Mafios Toplum Yapısı zemininde MAFİA yapılanmasının çok çarpıcı bir örneğini teşkil ediyordu. Nitekim bu yapılanmanın iç disiplinini ise Evliya Çelebi ortaya şöyle koyuyordu:

> "Evliya Çelebi'nin yankesicileri, kasa hırsızı dediği sınıf, zıbıkçıları, gidileri, hîzân-ı dilberân dediği cinsi sapıkların pasiflerini, dilenci şeyhlerini bile, bazılarını pîrsiz, bazılarının tanıdığı pîri, 'hâşâ, sümme hâşâ' diye inkar etmekle beraber esnaf zümreleri arasında anması da gösteriyor ki iyi-kötü, bir işle uğraşanlar doğru-yalan birini pîr sayıyorlar[1] ve şüphe yok ki bu bakımdan bütün bu zümrelerde bir usûl ve âdâp, bir disiplin meydana geliyor."[2]

Ahilik'ten Külhân-beyliğine kadar uzanan geniş bir yelpazede gerçekleşen Fütüvvet geleneğine bağlı sosyal örgütlenmelerin, üyelerine sağladıkları avantajlar (ayrıcalıklar) Anadolu halkının 'sosyal belleğinde' derin izler bırakıyor, bir başka ifadeyle toplumsal belleğe yerleşerek adeta kuşaktan kuşağa intikal eden bir çeşit veraset (irsiyet) kazanıyordu. Üstelik 'ayrıcalık-koruyan-korunan' bağlamındaki bu verasetin gü-

---

[1] Evliya Çelebi Seyahatnamesi–İkdam basımı, C. 1, İst. 1314, s. 518-519, 529.

[2] Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 155.

cü, 21. Yüzyıla yani, günümüze dek uzanıyordu. Anadolu Mafios Toplum Yapısı'nın ayrılmaz bir anlayışı, daha doğrusu temel felsefesi haline gelen 'ayrıcalıklı örgütler' olgusu; merkezî otoritenin etkin olduğu dönemlerde devlet denetimi altında, bu otoritenin zaafa uğradığı dönemlerde ise yerel güç odaklarının iradesine bağlı olarak ortaya çıkıyordu.

Dinsel (tasavvufî), ekonomik ve militer/siyasî bir karakter taşıyan Fütüvvet geleneğine bağlı örgütlenmeler, Anadolu sosyal yaşamında her dönemde –az veya çok– etkili olurken, 'ayrıcalık-koruyan-korunan' oluşumu çerçevesinde ekonomik, siyasî ve sosyal –yasal veya yasadışı nitelikte– diğer bazı yapılanmalarda bulunuyordu.

Bunların başında da Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı 'toprak ve vergi' sistemi yer alıyordu.

Ayrıcalıklı Yerel Güç Odakları

• ***Mafios Toplum Yapısı bağlamında Fütüvvet geleneği doğrultusunda ortaya çıkan 'Ayyarûn-Şattûr-Ahilik-Külhân-beyliği' gibi 'dinsel' nitelikli (hatta içerikli) 'ayrıcalıklı örgütler'den sonra, ikinci sırayı 'askerî-ekonomik' bakımdan ayrıcalıklı yapılanmaların aldığını söyleyebilir miyiz?***

Burada öncelikli bir temel hususun altını çizmek gerekiyor. Osmanlı İmparatorluğunun –her alanda– yönetim anlayışı ve yönetim biçimi; her dönemde ortaya çıkan veya çıkarılan 'ayrıcalıklı güç odaklarıyla' işbirliği yapmaya dayanıyordu. Bir başka ifadeyle Osmanlı mutlak irade-

si, 'yasal veya yasadışı yöntemlerle' hangi şekilde oluşmuş olursa olsun, mevcut tabloyu tümüyle kabulleniyor, özellikle devlet hazinesine gelir sağlamak konusunda o güç odaklarıyla derhal işbirliğine girişiyordu. 'Ayrıcalıklar-ayrıcalıklılar' olgusu, Osmanlı yönetim anlayışının adeta özünü teşkil ediyordu. Herhangi bir 'yerelde' güç odağı varsa onunla işbirliği yapılıyor, eğer yerel güç odağı oluşmamışsa, dışardan veya yerelden zorlamalar yapılarak, bu güç odağının oluşması yönünde çaba sarfediliyordu.

Güç odağı/ayrıcalıklılar olgusu bir bakıma Osmanlı yönetiminin 'taşaron kullanması' anlamına geliyordu. Devlet her ne kadar 'merkezî otorite'nin mutlak iradesi altında gibi görünüyorsa da bu irade, yerelde yaratılan veya var olan 'ayrıcalıklılar' eliyle sergileniyordu.

Osmanlı İmparatorluğunu yönetenlerin bu temel 'yönetim anlayışı' ise ortaya şöyle bir tablo çıkarıyordu.

Osmanlı ülkesinin genelinde 'askerî-ekonomik ayrıcalıklı grupların' Mafios Toplum Yapısı'nın oluşmasındaki etkinliği 'yasallıktan yasadışılığa dek uzanan' çok geniş bir alanı ve yelpazeyi kapsıyordu.

Merkezî otorite ile kimi zaman barışık, kimi de çatışma halinde bulunan 'yerel güç odakları,' yasal ve gayrıyasal olmak üzere iki grupta toplanıyordu. Yasal konumdaki yerel güç odaklarının oluşmasında en önemli rolü yine Osmanlı merkezî otoritesi oynuyordu. Zira merkezî yönetim, şiddetle vergi gelirine gereksinim duyuyor, amaçlanan verginin tahsilatı ise yasal zeminde yerel güç odaklarının oluşmasını teşvik ediyordu.

Osmanlı Devleti'nin malî politikası yaygın ve çok çeşitli vergi türlerine dayanıyordu. Bu vergi türleri (saptanabildiği kadarıyla) elliden fazla başlıkta toplanıyordu. Şu adlar altında vergiler toplanıyordu:

Ağıl resmi, Alacık vergisi, Av vergisi, Avarız vergisi, Avarız vergile-

rinden Nüzûl ve Sürsat, Avarız niteliğinde tahıl satın alınması, Baç, Bad-i hava, Bağ vergisi, Bennak resmi, Bostan vergisi, Boyunduruk resmi, Buğur hizmeti karşılığı, Cizye, Çift resmi, Çoban beyi hakkı, Damga resmi, Değirmen vergisi, Deştbani vergisi, Dönüm akçesi, Duhaniye (Dumanlık), Gerdek resmi, Haraç, Harman resmi, Hums, Kara resmi, Kesim vergisi, Kışlak vergisi, Koru resmi, Kovan resmi, Koyun vergisi, Levendiye, Mirablık resmi, Miras vergisi, Mekatip resmi, Mücerred vergisi, Nikah resmi, Niyabet resmi, Orman vergisi, Otlak resmi, Öşür, Pamuk vergisi, Reşid Akçesi, Salarlık, Şahnelik, Şarap vergisi, Tin (Çamur) vergisi, Yaylak resmi, Yemlik, Zemin vergisi, Zevaid akçesi.[1]

Bir yandan 'vergi toplama ayrıcalıkları' ve bu ayrıcalıkların yozlaşması, diğer yandan Anadolu sathında yaşanan 'şekavet süreçlerinde' eşkıya-namus ehli çatışması, beri yandan da levend'liğin etkin bir yasadışı kurum haline dönüşmesi gibi oluşumlar, yeni yerel güç odaklarının ortaya çıkmasına ve örgütlenmesine yol açıyordu. Özellikle 15. Yüzyıldan sonra meydana gelen bu örgütlenme ise yerel güç odaklarının yönetimde, yasal veya gayrıyasal bakımdan etkin rol oynamalarına neden oluyordu.

İllegal ve yasadışı yöntemler uygulanarak oluşan Mafios Toplum Yapısı'nın temel unsur ve etkenlerini ortaya koymadan önce yasal bakımdan toprak ve vergi toplama sisteminin nasıl işlediğini irdelemekte büyük yarar var.

Osmanlı toprak düzeninin ana boyutunu 'timar sistemi' teşkil ediyordu.

Sistem, Selçukluların 'ikta'sına ve Bizanslıların 'pronoia'sına dayanıyordu.

Osmanlılar timar sistemini, vergi toplamanın ve etkili bir askerî güç

---

[1] Bilimsel Kaynak ve Belgelerle Toprak Ağalığının Kökeni, Muammer Sencer–Tel Yayınları-İst. 1971. zb 98-139.

oluşturmanın aracı olarak, egemen toprak düzeni haline getirmiş bulunuyorlardı.

Bu temel felsefe üzerinde tesis edilen düzene göre; timar sahibi (Sipahi, sahib-i arz, sahib-i raiyet) kendisine timar olarak verilen toprağın sahibi olamıyor, öngörülen yükümlülükleri yerine getirmek koşuluyla tasarruf etmek ve bazı vergilerinden yararlanmak 'ayrıcalığını' elinde bulunduruyordu.

Bu bağlamda yıllık geliri 20 bin ile 100 bin akçe arasında olan toprak dirliğine zeamet (ki zeamet sahiplerine Zaim deniyordu), yıllık geliri 100 bin akçeden yukarı olan timar ve dirliklere ise has deniyordu.[1]

Timar arazisi iki gruba ayrılıyordu. 'Kılıç,' 'Kılıçyeri,' 'Hassayeri,' 'Hassa çiftlik' denilen ve timar çekirdeğini oluşturan yerler sipahiye tahsis ediliyordu. Bunun dışında kalan yerler ise reaya (reaya sözcüğü önce halkın tamamı için kullanılıyor, sonraları gayrımüslimler için kullanılan bir tabire dönüşüyordu) yani sivil halka veriliyordu.

Sipahi, hassa çiftliğini kendisi işleyebiliyor, isterse kiraya da verebiliyordu.

Reaya çiftliklerini ise tapu resmi karşılığında reaya'ya kiraya verebiliyordu. Reayanın ödemek zorunda olduğu rüsûm-ı örfîye ile rüsûm-ı şer'iye'yi tasarruf edebiliyordu.

Reayanın topraktan ayrılabilmesi için ayrıca 'Çiftbozan Vergisi' ödemesi gerekiyordu. Bu vergiyi ödemeyenler 10 yıl içinde yakalanırsa timarına geri gönderiliyordu.

Bu düzen yarı askerî bir nitelik taşıyordu. Zira timarların büyük çoğunluğu; sefere bizzat katılmak, timarın getirisine göre belirlenen sayı-

---

[1] Büyük Larousse, Gelişim Yay., C. 8, s. 5055, C. 919, s. 11508, C. 20, s. 12721.

da atlı asker götürmek ve teçhizat sağlamakla yükümlü (topraklı veya timarlı) sipahilere veriliyordu. Böylece savaş halinde timarlar 70-80 bin kişiyi bulan bir süvari gücünü ortaya çıkarabiliyordu.

Geniş çapta askerî ayrıcalık taşıyan bu timarlar, kale kumandanlarına, buralardaki garnizonlarda görev yapan askerlere ve denizle ilgili görevlerde bulunanlara veriliyordu. Bu arada asker olmayan kişilere verildiği de oluyordu.

Bu son derece sağlıklı işleyen bir sisteme dönüşmüş bulunuyordu.

Timar düzeninin uygulandığı yerlerde tüm mal ve insan kaynakları merkezî yönetim tarafından saptanıyor ve kayıt ediliyordu. Sonra bu kaynaklar 'dirlik' denilen irili ufaklı birimlere ayrılıyordu. Bunlardan bir kısmı padişaha, bir kısmı da maaşlarına karşılık yüksek devlet görevlilerine tahsis ediliyordu. Has ve zeamet diye adlandırılan bu bölümün dışında kalan dirliklerin çok büyük kısmı da sipahilere dağıtılıyordu.

Sipahiler Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren varlığını gösteriyordu. Ancak sipahi kuvvetlerinin mevcudu 1520-1533 yıllarında Anadolu'da (kaleleriyle birlikte) 460 bin 539'a yükseliyordu. Rumeli'de ise (kölesiz) 50 bin sipahi bulunuyordu.

Buna karşılık "2. Murad döneminde Osmanlı ülkesini ziyaret etmiş olan Bertrandon de la Broquiere'nin seyahatnâmesinde Anadolu Beylerbeyinin buyruğu altında 20 bin kişilik bir Timarlı Sipahisi gösteriliyor."[1] idi. (Sipahilere daha sonra Kapukulu Ocakları konusu çerçevesinde geniş şekilde değinilecek –M. Çulcu.)

Merkezî otorite, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren uygulanan 'timar sistemini' son derece sıkı bir denetim altında tutuyordu. Bu-

---

[1] Bilimsel Kaynak ve Belgelerle Toprak Ağalığının Kökeni–Muammer Sencer–Tel Yayınları, İst. 1971, s. 175; Dipnot: Köprülü, Bizans etkisi, s. 236.

na göre cinayet işleyenlerin, dine saygısızlık edenlerin, isyan çıkaranların, ayyaşların, zina yapanların ve reayaya kötü muamele edenlerin timarları ellerinden alınıyordu. Üstelik, devlet cizye ve avarız gibi vergileri kendisi topluyor, timar toprakları içinde suç işlendiği taktirde yargılamayı da merkezi otoritenin tayin ettiği kadılar yapıyordu.[1]

Timarların, ölüm başta olmak üzere sık sık el değiştirmesi, sipahilerin organize sosyal bir kurum olarak ortaya çıkmasını engelliyor ve timar sisteminin de tipik bir feodal kurum haline dönüşmesine izin vermiyordu.

> "Askerî sınıfın belkemiğini Osmanlı Eyalet Sipahilerinden ibaret geniş bir insan öbeği oluşturuyordu. Ordudaki hizmetlerine karşılık onlara, eyaletlerden toplanan zirai vergi gelirlerinden maaş ödenirdi. Bu maaşlara timar denir ve bunu alanlara da timar sahibi adı verilirdi. II. Mehmed'in saltanatına kadar timar sahiplerinin çoğu belirgin olarak Müslüman doğmuş kimseler arasından çıkardı. Bunlar ya sultanın veya büyük komutanların kapıkullarıydı. İlk dönemlerde önemli sayıda Hristiyan'a da timar verilmişti."[2]

Ne ki 16. Yüzyıla gelindiğinde timar sahiplerinin hepsi Müslüman görünüyordu.

Timar sistemi aynı anda askerî-ekonomik ve idarî ayaklara dayanması nedeniyle merkez dışında çok önemli bir ağ oluşturuyordu. Devlet, varlığını bu ağ'a dayandırıyor; hem vergi ve asker toplama sorununu çözümlüyor, hem de timar sistemini iç barışın ve güvenliğin sağlanmasında bir araç olarak kullanıyordu.

---

[1] Büyük Larousse, a.g.e., C. 20, s. 11508.

[2] Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek, Norman Itzkowitz, Şule Yay., İstanbul 1997, s. 72.

"Köyler seviyesinde Timarlı Sipahiler vergilerin toplanması ve bölgenin eşkıyadan temizlenmesini de içine alan kamu güvenliğini sağlamak için de yardımcı oluyorlardı. Toprağın barış içinde ve düzenli işlenmesi ve vergilerin ödenmesi merkezî yönetimin asli hedefiydi. Bu hedeflere ulaşmak için Timarlı Sipahiler köylülerin topraklarında yerleşik kalmaları ve şartlara uygun çalışmalarını gözetecek yetkilerle donatılmışlardı. Toprağı terk edenleri takip edebilir ve dönmeye (yasal bir hak olarak) zorlayabilirdi. Timarlı Sipahi daha çok köylüyü iskân etmek ve daha çok toprağın tarıma açılmasını temin yolunda teşvik edebilirdi."[1]

Timar sistemi 16. Yüzyılın başına kadar aksaksız işliyor ve devletin her bakımdan devamlılık kazanmasına büyük katkıda bulunuyordu. Nitekim timar yoluyla toplanan vergilerin de (diğer kaynakların yanı sıra) sayesinde devlet, gereksinim duyduğu ekonomik gücü elinde bulunduruyor ve yaşamsal harcamalarını aksaksız yapabiliyordu. Böylece merkezî otorite, Osmanlı topraklarının en uç noktalarına kadar iradesini hissettirebiliyor; dirlik, timar, zeamet ve haslar üzerinde son derece etkin bir denetim tesis edebiliyordu. Bu denetim sayesinde timar sahipleri gayet dengeli davranıyor, yasal çerçevede hareket ediyor, öncelikle merkezî otoritenin çıkarlarını gözetiyor, kendileri de dahil yerelde 'merkeze alternatif' güç odaklarının 'denetim dışı' oluşmasını ve direnç kazanmasını engelliyorlardı. Bununla birlikte timar sahipleri –ki bunlar daha çok geçmişi olan Beylerin soyu veya geniş aile mensuplarıydı–, yasaların kendilerine tanıdığı ayrıcalıkları sonuna kadar kullanıyor ve yerel halk üzerinde tesis ettikleri sınırlı otoritelerini her vesileyle hissettiriyorlardı.

Mafios Toplum Yapısı'nın belirgin bir 'uygulaması' olan 'ayrıcalık-koruyan-korunan' bağlamında timar sahipleri son derece sivrilmiş ve etkin bir örnek oluşturuyorlardı. Zira 'timar sahibi' olmak, merkezî oto-

[1] Norman Itzkowitz, a.g.e., s. 80.

riteyi temsil etmek ve sınırlı da olsa merkezî otorite'den pay sahibi olmak anlamına geliyordu.

Her ne kadar merkezî otorite kendisini, bürokratik ve askerî bakımdan diğer unsurlarla (örneğin; ehl-i örf ve ehl-i şer) hissettiriyor idi ise de, timar sahipleri aynı zamanda 'ekonomik bir işlev' gördükleri için, ayrı bir anlam ve nitelik taşıyorlardı. Zira bu ekonomik etkinlik, timar sahiplerini reaya karşısında ekonomik bir güç durumuna da getiriyordu. Böylece timar sahipleri yerelde 'ciddi ve yaygın bir biçimde' güç odakları oluşturuyor, ellerinde tuttukları ayrıcalıklar doğal olarak onlara bir 'koruma yetkisi' de kazandırıyordu. 'Koruma şemsiyesi' ise reayayı derinden cezbediyordu. Bu durum bir bakıma 'Mafios Toplum Yapısı'nın, yeni çehresini teşkil ediyordu.

Nitekim aynı dönemde (13., 14. ve 15. yüzyıllarda) yerele bakıldığında; Fütüvvet geleneğine bağlı dışa kapalı örgütler bir tarafta 'ayrıcalık-koruma ve korunanlar' alanı oluştururken, diğer tarafta 'toprak ve vergi sisteminden' kaynaklanan bir başka grup timar sahipleri de ayrı bir çekim alanı oluşturuyordu. Reayanın vasıfsız, savunmasız ve ayrıcalıksız mensupları ise mal, can ve namus kaygusu başta olmak üzere tüm endişelerini bertaraf edebilmek için, bu 'güç odaklarının' şemsiyesi altına girip, sınırlı da olsa ayrıcalıklardan yararlanmak ve dokunulmazlık kazanmak çabasını sürdürüyordu.

Güç dengeleri bakımından timar sistemi hassas bir nitelik taşıyordu. Merkez ile yerel arasında oluşan güç dengesinin muhafaza edilebilmesi için her iki tarafın da değişen koşullara ayak uydurması gerekiyordu.

Nitekim 16. Yüzyılın başlarına kadar muhafaza edilen bu denge, değişen koşullar sonucu (Osmanlı'da ve dünya'da) bozulmaya başlıyordu. Bunun ilk nedenini ise 16. Yüzyılın sonuna doğru timar sisteminin çökmesi teşkil ediyordu.

15. Yüzyılın sonlarına, özellikle de 16. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa'da önemli gelişmeler kaydediliyor, buna bağlı olarak da savaş bilgisi ve teknolojisi, hatırı sayılır bir biçimde gelişiyordu. Buna karşın Osmanlı sipahi ordusu ve onun ekonomik dayanağını oluşturan timar düzeni giderek yetersiz kalıyor, devletin askerî ihtiyaçlarına cevap veremiyordu.

Bu durum, merkezî ordunun güçlendirilmesini gerektiriyordu. Bunun için de timar düzeninin, hazineye daha fazla gelir sağlayacak bir şekle dönüştürülmesi sorunu ortaya çıkıyordu.

Kaldı ki Osmanlı ekonomisi aynı dönemde bazı olumsuz gelişmelerle de karşı karşıya kalıyordu. Örneğin; 16. Yüzyıl boyunca nüfus hızla artıyordu. Ekilen topraklar artan nüfus karşısında yeterli büyümeyi gösteremiyordu. Bunun sonucunda hem kıtlık ve yoksulluk, hem de ortaya büyük bir 'topraksız köylü' kalabalığı çıkıyordu.

Buna bağlı olarak (ürün kıtlığı nedeniyle) Osmanlı ekonomisi, enflasyonla tanışıyordu. Üstelik, artık 'fetihler dönemi' de sona eriyordu. Bir bakıma kılıç terse dönüyor, savaş tanrıları teknolojik üstünlük sağlayan Avrupa ordularının safına geçiyordu.

Tüm bu olumsuz gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesini sarsarak zaafa uğratıyordu. Böylece timar sahiplerinin üzerinde tesis edilen merkezî denetim, zaafa uğrayarak gevşemeğe başlıyor ve bunlar giderek daha serbest hareket etme olanağına kavuşuyorlardı.

Timarlı sipahiler yasalardan aldıkları ayrıcalıklarını kötüye kullanmaya başlıyor, yasadışı yöntemler uyguluyor ve elde ettikleri güçle yerel toplum üzerinde adeta 'yerel baskı unsuru' haline geliyordu.

Koçi Bey, Padişah'a sunduğu arizasında, timar sisteminin zaafa uğramasını ve bunun ortaya çıkardığı sonuçları şöyle yazıyordu:

Saadetlû ve şevketlû, yıldızlar kadar çok askere mâlik olan Padişah hazretlerinin tamamen uyanık olan mübârek hatırlarına gizli değildir ki yeryüzünde fitne ve fesad, şer ve kavganın duyulup yayılmasına, eşkıya ve azgınlıkların üstün gelip şöhret bulmalarının sebebi, din askeri olan zeamet ve timar askerinin halen dirlikleri kesilip, kendilerinin nam ve nişanlarının kayboluşudur. Bu yüzden fitne ve fesâd alemi tuttu.

992 (M. 1584) tarihine gelinceye kadar köyler ve tarlalar kılıç ehli elinde ve ocak-zâdelerde olup, yabancı ve kötü asıllı kişiler girmemiş idi. Büyüklerin ve âyânın sepetine girmemiş idi. İlk defa bozulması şu yüzden olmuştur ki:

Evvelce Acem memleketleri üzerine Serdar tayin olunan Özdemir oğlu Osman Paşa, bazı yabancılara şecaat görülmekle üçer bin akçe başlangıç verip, bu yol ile yabancı fırsat buldu. Osman Paşa iyilerine vermişti. Fakat ondan sonra gelenler, kâr budur diye iyi kötü demeyip, münasebeti olmayan aslında ve cinsinde dirlik sahibi olmayan şehir oğlanı ve reaya kısmından bir alay işe yaramaz soysuzlara başlama emri verip, zeamet ve timar isteyenler bir günde 100 bin akçe timara hak sahibi oldular. Boşalan timar ve zeametler de eski kanunlara aykırı olarak İstanbul tarafından verilmeğe başlandı. İleri gelenler ve vükelâ, boşalan yerleri adamlarına ve akrabalarına verip, İslam memleketlerinde olan timar ve zeametin seçmelerini şer'i şerife ve yüksek kanuna aykırı olarak kimini paşmaklık yaparak, kimini padişah hasına katarak, kimini mülk olarak, kimini vakıf olarak, kimini vücudu sıhhatte olan kimselere emeklilik olarak verip, bütün zeamet ve timar, ileri gelenlerin yemliği oldu. Bu bozukluklar, devletin en şecaatli, güçlü, şan ve şevkete sebep olan askerinin harap olmasına sebep oldu. Halbuki paralı asker, aşağı tabaka halkından devşirilirse hiçbir yararlığı olmaz. Aksine bunlar, barış günlerinde azgınlık ve isyana şer âleti olduklarından, epeyce zamandan beri taşkınlığın ardı arkası kesilmemektedir. Beylerbeylerinde ve sancakbeylerinde, vezirlerin ağalarında, müteferrika, çavuş ve kâtipler zümresinde, dilsiz, cüce taifesinde, padişah nedimlerinde bölük halkının ileri gelenlerinden birçok timar ve zeametler olup, kimi hizmetkârları üzerine, kimi azadsız kulları üzerine berat çıkarmışlardır. Nam, adamlarının olup,

mahsulü kendileri yerler. İçlerinde öyleleri vardır ki, yirmi-otuz, belki kırk-elli kadar zeamet ve timarı bu yolda alıp, ürününü kendileri yiyip, sefer-i hümâyun olunca, sırf yoklamada mevcut görünsün diye ikibin akçe harçlık verip, cebe ve cevşen yerine aba ve kebe giydirip, birer semerli beygir ile sefere gönderirler, kendileri evlerinde zevk ve safâ, seyir ve sohbette olurlar. Âlem harab olsa umurlarında değildir. Allah esirgesin, dünyayı düşman alsa sefer nedir bilmezler. Beyce geçinirler. Din ve devlet düşünceleri asla hatırlarına gelmez. Bundan başka zeamet ve timar istanbul'dan verildiği için İslam ülkesinde olan zeamet ve timarların ancak onda biri kavgasız olup, geride kalanı tamamen kavgalıdır. Vezir-i azâm kulunuza, hâlâ timar ve zeamet davası dinlemekten başka iş ile uğraşmağa zaman kalmaz. Her adamın elinde birçok beratlar ve onbeş yirmi kıta yerinde bırakma emirleri olup birinin tayin emrinde:

"Hak bunundur, düşmanı müzevirlik ve hile ile sataşıp, karıştığı kulağıma ulaşmıştır. Buna verip, düşmanını men ve def edesin" diye yazıp, düşmanının elindeki berat ve emirlerde de yine bu şekilde "Hak bunundur, buna veresin" diye yazıp, saadetlû padişahımız namına yalan yazarlar. Bu padişah beratlarını ve mübârek emirlerini yıpratıp, saltanat namusuna noksanlık düşürürler. Böylece Ahmed'i Mehmed'e, Mehmed'i Ahmed'e tutuşturup timar ve zeamet erbabı kullarına büyük zulüm ederler. Bu suretle de zavallıların ürünleri bu kavga sırasında ziyan olur ve reâyâ ayaklar altında kalır. Nice sefer seferleyen gaziler kendileri sefer-i hümâyunda can ve baş vermekte ve düşmanı olan kimse evinde zevk ve safâda iken ürün zamanı gelince İstanbul'dan yerinde kalma emri ile o zavallının ürününü kimini alıp, kimini hükmeden kadıya verir. Böyle böyle timar ve zeamet ahvali karmakarışık olup halen alan ve satan belirsiz oldu.

Evvelce bir memlekette padişah tarafından bir mübarek emir gelse, o memleketin köylerine ve kasabalarına velvele, küçük ve büyüğüne korku ve dehşet düşüp, padişah fermanı gelmiş diye herkes kulak tutardı. Şimdi her iş için birçok emirler ve beratlar verilüp, birbirinden aykırı, yılda bin berat ve karar mektubu yazılır. Bu sebepten zeamet ve timar ahvali gayet kederli olup, bu hususlarla ilgilenmek farz-ı ayn ol-

muştur. Çünkü İslam memleketlerinde olan sancaklar ve eyaletler, ismi var cismi yok bir ruhsuz kalıba dönmüştür. Her eyaletin ruhu, parlaklık ve güzelliği timar ve zeamet ehli idi. Şimdi olan seferlerde Rumeli ve Anadolu ve diğer eyaletlerde zeamet sahibi müteferrika, çavuş, katipler ve diğer zeamet ve timar kulları toplam olarak yedi, sekiz bin adam ancak olup, onların da çoğu kiracı ve hizmetkârdır. Geride kalanlardan nam ve nişan kalmamıştır. Bu taktirde yedi sekiz bin adam ile ne kadar iş görülür? Ve istenilen iş meydana gelir?

Velhâsıl zeamet ve timarın bu hale gelmesine sebep budur ki: Şimdi açılan zeamet ve timarları İstanbul'dan vezîr-i âzam vermektedir. Çünkü beylerbeyiler, ehliyetsiz kimselere verdikleri vakit, ehliyetli olanlar, divan-ı hümâyuna gelip, şikayet ederlerdi. Fakat vezîr-i azâm olanlar, ehliyetsizlere verince hak sahibi olanlar kime varıb kime şikayet eylesinler?"[1]

Bunun sonucu olarak da bu yerel güç odağının çevresinde yasal ve yasadışı unsurlardan meydana gelen bir mafios yapılanma ortaya çıkıyordu.

"Bilhassa 16. Asrın siyasî, idarî, içtimaî hadise ve meseleleri incelenince görülür ki; Timarlı Sipahi'nin halinden şikayetçi olmadan geçimini temin eden şey: timarında kendine ait gelirler ile bunun üzerine eklenen harp ganimetleri idi. Kârlı harpler azaldığı zaman Timarlı Sipahilerin sıkıntıya düştüğü, hükümet yönünden de timar tevcihlerinde işe suistimallerin karıştığı veya hiç olmazsa muhtelif sebeplerle tevcihlerde muayyen kimselerin gözetildiği anlaşılıyor. Bilhassa iktisadî sıkıntıların başgösterdiği sıralarda, durumları iyi olmayanlar veya bazı menfaatler peşinde koşanlar hükümete başkaldıran tarafa yardım etmişlerdir. Böyle haller tabiatıyla idarede ve netice itibariyle memleketin bünyesinde sarsıntılar meydana getirmiştir. Ayrıca sıkıntılı devreler Timarlı Sipahilerle Kapıkulu arasındaki kıskançlığı da arttırmıştır. 16. Asrın başlarına ait

[1] Koçi Bey Risalesi, Zuhuri Danışman, Devlet Kitapları, MEB Basımevi, İstanbul 1972, s. 33, 34, 35.

bir vesikada bunlara delil sayılabilecek bazı noktalar göze çarpmaktadır. Aynı vesikada timar kanunlarının 16. Asrın sonlarında değil, başında bile ihlâl edilmiş olduğunu belirten gayet açık bir ifade mevcuttur. İşaret ettiğimiz vesika (Topkapı Sarayı Müzesi arşivi E. 6187) Şahkulu hadisesi sırasında Şahkulunun durumunu tetkik eden bir kimsenin arz tezkeresidir. Tarihsiz olan bu arz tezkeresinde şöyle denilmektedir:

"... şimdiki halde memleket harab oldu, reayanın ahvali harabdır. Memleketin tedariki gayet gerektir. Düşman günden güne ziyade olub fesadın arttırmaktadır. Askerin içinde Sipahi taifesinden çok adem vardır. Ekser fesadları eden onlardır. Hisara üşüb (toplanıp) hisara muzayeka vermişlerdir. Hisar cenginde çağırub söylemişlerdir ki, bir dahi timar satarlar mı? Timarımız alı alı cemi rızkımız tükendi. Timar almağa deve gerek, mal gerektir. Yoldaşa timar yoktur. Nerde maldar etrak taifesi varsa cümlesi ehl-i timar oldular. Yoldaşa dirlik kalmadı. Görsünler: imdi timarı nâmahalle verüb Sipahi taifesine zulmetmekten ne fitneler zâhir olsa gerektir."[1]

Timar sisteminin çözülmesi, Timarlı Sipahileri, zaimleri ve hasları; üst düzey bürokratlar adına yerel yönetimleri, yani tüm 'ayrıcalıklıları' yerelde mafios güç odağı durumuna getiriyor, bu güçler suhte, sekban ve levendler ile 'uyum içine girerek' (bütünleşerek – kâh onları korumaları altına alıp kayırarak ve kâh onlarla işbirliği yaparak) açıktan 'eşkıyalığa' zemin hazırlıyor ve hatta yöneliyorlardı.

[1] Osmanlı Tarihinde Levendler, Mustafa Cezar, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, No. 28, İstanbul 1965, s. 153-154.

Haydut, Eşkıya, Gangster ve Mafioso

• ***Konu, ilginç bir aşamaya gelmiş bulunuyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal tarihi içinde toplumsal yapının nasıl mafios bir nitelik kazandığını kökten irdelemeye başlamış bulunuyoruz. Ancak bu aşamada temel bazı oluşum, kavram ve verileri de gözardı etmemek gerekiyor.***

Satır aralarından anlaşıldığına göre mafioso ile diğerleri –haydut, eşkıya, gangster, asi vs.– arasında çok temel bazı farklılıklar bulunuyor. Konunun bu aşamasında, bu farklılıkları irdeleyerek ortaya koymakta hem büyük fayda ve hem de gereklilik var. Zira 'merkezî otoriteye karşı yerel gücün direnişi' bağlamında Celâlî isyanları aşamasına gelmiş bulunuyoruz, bundan sonraki olgu ve oluşumlarda bu farklılık belirleyici bir unsur niteliği kazanıyor. Mafioso ile diğerleri arasındaki fark nedir?

Önce 'diğerlerinin' ne olup ne olmadıklarını, sonra da 'mafioso'nun bunlar karşısındaki konumunu ortaya koymakta yarar var.

Haydut (bandit), sadece kişisel çıkarları için yasadışı işler yapan kişiye denir. Haydut'un toplum içinde hiçbir sosyal rolü olamaz. Yol keser, silahlı soygun yapar, hiçbir ilke ve ahlakî değere önem vermeksizin suça yönelik bütün yöntemleri sergiler. Engel teşkil edenleri ise yaralamaktan ve öldürmekten çekinmez.

Haydut, işini gördükten sonra hiçbir 'yasallaşma kaygısı' taşımadan, eskiden olduğu gibi yine 'toplum dışı' yaşamına döner. Sürekli kaçar ve saklanır. Kolluk kuvvetleri tıpkı bir 'sürek avı' yapar gibi saklandığı yerde kıstırmak için haydut'u kovalar. Haydut ile güvenlik güçleri ve diğer devlet organları arasında hiçbir bağlantı ve temas söz konusu olamaz. Keza haydut ile halk arasında da sosyal bir temastan söz edilemez. Zira

haydut, legalleşme (yasallaşma) çabası göstermez. Bu nedenle de toplumda 'sosyal bir rol' üstlenemez.

Haydut daima toplum dışı bir yaşam sürdürür ve eninde sonunda – ya teslim olarak veya kıstırılarak– imha edilmeye, yok olmaya, kısacası 'silinmeye' mahkum sayılır.

Gangster ile haydut'u aynı bağlamda ele almak daha doğru olur. 'Gang' çete anlamına gelir. 'Gangster' ise 'çete mensubu-üyesi' demektir. Ancak burada kastedilen 'çete;' salt 'çıkara dayalı suç işleyenlerin bir araya getirdiği örgüt' anlamına gelir. Bu bağlamda gangsterler gibi haydutlar da çete üyesi olabilirler. Aradaki tek fark, gangsterlerin kırsal kesimden çok, kentsel zeminde suç işlemeleridir. Haydutlar ise aynı yöntemlere kırsal kesimde başvurur.

Gangsterlerin ve haydutların, toplumsal yaşamda hiçbir yasal ve ahlakî dayanakları bulunamaz. Bu nedenle haydutlar ve gangsterler, genel ahlak ve hukuk kuralları karşısında olduğu gibi, yerel ahlak ve hukuk kuralları bağlamında da 'toplum dışı' kabul edilir. Kısacası her iki ahlak ve hukuk anlayışı da, haydut ve gangsteri tecziye etmek yönünde paralel bir 'tepki ve eğilim içinde' bulunur.

Haydut ve gangsterlerin meydana getirdikleri 'çeteler'in de sosyal bir tabanı ve niteliği bulunamaz. Salt suç işlemeye ve şiddete dayalı, sürekli olarak kovuşturulup cezalandırılabilecek suçlar işleyen bu kişilerin oluşturdukları 'yasadışı örgüt'ler genelde olduğu gibi yerel ahlak ilkeleri bakımından da reddedilerek dışlanır.

Haydut ve gangster bağlamında irdelenmesi gereken bir diğer unsur da 'eşkıya' sayılır.

Her ne kadar 'haydut, gangster ve eşkıya' aynı anlama gelen sözcükler olarak kabul edilse bile eşkıya'yı 'bir nebze de olsa' diğerlerinden ayrı tutarak değerlendirmek gerekir.

Gerçi eşkıya da 'pek' sosyal işlevi bulunmayan, tamamen toplumun dışında yaşayan ve şiddete dayalı yasadışı işler yaparak kovuşturulan kişi sayılır. Ne ki, onun bu işlere yönelmesinin nedeni; genel ahlak ve hukuk tarafından suç sayıldığı halde, yerel ahlak ve hukuk anlayışı bakımından 'erdem' olarak da değerlendirilebilir. Zira eşkıya'yı 'yasadışı konuma düşüren' neden büyük bir oranla 'sosyal neden' olabilir.

İtalyanca 'briganti' anlamına gelen eşkıya sözcüğünün kökeni, Arapça bir sıfat olan 'şekavet' sözcüğüne dayanır. 'Fena eylemler yapan, haylaz, haydut, yol kesen' anlamındaki 'şaki' kelimesinin çoğulu 'eşkıya'dır. Bu sözcük lügatta 'dağ hırsızları, haydutlar' olarak da tanımlanır.

Ne ki Arapçada –dolayısıyla Türkçe'ye giren– haydutlar ile aynı gruba konulan eşkıya'nın dağa çıkıp yol kesmesine ve haydutluk yapmasına çoğunlukla 'yerel ahlakın öngördüğü' sosyal nedenler yol açmış olabilir. Örneğin;

Ağa, âyân, mütegallibe, elh-i örf veya ehl-i şer'in (bu, günümüzde de böyledir) haksız muamelelerine uğramak, yasadışı şiddete başvurarak direnmek, baskı uygulayanları cezalandırmak ve geçerli hukuk düzeni tarafından cezalandırılmamak için çareyi kaçmakta bulmak... Namus davâsı, kan davâsı, kız kaçırmak, dinsel-siyasal nedenler gibi, yerel ahlak tarafından kabul edilip de genel ahlak ve hukuk tarafından kovuşturulmak gibi sosyal nedenler kişinin eşkıyalık yoluna girmesine neden olabilir.

Bu tür nedenlerle 'yasadışı yaşam sürmek' zorunda kalan eşkıya, yerel ahlakın gerektirdiği biçimde davrandığı için yerel toplum tarafından kabul görebilir. Kendisine ekonomik yardım, lojistik destek ve yasal koruma sağlanabilir. Ancak bu durum, eşkıya'nın her zaman 'yerelde meşrû kabul edildiği' anlamına da gelmez.

Kaldı ki Türk toplumunun, tarihsel süreç içinde eşkıya'yı genellikle haydut ve gangsterden ayrı tuttuğu ve farklı değerlendirdiği de ileri sürülebilir:

> "Bazan eşkıya kelimesinin muhteva ve anlam yönünden 'çok kötü zümre' manasında kullanıldığına da şahit olunmaktadır: Bu tabir, yolculara, yerleşik halka, kısacası insanlara taarruz eden, zulüm edici, gaspcı (yağmalayıcı) (silah zoruyla alıcı), katledici (öldürücü) kimseler hakkında kullanıldığı gibi daha önce işlemiş olduğu bir suçun cezasını çekip, ahali içerisinde yeniden yaşamaya başlamış 'sabıkalı' manasında da kullanılmıştır. Eşkıya olarak nitelenmiş veya anılmış bazı şahısların, aynı cemaat içinde yaşayan insanlardan bazılarının kefaletiyle, şehir ahalisi içinde yaşamalarına fırsat ve imkan verilmesi, bunu göstermektedir."[1]

Konu bu yaklaşımla değerlendirildiğinde haydutluk ile eşkıyalık arasındaki nüans daha yalın biçimde ortaya çıkmış bulunuyor.

Hemen kaydetmek gerekir ki eşkıya tam anlamıyla haydut olarak da değerlendirilebilir. Ne ki haydut ve gangster'in sosyal hiçbir nedeni ve eylemi bulunmaması sonucunda bunlar, eşkıya olarak nitelenip değerlendirilemez.

Eşkıya'yı hayduttan ayıran sosyal niteliğine en yalın örneği, Celâlî isyanları sırasında yaşanan, Köroğlu örneğinde bulmak mümkün olabilir:

Bilindiği gibi Köroğlu, ağır baskı ve zulüm uygulayan, halka haksız ve gaddarca muameleler yapan Bolu Beyi'ne başkaldırarak dağa çıkıyor ve 'şekavete' başlıyordu. Bu nedenle Köroğlu yerel ahlak ve hukuk anlayışı çerçevesinde 'yerel vicdanda meşrû kabul ediliyor,' halktan kabul ve destek görüyor, toplumsal bellekte ise destanlaşarak yer ediyordu.

---

[1] Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 18. yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkıyalık Hareketleri, İbrahim Güler, Sayı 15, 1995, s. 188.

"Elimizdeki vesikalara göre ilk tanınmış levend, bölükbaşı yahut daha uygun bir değimle Celâlî Reisi, Bolu ile Gerede arasında, 1581'den itibaren, ikiyüz kişilik bir grupla soygunculuğa başlayan ve Köroğlu efsanesinin kahramanı olan Köroğlu Ruşen'dir."[1]

Eşkıya olarak tanımlanan –ama hiçbir zaman haydutlukla itham edilmeyen– Köroğlu, genellikle servet sahiplerine, yasadışı işler yapan ehl-i örf ile ehl-i şer'e, bezirgânlara, tefecilere karşı eylem ve şekavet yapıyor, hatta yoksul halkı haydutlara karşı koruyup kolluyor, gözetiyordu. Köroğlu örneği bir bakıma 'eşkıyalığın sosyal boyutunu' ortaya koyuyor ve kanıtlıyordu.

"Brigantilerin (eşkıyaların) hikâyeleri nesilden nesile anlatılır. Tanınmış bir çete şefi yoktur ki ya bir fakir kıza çeğiz düzmemiş ya da köylüye borcunu ödemekten kaçınan bir efendiyi, herkesin önünde 'zavallı adamı soymakla' itham etmemiş, çaldıklarını geri ödetmemiş olsun."[2]

İşte, eşkıyayı, haydut ve gangsterden ayıran da bu husus oluyordu. Haydut ve gangster hiçbir zaman eylemlerine bu tür 'ahlakî ölçüler' ve boyutlar koymuyor, hatta gerektiği zaman 'güçlülerle de işbirliği yaparak' halka karşı eylemler gerçekleştirebiliyorlardı. Dolayısıyla onların yaptıkları hem genel, hem de yerel ahlak ve hukuk tarafından mahkum ediliyor, buna karşılık eşkıya, merkezî ahlak ve hukuk tarafından mahkum edilse bile yerelde efsaneleşiyor, destanlaşıyordu.

Çeşitli yerlerde ortaya çıkan, yolculara ve kervanlara saldırarak onlara zarar veren, bölgede yapılan ticareti olumsuz yönde etkileyen kimseler 'eşkıya' diye adlandırılırken 'haramzâde' sözcüğü ile de tanımlanıyordu. Ne ki, bir defalık suç işleyen herkes, bu sözcüklerle nitelendirilmiyordu. Zira bir kimsenin haramzâde veya eşkıya olabilmesi için o ya-

---

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 298.

Dünyamızı Saran MAFİA, Kastaş Yay., İst. 1992, C. 2, s. 362.

sadışı eylemleri sürekli tekrarlaması gerekiyordu.

Tüm bunların ötesinde eşkıya, oynamakta olduğu sosyal rol nedeniyle –ki bu rolün nedeni yasadışı kaba kuvveti kolayca ve fütursuzca kullanmasına dayanıyordu– kimi zaman çeşitli kademelerdeki bürokratlar –ki bunlar yasal olmadığı halde çaresiz kaldıkları için– kimi zaman da mütegallibe, eşraf ve âyân ile münasebet kurabiliyordu. Yasal veya gayrıyasal yerel güç odakları, devlet otoritesinin zayıfladığı, hatta yok denecek duruma düştüğü zamanlarda eşkıya ile olumlu münasebetler tesis etmek gereğini duyuyordu.

Bunun dışında, yine MAFİA'laşmış resmî ve gayrıresmî güç odakları, şahsî çıkarları veya yönetim anlayışları gereği olarak eşkıya'dan yararlanmak eğilimi gösteriyordu.

Eşkıya ise, bu taleple gelen 'güç odakları' ile yerel halkın çıkarları aleyhine işbirliğine girişiyor, bu işbirliği sonucunda yerel güç odaklarının dağlarda yaşayan kaba kuvvet odağı haline geliyor, halk üzerinde şiddet ve baskı uyguluyor, böylece 'haydutluk' olgusunun örneği konumuna geliyordu.

Haydut ile eşkıya'nın en önemli ortak davranışı ise –Sicilya'da olsun, Anadolu'da olsun– bazı istisnalar dışında, tek başlarına dolaşmamalarıydı. Bunlar genellikle bir lider etrafında toplanıyor, eylemlerini topluca gerçekleştiriyor, yaşamlarını yine toplu halde sürdürüyorlardı. Bu birlikteliğin meydana getirdiği örgütlere İtalyanca Comitativa Armata, Türkçe ise 'Çete' deniyordu.

Çete, yasadışı işler yapan bu insanlar için bir bakıma 'ekonomik işbirliği ve dayanışma' örgütü anlamına geliyordu. Çete elemanlarının sayısı üç kişi ile başlıyor, binlere hatta onbinlere kadar ulaşıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde 150 yıla yaklaşan bir süreyi kapsayan Celâlî isyanları sırasında teşekkül eden bu tür çeteler, onyıl-

larca Anadolu'ya hükmediyordu.

Bu çetelerin en önemli sorunları ise yönetim tarzından kaynaklanıyordu. Çeteler genellikle liderlerinin –ki bu liderler başta reis olmak üzere çeşitli adlarla anılıyordu– prestiji, gücü, kariyeri ve etkinliği ile tanınıyor, namlanıyordu. Çetelerin ömürleri de, liderlerinin ömürleri ile paralellik gösteriyordu. Başka bir ifadeyle çetenin ömrü veya gücü, liderinin ömrü veya gücüyle sınırlı kalıyordu.

Çeteler çoğunlukla yol kesiyor, tüccarları, kervanları, yolcuları soyuyor, köy basıyor, adam kaçırıyor, çeşitli hırsızlıklar yapıyor, düşman kabul edilen her sınıftan insana karşı şiddet kullanıyor, kaba kuvvetle cezalandırıyordu. Zengin ailelerin bireyleri kaçırılarak fidye talebinde bulunuluyor, hedef teşkil edenlerin mal, mülk ve canlarına zarar veriliyordu.

Celâlî isyanları sırasında ise yerelde, MAFİA'laşan güçlerle işbirliği yapan haydut ve eşkıya çeteleri, bu güç odakları adına halkı eziyordu. Yüksek vergilerin yanı sıra çetelerin ağır baskısı altında kalan insanlar, mal ve mülklerini, –eşkıya besleyen– güç odaklarına yok pahasına satıyordu. Bu kişiler ya ev ve topraklarını terk ederek yöreden göç ediyor ya da 'çiftbozan' durumuna düşerek levendleşiyor ve eşkıya çetelerine katılıyordu. Bu da 'eşkıyalık' olgusunun bir başka sosyal boyutunu teşkil ediyordu.

Mafioso karşısında bir başka olgu olan Kabadayılık meselesine gelince...

Külhân-beylik bağlamında, Fütüvvet geleneğine ilişkin bir yaklaşımla ele alındığında Kabadayılık da eşkıyalık gibi, haydutluk ve gangsterlik olgularından farklı bir konumu ifade ediyordu.

Fütüvvet bağlamında ortaya çıkan Külhân-beyliği, kimsesiz ve suça eğilimli insanları bünyesinde toplayıp barındırması ve iaşe etmesi bakı-

mından son derece sosyal bir nitelik yansıtıyordu. Üstelik, Külhân-beylerinin şu veya bu, yasal veya yasadışı yollarla temin ettikleri yiyecek, giyecek ve paraları kendi aralarında adil biçimde paylaşarak tüketmeleri de, bu 'suç kurumunu' aynı zamanda 'sosyal karakterli bir kurum' niteliğine büründürüyordu. Bu nedenlerle Külhân-beylik; ritüelleri, ilkeleri ve uygulamaları ile MAFİA –oluşumuna değil– kavramına, en yakın 'görüntüyü' ifade ediyordu.

Kaldı ki, Külhân-beyleri'nin kent içinde sürdürdükleri yaşamın çevre tarafından o denli dışlanmaması, yasadışı ilan edilmemesi, özellikle de 'kaba kuvvete dayalı suç' niteliği taşımadıkça, mevcut 'ahlak kuralları-nın' peşin olarak mahkum etmemesi, bu kurumu göreceli olarak 'meşrulaştırıyor'du.

Külhân-beyliği MAFİA'dan, daha sağlıklı bir ifadeyle 'mafios karakterden' uzaklaştıran en önemli 'anlayış' ise, Fütüvvet geleneğine bağlı örgütlerin 'tasavvufî' dünya görüşüne yakın durmasıydı. Bilindiği gibi tasavvufî dünya görüşü 'istek, arzu ve ihtiyaçları' asgariye indirmeyi öngörüyor, kanaatkâr bir yaşam tarzını öneriyordu. Kaynakların daha az tüketilmesini telkin eden yaşam tarzı ise Külhân-beylik anlayışına uygun düşüyor ve fakat 'mafios anlayış'tan hayli uzaklaşıyordu. Zira mafios anlayış tasavvufî bir çizgiye yaklaşmıyor, batı felsefesinin özündeki 'sınırsız tüketim' öngörüsüne daha yakın duruyordu. Dolayısıyla 'sınırsız tüketim'in gerektirdiği kaynaklar, yasal veya yasadışı yöntemler uygulanarak mutlaka ele geçirilmek isteniyordu. Bu uğraş sürerken mafios anlayış, kendisini yasallaştırma kaygısı güdüyor; bu nedenle de yerel ahlak ve hukuk anlayışı çerçevesinde hareket ederek kendisine, sosyal bir dayanak oluşturuyordu.

Külhân-beylik ise Cihan-ser askeri Rıza Paşa'nın; İstanbul hamamlarının külhanlarında yatıp kalkan 600-700 kadar Külhân-beyini silah altına almasıyla fiilen son buluyordu.

Ancak, Külhân-beylerin çevre ile ilişkilerini düzenleyen bazı ilkeleri ve anlayışları; çeşitli semtlerdeki bileği güçlü olan ve kimi zaman da yasadışı işler yapan kabadayılar tarafından uygulanıp, yaşatılmaya çalışılıyordu.

Ne ki Kabadayılık, Külhân-beylik gibi örgütsel bir nitelik taşımıyor, tamamen bireysel davranış biçimleriyle sınırlı kalıyordu. Kabadayılık, yasadışı yaşamda ciddi bir yer tutmuyor, Külhân-beyliği'nin eksik ve çok güdük bir örneği olarak eski İstanbul'un köhne sokaklarıyla birlikte tarihe karışıyordu.

Tüm bunların dışında bir 'yapı' gösteren mafioso'ya gelince...*

Mafioso'yu diğerlerinden –haydut, eşkıya, külhân-beyi, kabadayı vs.– farklı kılan en temel husus şuydu:

Diğerleri yasadışı işler yapıyor ve bunun sonucu olarak toplumun dışında yaşıyordu. Bunun nedenini, diğerlerinin gerçekleştirdikleri eylemlerin –çoğunlukla– merkezî otoritenin benimsediği genel ahlak ve hukuk anlayışının (ve kovuşturmasının) yanı sıra yerel ahlak ve hukuk ilkelerine de ters düşmesi teşkil ediyordu.

Buna karşın mafioso'nun eylemleri ve davranışları genel ahlak ve hukuk ilkelerine ters düşse (ve kovuşturulsa) bile, yerel ahlak ve hukuk anlayışı tarafından kabul ve hatta takdir görmesiydi.

Geleneksel/örfî yaşam tarzının benimsenmesiyle şekillenen Mafios Toplum Yapısı'nın en makbul ve 'saygıdeğer' bireyi olan mafioso, gerçekleştirdiği eylemlerle kişisel çıkarını ne denli gözetirse gözetsin, yerel değerler çerçevesinde 'saygıdeğer bir adam' olarak kabul edilmesi, onu diğerlerinden farklı bir konumda bulunduruyordu. Zira onun nihai he-

---

* Mafioso'nun çıktığı sınıf, kariyeri, özellikleri, yöntemleri, oluşumu ve diğer tüm davranış biçimlerini ileride yeri gelince ayrı bir bölüm olarak ele alıp irdeleyeceğiz. Burada sadece, mafioso ile diğerleri arasındaki farkı oluşturan bazı hususları vurgulamakla yetineceğiz. –M. Çulcu.

defini sadece 'bireysel çıkar sağlamış bir adam' olmak değil, aynı zamanda 'legal yaşam süren,' yasaların çok üzerinde ve tüm otoritelerin erişmediği kadar güçlü 'onurlu bir kişi' kimliğini elde etmek ilkesi oluşturuyordu.

Bu nedenle mafioso, yerel değerler çerçevesinde sosyal ve 'saygıdeğer bir birey' görünümü sergiliyordu.

Diğerleri –genellikle– toplum dışında yaşıyor, kolluk kuvvetleri ve adalet mekanizmasının tüm unsurları tarafından kovuşturuluyor, izleniyor, kovalanıyordu. Bu nedenle de onlar ya sığındıkları bir delikte fare gibi, ya da saklandıkları bir ağaç veya kaya kovuğunda vahşi hayvan gibi siniyor, sürekli öyle yaşamak zorunda kalıyorlardı.

Daima yerel anlayış (geleneksel/örfî anlayış) çerçevesinde yaşayan ve hareket eden mafioso diğerleri ile aynı yöntemleri kullanarak suç işlese bile o, yakasını her defasında kolluk kuvvetlerinden ve yargı organlarından kurtarmayı biliyor ve başarıyordu. Onun 'cezalandırılmadan' kovuşturmaları ve yargılamaları atlatması, her defasında prestijinin biraz daha artmasına, çevresinde biraz daha fazla saygı ve şeref kazanmasına yol açıyordu.

Bu nedenle mafioso, diğerlerinin aksine toplumun içinde yaşıyor, çevresine saldığı korku ve sergilemekten kaçınmadığı gücü sayesinde saygı görüyordu. Artan saygınlık ise onu; sürekli suç işlemesine karşın, adeta 'aklıyor' ve meşrulaştırıyordu.

Mafioso'yu diğerlerinden ayıran ve farklı kılan bir husus da, diğerlerinin yasadışı işlerinden başka bir mesleklerinin bulunmamasına karşın, o'nun saygın bir meslek veya iş sahibi olmasıydı.

Haydut, eşkıya veya kabadayı, bu sıfatlarıyla anılıp toplum dışında yaşarken mafioso; toplum bünyesinde 'şerefli bir adam' olarak yaşayabiliyordu.

Mafioso (günümüzde de) kırsal kesimde; ağa, aşiret reisi veya önde geleni, dinsel lider veya önde geleni, korucu, büyük toprak veya sürü sahibi, esnaf, avukat, doktor, eski güvenlik görevlisi veya bürokrat, siyasetçi olarak yaşam sürdürüp, aynı zamanda çıkarları doğrultusunda yasadışı eylemleri organize edebiliyordu.

Kentte ise; müteahhit, komisyoncu, emlakçi, çaybahçesi sahibi, kumarhane sahibi, müzikol-diskotek sahibi, plak ve kaset şirketi sahibi, nakliyatçı, otobüs işletmecisi, minibüs işletmecisi, reklam şirketi sahibi, spor kulübü başkanı, ihracat-ithalat firması sahibi, gazete sahibi, televizyon sahibi, fırın sahibi, otopark işletmecisi, beyaz eşya veya süpermarket sahibi, döviz bürosu sahibi, inşaat malzemeleri satıcısı, eski güvenlik görevlisi, avukat, eski bürokrat, finans kuruluşu-banka-döviz bürosu sahibi, holding sahibi, gazino işletmecisi, siyasetçi, tefeci veya aynı anda birkaç işi bir arada yürüten saygın bir işadamı, sanayici olarak da toplumun karşısına çıkabiliyordu.

Çevresine yaydığı korku kadar, çevresinden saygı da gören ve her vesileyle kaba kuvvet kullandığı herkes tarafından bilinen ve kabullenilen mafioso'yu diğerlerinden farklı kılan en temel hususlardan birini de; yerel ahlak ölçüleri çerçevesinde kendisini yasallaştırmakla yetinmeyip, bunun da ötesinde adalet dağıtıcı bir rol üstlenmesi teşkil ediyordu. Bu nedenle mafioso yerel yaşam tarzında anlaşmazlıkları giderici, uzlaştırıcı ve cezalandırıcı bir otorite kazanıyordu. Diğerleri ise yerel halka sadece korku salmakla yetiniyor, adalet dağıtmak gibi 'erdemli bir işlev' üstlenemiyordu. Bu bağlamda en fazla tetikçilik yapabiliyor, bir bedel karşılığı şiddet kullanma yeteneklerini kiraya verebiliyorlardı. Nitekim bu özelliği nedeniyle mafioso yerel anlayış çerçevesinde 'delikanlı' (fetâ) olarak niteleniyordu. Mafioso, bunun sonucunda 'fetâ' konumuna getirilerek Mafios Toplum Yapısı zemininde 'uhrevî bir nitelik-kimlik' de kazanıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çeşitli nedenlerle devlet otoritesinin yokolması sonucu meydana gelen boşluğu doldurmak üzere ortaya yeni güç odakları çıkıyordu. Osmanlı düzeninin (her alanda) hızla mafioslaşması sonucu, zemindeki halk kitlelerinin benimsediği ortak değerler de hızla dejenere oluyor ve mafioslaşıyordu. Bu değişim ise kaçınılmaz olarak ortaya mafiosoların egemenliğini çıkarıyordu.

Bu dönemde mafioso, kimi zaman bir sancakbeyi, kadı, subaşı, timarlı sipahi, zaim olabildiği gibi; bazan da mütegallibe, eşraf veya âyândan 'saygıdeğer ve şerefli bir kişi' şeklinde ortaya çıkabiliyordu. Bir başka grubu da; devlet eliyle güç odağı haline getirilenler oluşturuyordu. Bunlar devlete başkaldırıyor, eşkıyalık yapıyordu. Devlet önce bunları yoketmeye çalışıyor, başaramayınca da af çıkararak ünvan veriyordu.

Mafioso'nun bu 'uzun hikâyesi' Osmanlı devletinin kuruluş evrelerinde, Fütüvvet geleneği çerçevesinde kurulan örgütlerin –ki bunların başında Kapıkulu Ocakları yer alıyordu– liderlerine kadar dayanıyor, daha sonra da timar sahiplerinden Celâlî şakilerine, mütegallibeden âyânlara dek uzanıyordu.

DİNSEL ZEMİN VE ALEVÎLİK OLGUSU

• ***Mafios Toplum Yapısı ve mafios örgütlenmelerin zemininde diğer etkenlerle birlikte, dinsel oluşumların da ne denli önemli bir rol oynadığı daha önceki bölümlerde vurgulanmıştı. Ancak, Önasya toplumsal yapısında son derece belirleyici bir yeri olan Alevîlik meselesi irdelenmedi. Oysa 'sosyal yaşamda' bu denli etkin olan bir unsurun, Mafios Toplum Yapısını meydana getiren 'sosyal elementlerin' dışında kalması düşünülebilir mi? Özellikle, 'içe kapalı sosyal gruplaşmalar' zemininde yaşam bulan 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' oluşumunun dinsel zemininde Alevîliğin izlerini bulmak da söz konusu olamaz mı? Kaldı ki, Celâlî isyanlarının dinsel zemininde de Alevîlik meselesini bulmak –büyük olasılıkla– mümkün ... Her şart altında, genel değerlendirme içine Alevîlik olgu ve oluşumunu da alarak konuyu irdelemek mutlaka daha doğru ve sağlıklı sonuç verebilir ...***

Anadolu sosyal yapısında –dolayısıyla Mafios Toplum Yapısında da– en etkin ve belirleyici akımlardan (dinsel/siyasal oluşumlardan) biri de hiç kuşku yok ki Alevîlik sayılır. Halifeliğin peygamberden sonra Ali'nin ve onun soyunun hakkı olduğunu savunanlara (ve bunu gerçekleştirmek için mücadele edenlere) Şia-i Ali, yani Alevî deniyordu.

Ancak Alevî sözcüğü Şia'dan daha geniş bir anlamda kullanılıyor, Sünnîler; Alevîliğin içine yalnız Şiî mezhepleri katmakla kalmıyor, bütün Batınî mezhep ve tarikatları –aynı zamanda Sünnîliğe ters düşen mezhep ve tarikatlarla birlikte– Alevîlik olarak adlandırıyorlardı. Ali'nin, peygamberin halifesi olduğunu savunan İmamîye (İsna Aşerîye, Caferîye) mezhebini de içine almak üzere Zeydîye İsmâilîlik ve Gulat olarak adlandırılan bütün gruplar da genel olarak Alevî sözcüğü ile nitelendiriliyordu. Galiye, Müellihe, Ali İlâhiler, Kızılbaşlık gibi Ali'yi ilâhlık mertebesine çıkaran, hulûl, tenasüh ve ibaha inançlarına sapan aşırı grupların temsil ettiği biçimiyle Alevîlik, İslam dışı bir inanç olarak görülüyordu.[1]

Ali ile Osman arasındaki hilafet hakkı tartışması sonucu Araplar arasında ortaya çıkan Alevîlik, özellikle Kuzey İran'da etkinlik kazanıyor; buradan Horasan ve Önasya'ya yayılıyordu. Nitekim 10. Yüzyılda Türklerin Müslümanlaşmaları sonucu Alevîlik de Türkmenler arasında hızla yayılıyordu. Ali zamanından başlayarak, Alevî önderlerinin kırmızı başlık ve elbise giymeleri nedeniyle (Alevîlikte bazı renklerin özel anlamı bulunuyordu. Bunlar Abâ Ehli için kutsal sayılıyordu. Beyaz Muhammed, yeşil tarikat, al/kırmızı Ali, Siyah Fatma, açık yeşil ile sarı Hasan, açık kırmızı, pembe ve yeşil Hüseyin için anlamına geliyordu. Hz. Ali; savaşta kırmızı, diğer günlerde beyaz sarık sarıyordu).[2] Anadolu'da Alevîlere aynı zamanda Kızılbaş deniyor; Alevîler çoğunlukla Tahtacı diye de adlandırılıyorlardı.

Anadolu Alevîliği hiç şüphe yok ki ehl-i beyt yandaşlığı Caferîlik ile uyuşmakla birlikte; bunun da ötesinde İslamiyet öncesi inançlardan

---

[1] Büyük Larousse, C. I, s. 360.

[2] Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları, Osman Bayatlı, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir, 1957, s. 30.

İsmâilîyye'ye, Maniheizm'den Zerdüştlüğe, Karmatîlik'ten Babaîliğe, Hurûfilik'ten Haydarîliğe, Kalenderîlikten Bektaşîliğe kadar pek çok tarikat, mezhep, din ve inanç sisteminden etkileniyor, hatta bunların çoğunu da içine barındırıyordu. Alevîliğin etkilendiği önemli kaynaklardan birini de Türklerin eski dini olan Şamanizm oluşturuyordu.

Son derece kapsamlı bir geleneğe sahip bulunan Alevîlik, aynı zamanda etkin ilkeleri, ritüelleri ve yaptırımı olan kuralları da içeriyordu. Bu nedenle son derece güçlü bir 'örgütsel yapıya' sahip bulunuyordu.

Alevî töresinin özünde 'eline, beline, diline sahip olmak' ilkesi bulunuyordu. Alevîliğin yedi farzı ise; sır saklamak, müridlerle birlikte olmak, yalan söylememek, hizmet etmek, mürebbiye itaat etmek, musahibi gözetmek, halifeden taç ve kispet giymek zorunluluklarından oluşuyordu. Bu ilkeler, Alevîlerin iç yapısını ve yapılanmasını disipline etmek, müridleri dayanışma içinde toplu harekete sevketmek, hiyerarşi içinde sosyal ve siyasal bir piramit oluşturmak, iç yapılanmayı ve amaçları sır perdesi arkasına gizlemek konusunda hayli etkili ve yararlı oluyordu. Bu yapılanma Alevîlerin iç ahlak-iç hukuk ilkeleri çerçevesinde, dışa kapalı bir kurum halini almasını da sağlıyordu. İç ahlak-iç hukuk ilkeleri ise çok uzun bir süre –ve hâlâ– iç yaptırımlarla da pekiştirilip geçerli kılınıyordu:

> "50 yıl önce idi. Pınar Köy'de dernek kurulmuş, âyin yapılıyordu. Zincirleme bir kadın bir erkek elleri her birinin omzunda diz üstü çevrelenmişlerdi.
>
> Bu arada Mehmet Göllet adında birisi, elini omuzuna koyduğu güzel kadını, fazla sokulmasından istifade ederek mıncıklamıştır. Bunu kapı yanında duran (gözcü) görür. Erkân bozulmasın diye, âyin bitinceye kadar sesini çıkarmaz.
>
> İlk horoz ötüşünde âyin biten. Katarda birbirine fenalık yaparak ikrar bozanlar, Dede'ye duyurulur. Başta ana-baba ve akrabası olmak üzere hemen bir toplantı yapılır.

Cezaları Mehmet ile Mihriban'a anlatılır. Adam kendisini bir çam ağacına asacaktır. Kadın ise kendisini çayın devegömen çukuruna atacaktır."[1]

Alevîliğin iç hukuku, aynı zamanda Dede ya da Pîr olarak adlandırılan Alevî şeyhleri tarafından uygulanıyordu. Dedeler âyin-i cem adı verilen töresel ve ritüellere göre düzenlenen toplantıları yönetiyorlardı. Âyin-i cem, işlevlerine göre; Görgü Cem'i, Sorgu Cem'i, Koldankapan Erkânı gibi türlere ayrılıyordu. Cem'lerde Dede'ler 'eline, beline, diline sahip olmak' 'kin tutmamak,' 'doğruluktan ayrılmamak,' 'Ali'yi ve evlâdını sevene dost sevmeyene düşman olmak' gibi öğütler veriyor, telkinlerde bulunuyorlardı. Dede ayrıca, cem'lerde topluluk içinde anlaşmazlıkları çözerek ve suç işleyenleri yargılayıp cezalandırarak 'iç hukuku' hem uyguluyor, hem de infaz ediyordu.

Alevîlikte inanca ve dinsel esaslara yönelik pek çok ilke ve ritüel belirleyici oluyordu. Ancak bunların da ötesinde sosyal yaşama yönelik töre, ilke ve ritüeller, bir bakıma 'dışa kapalı örgütsel' yapılanmayı besliyor, bu yönde önemli bir rol oynuyordu.

Tüm ilke ve ritüeller ise rakamlar çerçevesinde şöyle sıralanıyordu:

1. Allah'tı ve tekti. Bu vahdaniyetti. Birlikti.
2. Allah'tan başka her şey çiftti. (Batınîlikteki ikilikti.)
3. Alevîlik üç esasa dayanıyordu. Bu esaslar Allah, Muhammed ve Ali idi. Bunların üç'ü bir Bir'i üç'tü. (Hristiyanlıktaki teslis gibi)
4. Alevîliğe göre Ali, Fatma ve iki oğlu ehl-i beyt'i teşkil ediyordu. Tarikatın esası bu kudrete bağlanıyordu.
   - Allah 4 harfliydi (Arap harfleri ile). Lâle ve Hilâl de 4 harften meydana geliyordu.
   - Ateş, su, hava, toprak; 4 idi.

[1] Osman Bayatlı, a.g.e., s. 24.

- Doğu, batı, kuzey, güney; 4 idi.
- Şeriat, tarikat, marifet, hakikat; 4 idi.
- İnsanın başındaki su; tatlı, tuzlu, ekşi, acı; 4 idi.
- 4 melek, 4 peygamber, 4 kitap, 4 mezhep vardı.

5. Penç Al-i Abâ'yı ifade ediyordu. 5 Abâ ehli elin beş parmağı (ki Arapça Allah yazısı) gibi kabul ediliyordu. Baş parmak Muhammed, şahadet parmağı Ali, ortanca parmak Fatma, diğer iki parmak da Hasan ve Hüseyin anlamına geliyordu.
6. Alevîlikte Allah, Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'i ifade ediyordu. Aynı zamanda petekleri 6 köşeli olan balarısı tarikatta (sır) şeklinde ifade ediliyordu. Ebced hesabıyla 6 Baba, 66 Allah, Lale, Hilâl, Adem ile Havva idi. Ayrıca İslamiyet'te imanın şartı 6, Kur'an'daki ayetlerin toplamı ise 6666 idi.
7. Tarikattaki erkânı ifade ediyordu. Bunlar Pîr, Rehber, Mürşid iki Musahib ve eşleri anlamına geliyordu.

   Alevîlikte (Musahib ve eşleri gibi) ritüel akraba olarak kabul edilen sağdıçlar ve eşleri arasındaki münasebet şu esasa dayanıyordu:

"Bir gün efendimiz:

– Ashab arasında herkes birer eş tutsun, buyurdular.

Hepsi birer kardeş edindi. Hz. Ali açıkta kaldı. Bunun üzerine Hz. Muhammed:

– Ali de benim kardeşimdir, dediler."[1]

Alevîlikte sağdıçlar ve eşleri dünya ve ahiret kardeşi olarak kabul ediliyordu. Öz kardeş sayılıyorlardı ve birbirlerine nikâh düşmüyordu. Buna 'ikrar' deniyordu. İkrar yerin ve göğün direği olarak kabul

[1] Osman Bayatlı, a.g.e., s. 21.

ediliyordu. İkrar hem erkek, hem de kadın bakımından aynı anlama geliyordu ve hangisi ikrarı bozarsa cezasını hayatıyla ödüyordu:

"... 70 yıl önce, Karaçitlenbik köyünden 25 yaşlarındaki İbcin İbrahim ile 20 yaşındaki karısı Zelha Cıngıllı'nın ikrarlarından dönmeleri hâlâ dehşetle anılmaktadır.

Bunlar 'Ben ikrarımdan döndüm, ikrarın altına giremem' diye inkâr etmişlerdir. İkrar alınırken boğazına ip takılmıştır. Bu sefer yine bir ip alır, boğazının altından ipi üç defa çevirir, koparır, ateşe atar.

Sonra, sağ kolunu sol kolunun üstüne koyar. Sol elini sağ koltuk altına sokar. İki kolunu birleştirir, dizlerini üç defa bağlar, çözer. Ayağa kalkar. Sağına soluna döner, silkinir ve 'ikrarı kırdım, kurtuldum' der.

Bunun üzerine, bunlarla köyde kimse konuşmaz, kimse onlara bir şey vermez. Buna dayanamayan aile Ayazmand'a (Altınova) göç eder.

Orada 7 yıl kalmışlardı. Bu sırada 4 fedaî çıkar, bunları temizler. Gömeç tarafında bulunan Yedi Yol ağzına gömerler. Buraya 'Hamaz Çakık' denir.

İkrarı kıran bir kadına da şu ceza verilmiştir:

Kadını Karaçitlenbik batısında bulunan pınarın başına getirmişler; başını dizlerine ve ellerini arkasına –domuz kuşağı– bağlamışlar, kayadan aşağı çay'a atmışlardır. Bu suretle suda boğulmuştur."[1]

8. Alevîlikte inanılan en büyük varlık, cennetin 8 kapılı olması ve 8 derece üzerinden yaratılmış olmasını ifade eder.
9. sayısı ise Alevîlik'te 'adedi kül' kabul edilir.[2]

İslamiyet içinde Alevîliği benzerlerinden farklı kılan en önemli husus; Alevîliğin babadan oğula geçmesiydi. Ana-Baba'nın Alevî olmaması halinde, doğan çocuklar ileride isteseler bile Alevî olamıyorlardı. Bu

---

[1] Osman Bayatlı, a.g.e., s. 27; 28, Dipnot: Pınar Köy, Ayşe Öztürk'ün anlattıkları.

[2] Osman Bayatlı, a.g.e., s. 12-23.

durum Alevîliği dışa tamamen kapatıyor, 'dışa kapalı örgüt' konumuna getiriyordu. Keza her Alevî, ancak atalarının bağlı oldukları ocağa bağlanabiliyor, ocak değiştiremiyordu. Üstelik bir başka ocağa da giremiyordu.

Alevîlikte örgütsel yapının temel birimini ocak teşkil ediyordu. Her ocağın başında ise yine soydan gelen (babadan oğula geçen) bir Pîr, Dede veya Şeyh bulunuyordu.

Ocaklardaki hiyerarşik dereceler şöyle sıralanıyordu:

> Dede'lerin üzerinde halife yer alıyordu. Sonra şeyh, pir veya dede geliyordu. Dede'nin bulunmadığı dönemlerde mürebbiler ona vekalet ediyor, dinsel işleri yürütüyor, adak topluyor ve davalara bakıyorlardı.
>
> Mürebbilerin altında rehberler yer alıyordu. Rehberler ayin işlerini görüyor, talip olanları mürşit de denilen şeyh veya dede'ye götürüyorlardı. Sonra ayinle ocağa alınacak olanın yanında bulunan musahipler geliyordu.
>
> En alt derecede ise talipler, yeni ocağa henüz girmemiş Alevîler bulunuyordu.
>
> Alevîlikte oniki imama bağlı olarak, oniki hizmet birimi sıralanıyordu. Bu birimler 'Halifelik, Pirlik, Hurşitlik, Zekirlik, Çerağcılık, Gözcülük, Tarikçilik, Cemiyetbaşıcılık, Nakiplik, Sakalık, Feraşlık ve Hadimlik'ten oluşuyordu.[1]

Alevîler, kelime-i şahadet'e Ali'yi de dahil ediyordu. Hüseyin'in Kerbelâ'da öldürülüşünü anmak amacıyla her yıl Muharrem ayının 12. günü oruç tutuyor, bu süre içinde et yemiyor, su içmiyorlardı. Harman sonlarında yapılan ayinlere kadınlar da katılıyordu. Dedeler, harmanlar kalktıktan sonra ocaklarına bağlı köyleri dolaşarak Cuma geceleri düzenlenen cem ayinlerini yönetiyorlardı.

Çarşamba geceleri 'sorgu ayini' yapılıyordu. Bu ayinde musahiplik

---

[1] Büyük Larousse, a.g.e., C. I, s. 361.

derecesindekiler bir yıl içinde işledikleri kabahatleri, suçları, dertlerini Dede'ye anlatıyorlardı.

Alevîlikte en önemli hususu iç hukuk oluşturuyordu. Dedeler yol göstermenin, öğüt vermenin yanı sıra yargılayarak cezalar da veriyor, her Alevî, Dede'nin kararına son derece saygılı davranmakla yükümlü sayılıyordu. Cezalar genellikle, suçlunun dışlanması –bir bakıma Hristiyanlıktaki gibi afaroz edilmesi– şeklinde oluyordu. Cezalandırılanlara düşkün deniyordu. Düşkünler cem ayinlerine katılamıyor, cezaları tamamlanana kadar hiçbir Alevî onlarla konuşmuyor, görüşmüyordu. Bunun dışında, ağır suçlara ağır cezalar da veriliyordu. Bu cezalar arasında 'intihar' da yer alıyordu. Suçlunun intihar ederek, kendi cezasını kendisinin infaz etmesi ise Kur'andaki Bakara Suresinde yer alan 'Ben-i İsrail zamanında, birisi büyük kabahat işlerse tevbesi, kendisini öldürmekti' örneğinden kaynaklanıyordu:

> "Bergama'nın Pınar Köyünden Ahmet Ali'nin kızı Senem Sever (Kocagöz) için 30 yıl önce 'ayağı dışarda' diye köyde dillenir, adı kötüye söylenir.
>
> Günün birinde yarıcı durdukları Cemile Hanım çiftliğinden köylerine döndükleri zaman, köylü bu aileyi kabul etmez.
>
> Kocagöz de, ailesinin namusunu korumak için ortadan kaybolur. Ertesi gün çayda cesedi bulunur."[1]

Anadolu Alevîliği her ne kadar Ali'yi önde tutmaları ve Ali'nin soyunu sevmeleri nedeniyle Arap Alevîlik akımının bir devamı olarak görülüyorsa da; önemli bazı nedenlerle hem Arap Alevîliğinden, hem de Şiîlikten ayrılıyor, özgün bir yapı gösteriyordu. Bunun nedeni ise Anadolu Alevîliğinin içinde; hem İslam öncesi Türk inançlarını, hem Mani dininden çeşitli Batinî akımlara kadar geniş bir yelpazeyi eritmiş olma-

[1] Osman Bayatlı, Age, s. 26, 27.

sıydı. Anadolu Alevîliği şemsiyesi altında örneğin; Kızılbaşlık, Babaîlik, Kalenderîlik, Haydarîlik, Bektaşîlik, Abdallık gibi tarikatlar ve çeşitli yapılanmalar ya doğrudan yer alıyor ya da dolaylı biçimde 'inanç akrabalığı' tesis ediyordu.

Sünnî İktidar (Merkez) – Alevî Muhalefet (Yerel)

Anadolu Alevîleri Selçuk döneminde Babaî ayaklanması sırasında Sünnî karakterdeki merkezî yönetimle karşı karşıya geliyor ve kanlı bir hesaplaşma içine giriyordu. Bu hesaplaşma, Babaîlerin şahsında, Anadolu Alevîliğinin ağır bir darbe yemesiyle sonuçlanıyordu. Ancak, askerî bakımdan indirilen bu darbe, Anadolu Alevîliğinin özellikle Türkmenler arasındaki uhrevî iktidarını yıkamıyor, ortadan kaldıramıyordu. Kaldı ki Ali severliğin doğal siyasî karakteri olan; 'Ali'ye dayalı hilafet rejimi tesis edilmesi hedefi' her çeşit iktidara, dolayısıyla Sünnî iktidara muhalefetten kaynaklanan başkaldırı ve direnme eğilimine dönüşüyordu. Bu eğilim, 1240 ayaklanmasından itibaren Anadolu sathında 'etkin ve belirleyici bir siyasî tavır' olarak kalıcılık kazanıyordu. Hiç kuşku yok ki 'Sünnî iktidar-Alevî muhalefet' olgusu ve yapılanması kimi zaman örtülü siyasî çekişmeler, kimi zaman da 'kanlı hesaplaşmalar' şeklinde, ama kesintisiz olarak sürüyordu.

'Sünnî iktidar-Alevî muhalefet' ekseninde, 1240 sonrası süreçte Anadolu'da yaşananlar, son derece önemli sonuçlar doğuruyordu. Bu sonuçların en önemlisi Selçuk Devleti'nin yıkılması, beylikler döneminde cereyan eden olaylar silsilesi ve Osmanlı devletinin kurulması oluyordu.

Unutmamak gerekir ki Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş sürecindeki siyaseti ile, daha sonraki siyaseti büyük farklılık gösteriyordu. Selçuk hanedanı, kuruluş sürecinde Anadolu'ya gelen Türkmenler ile tam bir özdeşleşme içinde bulunuyor, göçer Türkmenlerin dinamik yapısından yararlanabilmek için onları Anadolu'ya iskân etmekle kalmıyor, uçlara sevkederek etkin bir rol de veriyordu. Bununla da yetinmiyor, Şia'ya yatkın olan Harzemlileri de kendi içine alarak, onların devlet deneyimini ve Araplara karşı etkin direnme gücünü Selçuk Devletine aktarıyordu.

Bu siyaset tam anlamıyla 'merkez-yerel' bütünleşmesini getiriyor, devletin zirvesinde de 'tekil bir yapılanma' yansıtıyordu. Ne ki, Şaman kökenli Türkmenlerin göç hareketleri sırasında eski dinlerine yakın inançlarla karşılaşması ve bunu özümsemesi –ki bu özümsemeyi bir sentez olarak kabul etmek gerekirse yeni dinin içindeki Maniheizm'den Karmatîliğe kadar pek çok akımın etkilerini de gözardı etmemek gerekir– Şia kökenli bir Alevîlik anlayışına dönüşüyordu. Selçuk Sünnî iktidarının çeşitli etkenlerle 'otorite zaafiyetine uğraması,' bu zaafiyeti kaba kuvvetle gidermeye kalkışması ve bir de ekonomik sıkıntılara düşerek, yereldeki Türkmen kaynaklarına yönelmesi 'Sünnî iktidar (merkez)-Alevî muhalefet (yerel)' çatışmasını ortaya çıkarıyordu. İşte 1240 Babaî ayaklanması – ki ayaklanmanın kökeninde Batınî başkaldırı karakteri de rol oynuyordu– merkez ile yerel'in yollarını daha bir ayırıyor, bu ayrışım ise 'Selçuk merkezî devletinin' ayrışmasını doğuruyordu. Anadolu beyliklerinin ortaya çıkışı, bu ayrışmayı ifade ediyor; çevredeki Sünnî devlet otoriteleriyle işbirliği yaparak ayakta kalmaya çalışan Selçuk merkezî otoritesi adeta bir balon gibi sönüyordu. Bu sürecin çabuklaşmasını ise, Türkmen kökenli uç beylerinin başkaldırıları sağlıyordu.

Ne ki, 1240 Babaî isyanının kan ve şiddetle bastırılması sonrasında ortaya çıkan yeni 'yerel otorite merkezleri,' tıpkı Anadolu Selçuk Devle-

ti'nin kuruluş evresinde olduğu gibi yerel Türkmen güçleriyle işbirliği yapan Osmanlı 'merkezî otoritesinin' şemsiyesi altında erimeye başlıyordu. Yeni devletin yaklaşımı Türkmenlerle; dolayısıyla onların inanç ortak paydasını oluşturan 'dinsel/siyasal örgütleriyle' özdeşleşmeyi ve bütünleşmeyi amaçlıyordu. Bu bağlamda askerî/siyasî otoriteyi temsil eden Osman Gazi ile bir Ahi Babası olan, dolayısıyla dinsel/ekonomik 'yerel lider' konumunda bulunan Edebali arasında tesis edilen akrabalığa dayanan bütünleşme, büyük önem taşıyordu. Bu tablo kaçınılmaz olarak 'Sünnî iktidar (merkez)-Alevî muhalefet (yerel)' zıtlaşmasını törpülüyor, hatta çok uzun bir süre için ortadan kaldırıyor, daha doğrusu erteliyordu. Üstelik, Sünnî iktidar Alevî muhalefete geniş bir hareket serbestîsi tanıyarak –dönemine göre– ciddi bir demokrasi örneği bile veriyordu.

Osman Gazi-Edebali bütünleşmesi, daha sonra Orhan Gazi-Alaaddin Bey işbirliği ile pekişip gelişiyordu. Nitekim bir 'devşirme ocağı' olan Yeniçeri Ocakları ile içinde Karmatîlikten Babaîliğe kadar pek çok 'inanç motiflerini' barındıran Bektaşîliğin yeni bir 'uyum' ve bütünleşme oluşturması, bu süreçte ortaya çıkıyordu. Böylece Alevî başkaldırı, Bektaşîlik kisvesi altında Osmanlı ordusuna girerek vurucu gücünü, yeni devletin hizmetine sunuyordu.

Bu bütünleşme, 16. Yüzyılın başına kadar; Sünnî iktidar (merkez), Alevî muhalefet (yerel) çatışmasını nisbeten örtüyor, tipik bir merkez-yerel bütünleşmesi sergiliyordu. Merkez-yerel bütünleşmesi ise, Anadolu'nun çok ender tanık olduğu bir 'tekillik' sürecinin, dolayısıyla barış ve uyum döneminin yaşanmasına zemin hazırlıyordu (Sultan 2. Mehmed'in Çandarlı Kara Halil'i katlettirmesine kadar ... Bkz. dizinin ikinci kitabı; *Sikkesiz Sultanlar*).

Bu tekillik 1501 yılında, İranda Şiî/Safevî devletinin kurulmasına kadar devam ediyor ve devlet bu süreçte –neredeyse– Avrupa'daki en

geniş hudutlarına ulaşıyordu. Ne ki Şiî/Safevî Devleti kısa süre içinde yayılmaya başlıyor, ilk hedef olarak da Doğu Anadolu'daki Alevî Türkmenleri gözüne kestiriyordu.

Merkeze Karşı Yerel

• ***Hiç şüphe yok ki Önasya'daki Mafios Toplum Yapısı'nın oluşması bağlamında, 'merkezî otoriteyi' en fazla sarsarak yerel güç odaklarının önplana çıkmasına ve doğan otorite boşluğunu doldurmalarına yol açan temel ve belirleyici gelişme, Celâlî isyanları oluyordu. Ancak, Celâlî isyanları belli bir sosyal sürecin ve sosyal birikimin sonucunda ortaya çıkıyordu. Bu süreçte kuşkusuz dinsel/siyasal kökenli başkaldırı ve ayaklanmalar birbirini izliyor, süreç içinde şekil değiştirerek Celâlî eşkıyasını bir dönem egemen kılıyordu. Süreci daha kapsamlı irdelemek gerekmez mi? En çarpıcı örneği oluşturan Şahkulu Ayaklanmasının nedenleri ve sonuçları bu süreç hakkında fikir vermez mi?***

Toplumsal bilinçaltında Babaî ayaklanmasının ve katliamının izlerini taşıyan Anadolu Türkmenlerinin, Şiî kökenli Safevî (Safavî) dinsel/siyasal otoritesine kayıtsız kalması elbette ki düşünülemezdi.

Önasya Mafios Toplum Yapısında önemli bir rol oynayan ve Osmanlı 'tekil' yönetim yapısını adeta çatlatarak, ortadan kalkmış olması gereken 'Sünnî iktidar (merkez)-Alevî muhalefet (yerel)' ekseninde 'merkezî otoriteye karşı yerel direniş'i tekrar su yüzüne çıkararak gündeme getiren oluşumları ve olayları analiz etmeden önce, Celâlî isyanlarını

değerlendirmek elbette ki mümkün olamaz.

1511 yılında meydana gelen Şahkulu ayaklanmasının arka planında; İran'da kurulan ve Doğu Anadolu'ya yayılmaya başlayan Şiî/Safevî devleti ile bu devletin hükümdarı Şah İsmail bulunuyordu.

Şah İsmail, Safevî hanedanından geliyordu. Bu hanedan ise adını Safevîyye tarikatından alıyordu. Safevîyye tarikatını 1334 yılında ölen Safiyyeddin-i Erdebilî, doğum yeri olan Erdebil'de kuruyordu. Başlangıçta Sünnî ilkeler doğrultusunda kurulan Safevîyye tarikatı daha sonra aşırı Şiîliğe dönüşüyordu.

15. Yüzyılın başında Moğollarla işbirliği yapan Safevîler, Timur'un sayesinde Doğu Anadolu'ya giriyor ve burada yayılabilmek için yoğun biçimde propaganda yapıyorlardı. Böylece Anadolu Alevîliğini benimseyen Türkmenler üzerinde etkili olan Safevîler, Anadolu'da hayli yandaş buluyor, etkinlik kazanıyorlardı.

Bu arada Timur da Ardebil'i Safiyeddin-i Erdebilî'nin torunu Hacı Ali'ye veriyor, Safevî tarikatının daha da güçlenmesi için yolunu açıyordu. Hoca Ali 1429 yılında ölüyor ve yerine ardılı olan Cüneyt geçiyordu. Cüneyt, Diyarbekir'e giderek burada çok önemli bir evlilik yapıyor, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızkardeşi Hadice Begüm ile evleniyor, onunla akrabalık tesis ediyordu. Böylece Akkoyunlu topraklarında serbestçe dolaşma olanağı bulan Cüneyt, çevresine 12 bin Safevî müridi toplayarak Gürcistan ve Çerkezistan üzerine gidiyor, Şirvanşahlara saldırıyordu. Ancak başarılı olamıyor ve 1460 yılında öldürülüyordu. Yerine Uzun Hasan'ın kızkardeşinden olan oğlu Haydar geçiyordu. Haydar da yaptığı evlilikle Akkoyunlularla olan akrabalığını pekiştiriyordu.

Haydar, Cüneyt'in başlattığı devlet kurma çabalarını sürdürüyordu. Müridleri olan Safevîlere, Şiîlikteki 12 İmamı sembolize eden 12 dilimli

kızıl taç (külah) giydiriyor, bu nedenle hepsine birden Kızılbaş deniyordu.[1]

Anadolu'da Kızılbaşlık aynı zamanda Safevî taraftarlığı anlamına geliyordu. Bu kıyafet, Anadolu'da Safevî yayılmasına paralel olarak yayılma gösteriyor, Kızılbaşlık etkin bir tarikat olarak dinsel/siyasal örgütlenmeye gidiyordu.

Haydar, babasının öcünü almak amacıyla Şirvanşahlara saldırıyor, ancak o da babası gibi savaş sırasında vurularak öldürülüyordu. Yerine oğlu Ali geçiyor, çevresine topladığı Safevîlerle Tebriz üzerine yürüyor, diğerleri gibi o da vurularak ölüyordu.

Böylece, 1501 yılında –daha sonra Şah İsmâil diye tanınacak olan– Ali'nin yerine, küçük kardeşi İsmail geçiyordu. İsmâil Haydar'ın küçük oğlu idi.

Unutmamak gerekir ki Akkoyunlu devletinin başı ve İsmâil'in büyük dedesi olan Uzun Hasan da, 1473 yılında Osmanlı ordusu ile Otlukbeli'nde savaşa tutuşuyor, yenilerek Kafkasya'ya çekiliyor, böylece Akkoyunlu devleti son buluyordu. Uzun Hasan ise 1478 yılında ölüyordu.[2]

İsmâil, dedesi Uzun Hasan'ın devletinin başına geçmek için mücadele etmeye başlıyordu. Ustaçlı, Rumlu, Şamlı, Tekeli gibi Türkmen oymaklarının desteğini alıp onları –doğrudan ve dolaylı olarak– kendine bağlıyor, sonra da Azerbaycan'a yürüyerek Akkoyunluların başındaki Elvend'i korkutup kaçırıyordu. Böylece Akkoyunlu devletini ele geçiriyor, yine 1502 yılında Tebriz'e gelerek saltanat tacını giyiyor, hükümdarlığını ilan ediyordu.

Şah İsmâil'in Akkoyunlu saltanatını ele geçirmesiyle birlikte, Safevî Devleti de tarih sahnesine çıkıyordu. Bu devlet kısa zamanda genişliyor

---

[1] Büyük Larousse, a.g.e., C. 6, s. 10034.

[2] Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 193.

ve bu genişleme doğal olarak Osmanlı Devleti'nin aleyhine oluyordu. Şah İsmâil bir yandan güç kullanarak Elbistan'a kadar olan yerleri ele geçirirken tüm İran'da egemenlik tesis ediyor, aynı zamanda Safevîyye tarikatının dinsel etkinliğini kullanarak Anadolu Türkmenleri üzerinde sempati uyandırıyordu. Buna paralel olarak temsilcilerini (halifelerini) Önasya'ya sevkediyor, sempati gösteren Türkmenler arasında propaganda yaptırarak bu temsilcilerini ajan ve casus olarak kullanıyor, alttan alta Osmanlı devletinin 'merkezî otoritesini' kemiriyordu.

Anadolu Türkmenlerinin Safevîlere sempati göstermesinin ana nedenlerinden birini de; Ankara Savaşı'nda Osmanlı ordusunun yenilmesi sonucu çok sayıda Türkmen'in Timur tarafından esir alınarak, Şah İsmâil'in dedelerinden Hacı Ali'ye verilmesi teşkil ediyordu. Bu Türkmenlerin çocukları daha sonra Şiîleşerek önemli bir Safevî gücü oluşturuyordu. Dahası... Hem Şah İsmâil, hem de ardılı olan Tahmasp valilerini ve kumandanlarını Türkmenlerden seçiyorlardı. Divân-ı Ali'lerini de hep Türk ve Türkmen beylerinden oluşturuyorlardı. İşte bu nedenle Safeviler Anadolu'da sempati uyandırıyordu. Anadolu'daki Safevî yanlılarına 'halife' ve 'ahbâb' deniyordu. Bunlar İran'a Nezr adı verilen bir çeşit vergi göndermeye başlıyorlardı. Bir başka ifadeyle Önasya, Osmanlı merkezî otoritesi ile Safevî Devleti'nin dinsel/siyasal otoritesinin rekabet ve boy ölçüşme alanı oluyordu. Daha önce Babaî deneyimini yaşamış olan Anadolu Türkmenleri ise Osmanlı Sünnî yönetiminin (ki Osmanlı Padişahı 2. Bayezid bu konuda belirgin bir örnekti) yerine, Türkmen ve Şiî/Alevî kökenli Safevî otoritesini yeğlemeye başlıyordu.

Anadolu Türkmenleri ile Safevî otoritesi arasındaki ilişki, gidip-gelmelerle yoğunlaşıyor; Şah İsmâil'in halifeleri, Anadolu içlerinde propaganda faaliyetlerini tırmandırıyordu. Bu faaliyetler daha çok Osmanlı Devleti'nin Teke ve Hâmid sancaklarında belirgin bir biçimde odaklanma gösteriyordu.

Daha sonraları merkezî otoriteye karşı dinsel/siyasal amaçlı Şiî/ Alevî (yerel) gizli örgütlenmelerin, faaliyetlerin ve kaba kuvvete dayanan direniş odaklarından en önemlisini ve başta gelenini teşkil edecek olan Teke-eli Vilayeti/Sancağı, altı çizilmesi gereken bazı özellikler taşıyordu.

Teke-eli; Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gümbe, Elmalı, İstahos (Korkud-eli) ve Karahisar yerleşim birimlerinden oluşuyordu. Ayrıca Antalya Alanya arasındaki sahil kesimi de Teke-eli olarak tanımlanıyordu. Teke adı Tekkâ'dan geliyordu ve ilk kez müverrih el-Kalkaşandî, sonra da Moğol müverrihi Şerefü'd-Din Ali Yezdî tarafından kullanılıyordu.[1]

Bu bölgeye çoğunluğunu Üç-Okların oluşturduğu Türkmen aşiretleri 13. Yüzyıldan itibaren yoğun biçimde gelerek yerleşiyordu. Antalya ile Konya arasında Hamidoğulları Türkmenleri bulunuyordu. 14. ve 15. yüzyıllarda Teke-Karahisar'da İsalu, Menteşe, İğdir, Göğez, Bayındır, Kara-koyunlu, İmreoğlu cemaatleri, Antalya kazalarında Saruhanoğlu, Kızıl-Keçelü, Kaş'a bağlı Kalendos'ta Bozdoğan, Ozanlar ve Oğuzhanlu, Milli'de ise Bayat cemaatleri yaşıyordu. Elmalı nahiyesine bağlı Sökle, Kaş'a bağlı Kayı, Bayındır ve İğdir nahiyelerinin adları, eski Türkmen aşiretlerinin adıydı. Ayrıca Karaman'dan gelen Varsak yörükleri de Teke-eli'nde yaşıyordu.[2]

Bu Türkmen aşiret ve cemaatleri, eski Türk örf ve geleneğine sıkı bir bağlılık gösteriyorlardı. Dolayısıyla Sünnîliğin etkilerinden uzak kalıyor, daha çok da Batınî ve tasavvufî oluşumlara yakınlık gösteriyorlardı.

---

[1] İst. Üniv. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 7-8, 1976-1977, Ed. Fak. Mat. İst. 1977, Teke-eli ve Tekeoğulları, Şehabettin Tekindağ, s. 55.

[2] Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 7-8, a.g.e., s. 56-57.

Buralarda önce Ahiler yoğun biçimde faaliyette bulunuyorlardı. Ahi zaviyeleri, çok erken dönemlerde kuruluyordu. Yunus Beğ oğlu Hızır Bey zamanında etkin bir şekilde örgütlenen Ahiler, 1332 yılında buraya gelen İbni Battuta'yı zaviyelerinde ağırlıyorlardı. Ahi örgütlenmesi, buradaki Türkmenlerin sosyal yaşamının içine güçlü bir ağ örüyor; başta inanç bakımından olmak üzere askerî ve siyasî alanlarda toplumsal yaşamı ve toplumsal dayanışmayı pekiştirip güçlendiriyordu. Ayrıca yöreye hükmeden beyler; Antalya'da Kılıççı Yusuf (Ahi Yusuf), Finike'de Abdal Musa, Kalkanlı'da Ahi Devlethan, Gömbe'de Şeyh İshak, Kaş'ta Şeyh Orhan, Korkud-Eli'nde Seydi Hızır, Hasbalaban, Kaş'ta Şeyh Bey ve Teke-Karahisar'ında Bâli (Bâli Baba) zaviye ve tekkelerine bazı nahiye ve köyleri vakfederek örgütleri ekonomik/dinsel/askerî ve siyasî bakımdan güçlendirip, destekliyorlardı. Nitekim Osmanoğulları da buraları kendilerine bağladıktan sonra kısmen aynı uygulamayı sürdürüyorlardı.[1]

Kaldı ki 2. Bayezid bu Türkmen önderlerinden bazılarına nakit para yardımı da yapıyordu.

1402 Ankara zaferinden sonra Timur, Teke-eli'ni Osmanoğullarından ayırarak, Karamanoğullarına bağlıyordu. Ancak 2. Murad zamanında, 1423 yılında Karamanoğullarıyla birlikte hareket eden Osman Çelebi, Antalya Valisi Firuz Bey-oğlu Hamza Bey tarafından öldürülüyordu. Böylece Teke-eli yeniden ve kesin olarak Osmanlı'ya bağlanıyordu.

Bu arada Timur, özellikle Teke-eli yöresinden çok sayıdaki Türkmeni esir ediyor, bunları yanına alarak geri dönüyordu. Dönüş yolunda, duasını almak amacıyla Safevî şeyhi Alaü'd-Din Ali'yi ziyaret ediyordu. Ziyaret sırasında Şeyh kendisinden, Türkmen esirleri serbest bırakması-

---

1 Tarih Enstitüsü Dergisi, a.g.e., s. 57.

nı istiyor, Timur da bu talebi yerine getiriyordu.[1]

Esaretten kurtulan bu Türkmenlerin büyük bir kısmı Safevî Şeyhi'nin yanında kalıyor ve Şiî oluyorlardı. Bunlar ayrıca Safevî Devleti'nin çıkarları için çalışmaya başlıyorlardı. Şiî Türkmenler, özellikle Teke-eli'ndeki akrabaları vasıtasıyla Anadolu'da hayli etkili oluyor, Safevî Devleti'nin buralarda taban bulmasını sağlıyorlardı. Böylece Safevî'ler Anadolu Alevîleri arasından pek çoğunu kendi saflarına katıyor, bu yoldan Sünnî otoritelere karşı ciddi biçimde silahlı direnişleri organize edebiliyorlardı.

Sultan 2. Murad zamanında Teke bir vilayet haline getiriliyordu. Bununla birlikte eskiden bazı timarlara sahip bulunan (Sipahiyân-ı Vilayet-i Teke) ailelerin timar senetleri 2. Murad ve 2. Bayezid zamanında da yenilenerek sürdürülüyordu. Bu aileler, başlarında bulundukları halkın kethüdası, dolayısıyla sipahi ve müsellemi olarak kabul ediliyorlardı.

İşte bu Teke-eli sipahileri 1500 yılında (2. Bayezid'in saltanatında) Şah İsmâil'in müridleri olarak Erdebil'e, ziyarete gidiyorlardı. Bunları başkaları izliyordu. Zira o sırada Şah İsmâil, İran'ın karışık durumundan yararlanarak harekete geçmiş bulunuyordu. Kısacası 14. Yüzyıldan başlayarak Safevîler ile Teke-eli Türkmenleri arasında sıkı bir işbirliği bulunuyordu. Bu işbirliği dinsel ve askerî bakımdan olduğu kadar, ekonomik alanda da gelişiyordu. Örneğin; Teke-eli Kızılbaşları Safevî yönetimine Nezr adı verilen bir çeşit vergi gönderiyorlardı.[2]

Şah İsmâil'in Anadolu Alevîleri, özellikle de Teke-eli Türkmenleri arasında bu denli etkili olmaya başlaması; hatta, asker ve vergi toplayacak kadar ileri gitmesi, 2. Bayezid'i son derece rahatsız ediyordu. Bu-

---

[1] Sultan 2. Bayezit'in Siyasi Hayatı, Dr. Selahattin Tansel, MEB., İst. 1966, s. 230-231.

[2] Dr. Selahattin Tansel, a.g.e., s. 237.

nun sonucu olarak Osmanlı Padişahı bazı önlemler almak zorunda kalıyor, yasaklamalara gidiyordu.

Sipahi sınıfının, İran'a gidişler nedeniyle günden güne azaldığını gören Sultan 2. Bayezid; İran'a gideceklere sadece geri dönmeleri koşuluyla izin verilebileceğini açıklıyordu. Ayrıca Sûfî (Şah İsmâil) adına hiç kimsenin huduttan geçirilmemesini emrediyordu. Buna paralel olarak Teke-eli'nin Şiî/Alevî halkının bir kısmının, yeni fethedilen Mora'daki Modon'a ve Koron'a nakledilmesine karar veriliyordu. Bir bakıma sürgün edilen bu Türkmenler zamanla Arnavutluk dahil, bu bölgede Bektaşîliğin yayılmasına neden oluyorlardı.[1]

Teke-eli Türkmenlerinin Safevî devleti ile Şah İsmâil'e bu denli meyletmeleri nedeniyle 2. Bayezid bu bölgede merkezî otoriteyi pekiştirmesi için oğlu Şehzade Korkud'u gönderiyordu.

Ancak Safevî yönetimi bu süreçte Anadolu'da durmadan etkinlik kazanıyor, Şiî/Alevî sayısı hızla artıyordu. Üstelik seçkin Türkmenler de bu harekete katılıyor, Şah İsmâil'in cesaretlenmesine katkıda bulunuyorlardı. Örneğin; Amasya Valisi Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'ı Kızılbaş yapıyorlardı. Keza Karaman Valisi Şehzade Şehinşah da Kızılbaşlara katılıyordu.

Önlemlerden rahatsız olan Şah İsmâil, 2. Bayezid'e mektup yazarak Anadolu Türkmenlerinin eskiden beri Safevîlere sempati gösterdiğini, alınan yasaklama kararlarının her iki halkın askerî ve sosyal faaliyetlerini olumsuz etkilediğini bildiriyor, bu kararın geri alınmasını istiyordu.[2]

---

[1] Tarih Enstitüsü Dergisi, a.g.e., s. 59.

[2] İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İ. Hami Danişmend, Türkiye Kitabevi, İstanbul 1972, C. I, s. 412-413.

Ancak 2. Bayezid yasaklama kararını kaldırmak bir yana, daha ağır tedbirler alıyordu.

Bununla birlikte Şah İsmâil yine de boş durmuyor, Teke-eli'ndeki içten içe kaynaşmayı ve duyulan huzursuzluğu kendi çıkarına kullanmak için büyük çaba sarfediyordu. Bu sırada bazı kötü niyetli Osmanlı yöneticileri, Tekeli sipahilerin timarlarını haksız uygulamalarla ellerinden alarak, layık olmayanlara veriyorlardı. Timar ayrıcalıklarını yitiren bu sipahiler de merkezî yönetime karşı büyük tepki duyuyor, bu tepkilerini açıkça ortaya koymak için adeta fırsat kolluyorlardı.

Keza, akrabaları Mora'ya sürülmüş olan Türkmenlerin bölgede kalan yakınları aynı huzursuzluğu paylaşıyor, onlar da başkaldırmak için fırsat kolluyorlardı. Bütün tepkilerin ortak paydasında ise Şiî/Alevî karakterli yerel güç odaklarının Sünnî merkezî otoriteye karşı başkaldırı eğilim içinde bulunması yer alıyordu. Bunda Şah İsmâil ile Türkmenler arasındaki ilişkileri kesmeye yönelik alınan önlemlerin ve getirilen yasakların etkisinin de gözardı edilmemesi gerekiyordu.

Bu süreçte Teke-eli'ne bağlı Kızılkaya yöresinde bir mağaraya çekilmiş olan Şiî/Alevî (Kızılbaş) Şeyhi Hasan Halife (Karabıyık) ile oğlu Şahkulu (Baba Tekelü-Karabıyık oğlu) Osmanlı merkezî otoritesine karşı bir başkaldırı hazırlığı içinde bulunuyorlardı. Hasan Halife, daha önce iki kez İran'a giderek Şah İsmâil'in babası Şeyh Haydar'ın hizmetine girerek ona müridlik yapmıştı. Bu çerçevede Şeyh Haydar onu halife yaparak Teke-eli'ne gönderiyor ve onu, Teke'deki Türkmenleri Safevî saflarına kazandırmakla görevlendiriyordu.

Şeyh Hasan ile oğlu Şahkulu, yerleştikleri mağarayı, üstlendikleri görev için kullanıyorlardı. Bu iki Şiî/Alevî önderinin dualarını almak için ayrıca Sultan 2. Bayezid de her yıl altı-yedi bin akçe 'sadaka' gönderiyordu. Buna karşılık Şeyh Hasan ile oğlu sadece Teke-eli'ndeki Türkmenleri kışkırtmakla kalmıyor, Rumeli'deki Türkmenlere de çağrı-

da bulunuyorlardı. Ayaklanmadan önce Osmanlı topraklarındaki tüm Kızılbaşlara ve bu arada Rumeli'dekilere mektuplar göndererek isyana hazırlanmalarını duyuruyorlardı.

> "Filhakika o (Şahkulu), Hızır, İmamoğlu, Tâcü'd-Din ve Pîr Ahmed adındaki dört adamla muhtelif şehirlere götürülmek üzere yirmişer mektup göndermişti. Selanik, Sofya, Serez ve Zağra Yenicesine giden bu adamlar, bu mektupları gerekenlere teslim ettiler."[1]

Bu arada Şahkulu ile yandaşlarının, Kızılkaya (Kapulu-Kaya)'daki gizli toplantılarına, dirlikleri ellerinden alınmış olan sipahiler de katılıyordu. Özellikle Çakır-oğlanları, Kızıl-oğlu, Göle-oğlu, Dede-Alisi ve Hızır adlı sipahiler bu toplantılarda dikkati çekiyor, devlet aleyhine Karabıyık oğlu Şahkulu Baba-Tekeli ile birleşiyorlardı.[2]

Bu gizli faaliyetler ve örgütlenmeler Şehzade Korkud'un dikkatini çekiyordu. Bunun üzerine Subaşısı olan Hasan Bey'i uyarıyor, o da örgüt üyelerinin toplantı yaptığı Döşeme Derbendine ani bir baskın düzenliyordu. Ancak bu baskında Şahkulu yakalanamıyordu. Toplantılara katılanlara bu dönemde 'Kızılkaya Eşkıyası' adı veriliyordu. Diğer taraftan Sünnî halk da Şahkuluna, Şeytankulu adını takıyordu.

Bölgenin için için kaynamasına, ihtilalci faaliyetlerin izlenmesine ve yoğunlaşmasına, huzurun giderek bozulmasına karşın, Şehzade Korkud yine de gereken hassasiyeti göstermiyordu. Zira kardeşleri Ahmed ve Selim ile arasındaki iktidar mücadelesi kızışıyordu. Bu nedenle Şehzade Korkud, merkeze daha yakın olmayı amaçlıyordu. Nitekim, göz göre göre yaklaşan anarşiyi ve kaosu dikkate almaksızın, 1511 yılının Mart ayında bir gün, aniden Teke ilini terkederek Manisa'ya hareket ediyordu.

---

[1] Dr. Selahattin Tansel, a.g.e., s. 248.

[2] Tarih Enstitüsü Dergisi, a.g.e., s. 59.

İhtilalci Türkmenler Şehzade'nin bu ani gidişini, Sultan 2. Bayezid'in vefatına yorumluyor; 'Memleket halî'dir, fırsat bizimdir, gelin cem'i memleketi zapt idelüm' diyerek harekete geçiyorlardı[1].

Ayaklanan Türkmenler Kızılkaya'daki Döşeme Derbendi'nde toplanıyorlardı. Dört beş gün süren bu toplantıda Şahkulu'nu reis seçiyorlardı. Sonra çevreye dağılarak dağları ve ovaları kontrola alıyorlardı. Vakit geçirmeden Şehzade Korkud'un arkasından giden adamlarına saldırıyor, bunların bir kısmını öldürüyorlardı. Hemen ardından, şehzadenin hazinesini ele geçirmek amacıyla Elmalı üzerine yürüyorlardı. Antalya Subaşısı Hasan Bey ile Antalya Defterdarı, toplayabildikleri kuvvetlerle hazineyi korumaya çalışıyor, bu nedenle Döşeme Derbendi'nde mevzilenen Türkmenlerle şiddetli bir çatışmaya girişiyorlardı. Bu çatışma sonunda hazineyi koruyanların bir kısmı Türkmenlerin safına geçiyor, bir kısmı da Antalya'ya çekiliyordu. Ama asiler hazineyi ele geçiremiyorlardı. Yenilerinin katılmasıyla isyancıların sayısı hayli artıyor ve Türkmenler bu kez de Antalya üzerine yürüyordu. Antalya asilere teslim olmuyor, fakat Türkmenler devlet kuvvetlerine karşı ciddi başarılar elde ediyorlardı. Nitekim Şahkulu; "Ben sâhip-zuhûr olan Şah İsmâil bin Haydar'ın halifesiyim" diyerek bu bölgede yegâne otoritenin kendisi olduğunu ilan etmeye başlıyordu. Taraftarları ise onu durmadan yüceltiyor; önce Mehdî, sonra Peygamber, en sonunda da Allah katına çıkarıyorlardı:

> "... Ol tâife yevmen fe-yevmen mütezâyid olup vilâyet-i Teke'nin ekserî sipahileri bile onlara mütâbaat edüp zaman-ı kalılde bir iki bin melâin cem' olup mezkûr bedbaht ki reisleri Şah-kulu'dur, âmirâne hareket edüp kimin beylerbeyi edinüp kimin yeryer subaşılık verüp bu üz-

[1] Dr. Selahattin Tansel, a.g.e., s. 249; Dipnot no. 121, Çağatay Uluçay, 62. Sayfadaki 5035 numaralı vesika, 439 numaralı mecmua vrk. 332 a..

re dimağları fesâde varup sancak kaldırıp evvelâ vilâyet-i Teke'nin tâbi olmıyan köylerin ve kentlerin garet edüp yakup ve yıkup mâlin ve menâlin olup kendülere bu tarîk ile havf-ü haşyet bırakup kimesne önüne durmayup kangı tarafa azmederse müslimanlar dağılup kalan cibâle perâkende olup... kasaba-ı İstanos'u basup anı dahi hemçunan ihrak ve harab, rızkın ve malın alup mübalağa müslimanları helâk edüp andan kalkup Elmalu'ya azîmet edip andan dahi bir iki bin askerler cem' olup dururmuş, buluşup anları dahi sıyup mübâlağa tâifesin şehid eyleyüp ve Elmalu'yu dahi kezâlik vurup malın ve rızkın alup kendülere yaramıyanı kırup müslimanların ehl ü iyallerine bir veçhile hakaret etmiştir ki, demek olmaz. Ve şehri dahi yer yer od'a koyup mescidleri ve zâviyeleri bile yakmıştır. Ve hâşâ buldukları Kelâm-ullah'ı ve kitapları od'a vurup tabanlayup mahvederlermiş. Vurup Teke'nin tamam kaydın gördükten sonra mezkûr bedbaht Mehdîlik dâvâsın edüp bundan sonra memleket bizimdir deyu da'va edüp ondan göçüp Hamid Sancağına dühûl edüp Gölhisar üzerine düşüp geldüğü fi-l-hâl hisarı alup kadısın tutup elli bin akçesin aldıktan sonra evnâ-i ceza ile katledüp meyyitin dört pâre eyleyüp dört köşede asup ve subaşısın bile öldürüp ekâbirden ve â'yandan mübâlâğâ âdem kılıçtan geçirüp kalede ve etrafında bulduğu kura'da rızkı garet edüp ve köylerini yakup andan Burdur'a yürüyüp ol canibde dahi bir iki bin asker var imiş ve dört beş yüz sipâhiyle beylerbeyi lalamın Nokta nâm âdemi gelmiş imiş, buluşup anları sıyup mübâlâğâ âdem şehid edüp ve mezkûr lalamın âdemin yıkub alub azîm hakaret etdükten sonra Burdur'u basub anı dahi ber veçhile hakaret (?) (belki hasaret) etmiştir, kabul-i vasf değildir. Ehl-i İslâm'ın ehl-ü iyâli ellerinde esir, Burdur'dan öte Isparta ve Eğridir deyu haber alınur."[1]

---

[1] Dr. Selahattin Tansel, a.g.e., s. 250; Dipnot no. 130, Aynı eser (Tarih Dergisi, Cild VIII, Sayı 11-12) s. 66, 67. Hadiseyi bütün teferrüatıyla anlattığı için Şehzade Osman'ın bu hususta vermiş olduğu rapordan bazı kısımlar aynen alınmıştır. Bu rapor Topkapı Sarayı Arşivi 2829 numaradadır. Çağatay Uluçay bunu yayınlamıştır. Bak. Uluçay s. 66, M. Çulcu'nun notu: Makalenin baş tarafı Tarih Dergisi Cild VII, Sayı 9-10'da yer almaktadır. Belge adı geçen makalenin ilk bölümünde yayınlanmıştır.)

Bu belgede de ileri sürüldüğü gibi Şahkulu ve asi Türkmenleri hiç bir ahlakî ve dinsel değere saygı göstermiyor, Kur'an da dahil olmak üzere kitaplar yakılıyor, kendilerinden olmayanların karılarına ve çocuklarına tecavüz ediliyor, mal ve mülkleri gaspedilip yağmalanıyor, kısacası haram ile helâli, birbirine karıştırıyorlardı. En önemli uygulamalarından biri de –bir bakıma Karmatîlerdeki gibi– nikâh tanımamalarıydı. Şahkulu Elmalı'yı Gölhisar'ı ve Burdur'u vuruyor, bu arada Anadolu Beylerbeyi olan Karagöz Paşa'nın Nokta adlı kumandanına bağlı merkezî kuvvetleri bozguna uğratıp dağıtıyordu.

Asi Türkmenler daha sonra Kütahya üzerine yürüyor, şehri kuşatıyorlardı. Taraflar savaşa tutuşuyor, bu çatışmada Türkmenlerin pek çoğu öldürülüyor, kalanlar geri çekiliyordu. Bu sırada Karagöz Paşa'nın sipahileri Şahkulu'nun ordugâhını yağmalamaya başlıyor, savaştıklarını adeta unutuyorlardı. Şahkulu da bu fırsatı kaçırmıyor, yanında kalan adamlarıyla sipahilerin üzerine saldırıyor, büyük bir başarı elde ediyordu. Üstelik, kaçmak isteyen Karagöz Paşa'yı da yakalıyor, kazığa oturtuyordu.

Kütahya başarısı Şahkulu'nun şöhretini daha da arttırıyordu. Çevresindeki Türkmenlerin sayısı durmadan çoğalıyor, asiler Kütahya çevresini yağmalıyordu. Alaşehir Ovasında bir başka Osmanlı kuvvetiyle karşılaşan Şahkulu, kuvvetlerin kumandanı Hasan Ağa'yı yakalayarak öldürüyor, ağır bir yenilgiye uğratıyordu. Şehzade Korkud bu durum karşısında paniğe kapılarak Manisa kalesine sığınıyor ve buraya kapanıyordu.

Sultan 2. Bayezid gelişmeler karşısında son derece karamsarlığa kapılıyor, hatta tahtı hemen Şehzade Ahmed'e bırakmayı ve bir kenara çekilmeyi bile düşünüyordu. Ancak bu planını şimdilik erteliyor; o sırada Şehzade Ahmed'in tarafını tutan Sadrazam Ali Paşa devreye giriyordu. Şahkulu meselesinin fazla büyütüldüğünü düşünen Sadrazam, aynı

zamanda bir fırsat yaratarak tahta oturtmak amacıyla, Şehzade Ahmed ile buluşuyordu. Görünürde her ikisi de Şahkulu'nu tasfiye etmek için harekâta girişiyordu. Bu planı Padişah da onaylıyordu. 2. Bayezid kendilerine şu emri veriyordu:

> "kam'ında isticâl itmeyüp cidd ü cehd edüp ortaya almak kaydeyleyesiz, her cânibden zâd ü zevade'sin kesesiz. Tamam tazyîk ettikten sonra ol etrâk-ı bahâyim-i erbaasın kesüp bi-mecâl idüp bâkîsin at ayağı altında pâyınâl idesiz."[1]

Sadrazam Ali Paşa 4 bin yeniçeri ile 4 bin kapıkulunun başında Gelibolu'dan Anadolu'ya geçerek Kütahya'ya gidiyor, bu cıvardaki Altuntaş'da Şehzade Ahmed ile buluşuyordu. Osmanlı kuvvetinin üzerine geldiğini öğrenen Şahkulu kendini güvenceye almak amacıyla tekrar Kızılkaya'nın taşlık, ormanlık ve uçurumlarla dolu elverişsiz arazisine çekiliyordu. Asilerin barındıkları arazinin bir tarafı da Karaman'a açılıyordu. Ali Paşa ile Şehzade Korkud, Şahkulu ile adamlarını burada kuşatma altına alıyor, bu durum 38 gün devam ediyordu. Şahkulu'nun kuvvetleri arasında, Osmanlı merkezî otoritesine karşı sürekli mücadele eden Karaman'ın önde gelenleri de bulunuyordu. Asiler, kuşatma hattının en zayıf kısmını teşkil eden Karaman hududunu aşıyor ve buradan doğuya doğru kaçıyorlardı. Ancak, kuşatmada zaafiyet gösteren Ali Paşa ile Şehzade Korkud, bu durumu biraz geç farkediyor, o sırada Türkmenler Osmanlı kuvvetlerini dağıtarak başlarında bulunan Haydar Paşa'yı da öldürüyorlardı. Şahkulu ile adamları hızla Sivas yönüne kaçıyordu.

Biraz geç de olsa durumu öğrenen Ali Paşa derhal harekete geçiyor; yaya yeniçerileri atlara bindiriyor, Rumeli, Anadolu ve Karaman süvarileri ile birlikte asilerin peşine düşüyordu. Hızlı hareket eden Osmanlı

---

[1] Dr. Selahattin Tansel, a.g.e., s. 253; Dipnot no. 149, İshak vrk. 26 b.

kuvvetleri kaçan Türkmenlerin bir kısmına Hisar Dağı'nda yetişiyor ve bunları katlediyordu. Ali Paşa daha sonra 14 günlük bir takibe girişiyor ve Şahkulu ile adamlarına Sivas yakınlarında ulaşıyordu.

O sırada Ulûfeciler Kethüdası Musa, atların ve adamların aşırı yorgun olduklarını, istirahat etmeleri gerektiğini; geride kalan askerlerin yetişmesiyle asilere karşı kesin bir üstünlük sağlayacaklarını, bu nedenle hemen saldırmayıp beklemelerinin doğru olacağını söylüyordu. Ancak Ali Paşa kendisini dinlemiyor, hemen saldırı emrini veriyordu. Böylece Osmanlı kuvvetleri zaten dinlenmiş ve savaş hazırlıklarını yapmış olan asilerin üzerine hem yorgun hem de hazırlıksız olarak saldırıyordu. Nitekim çatışmanın daha başlangıcında Osmanlı askerlerinin bir kısmı savaş meydanından kaçıyordu. 2 Temmuz 1511 günü yapılan bu savaştan devlet kuvvetleri yenik çıkıyor, üstelik de Osmanlı Sadrazamı Ali Paşa vurularak ölüyordu. Çatışma sırasında oluk gibi kan dökülüyor, her iki taraf da büyük kayıplar veriyordu.[1]

Çatışmalar sırasında Şahkulu'nun da öldüğü haberi geliyor, fakat cesedi bulunamıyordu.

Sağ kalan Türkmenler, Erzincan istikametine doğru çekiliyor, Hacı Mustafa kumandasındaki kuvvetler de peşlerine düşüyordu. Devlet kuvvetleri asileri şiddetli bir ok yağmuru altına alıyor, bu sırada ikinci kez Şahkulu'nun öldürüldüğü haberi yayılıyordu. Ancak cesedi yine bulunamıyor, dolayısıyla bu haber doğrulanmıyordu. Sağ kalan Türkmenler güçlükle Safevî devletine sığınabiliyordu. İddiaya göre Şahkulu da bu firarîlerin arasında bulunuyor ve fakat tarih sahnesinden tamamen çekiliyordu.

Bu arada önemli bir olay cereyan ediyor, Osmanlı kuvvetlerinin önünden kaçan Teke sipahileri ile Türkmenler, Erzincan cıvarında, hac-

[1] Dr. Selahattin Tansel, a.g.e., s. 356.

ca giden bir İran kervanına saldırıyor; hacıları öldürüyor ve kervanı yağmalıyorlardı. Daha sonra Şah İsmail, yaptıklarından ötürü bu Türkmenlere ağır hakaretler ediyordu. Şah ve Vezir adlı Tekeli iki Türkmen reisi af dileyerek Şah İsmail'in ayaklarına kapanıyor, yalvarıyorlardı. Ancak Şah İsmail affetmiyor, her ikisini kaynar suya atarak öldürüyor ve eyleme katılanlara çok ağır hakaretler ediyordu. Nihayet bu eyleme katılanlar Şiî ordusunun sekiz kolundan birini oluşturan Tekeli birliklerine dağıtılıyor, bir kısmı da aç bırakılarak Tebriz sokaklarında süründürülüyordu.

Şahkulu ayaklanmasında 50 bin kişi öldürülüyordu. 2. Bayezid isyandan sonra Teke ve Hamid ili yöresinden çok sayıda Şiî/Alevî Türkmeni sürgüne gönderiyordu.[1]

Gerçi Şahkulu ortadan kalkıyor ve ayaklanan Kızılbaşlar dağılıyordu ama; ayaklanma sırasında Anadolu'da cereyan eden olaylar Osmanlı merkezî yönetiminde Aliseven Türkmenlere derin bir güvensizlik yaratıyordu. Aynı şekilde başta Alevî ve Kızılbaşlar olmak üzere Aliseven halk da Osmanlı Sünnî yönetimine karşı aynı güvensizliği uyandırıyordu. Böylece, daha Fatih Sultan Mehmed'in doğu seferleri sırasında varlığını hissettirmeye başlayan 'Sünnî iktidar (merkez) – Alevî muhalefet (yerel),' ikilemi, uzun bir aradan sonra yeniden belirginlik kazanarak 'sancılanmaya' başlıyordu.

1511 yılında başlayıp aynı yıl sona eren ve çok sayıda Anadolu Alevîsinin yaşamını yitirmesine, pek çoğunun da İran'a kaçmasına neden olan Şahkulu Ayaklanması, Anadolu sosyal yaşamını da altüst ediyordu. Buna bağlı olarak Şah İsmail'in Anadolu'ya yönelik faaliyetleri hızla artıyordu.

Şah İsmail'in casusları ve Şiî propagandacıları Anadolu'ya sızmaya

---

[1] Tarih Enstitüsü Dergisi, a.g.e., s. 61.

devam ediyordu. Bunlar özellikle Türkmenler arasında saklanıyor, çevrelerinde başkaldırıya hazır gruplar oluşturuyor ve onları Osmanlı merkezî yönetimine karşı kışkırtıp yönlendiriyorlardı. Gerek Şahkulu ayaklanması ve gerekse Şah İsmail'in diğer gizli faaliyetleri Osmanlı yönetiminin baskıcı önlemler almasına neden oluyor, bu baskıcı kararlar ve uygulamalar, Alevî Türkmenleri sindirip iç örgütlenmelere sevkederek adeta 'gizli örgüt' konumuna getiriyordu. Türkmenler, inançlarını ve siyasî faaliyetlerini gizli örgüt yöntemleri ile sürdürüp hayata geçiriyorlardı. Bu 'gizlilik' ise inançlarının gereği olarak 'iç ahlak-iç hukuk' çerçevesinde yönetiliyor; Dedeler, Pirler, Şeyhler, müridlerini dış dünyadan gelebilecek tehlikelere karşı koyabilecek şekilde hazırlayıp, koordine ediyorlardı. Bu faaliyetlerin arkasında da yine Safevî devletinin desteği ve İran'daki Şiî gücü bulunuyordu.

1512 yılında Osmanlı tahtına çıkan I. Selim (Yavuz) daha Şehzadeliği sırasında Trabzondayken Şah İsmail'in Doğu Anadolu'daki faaliyetlerine tanık oluyordu. Bu faaliyetlerden rahatsız olan Şehzade Selim, İstanbul'a ve babası 2. Bayezid'e haber vermeden geniş çaplı askerî bir harekât başlatıyor, Doğu Anadolu'daki Şiî faaliyetleri sona erdirmek istiyordu. Fakat onun bu girişimi İstanbul'a farklı yansıtılıyor, Şehzade Selim ile babasının arası, Şiî harekâtı nedeniyle açılıyordu.

Ancak Şehzade Selim tahta çıkar çıkmaz, Anadolu'daki Şiî faaliyetlerini ilk sorun olarak gündeme ve izlemeye alıyordu. Bu faaliyetleri iki kanaldan yürütüyordu.

Faaliyetin ilk hedefini, Safevî Devleti ile Şah İsmâil'in Anadolu içlerindeki çalışmaları oluşturuyordu. İran'dan gelen temsilciler, propagandacılar, casuslar ve tacirler izleniyor, Safevî Devleti'nin faaliyetleri titizlikle gözleniyordu.

Ancak Sultan Selim'in ikinci hedefini de doğrudan doğruya, Anadolu'daki Osmanlı toplumunun bir parçası olan Şiî/Alevîler (Kızılbaşlar,

Abdallar, Kalenderîler vs.) oluşturuyordu. Padişah bu unsurlar için gizli defterler tutturuyor, çoğunun durumunu bu gizli defterlere kaydettiriyordu. Böylece Osmanlı merkezî yönetimi Anadolu'da İran'daki Şia ile bütünleşen herkesin kimliğini tesbit ediyor, biliyor, gözlüyor ve izliyordu. İzlenenler de bu durumu farkettikleri için faaliyetlerini tamamen gizliyor, adeta yeraltı örgütleri şeklinde çalışıyorlardı.

Bu arada, Şahkulu meselesinden beri Osmanlı yönetimi ile sürtüşme halinde bulunan Şah İsmail, giderek daha belirgin düşmanca bir tavır içine giriyordu. Örneğin; Sultan Selim tahta çıkınca kutlama mesajı ve elçiler göndermiyordu. Daha önce kardeşleriyle taht kavgası yapan Selim'e karşı, kardeşi Şehzade Ahmed'i destekliyordu. Ahmed'in idamından sonra onun oğullarını kolluyor, onlara destek oluyordu. Bu işi yaparken de, Safevî kuvvetleri Anadolu topraklarına giriyor, Şah İsmâil açıktan mütecaviz bir politika izliyordu. Üstelik, Osmanlı Devletine karşı Mısır ile dostluk tesis etmek peşinde koşuyor, bu da Osmanlı başkentinde rahatsızlık yaratıyordu.

Tüm bunların ötesinde, Osmanlı-Safevî devletleri arasındaki sorunların temelinde Sünnî-Şiî rekabeti yatıyordu. Daha Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan zamanında başlayan bu rekabet ve çatışmalar, Selim ile Şah İsmail zamanında doruk noktasına çıkıyordu.

Kaldı ki Osmanlı Devleti gibi Şah İsmâil'in Safevî devleti de en geniş hudutlarına ulaşmış bulunuyordu. Bu nedenle birbirlerinin aleyhine genişleme aşamasına gelmiş durumdaydılar. Nihayet Sultan Selim, Osmanlı yönetiminde kendi durumunu sağlamlaştırıyor, ardından da en büyük tehlike olarak gördüğü Şiî/Safevî sorununu çözmek üzere harekete geçiyor, 20 Mart 1514 günü Edirne'den yola çıkarak İran Seferini başlatıyordu.[1]

---

[1] İ. Hami Danişmend, a.g.e., C. 2, s. 6.

Sultan Selim, seferin ilk hedefi olarak Osmanlı topraklarını seçiyordu. Hemen gizli defterler açılıyor, bu defterlerde kayıtlı bulunan 7 yaşından büyük Şiî/Alevîler (veya Şiî kökenli tarikat mensupları) katlediliyordu. Defterlerde 40 bin kişi kayıtlı bulunuyordu. Bunların bir kısmı öldürülüyor, diğer bir kısmı zindanlara atılıyordu. Ancak ölüm emirlerini infaz edenler, kendilerine duyulan güveni suistimal ederek başına buyruk hareket ediyorlardı. Bu nedenle öldürülenlerin sayısı defterdekilerin çok üzerine çıkıyor, 40 bin'i aşıyordu.

Şah İsmâil de bu katliamı haber alıyor, ana hedefin kendisi olduğunu bildiği için büyük bir kuvvetle savaşa hazırlanıyordu.

18 Temmuz günü Sultan Selim tarafından Şah İsmâil'e hakaret dolu bir mektup gönderiliyor, buradaki hakaretler devrin geçerli değerlerini de ortaya koyuyordu.

Sultan Selim bu mektubunda Şah İsmâil'e "Padişahların taht-ı tasarrufunda olan memleket menhûkası mesabesündedür: Recûliyyetden hissesi ve fütüvvetden behresi, belki derûnunda filcümle zühresi olan kimesneler kendüden gayri ferd ana taarruz ittüğüne tahammül etmek ihtimali yoktur" diyordu.

Sultan Selim bununla da yetinmiyor şunları yazıyordu:

> "Eğer bin-ba'din dahi ber-karâr-ı vaz-ı sâbık küne-i zâviye-i ru'b-u-hirasda münzevi olasun, erlük adı sana harâmdur."[1]

Sultan Selim, Şah İsmâil'i 'erkek gibi davranmamakla itham' ediyor, bu hakaretini pekiştirmek için de kendisine mektupla birlikte bir kadın elbisesi ile bir de çarşaf gönderiyordu. Şah İsmâil ise Sultan Selim'e 5 Ağustos günü bir mektup göndererek cevap veriyor ve bu mektubunda 'Bizi âteş bilsün ol kendünü mûm' diyordu.

---

[1] İ. Hami Danişmend, a.g.e., C. 2, s. 9.

Gerçi Şah İsmâil ile yapılacak savaşın pek çok meşrû nedenleri oluşmuş görünüyordu ama, Osmanlı ordusu önemli bir sorunla karşı karşıya bulunuyordu. Bu sorun ise yeniçerilerin, yapay gerekçeler uydurarak özde, Şah İsmâil ile savaşmak istememeleriydi. Zira yeniçerilerin arasında 'gizli Şiîler' bulunuyordu ve bunlar Şah İsmâil'in tarikatına da sempati besliyor, yandaşlık ediyorlardı. Yeniçerilerin çoğunlukla Bektaşî olması da bunda rol oynuyordu.

Bunun sonucu olarak 23 Ağustos 1514 günü Çaldıran'da Şah İsmail'in ordusu ile çarpışacak olan yeniçeriler, daha 14 Temmuz günü Eleşgirt'te kazan kaldırıyor; 'Düşman yok! Harab memlekette nice bir seyahat ederiz?' diyerek daha öteye yürümenin anlamsız olduğunu ileri sürüyorlardı. İddiaya göre bu yeniçerileri Şah İsmâil'in casusları olan Safevîler kışkırtıp, bu şekilde davranmaya sevkediyorlardı.

Sultan Selim askerlerini güçlükle yürüyüşe ikna edebiliyordu. Safevî ordusunun Çaldıran'da mevzilendiği haberi geliyor ve Osmanlı ordusu 22 Ağustos günü Çaldıran Ovasına ulaşıyordu.

> "Osmanlı ordusu Çaldıran sahrasının şimalgarbisine hakim tepelere arka vermiş, ovanın şark tarafında da Şah İsmâil mevzi almıştır. –O gece Yavuz'un riyasetinde divan toplanmış ve bu içtimada askerin yorgunluğu ve yemsizlikten bitab bir hale gelen hayvanların bitkinliği bakımından orduya yirmidört saat istirahat verilmesi lüzumundan bahsedenlere karşı Rumeli Defterdarı Pirî Mehmed Çelebi'nin asker içinde bir çok gizli Şiîler bulunduğu için vakit geçirmenin tehlikeli olacağından ve derhal harbe başlanması lüzumundan bahsetmesi Yavuz'un takdiriyle karşılanmış, Padişah kendisine işte böyle vezir lazım olduğunu söylemiş ve bunun üzerine sabaha karşı harekâta başlanması kararlaştırılmıştır."[1]

Çaldıran Ovası'nda yapılan savaş sonucunda İran ordusu ağır bir ye-

[1] İ. Hami Danişmend, a.g.e., C. 2, s. 11.

nilgiye uğruyor, Şah İsmâil yaralanarak kaçıyor ve canını güçlükle kurtarıyordu. Yavuz Sultan Selim, Şah İsmâil'i takip etmek istiyor fakat yeniçeriler buna muhalefet ediyorlardı.

Hiç şüphe yok ki Şah İsmâil'in Safevî hareketi, Babaî isyanından beri içten içe varlığını sürdüren Batınî mezhep ve tarikatleri besleyip cesaretlendirerek kışkırtıyordu. Özellikle Şahkulu ayaklanmasıyla bu durum gözler önüne seriliyor, Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sırasında girişilen Şiî/Alevî katliamı, 'Sünnî iktidar (merkez) – Alevî muhalefet (yerel)' ikilemini en çarpıcı biçimde su yüzüne çıkarıyordu. Böylece merkezî otorite-yerel güç çekişmesine bağlı çatışmalar yeniden canlanıyordu.

Kuşkusuz Mafios Toplum Yapısı'nın ana unsurlarından olan bu olgu/oluşum, beraberinde 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' yapılanmasını da getirip besliyordu. 'Ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' oluşumu ise dinsel/siyasal odaklı mezhepler/tarikatler çerçevesinde belirginleşiyor; hem Sünnî hem de Alevî güç odakları kendi mürid, sempatizan, yandaş ve yoldaşlarını güvenceye almak amacıyla 'gizli ve açık' örgütlenmelere gidiyorlardı. Bu örgütlenmeler sırasında yasallık-yasadışılık kaygısı güdülmüyordu.

Nitekim Sünnî merkezî otorite çevresinde ortaya çıkan ve yerele uzanan oluşum ve örgütlenmeler 'ayrıcalıklı konumlar' elde ederken, Alevî muhalefet çevresinde oluşan ve yerelden merkeze doğru uzanan oluşum ve örgütlenmeler de yasallık-yasadışılık kaygısı gütmeksizin 'meşrû savunma yapılanması' içine giriyordu. Sünnî otorite bunları tasfiye etmek için fırsat kollayıp çaba sarfederken, Alevî muhalefet örgütleri de başkaldırarak güç kullanmak yönünde fırsat kolluyordu.

Bu eksende en önemli gelişme ise Yavuz'un gittiği Mısır Seferi sırasında hilafeti, Osmanlı hanedanına geçirmesi oluyordu. Hilafetin alınması aynı zamanda; hilafetin Ali'ye ve onun Fatma'dan olan soyuna ait

olup olmadığı kavgasını da Osmanlı İmparatorluğuna ve Osmanlı toplumuna 'resmen' taşıyordu. Hilafet'in Ali'ye ve soyuna ait olduğunu savunanlar bunu reddedenleri 'Ali'nin düşmanı' olarak belliyor, onlarla açıktan ve/veya (çoğunlukla) gizli –örtülü– dolaylı olarak mücadele ediyorlardı. Osmanlı hanedanı Halife Osman'dan gelen hilafeti alarak Sünnîliğini devletin resmî mezhebi haline sokuyordu. Bu nedenle de Alevî unsurların –en azından– antipatisinin hedefi durumuna geliyorlardı. Buna bir de Sultan Selim'in 40 binin üzerinde Şiî kökenli mezhep ve tarikat mensubunu katlettirmesi eklenince, Sünnî iktidar-Alevî muhalefet çatlağı adeta uçurumlaşarak tarih sahnesine çıkıyordu. Osmanlı devletinin gündemindeki ilk sırayı ise bu çatışma işgal ediyordu.

Mesele bununla da bitmiyordu. Alevî kökenli bir tarikat olan Bektaşîlik, Yavuz'un hilafeti almasından çok önce Yeniçeri Ocağına nüfuz etmiş bulunuyordu. Ne ki 1517 yılından itibaren Osmanlı mutlak iradesinin Sünnî Hilafet ile özdeşleşmesi –en azından– moral bakımından Padişah ile ordusu arasında bir uyumsuzluğun 'resmen' doğmasına yol açıyordu. Unutmamak gerekir ki Osmanlı İmparatorluğunun en önemli sorununu, merkezî yönetim/otorite karşısında yeniçeri ayaklanmaları oluşturuyordu. Bu ayaklanmalar İmparatorluk bünyesindeki yasadışılıkların/yasadışı örgütlenmelerin tümünün ana zeminini teşkil ediyordu. (Bektaşîlik ve yeniçeri ayaklanmalarına daha sonra geniş bir açılımla temas edilecek, –M. Çulcu)

Nitekim daha 1514 yılındaki Çaldıran Seferi sırasında yeniçerilerin defalarca başkaldırması Sultan Selim'i çileden çıkarıyor, İstanbul'a dönüldüğünde Padişah'ın gazabı kanlı oluyordu. Vezir İskender Paşa, Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa, Kadıasker/Kazasker Tâcîzâde Cafer Çelebi bu nedenle idam ediliyordu. Sultan Selim bununla da yetinmiyor, çok sayıda suçluyu öldürtüyor, hatta ikinci dereceden suçlu bulduğu bazı devlet adamlarını da kendi elleriyle öldürüyordu.

'CELÂLÎ KİMLİĞİ' VE KÖKENİ...

• ***16. ve 17. yüzyıllar da doruk noktasına çıkan ve Anadolu'yu baştan başa kasıp kavuran şekavet olaylarına Celâlî isyanları deniyor. Celâlî isyanları ile Anadolu Mafios Toplum Yapısı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?***

Celâlî isyanları –doğru ifade etmek gerekirse, derinliğinde– yerel güç odaklarının, sosyal nedenlerle yasadışı konumda bulunan unsurlarla bütünleşip organize olarak, merkezî otoriteye başkaldırması ve onu yoksayması eylemlerinden başka bir şey değildi. Bu nedenle, tam anlamıyla mafios bir karakter taşıyor, sonuç olarak da Anadolu genelinde, yaygın bir biçimde mafios oluşum ve örgütlenmelere yol açıyordu.

Dahası... Celâlî isyanları; mafioso, eşkıya, haydut, asi, bürokrat ve askeri aynı safta, aynı amaçlar etrafında birleştirmiş görünüyordu. Bu bakımdan birbirini izleyen 'olaylar silsilesi', Anadolu'yu etkin bir şekilde mafios örgütlenmenin kontrolüne geçiriyordu. Bu durum, sadece dönemiyle sınırlı da kalmıyor, çok uzun yüzyıllar boyunca toplumsal yapının şekillenmesine ve toplumsal psikolojinin/bilincin etkilenmesine yol açarak derin izler bırakıyordu.

Celâlî isyanları, Önasya'da zaten yaşanmakta olan kargaşa ve ayaklanmalar sürecinin devamında ortaya çıkan elverişli koşulların doğal bir sonucunu oluşturuyordu. Yaşanmakta olan kargaşa ve ayaklanmaların ise iki boyutu bulunuyordu.

Birinci boyutta; Sultan Selim zamanında iyice belirginleşen 'Sünnî iktidar (merkez) – Alevî muhalefet (yerel)' çatışması yer alıyordu. Kökeni 1240 Babaî ayaklanmasına dayanan, Şahkulu ayaklanmasıyla tekrar alevlenen ve Çaldıran Seferi sürecinde Önasya'yı adeta bir kan gölüne çeviren 'Sünnî iktidar-Alevî muhalefet zıtlaşması/çatışması' kaçınılmaz olarak Celâlî isyanlarının elverişli zeminini oluşturuyordu.

Nitekim Celâlî isyanları da adını, bu tür bir dinsel/siyasal ayaklanmadan, Bozoklu Şeyh Celâl ayaklanmasından alıyordu. "İlk Celâlî İsyanı" olarak da adlandırılan bu olay 1519 yılında cereyan ediyordu.

Aşırı Alevî tarikatlarından birini de Kalenderîlik teşkil ediyordu. 13. Yüzyıl başlarında Şeyh Cemalettin Savî tarafından kurulup geliştirilen Kalenderî tarikatında müridler genellikle bir yere bağlanmayarak seyahat ediyor, dinsel ve toplumsal kuralları dikkate almıyorlardı. Melâmetle ilişkileri nedeniyle ayıplanacak ve kınanacak bir yaşam sürüyorlardı.

Giyimleriyle Mazdekleri taklit ediyorlardı. Yün ya da at kılından ördükleri bir örtüyle bedenlerinin, sadece kalçalarının hizasını örtüyorlardı. Aynı şekilde başlarını kapatıyor; boyun, kulak, bel ve bileklerine halkalar takıyorlardı. Bunlar tamamen çıplak dolaşıyor, ahlaksal ve dinsel değerleri, görgü kurallarını ve gelenekleri hiçe sayıyorlardı. Diğer Alevî tarikatlarında olduğu gibi 'Allah, Hu, Hay' gibi sözler yerine; 'Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma' adlarını anıyorlardı. Kalenderîler de diğer Şiî kökenli tarikatler gibi, daha sonra Bektaşîlik potasında eriyecekti.

Ne ki, 1519 yılının Nisan ayında başlayan kargaşa ve ayaklanmayı, bir Kalenderî şeyhi olan Bozoklu Şeyh Celâl başlatıyordu. Şeyh Celâl önce Kalenderî kıyafeti ile Turhal tarafına geliyor, burada bir mağaraya yerleşiyordu. Günlerinin büyük bölümünü ibadetle geçiriyor, zaman içinde halkın güvenini sağlıyor, bir süre sonra da Mehdî ya da Mesih'in geleceğini haber vermeye başlıyordu. Müridleri ve taraftarları durma-

dan çoğalıyordu. Nihayet kendisini Mehdî ilan ediyor ve Celâlî adı verilen 20 bin atlı ve piyadeden oluşan yandaşlarıyla birlikte ayaklanmayı başlatıyordu. Kendisine bağlı kuvvetlerle çevreyi işgal ediyor, kendisi de Şah-velî ünvanını alarak saltanatını ilan ediyordu.[1]

Şeyh Celâl güçlendikçe kendisine katılanların sayısı artıyordu. Bunların arasında Osmanlı yönetiminin beylerinden bürokratlarına kadar pek çok saygın devlet unsuru da bulunuyordu. Bu durum merkezî yönetimi harekete geçiriyordu. İsyancılara karşı Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa ile Dulgadıroğlu Şehsüvar-oğlu Ali Bey gönderiliyordu.

Şeyh Celâl, üzerine kuvvet gönderildiğini öğrenince Sivas tarafına kaçıyordu. Ferhat Paşa'nın yetişemeyeceğini anlayan Şehsüvar-oğlu Ali Bey hemen harekete geçiyor, adamlarıyla Celâlîlerin üzerine gidiyor, Şarkî-Karahisar'da harbe tutuşuyordu. Bu çatışmada Celâlîler mağlup oluyor, Şeyh Celâl ise kaçıyordu. Ancak, peşine düşen kuvvetler arkasından yetişerek yakalıyor ve onu öldürüyordu. Katledilen Şeyh Celâl'in başı kesilerek İstanbul'a, Yavuz Sultan Selim'e gönderiliyordu.[2]

Bununla da kalınmıyor, Celâlîlerin hepsi yakalanarak kılıçtan geçiriliyordu. Öldürülemeyecek kadar küçük olan çocuklarla kadınlar da esir ediliyordu.

Ancak, özünde Alevî muhalefet hareketi olan Şeyh Celâl'in isyanı burada bitmiyor; Osmanlı İmparatorluğunun 16. ve 17. yüzyıllarına damgasını vuruyor; sonraki yüzyılları bile etkileyebilecek kadar derin izler bırakıyordu.

Yavuz Sultan Selim 1520 yılının 21-22 Eylül gecesi yaşama veda ediyordu. Fakat Osmanlı dinsel/siyasal yaşamı durulmak bilmiyor, içten içe kaynamaya devam ediyordu. Nitekim 'fırtınadan önceki sessizliği'

---

[1] İ. Hami Danişmend, a.g.e., C. 2, s. 49.

[2] İ. Hami Danişmend, a.g.e., C. 2, s. 49.

anımsatan sosyal/siyasal sessizlik, Şeyh Celâl isyanından 8 yıl sonra 1527 yılında çok daha kanlı bir şekilde bozuluyordu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin Seferi nedeniyle Petervaradin'de bulunduğu sırada, Anadolu'da patlayan isyan haberi geliyordu. Bu isyanın birinci boyutu, yani; Sünnî iktidar-Alevî muhalefet zıtlaşması kadar, ikinci boyutu, yani; ekonomik nedenleri bulunuyordu. Bu özelliğinin bir sonucu olarak 16. Yüzyılda ortaya çıkan ve Celâlî isyanları diye adlandırılan yasadışılıkların, karmaşanın ve anarşinin de tam anlamıyla başlangıcını oluşturuyordu. Bu denli belirleyici bir karakteri bulunan ayaklanmaya 'Baba Zünnun İsyanı' adı veriliyor ve fakat Şeyh Celâl ayaklanmasına gönderme yapılarak yine 'Celâlî İsyanı' olarak nitelendiriliyordu. Daha sonraki Celâlî isyanlarını etkileyen en önemli 'yasadışı hareket', hatta 'yasadışı halk hareketi' olan Baba Zünnun isyanının gerekçeleri ve zemini şöyle oluşuyordu:

Osmanlı hanedanı, devletin kurulması evresinde Türkmen unsurlara dayanıyor, dolayısıyla onların inançlarına hiç de ters düşmeyen bir politika izliyordu. Ancak, özellikle Sultan Mehmed'in İstanbul'u almasıyla birlikte devlet Sünnîleşmeye başlıyor, bu durum 2. Bayezid zamanında hızlanarak belirginlik kazanıyordu. Devlet politikasındaki bu değişimde kuşkusuz, Akkoyunlu-Karakoyunlu devletleri kadar, Şah İsmâil'in Safevî devleti ve yayılmacı politikaları rol oynuyordu.

Nihayet Şahkulu ayaklanmasıyla başlayan Türkmen ayaklanmaları, Osmanlı hanedanının Anadolu Türkmenlerine duyduğu güveni sarsıyor ve giderek ortadan kaldırıyordu. Kaldı ki bu süreçte Osmanlı Devleti'nin batıya doğru genişlemesi, burada yetişmiş insan gücünü kullanmasına yol açıyor. Osmanlı hanedanı, buralardaki yerleşik bürokratik devlet anlayışı ile de tanışıyor, bu devlet anlayışının yetişmiş bürokratlarını ve askerlerini olduğu gibi; öğrenme yeteneği bulunan çocuk ve gençlerini 'devşirme' yoluyla kendi 'yönetim' kadrolarına katıyordu. Os-

manlı hanedanı, Anadolu'daki göçer veya yarı göçer Türkmen beyleri ile dinsel kadrolar yerine, yeni kurulan devleti batıdaki (özellikle Balkanlardaki) yetişmiş ve/veya gelişmeye elverişli kadrolara dayandırmayı yeğliyordu. Bunun bir nedenini de, Türkmenlerin Şiî/Alevî kökenli tarikatlara, dolayısıyla Safevî devletine eğilim göstermeleri teşkil ediyordu.

Nitekim, Anadolu'da dinsel/ekonomik nedenlerle patlayan isyanlar birbirini takip ederken Osmanlı hanedanı bunların üzerine çoğunluğu Slav devşirmesi olan; Hırvat, Rum, Arnavut, Boşnak kökenli asker ve devlet adamlarını gönderiyordu.

Fatih Sultan Mehmed tarafından öldürtülen Çandarlı Halil'den sonra sadaret görevi üstlenen Sadrazamlardan bazıları –köken olarak– şöyle sıralanıyordu:

Mahmud Paşa (Mihal oğlu, Hırvat), Mehmed (Rum), İshak (Rum, Gedik Ahmed (Devşirme), Nişancı Mehmed (Türk), Davud (Hristiyanlıktan devşirme, Arnavut), Hersekzade Ahmed (Hırvat), İbrahim (Türk), Mesih (Devşirme-Köle), Yunus (Devşirme), Pirî Mehmed (Türk), Frenk İbrahim (?), Rüstem (Hırvat), Osman (Babası Çerkez, anası Arap), Hadım Mesih Mehmed (Devşirme), Ferhad (Devşirme-Arnavut), Lala Mehmed (Türk), Damad İbrahim (Devşirme, Boşnak), Cağala-oğlu/zade Sinan (Frenk), Cerrah Mehmed (?), Yemişçi Hasan (Arnavut), Yavuz Ali (Devşirme, Boşnak), Lala Mehmed (Devşirme, Boşnak), Derviş (Devşirme), Kuyucu Murad (Devşirme, Hırvat).[1]

Osmanlı hanedanının izlediği bu politika, Anadolu Türkmenleri arasında büyük bir hoşnutsuzluk yaratıyordu. Yabancı kökenden gelen bu tür devlet adamları, Anadolu Türkmenlerine karşı aşırı güvensizlik gös-

[1] Devşirmeler'le Sığıntılar'dan ve Mütegallibe'den Neler Çektik? Cemal Bardakçı, Eski Konya Valisi, Bolu Vilayet Matbaası, 1942, s.27, 28, 29.

teriyor, adeta işgalci bir zihniyetle davranıyor, yerelde kendilerine bağlı alternatif güç odakları oluşturarak İmparatorluğun asli unsurunu devletten dışlıyorlardı. Bu durum bir yandan Batınî kökenli tarikatlerin şeyh ve müridlerini başkaldırıya sevkediyor; diğer yandan, aşırılıkları olmayıp da ekonomik baskı altında bunalan Türkmenleri diğerlerinin safına itiyordu. Bu tür olumsuz gelişmeler, zaten fırsat kollayan yayılmacı Safevîlerin adeta ekmeğine yağ sürüyor, gönderilen Şiî propagandacı ajanlar ve tarikat mensubu casuslar, Anadolu'yu karıştırmak amacıyla hoşnutsuz kesimleri kışkırtıyorlardı. Üstelik daha önce oluk gibi dökülmüş olan Türkmen kanı da bunların arasında hüküm süren hoşnutsuzluğu adeta bir 'başkaldırı geleneğine' dönüştürüyordu. Kısacası Sünnî iktidar-Alevî muhalefet her yönden kanlı bir hesaplaşmaya doğru yönlendiriliyor, devlet; otoritesi ile birlikte inanılırlığını da yavaş yavaş yitiriyordu.

İşte, Baba Zünnun ayaklanması bu süreçte en önemli kilometre taşlarından birini ve belki de başta gelenini oluşturuyordu.

Zaten patlamaya hazır durumda bulunan Anadolu'daki bombanın fitili, Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin Seferi sırasında İçel'de ateşleniyordu.

> "Sultan Süleyman Macaristan'ı talan etmekte iken Anadolu'nun her tarafında ejder-i isyan başkaldırıyordu. Padişahın memleketine avdet için Tuna'dan geçtiği gün bir kaç ulak iç il (Kilikya) Türkmenleri arasında isyan çıkarak müthiş bir suretle etrafa intişar etmekte olduğu haberini getirdiler. Anadolu Beylerbeyi iade-i sükûn-u memleket içün hemen oraya gönderildi."[1]

Bu ayaklanmaya eski Sadrazam Hersekli Ahmed Paşa'nın, o sırada İçel Sancakbeyi olan oğlu (Hersekzade) Mustafa Bey'in, vergi tesbit et-

[1] Hammer, a.g.e., C. 5, s. 69.

mek amacıyla Sancağın yazılımı için verdiği emir ve uyguladığı 'yüksek vergi politikası' yol açıyordu. Mustafa Bey bu görevi Kadı Muhiddin ile Katibi Mehmed'e veriyordu. Kadı ve Katibi –yukardan aldıkları emir doğrultusunda– kayıt işlemi sırasında açıkça haksızlıklar yapıyor, Türkmen halkı infiale sevkediyordu. Yapılan haksızlıklar nedeniyle halk gizliden gizliye kin duyuyor, sorumluları cezalandırmak amacıyla örgütleniyor ve fırsat kolluyordu. Nihayet bekledikleri bu fırsat, ayaklarına geliyordu.

Yazıcılar Süglün Koca adlı ihtiyar Türkmen'in tarlasına 200 akçelik ağır bir vergi koyuyorlardı. Yaşlı Türkmen bunun üzerine ilgili makamlara gidip itiraz ve şikayet ediyordu. Ancak, derdine kulak verilmiyor, aksine; sakalını keserek onu cezalandırıyor, hakaret ediyorlardı. Bu aşağılayıcı durum Süglün Koca'yı, konulan ağır vergiden daha fazla üzüyor ve kızdırıyordu. Nihayet ihtiyar Türkmen ile birlikte oğlu Süglün Şah-Velî ve Zünnun oğlu, hep birlikte harekete geçiyordu. Durumdan zaten şikayetçi olan diğer Türkmen önderleri ve aşiretleri de 'saygıdeğer' bildikleri isyancıların peşine takılıyor, onlara katılıyordu.

10 Ağustos 1527 günü, yakalanan Kadı, Katip ve Sancakbeyi derhal öldürülüyordu. Bunun üzerine Karaman Beylerbeyi İskender Paşazâde Hurrem Paşa kendine güvenerek Konya'dan yola çıkıyor, isyanı bastırmak amacıyla asilerin üzerine gidiyordu. Ancak askerleri Kayseri yakınındaki Kurşunlu Boğazında bozguna uğratılıyor, kendisi de çatışma sırasında yaşamını yitiriyordu.

Kazandıkları zafer sonucu kendilerine güvenleri artan Türkmenler Tokat tarafına yöneliyor ve Artuk Abad ile Kaz Abad ovalarında toplanmaya başlıyorlardı. Bu durum karşısında Amasya'daki Rum eyaletleri Beylerbeyi Hüseyin Paşa, emrindeki kuvvetleri Maraş, Malatya ve Dulgadır askerleriyle birleştirerek Sivas'da ordugah kuruyordu. Malatya Beyi Yularkasdı Bey, bin kişilik bir kuvvetle asilerin durumunu keşfet-

meye gidiyor, ancak 400 adamını yitirerek ordugaha dönebiliyordu.[1]

Bu durum karşısında Diyarbekir ve Şam Beylerine haber gönderilerek, kuvvetleriyle birlikte ordugaha katılmaları isteniyordu. Ancak Ramazanoğlu ailesinin yaşlılarından olan Adana Bey'i Pirî Bey'in tüm ikazlarına karşın, Amasya Beylerbeyi Hüseyin Paşa, diğer kuvvetlerin katılmalarını beklemeden, 16 Eylül günü Höyüklü yakınında, Türkmenlere saldırıyordu. Bu saldırı karşısında Türkmenler önce geri çekiliyor, reisleri olan Baba Zünnun bu çatışmada ölüyordu. Ancak hemen toparlanan Türkmenler geceyarısı Beylerbeyinin ordugahını basarak Hüseyin Paşa'yı yaralıyor ve Sivas'a kaçmağa mecbur ediyorlardı. Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Sivas'ta ölüyordu.

Buna karşılık Baba Zünnun'un öldürülmesi Türkmenleri zaafa uğratıyordu. Nitekim Diyarbekir Beylerbeyi Hüsrev Paşa asileri bozguna uğratarak durduruyor ve dağıtıyordu.

Ancak ayaklanmaların ardı arkası kesilmiyor, biri bastırılırken diğeri patlak veriyordu. Nitekim Hüsrev Paşa Sivas cıvarında başarı sağlarken Adana ve Tarsus'ta ortalık karışıyordu. Adana'ya bağlı Birindi nahiyesinde Domuz Oğlan, Tarsus sancağındaki Ulaş nahiyesinde ise Yenci Bey isyan çıkarıyordu. Kara İsalı aşireti Velî-Halife adlı bir Şiî halifesi tarafından ayaklandırılıyordu. Ancak bu isyanlar Adana Beyi Ramazanoğlu Pirî Bey tarafından alınan önlemlerle fazla büyümeden bastırılarak kontrol altına alınıyordu.[2]

Bununla birlikte ertesi yıl, yani 1527 yılında patlak veren Kalenderoğlu isyanı, diğerleri gibi Anadolu sosyal yapısında ve Osmanlı toplumsal barışında geniş kapsamlı ve derin bir tahribat meydana getiriyordu.

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 5, s. 70.

[2] Hammer. a.g.e., C. 5, s. 8.

Kalenderoğlu (Kalender Çelebi/Kalender-Şah), yeniçerilerin koruyucusu kabul edilen Hacı Bektaş Velî sülalesinden geliyordu.[1]

Kalender Çelebi açtığı bayrağın altına çok sayıda derviş, abdal, Kalenderî müridini ve tanınmış, nüfûzlu tarikat şeyhlerini topluyordu. Ayaklanmanın kökeninde hem 'Sünnî iktidar (merkez) – Alevî muhalefet (yerel)' zıtlaşması, hem de olumsuz ekonomik nedenler yatıyordu. Daha önceki ayaklanmalara, özellikle de Baba Zünnun isyanına katılmış olan asilerin büyük bir bölümü bu kez Kalender Çelebi'nin yanında yer alıyordu.

Kalenderoğlu önce Rum eyaletleri Beylerbeyi Yakup Paşa'yı mağlup ediyor, daha sonra Pasin Ovası'nda Hüsrev Paşa tarafından bozguna uğratılıyordu. Asiler bu bozgunun intikamını ise Karaçayır'da Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'yı yenerek alıyor ve onu Tokat'a kaçmaya mecbur ediyorlardı.

Behram Paşa Tokat'tayken kendisine Karaman ve Haleb Beylerbeyi de katılıyordu. Böylece Kalenderoğlu ile burada tekrar savaşa tutuşuyor; bu savaşta Karaman Beylerbeyi, Alaiyye, Amasya, Birecik Beyleriyle Anadolu ve Karaman Timar Defterdarları yaşamlarını yitiriyorlardı. Buna paralel olarak Çiçekli, Akçakoyunlu, Masadlu, Bozoklu Türkmen aşiretleri de Kalenderoğlu'na katılmış bulunuyordu.

Asilerin son zaferi, o sırada Kars'ta bulunan Sadrazamı harekete geçiriyordu. Sadrazam Makbul İbrahim Paşa İstanbul'dan getirdiği üçbin yeniçeri ve ikibin sipahi ile acele olarak Elbistan'a ilerliyordu. Kalender Çelebi ile Türkmenlere saldırmadan önce bazı önlemler de alıyordu.

---

[1] (Hacı Bektaş Velî evladından, yani Kadıncık Anadan burnukanı damlasıyla Nefs oğlu olan Habib Efendi evlâdından, Kalender ibni İskender, ibni Balım Sultan, ibni Resul Çelebi, ibni Habib Efendi, Peçevi, C. 1, s. 12, mütercim) Hammer, a.g.e., C. 5, s. 70; Dipnot no. 2.

Örneğin; daha önce asilere yenilip de orduya katılmak isteyen eski askerleri diğerlerinin moralini bozacağı gerekçesiyle orduya almıyor, giren olursa öldürtüyordu. Buna paralel olarak işine yarayacağını düşündüğü subay ve askerlere iltifat ediyor, timarlar dağıtıyordu. Ayrıca, daha önce Kalender'in safında yer alan Türk aşiretlerini yeniden merkezî otoritenin yanına çekiyordu. Bu çerçevede Çiçekli, Akçakoyunlu, Masadlu ve Bozoklu aşiretleri saf değiştiriyordu. Meydana gelen moral bozukluğu nedeniyle Kalender Çelebi'nin kuvvetleri daha çatışmaya girmeden dağılıyor, geriye birkaç yüz asi kalıyordu. Böylece Makbul İbrahim Paşa'nın işi kolaylaşıyordu. Nitekim Sadrazamın Çaşnigirlerinden Bilâl, Mehmed ve Deli Pervâne kuvvetleriyle birlikte asilerin üzerine yürüyor, Kalenderoğlu'nun Türkmenleri direnemiyor, dağılarak kaçmak zorunda kalıyorlardı.

Kalenderoğlu ile yakın adamları Sazdağlarında yakalanıyordu. Kalender Çelebi ile kader arkadaşı Velî Demdar'ın 22 Haziran 1522 günü başları kesiliyordu. Kesik başlar, Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'ya getiriliyordu.[1]

Gerçi ayaklanmalar bastırılıyordu ama, tüm bu ve bundan sonraki başkaldırılar Celâlî isyanları olarak adlandırılıyor; Baba Zünnun ile Kalenderoğlu, Şeyh Celâl'in ardılları olarak kabul ediliyorlardı. Dolayısıyla isyanların bastırılması, asayişin ve düzenin sağlanması bakımından pek bir şey ifade etmiyor, kalıcı bir nitelik taşımıyordu. Zira birbirini izleyen 'isyanlar silsilesi' karakteri taşıyor, dolayısıyla; Önasya sosyal ve ekonomik yaşamını sürekli 'istikrarsızlığa sevk' ediyordu.

Gerek asayiş ve askerî bakımdan, gerekse ekonomik ve sosyal bakımdan meydana gelen 'istikrarsızlık', toplumsal zeminde hoşnutsuzluğun sürekli artmasına yol açıyordu. Buna bir de dinsel/siyasal boyut

[1] Hammer, a.g.e., C. 5, s. 71.

ekleniyor, özellikle Sünnî iktidar-Alevî muhalefet ekseninde genişleyen merkez-yerel zıtlaşması, ayaklanmaların taban bulmasına ve giderek yoğunlaşmasına katkı yapıyordu.

Nihayet, 16. Yüzyılın sonunda Büyük Kaçgun da denilen ve onyıllarca Önasya'yı kasıp kavuracak olan bir anarşi/kaos dönemi başlıyordu. Adına –genel olarak– Celâlî isyanları denilen bu dönemde Anadolu bir kan gölüne dönüyor, merkezî otorite tam anlamıyla ortadan kalkıyor, gerek yasadışı, gerekse yasal görünüm altındaki yerel güç odakları, istedikleri gibi hüküm sürüyorlardı. Bu dönemde, Önasya'da kurulan 'eski düzen' çöküyor, sosyal çalkalanma sonucu ortaya çıkacak olan yeni güç odaklarının elinde, mafios karakteri daha ağır basan bir düzen tesis edilmeye başlanıyordu.

Anadolu'da, Mafios Toplum Yapısı'nın oluşmasında etkin bir rol oynayan ve toplumsal bellekte silinmesi imkansız izler bırakan bu isyanlar sırasında ön plana çıkan örgütleri etraflıca irdelemekte, her bakımdan büyük fayda bulunuyor.

Öncelikle, eylemleri yönlendiren ve sonuçlarını belirleyen 'örgütsel yapılanma' şöyle bir tablo oluşturuyordu:

Çeşitli nedenlerle temelde ekonomik sıkıntıya düşen ve bunun olumsuz sonuçlarını her alanda –askerî, siyasî ve sosyal– hisseden devlet yönetimi, hazineyi rahatlatmak amacıyla yeni önlemlere başvuruyordu. Bu nedenle padişah, kendisine bağlı hasları genişletmeye başlıyordu. Buna paralel olarak yazım memurlarına; ümera, rical hasları ve tüm timar dirliklerinden 'ifraz' (arazi yazılımı sırasında dirliklerden, defterdekine göre saptanan gelir fazlası) çıkarmaları talimatı veriliyordu. Dirlik sahiplerinin bütün şikayetlerine karşın hemen hepsinden, derecelerine göre kırpıntılar yapılıyordu. Böylece timar rejimine ilk ve en önemli darbe 'ifraz' uygulamasıyla indiriliyordu.

Buna paralel olarak mansıpların dağıtımı sırasında alınan harçlar yükseltiliyordu. Bu da harçların 'resmî bir rüşvet' şekline dönüşmesine yol açıyordu.

Ayrıca o zamana kadar hazineden maaş alan kapıkullarına da, hazinenin yükünü azaltmak amacıyla timar veriliyordu. Böylece timar sistemi hem kökten değişiyor ve hem de temelden sarsılıyordu.

> "İstanbul'da oturan rical, temin ettikleri iltimaslarla haslarını arttırmışlar, kapularında besledikleri adamlarını timarlı sipahi gibi göstermek suretiyle, onlar namına da bir sürü dirlik ele geçirmişlerdi. Fakat Anadolu da bilfiil vazifede bulunan beylerbeyleri ve sancak beylerin haslarından fazla vergi almak da 'cerime'leri sekiz on misli istemek gibi yollarla temin ettikleri gelir ile de durmayarak 'sekban akçesi', 'selamiye', 'devir akçesi' ve saire... İhtimal maziden beri az çok devam ettirilen bir takım 'bidatlar'ı yeniden canlandırarak, halka kanunnameler dışında ağır salmalar salmaya başladılar."[1]

Bu dönemde Anadolu'da 'mürabahacılık' denen tefecilik, etkinlik kazanıyor ve yüksek faiz, servetin geniş çapta el değiştirmesine neden oluyordu. Bunun sonucunda kadı, müderris, yeniçeri, sipahi, zaim, çavuş ve nüfuzlu timar sahipleri ise ziraat yerine, hayvancılık yapıyorlardı. Bu da tarım alanlarının daralmasına, tarımsal ürünün azalmasına ve yokluklara, kıtlıklara yol açıyordu. Ayrıca, geniş topraklarda büyük hayvan sürüleri besleyenler, Osmanlı klasik köy yapısının değişmesine neden oluyor, eski köy toplumu yoksullaşıyor, onların yerini ise kentle bağlantılı bir takım yeni 'ağalar' alıyordu.

Tüm bunlar, yani; ekonomik darlık, vergilerin artması, köylünün yoksulluk içine düşmesi, faizcilik ve diğer olumsuz gelişmeler, çiftçi halkın toprağından ayrılmasına neden oluyordu. 'Çiftbozan'ların sayısı

---

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 59.

günden güne artıyor, eskinin üretici köylüleri köylerini terkediyordu.

Çiftbozanların sayısının artması ise 'Suhte' ve 'Levend' denilen yeni tip iki grubun ortaya çıkmasına yol açıyordu. 'Suhte' ve 'Levendât (Levendler)' denilen grupları ise şu durumdaki insanlar oluşturuyordu:

SUHTE: Bunlar bir çeşit medrese talebeleri idiler. Köyde, geçimlerini temin edemeyen aileler, genç çocuklarını medreseye gönderiyorlardı. Bunlar hem imaretlerde barınıyor, hem de eğitimlerini sürdürüyorlardı. Bu öğrenciler 'Sıbyan' mekteplerinde tahsillerini tamamladıktan sonra kasabalara ve şehirlere giderek imaretlere yerleşiyor, medrese eğitimine devam ediyorlardı.

1550'lerde Anadolu'daki medreseler bu durumdaki öğrencilerle tıklım tıklım dolmuş bulunuyordu. Her sene müderrislerinden icâzet alan çok az sayıda medrese mezunu öğrenci Bursa, Edirne ve İstanbul'daki daha yüksek medreselere girebiliyorlardı. Giremeyenler ise sokakta kalıyordu.

Orta medreselerden sonra üç yıl daha tahsil görme şansını elde edenler ise, buraları bitirdikten sonra Süleymaniye ve Fatih'deki 'Sahn medreselerine' giremiyor, yine işsiz güçsüz bir durumda, sokakta kalıyorlardı.

Böylece Edirne ve Bursa başta olmak üzere tüm Anadolu kentlerinde son derece umutsuz, işsiz güçsüz öğrenci kalabalıkları oluşuyordu. 16. Yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu ve Rumeli'de harekete geçerek, her türlü şiddete rağmen halkın başına bela olan 'suhte'ler, bu şekilde ortaya çıkıyordu. Yaşları çok genç olan ve her fenalığa alet olmaya hazır bir görünüm yansıtan 'suhte'ler-softalar, bir süre sonra eşkıya ve haydutları aratmayacak eylemler sergilemeye başlıyor, hem kendi aralarında ve hem de başkalarına karşı hiçbir ahlakî değeri gözönüne almadan her türlü saldırıya girişiyorlardı.

Müderris ve hocalar her yıl cerr'e (para, mal vesaire toplamaya) çıkıyorlardı. Bu dönemde suhteler de onları taklit ederek aynı şekilde halktan para, mal ve eşya toplamaya başlıyorlardı. Bunlara da 'zekât akçesi,' 'cer akçesi' diyorlardı.

Nitekim 1026 yılında Saruhan Sancakbeyi ile Kadılarına gönderilen bir hükümde şöyle deniyordu:

> "... Hâlâ Anadolu'da birkaç seneden beru Suhte eşkıyası fesad ve şenaat üzre olub zulüm ve şekaları müşted olub il üzerine çıkub zekât ve cer akçesi deyu külli akçe alub ve sekiz nefer kuzatı cümle tevabileri ve nüvvabları ve hizmetkârları ile katledüb ve müslümanların emred oğulların çeküb alub yollara billere (bellere) inüb katli nüfus ve gareti emval ettikleri payei seriri alaya arz ve terhis olundukta Suhtevat makarrı saltanatım olan İstanbul'dan gayrı yerde ref' olunub..."[1]

Suhteler, sadece zekât ve cer akçesi toplamakla kalmıyordu. Aynı zamanda gittikleri yerleşim birimlerinde köylülerin evlerinde konaklıyor; bedava yem ve yemeklik alıyorlardı. Ayrıca salgunlar (usulsüz ve kanunsuz olarak halktan bazı vergileri toplamak) da salıyorlardı. Bir yıllık zahire ve odunlarını imece yaptırarak halktan sağlıyorlardı. Ancak yaptıkları zulüm bununla da bitmiyordu.

Girdikleri köylerde, köylülerin kızlarını ve oğullarını zorla evlerinden alıyor, onlarla iğrenç eğlenceler ve oturak alemleri yapıyorlardı:

> "... reayanın nadas ettikleri tarlalarını ve bağ ve bahçelerini cebra (zorla) tasarruf edüb ve bir yıldan bir yıla kifayet edecek buğdayların ve odunların cümle imece taşıttırub varmıyanların mübalağa malların alub muhkem darb ve let edüb ve mübalağa atlu ile bayraklar kaldırub kariye be-kariye gezüb burada ve kasabada misafir içün vaz' olunmuş kerbansarayları ve menzil evi var iken koymayub reayanın ehlü iyalleri ile

---

[1] XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, M. Çağatay Uluçay–Basıldı yer, İst. Resimli Ay Matbaası Limited Şirketi, 1944, s. 24: Dipnot 35.

sakin oldukları evlerine konub müft ve meccana (para ödemeden) kendileri için koyun ve kuzu ve tavuk ve atları için arpa ve saman alub bir akçe habbe vermeyüb ve hidmetkâr lazım oldu deyu müslümanların emred oğlanlarını çeküb yanlarına alub ve nice müslümanların hatunları ve kızların meclislerine getürüb haşa tasarruf edüb..."[1]

Kimi zaman suhtelerin yaptığı eza ve cefa halkın sabrını taşırıyor eli silah tutan harekete geçiyordu. Bunun üzerine suhteler derhal kıyafet değiştiriyor, yeniçeri ve sipahi kisvesi altında silahlı eylemlerini ve zorbalıklarını devam ettiriyorlardı:

"Saruhan ve Aydın ve Menteşe ve Karesi ve Teke Hamid ve Karahisarı Sahib ve Kastamonu ve Kangırı ve Niğde ve İçil ve Malatya kadıları zîrde fazailühüm tevki-i refi-i Hümayun vasıl olucak malum ola ki tahtı kazanızda olan ehli fesad ve Suhte ve sair eşkıyanın haklarından gelinmemekle ruhsat bulup yollara ve billere inüb katli nüfus ve gareti emval edüb nicesi kapukulu namına bayrak kaldırub kariye ve kariye ziyade atlu ile gezüb nice salgunlar edüb..."[2]

Merkezî yönetim suhte zorbalığını ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli önlemlere başvuruyordu. Örneğin; 1613 yılında Edirne, İstanbul ve Bursa'dan başka yerlerde medrese talebelerinin softa kıyafetinde gezmeleri yasaklanıyordu. Diğer taraftan Tekeli Mehmed Paşa'nın yaptığı gibi çeşitli yerlerde ortalığı karıştıranların ve suhtelerin bir kısmı öldürülüyordu. Bir kısmı da yakalanarak İstanbul'a gönderiliyordu. Suçsuz olanlar ise kimi kefaletle, kimi de rüşvetle serbest bırakılıyordu.

Ne var ki bu durum, yakalanamamış olan suhtelerin daha fazla saldırganlaşmalarına ve hırçınlaşmalarına neden oluyordu. Bunlar, köyleri basıyor, etrafı yağmalıyor, köylülerin kadınlarını, oğullarını ve kızlarını kaçırıyorlardı.

---

[1] M. Çağatay Uluçay, a.g.e., s. 178, Vesika 8.

[2] M. Çağatay Uluçay, a.g.e., s. 173, Vesika 4.

Merkezî yönetim alınan önlemlerin yine de işe yaramadığını görünce 1617 yılında yeni bir karar alarak softaların İstanbul'dan başka yerlerde okumalarını yasaklıyordu. Bunların imaretlere girmeleri ve softa kıyafetiyle gezmeleri de men ediliyordu.

Bu önlemler sayesinde, suhte ayaklanmaları ve eşkıyalığı geniş çapta kontrola alınıyor ve bastırılıyordu. Ancak mesele burada bitmiyordu. Zira tüm bunlar yaşanırken eğitim kurumlarında okuyan ve mezun olan Kadılarla Naibler imparatorluğun her tarafına dağılıyor, suhte eşkıyası kafasıyla yönetilen mahkemeler haksızlık, ahlaksızlık ve adaletsizlik kaynağı haline geliyordu. Zaten ehl-i şer de bu kafaların işbaşına gelmesi nedeniyle MAFİA'laşıyor, yüzyıllarca sürecek vicdansızlıkların ve adaletsizliklerin nedeni oluyordu. Nitekim Celâlî isyanları sırasında zaten MAFİA'laşmaya başlayan ehl-i şer, eğitimini suhte eşkıyasının gölgesinde gerçekleştiren yeni adalet adamlarının katılmasıyla iyice bozuluyor, kokuşuyordu. Bu durum aynı zamanda, Anadolu Mafios Toplum Yapısı zemininde adalet mekanizmasını, MAFİA'laşmanın temel unsuru haline dönüştürüyordu.

LEVENDLER (LEVENDÂT): 'Çiftbozanların hızla artması' sonucu çok sayıda genç, bu süreçte köyünü, evini, toprağını terkediyordu. Köyden kopan bu gençlere 'Levend' deniyordu. Tarlalarını ve mallarını satmak zorunda kalan ve yoksulluğa düşen genç erkekler, hemen ardından 'levendlik hayatı'na atılıyorlardı. Bunlar genellikle ümera'ya (Ehl-i örf'e) 'kapu halkı' olarak, yazılıyorlardı. Ayrıca devlet de bunları Azap, Yeniçeri, gönüllü yazarak Budin, Bağdat, Erzurum vs. , yerlerdeki pek çok hudut kalelerine gönderiyordu. Fakat köylerini terkeden gençlerin iş bulmaları her zaman o denli kolay ve mümkün olamıyordu. Bu, işsiz ve yoksul insanlar genellikle Bursa, İstanbul ve Edirne mıntıkalarına toplanıyor, asayişi ve iç güvenliği tehdit ediyorlardı.

Levendler başlangıçta tek başlarına suç işliyor, adam öldürüyor, hırsızlık ve gasp işleri yapıyorlardı. Sonraları üçer, beşer kişilik gruplar oluşturuyor, çete halinde 'haramilik' işlerine girişiyorlardı. İşte bu 'çeteleşme' ile birlikte de Celâlî'lik başlıyordu.

> "Çiftbozan reâyânın büyük arazi sahiplerine hizmetkâr olmayı kabul etmeyerek levendliğe itibar etmesi, Celâlî İsyanlarının psikolojik sebepleri bakımından mühimdir. Çünkü Müslüman Türk halkın bu ruh hali zirai ekonominin geçirmekte olduğu krizin, neticede, bir feodalizme varmasına mani olmuş ve bunun yerine, Celâlî kitlelerinin kanlı hareketleri geçmiştir."[1]

Suhteler ve levendler ayrı ayrı faaliyette bulunsalar bile benzer, hatta aynı tür işleri yapıyorlardı. Yaptıkları iş ise eşkıyalıktan başka bir şey değildi.

Çiftbozan reaya nasıl ki toprağından koptuğu zaman kendisine yeni geçim alanı bulma sorunu ile karşı karşıya kalıyor ve bunu yasal yollardan çözümleyemeyince eşkıyalığa başlıyor idiyse; medrese talebeleri (suhte-softa) bakımından da yaklaşık buna benzer bir durum ortaya çıkıyordu. Sonuç olarak çeşitli sebep ve etkilerle suhteler de levendler gibi, eşkıyalığa sürükleniyorlardı.

Nitekim kimi yerde suhteler levendlerin arasına karışarak eşkıyalık yapıyor, kimi zaman ise levendler suhte kisvesi altında yasadışı işlere yöneliyorlardı.

> "...levend ve yevmlü hadiselerine dair bol malzeme bulunan 3 numaralı mühimme defterinde 966 senesine ait ve bir kaza kadısına yazılmış hükümde (Mühimme Defteri 3 hkm. No. 286) 'kazanın, suhte ve le-

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 71.

vend harami taifesinden korunması' istenmektedir"[1]

Başlangıçta suhteler de levendler gibi 15-20 kişilik gruplar halinde şekavet yapıyordu. Bu nedenle levend çeteleriyle suhte çeteleri sık sık birbirine karıştırılıyordu. Bunun sonucunda genellikle 'suhte levend taifesi' 'levend suhtesi', 'levend suhteleri' tabirleri kullanılıyordu.

Suhteler başlangıçta yol keserek veya köy basarak soygunlar yapıyorlardı. Ancak bunlar soygun yapmakla kalmıyor, adam öldürmeye de başlıyorlardı. Devlet de suhtelere karşı aynı şiddeti kullanıyor, verilen cezalar idama kadar varıyordu.

Böylece iş çığırından iyice çıkıyor, Celâlî isyanlarının başladığı sıralarda suhteler 'cer ve ceza akçesi topluyoruz' diyerek köyleri dolaşıyorlardı. Köylülere, kendilerini zorla misafir ettiriyor, para ödemeden yem ve yemeklik alıyor, hatta salma atarak köylülerden para topluyorlardı. Dahası... Köylülerin genç kızlarını ve oğlanlarını zorla dağa kaldırıyor, buralarda oturak alemleri ve çeşitli rezaletler yapıyorlardı.

Bu tür işlerde levendler de suhtelerden aşağı kalmıyorlardı. Sıkışınca kıyafet değiştirerek yeniçeri veya kapıkulu sipahisi kılığına giriyorlardı.

• ***Celâlî isyanları hangi aşamadan sonra mafios bir niteliğe ve yapılanmaya dönüşüyordu?***

Suhte ve levendlerin başlattığı eşkıyalık eylemleri tamamiyle halkı hedef alıyor, halka karşı yapılıyordu. Bu nedenle de halk tabanında bir dayanak bulamıyor, salt 'şekavet eylemleri' olarak kalıyordu.

Ancak, zaman içinde bu tablo değişime uğruyor, suhte ve levendler yerel güç odağı oluşturan bazı kurumlarla temas sağlıyordu. Bu yerel güç odakları ise MAFİA'laşma yönünde değişim gösteriyordu.

---

[1] Mustafa Cezar, a.g.e., s. 201.

Bu tür 'güç odaklarının' başında timar sahibi sipahiler, ehl-i örf (yani, 'yürütme hizmetlisi' bürokratlar) ve ehl-i şer (yani, adalet örgütü görevlileri) geliyordu.

Suhte, levendler ve eşkıya öncelikle bu 'resmi-yarıresmi' gruplarla bütünleşiyordu. Bu bütünleşme bir yandan 'resmi-yarıresmi' grupları MAFİA'laştırırken, diğer yandan suhte ve levend eşkıyasını da aynı potaya sokuyordu. Böylece ortaya 'mafios karakterli bir yapılanma' çıkıyordu.

Zira, eski 'asker-bürokrat' esasına dayanan düzenin 'merkezî otoriteyi temsil eden' grupları; aynı zamanda 'yerel güç odağı' niteliğini de taşıyor, bu bağlamda 'ayrıcalıklı-koruyan' konumunu 'suhte ve levendlerle' bütünleştirerek 'korunanlar' ayağına dayandırıyordu. Bu tablo ise 'resmi-yarıresmi' kurumları, temsil ettikleri merkezî otoritenin karşısında direnen 'yerel güç odağı' konumuna sokuyordu.

Bu kurumların başında ise Timarlı Sipahiler yer alıyordu.

Timarlı Sipahilerin MAFİA'laşması

Suhte, levend ve eşkıya ile 'dirsek teması' kuran ilk askeri grup Timarlı Sipahiler oluyordu.

Zira, timar düzeninin çözülmesi sonucunda geliri azalan Timarlı Sipahiler, merkezî otorite tarafından hem talep edilen vergileri toplayamıyor ve hem de sefere çağrıldıklarında gitmiyor, kaçıyorlardı. Sipahiler, her buhranı bir fırsat olarak değerlendiriyor, isyancılardan ve eşkıyadan yana tavır takınıyorlardı. Bununla da yetinmiyor, bulundukları çevrede hem eşkıyalık yapıyor veya eşkıyalarla işbirliğine girişiyor ve

hem de merkezî otoriteye karşı korumaları altına aldıkları eşkıyaları gözetip, kolluyorlardı.

Timarlı Sipahileri böyle davranmaya sevkeden daha pek çok neden bulunuyordu. 16. Yüzyılın başında ortaya çıkan ekonomik bunalım, en çok Timarlı Sipahileri etkiliyordu. Devlet katmanlarındaki diğer görevliler bunalım ve sıkıntılar karşısında bir çıkış yolu bulurken, küçük dirliklerini yitiren Timarlı Sipahiler içine düştükleri güç durumdan kurtulamıyorlardı.

Dahası... Merkezî otorite, zor durumdaki kapıkullarının pozisyonunu düzeltecek önlemlere başvuruyor, ulûfe ve ek ödemelerle onları kolluyor, hatta hakları olmadığı halde, kapıkullarına timar bile veriyordu. Buna karşılık Timarlı Sipahiler merkezî otorite tarafından adeta dışlanıyor, kötü duruma sürükleniyor, düşürülüyorlardı.

Bunun sonucunda Timarlı Sipahiler, merkezî otoritenin mutlak iradesi olan padişahla da karşı karşıya geliyor, sık sık rastlanan taht kavgalarında padişahın karşıtlarını destekliyor, onların safında yer alıyorlardı. Ayrıca Enderun-Kapıkulu düzenini de yıkmaya çalışıyorlardı.

Bu doğrultuda, Anadolu'nun pek çok yerinde ve yaygın biçimde Timarlı Sipahiler; başkaldırı, eşkıyalık ve fesatçılığın adeta merkezi haline geliyorlardı.

Bu süreçte Timarlı Sipahiler tam anlamıyla mafios ilkeler ve oluşumlar doğrultusunda hareket ediyorlardı. Gerçi bunlar çeteler halinde gezginlik yapmıyorlardı. Ancak bulundukları yörede, onların saldıkları şiddete dayalı korkuyu tekellerine alıyor, böylece 'diğerleri üzerinde' baskı tesis ederek güç odağı haline geliyorlardı.

> "... timar sahiplerine (Sipahi, Çavuş, Alaybeyi) ait olaylar bize şunu anlatıyor ki, timar dirliği verilme yoluyla hizmetlerine karşılık ödeme yapılanlara, yani ordunun timarlı sipahi kesimi türlü kanundışı davranışları ile Osmanlı düzenliğine karşı olduklarını belirtirken, onlar da Çiftbozan

(levend) durumuna geçmiş köy kaçkını gençlerden kurdukları bölüklerden faydalanıyorlardı. Ancak bu 'şaki sipahiler' aynı sıralarda gelişen Celâlî Bölüklerinin bir ön tipi değildi. Çünkü Celâlî Bölüklerinin başbuğlarının emlak, arazi ve öteki varlıkları toplama, çiftlikler kurma eğilimleri bulunmadığı ya da bu olanağa sahip bulunmadıkları için memlekette belli bir köy, kasaba veya şehre bağlı değillerdi.

Böylece Celâlî Bölükleri durmadan yer değiştirmelerine karşın, dirlik sahibi zorbalar birer mütegallibe niteliğiyle bir yerin yerlisi durumunda bulunuyorlardı."[1]

Timar sahibi olup da yasadışı işlere yönelen sipahiler, tam anlamıyla mafios yöntemler kullanıyorlardı. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Çankırı Sancağında yaşanıyordu.

Milâs Kadısı, Kurşunlu Kazasından "her ikisi de sipahi olan Mehmet ve oğlu Murat, timarlı oldukları halde iltizam yoluyla 'Subaşı olup –ve müddei yok iken mücerred ahz için Kadı marifeti olmadan bir köşeden kendisi ve bir köşeden babası reaya üzerinde gezüp meccanen yemlerini ve yemeklerini yiyip cüz'i kazıyeler için mahkemeye müracaat etmeden cerimelerini alıp' fukaranın bu zulümlere dayanacak halleri kalmadığını pek çok kimselerin şikayet ettiklerini" bütün acılığıyla İstanbul'a yansıtmıştı. Halk da ayrıca heyetler göndererek şikayet etmiş bulunuyordu.

Verilen emirle Sancakbeyi'nin Milâs, Kurşunlu ve Çerkes Kadıları ile birlikte bu iki zorbayı teftiş etmeleri isteniyordu.

Bunun sonucunda, Timarlı Sipahi baba oğulun yargılanabilmesi için Sancakbeyi ve kadılar "davası olan gelsin" duyurusunda bulunuyordu. Bunun üzerine kalabalık bir mağdurlar grubu şikayette bulunmak üzere kadılığa gelmeye başlıyordu. Bu sırada Sancağın diğer kadılıklarındaki pek çok Timarlı Sipahi de topluca Kurşunlu'ya geliyordu. Yargıla-

[1] Mustafa Akdağ. a.g.e., s. 242.

manın başlayacağı sırada bu sipahiler hep birlikte harekete geçiyor ve davacılara saldırarak dövüyorlardı. Timarlı Sipahiler şikayetçileri kaçırmakla kalmıyor, aynı zamanda mahkemeyi de basıyorlardı.

Bunun üzerine meydanda toplanan halk, büyük ve öfkeli bir kalabalık oluşturuyordu. Bu kalabalık gözlerini korkutuyor ve sipahiler kaçıyordu. Ne var ki, olaylar üzerine Sancakbeyi de kaçtığı için mahkeme yapılamıyordu. Halk Sancakbeyini bulup getiriyor ve fakat dava yine görülemiyordu. Zira Çankırı Beyi sipahilerden yana tavır koyarak devreye giriyor, Kadıları ikna ederek yargılamayı yaptırmıyordu.[1]

Bu olayda da örneklendiği gibi, timar sisteminin çözülmesi sonucu Timarlı Sipahiler tam bir suç unsuru haline geliyor ve buradan elde ettikleri güçle, yerel halk üzerinde baskı tesis ediyorlardı. Kaldı ki, bu konuda yalnız da kalmıyor; sırtlarını yüksek bürokrasiye, kimi yerde hukuk adamlarına ve çoğunlukla da mütegallibe ile derebeylerine dayıyorlardı.

"Of Kadısına hüküm ki

Erbabı timar kariyelerinden kazai merkume tâbi Holayse nam kariye ahalisinin gelüb bunlar defterde resmi Trabzon mutasarrıfelerine hâsıl kayd olunmuş yaylağa zamanında koyun ve saire davarları ile çıkamazlar iken Trabzon Valisi tarafından voyvoda ve mütesellim olanlar hilâfı kanun ve defter resmi yaylak mütalebesi ile teaddi ve rencide eylediklerin bildirüb men ve def olunmak bâbında hülemi hümayunum rica eylediklerin ecilden kanun üzere amel olunmak için yazılmıştır. Ferman-Evâsıtı şaban sene 1132"[2]

16. Yüzyıl boyunca eşkıyalık yapan veya eşkıyalarla işbirliğine girişen Timarlı Sipahiler Anadolu'nun hiçbir yerinde kanun tanımıyor, hal-

---

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 233.

[2] Of Tarihi, Vesikalar ve Fermanlar, Yazan: Hasan Umur, İst. 1951, s. 96.

kı adeta canında bezdiriyordu.

Niğde Sancağı sipahilerinden Mustafa, başına topladığı bir Levend Bölüğü ile tam bir Celâlî eşkıyası gibi davranıyor, etrafı kasıp kavuruyordu.

Alaşehir ve Kula'da, Adana Timarı Sinanoğlu Ali başına topladığı 20 kadar levend ile halkı canından bezdiriyordu.

Muğla'da durum daha da farklıydı.

Menteşe Sancakbeyi'nin İstanbul'a bildirdiğine göre, Menteşe Alaybeyi Kulaksızoğlu Mehmed, yıllardan beri başa çıkılamayan bir derebeyi olmuştu. Üç sancakta timar sahibi olan sipahiler eşkıyalık yapıyor, vuruyor, çalıyor, öldürüyor ve başları dara düşüp sıkışınca da derebeyi Kulaksızoğlu'na sığınıyorlardı. Teke Alaybeyi Mustafa da, Kulaksızoğlu Mehmed'in yardımcılığını yapıyordu.

Kulaksızoğlu ve Mustafa'nın koruması altındaki Timarlı Sipahiler, beşi-sekizi bir araya gelerek yörede şiddet uyguluyor, terör estiriyordu.

Kulaksızoğlu ile devlet de başa çıkamıyor, devletten kaçanların sığınmasıyla birlikte Kulaksızoğlu günden güne güçleniyordu.[1]

Bu arada Canik Beyliği hudutları içinde de Timarlı Sipahiler insanları 'terörize' ederek zor durumda bırakıyordu.

> "Bu sancağın beyi divana yolladığı mektubunda Ramazan adında pek azılı ve tam anlamıyla zorba bir timarlı sipahi'yi tanıtmıştır. Anlatıldığına göre halktan parası olanların akçelerini, altınlarını zorla aldığı, karşı gelenlere dayak attığı, yarattığı korku yüzünden nice fukaranın yurt ve yuvalarını terkedip kaçtıkları 'yetmiş akçeli' (gündeliği ya da ulufesi 70 akçe olan) bir kadıyı evinde, seccadesi üzerinde otururken yakasına yapışıp nice hakaret ettiği, sözü geçen eşkıya yakalanıp çıkarıldı-

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 240.

ğı mahkemedeki yargısı sırasında isbatlanmış bulunuyordu."[1]

Tüm bu olaylar ve gelişmeler 'ayrıcalıklı bir grup' oluşturan Timarlı Sipahilerin kimi yerde 'koruyan' kimi yerde de 'korunan' durumuna geldiğini ve bu durumda Timarlı Sipahilerin 'mafios bir unsur' haline dönüştüğünü gösteriyordu. Levendler ve suhtelerden farklı olarak Timarlı Sipahiler, yerelde sosyal yaşamın bir parçası haline gelmiş bulunuyor, bu oluşum nedeniyle de eşkıyalardan, çapulculardan ve yağmacılardan ayrılıyordu. Timarlı Sipahiler giderek yerel güç durumuna geliyor ve derebeyleri, beyler, ağalar gibi diğer güç odakları ile özdeşleşiyorlardı.

Bu durum ise Önasya toplumsal belleğine adeta silinmez bir biçimde kazınıyor, 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' bağlamında her zaman çekicilik kazanıyordu.

Aynı durum 'ehl-i örf' için de geçerliydi.

Ehl-i Örf'ün MAFİA'laşması

Beylerbeyi, sancakbeyi, şehirdeki subaşılar, bunlara bağlı tüm inzibat güçleri (şehirlerde asesbaşılar ve asesler), köy, kasaba gibi yerlerde valilerin, subaşıların kişisel adamları olan, köy, kaza ve il subaşıları, kethüdaları, kaymakamları (vekil olarak yerlerine bıraktıkları adamları), hükümetin merkezden atadığı mübaşirler (bir iş halletmeye memur edilen kişiler), yasakçılar hep 'ehl-i örf' olarak adlandırılan devlet memurlarını teşkil ediyordu.

Ancak resmî yazışmalarda ehl-i örf olarak sadece sancakbeyleri ve

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 239.

bazan onların da üzerinde beylerbeylerinin adına rastlanıyor, asayişi korumakla ve merkezin emirlerini yürütmekle görevli 'kapu ağaları' kastediliyordu.

16. Asırda Anadolu'da ve bütün taşrada cereyan eden olumsuz olaylara (merkezden çok uzaklarda olduğu için) kolaylıkla 'beylerin adamları' da karışıyordu. Bu adamlar ise kuşkusuz, 'doğrudan veya dolaylı' biçimde ehl-i örf ile bağlantılı ve münasebet içinde bulunuyorlardı.

Örneğin; beylerin kapu ağası durumunda bulunan kişilerin başlarına topladıkları levendler kapu ağalarının değil, beylerin (sancakbeyi veya beylerbeyi) kapu halkı niteliğini taşıyorlardı. Oysa görünürde bu levendler, kapu ağalarının adamları durumunda bulunuyorlardı.

Bu nedenle ehl-i örf'ün beylere bağlı ağalar bölümünün kişisel olarak arazi, emlak ve servet biriktirme imkanları bulunmuyordu.

Beylerin kapu ağaları olup da ehl-i örf'lük yapan bu kişiler, önceleri isyancıların ve eşkıyaların peşine düşerek, devlet adına görev yapıyorlardı. Yasadışıları takip etmek ve başarı kazanmak için, beyleri adına kuvvet topluyor, kalabalık Levend Bölükleri oluşturuyorlardı.

Ne ki, sayıları gittikçe kalabalıklaşan Levend Bölüklerinin iaşe sorunu büyüyor, beylerin kendi keselerinden ulûfe dağıtmaları olanağı bulunmuyordu.

Bunun üzerine beyler adına ehl-i örf, bölüklerin varlığını sürdürebilmek amacıyla halktan, çeşitli yollarla para topluyorlardı. Ancak devletin menfaatleri yönünde başlatılan bu uygulama giderek rayından çıkıyordu.

Beylerin sekbanları durumundaki devriye bölükleri bekâr insanlardan oluşuyordu. Bunları besleyip barındırabilmek için ehl-i örf gittikleri yerlerde ya salma yoluyla ya da başka adlarla vergi topluyorlardı. Ancak bu yöntem giderek halkı soyma aracına dönüşüyordu. Açıkçası ehl-

i örf, eşkıya takibi için değil, kendi çıkarı için halkın varlığına el koyuyordu. İş bununla da kalmıyordu. Halkın dışında, varlık sahiplerinin servetlerine de göz dikiliyordu.

Sancakbeylerinin/paşalarının bir de kapusu (maiyeti) bulunuyordu. Paşanın kapusu ne denli disiplinli olursa, itibarı da o denli yüksek oluyordu. Paşa kapularında hizmet eden asker ve siviller ilk zamanlarda son derece disiplinliyken, 16. ve özellikle de 17. Yüzyılda meydana gelen olumsuz nedenler onları da etkiliyor, bozulmalarına yol açıyordu. Bunun bir nedenini de; paşaların kapularına rasgele bölükbaşı ve sarıca almaları, özellikle de Kürt, Türkmen ve Yörüklerin girmesine izin vermeleri teşkil ediyordu.

> "Eşkıya paşalar, hırsız paşalar, haklarında şikayet edilen paşalar yahut da çok önemli ve güç işlere memur edilen paşalar, nerede belalı, cesur, gözükanlı adam ve Bölükbaşı varsa yanına alıyor, işlerini bunlar vasıtasıyla gördürüyordu."[1]

Bilindiği gibi sancakların başına sivil beyler atandığı gibi, askerî paşalara arpalık olarak da veriliyordu. Beyler ve paşalar, işlerini kapularına rasgele aldıkları kaba-saba, basit, açgözlü ve müstebit adamlara yaptırıyorlardı.

Kapu ağaları başlangıçta, beylerin kendilerini gönderdiklerini ve parayı beylerin toplattığını söylüyorlarsa da, bir süre sonra tavırlarını açıkça ortaya koyuyorlardı. Efendilerini dinlemiyor, isyan ediyor, yağma ve eşkıyalığa girişiyor, tam anlamıyla Celâlî'ye dönüşüyorlardı.

> "En ziyade 1559 sıralarında Doğu Anadolu sancaklarında ehl-i örf'ün giriştikleri soygun ve yolsuzluklar hakkında İstanbul'a raporlar geliyordu. Örneğin, Siverek Sancağı Beyi'nin subaşıları ve adamları, Hristiyanların bayramında birçok kimselerle toplanıp içki içmişler, on-

[1] M. Çağatay Uluçay, a.g.e., s. 101.

dan sonra ahaliye musallat olmuşlardı. Kadı'nın işe el koymak istemesi üzerine sözleri geçen bey adamlarının mahkemeyi bastıkları, Siverek Beyi'nin ise kendilerini koruduğu, bundan yararlanan saldırganların kaçtıkları bildiriliyordu. Bu durumda suçlananların 'teftişine' Diyarbakır Kadısı görevlendirildi. Siverek Kadısı da bu Sancak Beyinin kanunsuz davranışından şöyle yakınıyordu:

Kürtler arasında cinayet almış yürümüş olup, kazada yılda 40-50 adam öldürülür olmuştu. 'Filan benim karıma laf attı' diye olur olmaz nedenlerle kan dökülüp durmakta idi. Hasımlar birbirinin harmanlarını ve evlerini ateşe veriyorlardı. Sancakbeyi olanlar ve adamları suçluları yakalayıp mahkemeye getirecek yerde, paralarını alıp serbest bırakmakta idiler. Ayrıca Timarlı Sipahiler, zaimler ve hele valilerin adamları reaya'ya (halka) türlü zulümlerde bulunuyor, onları kanun ve defter dışı salgın ve angaryalarla eziyorlar, şikayet olunduklarında ise mahkemeye yanaşmıyorlardı. Bu durumda beylere bu gibilerinin mahkemeye sevkleri için boş yere emir verilip durmakta idi."[1]

Bu durum sadece doğu illeriyle sınırlı kalmıyordu. Ehl-i örf her yerde soygunlara, eşkıyalığa girişiyor, halk ne yapacağını şaşırıyordu.

Örneğin; İspir Timarlı Sipahileri ile halk kadıya gelerek İspir Sancakbeyi'nin yasadışı işlemlerini ve gerçekleştirdiği soygun eylemlerini sıralayarak İstanbul'a bildirilmesini istiyordu. İddiaya göre Sancakbeyi Sinan Bey bedelini ödemeksizin halktan yağ, bal, koyun, tavuk, odun, at topluyordu. Kendi adamlarının işlediği cinayetleri örtbas etmek için mağdurlara işkence yapıyor, şikayetçileri dövüyor, kovalıyordu.

Divriği Sancakbeyi de aynı eylem ve uygulamalarda bulunuyor, buna karşılık Kadı, Sancakbeyini koruyarak ona iftira edildiğini ileri sürüyordu. Durumun aydınlığa kavuşturulması görevi Sivas (Rum) Beylerbeyi'ne veriliyordu.

Kırşehir'de ise Kadı, görevde bulunan Sancakbeyi'nin yerine bakan

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 244, 245.

Kaymakam ile Subaşı Hüseyin'in halkı soymaya başladığını bildiriyordu. Bunun üzerine İstanbul'dan 'umumi teftişlerine emr-i şerif' geliyor, şikayetçilerin mahkemeye başvurmaları isteniyor, Kaymakam ve Subaşı emre uymuyor, mahkemeye gelmiyorlardı.

Kütahya ve Afyon (Karahisar)'da halk son derece zor durumda bulunuyordu. Zira buralarda 'sancakbeyi, subaşıları, zaimler ve kadılar ve naibler ve sipahi ve bilcümle ehl-i örf taifesi, reayaya zulüm ve teaddi' ediyorlardı.[1]

Sancakbeyleri/paşaları ve adamları sık sık sancak mıntıkasında devre (devriye anlamında algılanabilir) çıkıyor, halkın çoluk-çocuklarıyla oturduğu evlerde konaklıyorlardı. Oysa yasaya göre köy odasında veya halkın göstereceği bir yerde kalmaları gerekiyordu. Keza, ihtiyaçlarını para ödeyerek gidermeleri şart koşuluyordu. Ancak beyler, paşalar ve adamları böyle davranmıyor; hem halkın evini adeta işgal ediyor, hem de yiyip içiyor ve hiçbir bedel ödemiyorlardı.

> "Devir memnu iken (yasak iken) Zeynelabidin Paşa 600'den fazla atlı ile Çobanisa köyüne gidip halka bir hayli eziyet yaptıktan sonra tutarı 15 bin 514 akçeyi bulan bedava yem, yiyecek, içecek ve konakçı akçesi ile zahire almıştı."[2]

Ehl-i örf'ün MAFİA'laşması olgusu çok büyük bir önem taşıyordu. Zira bürokrasinin en üst düzeyinde meydana gelen bu yasadışı eğilim, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece 16. Yüzyılı ile sınırlı kalmıyordu. Bu dönem devlete ve topluma atılan MAFİA'laşma tohumları –ki zemin zaten bu oluşuma azami derecede elverişli bulunuyordu– daha sonraki İmparatorluk sürecinde, Cumhuriyet devrinde ve hatta günümüzde etkilerini sürdürüyordu. Zira toplumsal yapı 16. Yüzyıldan itibaren bü-

---

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 245, 246.

[2] M. Çağatay Uluçay, a.g.e, s. 102.

yük bir değişime uğruyor, mafios anlayış ve yapılanmanın, genelde ise Mafios Toplum Yapısı'nın ortaya çıkmasına neden oluyordu.

Ehl-i örf'ün MAFİA'laşması olgusuna Sicilya örneğinden yaklaşarak paralellik kurmak ve yapılması gereken analizi bu zemine oturtmak yararlı olabilir.

Sicilya'da 19. ve 20. Yüzyıl başlarındaki sosyal dönüşüm sonucunda MAFİA önderlerinin dayandığı kitlenin, büyük çiftliklerin –ki bunlara Latifundie deniyordu– kâhyaları olduğu görülüyordu.

Sicilya'da toprak kesiminde şu yapılanma söz konusuydu:

Latifundie adı verilen büyük çiftlikler teşekkül etmiş bulunuyordu. Bu çiftliklerin mülkiyeti Sicilya'lı aristokratların elindeydi. Çiftliklerin mülkiyeti onlara miras yoluyla geçmişti. Aristokratlar Latifundie'lerin yönetimini geniş çapta çiftlik kâhyalarına bırakmış bulunuyorlardı. Kendileri son derece rahat bir yaşam sürüyorlardı. Bu aristokratlar zaten nesilden nesile geçen bir rehavet ve elde ettikleri bol ve kolay kazançla tembelliğe alışmış, hatta dejenere bir yaşam sürmeye başlamışlardı. Bunlar çoğunlukla Adada oturmuyor, Roma'ya veya daha kuzeydeki büyük kentlere yerleşiyorlardı. Aristokratlar buralarda eğlenceye yönelik süfli bir yaşam sürerken, Sicilya'daki çiftliklerini kâhyalar yönetiyor ve işletiyorlardı. Toprakları köylülere onlar kiralıyor, topraksız köylülere iş veriyor, ücretleri onlar saptıyor, köylüleri onlar cezalandırıyor veya ödüllendiriyorlardı. Kısacası toprak sahibi aristokratlara tanınan bütün ayrıcalıkları ve yetkileri Latifundie kahyâları kullanıyordu. Yoksul halk ise aristokratlar yerine kâhyalarını tanıyor, onlardan korkuyor, onların gözüne girmeye çalışıyor ve onlara saygı gösteriyordu.

Zaman içinde kâhyalar hem aristokratlara, hem de altlarındaki kitleye karşı sertleşmeye başlıyordu.

Zaten kolayca kaba kuvvete başvurabilen ve suç işlemeye eğilimli

olan kâhyalar, çeşitli yöntemler uygulayarak tesis ettikleri baskı ve yaydıkları korku nedeniyle, mücadele gücünü yitirmiş olan aristokratları sindiriyor ve büyük toprakların mülkiyetini ele geçiriyorlardı. Yasadışı yöntemler uygulamakta ustalık kazanmış bulunan kâhyalar, gerektiğinde kolaylıkla kan dökebiliyorlardı. Bunların büyük bir bölümü ya adam vurmuş ya da öldürmüş kişilerdi. Kolaylıkla silah kullanabiliyorlardı. Halk da bunu bildiği için kendilerinden son derece korkuyor, kâhyalar bir yandan ekonomik, diğer yandan moral bakımdan güçlerine güç katıyorlardı. Böylece, yerel yaşamda tek yaptırım gücü haline geliyor, yoksul kitleler kendilerine tam anlamıyla teslim oluyor ve sinerek köşelerine çekiliyorlardı. Kısacası kâhyaların önünde baş eğiyor, tek otorite olarak onları kabul ediyor, saygı gösteriyordu.

Böylece eski dönemin Latifundie kahyaları, yeni dönemin 'yerel güç odağı' haline geliyor ve eski mafiosolar bu dönemin MAFİA şeflerine dönüşüyordu.[1]

Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. Yüzyıl'daki sosyal yapısı ve yönetim biçimi büyük farklılıklar göstermesine karşın, ehl-i örf'ün MAFİA'laşması Sicilya'daki MAFİA yapılanmasını ve mafios dönüşümü çağrıştırıyordu.

Mutlakiyet rejiminde merkezî otorite bütün yetkilerini beylerbeylerine ve sancakbeylerine; timar, zeamet, has sahiplerine ve kadılara kullandırıyorlardı. Bunun sonucunda, çoğu yerde sancakbeyleri, hatta beylerbeyleri de dahil olmak üzere, onlar adına hareket eden ehl-i örf, tam anlamıyla MAFİA'laşıyordu. Başta şiddet ve terör olmak üzere her türlü mafios yönteme başvurarak halkı sindiriyor; onların malını mülkünü yağmalıyor, soyuyor, dövüyor, yaralıyor, öldürüyor, oğlunu karısını kızını kaçırarak tecavüz ediyordu. Çoğu kez, elinde bulundurduğu ayrı-

[1] Dünyamızı Saran MAFİA, Murat Çulcu, Kastaş Yay., İst. 1992, C. 1, C. 2.

calıklar nedeniyle yasal zırh'a börünüyor, sıkışınca mahkemeleri bile hiçe sayıyorlardı.

Osmanlı'da Has sahipleri, Sicilya'daki aristokratların yaptığına benzer bir uygulama ile Haslarını iltizama veriyorlardı. Mensupları; aç gözlü, mütecaviz, haris ve kötü ruhlu adamlar oluyorlardı. Bunlar daha sonra ödedikleri paraları geri kazanabilmek için halka yapmadıklarını bırakmıyorlardı. Para, harç, resim ve rüşvet hırsı içinde tüm ahlak ve hukuk kurallarını yok sayıyor, düzeni alt üst ediyor, bu arada da her alanda güçlerine güç katıyorlardı.

16. ve 17. yüzyıllarda iç sorunlar gibi İmparatorluğun dış sorunları da büyük bir tırmanış gösteriyordu. Bu nedenle sancakbeyleri/paşalar zorunlu olarak sancaktan uzak kalıyorlardı. Bu dönemde yerlerine voyvada, subaşı ve emirler gibi adamları vekalet ediyorlardı. Ancak bunlar meydanı boş bulunca, azdıkça azıyor, tecavüzlerini iyice arttırıyorlardı.

Mütesellimler, emirler ve subaşılar çok sayıda adamlarıyla birlikte sancakta devriyeye çıkıyorlardı. Bu devriyeler, halkı soymak için adeta bahane oluyordu. Kapu adamları (ki bunlara ehl-i örf de deniyordu) soygunlarına şöyle adlar veriyorlardı:

> "Selamlık (Selamiye, Selâmetiyye), Nalbaha, Çizmebaha, Tavukbaha, Kaftanbaha, Konak ve Gözek akçesi, Çuluk akçesi, Öşrü diyet, Devriyye (Devr akçesi), Yemlik, Ağalık, Kethüdalık, Anber Akçesi, Devre kirası, Huddum akçesi, Düzenlik, Karşılık, Kazık akçesi, Otluk, At bekçisi..."[1]

Sancakbeyleri/paşaların zorba temsilcileri bu paraları çeşitli vesileler yaratarak topluyorlardı. Örneğin 1640 yılında Saruhan Kadısı Mustafa Öğendi öldürülüyordu. Anadolu Beylerbeyi Mübaşir Yusuf Ağayı

[1] M. Çağatay Uluçay, a.g.e., s. 111.

göndererek katilleri yakalamasını istiyordu. Mübaşir Ağa ise masum halka baskı yapıyor, onları sıkıştırıyor ve haksız yere Nalbaha ve Öşrü diyet topluyordu.[1]

Kimi yerde vergiler zamansız toplanıyor, kimi yerde de halk aynı vergiyi iki kez ödemeye zorlanıyordu. Beylerbeyi ve sancakbeylerinin temsilcileri halkı soymakla kalmıyor, kimi yerlerde namuslarına da tecavüz ediyorlardı:

> Adala kadısı Südde-i saadetime mektub gönderib Vilayet-i mezkure ahalisi meclis-i şer'e gelüb hâlâ Sancakbeyi kethudaları ikişer üçer yüz atlı ile gezüb devreylediklerinde evlerimizde konub müft ve meccana yem ve yemeklerin cebra yedürdüklerinden maada evlerimizde olan esvab ve erzahımın nehb-ü garet edüb ve herbirimizi darb-ü let' edüb ırzımızı payimal eyleyüb ve Sancakbeyleri kethudaları dahi kariye be-kariye gezüb hilal-ı şer'i şeril ziyadece ve bila sebeb zulmen beşer onar bin akçemiz alub bu veçhile her sene ikişer yüzbinden ziyade akçemiz alub..."[2]

Bu arada halka angarya da yaptırıyor, uhdelerindeki toprakları hiçbir ücret ödemeden köylülere sürdürüp ektiriyorlardı.

Mütesellimler, voyvodalar, emirler ve diğer ehl-i örf mensupları kimi zaman da köylüleri yaralıyor ve öldürüyorlardı.

MAFİA'laşan gruplar, bununla da sınırlı kalmıyordu.

Timarlı Sipahiler, levendler, suhteler, sekbanlar da onların alt gruplarını oluşturuyordu.

Sonunda, ehl-i şer de onlara katılıyordu.

---

[1] M. Çağatay Uluçay, a.g.e., s. 111.

[2] M. Çağatay Uluçay, a.g.e., s. 117.

Ehl-i Şer'in MAFİA'laşması

Adalet örgütünde görev yapan elemanların tümüne 'ehl-i şer' deniyordu.

16. Yüzyıl boyunca cereyan eden gelişmeler tüm devlet mekanizmasını olumsuz yönden etkiliyordu. Bu etkilenme sonucu devlet kurumlarının büyük bir bölümü –az ya da çok– Celâlî isyanları'nın bir parçası haline geliyordu. Ne var ki başlangıçta, bu kurumlar arasında temiz kalabilen devlet kadrolarının başında ehl-i şer denilen 'adalet kadrosu' yer alıyordu. Nitekim özellikle ehl-i örf'ün isyan ve şekavet olaylarına bulaşarak MAFİA'laşması karşısında onları ehl-i şer (yani kadılar ve naibleri) kovuşturuyor, yargılamaya çalışıyordu.

Bu durum MAFİA'laşan ehl-i örf ile ehl-i şer'i karşı karşıya getiriyor, devletin bu iki bürokratik kadrosu birbirine karşı kimi gizliden kimi de açıktan amansız bir mücadeleye girişiyordu.

Devlete ve halka karşı eylemlere girişen tüm yasadışı güçlerin kovuşturulması ve dolayısıyla bunlarla mücadele edilmesi yetkisi 'kadılarda' bulunuyordu. Ellerinde hiçbir kuvvet bulunmayan, hele silahlı güçlerden yoksun olan bu 'hukuk adamları', MAFİA'laşan devlet ricali ve ümera ile eşkıyalaşan alt gruplar karşısında tam anlamıyla savunmasız bir durumda kalıyorlardı.

MAFİA'laşan ehl-i örf ve buna bağlı 'yasadışı güçler' kolayca kaba kuvvete ve şiddete başvurabiliyor, insanları öldürüyor, mal ve mülklerini yağmalıyor, hatta namuslarına bile el uzatıyordu. Buna karşılık Kadıların tek silahı, durumu İstanbul'a bildirmek ve şikayet etmek olabiliyordu. Ne suçluları kovuşturup tutuklatabiliyor, ne de yargılayıp cezalandırabiliyorlardı. Kadıların istekleri doğrultusunda hareket etmesi gereken ehl-i örf ise tam aksine, kadıları çalışamayacak duruma düşür-

mek yönünde çaba sarfediyorlardı. Sancakbeyleri veya subaşıları, ters düştükleri kadıları ya da naiblerini tutukluyor, işkence ediyor, zorla paralarını alıyor ve hatta yaralayabiliyorlardı.

Aslında yasal zeminde kadılar, sancakbeylerini yargılama yetkisine sahip bulunuyorlardı. Bu nedenle ehl-i şer'in yetkileri ehl-i örf'ün çok üzerinde sayılırdı. Ancak, ellerinde silahlı güç bulunmaması nedeniyle, girişilen her sürtüşme veya çatışmadan 'adalet mekanizması' zararlı ve yenik çıkıyordu. Bu da adalet mekanizmasının, halkın gözünde güvensiz bir kuruma dönüşmesine neden oluyordu. Adalet mekanizması giderek prestij kaybediyor, kadılar ile naibleri ise zavallı bir duruma düşüyordu.

Tüm olaylar; MAFİA'laşan ehl-i örf'e yarıyor, meydan onlara kalıyordu. Bunlar, köylünün topraklarından uzaklaşmasını fırsat biliyor, daha fazla araziye ve emlaka el koyuyor, çiftlikleri ele geçiriyor, servetlerine daha fazla servet katıyorlardı. Ehl-i örf'ün günden güne zenginleşmesi karşısında, adalet mekanizmasında görev alanlar zaaf göstermeye başlıyor, ehl-i şer de bozulma emareleri gösteriyordu. Böylece MAFİA'laşan hukuk adamlarına, daha sık rastlanıyordu.

Nitekim, bazı kadılar naiblerini aracı yaparak, soygun ve yağmaya onlar da katılıyorlardı.

"Aydın Sancağı Beyi, İstanbul'a kadıları şikayet için yolladığı mektubunda, naibliklerin 'köhne ve mürteşi' kişilere verildiğini, böylelerinin de 'il üzerine çıkarak' halka zulüm ettiklerini belirtmiş...

(...)

Aydın'a bağlı Erbaz Köyü halkı toplu dilekçelerle, hatta kimisi de doğrudan doğruya başşehire vararak kadıları olan Muhiddin'den şöyle dert yanmışlardı:

Adıgeçen kasabayı iltizamla idaresini alan Ali Subaşı ve onun dostu olan Selçukoğlu adında kişiler 'çengi cariyeler' edinip birbirlerinin evle-

rinde geceler 'yiyip, içip' cümbüş yapmakta idiler ve kendilerini bu eğlenceye kaptıran bir çok kişiler fakir ve muhtaç duruma düşmüşlerdi.

(...) adı geçen kadı, bütün bu eğlence ve sefahatların içinde bulunuyordu. Hatta hizmetkârlarından birisi, Hüseyin adlı kişinin bostan bekleyen oğlunu yakalayıp 'boğazına tülbent takarak' ırzına geçmesi için ahlaksız kadıya götürürken. Süleyman Kethüdâ karşı düşerek çocuğu kurtarmış..."[1]

Bir başka olay da Uşak yakınlarında cereyan ediyordu.

Şeyhli Kadılığı halkı, bu kazanın Naibi olan İsa adındaki şahsın gerçekleştirdiği soygunlardan şikayet ediyor ve durumu mektuplarla İstanbul'a bildiriyordu.

Kadılar bulundukları yerlerde Şer'i işlere bakan Adlî mekanizmanın en üst düzey temsilcisi konumunda bulunuyorlardı. Naibleri kadılar tayin ediyordu. Kazaları kadılar adına naibler yönetiyordu.

Başlangıçta kadılar naibleri tayin ederken; mansıbların satılmaya başlanması ve bir mansıba tayin edilmek isteyenlerin rüşvet ve çeşitli hediyeler vermeleri sonucu kadılar da tavırlarını ve uygulamalarını değiştiriyorlardı. Bunlar da kazalarını ve nahiyelerini naiblere, iltizama vermeye başlıyorlardı. Böylece adalet mekanizması çürümeğe başlıyor, yolsuzluklar ve rüşvet durmadan yayılıyordu:

"... Manisa (Kadısı) Handan nam Kadı, Kürekçi akçesi emr-i şerifimle hanebaşına yedişer guruş yazılmış iken ondört guruş cem'i eyleyüb kendü içün üçbinden ziyade guruş alub ve nahiyeleri yüzer ve ikişeryüzer guruşa gaiblere kesüb naibler dahi her ay devre çıkub (kendilerine ait bölgede yerleşim yerlerine uğrayarak devriye gezmek anlamında) kariye başına sekizer ve onar guruş ve hüccete otuz guruş, kırk guruş aldıklarından maada..."[2]

---

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 252.

[2] XVIII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri–M. Çağatay Uluçay–Resimli Ay

Kadılar gördükleri davalar için merkezî yönetim tarafından düzenlenen tarife karşılığında İtakname, Hüccet, Kısmet vs... bedel tahsil ediyorlardı. Ancak çoğunlukla, belirlenen tarifeyi uygulamıyor, yaptıkları muameleler için fahiş ücretler talip ediyor ve alıyorlardı. Bu da halkın çeşitli şikayetlerine yol açıyordu.

Bazı kadılar kanunlara göre değil, içtihatlara ve çoğunlukla da şahsî kanaatlarına göre hareket ediyorlardı. Bunda da genellikle kendi hırs ve çıkarları etken oluyordu.

Sancakbeyleri ve beylerbeyleri gibi, kadıların da devre çıkmaları merkezî yönetim tarafından yasaklanmış bulunuyordu. Buna karşılık ehl-i örf ile ehl-i şer'in önde gelenleri de herhangi bir ferman ve yetkileri olmadan devre çıkıyor, gittikleri yerlerde halkı taciz ediyor, köylülerin ellerinden mallarını almakla kalmıyor, aynı zamanda haksız yere paralar da topluyorlardı.

Örneğin; Borlu Kadısı Veli ile ilgili olarak şu kayıt bulunuyordu:

> "... Devir memnu iken, devre çıkub kariye be kariye gezüb müft ve meccana yemek ve sair zahirelerin aldığından gayrı ikişer defa devredüb her kariyeden binbeşyüz akçelerini aldığından maada ahırlık namına birer koyunların alub ve tekalif vaki oldukda kendisü için dörder bin akçelerin alub ve hüccet vaki oldukda her hüccete onar guruşların ve imza ettikde beşer guruşların ve hilaf-ı şer üzerine bir nesne sabit ve zahir olmadan bazılarından onarbin akçelerin alub bunun emsali zulüm ve taaddisinin nihayeti olmadığını bildürüb..."[1]

Kadıların büyük yolsuzlukları, ölüm olaylarında gerçekleştirdikleri gözleniyordu. Kanunlara göre birisi öldüğü zaman mirasçıları Kısmet (mirasın paylaştırılması) istemez ve çocukları da vasiye muhtaç değil-

---

Matbaası Ltd. Şti.–İst. 1944. zb 299–Vesika 116.

[1] M. Çağatay Uluçay–a.g.e., s. 133–Dipnot 311; 1075 yılı Manisa Şer'iyye Sicilleri.

lerse kadıların ve naiblerin zorla Kısmet yapmamaları gerekiyordu. Oysa kadılar ve naibler devre çıktıklarında kabristanları geziyor, mezarları kontrol ediyor, yeni ölümleri saptayarak bunların yakınlarından zorla 'Kısmet resmi' alıyorlardı. Kısmet isteyenlerden ise, tarifenin çok üzerinde meblağlar talep ediyorlardı. Bu durum bir fermanda şöyle belirtiliyordu:

> "... Ve siz ki kadılarsız nahiyelerinüzü iltizama vermeyüb ve bir canibden naiblerinin Voyvoda ile müttefik olub gezüb reayanın koyun ve kuzu ve yağ ve bal ve arbasın alduğunuzdan maada, her kariye ve kasabaya geldiğinizde yeni makberleri (mezarları) defter edüb (kaydedip) ve kefereden mürd olanlardan birkaç guruş almayınca defne izin vermeyüb müteveffanın muhallefatını yazub ikiyüz akçe değer esbabı bin ve binbeşyüz akçe tutub ve beğendiğiniz esbabı çöküb alub ve sizden mukaddem kadı olanlar bu defa kısmet eyledüğü müteveffa içün kısmet-i adile adlamıştır, Rüsum-u kısmete gadreylemişiz deyu tekrar ikişer üçer kerre kısmet alunmağa..."[1]

İstanbul'a Diyarbakır'daki naiblerden de toplu şikayet mektupları yağıyordu. Bu mektuplarda naiblerin soygunlarından bahsediliyordu. Ayrıca bu naiblerin su yollarının yataklarını çevirip üzerine değirmenler kurdukları, halkı susuz bıraktıkları bildiriliyordu.

Bozok Sancağından bildirildiğine göre eski kadıların mührünü taklit eden bir Naib, sahte hüccetler yazarak bir çok kişiden 'hüccet akçesi' topluyordu.

Merkezî otoritenin giderek zaafa uğraması, yerel güç odaklarının durmadan gelişerek otorite oluşturmaya başlaması, ehl-i örf'ün yerel otoritelerle işbirliği tesis etmeleri ve nihayet bunların tümünün eşkıya ile işbirliği yapması, ehl-i şer'i de derinden etkiliyordu.

---

[1] M. Çağatay Uluçay–a.g.e., s. 208, Vesika 37.

Kadılar ve naibler her şeyden önce yakın temas halinde bulundukları ehl-i örf'ün etkisi altında kalıyor ve onlarla adeta çeteleşerek mafios uygulama ve eylemleri paylaşmaya başlıyorlardı.

"Kasabâ-i Akhisar-ı Saruhan'da (...) Kadı olan Seyyid Muharrem celb-i mal içün havasına tabi Poyrazoğlu demekle maruf Ebubekir nam Sipahi ile yekdil ve yekcihet olub ve her emirde vaki olan tekâlif-i örfîyye ve Şakka'da mezburu fermandan ziyade istedikleri kadar akçe konub? Reayaya Salyane ve cebra tahsil edüb eklû bel' eylediklerinden maada tezvic ve tezevvüc umuruna dahi gayet müşkül olub akd-i nikah mahallinde mani-i Şeriyyesi vardır deyu Kadı-i mezbur dört beş guruş almadıkça izinname vermeyüb ve mezburan Ebubekir ve Ferhad rüşvet almadıkça akd-i nikah mümkün olmayub.."[1]

Ancak ehl-i örf ile ehl-i şer her zaman bu denli hafif suçlar işlemek amacıyla işbirliği yapmakla kalmıyordu. Kimi zaman da her iki taraf anlaşarak; eşkıyadan korkup kaçan halkın malına, mülküne el koyuyor, onları yerlerinden yurtlarından ediyorlardı.

"... eşkıya ve ehl-i fesad dahi yüz bulub fırka olub anlar dahi bir taraftan reaya ve berayanın üzerine müstevli olub fevk el had zulüm ve taaddi eylemekle reaya ve beraya yerlerinde karara mecal olmayub bizzaruri firar ve terki diyar eyledikleri ecilden nice kariyeler harab ve viran olmağın bazı Beyler ve Kuzat ve Müderrisin ve Müteferrika ve Çavuş ve Bölük halkı ve Yeniçeri ve Kapucu ve sair Kul taifesinden ve erbabı Timar ve Vilayet halkından hasılı kudreti olanlar ehl-i reayası firar eylemiş kariyelere mülkü mevrusları gibi mutasarrıf olub ve eda eyledikleri yerlerde evler ve ahurlar bina edüb çiftler ve kullar ve hidmetkârlar ve koyun ve sığır getürüb müstakil çiftlik etmekle anların havfinden reayası yerlerine varmağa kaadir olmayub..."[2]

---

[1] M. Çağatay Uluçay– a.g.e., s. 138, 139; Dipnot 314.

[2] M. Çağatay Uluçay–a.g.e., s. 209–Vesika 37.

Sorun bununla da bitmiyordu. Kimi zaman kadılar ve naibler tek başlarına, kimi zaman da diğerleriyle birleşerek halkı kendi topraklarında hiçbir bedel ödemeden zorla çalıştırıyorlardı.

Kadılar ayrıca, yerelde başlarına buyruk hareket ediyor, cüretlerini durmadan arttırıyorlardı. Hatta bazan, padişahın verdiği timarları sahiplerine teslim etmiyor, kendi istedikleri veya kişisel çıkarlarına uygun buldukları şahıslara veriyorlardı.

Kısacası, adaleti tecelli ettirmekle yükümlü olan kadılar ve naibler, uyguladıkları mafios yöntemlerle, adalet mekanizmasını adeta felç ediyor; hırsızlık ve yağmacılıkta MAFİA'laşan ehl-i örf ve eşkıyalık yapan suhte ve levendlerden geri kalmıyorlardı.

• ***Tüm bu oluşumları Mafios Toplum Yapısı bağlamında irdeleyip analiz eder misiniz?***

Öncelikle bir hususun altını çizmek gerekiyor. Hiçbir sosyal olay tarih süreci içinde, önceki ve sonraki olaylardan soyutlanıp, kendi sınırlı boyutları içinde tek başına değerlendirilemez. Özellikle büyük sosyal olaylar ve oluşumlar, tarihsel süreçte cereyan eden sonraki olaylara mutlaka kaynaklık eder veya etki yapar. Dahası... Sonraki olayları şekillendirdiği gibi, toplumsal belleği ve toplumsal alışkanlıkları derinden etkileyerek yeni oluşumların ve olayların kaderini de belirleyebilir.

Toplumsal tarihimizin her alanda en önemli olaylarından biri de kuşkusuz, Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. Yüzyılını şekillendiren Celâlî isyanları sayılır.

Celâlî isyanlarının nedenlerini ve sonuçlarını bütünüyle inceleyip irdelemek, elbette ki bu kitabın öncül konusu olamaz.

Mafios Toplum Yapısı bağlamında Celâlî isyanlarının ortaya çıkardığı üç temel oluşumu ele alıp analiz etmek ise kaçınılmaz bir görev niteliği taşıyor.

Bu olgulardan birincisini Osmanlı askerî ve sivil bürokrasinin MAFİA'laşması, ikincisini 'ayrıcalıklı-koruyan-korunan' oluşumunun bu dönemde ön plana çıkarak belirleyici bir nitelik kazanması, üçüncüsünü de mafios yapılanma dışında, bir toplumun bütünüyle ve tam anlamıyla ve çift taraflı olarak şiddete maruz kalması teşkil ediyordu.

Birinci olgu ele alınıp irdelendiğinde ortaya şu tablo çıkıyordu.

Kuruluşuyla birlikte, devlet; siyasî, ekonomik ve askerî yapısını tam anlamıyla 'ayrıcalıklar' üzerine inşa etmiş bulunuyordu.

Toprağın işlenmesini ve vergi toplama yöntemini –geniş çapta– timar, zeamet ve has'lar oluşturuyordu. Bunlar zaten başlıbaşına 'ekonomik ve askerî' ayrıcalık anlamına geliyordu. Merkezî otoritenin zaafa uğraması; özellikle de asayişin yok olması, ekonomik çöküntüyle birleşiyordu. Böylece, Timarlı Sipahiler ve zaimler, yerelde ayrıcalıklı güç odağı haline geliyordu. Bu güç odakları başlangıçta devlet adına hareket ediyordu. Sonraki aşamalarda durum daha da kötüleşince, kendi hesaplarına çalışıyor, devlet otoritesini yok sayıyorlardı. Dahası... Eşkıyalarla ve yasadışı güçlerle işbirliği yaparak servetlerini arttırmaya, bir başka ifadeyle güçlerine daha da güç katmaya yöneliyorlardı. Bunu yaparken de ayaklanan levend ve suhtelerle işbirliği yapıyor, onları bir bakıma beylerbeyleri ve sancakbeyleri adına koruma altına alarak tetikçi gibi kullanıyorlardı.

Sancakbeyleri ve beylerbeyleri adına devlet işlerini yürüten ve ehl-i örf adı verilen asker ve sivil bürokrasi de Timarlı Sipahiler gibi davranıyordu. Ancak bunlar mal-mülk edinmekten çok, beylerinin adına bu işi yapıyor, bu arada kendi çıkarlarını da gözetiyorlardı. Üstelik, korumaları altına aldıkları eşkıyaları da kaba kuvvet unsuru tetikçiler olarak kullanıyorlardı.

Keza MAFİA'laşan diğer bir grubu da adalet görevlileri oluşturuyor-

du. Kadılar ve naibler, namuslu halkın tutunabilecekleri son devlet kurumunu oluşturuyordu. Ne ki adalet görevlileri de yasalardan aldıkları 'ayrıcalıkları' kötüye kullanmaya başlıyorlardı. Bununla da kalmıyor, korumaları altına aldıkları 'kaba kuvvet erbabını' ve yasadışı güçleri toplumun üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanıyorlardı.

Daha önceki zamanların 'ayrıcalıklı' grupları ve örgütleri gibi bu dönemdeki ayrıcalıklılar da 'ayrıcalık sahibi olmayanlar' tarafından gıpta ile izleniyor ve özellikle yoksul ve işsizleri cezbediyordu. Zira bu ayrıcalıklı gruplara dahil olamayanlar, onların koruması altına giremeyenler tek başlarına ve savunmasız kalıyorlardı. Savunmasız kalmak ise can ve mal güvenliğinden yoksun bulunmak anlamına geliyordu. Devlet kapısında horlanıyor, eşkıya ve soyguncuların olduğu gibi MAFİA'laşan devlet görevlilerinin de tasalluduna ve saldırılarına maruz kalıyorlardı.

Yani bir taraftan devletin yasalarla ayrıcalığa kavuşturulmuş olan 'dokunulmaz' durumdaki asker ve sivil kadroları MAFİA'laşırken, diğer taraftan yasadışı 'korumacı' bir konum kazanıyor, suç işleme koşuluyla koruması altına girenler ise onlara yasadışı alanda daha fazla güç ve etkinlik kazandırıyordu.

16. Yüzyılda yaşanan Celâlî isyanlarının belirgin olgularından biri de toplumun tümüyle ve tam anlamıyla şiddete maruz kalması, terörize olmasıydı. Çekinmeden kaba kuvvete başvurulan bu devirde, bir yandan eşkıya takımı diğer yandan devlet, şiddet uyguluyordu. Halk ise iki taraflı şiddete maruz kalıyordu ve siniyordu. Şiddete başvuran grupların başında yer alan asiler ve eşkıyanın halkı terörize etmesi; Mafios Toplum Yapısı'nın önemli bir unsurunu teşkil ediyordu. (Mafios Toplum Yapısı bağlamında şiddet ve terör olgularını daha sonra ayrıca irdeleyeceğiz. –M. Çulcu)

Bütün bu oluşumlar, 16. ve 17. yüzyılla sınırlı kalmıyordu. Devletin, yönetimin, toplumun ve sistemin temel unsurlarının MAFİA'laşması, bu

yüzyıllarda toplumun temel hücrelerine nüfuz ediyor, yerleşip orada kalıyor ve sonraki yüzyıllarda koşullar elverdikçe, aynı etkinlik ve şiddetle su yüzüne çıkıyordu.

Kaldı ki 'ayrıcalıklılar-koruyanlar-korunanlar' olgusu bununla da sınırlanamıyordu. Sonraki süreçte ortaya 'Âyânlık müessesesi' çıkıyordu ki bu da çok önemli bir 'mafios kurum' niteliği taşıyordu. Bir başka ifadeyle 'mafios yapılanma' geleneğinin devamını sağlıyordu.

Karayazıcı'dan Kuyucu Murad'a

• ***Celâlîler konusunu daha somut örneklerle irdeleyerek sonuçlandırmakta fayda var.***

'Celâlî ayaklanması' adı verilen bu sorun, elbette ki 'sadece bir neden'e dayanmıyordu. Bu ayaklanmada –ki olaya ayaklanma veya isyan demek daha doğru olur. Zira sosyal nedenlerden kaynaklanan olay, Anadolu genelinde çeşitli şekavet örnekleri oluşturuyor ve sergiliyordu– çeşitli nedenler rol oynuyordu. Bu nedenlerden birini de –en somut olanını– Haçova Meydan Savaşı'nda cereyan eden gelişmeler teşkil ediyordu.

1596 yılında, Macaristan Seferi sırasında Eğri kentinin batısında, Haçova (Keresteş) adı verilen yerde, Habsburg ordusuyla Osmanlı birlikleri karşı karşıya geliyordu. Osmanlı Padişahı 3. Mehmed bu sırada orduya kumanda ediyordu. Bu nedenle otağını da savaş meydanına kuruyordu.

Habsburg askerleri savaşın ilk günü (24 Ekim), duruma hakim olu-

yor ve Osmanlılara karşı belirgin bir üstünlük sağlıyordu. Sadrazam Damad İbrahim Paşa (Nevşehirli değil), Habsburg ordusunun güçlü kanadının karşısına, zayıf donanımlı Anadolu askerlerini koyuyordu. Nitekim savaşın ikinci günü Osmanlılar daha da zor duruma düşüyor; Padişah kumandayı, eniştesi olan Damad İbrahim Paşa'ya bırakarak geri çekiliyordu. O akşam karanlık basarken Habsburg askerleri, Osmanlı ordugahına yaklaşıyor ve ganimet toplamaya başlıyordu. Buna karşılık Rumeli sipahileri güneye çekiliyor, eşyalarını da birlikte götürüyordu. 'Asker-i islamın dört bölükde biri gitmiş idi ve firar etmiş idi.'[1]

Üçüncü gün ise beklenmedik bir gelişme yaşanıyor, Hatvan'daki yedek orduya komuta eden Cağalazâde Sinan Paşa, emrindeki Kırım Tatarlarını savaş meydanına sürüyordu. Avusturya askerlerinin Padişahın otağına yaklaşıp yağmaya başladıkları bir sırada Tatar süvarileri savaş meydanına 'adeta bir kılıç gibi' dalıyor, çevik atlılar toparlanmaya fırsat bulamayan binlerce Hristiyanı son neferine kadar katlediyordu.[2]

Bunun üzerine Sultan 3. Mehmed; sadece kendi yaşamını değil, Osmanlı ordusunu da kurtaran Cağalazâde Sinan Paşa'yı Sadrazam yapıyor, eniştesi Damad İbrahim Paşa'yı ise azlediyordu. Ne ki, Cağalazâde Sinan Paşa sadece bir ay sadaret makamında kalabiliyor, kısa süre zarfında o da görevden alınıyordu.

Ancak daha savaş meydanındayken aldığı bir karar ve gerçekleştirdiği icraat, Sinan Paşa'nın adının Celâlî İsyanları ile anılmasına neden oluyordu.

Sadrazam Sinan Paşa, zaferin kazanılmasının ertesi günü, orduyu toplatarak sayım yaptırıyor, bu sayım sonucunda 30 bin askerin firar ettiği anlaşılıyordu. Bunun üzerine Cağalazâde bir duyuru yaparak, üç

---

[1] Tarih-i Naima, ikinci baskı, 1. cilt, Tabhane-i Amire, İst. 1280.

[2] Naima, a.g.e., C. 1, s. 160, 161, 162.

gün içinde orduya dönmeyen firarilerin, yani; zeamet ve timar sahipleri ile neferlerin dirliklerinin kesileceğini bildiriyordu. Sadrazam ayrıca firarilerin, bulundukları yerde idam edilmeleri hakkında ferman çıkarıldığını da duyuruyordu.

Sinan Paşa'nın icraatları bununla da kalmıyordu. Savaş sırasında Padişahın çadırında bulunan Müteferrika Yunus Ağa'yı, bir bölük ağasını, yiğitçe vuruşan bazı seçme askerleri (boyunlarını vurdurarak) idam ettiriyordu.[1]

Cağalazâde daha sonra 'firâr ve firârî' meselesini istismar ederek, günah sahipleri kadar (hasmı ve rakibi olan) günahsızları da katl ve idam ettiriyordu. Böyle davranmasının ana nedenini ise, idam edilenlerin mal ve mülklerine el konulması konusundaki hırsı oluşturuyordu.

> "Bundan sonra bunca maktu' ül asker haif tekellüf (korkakça avuç açmak-dilenmek) içün cihanı taif olmağa bile kaadir olmayub can havfına düşmekle ehl-i telbise (hilekâra) bir kapu açılub cihanyan mübtelâyı muhannet olub aharr-ül âmir (daha fazla ümera-subay) ekseri firâr edüb Anadolu diyarında cemiyet ve Celâlî taifesi bilzarure onlardan zuhur eyledi."[2]

Naimanın tüm açıklığıyla ortaya koyduğu gibi Cağalazâde'nin henüz savaş meydanında aldığı kararla, ordunun üst düzey pek çok (mansıb sahibi) subayı firar ederek Anadolu'ya geçiyor ve burada zaten faaliyette bulunan eşkıya çetelerine katılıyordu. Böylece suhte, levend ve çiftbozan başıbozuk genç köylülerin başlattığı eşkıyalık, subay kadrolardan destek buluyor, hızla tırmanıp yaygınlaşarak merkezî otoriteyi tehdit etmeye yöneliyordu.

Gerçi çok kısa bir süre içinde Cağalazâde Sinan Paşa Sadaret maka-

---

[1] Naima, a.g.e., C. 1, s. 165.

[2] Naima, C. 1, s. 165.

mından azledilerek yerine yeniden Damad İbrahim Paşa Sadrazam oluyordu. Ama, Anadolu'da da ok yaydan çıkmış bulunuyordu. Her tarafta eşkıya çeteleri kol geziyor, çeşitli nedenlerle eşkıya ehl-i örf ve ehl-i şer'den destek buluyor, eşkıya çeteleri yer yer –adeta– ordulaşmaya başlıyordu. Buna paralel olarak kimi eşkıya reisi büyük şöhret kazanıyor, bu şöhret ise çevresine toplanan eşkıyanın sayısını günden güne arttırıyordu.

Şöhreti zirveye çıkan eşkıya reislerinin başında ise Abdülhalim Karayazıcı yer alıyordu. Abdülhalim Karayazıcı aslında, ehl-i örf içinde yer alan bir sima idi:

> "Eşkıyanın pîri Karayazıcı demekle şöhret bulan Abdülhalim nam bedbaht idi ki, Beylerbeyiler yanınca gâh sekbanlık ve gâh subaşılık ile sürünür iken... "[1]

Karayazıcı Haçova Savaşı'nın cereyan ettiği 1596 yılında (Sivas ve Malatya) Sancakbeyliğine vekalet ediyordu. Bu sırada merkezî yönetim onu, Tarsus –Silifke bölgesindeki suhte ayaklanmasını bastırmakla görevlendiriyordu. Karayazıcı bölgede iken, bağlı olduğu Sancakbeyi'nin görevden alındığını öğreniyordu. Bu durumda Karayazıcı ile adamlarının da işlerine son veriliyordu. Bundan sonra, bir başka Sancakbeyi'nin yanına giderek aynı düzeye yükselme umudu bulunmadığını düşünen Karayazıcı, mevcut çetelerden birine katılarak kısa sürede eşkıya reisliğine yükseliyordu.

Karayazıcı sadece eşkıyayı çevresine toplamakla kalmıyordu. Aynı zamanda Haçova firarîleri ile; İstanbul'da ayaklanıp da yeniçeriler karşısında tutunamayarak Anadolu'ya geçen sipahileri de çetesine katıyordu. Böylece Karayazıcı kısa zamanda ciddi çapta eğitimli bir 'Celâlî ordusu' kuruyordu:

---

[1] Naima, a.g.e., C. 2, s. 3.

"Ordusu için gerekli hayvan yemini sağlamak için köyleri yağmalarken kullandığı 'her sakaldan bir kıl' sözü, bir tür eşitlikçi zorbalığın işaretiydi."[1]

Hiç şüphe yok ki; Karayazıcı başarılı bir kumandan sayılıyor, bu vasfı nedeniyle saygı görüyordu. Karayazıcı lâkabı, Halep Paşası'nın yanında yazıcılık yapmasından kaynaklanıyordu. Kendisi Türk kökenliydi. 'Kısa boylu, esmer ve çolaktı...'[2]

Ama tüm bunların ötesinde, adamlarının ona sadakatle bağlanmasında en önemli rolü, Karayazıcı'nın tam anlamıyla bir 'fetâ' olması oynuyordu. O, 'fetâ' olmanın hakkını veriyor ve bir 'fetâ' gibi davranması nedeniyle de adamlarının üzerinde etkinlik ve belirleyicilik kazanıyordu.

Nitekim, Karayazıcı'nın fetâ özelliği, William J. Griswold tarafından şöyle vurgulanıyordu:

"Yaşamı boyunca korkusuzluğuyla, bitip tükenmek bilmeyen gücüyle, neyi var neyi yoksa askerleriyle paylaşan cömert kişiliğiyle ün yapmıştı. Dinine derinden bağlı olmuş olabilir. Adamlarına, Allah'ın kendisine ululuk vaadettiğini söylediği biliniyor ama, bundan öte bir iddiada bulunmuş görünmüyor."[3]

Yazarın bu satırları gerçek anlamda bir fetâ'yı tarif ediyor; Karayazıcı'nın gücü ve etkinliği bu tanımlamaya göre onu, sıradan bir eşkıya konumundan çıkarıyordu. Diğer yandan, böyle bir fetâ'nın reisliği altındaki eşkıyayı da, sıradan eşkıya olmaktan çıkararak Fütüvvet ehli konumuna getiriyordu. Kısacası Karayazıcı ve adamlarının oluşturduğu grup

---

[1] Anadolu'da Büyük İsyan, 1591-1611, William J. Griswold, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst., 2000, s. 20; dipnot no. 10, Peçevi, C. 2, s. 253.

[2] W. J. Griswold, a.g.e., s. 19.

[3] W. J. Griswold, a.g.e., s. 30.

bir 'çete'den çok, 'ayrıcalıklı' bir 'birlik' ve hatta 'koruyanlar-korunanlar' bağlamında, ayrıcalıklı bir kurum durumuna geliyordu.

Kaldı ki, Karayazıcı'nın meydana getirdiği bu birlik, haydutluk ve çapulculuk yapmaktan çok, Osmanlı sistemi içinde reislerinin (Karayazıcı'nın) sahip oldukları ve sonra yitirdikleri pozisyonu, kuvvet kullanarak yeniden elde etmelerini ve sisteme katılmalarını sağlamayı amaçlıyordu.

Bu çerçevede Karayazıcı, tıpkı bir mafioso gibi hem ayrıcalık kazanıyor, hem de 'yasadışı yöntemler' uygulayan bir haydut konumundan uzaklaşarak yerelde mafios bir güç odağı meydana getirmeye yöneliyordu. Bu bağlamda adamları da bir 'çete' oluşturmaktan çok bir 'mafios/eşkıya çıkarbirliği' görünümü yansıtıyordu. Kaldı ki, kariyeri itibariyle de Karayazıcı, mafios bir portre çiziyordu.

Diğer taraftan Karayazıcı iyi bir asker, hatta Bölükbaşı (askerlerin başı, örgütleyicisi) olduğu için Anadolu'daki sosyal katmanlara kolaylıkla girip çıkabiliyor, ilişki kurup nüfuz edebiliyordu. Bu nedenle çevresine sadık adamlar toplayabiliyor, buyruğu altındaki silahlı birliklerin hizmetlerini, gereksinim duyan Sancakbeylerine kiralayabiliyordu:

> "...Konsolos Andolo, Osmanlıların tayin ettiği yeni Sancakbeyine karşı yerini korumasına yardımcı olmak amacıyla Yafa Sancakbeyine 300 arkabüzlü asker (sekban) kiraladığını bildiriyor."[1]

Bu dönemde yerel güç odakları konumunda bulunan 'etkinler' mafios bir davranış sergiliyorlardı. Örneğin; uzak eyaletlerde mansıbı bulunan Osmanlı subayları (sancakbeyleri – zeamet ve timar sahipleri) yerlerine, bir başkası tayin olunup da mansıpları ellerinden alındığında... Yeni geleni yıldırıp, görev mahalline ulaşmadan kaçırmak ve mansıbını

---

[1] W. J. Griswold, a.g.e., s. 20.

korumak amacıyla eşkıya çetelerine başvururarak para ödüyor; yeni mansıp sahibine karşı zorbalık yapmaları yönünde onlardan yararlanıyorlardı. Sadece bu tür durumda değil, çeşitli uyuşmazlıklarda da Celâlî eşkıyası rol oynuyordu.[1]

Karayazıcı bu yönden de öncülük yapıyor, ehl-i örf içindeki çekişme rekabet ve husumette aktif olarak roller üstleniyordu.

Merkezî yönetim Karayazıcı'nın yine de; gittikçe güçlenmesinden ve yerelde etkinleşmesinden, büyük bir rahatsızlık duyuyor, bu 'eşkıya reisinin' gücünü kırmak amacıyla askerî bir kuvvet hazırlayarak Hüseyin Paşa'yı üzerine gönderiyordu.

Daha önce Habeş eyaletinde Beylerbeyilik yapan ve göreve tayin edildiği sırada Karaman'da bulunan Hüseyin Paşa; daha önce karşılaştığı kötü muamele nedeniyle merkezî yönetimin emrini dinlemiyor, Karayazıcı ile savaşmayı reddediyordu. Bununla da yetinmiyor, bulunduğu yörede merkezî otoriteyi pekiştirmek yerine, Karayazıcı'ya katılarak merkeze başkaldırıyordu. Karayazıcı da Hüseyin Paşa'yı kabul ederek Karaman'da başkaldırısını destekliyordu. Böylece Karayazıcı ile Hüseyin Paşa'nın kuvvetleri 20 bin sekbana ulaşıyordu.

Karayazıcı ve Hüseyin Paşa ortak bir strateji oluşturuyordu. Buna göre önce Doğu Anadolu'da kolay ulaşılamayacak bir 'kurtarılmış bölge' oluşturarak, merkezî yönetime karşı burayı elde tutmayı ve zaman kazanmayı amaçlıyorlardı. Planlarına göre; onlar burada beklerken, Osmanlı topraklarında daha büyük ayaklanmalar meydana gelecek (Örneğin; Eflâk ve Erdel'de olduğu gibi), merkezî yönetim, gücünü ve varlığını buralarda tüketerek zayıflayacak ve bir belayı başından defetmek için de iki asi ile uzlaşmak zorunda kalacaktı. Böylece Hüseyin Paşa ile Celâlî Karayazıcı hem astları, hem de askerleriyle birlikte Osman-

---

Naima, a.g.e., C. 2, s. 3.

lı sistemi içinde yeniden saygın bir konum elde edebileceklerdi.

Ne ki, evdeki hesap çarşıya uymuyor, Karayazıcı ile Hüseyin Paşa Osmanlı kuvvetleri tarafından Urfa Kalesi'nde kuşatılıyordu. Kuşatma kuvvetlerine Sinan Paşazâde Mehmed Paşa kumanda ediyor, Osmanlı askerlerinin arasında Yunanistan, Arnavutluk, Slovenya ve Macaristan'dan gelen dönmeler ile Şam askerlerinin arasına sızan firarîler de bulunuyordu.[1]

Osmanlı kuvvetleri kaleye hemen saldırmıyordu. Aksine devlet, Karayazıcı ile bir pazarlığa girişiyordu. Bu pazarlık sonucu Abdülhalim Karayazıcı, Hüseyin Paşa'yı devlete teslim ediyordu. Merkezî yönetim bakımından Hüseyin Paşa, Karayazıcı'dan daha büyük önem taşıyordu. Zira onun başkaldırısı, bürokrasi ve ümera arasında kötü bir örnek oluşturuyordu. Nitekim, merkezî yönetim, Hüseyin Paşa'yı teslim alarak İstanbul'a getiriyor, burada (Siyaset Meydanı'nda) halka açık olarak 'ince işkence yaptırılıyor'du. Bu işkence gösterisi İstanbul'da pek geniş yankı yapıyor, kentteki yabancı ülke temsilcileri bile 'işkence gösterisine' davet ediliyor, işkenceden sonra da Hüseyin Paşa, emsallerine ibret olacak şekilde katlediliyordu.[2]

Hüseyin Paşa'yı devlete teslim eden Celâlî şefi Karayazıcı, zaman kazanarak önce Urfa Kalesini onarıyor; fakat Serdar Mehmed Paşa'nın kendisine karşı yeni bir kuvvet oluşturduğunu haber alıyordu. Bunun üzerine kaleden çıkarak kuzeye yöneliyor, Osmanlı kuvvetlerinden kaçarak 1600 yılında Sivas yöresine geliyordu. Bu arada da bir punduna getirerek Mehmed Paşa'yı pusuya düşürüyor ve onu kolundan yaralıyordu. Mehmed Paşa yine de yılmıyor, Karayazıcı'yı izlemeye devam ediyor, bu kez de atı vurularak düşüyor ve bacağından yaralanıyordu.

---

[1] W. J. Griswold, a.g.e., s. 23.

[2] W. J. Griswold, a.g.e., s. 25.

Mehmed Paşa böylece hem askerî, hem de fizikî bakımdan çöküntüye uğruyordu.

Bunun üzerine Padişah'ın İstanbul'daki danışmanları –ki aralarında Karayazıcı'dan rüşvet alanlar da bulunuyordu– İran tehlikesini de gözönüne alarak, savaşta yenilmeyen Celâlî reisini, rüşvetle yola getirmeyi Padişah'a telkin ediyorlardı.

Padişah da bu telkinleri dikkate alıyor, bir ferman çıkararak kendisini Amasya'ya Sancakbeyi olarak tayin ediyordu. Karayazıcı 1600 yılının Haziran ayında Amasya'ya gidiyor ve burada 6 ay kalıyordu. Bu 6 ay boyunca Karayazıcı Amasya'da tam bir 'yerel güç odağı' meydana getiriyor ve istediği gibi hareket ediyordu. O, hiçbir aristokratik niteliğe sahip bulunmuyordu. Sadece Deli Hasan adlı kardeşiyle Küçük adlı oğlu vardı. Ancak elinin altında tuttuğu silahlı adamları ve otoritesini kendisiyle paylaşan merkezî yönetim sayesinde bir hükümdar gibi davranıyordu.

Bu süreçte, Urfa kuşatması sırasında bir eşkıya gibi hareket eden Sinan Paşazâde Mehmed Paşa görevden alınıyordu. Yasadışı uygulamaları nedeniyle –6 ay sonra– Karayazıcı Amasya'dan Çorum Sancakbeyliğine tayin ediliyordu.

Gittiği yerlerde asayişi ve güvenliği sağlamaktan çok, halk üzerinde kendi otoritesini gösteren Karayazıcı bir bakıma yöredeki ehl-i örf ve ehl-i şer üzerinde de otoritesini tesis ediyordu. Yargılamayı kendisi yapıyor, kararı kendisi veriyor, infazı da yine kendisi gerçekleştiriyordu. Üstelik tüm bunları yasadışı bir konumda değil, yasal çerçevede yapıyordu. Bu nedenle Karayazıcı tam anlamıyla mafios bir önder ve 'yerel güç odağı' konumunda bulunuyordu.

Nitekim, merkezî otoriteye karşı gerçek yüzünü göstermekte de gecikmiyordu.

1600 yılının Aralık ayında İçel'de büyük bir suhte ayaklanması baş gösteriyor ve merkezî yönetim Karayazıcı ile adamlarının bölgeye sevkedilerek bu ayaklanmayı bastırmasını istiyordu. Ne ki sekbanları gibi Karayazıcı da emri dinlemiyor ve bölgeye gitmeyi reddediyordu. Onun yerine tekrar yasadışı yaşama geçiyor, el altından yürüttükleri şekaveti açıktan yapmaya başlıyordu. Kısa süre içinde de Anadolu'daki yaşamsal nitelikli ticaret yollarını denetim altına alarak etkinliğini batıya kaydırmak üzere girişimlerde bulunuyordu.

Karayazıcı'nın bu hareketi, merkezî yönetimi iyiden iyiye rahatsız ediyordu. Buna bağlı olarak da İbrahim Paşa ile Sokolluzâde Hasan Paşa Karayazıcı'yı durdurmak ve yok etmekle görevlendiriliyordu. Ancak İbrahim Paşa bu işin şerefini tek başına sahiplenmek amacıyla Sokolluzâde'yi beklemeden, Kayseri'de Karayazıcı'nın karşısına çıkarak boy ölçüşüyordu. Karayazıcı kendisine aman vermeden bozguna uğratıyor ve 30 bin kişilik bir kuvvetle Elbistan'ın üzerine yürüyordu. Diğer taraftan Sokolluzâde Hasan Paşa da onu durdurmak üzere Elbistan'a geliyor ve Karayazıcı ile Sepedlu (Sepedli) denilen yerde karşılaşıyordu. Taraflar kanlı bir çatışmaya girişiyor, savaş bir gün boyunca devam ediyor ve fakat Karayazıcı her şeyini savaş meydanında bırakarak kaçmak zorunda kalıyordu.[1]

Bozguna uğrayan Abdülhalim Karayazıcı geriye kalan kuvvetlerini de alarak Doğu Karadeniz sahillerine kaçıyor ve Samsun yakınlarında, Canik Dağlarına sığınıyordu. Bir süre buralarda kalıyor, şekavete devam ediyor, nihayet 48 yaşındayken eceliyle yaşamını yitiriyordu.

Kardeşi Deli Hasan, Karayazıcı'nın yerine geçerek, reisliği ele alıyordu. Ayrıca, Karayazıcının adamları Şahverdi, Yularkesti ve Tavil adlı üç adamı da kendi çetelerini kurarak Celâlî hareketini hem güçlendiriyor,

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, C. 14.

hem de etkinleştirerek yaygınlaştırıyordu. Bu çete reisleri, ölümünden sonra Karayazıcı'nın cesedini parçalara ayırıyor ve her parçayı –Osmanlı kuvvetlerinin eline geçip de aşağılanmasın diye– ayrı bir yere götürerek gömüyorlardı.[1]

Karayazıcı'nın ölümünden sonra mirascıları Canik Dağlarından çıkarak dört bir yana yayılıyordu. Bu kuvvetler önce Diyarbekir'den Tokat'a yürüyen Sokolluzâde'nin eşyalarını taşıyan kervanı vurarak yağmalıyordu. Hasan Paşa Tokat Kalesi'nde kuşatılıyordu. Padişah bunun üzerine Sokolluzâde'nin yerine Diyarbekır Valisi Hadım Hüsrev Paşa'yı tayin ediyordu. Ancak Hasan Paşa görevden azledilmesi ile ilgili emri duymak istemiyor, haberi getiren bir adamını katlediyor, kendi kardeşini ise huzurundan kovuyordu. Ancak bir sabah, Türk sekbanlarından biri evinin önünde güneşlenen Sokolluzâde'yi tüfekle vurarak öldürüyordu. Bunun üzerine şehir düşüyor ve asiler Tokat'ı yağmalayarak büyük ganimet elde ediyordu. Buradan sağladıkları kazançla daha da güçlenerek teçhiz oluyor ve Anadolu'ya yayılıyorlardı. Şam, Halep ve Maraş'daki askerlerin de Celâlîlere katılmasıyla Deli Hasan'a bağlı kuvvetler ezici bir nitelik kazanıyordu. Kış yaklaştığı için Hüsrev Paşa ve adamları hareketsiz kalıyor, Orta Anadolu'yu koruması için İstanbul'dan gönderilen Vezir Ahmed Paşa ise askerler tarafından Kütahya'da kuşatılıyordu.[2]

Bu sırada Anadolu'da çok sayıda Celâlî reisi ile bunların emri altında sayısız çete faaliyet gösteriyordu. Ama Karayazıcı'nın halefi olan Deli Hasan bunların en önünde yer alıyordu. Deli Hasan Karayazıcı'dan yaşça daha küçük olmasına karşın, son derece iyi bir savaşçıydı.

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 15.

[2] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 15.

Sokolluzâde'ye karşı kazandığı zaferden sonra saygınlığı daha da artan Deli Hasan, Amasya'ya giderek, burada Celâlî reislerinden Karakaş Ahmed ve Rüstem ile buluşuyordu. Bu iki Celâlî reisi de diğerleri gibi, Karayazıcı'nın yanında yetişmiş bulunuyordu. Başlangıçta Karayazıcı ile birlikte şakilik yapan Rüstem ve Karakaş Ahmed de diğer Celâlî reisleri gibi bedelini nakit ve peşin ödeyen yerel güç odaklarının emrine girerek onlara hizmet veriyor, bir bakıma paralı askerlik yaparak kazanç sağlıyorlardı. Bu sıralarda ise Trablusşam Emiri Seyfoğlu Yusuf'a bağlı bulunuyordu.[1]

Gücünü daha da arttıran Deli Hasan, kendisine karşı gönderilen Hüsrev Paşa'yı da savaşarak yeniyor ve Ankara'yı kuşatarak 80 bin kuruş haraç alıyordu. Bu arada Tatar hanlığı için yapılan mücadele nedeniyle Kırımlı Tatar savaşçılarıyla Celâlîler arasında münasebet kuruluyordu. Bu gelişme durumu daha da vahim bir şekle sokuyordu:

> "Hizmet etmek, yenmek ve yağmadan pay almak arzusuyla dolu yüzlerce, hatta binlerce başıboş Anadolulu şimdi başarılı Celâlî önderlerinin yanında yer alıyordu.
>
> Yalnız kazananın yanında yer almak isteyen aç ve işsizler değil, Osmanlı Padişahı'nın güvendiği müttefikleri de kendi hedeflerine ulaşmak için Deli Hasan'a katıldılar. Kırım'da Tatar hanının oğulları arasında süren iktidar kavgası yüzünden Gazi Giray Han'ın kardeşi Selamet ile büyük yeğenlerinden Şahin Giray'a kaçmaktan başka seçenek kalmamıştı. Hanlığı yeniden ele geçirmek için Selamet Giray'ın eğitilmiş bir orduya duyduğu gereksinim Celâlîlerin yardımıyla karşılanabilirdi. Celâlîlere gelince, onlar göçmen Tatar güçlerinin kendilerine kattıkları güç ve artan ünleri dolayısıyla minnet duyuyorlardı."[2]

Merkezî yönetim, yani İstanbul bir kez daha 'yerel güç odakları' kar-

---

[1] W. J. Griswold, a.g.e., s. 30.

[2] W. J. Griswold, a.g.e., s. 32.

şısında acze ve çaresizliğe düşüyordu. Bu nedenle Deli Hasan ile uzlaşma yollarını arıyordu.

Deli Hasan da ağabeyi Karayazıcı gibi, bir şakiden çok, bir mafioso görünümü ve karakteri taşıyordu. O da ağabeyi gibi 'yasal yaşamda saygın bir güç' haline gelmek için mücadele ediyordu. Yasadışı yaşamda gerçekleştirdiği tüm eylemler, merkezî yönetimi uzlaşmaya mecbur etmek ve bu yoldan yasallaşarak 'legal/kabullenilen güç' durumuna gelmeyi hedefliyordu.

Nihayet İstanbul'dan da işaret alınca makbul adamı Şahverdi'yi payitahta göndererek pazarlıklara girişiyordu. Bu sırada bazı olaylar da Deli Hasan'ın işini kolaylaştırıyordu. 1603 yılına girilirken Sadaret makamında Yemişçi Hasan Paşa bulunuyordu. Bir yandan dış tehditler artıyor, diğer yandan başkentte Anadolu Timarlı Sipahileri ayaklanıyor ve kaçan sipahiler Celâlîlere katılıyordu.

Bu gelişmeler nedeniyle Yemişçi Hasan Paşa, Deli Hasan ile uzlaşmaya varıyor, 1603 yılının Nisan ayında onu Bosna'ya Sancakbeyi yapıyordu. Deli Hasan ile Celâlî askerleri merkezî yönetime bağlı olarak verilen emirleri yerine getiriyor, girdiği çatışmalarda samimi olarak vuruşuyordu. Ne ki adı, Gelibolu'daki yasadışı bir olaya karışıyor ve fakat affediliyordu. Ancak Bosna'dan Temeşvar Sancakbeyliğine tayin ediliyordu. Deli Hasan yeni görev yerinde rahat edemiyor, çevreyi de rahatsız ediyordu. Rahatsız olanların başında da Rumeli Beylerbeyi Kuyucu Murad Paşa geliyordu. Merkezî yönetimin üzerinde son derece etkinliği bulunan Kuyucu Murad Paşa'nın telkinleri sonunda Deli Hasan, kardeşinin oğlu Küçük Bey ile birlikte 1606 yılının Nisan ayında idam edilerek öldürülüyordu.[1]

Deli Hasan'ın idam edilmesi, Celâlî gailesini önleyip yatıştıracak

[1] W. J. Griswold, a.g.e., s. 36.

yerde, sorunun daha da büyümesine neden oluyordu. Zira, Deli Hasan'ın Celâlî dünyasındaki mirası üzerinde dört Celâlî reisi ortaya çıkıyordu. Kalenderoğlu, Kara Said, Saçlı ve Tavil (Uzun) Halil adlı bu reisler sadece uzak yerlerde değil; Aydın ve Saruhan gibi Çanakkale Boğazına yakın yerlerde bile terör estiriyor, ortalığı kan, ateş ve ölüme boğuyordu. Bölgede sorun gittikçe büyüyor, güvensizlik ve asayişsizlik Osmanlı İmparatorluğu bakımından ağır bir tehdit oluşturuyordu.

Bunun üzerine merkezî yönetim, eşkıyayı vurmak amacıyla Davud Paşa'yı görevlendiriyordu. Buna paralel olarak İran Seferi'nde, Cağala'ya katılması gereken Anadolu Beylerbeyi Ali Paşa, Anadolu ve Karaman eyaletlerini yakıp yıkmakta olan Tavil (Uzun) Halil'i vurmak üzere Nasuh Paşa'nın askeriyle birlikte hareket etmekle görevlendiriliyordu.[1]

İşin ilginç tarafını ise; eşkıya takibi ile görevlendirilmiş bulunan Nasuh Paşa'nın da 'mafios bir kariyere' sahip bulunması teşkil ediyordu. Aydın Sancağı'nın Güzelhisar kasabasında dünyaya gelen Nasuh Paşa'nın babası, Osman Paşa idi. Bu nedenle kendisine Osman-oğlu da deniliyordu. Osman-oğlu küçüklüğünde 'ilmiyye mesleğine sülûk ettiği halde' kısa süre sonra merkezî yönetime karşı bayrak açıyor ve Aydın dağlarında eşkıyalığa başlıyordu.[2]

Osman-oğlu Aydın yöresinde kasaba ve köyleri basıyor, her tarafı dehşet içinde bırakıyor, hepsinden önemlisi de vergi ve rüsûm toplanmasını engelleyerek büyük sorunlar yaratıyordu. Bununla da kalmıyor, kendisini cezalandırmak üzere gönderilen vali ve mütesellimleri de güç durumda bırakıyordu. Bir keresinde kendisine karşı gönderilen Bostancıbaşına baskın yapıyor, adamlarını katlediyor, Bostancıbaşı ise canını İstanbul'a kaçarak kurtarabiliyordu.

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 55, 56.

[2] İst. Üniv. Ed. Fak. Tarih Dergisi, Eylül 1955, C. VIII, sayı 11-12, s. 201.

Osman-oğlu, merkezî yönetime karşı bu denli saldırgan davrandıktan sonra; bir süre Cezayir'e çekiliyor, daha sonra tekrar Aydın yöresine dönüyordu. Bu dönüşünün hemen ardından, Ocak Ağalarından Yusuf Ağa ile temas kuruyordu. Merkezî yönetim, dağlarda vuruşurak başa çıkamadığı eşkıya ile anlaşma ve uzlaşma yöntemini benimsiyor, bu yaklaşım Osman-oğlunun da işine geliyordu. Nitekim 'yasal yaşama' geçiyor, o sırada açılan sefere 'serdengeçti' olarak katılıyordu. Seferde büyük özveri, kahramanlık ve yararlılık gösteriyordu. Bu nedenle Padişahın 'teveccühünü' kazanıyor, savaştan sonra Paşa rütbesini alarak –bir zamanlar eşkıyalık yaparak haraca bağladığı, yakıp yıktığı– Aydın Vilayetine muhassıl (vergi tahsildarı) olarak tayin ediliyordu.[1]

Ne var ki; onun muhassıllığı sırasında dağlarda –tıpkı bir zamanlar kendisinin yaptığı gibi– mafios/eşkıya kol geziyor, çevreye ateş ve ölüm saçıyor, merkezî otoriteyi yok sayarak yerelde kendi otoritesini egemen kılıyordu. Bunların başında Nasuh Paşa'nın eski şekavet arkadaşları olan Eyüboğlu ve Top Osman geliyordu. Keza Antalya kazasında da Hacı İbrahim Hammaloğlu ve Gözübüyükoğlu eşkıyalık yapıyordu. Ancak Nasuh Paşa kendi yerel otoritesinin üzerinde bir başka otoriteyi kabul etmiyor, yok etmek konusunda kararlı davranıyordu.

Nitekim, Aydın eski muhassılı Kirli İsmail Paşa ile Kethüdâlığını yapan Hüseyin Ağa vasıtasıyla Bayındır kazasındaki köylerden birinde bir ziyafet verdiriyor, bu ziyafete katılan Eyüboğlu hemen öldürülüyor ve adamları Nasuh Paşa'nın kuvvetlerine katılıyordu.[2]

Bunun hemen ardından Boyacı Hacı İbrahim, Hammaloğlu ve Gözübüyükoğlunu da ortadan kaldırıyordu. Böylece Nasuh Paşa bölgede en önemli yerel güç odağı haline geliyordu. Kaldı ki başarısı ödüllendirili-

---

[1] Tarih Dergisi, C. VIII, a.g.e., s. 201, 202.

[2] Tarih Dergisi, C. VIII, a.g.e., s. 202.

yor ve Hamid Sancağı'nda vergilerin toplanması işi de ona veriliyordu. Bunun sonucunda eski eşkıya, Saruhan ve Menteşe sancaklarının da içine dahil olduğu çok geniş bir alana hükmediyordu.

Nasuh Paşa bölgeyi son derece acımasızca yönetiyordu. Şiddet ve gazabından korkan asiler ve eşkıya başkaldıramıyordu. Ancak Paşa, başına buyruk hareket ediyor, vergileri zamanından önce topluyor, muhassıllığının devam etmesi için de devletin önde gelenlerine rüşvet vermekten geri durmuyordu.[1]

Ne ki, Nasuh Paşa'nın olumsuz icraatları merkezî yönetimi hiç ilgilendirmiyor; payitaht sadece, gelen vergi miktarına bakıyordu. Ayrıca hangi yöntemle olursa olsun, bölgede asayişin sağlanması da merkezî yönetimi tatmin ediyor, yönetim Paşa'yı başarılı buluyordu.

İşte bu nedenle Doğu Anadolu'da ve Suriye'de hüküm süren asayişsizliğe karşı Nasuh Paşa'dan yararlanılmak isteniyordu. Nasuh Paşa, Aydın muhassıllığı uhdesinde kalmak üzere Emîr-ül Hac tayin edilerek, 1500 kişilik bir kuvvetle bölgeye gönderiliyordu. Burada Şam Arapları şeyhi, Şeyh Küleyb 4 bin kişilik bir kuvvetle üzerine saldırmak istiyor, Nasuh Paşa Şeyh Küleyb'i Müzeyrib mevkiinde zehirleterek öldürtüyordu. Bu örnek diğer Arap asilerini de sindiriyor, böylece hac yolu güvenliğe kavuşuyordu.[2]

İşte bu Nasuh Paşa, Ali Paşa ile birlikte Celâlî reisi Tavil (Uzun) Halil'i ortadan kaldırmakla görevlendiriliyordu. İki paşa Kütahya ve Konya beylikleri hududunda, Bolvadin'de Tavil Halil'e rastlıyordu. İki Paşa Celâlî'nin, buradaki Obrimas Nehri üzerine Sultan Selim'in yaptırdığı köprüyü kullanmaya cesaret edemeyeceğini düşünüyorlardı. Ancak cüretkâr Celâlî, düşündüklerinden çok daha cesur davranıyor, adamla-

---

[1] Tarih Dergisi, C. VIII, a.g.e., s. 202.

[2] Tarih Dergisi, C. VIII, a.g.e., s. 203.

rıyla birlikte dört nala üzerlerine geliyor, Paşaların askerlerini perişan ediyordu. Askerlerin çoğunu esir eden çete mensupları, bunların Tavil Halil'in önünde başlarını keserek katlediyorlardı. Nasuh Paşa canını, bindiği atın kuvveti sayesinde kurtarıyor, Seydişehir'e kadar kaçıyordu. Asiler Bolvadin'i yakıp yıkıyor, bütün bölgeyi yağma ve tahrip ediyorlardı.

Nasuh Paşa, yenilgiye neden olduğunu ileri sürerek Ali Paşa'yı katlediyor, Konya'ya uğradığı sırada da Mehmed Çavuş'u astırıyordu. Sarayın gazabından korktuğu için de kısa bir süre zarfında Üsküdar'a geliyor, buradan kayıkla Sarayburnu'na geçiyor ve kimseye görünmeden saraya girerek Padişah'ın huzuruna çıkmayı başarıyordu. Nasuh Paşa böylece, kendisine karşı entrika yapılmasını ve yenilginin sorumlusu olarak kendisinin gösterilmesini engelliyordu.[1]

Nasuh Paşa Padişah'a; Anadolu'daki kargaşanın önlenebilmesi için bizzat kendisinin işi ele alması gerektiğini söylüyor, bunun için de Anadolu'ya geçmesini telkin ediyordu. Padişah yanındakilerin muhalefetine rağmen Nasuh Paşa'ya hak veriyor ve bu amaçla Bursa'ya gidiyordu. Ancak, buradan öteye geçemiyor ve İstanbul'a dönüyordu. (Bursa'da asi suhteler ile levendler çok güçlenmiş bulunuyordu.)

Anadolu'daki kargaşa artık, iyice çığırından çıkmış durumdaydı. Öldürülen her Celâlî reisinin yerine, hemen birden fazla eşkıya reisi türüyordu. Kalenderoğlu ile Kara Said, Saruhan'ı tahrip ediyordu. Kınalı, Bursa yöresini tamamiyle ateşe ve vahşete boğuyordu. Muslu Çavuş Silifke'yi karıştırıyordu. Asi Cemşid, Konya'dan Adana'ya kadar tüm geçit ve boğazları kontrolünde tutuyordu.

Ancak en büyük sorun Halep ve Lübnan'da yaşanıyordu.

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 85.

Zira buralarda Kürt Canpolad ile Dürzî Emir Fahreddin'e bağlı aşiret kuvvetleri birlikte hareket ediyorlardı. Bunların Suriye'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız bir devlet kurmalarından endişe ediliyordu.[1]

Canpolad aşiretinin merkezî yönetimin şiddetle karşısında yer almasına, yine Cağala'nın yapmış olduğu bir icraat yol açmış bulunuyordu.

Kürt ailesinin kökeni, Yavuz Sultan Selim zamanına kadar dayanıyordu. Buradaki Kürt aşiretleri, kendi aşiret liderlerinden başka bir otoriteyi ciddiye almıyor, başka bir otoriteye baş eğip bağlanmıyordu. Bu aşiretler kendi ahlak ve hukuk anlayışları çerçevesinde, birbirlerinden de bağımsız, hatta çoğunlukla birbirleri ile de düşman olarak ve mücadele ederek yaşamlarını sürdürüyorlardı. Onların bu ilkel yaşam biçimi aslında, Mafios Toplum Yapısı'nın da ana dayanaklarından birini ve kökenini teşkil ediyordu.*

Bu aşiretler tam anlamıyla birer yerel güç oluşturuyor, aşiret reisleri ise bu odağın merkezinde yer alıyordu.

Suriye'nin Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilmesinden beri, Halep çevresinde ve Kilis Sancağı'nda Canpolad aşireti 'mutasarrıf' bulunuyordu. Gerçi sorun hiç eksik olmuyordu ama, Canpolad aşireti, ayrılıkçı bir tepki göstermiyor, merkezî yönetime bağlı görünüyor ve bu doğrultuda davranıyordu. Nitekim seferlerde, Canpoladların oluşturduğu askeri kuvvetler önemli bir yer tutuyordu.

Ancak bu durum, Cağala'nın Acem Serdarlığına atanmasıyla birlikte değişime uğruyordu. Cağala, (zorunlu olarak) Canpolad Hüseyin'i Halep Valiliği'ne tayin ediyordu. Ancak teâmüle aykırı olduğu için bu tayine karşı çıkıyor, durumu İstanbul'a bildirerek ve 'Sancak mutasarrıfına

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 86.

* Daha sonra bu konu kapsamlı biçimde ele alınıp irdelenecek –M. Çulcu.

eyalet vermek usul-ü mutadeye ve nas-ı kanuna muhalif' diyerek engellemeye çalışıyordu.[1]

Cağala'nın ısrarına rağmen durum değişmiyor, Canpolad Hüseyin Halep Valisi oluyordu. Fakat aralarındaki dostluk hiç de kalıcı olmuyordu.

Bir süre sonra Cağala, İran'dan ricat etmek zorunda kalıyor ve Canpolad Hüseyin'in kuvvetlerine gereksinim duyuyordu. Buna karşılık Canpolad Hüseyin gerekli zamanda askerlerini Cağala'nın kuvvetleriyle birleştirmiyordu. Bunun üzerine Acem Serdarı hiddete kapılarak, Canpolad Hüseyin'i katlediyordu. Bu durum Canpolad aşiretinin büyük tepkisine neden oluyor, Hüseyin'in kardeşi Canpolad Ali, Halep'e çekiliyordu. Ancak bununla da kalmıyor; bir süre sonra Trablusşam Hakimi Seyfoğlu Yusuf'u Trablus'da muhasara edip 'aman dilemesi' sonucu bütün servetini elinden alıyordu. Üstelik kendisiyle görüşüp yeniden dostluk kuruyor, ardından Şam taraflarını yağmalıyordu. Buna karşılık Canpolad Ali, diğer asilerden farklı davranıyor, sadece yerel güç odağı oluşturmakla yetinmiyor, bağımsızlığını ilan ederek bölgeyi yönetmeye başlıyordu.[2]

Canpolad, asker topluyor bunlardan Osmanlı ordusu gibi sekban gücü oluşturuyordu. 16 bin 700 kişilik bir piyade, 18 bin kişilik de süvari kuvveti teşkil ediyor, bunlara maaş ödüyordu. Hassa askeri ve sancak muhafızları da bulunuyordu.

Merkezî yönetimin başı zaten yeterince dertte bulunuyordu. Anadolu'nun dört bir yanında eylem yapan; 'Deli Derviş, Beyzâde, Arnavud Hüseyin, Kum Kapulu Ahmed Bey, Kudüslü Ali, Konyalı Tavil Mustafa Çelebi, Gürz Dündar, Arnavud Süleyman, Tepesi Tüğlü, Deli Arslan,

---

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 86.

[2] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 87.

Deli Kaplan, Kör Hüseyin, Kara Mirahor, Büyük ve Küçük Halil ve Yağmur' gibi Celâlî reisleri ortalığı kasıp kavuruyordu.[1]

Tüm bunların üzerine bir de Canpolad Ali'nin bağımsızlık ilan edecek kadar cüret göstermesi, İstanbul'u iyice rahatsız ediyordu. Bu nedenle de –o sırada sadaret makamına getirilmiş olan– (Kuyucu) Murad Paşa; adına hutbe okutup sikke kestirmeye cüret eden Canpolad Ali başta olmak üzere tüm Anadolu Celâlîlerinin kökünü kazımakla görevlendiriliyordu. Böylece açılan seferin ilk hedefini; 2 Teşrinevvel 1607 günü Toskana Hükümdarı Arşidük Fernand ile görüşerek –bağımsız devlet gibi– bir ahitnâme imzalayan Canpolad oluşturuyordu. Ama... Kuyucu Murad Paşa, bu sefer bağlamında Anadolu'da faaliyet gösteren dönemin tanınmış Celâlî reislerini tasfiye ediyor –askerî önlemler alarak ve ürpertici bir şiddet uygulayarak– yapay da olsa asayişi sağlıyordu.

Kuyucu Murad Paşa'nın uyguladığı yöntemler ile meseleye bakış açısını bütün çıplaklığıyla ortaya koyması bakımından önemli bir örnek oluşturan şu olayı kaydederek konuyu şimdilik noktalamakta fayda var:

> "Bir gün bu manzara-ı dilnîşîn ile sefayâb iken bir sipahinin, atının arkasında bir çocuk bulunduğu halde geçdiğini gördü. Çocuğu huzuruna getirderek nasıl olub da asiler arasında bulunduğunu sordu. O da babasının kaht sebebiyle eşkıyaya karışmağa mecbur olduğunu masumane söyledi. Kuyucu: 'Babanın sanatı ne idi?' sualini irad eyledi. Çocuk: 'Şeştar çalardı' diye cevab verdi. Murad Paşa, alâmeti hayır ad edilemeyecek bir tebessüm ile; 'Ha! Celâlîleri şevke getirirdi' diyerek çocuğun katlini emr etmekle cellâdlara verildi. Lâkin cellâdlar çocuğun döktüğü göz yaşlarından müteessir olarak; 'Bu masumu niçin öldürelim?' diye emri infaz etmediler. Murad, cellâdların muhalefeti üzerine çocuğun idamını

[1] Naima, a.g.e., C. 2, s. 5.

hazır bulunan yeniçerilere teklif eyledi. Yeniçeriler; 'Biz Cellâd mıyız? Cellâdlar buna merhamet etdikleri halde biz cellâdlardan daha insafsız mı olacağız?' cevabını verdiler. Sadrazam bu emri hademe-i hassasına tekrar etdi. Onlar da uzağa çekilerek Murad Paşa'yı çocukla yalnız bırakdılar. Doksan senelik ömrü ile ihtirâsatı sükûn bulmamış olan pîr-i anud, zavallı çocuğu kadid elleriyle yakalayarak kuyunun kenarında başaşağı tutup boğdu ve kuyuya atdı. Ondan sonra kendi yerine geçüb huzzara (huzurda bulunanlara)şu suretle hitab eyledi: 'Kalenderoğlu gibi, Kara Said gibi eşkıya, analarının karnından at ile, mızrak ile çıkmadılar. Onlar da bunun gibi çocuk idiler. Bunun gibi yağma ve kıtal ile cinayet içinde terbiye gördüler. Bu çocuk onların tabiatlarından almışdır. Terbiyesine ne kadar çalışılsa, tabiatındaki fesadı izale etmek mümkün değildir."[1]

Kuyucu Murad Paşa'nın bu sözleri ilk anda –insanî bakımdan– tüyleri ürpertiyorsa da, Anadolu'da yaşanan bir gerçeği yansıtıyordu. Unutmamak gerekir ki Celâlî sorunu onyıllarca sürüyor, bu süreçte iki genç kuşak yitiriliyor ve bunlar 'yasadışılık ahlakını' –adeta– kalıcı bir ahlak anlayışına dönüştürerek benimsiyordu. Sorun bununla da bitmiyordu. 'Celâlî ahlakı' yerelde 'Celâlî hukukuna' dönüşüyor, bu ahlak ve hukuk anlayışı ise merkezî otoriteye karşı oluşan 'yerel direniş ruhunu' nesilden nesile taşıyarak –adeta– irsiyete dönüştürüyordu. Yereldeki 'Celâlî ahlak' anlayışına göre eşkıya reisleri 'onurlu ve şerefli' saygıdeğer insanlar (fetâ) konumunda bulunuyordu. Celâlî eşkıyası, ganimet peşinde koşan, yerli yersiz cinayet işleyen, acımasız, yağmacı ve çapulcular olmaktan çok 'Celâlî ahlak' anlayışına göre 'yiğit ve onurlu' adamlar gibi kabul ediliyor, sıradan gençler 'onlar gibi olmayı' ideal sayıyor ve ilk fırsatta onlar gibi hareket ediyordu. Devlet, yasalar, üreterek yaşamak, merkezî otoriteye boyun eğmek 'Celâlî ahlak anlayışına' göre

[1] Hammer, a.g.e., C. 8, s. 102.

bir 'ahlak zaafiyeti' şeklinde algılanıyordu. Yetişmekte olan çocuklar ve gençler, 'başkaldırıyı' doğal bir hak gibi algılıyor, bunu kendileri yapamasalar bile yapanları 'sempati' ile karşılıyor, en azından onlara yardım ve yataklık yaparak 'eşkıya reislerinin' otoritesini devletin otoritesine tercih ediyorlardı. Ayrıca bu eşkıya reislerinin 'koruyuculuk' gibi bir 'ayrıcalığı' da bulunuyor, koruması altına giren yasal yaşamdaki insanlar, diğer insanlar karşısında daha bir güç ve ayrıcalık elde etmiş bulunuyorlardı.

'Celâlî ahlakı' ve 'Celâlî hukuku' giderek çökmekte olan merkezî yönetimin yerine yerel güç odaklarının otoritesini tesis etmeyi yine 'doğal bir hak' olarak görüyor ve uyguluyordu. Bu durum, Anadolu'nun sosyal yaşamında 'de facto' bir gerçek olarak yer buluyor, yüzyıllar bile bu gerçeği değiştiremiyor 'Celâlî ahlakı' ve 'Celâlî hukuku' çağdaş zamanlarda bile varlığını koruyarak toplumsal vicdanda adeta 'meşrû düzenin gayrımeşrû dayanakları' olarak varlığını koruyor ve sürdürüyordu.

Nitekim Celâlîler dönemini izleyen âyânlar dönemi; Murad Paşa'nın Celâlîleri fiziki olarak kuyulara gömdüğünü, ancak 'Celâlî ruhunun' adeta 'yeniden yaşam' (reenkarnasyon) gibi, yerel güç odağının yeni adı olan 'âyânların cisminde' hayat bulduğunu ortaya koyuyordu.

Zira 16. Yüzyılın sonu ile 17. Yüzyılın başında Anadolu'da yaşanan kargaşa; dış koşulların geçici dayatmaları sonucu değil, buradaki sosyal yaşamın 'doğal bir sonucu' ve parçası olarak ortaya çıkmış bulunuyordu. Bu kargaşanın dünü ve bugünü vardı. Yarınının da olması elbette ki kaçınılmaz bir doğa kuralıydı...

Celâlî isyanları konusunda en önemli hususlardan biri de şuydu:

Hiç şüphe yok ki Celâlî isyanları, dinsel zeminde; Şahkulu, Bedreddin, Kalenderoğlu, Baba İlyas, Şeyh Celâl hareketleri ile aynı ortak paydada birleşiyordu...

Celâlî isyanları; çıkış nedenleri, oluşum ve eylem süreci ile sonuçları itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderinde çok önemli ve belirleyici bir rol oynuyordu. İsyanlar, bu temel 'saptama' üzerinde değerlendirildiğinde, ortaya şu tablo çıkıyordu.

İmparatorluk, 15. Yüzyıla kadar küresel anlamda, çok önemli ticaret güzergahlarını denetleyerek kazanç sağlıyor ve fetihlere dayanan 'savaş ekonomisi' modeli uyguluyordu. Bu nedenle siyasî ve askerî bakımdan İmparatorluk, güçlü bir yapıya dayanıyordu. Buradan elde edilen zenginlik, etkin bir idarî sistemin inşa edilmesine yarıyordu. Bu idarî sistem ise tesis edilen toprak ve vergi toplama modelini başarılı bir biçimde denetleyip yönetiyordu.

Böylece merkezî otorite, yerel güç odaklarının üzerinde yaptırımcı iradesini hissettiriyordu. Hem doğrudan toplanan vergiler, hem de timar, zeamet, has dağılımı devletin hazinesini daha da güçlendiriyordu. Bu da 15. Yüzyıla kadar Osmanlı dirlik ve düzenini dimdik ayakta tutuyor, mutlakiyet yönetiminin merkezî otoritesi her türlü yasal ve gayrıyasal güç karşısında, saygın yerini muhafaza ediyordu.

Ne ki 16. Yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'da yaşanan dinsel reform ve rönesans olumlu sonuçlarını veriyor, keşifler ve icatlar bu kıtanın halkının yeni kaynaklara kavuşmasını sağlıyordu. Bunun sonucu olarak Osmanlı devleti, küresel düzeyde zaafa uğruyor, özellikle ticarî denetimde geri adımlar atıyor ve nihayet; merkezî otorite gücünü sürdürebilmek için, iç kaynaklara yöneliyordu. Fakat iç kaynaklar devletin yükünü taşıyabilecek bir mali güce sahip bulunmuyordu. Nitekim önce timar sistemi çöküyor, Levend ve Suhte ayaklanmaları eşkıyalığa dönüşüyordu. Bir yandan eşkıya liderleri güç kazanırken, devletin idarî sistemi de çöküyor, kimi eşkıyalaşan bürokratlar yeni güç odakları oluşturuyorlardı.

Celâlî isyanları sadece bir eşkıyalık hareketi olarak kalmıyordu.

Osmanlı idarî, siyasî, askerî ve sosyal yapısında meydana gelen değişimin, bir bakıma geçiş sürecini oluşturuyordu. Osmanlı yönetimi küresel gelişme ve oluşumları izleyip, devletin karşı karşıya bulunduğu sorunları doğru değerlendirebilse... Ve kaçınılması mümkün olmayan değişimi iradeleri altında kontrollü bir biçimde gerçekleştirebilse, belki de devlet 'ebed müddet' varlığını koruyabilirdi. Ne ki merkezî otorite 'ekonomik, sosyal, siyasal ve bilimsel' sorunu salt askerî ve polisiye önlemlerle çözmeye çalışıyordu. Böylece 16. Yüzyıl boyunca devlet iradesi güçlü bir ekonomiye dayanmadığı için, eşkıya ayaklanmalarının yan etkileri karşısında, güneş altında kalan buz blokları gibi eriyordu. Nitekim; vergi toplama ve toprak düzeni çöküyordu. Merkezî otoritenin gücünü yansıtmakla yükümlü olan idarî kadrolar; (ehl-i örf, ehl-i şer) güçlerini, merkezî otoriteyi yoksaymak yönünde kullanıyorlardı. Dahası... Meydanı boş bulan eşkıya, çeşitli kollardan hücum ederek Osmanlı köy, kasaba ve kent düzenini altüstü ediyordu.

16. Yüzyılın sonuna gelindiğinde artık, Anadolu eski Anadolu, Osmanlı da eski Osmanlı Devleti değildi.

Sosyal düzende bütün roller değişmiş bulunuyordu. Eski güç odakları yerini yenilere bırakıyordu.

17. Yüzyıl başlarken Anadolu halkı ve merkezî otorite, Celâlî eşkıyasına teslim oluyordu. Halk toprağını, evini, hayvanını, bağını bahçesini terkederek dağlara, ormanlara kaçıyor, kaya ve ağaç kovuklarına saklanıyordu.

Sicilya tarihinde nasıl ki bir dönem; köleler ayaklanmış, başlarına bir 'köle kral' seçmiş ve köle krallar bir süre Ada'ya hükmetmiş ise (MÖ. 246)[1] 17. Yüzyılın başında da Önasya Celâlî eşkıyasının başı Karayazıcı ile kardeşi Deli Hasan'ın egemenlik alanı haline geliyordu.

---

[1] Dünyamızı Saran MAFİA, M. Çulcu, Kastay Yay., İst. 1992, C. 1, s. 114-119.

17. Yüzyılın başında Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesi yok sayılıyordu. İrade, Anadolu'daki güçlerin eline geçiyordu. En güçlü olanlar şakiler gibi görünüyordu. Oysa, bu dönemde başka güçler de yükselişe geçiyordu. Bunlar, Celâlî eşkıyasına karşı direnmek bir yana; onlarla işbirliği yapan, hatta onları kullanarak halkını kaçırdıkları köy ve kasabaların verimli topraklarına, çiftlik ve mülklerine el koyan resmî –yarıresmî– gayrıresmî 'mütegallibe' (zorbalar) oluyordu.

> "... bir sürü kişiler yer ve yurtlarını bırakıp gittikten sonra köy alanlarında kalanlar ya eşkıyanın soyacak bir şeyini bulamayacağı kadar fakir-fukara, ya da kaçanların bağ-bahçe ve tarlalarını yok pahasına satın alan ve sayıları her köyde bir kaç kişiyi geçmeyen, toprak ağalığına yönelmiş kişilerdi. Büyük çoğunluğu yeniçeri, sipahi, silahdar ve öteki kapukulları olan bu sözünü ettiğimiz çiftlik ağaları, eşkıya talanına o kadar açık bulunan köylerde güvenliklerini nasıl sağlayabiliyorlardı?"[1]

Tarihsel belgelerden öğrenildiğine göre bu güvenlik, kimi yerlerde palanka yapılarak, sekban tutularak ve sur gibi duvarlar çekilerek sağlanıyordu.

Ne ki bütün bunlar! .; Anadolu'yu bir uçtan diğer uca kadar kasıp kavuran eşkıyayı durdurmak elbette ki mümkün olamıyordu. Ama yerelde güç odağı haline gelen mal-mülk sahipleri, başka yöntemler uyguluyordu:

> "Biz bunun bir nedenini çiftlik sahiplerinin (...) palanka yapma, sekban tutma gibi kendi güçleriyle aldıkları tedbirlerden başka, bunların her birinin ayrıca bir kaç azılı Celâlî başbuğu ile kurdukları dostluğun, öteki grupları böyle Celâlî dostları bulunan çiftliklere karşı saldırılarında daha korkak davranmaya mecbur etmesinde buluyoruz."[2]

Bu durum sadece köylerde kalanların can güvenliklerini sağlamala-

---

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 498.

[2] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 498.

rıyla sonuçlanmıyordu. Zira köylerde kalan güçler, Celâlî isyanlarından sonra oluşacak yeni düzenin de baş aktörleri olarak ortaya çıkıyordu.

> "Bu denli geniş göçmelerin sonucu olarak bir haylisi ıssız kalan köylerden toprakları verimli olanların büyük çoğunluğunda; kapukulları, ümera, çavuş, müderris ve halktan güçlü olanlar, çiftlik kurmuşlardı. Çiftlik sahipleri üretimde ekinciliği değil, hayvancılığı üstün tuttukları için, kaçan köylülerin kerpiç, harçsız duvar ve başka şeylerden yapılmış, harap kılıklı konutları yerine, bu gibi köylerde çiftliklerin haremlik-selamlık bölmeli konakları, ahır, samanlık ve öteki yapıları yükselmiştir."[1]

Köylerde bu değişim yaşanırken, kasaba ve kentlerde de aynı olaylara rastlanıyordu. Kentler başlangıçta eşkıyanın hedefi olmuyor, bu nedenle de ayakta kalabiliyordu. Ancak, bir süre sonra Celâlîler kent ve kasabalara da göz dikiyordu. Ege'den başlayarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu kentleri kısa zamanda eşkıyaya teslim oluyordu. Zorbalar bu kentleri yağmalıyor, sonra da ateşe veriyordu. Girilemeyen kentler uzun süre kuşatmaya alınıyor, kuşatmacı eşkıya; halkı açlığa, susuzluğa ve salgın hastalıklara maruz bırakarak teslim olmaya zorluyordu. Nihayet bu kentlere de giriliyor, Anadolu'da adeta taş üstüne taş bırakılmıyordu.

Bu çalkalanma bir bakıma rollerin yeniden paylaşılması yönünde uygun bir zemin oluşturuyordu. İşte bu zeminden, yeni dönemin en güçlü rol sahipleri ve yeni bir mafios kurum olarak da âyânlar çıkıyordu. 17. ve 18. yüzyıllarda âyânlık, Osmanlı devlet düzeninde öncelikli ve son derece etkin bir kurum durumuna geliyordu.

Bir başka ifadeyle, Celâlî isyanları daha önceki asker-bürokrat ağırlıklı düzeni çökertirken yerine 'eşraf-mütegallibe' ağırlıklı ve fakat nisbeten daha sivil bir düzenin tesis edilmesine zemin hazırlıyordu.

Böylece; merkezî otorite daha önceki yüzyıllarda tamamen kendi i-

---

[1] Mustafa Akdağ, a.g.e., s. 499.

radesini temsil eden 'asker-bürokrat' temsilcilerle ülkenin en ücra köşelerine nüfûz edip, kendini hissettirirken... 16., 17. ve 18. yüzyıllarda yerel güç odağı haline gelen yasal/yasadışı kaynaklı sivil güçler (ve sivilleşmiş güçler), otoriteyi ele geçirmeye, en azından merkezî otoriteye ortak olmaya başlıyordu.

Bu, bir bakıma düzenin MAFİA'laşması anlamına da geliyordu.

'Merkezî otoriteye karşı yerel gücün direnişi' olarak tanımlanan MAFİA 17. ve 18. yüzyıllarda İmparatorluk bünyesinde yaşanan değişimin ve yeni oluşumun anahtar sözcüğünü teşkil ediyordu.

Osmanlı Devleti'nde düzenin MAFİA'laşması, hiçbir dönemde 16. ve 17. yüzyılda başgösteren değişimdeki kadar kendini hissettirmiyor, belirginlik kazanmıyordu. Anadolu'da 'yeni düzenin egemenleri' tam anlamıyla çeşitli kökenlerden gelen 'mütegallibe (zorbalar) ve eşraf' oluyordu.

KAYNAKÇA

AKDAĞ, Prof. Dr. Mustafa, Büyük Celali Karışıklıklarının Başlaması, Erzurum 1963, Ank. Üniv. Bas. 1963.

AKDAĞ, Prof. Dr. Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları, Cem Yay., İstanbul 1995.

ARER Y. Müh. Rahmi, Rize, Çoker Matbaası, İstanbul 1969.

ARER, Rahmi, Rize, İçtimai, İktisadi ve Kültürel Bakımdan Bir Tetkik, Ulus Basımevi, Ankara, 1952.

ASLAN, Dr. Adnan'ın 'Gelenek Nedir' başlıklı bildirisi, İslam, Gelenek ve Yenileşme, İslam, Tradition and Change-İSAM, İstanbul 1996.

AŞIKPAŞAZÂDE Tarihi, Matbaa-i Amire, İstanbul, Hicri 1332.

AVCIOĞLU, Doğan, Türklerin Tarihi (5 Cilt), Tekin Yayınları, İstanbul 1978.

BALAMAN, Doç. Dr. Ali Rıza, Evlilik, Akrabalık Türleri, İleri Kitabevi Dağıtım Koll. Şti., İzmir 1982.

BARDAKÇI Cemal, Devşirmeler'le Sığıntılar'dan ve Mütegallibe'den Neler Çektik?, Eski Konya Valisi, Bolu Vilayet Matbaası, 1942.

BARKAN, Ömer Lütfi, Türkiye'de Toprak Meselesi, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

BARTHOLD, Prof. Dr. W., Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Başbakanlık Bas., Ankara 1977.

BAYATLI, Osman, Bergama'da Alevî Gelini ve İnançları, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir 1957.

CEZAR, Mustafa, Osmanlı Tarihinde Levendler, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, No. 28, İstanbul 1965.

ÇAĞATAY, Prof. Dr. Neşet, Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik, TTK. Anka-ra, 1997.

ÇULCU, Murat, Dünyamızı Saran MAFİA (3 Cilt), Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1992.

DANİŞMEND, İsmail Hakkı, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (4 Cilt), Türkiye Yayınları, İstanbul 1971.

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Aydın Kitabevi, Ankara 1974.

DOĞRUL, Ömer Rıza, Cennet Fedaileri, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1364-1945.

DUKAS, Bizans Tarihi, Çeviren VL. Mirmiroğlu, İstanbul Fatih Derneği Yayınları, İstanbul Matbaası, 1956.

EBU ABDİ'R-RAHMAN Muhammed ibn el-Hüseyin es-Sülemi, Tasavvufta Fütüvvet, çeviri: Doç. Dr. Süleyman Ateş, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1977.

EFLÂKÎ, Ahmet, Ariflerin Menkıbeleri (2 cilt), Çeviren: Prof. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.

FERRUH, Dr. Ömer, İslam Aile Hukuku, Sebil Yayınları, İstanbul 1978.

GÖKALP, Ziya, Türk Devletinin Tekâmülü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
GÖKALP, Ziya, Makaleler IX, Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları 359, İstanbul 1950.
GÖKALP, Ziya, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Türk Kültür Yayınları, İstanbul 1974.
GÖKALP, Ziya, Malta Konferansları, Hazırlayan: Doç. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları 282, Anıkara 1977.
GÖKALP, Ziya, Makaleler III, Hazırlayan: M. Orhan Durusoy, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
GÖKALP, Ziya, Makaleler IV, Hazırlayan: Ferit Ragıp Tuncor, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
GÖKALP, Ziya, Türk Uygarlığı Tarihi, Hazırlayan: Yusuf Çotuksöken, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991.
GRİSWALD, William J., Anadolu'da Büyük İsyan, 1591-1611 Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
GÖLPINARLI, Abdülbakıy (Abdülbaki), Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şillik-Der Yayınları 6, İstanbul 1979.
GÜLER, İbrahim, 18. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkıyalık Hareketleri (Makale), Osmanlı Araştırmaları Dergisi, sayı 15-1995.
HUART, Clement, Arap ve İslam Edebiyatı, Çeviren: Cemal Sezgin, Ankara 1981.
HALİL, Mükrimin, Türkiye Tarihi Selçuklu Devri I, Anadolu Fethi, Akşam Matbaası, İstanbul 1934.
HAMMER, Mütercimi: Mehmed Ata, Devleti Osmaniye Tarihi (10 Cilt), K. Bedrosyan Matbaası, İstanbul 1329, MEB, İstanbul 1947.
HANÇERLİOĞLU, Orhan, İnanç Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, Mayıs 1975.
HENNER Hess, MAFİA, Zentrale Herrschaft und Lokale Gegenmacht, Tübingen, 1970.
İTZKOWİTZ, Norman, Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek, Şule Yayınları, İstanbul 1997.
KANUNNAME-İ ARAZİ, Sureti Hattı Hümayun, Takvimhane-i Amire, İstanbul 1273.
KOÇİ BEY RİSALESİ, Zuhuri Danışman, Devlet Kitapları, MEB Basımevi, İstanbul 1972.
KÖPRÜLÜ, Prof. Dr. M. Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ank. Üniv. Bas. 1966.
KÖPRÜLÜ, Prof. Dr. M. Fuad, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, TTK., Ankara, 1984.
KUDAT, Dr. Ayşe, Kirvelik, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1974.
KÜTÜKOĞLU, Bekir, Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612), İstanbul 1993.
MERCAN, Faruk-Niso, Nesim Malki'nin Sıradışı Hikâyesi, Zaman Kitap, İst. 2001.
MONTAGNE, Robert, Çöl Medeniyeti, MEB, İstanbul 1950.
NECİB, Asım, Celalüttin Harezemşah, MEB. Devlet Mat., İstanbul 1934.

NECİB, Asım–Mehmed Arif, Osmanlı Tarihi C. I, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335.

OKANDAN, Prof. Dr. Recai Galip, Devletin Menşei, İstanbul Üniversitesi Yayınları, no. 252, Huk. Fak. No. 54, Kenan Matbaası, İstanbul 1945.

OKANDAN, Prof. Dr. Recai Galip, Roma Amme Hukuku, Kenan Matbaası, İstanbul 1944.

OKANDAN, Prof. Dr. Recai Galip, Kadim Yunanda Amme Hukuku, Kenan Basımevi, İstanbul 1943.

ÖZBİLGEN, Erol, Osmanlı Hukukunun Yapısı, İstanbul 1985.

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü (3 Cilt), MEB., Ankara 1993.

RASİM, Ahmed, Osmanlı Tarihi (4 Cilt), İkbal Kitabevi, İstanbul 1338-1330.

SAMANGİL, Kemal, Bektaşilik Tarihi, Emniyet Kütüphanesi, Tecelli Matbaası, İstanbul 1945.

SELÇUKİ DEVLETLERİ TARİHİ, Türkçeye Çeviren: M. Nuri Gençosman, Ankara, 1943.

SENCER, Muammer, Bilimsel Kaynak ve Belgelerle Toprak Ağalığının Kökeni, Tel Yayınları, İst. 1971.

SEVİM, Dr. Ali, Suriye Selçukluları I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965.

SÜMER, Faruk, Oğuzlar, Türkmenler, Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları, Ank. Üniv. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay., 2. Baskı, Ankara 1972.

SÜMER, Prof. Dr. Faruk, Karakoyunlular I. Cilt, TTK Bas., Ankara 1967.

ŞEVKET, Şakir, Trabzon Tarihi 2 Cilt, Ümran Matbaası, Dersaadet, 1293.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1964.

TACÜ'T-TEVARİH, Hoca Sadeddin Efendi (5 cilt), İsmet Parmaksızoğlu, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, MEB, İstanbul 1974.

TARİH-İ CEVDET (Tertibi cedid), 12 Cilt, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1309.

TARİH-İ NAİMA (Tab-ı Sani), 6 Cilt, Tabhane-i Amire, İstanbul 1280.

TOSUN, Prof. Mebrure, Doç. Dr. Kadriye Yalvaç, Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduke Fermanı, TTK. Yay., Ankara 1976.

TANSEL, Dr. Selahattin, Sultan 2. Bayezid'in Siyasi Hayatı, MEB, İstanbul 1966.

TARUS, İlhan, Ahiler, Çalışma Bakanlığı Yayınları, Sayı 7, Ulus Basımevi, Ankara 1947.

TİMUR, S., Türkiye'de Aile Yapısı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları No. D., 15, Ankara, 1972.

ULUÇAY, M. Çağatay, XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İst. Resimli Ay Matbaası TL Şti., 1944.

ULUSLARARASI Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, AKM Yayınları, Ankara 1997.

UMUR, Hasan, Of Tarihi, Vesikalar ve Fermanlar (2 Cilt), İstanbul 1951.

UZUNÇARŞILI, Ord. Prof. İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK Basımevi, Ankara 1984.

ÜNSAL, Artun, Kan Davası, Çevirenler: Niyazi Öktem/Emre Öktem, KK Yay., İstanbul 1995.
ÜDEH, Abdülkadir, İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, Terceme: Akif Nuri, İhya Yay.
ÜÇOK, Dr. Bahriye, İslam Tarihi, Emeviler Abbasiler, MEB, Ankara 1983.
WİTTEK, Paul, Menteşe Beyliği, 13-15. Asırlarda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik, Türkçeye Çeviren: O. Ş. Gökyay, TTK Basımevi, Ankara 1986.
YÜCEL, Prof. Dr. Yaşar, Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti, Ankara 1983.
YÜCEL, Prof. Dr. Yaşar, Mutahharten ve Erzincan Emirliği, Ankara 1982.
YUND, Kerim, İçel'den Yapraklar, Ankara 1954.

ANSİKLOPEDİLER
AnaBritannica
Büyük Larousse
İslam Ansiklopedisi-MEB
Türk Ansiklopedisi

SÜRELİ YAYINLAR
Antropoloji Dergisi Kolleksiyonu
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Kolleksiyonu
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi Kolleksiyonu.
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Kolleksiyonu
Hayat Tarih Mecmuası Kolleksiyonu
Resimli Tarih Mecmuası Kolleksiyonu
Milli Tetebbular Dergisi Kolleksiyonu
Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Kolleksiyonu
Osmanlı Araştırmaları Dergisi Kolleksiyonu
Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası Kolleksiyonu
Nokta Dergisi muhtelif sayıları
Tempo Dergisi Muhtelif Sayıları
Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi Kolleksiyonu

GÜNLÜK YAYINLAR
Cumhuriyet Gazetesi
Hürriyet Gazetesi
Milliyet Gazetesi
Sabah Gazetesi
Hürriyet Haber Ajansı'nın Muhtelif Bültenleri

Celali İsyanları'nın ünlü eşkıya reisi Abdülhalim Karayazıcı'nın, Ordu'suna gerekli hayvan yemini sağlamak için köyleri yağmalarken kullandığı söz bir tür eşitlikçi zorbalığın işaretiydi. "Atların arpa parası" diye halktan zorla toplanan yaygın vergi ağının, daha doğrusu haracın adıydı: "her sakaldan bir kıl"

Küreselleşme olgusunun iyice öne çıkardığı Mafia'laşma, tüm dünyanın en önemli sosyal sorunu haline geldi. Peki Türkiye açısından durum ne? Türkiye bu küresel anlamda yasal / yasadışı düzenin neresinde? Ve buraya hangi tarihsel aşamalardan geçerek geldi?

Murat Çulcu, gazeteciliğin verdiği araştırmacı kimlikle geniş bir tarihsel tarama, ayrıntılı, titiz bir incelemeyle bu sorulara yanıt veriyor. Bugüne yol açan dünü çok boyutlu bir yaklaşımla irdeliyor.

Çulcu, Mafia olgusunu "merkezi otoriteye karşı yerel güç odaklarının direnişi" olarak tanımlıyor. Bu saptamadan hareket eden yazar, yerel güç odaklarının yapılanmasını "beylikler döneminden" başlayarak günümüzdeki iktidar yapılanmalarına kadar getiriyor. Yerel geniş ailelerin oluşumundaki Mafios izleri gün ışığına çıkarıyor. Ritüel akrabalığın Mafios esaslarına ve amaçlarına dikkati çekiyor. Yerel güç odaklarının adeta enerji kaynağı olan "çifte hukuk anlayışının" zeminindeki dinsel motifleri analiz ediyor.

YAYINLARI
Murat ÇULCU
Her Sakaldan Bir Kıl
SKB 612318 UML
ISBN 975-390-175-5
9 789753 901758